Año. cc.xcvi. antes dela natiuidad d' cristo.

ses del año que se contaron dozientos y nouenta y seys antes del aduenimiento de nuestro señor dios, caminando mucho mas en orden y mas aperçebidos que solian, y tanbien mucho mas seguros de lo que pensaron, porque los moradores dela tierra los reçebian y hospedauan amorosamente, y aun les proueyan de qualesquier cosas que traxessen falta sin estoruar la passada, ni contradezir los assientos y moradas que parte delos galos tomarõ entrellos: no mostrãdo tanta rustiçidad enlas condiçiones, quanto paresçian en sus visajes. Algunas personas deste nuestro tienpo sabias y leydas y de buena consideraçion, publican y tienen creydo, que tanbien por auer se llamado los tales galos y sus progenitores comunmente Bracátos, dado que tenian otros apellidos particulares en sus linajes, como lo declaramos enel terçero capitulo del segũdo libro, que por esta razon fue nonbrada Bracáta ò Bracára, otra nueua poblaçion que dexaron esta vez en aquella region, ocho leguas adelante del Porto hazia setentriõ, y casi ocho leguas apareada dela mar, la qual dezimos agora Brága, çiudad prinçipal entre los portogueses. y çiertamente tanbien diria yo lo que dizen estos: pues la conjetura pareçe buena si tuuiessemos algun escritor antiguo de sufiçiente credito que lo çertificasse, ò letreros, o memorias de piedras autenticas donde tal se hallasse. Lo mesmo se deue tener enla fundaçion de Araduca, q̃piẽsan estos auer sido la que llaman agora Gumaráes, situada tres leguas antes de Braga, y siete leguas despues del Pórto, házia el oriente setentrional: cuyos moradores y comarcanos con todos quantos en aquellas partes biuieron, assi galos reziẽ venidos como griegos antiguos vezinos dela tierra fueron llamados otro tiẽpo Bracáros por ser Braga lo mejor y mas prinçipal de sus poblaçiões: y muchos años adelante, quando los romanos la posseyeron fue lugar de chançilleria, que llamauan ellos Conuento, donde conuenian y se llegauã todas las gentes de sus derredores à reçebir justiçia delos pleytos y diferençias que tuuiessen, como tanbien lo diremos adelante mas largamente, quando llegáre la cronica por el discurso de sus tiẽpos, à contar la sazon y los dias en que le dieron esta dignidad.

Bracatos galos. — Bracara. — Braga. — Araduca Gumaraes — Bracaros pueblos. — Conuento Romano.

Capitulo. xxxvii. Dela mala diuision y discordia que tuuieron los Turdulos andaluzes conlos Galos çelticos sus conpañeros, enel viaje que todos hazian, çerca del ryo Limia, llamado Létes entre los antiguos. y delas poblaçiones que los vnos y los otros dexaron hechas en aquella tierra de Galizia.

Passados algunos años despues que las conpañias mouieron en su conserua de sobre las riberas de Duero, llegaron diez leguas mas adelante hasta la boca del ryo que dizen agora

cosas de sus personas, tan asperas y desabridas como las piçarras
entre quien biuian: porque no solamente los animales brutos parti
çipan y semejan ala calidad dela tierra dõde se crian, sino tanbien los
honbres humanos, que por la mayor parte son mas bien condiçiona
dos y razonables, quanto son de mejor natural y de mejores ayres
las regiones en q̃ naçen y se conseruan. Descubierto y calado grã
pedaço dela comarca, por quantos traueses y veredas fue possible,
los galos y sus conpañias començaron à trauar amistades y conos
çimientos con los naturales della primero que mouiessen de sobre la
ribera: porque segun las armas y la condiçion que sintieron enellos,
paresçio couenir assi, para caminar adelante sin peligro. y entre tan
to que lo procurauan, çimentaron vn pueblo sobre la mano derecha
junto conel agua de este ryo Duero, poco mas de vna legua ençima
de su boca, fortaleçiendo lo muy de proposito con muros y gẽtes, pa
ra lo tener alli como puerto y reparo contra los griegos comarca
nos, dõde pudiessen venir y salir à toda parte. Biẽ lo quisieran ellos
fundar enla boca del mesmo ryo, si lo sufriera su disposiçion, pero, co
mo venga por alli demasiadamente cresçido, reçibelo la mar entre
piçarras y peñas tan juntas vnas con otras, que los nauios corren
peligro q̃ndo passan entrellas: y no cabẽ, si son muchos. Por esta cau
sa restañan las aguas hàzia dentro con grandes honduras: y en aql
restaño fue puesta la çiudad, para que quando llegassen por el agua ar
riba, viniessen à tan buen puerto y tan seguro quanto les erã trabajo
sas las entradas. No sabemos al presente si los fundadores le pusie
ron algun nonbre particular, como solian hazer enlas otras villas
q̃ dexauã atras edificadas en la Lusitania, pero sabemos çierto q̃ las
gentes españolas la llamarõ despues el Puerto gálo, por ser todos — Puerto
gálos çeltas quantos moraron y quedaron enel, y assi tanbien la lla — çiudad.
man, y de tal se nonbran sus obispos antiguos enlas firmas delos cõ
çilios toledanos que se juntaron en tienpo delos godos. la qual po
blaçion dura hasta nuestro tienpo, dicha comunmẽte la çiudad d̃ Por
to, por cuyo respeto los señores cristianos, que despues muchos si
glos adelante la posseyeron, fueron primero nonbrados condes del
Porto gálo. despues tomaron titulo de duques. y despues de reyes
feudatarios àlos reyes de Leon, pero tales, y tan valerosos, que d̃s
de alli conquistaron muchas çiudades y villas en España, que los a
larabes y moros enemigos de nuestra santa fe, tenian vsurpadas: y
las poblaron de sus cristianos: y por ser este Porto gálo cabeça, co
mo dixe, de su dignidad, fuerõ desde alli dichos Portogaleses todos — Portogaleses.
los vezinos della y delas otras, à quien agora corrupto el vocablo — Portogueses.
llamamos Portogueses: y la tierra donde moran Portogal, segun q̃ — Portogal.
mas particularizadamente lo trataremos en la terçera parte desta
gran historia. Concluyda la fundaçion desta çiudad, lo mas d̃la gẽ
te mouiò con sus capitanes y fardaje, siendo ya pasados algũos me

rino, y este metido en su nauegaçion con los otros q̃ le seguian, toparõ
Galos estrãgeros. en la mar fustas de los Galos estrãgeros: q̃, como ya muchas vezes
tengo dicho, morauan entonçes la tierra donde biuen agora los Frã
çeses / y lleuauã al mesmo rey Alexandre, por parte de su naçion, otra
tal enbaxada, como la de los españoles. y assi, todos juntos en conpa
Suria. Babilonia. ñia, caminaron hasta desenbarcar en la costa d̃ Suria. d̃sde la qual pas
saron a la çiudad de Babilonia, donde hallaron enbaxadores de Si
çilia, y de Cerdeña, y d̃ muchos pueblos ytalianos y africanos, en q̃
tanbien auia mensajeros de la gran Cartágo, que pocos dias antes
eran alli venidos: y tanbien todos ellos estauan esperando la buelta
del sobredicho rey Alexãdro, que ya tornaua desde las Indias muy
lleno de triunfos y vitorias. pero como las jornadas que traya fues
sen pequeñas y vagarosas, a causa de los exerçitos gruesos y farda
je grande de diuersas gentes que le seguian, y tanbien los mensaje-
jeros huuiessen gastado tanto tienpo en esperarle, que ya llegauã los
Tienpo. prinçipios del otro año / donde, segũ lo que les era mandado conue-
nia boluer a sus casas, los españoles partieron de Babilonia para
Enbaxada española. lo tomar en el camino. y alli, quando llegaron, Maurino le hablo lar
go en nonbre suyo y de los españoles sus conpañeros: representan-
dole, con grandes encareçimientos, el plazer que la naçion española
reçebia cõtinamẽte por la buena relaçion q̃ tenia de su ꝓsperidad. y q̃
como de rey tã vẽturoso desseauã su conoçimiẽto, graçia, y amistad,
para q̃ siendole menester gẽtes, o bastimientos, o q̃lesquier aparejos
de los q̃ se criauan en España, los pidiesse: pues era çierto q̃ se los da
rian cõ entera volũtad. El rey Alexandro respõdio sabrosa y ami
gablemente / y despues d̃ muy informado en el estado de España: y en
la manera y estilo que teniã las ꝓuinçias della: y en el sitio d̃ la tierra:
y en todo lo d̃mas q̃ por acà passaua, les torno muchas grãs por el af
fiçion q̃ le mostrauã, offreçiendoles tãbiẽ el todo lo que pudiesse hazer
en su fauor: y prometiẽdoles q̃ luego como fuesse desocupado d̃ çier-
tos negoçios inportantes a sus conquistas en la tierra de leuante, q̃
le faltauã de cõcluyr, trabajaria de venir en España / donde prouee-
ria todo lo que les tocasse, como cosa de verdaderos amigos y cõfe
derados, a quien holgaria de tener alegres y contentos. Y assi con-
esto Maurino se partio del muy satisfecho, lleno de grãdes dadiuas
y de preseas ricas, cõformes a la liberalidad y grãdeza del q̃ las dio.
Llegado en España, çertificò la venida d̃ste rey en breue tiẽpo. y assi
pẽsauã todos q̃ fuera çierto, si pocos dias adelãte no se desbaratara
cõ su muerte: la q̃l suçedio siẽdo ya venido a Babilonia, dẽtro d̃l año q̃
Año. cccxxii. antes del nasçimento d̃ cristo. se cõtarõ. cccxxii. antes de la natiuidad de nuestro señor Jesu cristo,
que concurrio justamente con el año primero de la çiento y quatorze
olinpiada de los griegos, como lo pone Arriano coronista muy exçe-
lẽte d̃ los hechos deste rey. las q̃les olinpiadas griegas cõ sus prin
çipios y cuenta. yo me recuerdo bien auer yà prometido por otros

ta y tres capitulos del segundo libro, y en otros lugares essomesmo desta cronica. Supo se mas delos marsellanos, q̃ la ciudad de Siracusa, o Sarausa, o Caragoça de Sicilia, despues de muerto Timoleõ el capitan griego q̃ la libertó de sus tyranos passados, andaua tan floresçida y pujante, que traya guerra conlos cartagineses, por los despojar de quanto posseyan en Sicilia. Siracusa ó Sicilia.

Capitulo.xxxi. Del mẽsaje que por este tienpo los españoles enbiaron al gran rey Alexandro ó Maçedónia. donde se declara quien fueron los q̃ lo lleuaron: y las causas que les mouieron à poner en obra tal enbaxada.

En aq̃llos dias mesmos que los mẽsajeros marsellanos vinieron en España, y aun algunos años antes, andaua por ella muy creçida fama del gran rey Alexãdro hijo del rey Felipo de Maçedónia, publicando sus acometimientos estraños, y su demasiada feliçidad enlas armas y en q̃lesquier otros hechos q̃ pretẽdia. Sabiase por cosa muy çierta, q̃ luego como prinçipió su reynado, puesto q̃ fuesse mançebo: de tan pocos dias, q̃ no tenia conplidos veynte años, auia mouido guerra contra las gẽtes ylíricas, que se dizen agora los Esclauones, y contra los Tribalos y Tragios, naciones ferocissimas. las quales vẽçidas y subjetas, reboluia sobre las çiudades ó Greçia, sojuzgãdo por alli las republicas y señorios mas poderosos y prĩçipales óla trra. passados ó spues en Asia, desbarató à Codomano rey ólos psianos, à q̃en por otro nõbre llamã las historias el rey Dario. poco ó spues ó struyó la çiudad ó Tyro en la Suria, cõ muchos cõbates y sitio largo q̃ le puso, dõde fuerõ naturales los feniçes pobladores ó Cartágo, cõ los otros feniçes nr̃os, q̃ desde Cáliz leuãtaron las guerras y turuaçiões por el Andaluzia q̃ dexamos escritas enel segũdo libro. Despues cõquistó los judios: y los egipçianos: y los alarabes: y psianos, sojuzgãdolo todo, y à toda pte, sin auer q̃en le pudiesse resistir. y por este tp̃o ó q̃ hablamos agora, traya sus exerçitos ẽtro ólas Indias, vẽçiẽdo naçiones y reyes nũca sabidos ni vistos, cõ tanta buena fortuna quãta ó ningũ otro rey antes ni ó spues aya notiçia. Muchas otras hazañas deste prĩçipe se platicauã aq̃llos dias enlas poblaçiões ó España q̃ cayã sobre la ribera ó nr̃o mar mediterraneo sabidas y relatadas por los nauegãtes y negoçiadores q̃ veniã acà. las q̃les dierõ ocasiõ à q̃ grã pte ó sus moradores deseasẽ tener cõel algũas inteligẽçias, ó cõfederaçiõ. y como las nueuas creçiesẽ cada dia cõ sobradas alabãças: y jũto cõ ellas la relaçion ó su buena gr̃a y nobleza, determinarõ ẽbiarle sus enbaxadas. y luego el año adelãte q̃ fue.cccxxiiij. antes q̃ nr̃o señor jesu xp̃o naçiesse, basteçierõ nauios hõdos ó carga cõ vituallas neçessarias àla jornada, señalãdo psonas cõueniẽtes à tal mẽsaje, ó las q̃les fue mas prĩçipal vno llamado Mauy

Margin notes: Esclauones. — Codomano Dario. — Tyro. — Judea. Egipto. Arabia. — Indias. — Año.cccxxiiij antes del nasçimiẽto de cristo. — Maurino.

D N.

ANDREAE ALCIATI IVRECONSVLTI CLARISSIMI

&

DE VERBORVM SIGNIFICATIONE, LIBRI QVATVOR.

Eiusdem in tractatum eius argumenti ueterum Iureconsultorum Commentaria.

EX VLTIMA AVTORIS RECOGNITIONE.

VIRTVTE DVCE,

COMITE FORTVNA.

SEBASTIANVS GRYPHIVS GERMANVS EXCVDEBAT LVGDVNI,
ANNO
M. D. XLII.

AMPLISS. VIRO FRANCISCO A' TVRNONE ARCHIEPISCOPO BITVRIG.

ANDREAS ALCIATVS IVRECONS. S. D. P.

ITA ILLVSTRIS est nominis tui ubiq; gentiū fama, ampliss. pater, is per uniuersam Galliam de te circunfertur rumor, ut præstantia morum, eximioq; doctrinæ cultu præcellere te omnes prædicent: rarissimumq; tempestatis nostræ exemplum esse, quod diuina quadam prouidentia ortum hisce temporibus uideri possit, quibus tot calamitatibus in dies Christianam Rempub. affligi, & tot undiq; noxarum ueluti examinibus opprimi cernimus. Sicut enim quoties humanis corporibus maxima morborum uitia inualescunt, tum summorum medicorum nobis manus necessaria est: sic in tanta principum discordia, tantis bellorum tumultibus, Reipublicæ interfuit, maximos etiam, & ut poëtarum princeps ait, pietate meritisq; graues uiros nasci, qui postquàm deorū ira paulisper conquieuerit, tot urgentibus malis occurrant, tempestatumq; huiusmodi omnium nubila discutiant, è quibus præcipuum te futurum sperant, augiranturq; uniuersi. Nec id absq; ratione, qui eas omnes artes in te prælucere uideant, quæ ad hanc rem perficiendam sunt necessariæ: humanitatem singularem, morum integritatem eximiam, doctrinam præcellentem, siue Latinè, siue Græcè disserendum sit, facundiam inæstimabilem. Ad hæc huius rei felicibus Regi ipsi auspicijs factum à te tirocinium nuper conspexerunt, cum in Hispania pro uniuersæ Galliæ commodo ea cum Cæsare ipso pertractasti, quæ impetrari effici q; posse nemo existimabat. Quapropter Christianissimo Regi, incomparabilisq; uirtutis Heroinæ illustriss. regiæ sorori tam gratus es, ut nihil præclarum, nihil serium, nihil quod ad rerum summam pertineat, absq; consilio tuo tractandum censeant. Quibus animi tui fortunæq; dotibus & ipse allectus, cum literis meis salutem tibi dicere decreuissem, non censui id absq; munusculo aliquo faciendum. Extabant inter legales nostras exercitationes commentarij, octauo ab hinc anno me dictante, ab auditoribus meis excepti: qui siue quòd ab autore ipso supremam adhuc manum non accepissent, siue quòd per librorum traduces uitiarentur, non poterant diutius absq; nominis mei nota inemendati agere. Eos (quòd & interpellantium me scholasticorum uoces amplius ferre non possem) ut publicum acciperent, editurus, in manus rursus assumpsi, correctioresq; factos non mediocri auctario locupletaui. Proximis em̄ Vulcanalibus, quo tempore publicis à lectionibus propter uindemias feriamur, quatuor illis libros adieci. Hos omnes nomini tuo dicare, his te patronum nominare cōstitui. Cum enim utriusq; iuris sis peritissimus, nemo est qui facilius id patrocinium suscipere, susceptoq; rectius perfungi possit. Quod eò audentius à me factum est, quoniam nullo hanc rem labori tibi futuram sum

arbitratus

arbitratus : alioquin non tam audax eſſem, ut arduis occupationibus tuis, noſtros hoſce commẽtarios ingerere, uel doctiſsimis ſtudijs importunus ipſe obſtrepere uellem. Accipies igitur læta fronte, nuper à nobis communicatos ſtudioſis omnibus, hoſce libellos, qui non modicam iuris ciuilis partem, Cimerijs prius obuolutam tenebris, illuſtrant. Cùm enim in ſignificatione uerborum, mentiſq; coniectura ferè omnes lites uerſentur, extricandum hoc argumentum aſſumpſi, quod ueterum nullus condignè tractarat. Non me latet patrum noſtrorum memoria Bartholomæum Veronenſem, cui à cepis cognomentum, neſcio quid hac in re compoſuiſſe, ſed eius dictata ad manus meas minimè peruenerunt: quòd hi, penes quos eſſe dicantur, ceu theſauros ea cuſtodiant : at fortè theſauri, ut in prouerbio eſt, carbones erant. Mihi non libet temere de illecto opere ferre ſententiam, ſed tamen res ipſa planè oſtendit, rectè hunc tractatum ab eo percipi non poſſe, qui ab humanioribus ſtudijs abhorreat : ſicut nec uice uerſa, qui haſce ſolas literas profiteatur, niſi idem iuris quoque ciuilis diſciplina præcellat, oleum & operam hiſce in reſponſis interpretandis perdit. Quod nõ eò à me dicitur, quòd impenſe humaniorum literarum profeſsioni nõ faueam: earumq; cultores pro dignitate ſuſpiciendos, colendoſq; nõ arbitrer: ſed quòd unaquæq; ars ſuos habet fines, & intra quos conſiſtat cancellos, ut minimè de altera in alteram deſultare facilè quis poſsit. Conuenit Iurecõſulto oratoriæ artis ſcientia, facilioremq; ad ius Quiritium aditum præſtat : non tamen corpus efficit, ſolam eius ſuperficiem colorat. Fuerunt maximi Iureconſulti Accurſius, Bartolus, & id genus alij, qui etiam apud illos ueteres locum ſuum tenere potuiſſent, quos tamen conſtat, ne ſummis quidem labijs alias artes attigiſſe. Quo fit, ut eorum ineptam cenſuram non poſsim non admirari, qui grauiſsimo ſupercilio, & fluentiſona, ut Lucretius ait, ſcaturigine, hoc ſolùm nomine in eos inuehuntur, quòd bonarum literarum fuerint rudes : quaſi quiſquam ſanus ideo minoris excellẽtem Aſtrologum faciat, quòd Muſicam ignoret: Galenum præſtantiſsimum medicum damnet, quòd Geometræ Euclidis circinum nunquam in manus ſumpſerit. Vix alium in uniuerſa legum ſylua tractatum offendes, cui explicando adeò ſint humanitatis ſtudia neceſſaria: hic (fateor) abſq; eorum notione intelligi perfectè nequit. Quapropter ſuarum uirium conſcius Bartolus, quiq; poſt eum per manus hanc noſtram doctrinam tradiderunt, quod ad hæc reſponſa attinet, nihil ferè ſcriptum poſteris reliquere. Hunc ego aggreſſus, cùm pro uiribus meis aliquandiu elaboraſſem, ad umbilicumq; per ueniſſem, cognoui pro rei magnitudine adhuc non ſatis à me factum eſſe : nec enim ſola Iureconſultorum, quæ hanc ſub rubricam congeruntur, reſponſa, omnem rem declarant. Neceſſariò itaq; manum rurſus tabulæ admoui, & quatuor hoſce libros ſumma celeritate, & memet in horas præueniens (quod facere conſueuerunt, quum paululum tantũmodo deeſſe conficiendo negotio induſtrij artifices exiſtimant) compoſui. Qui qualeſcunq; ſint, ingens afferũt uniuerſo Quiritium iuri lumen, ut non dubitem, etiam ſi quicquam à me, idq; humanitus, erroris in eis commiſſum ſit, à facili iuſtoq; lectore, ueniam promeriturum : quam & imperatu digniorẽ id facere debet, quòd bibliotheca mea ob bellicas calamitates Mediolani derelicta, cùm huc conceſsiſſem, commodatitijs

libris,hiſꝗ paucis tantū,mihi negotium aggrediundum fuit. Erunt fortè, qui maiorem elegantiam requirent,& ob Latinæ maieſtatis condignam à me rationem non habitam,diem mihi dicēt:quòd nimis plana humiliſꝗ noſtra oratio non ſchematis ornetur, non dictionibus ex antiquitate repetitis abundet, non Ciceronianorum uerborum maieſtate refulgeat. Sed hi uelim ſciant, hæc ab eo minimè expetenda eſſe,qui manibus quotidie Bartolos, Baldos, Alexandros, huiuſꝗ farinæ autores uerſet, quiꝗ humanitatis ſtudia non ex profeſſo, ſed obiter quandoꝗ,& aliud agens,interuiſat. Ad hæc ſcenæ me ſeruire neceſſarium fuit:quotus enim quiſꝗ ex legalibus myſtis noſtra legeret, ſi præter anxiam legum ſcrutationem,Cornu quoꝗ copię in manibus habendum illi eſſet, unde & antiqua uocabula addiſcere, & figuratos loquendi modos percipere neceſſe haberet? Vix eorum cōuitia ferre poſſum, quotidieꝗ cum eis mihi iurgandum eſt, qui qualemcunꝗ hanc meam dictionem tanquam obſcuram calumniantur,illudꝗ à uulgo exclamant, Indoctius loquare, ſed apertius. Quid hi quæſo facerent,ſi paulò elegantiore ſtylo noſtratia hæc conſtarent? Abijcerent manibus tanquam ænigmata,& inter Heraclyti, & Lycophronis tenebras connumerarēt. Nec immeritò quidem id mihi accideret, qui cum Vlpiani, aut Pauli planiſsimos, & abſꝗ ullo ſermonis ſcrupulo compoſitos commentarios declaraturum me profiterer,obſcuriora ipſis autoribus tradidiſſem, interpreteꝗ ipſe,uel potius natatore aliquo Delio indigerem. Satis igitur nobis fuit Latinè utcunque ſcripſiſſe: elegantiam ſermonis oratoribus permittimus, quanquàm & ipſorum non modica laus ſit perſpicuitas. Sed cum quælibet ars ſua habeat uocabula,nobis neceſſariò noſtris utendum:quę tametſi aliquibus Barbara,& incondita uideantur,non idcirco tamen noua effingi oportuit, quæ nemo intelligeret. Verum quid ego diutius pro me uerba faciam, qui huiuſmodi accuſatoribus nō magis ſcribo, quàm Perſio & Scipioni Lucilius? cuius exemplum imitatus,ueteranorumꝗ iudicium reformidans, ſolos tyrones ad diſciplinam uoco, quibus hæc in præſentia non aliam præſertim ob cauſam exhibenda duxi,quàm ut fidem meam aliqua ex parte liberarem. Pollicitus quandoque fueram,reſectis tot interpretum ſuperfluis opinionibus,iuris ciuilis prudentiam per quadringenta, & eo amplius, maxima uolumina diſperſam,in unum corpus colligere, & contextui ueterum legum annexis gloſſematis illuſtrare. Ad quod opus componendum me uelis,remiſꝗ (quod dicitur) properantem,neceſsitas ipſa,cui ne dij quidem,ut ille ait,reſiſtunt,retinuit:properantiꝗ iniecit manum. Bellica enim clade cenſu afflicto, ſubire aduocationes,reſponſaꝗ conſulentibus dare coactus,cum alioquin ope mea cenſeri non poſſem,ad alias curas animum traduxi. Verum ne omnino conturbaſſe promiſſionis meæ rationes uiderer, id contracti alieni æris in præſentia parte aliqua diſſoluere conſtitui. Solent autem duri exactores, æquo animo id omne ab his, qui foro ceſſerint,tametſi modicum,accipere,& quicquid datur, in lucro reputare. Interim igitur Auguſtiſsime præſul, has lucubrationes tanquam eius operis ſpecimen quoddam accipies,quas ſi probaueris, alicundeꝗ mihi proueniat commoditas,alacriorem ad cætera proſequenda animum feceris.

Vale. Biturigibus, Calend. Maij. M. D. XXIX.

ANDREAE ALCIATI

IVRISCONS. DE VERBORVM SIGNIFICATIONE LIBER PRIMVS.

QVUM inuenta sint uerba, ut dicentis sententiam exprimant, meritò eius uoluntas in primis spectanda est[a]: cognoscitur autē ex eo, quod uerba ipsa indicant. Hæc quatuor modis accipiuntur, ex proprietate, ex improprio, ex usu, & per interpretationem. Sigillatim igitur de omnibus uidendum, & tripliciter proprietatem uerborum assumi Fab. Quintilianus lib. VIII. ostendit. Primus eius intellectus est sua uniuscuiusq; rei appellatio. Non tamen, inquit Fabius, quicquid non erit proprium, protinus improprij uitio laborabit: cùm multa sint & Græcè & Latinè non denominata, quæ per translationem uel κατάχρησιν necessariò dicimus: ut iaculatus est fustem, uel pilam. Vnde quæ suo loco & bene trãslata sunt, propria dici possunt. Proprietas igitur non ad nomen, sed ad uim significandi referenda, nec auditu, sed intellectu perpendenda est. Secundo modo dicitur proprium inter plura, quæ sunt eiusdem nominis, & unde cætera deducta sunt: ut uortex, cõtorta in se aqua, uel quicquid aliud similiter uertitur: inde propter flexum capillorũ pars summa capitis, itemq; summi montes, propriè tamen ad aquam refertur. Sed iste casus mihi sub priore comprendi uidetur, & ad metaphoram ferè pertinere. Tertius, cùm res communis pluribus in uno aliquo habet nomen eximium: ut cum tabernaculũ ducis Augustale appellamus, & tabernacula principum militiæ lex Principia appellat[b], & uenales, & nouitios pro seruis[c]. Hinc proprium etiam illud dictum arbitramur, quo nil inueniri posit significãtius, ut cum Celsus inumbratam quietem furiosi dixit[d], qui in conspectu sanæ mentis uidebatur. Ad hanc speciem pertinet, cùm aliqua res speciali sibi nomine, & communi cum alijs appellari potest: nam quod peculiarius sibi est, id eius est proprium: ut cùm adulterium in lege Iulia cum uxore aliena dicimus, propriè dicimus: cùm stuprum, quia etiam cum uirgine, uidua, puero, meretrice committitur, καταχρηστικῶς loquimur[e]. Præter Fabij declarationē quartus quoque casus adduci potest, cùm res generali aliquo nomine appellatur: nec enim dubitandum est, quin species generi suo propriè inesse censeatur[f]. Eòdem pertinet, cũ uoce utimur, quæ lata significatione multa continet: nam omnia comprændi arbitrabimur: ut cùm lex intestabilem aliquem esse iubet[g], intelligetur, ut non solùm eius testimonium nõ recipiatur, sed nec ipsi quidem testimonium dici posit. Sic cùm lex municipalis petitionem concederet, etiam repetitionem concedi responsum est[h]: quia petere generaliter dicimus, sicut & dare quod reddimus. Eadem ratione appellatione Diœcesis, ciuitatis quoq; ipsius, nedum agri procurationē in legibus contineri creditur[i]. Sed & si quod uerbũ

a l. Labeo. de supel. leg.
b l. officiũ. de re mil.
c l. fi. de ædil. edict.
d l. quod de meo. §. j. de acq. poß.
e l. inter. § j. de adult.
f Bal. l. ij. C. de iur. aur.
g l. cum lege. de testa.
h Barto rubr. sol. mat.
i c. j de off. or.

ſit, cuius ſpecialis, itemq́ꝫ generalis poſsit eſſe ſignificatio, utroq; modo accipietur, nec altera cenſebitur impropria: ut cũ lex iuriſdictionem alicui concedit, nõ de ſpeciali tantũ cẽſebitur actũ, ſed de mero quoq; & mixto imperio[k]: quod & de adoptionis nomine dicendũ, quod generali annotatione etiam arrogationẽ continet. Idem quoq; dicendũ de his nominibus, quæ uariã ſignificationẽ alicuius ſpeciei habent, & nõ magis propriè uno q̃ alio modo accipiuntur, ut Soror: ſignificat enim utrinq; coniunctam, ſignificat conſanguineam tantũ, itemq́ꝫ uterinam tantũ. Cum igitur ſororis mentio fiet, quæ quoquo modo ex ſuprascriptis caſibus coniuncta ſit continebitur, idq́ꝫ propriè. Aliud eſt, cum in altera ſpecie improprietas eſt, ueluti cũ dicimus Dominiũ, propriè de directo accipitur[l]: nam qui utiliter dominus eſt, abuſiuè uidetur dominus: meritò igitur ex ui uerbi hoc caſu potentior ſignificatio accipiet̃, quæ ex proprietate deſcendit.

Sed quomodo propriam ſignificationẽ dignoſcemus? Et crebriore ſententia proditum eſt, tribus modis fieri[m], ab autoritate, à diffinitione, ab etymologia. Non enim dubiũ eſt, id prudentiũ autoritati tributũ, ut quo dicendi modo uſi ſunt, & nos uti poſsimus, proprieq́ꝫ dicere uideamur. A' qua ſententia nec ego diſcedo, tametſi obſeruauerim quandoq; M. Tullium nõ ita arbitratũ uideri, qui facere contumeliã, Philippica III, impropriè dici cenſuit, hocq́ꝫ nomine M. Antoniũ damnat: cum tamẽ & Plautus in Aſin. & M. Cato hoc dicendi modo uſi ſint. Idem epiſt. lib. VII. Fabium Gallũ repræendit, qui duo, nos ſcripſerat, quod tamẽ exẽplo Græci ſermonis defendi potuit, à quo nec Verg. abſtinuit: Si duo prætereà tales Idæa tuliſſet Terra uiros. Sic A. Gelliusupereſſe uerbũ Latinũ nõ eſſe pro defendere arbitratur, cum tamẽ hoc ſignificatu apud Tranquillum in Auguſto reperiatur. Fuere & qui poſsibile uocem probam nõ arbitrarentur, & Græca mallẽt uti: ut Cicero epiſt. fam. lib. IX. Me περὶ δυνατῶν ſcito ſecundum Diodorũ iudicare. Et Iulianus[n]: Quia cõditio ἀδύνατον, id eſt, impoſsibilis, pro nõ ſcripta habet̃. Sed tamẽ aliorũ Iureconſultorũ autoritas obtinuit, ut Latinæ ciuitati reddita hæc dictio cenſeatur. De etymologia uerò & alluſione ita demũ proprietatẽ uocabulorũ cognoſci proditũ eſt, ſi diffinitioni non aduerſarentur, qua de re inferius loco ſuo à nobis tractatũ eſt[o]. Diffinitio autẽ in iure omnis periculoſa eſt: rarũ eſt enim ut nõ ſubuerti poſsit. Quapropter cum diffinitio ſit propria & breuiter cõpræenſa rerũ ſubſtantiæ enarratio, quæ genere, ſpecie, proprijs, & differentibus (ut inquit Quintil.) cõſtat, nõ ferme multas huiuſmodi in iure reperies. Sed haſce ſubtilitates Iurecõſulti Dialecticis reliquerunt, ipſiq́ꝫ ſatis habuerunt, ſi ſubſtantiã rei ex cõmuni regula deſcriberẽt, ut in dote & iudicio fecerũt, quod à nobis Paradoxorũ VI. lib. tractatum eſt. Quandoq; ſatis duxerũt, ſi genus & differẽtias ſolũ apponerẽt, quod in doli mali diffinitione cernere eſt[p]. Quandoq; ex modo per quem res introducta eſt eam deſcripſerũt, ut in ſeruitute, & in ſtipulatione apparet. Quandoq; ab ipſo effectu, ut cũ appellationẽ diffinierũt eſſe primę ſentẽtiæ, quæ in pendẽti ſit, reſciſsionẽ. Quandoq; & tales diffinitiones retulerũt, quæ nõ niſi impropriè acceptis uerbis defendi poſsint: quod Decius annotauit[q], & ipſe in recentiorũ diffinitionibus uerũ eſſe fateor, nõ in his quas ueteres tradiderũt. EXPLICITO articulo quæ uerborũ ſit proprietas, & quomodo cognoſcat̃, uidendũ eſt, quemadmodum ea ſignificatio accipienda ſit. Et ab omnibus traditũ eſt, in quacunq; materia,

k Alex rub. de iur. om. iud.

l Socy. conſil. ulti. uolu 4.

m Bar. l. omnes pop. de iuſt. & iur.

n l. an oĩbus. de leg 3.

o l. tabernæ. § eo.

p l. 1. de dol.

q Dec. in rub. extrà de proba.

ria, etiam si pœnam irroget, eatenus uerba generaliter capi, quatenus sermonis proprietas ferre potest[r], nisi aliã loquentis mentem conijciamus: ea mens in dispositione legis facilius dignoscitur, q̃ in hominum uerbis. Cuius rei illa est causa, quòd lex semper de ratione legis certa est, facileqꝫ quænã illa sit, assequitur: at hominum incertos animi motus discernere nemo possit: unde & plerunqꝫ uidemus uerba legũ uberiorem interpretationẽ assumere, q̃ in contractibus uel testamentis fieri soleat: quod infrà lib. III. differemus. Oritur tamen plerũqꝫ ambiguitas, cum de ratione legis nõ constat, in qua re illud sciendum est: Si ratio in lege expressa sit, ex ea & augeri & minui decisionem; quoniam leges non tam in uerborum forma quã in ratione consistunt[s]. Si uerò non sit expressa, sed unica tantum reddi probabiliter possit[t], idem censendũ. Quapropter si in municipio lege succesſionis existentibus masculis fœminæ excludantur, quoniã ex illa una ratione, id est, solo agnatorũ fauore, id introductum esse etiã aduersus Bart. sententiam receptius est[u], ab huiusmodi ratione & lex restringetur & extendetur. Quòd si duabus rationibus quid constitutum appareat, solet dici, altera sublata, sustineri nihilo minus generalitatẽ legis[x]: quod utiqꝫ & nobis uidetur, dum singulæ rationes efficaces sint, & sufficiant, alioquin quod ex duabus causis introductum est, altera cessante extinguitur, cũ duo uincula arctius ligent. Ecce familia iniuriam prætori fecit, damnum dedit, album corrupit, is ius uindictę publicæ prosequitur, dominus'ne pro omnibus tenebitur? Et lex teneri ait[y]: Duplex enim hîc est ratio, nempe quia plura hæc censentur facta, itẽ quia de publica uindicta agitur. Pone alterã cessare, ut quia unicum est factũ, puta furtũ, homicidium, uel de priuata uindicta solum agatur, certe his casibus dominus pro uno solidũ soluens, cæteros liberat[z]. Necessario igitur ut legis dispositio sustineatur, oportet adhuc eam rationẽ uigere, quæ tali decisioni sufficiat: quo fit, ut licet quandoqꝫ nõ tanta ratio superesse uideatur, sustineatur tamen decisio[a]. Cuius rei exemplum illud adducitur: Si quis hominem promisit, partem soluendo nõ liberatur. Finge, is promissor decessit duobus hæredibus relictis, num alter dimidium hominem præstando liberabitur? Et uideretur liberari, non enim ultra dimidium debet, quoniam lex XII. tab. obligationem diuisit: non igitur tanta est ratio in hærede sicut in principali, & tamen proditũ est nec hæredem liberari, ne in diuerso homine contingat solutionem fieri. Quid si de ratione legis dubitetur, quia unicam tantum afferri posse aliquis affirmet, alius uarijs rationibus motum legis latorem contendat? Salyc. pluribus rationibus motum magis præsumit[b]. Ego id plurimum in arbitrio iudicis consistere arbitror: nam si una tãtum probabilis sit, potius credendum est illi adhæsisse legis latorẽ. Quapropter in statutis filiam dotatã excludentibus etiam de ea actum intelligetur, cui in testamento patris dos assignata sit[c], excludeturqꝫ fauore agnationis, quæ sola probabilis est huius statuti ratio, & quam uidemus etiam Iurecõsultis ipsis quandoqꝫ præ oculis fuisse[d]. Sed quid si ratio legis correcta sit, an legem quoqꝫ correctam dicemus? & Accursius corrigi existimauit[e]: quapropter cum hodie lex noua etiã cognatos in succesſione cũ agnatis admittat, intelligetur & onus tutelæ deferre, easqꝫ constitutiones corrigere, quibus agnatis solis tutela defertur: quod accipiendum cũ ratio legis huiusmodi est, ut decisioni sit cõiuncta[f], ita ut altera ab altera proximè dependeat, alioquin ratione remota, ut ita dixerim

r d.l. cũ lege.
s l. scire. de ll.
t gl l. quãuis. C. de fideic.
u in. l. j. C. de adul.
x §. affinitatis. institu. de nupt.
y l. si famil. de iur. om. iudi.
z l. illud. ad l. aquil.
a Socy. l. y §. ex his. de uerbo obliga.
b Saly. l. si seru. C. de noxal.
c Bart. §. titio genero. de condi. & de.
d § cæterũ. institu de leg. ag. suc.
e glo. l. j. de legit. tut.
f ca. miramur. de ser. ordi.

rim, uel impulsiua correcta, adhuc lex uiget[g]. Idem dicendum cum legis ratio generaliter nõ corrigitur, sed aliquo casu tantum[h]: nam & in illo quoq; seruanda est lex, donec contraria constitutione abrogetur[i]. Et hæc quidem de ratione legis dicta sufficiãt, ex quibus ea potest colligi conclusio: Quamuis lex generaliter loquatur, restringẽdum tamen, ut cessante ratione & ipsa cesset[k]. Cũ enim ratio sit anima uigorq; ipsius legis, non uidetur legislator id sensisse, quod ratione careat, etiam si uerborum generalitas prima facie aliter suadeat. Non procedit tamen id pronunciatum quibusdam casibus. Primus, cum id agitur, ne quis lucro priuetur: nam quia facilius lex permittit, ne quis lucretur, quã ut damnum faciat, potius ab huiusmodi lucro arceri aliquem patiemur, quã generalis legis uerba arctabimus: idq; Bar. sensit[l]. Exempli causa: Mulier cum qua ob adulterium maritus diuortium fecit, lege Iul. prohibetur seruos intra LX. diem manumittere, ne quæstioni subducantur: quid ergo si seruus extra ministerium mulieris fuerit, uel in prouincia, nunquid manumitti poterit? Et uidebatur posse, quòd hic ratio legis cesset, cũ nihil de adulterio ipse sciat, qui absens fuit. Vlpianus tamen negat[m], q̃uis enim id perquã durum sit, tamen lex ita scripta est. Interpretantur igitur doctores hoc ita esse, quia seruus de lucro captando agit, nempe libertate acquirenda. Vnde consequenter propositam speciem[*] [illegible] finiunt. Lex est in municipio, quicunq; in palatio sanguinem fecerit, tali lucro [illegible]uetur, Chirurgus cucurbitula, uel secta uena ægrum in palatio adiuuauit, in pœnam legis incidere existimant, cum de lucri priuatione tractetur, quod secus esset, si de damno uitando ageretur. Sed hoc ego planè ridiculum arbitror: quis enim existimet uoluisse legislatorem medicam manum, quæ premio potius inuitanda erat, ulla penitus pœna afficere? & eam legem non coarctet ex subiecta materia, ut de ea sanguinis fusione intelligatur, quæ in speciem uel leuis delicti cadat: meritò itaq; fuerunt ex recentioribus, qui hanc decisionem reprobarẽt[n]. Nec me illud exemplum legis Iuliæ mouet, quoniam in eo seruo non omnino cessat ratio legis, cum, tametsi absens, potuerit aliquid ex conseruis intelligere, uel de priore dominæ uita attestari, deq; eius moribus, & pristina institutione: quæ argumenta, quãuis paulò remotius à certæ rei cognitione absint, in hocq; legis duricies uersetur, tamen omnino aliena dici nõ possunt, & maxime in seruis quorum ingenia maiores nostri suspecta habuerunt, præsertim cum nec damnum libertatis eis inferatur, sed differatur potius, cum post sexagesimũ diem nulla sit prohibitio. Extat C. Cassij Iureconsulti apud Corn. Tacitũ lib. XIIII. oratio, qua ille S. consultum Syllanianum defendit, suadetq; seruos cæso domino ultimo supplicio afficiendos, etiam si dura ea lex uideatur. Libet, inquit, argumenta conquirere in eo, quod à sapientioribus deliberatum est. Sed & si nũc primum statuendũ haberemus, creditis'ne seruũ interficiendi domini animũ insumpsisse, ut nõ uox minax excideret? nihil per temeritatẽ proloqueretur? sanè cõsilium occuluit, telum inter ignaros parauit: num excubias transiret? cubiculi fores recluderet? lumẽ inferret, cædem patraret omnibus nescijs? multa sceleris indicia præueniũt, serui si prodant, possumus singuli inter plures, tuti inter anxios, postremò si pereundũ sit, nõ inulti inter nocẽtes agere, & quæ sequuntur. Hoc igitur & in proposito quoq; legis Iuliæ exemplo dicendũ est. Secundus casus est; Cùm lex uerbis geminatis præter uniuersalẽ dictionem utitur: nam tunc

de his

g l. j. in princi. de cadu. tol.
h Areti. l. ij. de uulg.
i ea. a multis de ætate & qualit.
k l. adigere. § quamuis. de iur. patro.
l d. l. omnes pop.
m l. prospexit qui & a quibus ma.
n S. d. y. Alexã. Felin.

de his qui idonei non sunt, & consequenter in quibus ratio legis aliquo modo cessat, lex adhuc obseruatur. Quapropter si statutum sit, ut quicunq; quoquomodo aliquem occiderit, occidatur: non distinguemus dolo an culpa necauerit, in sui tutelã uel ne, & ita Saly. sensit[o]. Idem quando sola dictio uniuersalis adest, & super actu iam concesso disponitur: tunc enim non restringimus ad idoneos, ne aliâs dispositio esset superflua, ut cum iureconsultus dixit, nuntiationẽ omnibus diebus fieri posse[p], intelligitur etiam feriatis, cum iam ex prætoris edicto nuntiatio permitteretur. Idem etiam si de nouo actu agatur, dum tamẽ de re ad exemplum fauore publico pertinente, tractetur. Quapropter si seruus necem domini ultus fuerit, ex Senatusconsulto libertatem acquirit, tametsi aliâs ad libertatem peruenire prohibeatur[q]. Atq; hæc cõmuniter recepta sunt, & in his sibi locum uendicant, quæ iure ciuili non satis admitterentur. Quòd si impedimentum iure naturali uel gentium sit, tunc semper lex quibuscunq; uerbis concepta sit restringitur, & de eo iure idoneis intelligitur. Promittendo dotem (inquit lex[r]) omnes cuiuscunq; sexus conditionisq; sint, obligantur: restringitur dummodo ætate sint idonei, quia aliàs naturale impedimentum obstaret. Quapropter suprà scripta lege homicidam puniente, putauerim in eum non animaduerti, q[...]in sui tutelam occiderit, quoniã id iure naturali permissum est, nec in hoc Sa[...]ceti sententiam sequor. Tertius casus est, quoties lex aliquid pro forma obseruari constituit certa ex ratione, nam ea cessante adhuc obseruanda est forma, aliâs perperam agitur. Quapropter si minor fundum sterilem absq; prætoris autoritate uendat, uenditio est nulla[s]. Sic ecclesia etiam si utiliter & ex re sua distrahat, tamen contractus est nullus, nisi forma à lege in huiusmodi alienationibus requisita seruetur[t]. Cuius rei hæc est ratio, quòd ea quæ ad rigorẽ iuris conseruandum cõstituta sunt, ad unguem obseruari debẽt, nec aduersus eorum omissionem cuiquam succurritur[u]. Habet aliquid ex iniquo (inquit C. Cassius apud Tacitum) omne magnum exemplum, quod cõtra singulos utilitate publica repẽditur: nam & suso exercitu, cũ dicimus quisq; fuste feritur, etiam strenui sortiuntur. Putauerim tamen si ea forma non publico, sed priuato tantũ fauore introducta sit, aliud dicendum. Quapropter licet de alimentis futuris sine decreto transigi nõ possit, si tamẽ transactũ fuerit, utiliterq; creditor egerit, ratam eam trãsactionem prætor habet[x]. Idem credendum cum ratio formæ correcta est, quocirca quãuis nepotem ex filio emancipato pater in testamento instituere uel exhæredem facere cogeretur[y], idq; pro forma traditum esset, tamen hodie impune præteribit[z], cum ratio legis sit correcta, quoniam emancipationis patriæq; potestatis differẽtia nouissimè sublata est. Exceptis igitur istis casibus adhærendum erit regulæ, ut lex generalis cessante ratione restringatur, cuius aliquot exempla proponemus. Lex mãdat fratres filiosq; eorum, qui principem occiderint, ad supplicium duci, non continebitur is frater, qui cum homicida capitales inimicitias exercebat, idq; Decius respondit[a]: hæc enim lex etiam proximos gladio insequitur, ut hoc terrore dum suorũ saluti ꝓspiciunt, Tyrãnicidæ absterreantur: uerisimile autẽ nõ est quenq; eius saluti uoluisse cõsultum, cui inimicitias denuntiauerit. Lex iubet, qui sanguinẽ in palatio fecerit, centum solidis mulctari, non cõtinebitur chirurgus, ut dixi, neq; tonsor, qui nouacula summã cutem inciderit. Lex cõstituit quẽcũq;, cuiusuis cõditionis testari posse[b], intelligitur

o Salyc. l. ij. C. de nox.
p l. j. § nũtiatio. de oper. no. nunt.
q l. ij. § utrũ. ad Syll.
r l. promittendo. de iure dot.
s l. si fundus. de reb. eo.
t c. j. de rebus eccl. in 6.
u Bald. l. iuris. C. qui admi.
x l. cum hi. §. eã de trãsac.
y l. inter cætera de lib. & posthu.
z Barto. §. & quid si tantum.
a consil. 60.
b l. j. C. de sacros. eccle.

gitur de eo, qui naturæ uitio non impeditur, meritò nec furiosus nec pupillus poterũt testari. Lex ait, Contra instrumentũ uel sententiã nulla exceptio admittatur, non censetur reiecisse nisi friuolas exceptiones[c], ne aliàs graue damnũ alicui inferatur, & contra ius naturale creditori bis idem soluatur. Accedit etiam, quod in mandato uidemus, q̃uis enim generalibus uerbis conceptũ proponatur, ad ea tamen nõ extenditur, quæ nõ nisi speciali iussione demandari solent[d]. Lex in successione agnatos cognatis præfert, intelligitur de agnatis masculis, cũ appareat ita fauore agnationis constitutũ, quæ licet in fœminis sit, tamẽ cum eis extinguitur. Lex stantibus masculis fœminas excludit, intelligitur, si masculi uelint uel possint succedere, alioqui nõ obstabunt fœminis. Dat præmiũ exulem capienti, intelligitur & cũ magistratibus exhibenti, alioqui frustra diceretur captus: & hæc quidem exempla sufficiant. Restringitur autem dispositio legis plerunq;, nõ quòd eius ratio penitus cesset, sed quòd alia cõtraria ratio id suadeat, quæ efficacior sit: cuius rei perfectã doctrinam qui tradere uellet, eũ oporteret quorũcunq; casuum rationes omnes perspicere, & eis ceu in trutina positis perscrutari, quæ præualeant, quod ego supra humanas uires esse arbitror. Meritò igitur insigniores tantummodo frequentioresq; aliquos modos referemus, unde ad alios, si qui occurrent, discernẽdos uia studiosis patere possit. Et 1. primis frequens is est modus cùm interpretatione dispositio restringitur, ea ra[illegible] ne quòd uerba debeant ciuiliter, & secundũ ius interpretari. In qua re duplex est tractatus, alter quid in hominum, alter quid in legum dispositionibus. Primò ergo de hominum actione uideamus, & in hoc generaliter à maioribus tradita regula est: Vniuscuiusq; uerba siue in contractibus, siue in testamentis, ad dispositionem iuris referri debere: quoniam quilibet secundum leges siue Quiritium siue municipales agere uoluisse præsumitur[e]. Id pronuntiatum quatuor sectiones recipit. Prima est, cum dispositioni legis uerba ex proprietate cõueniunt, licet mens alia præsumatur, tunc stamus uerbis: quoniam coniectura mentis uerborum proprietati succumbit. Et ideo fideicommisso, si uterq; hæredum sine liberis decesserit, fœminæ relicto, priore cum masculis mortuo, licet in alterius ultimo loco decedentis partem ea admittatur, tamen si ex lege municipali existentibus masculis fœminæ excluderentur, fideicommisso locus non esset[f]: quoniam fœmina hîc ex præsumpta mente aduersus uim uerborum admittitur, quæ præsumptio propter legem cessat: uidetur enim ex legis suæ sententia testator noluisse fœminas stantibus masculis admitti: atq; ita communiter traditum est. Eadem ratione propter eandem municipij legem receptum est, si pater filios suos instituat, de masculis tantum intelligi[g]: quamuis enim appellatione filiorum etiam fœminæ contineantur, id non ex sermonis proprietate, sed per interpretationem ex præsumpta mente introductum est, quæ præsumptio per coniecturam statuti tollitur, & à proprietate uerborũ nõ recedimus. Et ideo quidam duobus filijs institutis, cum fideicommisisset uter eorum sine filijs decederet, ut superstiti restitueret eum, qui relicta filia decesserat, respondit Dynus ad restitutionem teneri[h]; quoniam appellatione filij hoc casu propter legem municipij non comprænderetur fœmina. Quæ sententia nobis quoq; placet, maxime si appareret testatorem etiam propriam filiam exclusisse, ut masculos tantũ institueret[i]. Secũda sectio est: Quoties sermonis proprietas repugnat, ad eam

c l. ea nobis. C. de adul.

d ea qui ad agen. de procur. in 6.

e l. quidam. de uerbo. obli.

f Barto. l. heredes. §. cum ita. ad Treb.

g Bal. Anch. l. tres fratres. de pact.

h Feli. c. ius generale. j. di.

i Paul. consil. 410. casus iste frequen.

ad eam potius attendimus, quàm ut imitatione legis quicquam factum arbitremur: quapropter qui fratrem & eius filios hæredes instituit, simul eos propter coniunctæ naturam uocasse creditur[k], quamuis ex dispositione legis in successione prius pater quàm filij admittãtur. Qua ratione eadem municipio cum lex adsit, si pater filios, & filias instituerit, receptius est simul mares & fœminas admitti: quod Paul. Castrensis, & Socy. probat[l]. Tametsi Ancharanus[m] prius masculos, deinde eis non existentibus, fœminas iuxta legis seriem uocari crediderit. Si tamen ultra legem municipalem aliæ coniecturæ adducantur, tunc aliter statuendum esset. Veluti cum præter legis aut naturæ ordinem, etiam institutionis necessitas hoc suaderet, ut in patre filiũ & nepotes ex eo instituente[n]. Idem dicendum quoties interpretatio fieret circa uerba ei non præiudicãtia cum quo contrahitur, & quæ sui natura ad terminos iuris referũtur: ueluti cũ quis fundum emphyteoticum sibi & filijs stipulatur: nam existente huiusmodi lege, quæ mares in successione fœminis præferat, etiam si pater sibi & filijs masculis & fœminis stipulatus sit, admittentur tamen prius masculi[o], quoniam pater filijs stipulando censetur uti hæredibus stipulatus: at ex lege hæredes soli sunt masc uli. Tertia distinctionis species est, cum uerba generaliter concepta sunt, nur fiat restrictio, & intentio à lege reguletur: Qui casus maximè ad rem præsentem pertinet, & hîc non modica est dubietas: uiderentur enim restringenda, idque Antonius Butrius sensit[p], dum uocatis à testatore per fideicommissum proximioribus descendentibus, quæ uerba etiam propriè fœminas continent, ipse respondit, solos mares admitti, propter suprascriptam municipum legem: nam & si lex scripta sit, uxore sine liberis decedente maritus dimidiã dotis partem lucretur, pater qui à marito simpliciter stipulatus sit dotem reddi, de dimidia solum intelligetur egisse: idque Rayn. probauit[q], & plerique alij. Eòdem confert, quòd constitutum est hæredem, qui legata soluere generaliter promisit, cautumque, intelligi deducta Falcidiæ legis parte promisisse, non integra[r]: uiden' igitur propter dispositionem legis, generalem promissionem arctari: Sed tamen non arbitror à uerborum proprietate regulariter hoc casu recedendum: quod enim de toto dictum est, non potest ad partem restringi, citra manifestam stipulatoris iniuriam, nisi quando uerba ad ius expresse relata fuissent, ut quia eam dotis restitutionem tibi facere promisissem, quæ iure facienda esset[s]; idem quando uerba eiusmodi sunt, ut ad ius referantur, qualia sunt in eo, quod Antonius Butriga, dixit, cum quis proximiores descendentes uocat, intelligitur enim collectiua illa uox, ut eo ordine succedant, quo ex lege admittuntur. In promissione uerò legatorum ideo subauditur salua Falcidiæ portione, quia cum eiusmodi sponsio iussu legis fiat, non est uerisimile necessariò promittentem uelle ius suum donare: si tamen ex natura contractus quicquam actum creditur, non est dubium ex ea fieri restrictionem. Vnde si locator conductorem intra quinquennium non eijcere promisit, intelligetur conductore pensionem soluente[t]: natura enim contractus etiam proprietati uerborum præpollet[u]. Quarta species est, cum nec uerba nec mens quicquam repugnant, sed casus est omissus, & tunc non est dubiũ ad dispositionẽ legis referri. Vnde qui promittit soluere centũ, intelligitur de moneta à lege permissa: qui domũ cõducit, intelligitur secundũ morẽ patriæ conduxisse: qui, quod uocãt, feudum acquirit, in ea

omnia

k ca. raynutius. de testa.

l l. in his. de cõdi. & demõ.

m Anchara. d. l. tres fratres.

n l. gallus de libe. & posth.

o Bart. l. ut iuris. § ut liberi. de ope. li.

p Butr. cons. ij. de constit.

q l. post do t in 4. lec. sol. matri.

r l. fi. C. ad leg. Falcid.

s glos. l. si prior sol matri.

t l. quæro. ff. loca.

u l. insulam. de præs. uerb.

omnia se obligasse iudicabitur, quæ ex eius contractus lege domino ab huiusmodi clientibus debentur. Et generaliter uerum est quod Baldus scripsit[x], qui aliquam actionē orditur, is legi de ea uerba facienti se astrinxisse uideri debet.

SEQVENS tractatus de plebiscito municipali, quando iuxta antiquiores leges restringi debeat, & regula est, debere: quoniam statuta secundum ius commune interpretationem accipiunt[y]. Et quoties statutum de aliqua re, persona, loco, uerba facit, de idoneo & habili ex iuris cōmunis dispositione intelligitur[z]. Qua ratione si lex uel statutum de aliqua re argumentetur, & decidat, respectu cuiuscunq; alterius impedimēti aptitudinem præsumemus[a]. Ex hac regula q̄ plurimæ quæstiones finiri possunt. Lex ait: Instrumēta nisi intra mensem apud censorem insinuentur, fide careant, non nocebit alienigenis ignorantibus, cum hisce terminus non nisi à die scientiæ iure cōmuni labatur[b]. Rursus lex: Exules & quicunq; solū uerterunt, impune reuertātur, qui ob falsi crimē exulat, reuerti nequibit, quoniā iure cōmuni generali abolitione de his actum nō uidetur[c]. Itē lex: Qui cuiusq; possessionem intrare uel apprændere ausus fuerit, soluat pœnam, non uidebuntur in eā uindemiatores, fœnisecæ, messores, huiusmodiq; artifices cōmisisse[d], qui alieno iussu ingressi sunt, sed autor solus plectetur. Item lex: Qui sibi debitū æs decennio non exegerit, tempore exclusus esto: qui a[...]re suumq; ius petere nō potuit, legis pręscriptione non submouebitur[e]. Item lex: Hæres hæreditariis creditoribus solidū soluat: intelligetur nisi inuētarium cōfecerit[f]. Rursus lex: Instrumenta publica etiā misso in neruū carceremq; debitore executionē habeant: nō cēsebitur prouidisse, quo minus cedere bonis addictus possit[g]. Item lex: Victus uictori censeatur in expensis condemnatus: intelligit Fulg.[h] nisi iustā causam litigandi habuerit. Lex ait: Vxore præmortua maritus lucretur dotem, intelligitur saluo iure liberorū prioris matrimonii: nō enim per hanc tam generalem uerborū formulā censeri debet illis quicq; damni illatum[i]. Sed quid si lucro ex ea lege facto maritus ad secūdas nuptias trāsierit, an huiusmodi lucrū filiis quos ex priore uxore sustulit, reseruare tenebitur? Et licet generalitas legis aliud suadeat, tamen receptius est reseruari debere[k]: nisi constet non cōtemplatione matrimonii aut filiorum ita à lege constitutū[l], sed potius ut spe lucri ad uxores ducendas uiri allicerentur: quæ cōiectura ex aliis quoq; statutis deprændi potest. Lex ait: Omnia instrumenta insinuentur, si id factum non fuerit, nullius sint momenti: non comprændet instrumenta dotium, cum speciali dotis fauore iure ueteri insinuatio in his sublata sit[m]. Lex mādat stari iuramento eius, qui damnum passus sit: poterit nihilominus iudex taxare, ad quam usq; summam iurari debeat[n]. Lex inquit: Homicida quod fecit, expectet, & qui occidit, occidatur: restringitur si dolo tamen occiderit. Lex enim Cornelia, quæ in sicarios est lata, non nisi in eū qui dolo malo cædem patrauerit, locū habet[o]. Lex ait: Suspectus perpetrati facinoris in ius ueniat, alioquin exulet: ueniat intelligitur & persistat, quia lex antiqua non uenisse eū interpretatur, qui non perstitit[p]. Lex inquit: Prætor controuersias arbitratu Iureconsulti cōmuni partium cōsensu electi definiat: intelligitur de cōtrouersiis, in quibus probabilis sit ambiguitas: claras enim ipse nemine cōsulto decidet[q]. Lex: Præter agnatos ad compromissum cogat, intelligitur, si aliqui litigatorū petierint: nec enim non petenti se prætor exhibet[r], quod & in ea lege pluries respon-

x Bal l. si duo. de acq. hær.
y l. ii C. de noxa.
z l. ut gradatim § 1. de mun.
a Bal. q testamēto. de testa.
b l genero. de his qui not.
c l. Lucius. ad S. C. Turp.
d gl. l. in rem. § tignum. de rei uend.
e l fi. in fin C. de ann exc.
f l. fi. C. de iure delibe.
g Bal. l. ii C qui bo. ced.
h Ful. cōsi. 5.
i Bartol l. hac edi C. de se. nup.
k l. fœminæ. C eo tit.
l Dec. auth. si quæ. eo. tit.
m l. fi C. de iure dot.
n Angel l. uideamus §. deferre. de in lit. iur.
o Ias. l in actionib. de in lit. iur.
p c. i de iud.
q l ille § 1. de leg iii
r l. i § fin. de iur. deli.

responsum est, quæ alienigenam satisdare iubet: intelligitur enim, si cautio petita fuerit[s]. Lex: Terraconensis rex immobilia aliqua ne alienato: poterit nihilo minus pro dote ab uxore accepta immobilia alienare, cùm de hoc casu lex communis actum nō fuisse existimet[t]. Lex: Debitor soluere non teneatur, nisi restituta sibi syngrapha: non comprændetur, qui syngrapham amisisse iurauerit, dum acceptilatione, uel antapocha liberare debitorē sit paratus[u]. Lex: Quisquis triticum uel uinũ extra territorium aduexerit, plectatur: qui nō in territorio, sed aliunde acceptum aduehat, nō punietur[x]: qui item uinũ gustus causa absportauerit, impune fecerit[y]: quod & in eo, qui usus sui causa absportet, respōsum est. Lex: Negotiatorũ codicibus integra præstetur fides: intelligetur in his, quæ ad negotiationem pertinent. Lex: Filij mercatorũ ab his, quibus pater debet, cōueniri possint: intelligitur, si patris hæredes esse uoluerint, idq; Bal. probat[z]. Lex: Mulier absq; cōsensu agnati, contrahere, uel donare nequeat: poterit ecclesię donare, & alio modo in piã causam transferre[a]. Lex: In grauibus delictis triũuiri capitales libere anquirant: nō poterũt tamen, nisi præcedēte fama, uel legitimis indicijs[b]. Lex: Ob cōtumaciam exul possit impune occîdi[c]: aliquis cum armis occîdit, quæ licite ferri nō poterant, responsum est, legem prohibentē arma deferre, [illegible]i locũ nō uendicare, cùm quis fert, ut talem occidat[d]: quod utiq; fate[illegible] exulem lex ceu hostem publicum iuberet occidi: sed aliud est iubere fieri, aliud pœna facientē liberare. Lex: Mortuo succedant proximi cōsanguinei paterni: decessit aliquis, relicto cōsanguineo utrinq; cōiuncto, itemq; altero ex patre tantũ, Ancharanus utrinq; cōiunctum admitti solum cēsuit, exemplo Iustinianæ cōstitutionis[e]: Mihi uidetur uinculum paternum in statuentiũ consideratione solum fuisse, quapropter nō temere à uerbis legis recederem. Lex: Mulier dotata non succedat: intelligetur ipsi, qui dotem dedit, idq; de suo[f]. Quid si [ne]gat nubere, & mauult casta uiuere? Respondeo, nō ideo magis succedet[g], cum per eam stet, quo minus dotata dicatur[h]. Quid si qui dotē dedit, stipulatus fuerat eam sibi reddi? & cùm appareat propter dotem eam excludi, succedet, nisi hæredes mulieri ipsi stipulationem remittant[i]. Quid si minimam dotem consequuta sit? Respōdeo, nihil refert, cũ agere possit, ut congrua assignetur[k]. Lex: Nepos auo materno, quantum sit respectu legitimæ, succedat, nisi quando eius hæreditati renuntiatum sit: respondi secundum ius commune intelligi[l], & ideo si uiuo patre mater decesserit, eius renuntiatio filijs non oberit. Lex: Publico documento debitor, soluat nulla exceptione obstante: poterit nihilominus obijci illud non esse publicum instrumentum[m], actorem pugnantia inuicē dicere, uel legitimam personam standi in iudicio nō habere; quia pupillus, aut sacer, abhominatusq;, eundem dolo malo petere, instrumentum falsum esse, uel se non legitime citatum, uel ui, aut metu contraxisse, uel simulatũ fœnebremue contractum, uel iudicem incompetentem, uel se soluisse, idq; manifestum esse, uel incontinenti probaturum. Admittetur & exceptio ex cōtractu ueniens, ut si uenditor pretium petat, ego rem mihi traditam negem: itemq; quælibet alia exceptio ex alio ipsius legis capite descendens[n]: sed hæc satis & super. Quòd diximus statuta secundum leges declarari, restringiq; quibusdã casibus, non procedit, ueluti cùm uerba legis municipalis tam ampla sunt, ut commode & citra manifestam cauillationem restringi non possint: ut cùm lex dicit: maritus dece-

- s l. peto §. fi. de leg. ij.
- t Authent. res præ. C. com. de leg.
- u l. fi. C. de fi. instr.
- x l. cætera. §. sed si quis. de leg. j.
- y l. j. C. quæ res exp.
- z Bal. l. de quibus. de ll.
- a Bal. l. generali. C. de sacrosanct. eccl.
- b c. j. de offic. ord.
- c l. si cui. de seruit.
- d Nel. in tra. in 3. temp.
- e Auth in quc. C. cōmu. de suc.
- f Bal. l. j. C. de leg. hær.
- g Bald. l. mater. C. de iu. dot.
- h Bal. l. pactũ. C. de coll.
- i Bald. l. fin. C. de dot. pro.
- k Dec. authē. præterea. co lũ. ij. C. unde ui. & ux.
- l Alexan. a pactum.
- m l. non putauit. §. non quæuis. de con. tab.
- n Mod. ca. ex parte. ij. de offic. de.

dente uxore omni casu lucretur dotem sibi datam: durum esset restringere, ut saluum ius filiorum prioris matrimonij censeretur[o]. Idem si diceret, maritus decedente uxore sine liberis cõmunibus lucretur dotem: quorsum enim hîc mentio liberorum cõmunium, nisi ut qui cõmunes non sunt, rejciantur? Nam & receptissimum est, si statutum aliter nihil operaretur, secũdum leges non restringi. Quo fit, ut si cõstitutum sit, posse reum personaliter uel ad domum citari, arbitrio actoris permissum, utrũ malit intelligamus, nec distinguatur, persona reperiri posit, uel ne, cũ hac distinctione admissa, nihil iuri cõmuni adderet, sed superfluum esset[p]. Nam & si uictum uictori in expensis cõdemnari iubeat, intelligemus etiã si iustã causam litigandi uictus habuerit, ne aliàs frustra ita cõstitutum sit[q]: nec ulla iniquitas subest[r], cum uictor de damno uitãdo & ipse agat, cui æquius est succurri[s]. Eõdem pertinet, quod Bar. censuit, statutum quo disponitur ex præscriptione dominiũ acquiri, de directo dominio intelligendum, ut aliquid iuri cõmuni addere uideatur[t]. Quo argumẽto, cum latis tribus sententijs conformibus statutum non pateretur eas tanquã nullas improbari, respondit Andr. Sicul.[u] hoc intelligendum etiam si euidenter id constare diceretur, cùm etiam iure cõmuni exceptio huiusmodi sublata sit. Aret. quoque[x] cùm in statuto diceretur à nulla mera interloquutoria appellari posse, etiã de eis intelli gendũ censuit, quæ aliâs iure ciuili per appellationem retractari potuissent. Ge... liter quoque proditum est, quoties in statuto rei iure communi iam concessæ extensio ponitur, nullam fieri restrictionem[y]: quoniam hoc casu proditum sit, generalia uerba ad aptitudinem non coarctari: quapropter si statutum dicat, aduersus sententiam nulla exceptio opponi posit, præter talem & talem, à uerbis recedendum non erit, quæ clara sunt, & ex quibus aperte ostenditur noluisse legislatorem ius commune sequi, quod à Baldo traditum[z] frequentius receptum est: seruanda enim lex est, tametsi dura, & quicquid lex communis dicat, à municipali non recedendum est. Eandem sententiam alia quoque ratione idem Bal. in hac specie sequitur: Ex lege municipali inducuntur certæ feriæ, num in casibus, quibus feriæ iuris communis nõ seruantur, hæ quoque seruari nõ debeant? & refert, inquit ille[a], an lex simpliciter indicat ferias, & intelligetur secundum ius cõmune, an uerò procedat ulterius, quasdamque exceptiones inducat, & non respiciemus ius commune, cùm in casibus non exceptis standũ sit statuto: quoniam regulam confirmat exceptio[b]. Hanc sententiam & ipse sequor, dum tamẽ sciamus hoc casu regulam ipsam latiorem significationem ex iure cõmuni mutuari, ut in hac quæstione. Lex Sacerdotũ: Absentes nec residentes fructus non percipiant, præter infirmos & pontifici Romano deseruientes: quid de eo, qui proprio episcopo obsequatur? & is fructus percipiet: quoniam iure communi absens non uidetur[c], & ideo in regula statuti non censetur compræhensus. Iason tamen in his alia ratione utitur: nam, inquit ipse, cùm regula statuti generaliter intellecta multum operetur, debet exceptio restringi: quandoquidẽ parum refert, si quæ incidenter dicuntur superfluant, dum principale ociosum non sit[d]. His amplius annotandum, statutorum generalia uerba secundum legem non restringi, cùm ea iuris communis dispositio, non tam effectum respicit, quàm formulam uerbalem, ut cùm statutum auget filiorum legitimam, quam iuberet relinqui filio, existimabitur sufficere, quoquo titulo relinquatur, etiã si non institutionis iure

o Roman. & Dec. d. auth. præterea.
p Bart l ij §. ij. de dã. inf.
q l si quando. de leg j.
r Ias. l. properandum.
s l. si seruũ § sequitur. de uerb obl.
t Bart l. uj. de usucap.
u Barb consil. 18. in fi j li.
x Aret. consil. 105.
y Bard l j. § nũtiatio. de oper. no.
z l im. nobis. C. de adult.
a in l. j. §. fi. de fer.
b l. tribunus. § fi. de test. milit.
c c. ad audientiam de cle. non resi.
d Ias l. j. colũ. 16. de offic. eius.

iure pater reliquerit[e], idq; uerum arbitror : quoniã non tanti est ratio , quæ Iustinianũ mouit (nempe quòd titulus institutionis sit honorabilior) ut tam modica causa generalitas statuti restringi mereatur . Nam etiam illud in confesso est, ex iuris cõmunis extraordinarijs dispositionibus statuta non restringi, exẽpli causa: Lex iubet matrem ab agnatis excludi , nunquid à sororis filio excludetur, qui iure quodã cõmentitio agnatus est[f]: & traditum est non excludi, nec de eo uerba statuti accipienda[g]. Qua ratione nec ab eo quidem iure restrictio sumetur, quod maximè controuersum sit. Quapropter cùm lex maritum unà cum filijs prioris matrimonij generaliter in maternæ dotis ipsius partem solũ admitteret, respondi non esse prius deducendam à filijs ipsis legitimam, quũ id maximè cõtrouersi propter doctorũ uarias opiniones iuris esset[h] : cuius nõ est uerisimile rationem ullã habuisse decuriones. Baldus tamen alia ratione prædicto in statuto legitimam quoquo titulo relinqui posse cẽsuit, quòd uidelicet statutum iuris correctorium ab eo interpretationẽ accipere non debeat. Quam rationem crebriore calculo reprobari constat, cùm semper ius cõmune obseruemus, præterq; in eo quod expresse cõstat correctum: ex suprà dictis igitur Baldi ratio distinguenda fuit. Generaliter tamen omnis huius materiæ cardo in eo uersatur, ut legis municipalis rationem spectemus, & ex ea uerisimiliter constituamus, ex iure communi restringenda sit, an id minus, & ideo in plerisq; locis, ubi simpliciter constitutum est, maritum uxore mortua lucrari dotem, excludũtur filij prioris matrimonij, nec fit ulla restrictio, eo colore quòd ratio statuti fuerit, ut promptius mulieres nuberent[i] : cùm alioquin uiduæ propter legale[k] onus doti inhærens uiros æquales facile non reperirent. Et ex his satis dilucide explicauimus, quibus casibus statuta à iure communi restringi non debeant. Hoc tamen non omittendum, ubicunq; aliquis ex generalitate statuti damnum indebite pateretur, semper restrictionem ad ius commune faciendam. Ecce: Lex scripta est, instrumento à se facto nullus aduorsum eat, nec hæres quidem : non censebitur prohibitus hæres aduorsum ire qui inuentarium fecerit: quoniã iniquum esset de suo eum teneri, indebiteq; id damni subire : quamobrem fit hæc interpretatio, ut lex huiusmodi potius sit elusoria, quàm ut iniquitas ulla toleretur[l]. Nam generaliter fatendum est quamlibet dispositionem in legibus, rescriptis, testamentis, contractibus, coarctari, ne iniquitas aliqua introducatur: nec ex hoc solum, sed alijs, & ferè infinitis causis fiunt huiusmodi restrictiones, quarũ alia certa regula adscribi nõ potest, nisi ut iudex semper rationẽ legis prę oculis habeat, & ex ea uel decretum moderetur, uel generaliter obseruari iubeat. Duximus autem ex innumeris aliquas causas describi operæpretium fore, ut hac quoq; in re studiosorum laboribus consuleremus. Hæ ut plurimũ ex huiusmodi prædicamentis consistunt, persona, re, qualitate, quantitate, loco, tẽpore, bono, malo'ue, iusta excusatione : de singulis igitur uidendum. Et in primis ex persona propter excellentiam à regula generali recedi quandoq; uidemus: quapropter Lex[m] iudicibus mandans, ut ipsi sententiam suam ex scripto pronuntient, in his sibi locum non uendicat, qui excellenti dignitate præpolleant, ut præfectus prætorio, uel episcopus. Nam & constitutum est in generali excõmunicationis suspensionis'ue sententia, qui pontificiæ sunt dignitatis, non comprændi[n]: plurima enim illustribus dignioribusq; huiusmodi concessa sunt,

e Bal. l. maximum. C. de lib præ.
f l. meminimus C. de le. hær.
g 14s. l omnes pop. in fi.
h Dec. consil. 246.
i Cur. cõs. 78.
k d. l. hæc edi.
l l. fi. §. in cõputatione. C. de iur. deli.
m l. ij. C. de senten. ex per.
n c. ubi de sentẽ. exc. in 6.

quæ inferioris gradus uiris non permittuntur. Qui dignitate illustri pollet, non nisi ex scripto in ius uocari potest [o], per procuratorem etiā in causa criminali litigat [p]. Qui cingulo militari decoratur, ex delicto suspendi nequit, cū huiusmodi pœna soli plebeij afficiantur [q]: is etiam si aduersus eum aliquid indicij emerserit, quæstioni subijci nō debet [r]. Sic doctor uel medicus ob æs alienū, uel munus aliquod in carcerem detrudi non potest [s]. Sic lex in mulierem compromitti prohibens, eam nō comprændet, quæ excellenti dignitate splēdeat [t]. Hinc fit, ut in generali uicarij mandato ea potestas cōcessa nō uideatur, quę illustrē personam submouere possit [u]. Vnde nec archiepiscopi uicarius episcopum iudicabit, nec municipij potestas ius in senatorem dicet: quòd si quis ius in illū decernendi habeat, mitigare tamen in pœnā tenebit, eiusq; honori, quantū in se erit, deferre [x]. Quod tamen in pœna corporali intelligitur: nam in pecuniaria nobiliores grauius plebeijs mulctantur [y]. Cæterū & ad hæc pertinere uidētur, quę propter concedentis amplam dignitatem indulta in iure reperiuntur. Ecce, in albo potiores partes habent, qui & tempore priores fuerunt: nisi tamen maiori dignitatis excellentia præpolleat, qui posteriorē elegerit [z]: nā & in sacerdotijs in ambiguo prior præsumitur, isq; cæteris præfertur, quē Romanus Pontifex designarit [a]. Quod etiam aduersus iam receptum in canonicorū ordinē extenditur: is enim nihilominus propter Pontificis autoritatem illi cedet [b]. Propter excellentem quoq; scientiam à cōmunibus iuris regulis recedimus: unde [illegible] doctor extra patriam suam profitens ab onere tutelæ in patria nō sit immunis, si tamen ualde in disciplina emineat, ex rescripto diui Pij excusabitur [c]. Sic ex delicto ad bestias damnatus propter singularem artificij scientiā ad preces populi ex indulgentia principis poterit ueniam cōsequi [d]. Sic edictum prætoris minori XXV. annis restitutionem in integrū concedens, in minore summæ peritiæ, & perq; industrio non obseruabitur [e]. Sed an ipso iure excellens scientia prosit, an uerò solum iustam principalis indulgentiæ causam præstat? & puto principem adeundum, sicut uidemus illegitimum absq; Pontificis Romani dispensatione in episcopum eligi non posse, tametsi tali excellētia polleat [f]: quod & in eo constitutum est, qui duplex sacerdotium propter doctrinæ summā peritiam postulat [g]: Standum enim in hoc quoq; regulæ est, nisi summus Pontifex eum exemerit: quātum tamen sit respectu excusationis à tutela, aliud obseruabitur: quoniam diui Pij rescriptum in corpore iuris comprænsum est. Propter indolem quoq; & spem futuram huius doctrinæ multa contra regulas recepta sunt: quapropter traditum est eos, qui optimi sint ingenij, posse ad doctoratus, ut uocant, apicem promoueri [h], tametsi adhuc non multum profecerint, si spes futuræ diligentiæ subsit. Cui non absimile, legum candidatum studiosum & bonæ spei imperito doctori præferendum esse [i]: in quo tamen potest distingui, ut priuilegia doctoribus cōcessa eorum personam respicientia indoctis non competant: quapropter sibi obstrepentē uicinū fabrum domo nō eijciet [k], ab oneribus immunis non erit [l]: quòd si ad ordinem ipsum pertineat, secus est. Non subijcietur ergo doctor quæstioni, quoniam inde nota & dedecus in eius dignitatis cæteros uiros suborīretur [m]. Eadem ratione putauerim in suprascripta quæstione debere scholasticum ei de uia decedere [n], cum cæterorum id propter popelli opinionem intersit. Propter uitæ integritatem, & sanctimoniam, autori

o l. quoties. C. de dig.
p l. fin. C. de iniur.
q l. desertorē. § pœna. de re mil.
r l. milites. C. de quæst.
s l. ne quis. C. de aduoc. di. iudic.
t c. dilecti. de arbit.
u c. j. in fin. de offic. ord. in sexto.
x c. ij. de offic. deleg. in 6.
y l. properandum § sin autē uterq; C. de iud.
z l. ij. de albo scri.
a c. si à sede. de præbend. in sexto.
b c. hi q auct. eo tit.
c l. sed reprobari. §. amplius. de excus. tut.
d l. ad bestias. de pœnis.
e l. j. C. qui & aduer. quos
f c. innotuit. de elect.
g c. de multa. in fin. de præb.
h Inno. c. cum in cūctis. de elect.
i glo. l. j. C. de ann. ciuil.
k Ias. l. j. in fi. sol. mat.
l l. j. C. de colleg.
m l. j. C. de tyro.
n Feli. c. clerici. de iudic.

autoritatemq; hominis à regulis communibus quandoq; recedimus [o]: quales sunt, post publicata testimonia neminem ulterius rogandum, cōsanguinei testimonium suspectum esse, sicut & iudicium: nam propter notam uiri probitatem (quanq; hæc rara auis) aliter quandoq; iudicabimus [p]. Sic iudicem absoluit responso suo Angelus, qui causæ capitalis accusatū magnæ existimationis uirū, non in compedibus ius dicere iusserat [q], sed urbem pro carcere, etiam absq; uadibus, assignauerat, cùm is uiolato iureiurando solū uertisset: nam & tutor legitimus satisdare debet, si tamē honestate probitateq; præcellat, hoc ab huiusmodi uiro non expectabitur [r]. Quapropter cq̄uis quisquis immobilia nō possidet iudicio sisti satisdare teneatur, si quis tamen alioquin sit promissi tenax, & à mēdacio abhorrens, propè est, ut eius sponsioni stetur [s]. Qua ratione cū statutum esset, ut quilibet iuxta qualitatem personæ satisdaret, respondit Baldus, eū qui probis sit moribus, & spectatæ fidei, liberari [t], si iuramento cauerit: tametsi satisdare solum is dicatur, qui fideiussoribus creditori consulit. Sed & illud constat, cq̄uis arbiter extra locum compromissi sententiam dicere non possit, propter tamen hominis autoritatem indulgendum, ut etiā in secessibus rem finire possit [u]. Ex historia quoq; proditum est, Ambrosium, Nicolaum, Seuerum, cū pr[i]us sacris initiati non essent, in episcopos tamen electos fuisse [x]: quod propte[r] singularem uitæ integritatē toleratū fuit, cū alioquin antistes esse nequeat, [q]ui qui antea iandiu sacra tractauerit. Propter hominis quoq; desidiā socordiamq; multa cōtra regulas cōstituta sunt: quamobrem cq̄uis procurator post litem contestatam submoueri non possit, si tamen iners & contumax appareat, iuste reuocabitur [y]. Sic & tutor eadem nota iniustus, & suspectus, poterit etiam officio iudicis amoueri [z]. Sic cq̄uis ex regula nemo iuri suo renūtiare cogi possit, si tamen aliquis episcopus ita oscitabundus & curarum negligens sit, ut aliquid inde periculi diuinis domibus immineat, poterit in hoc adigi, ut sacerdotio illi cedat [a]. Quo exemplo etiam uidemus conductorem ab ædibus [b], emphyteotam à fundo [c] deturbari, si in re male uersetur: quod & in cliente, quē uassallum uocant, receptum est [d]. Et quæ de tali desidia traduntur, in nimia quoq; seueritate locum habent: cum ut Neruæ Imperatori dictū fuit, æquè malus is princeps sit, sub quo omnia licent, atque is sub quo nihil licet. Hinc uidemus inuitum dominum, ut seruum distrahat, cogi, quem nimia sęuitia durius, quàm æquum fuit, afficiebat [e]. Sic & paterfamiliâs cq̄uis emancipare filium non sit cogēdus, si tamen ultrà q̄ paternæ pietatis officium suadeat, male eum habuerit, iudicis autoritate cogetur [f]. Vnde etiam uir ab uxore separatur, qui nimiū morosus, sæuusq; sit [g]. Sed & ex hac causa societatem dirimere permissum est: durum est enim cū rixoso homine diutius conuersari [h]. Præceptoris quoq; nimia sæuitia, ut lex ait, culpæ adscribitur. Cæterū inimicitia quoq; & hostilitas plurima innouari iubent: quocirca in grauissimis delictis qualia sunt impietatis in Deum, læsæ maiestatis in principē, sacerdotij per sordes, & ambitum (symoniam uocant) acquisitio, etiā si illegitimæ probationes admittantur, inimici tamen testimonium recipiendum non est [i]. Sic & lex aduersus fœneratores lata, non intelligitur eū comprændere, qui iusto hosti fœneratitiā pecuniā dederit [k]: nam & lex Pompeia parricidam culeo insuens, de eo non intelligitur, qui parentes patriæ publicos hostes obtruncarit [l]. Quod ut uerū sit, nō tamen laudandus

o Ias. l. iubemus C. de iudic.
p L. y. in prin. de testib.
q l. si à bonæ. de rei uend.
r l. legitimos. ff. de leg. tu.
s Pau l. si quis stipu. sit stichum § fin. de uerb.
t l. abstinendū. C. quorum appel.
u l. si cū dies. § si arbiter. de arb.
x §. his omnibus. lxj. dist.
y l. eū qui res. C. de proc.
z l. hæc enim. §. fin. de suspe. tut.
a cap. nisi. de renun.
b l. ædē. C. loc.
c aut. qui rem. C. de sacrosan. eccl.
d c. j. §. quōq. de pa. ten.
e l. ij. §. j de his qui sunt sui.
f l. fi. si quis à par.
g c. literas. de restit. spol.
h l. si conuenerit. pro soc.
i c. per tuas. de sym.
k xiiij. q. iiij. ab illo.
l l. minime. de relig.

dandus est, qui iura naturalia sic contempsit [m]. Eadem ratione traditum est, hosti impune uiolandam fidem [n], præterquam cum ei aliquid specialiter promissum est [o]. Sed ambas hasce quæstiones ex Philosophorum sententia M. Cicero lib. de officijs tertio elegantissimè explicat, is igitur adeundus. Propter personarum affinitatem legis generalis plerunque fit derogatio, ut in hisce speciebus: lex est, Cum eo cui sacris interdictum sit, nemo quicque cõmune habeat, ad se uenientẽ auersetur, colloquio non dignetur: non intelligentur prohibiti consanguinei [p]. Quo sensu & lex in receptatores scripta [q], & edictum prætoris de seruo corrupto, ad proximos non trahentur. Sed nec lex quidem prohibens aduocato aduersus Rempublicam patrocinari, uetabit quominus me meosque tuear [r]. Sic & S. C. Syllanianum, quo hæres scriptus nõ prius hæreditatem adire potest, quàm defuncti testatoris necem ultus fuerit, non censebitur patri necessitatem imponere, ut filium accuset [s], nec uice uersa filio, ut patrem deferat: nã nec tutor pro pupillo subire iudicium tenebitur aduersus proprios coniunctos [t], quod & ad aduocatum producendum est, ut usque ad quartum gradum aduersus consanguineos causam dicere cogi non debeat [u], cùm lege Iulia Papia iudiciorum publicorum, nec testi quidem denuntiari possit, ut testimoniũ uel aduersus sobrinis genitos dicat [x], & militi emansori detur uenia, qui affectioni parẽtum & affinium hoc dedit, ut aliquandiu à signis abesset [y], & quicunque coniunctos in ius dicium uocarit, quorum in edicto prætor mentionem fecit, qualemcunque fideiussorem iudicio sistendi causa accipere teneatur [z], cùm alioquin non nisi idoneũ accipere cogeretur. Huiusmodi enim affectioni non parum à legibus tributum apparet, cùm potissima ex ea in dubijs rebus coniectura assumatur. Quapropter etiam quando appellatione filiorum nepotes non continentur, tamen de eis actum censebitur, quos auus loco filiorum habere tractareque solitus est [a]. Sic in legato facto Sempronio, ne cùm plures Sempronij sint, ex incertitudine uitietur, de eo intelligemus, cui maximè testator afficiebatur [b]: nam & legatum sacerdoti cuiuis ecclesiæ factũ censeatur, si tamen is sacerdos affinitate uel alia affectione testatori iunctus probaretur, promptius est ad eum, quàm ad ecclesiam pertinere [c]. Et quæ de cõsanguinitate dicta sunt, in magna quoque amicitia locum habent: quapropter ex testamento imperfecto fideicommissaria libertas alumnæ ob magnam testatoris dilectionem debetur [d]. Iudex ob amicitiæ licitum ardorem amici nocentis pœnam mitigare poterit, nec idcirco sordium, aut gratiæ reus fiet [e]. Et in legatis licet propter ambiguitatem minor summa debeatur, tamen propter magnam amicitiam quãdoque interpretabimur maximã deberi [f]: quod & in stipulatione receptum est [g]. Eadem ratione etiam defensionis causa poterit amicus in iudicio stare, cùm alioquin absque mãdato alius pro alio non audiatur: quod intelligendum in eo, qui arctissima familiaritate iungatur, & cuius gesta soleat absens rata habere [h]. Quòd si quicquam ex amicitia, uel affinitate in aliquibus personis introductum est, id maximè inter patrem & filium obseruabitur, cùm nulla possit esse arctior coniunctio. Hinc fit, ut quãuis lex quemlibet administratorem rationes reddere uelit, patrem tamen existimat [i], qui quantum ad filium attinet, aneclogistes est, & pares cum eo semper rationes habet: quapropter si filio restituere hæreditatem grauatus sit, interim nullam cautionẽ præstabit [k]. Sic magistratus, aut miles, licet in prouincia emere prohi

m l. si adulterium §. liberto. de adult
n 22. q. 4. dñs.
o l. 1 § non fuit. de dolo.
p ca inter. de sent. exc.
q l. fi. de rece.
r l. pen. de post.
s d. §. liberto.
t 1 ff. l. 1. C. de his quib. ut indig.
u l. humanitatis. C. de excus. iud.
u l. petitionẽ. C. de aduoc. diu. iud.
x l. lege Iul. de testib.
y l. qui cũ uno. in fin. de re milit.
z l. 4. §. 4 qui satisd. cog.
a l. alimẽta §. 1. de alt. leg.
b l. si quis seruũ. §. si ita. de leg. 4.
c C. requisisti. de testa.
d l. in testamẽto. de fi. lib.
e gl. c. nisi. de offic. deleg.
f l. si seruus pl. §. fin. de leg. 1.
g l. capiẽda. in fi. de reg. iu.
h Bar. l. nõ solũ §. qui alieno. de proc.
i l. fin. § illo procul. C. de bo. quæ lib.
k l. imperator. ad Treb.

prohibeatur, paterna tamen bona, quæ à fisco distrahũtur, sibi addici iure procurabit[l], nec legis laqueis tenebitur. Sic doctoris filius in patris demortui locũ exclusis cæteris succedet[m]. Possent ad hanc rem & alia pleraq; facientia adduci, quæ sciens prætereo. Propter personæ quoq; paupertatem à generali lege quandoq; recedimus: quapropter in multitudine causarũ, ante cæteras, pauperum controuersias iudex definiet[n], eorum alimoniæ, si in carcere detineantur, prouidebit[o], tabellionem, ut documenta illis etiam gratuito edat, ex officio coget[p]. Si quis ob inopiam non appellauerit, uel post prouocationem fatalia labi permiserit, eum restituet[q]: mulctam etiam, si eius portio collitigatori debeatur, abolebit[r]. Illud enim constat, paupertati à legibus multa indulgeri, quæ omnia recensere præsentis otij non est. Nam & non solum ex paupertate, sed etiã propter personæ ignobilitatem pleraq; aduersus iuris communis regulas introducta reperire est. Pater etiam inuito filio illi factam iniuriam remittere potest, si tamen uilis abiectaq; persona sit, remissio filij, qui honestam personam sustineant, non nocebit[s]. Sic quamuis filia de dote, nisi ex consensu patris agat, non tamen de eo intelligemus, qui uilis, fœdioreq; uita sit[t]: nam & ex contrario, lex liberis aliquod beneficium propter patris honorem indulgens, ad eum filium nõ porrigitur, qui turpẽ uitã maculosamq; agat[u], de huiusmodi quoq; intellexisse non uidebitur, cum infamiæ notam inurit[x]: his enim infamia pœnę loco non esset, quare seuerius uindicandum. Quapropter merito Baldus cum lex generaliter mulierem in carcerem duci uetaret, de ea non agi respondit, quæ meretrix, libidinibusq; infamis, & extra legis Iuliæ pœnas ob uilitatem sit[y], & hęc quidem, quod ad personas attinet, sufficiant. Ex re fit quandoq; legis generalis restrictio, idq; uarijs ex causis, ueluti propter rei tenuitatem, sterilitatem, meliorationem, & si qua huiusmodi, quorum exempla plurima in iure habemus. Decuriones propter senectutem in curiam uenire nõ coguntur, & tamen si leue sit munus, & quod cito explicari soleat, immunes non erunt[z]. Mater filijs tutores petere debet, si tamen tenuissimæ sint pupilli facultates, excusabitur[a]. Sic & Senatusconsultum quo legari domibus affixa prohibentur, de modici pretij rebus, itemq; gurgustijs non intelligetur[b]. Et edictum prætoris de morbo uerba faciens, ad febriculam leuem[c], Senatusconsultum Syllan. de uulnere ad uulnusculum non producetur[d]. Sic tutor qui pupillo modicam quantitatem crediderit, à tutela tanquam creditor nõ excusabitur[e]. Iudex qui munera accipere prohibetur, xeniola tamen nõ improbe accipiet[f]. Quod & in sacerdotium aliquod conferente receptum est: non enim Symonicæ, ut uocant, labis reus erit[g]. Sic à tutela quarta, cuius occupationibus quis facile defungi possit, non excusantur, qui ternas subierint[h]. Legimusq; etiam in iudiciarijs actionibus dilationes amputari, summarieq; & magis de plano procedi, uel cum de rebus leuibus[i] ciuiliter agitur, uel cum de modicis criminibus accusatio instituitur[k]: nam & ea quæ leuis solennitatis sunt, si omittantur, actum non uitiant[l]. In legis perito quoq; proditum est, non iure eum quicquam honorarij accipere, cum citra laborem & librorum reuolutionem clienti consilio suo cauit[m]: quod tamen ego non satis probo, nec receptum uidetur[n], cum iam exantlati labores & ærumnæ, quibus ars ista addiscitur, præmio carere non debeant. His accedit quod uulgò dici solet, de rebus minimis nullam esse prætoris curam[o]: quod

l l qui officij de contrahē. emp.
m l. iij C. de ad uo. di. iudicũ
n j. q. j. c. in primus.
o l iudices .C. de epis aud.
p l. tã demẽtis. C de epi. au.
q § alijs. ĩ aut. de his q ing.
r l illicitas. ĩ fi. de offi præs.
s l sed & si §. filios de ĩtur.
t l. si cũ dotẽ. §. eo aũt. so. matrimo.
u l. senatoris. ff. de ri. nup.
x l. ij. C. ut int. cer. temp.
y Bal. l. consentaneũ C. quo & qñ iu.
z l. decurio fortunam. C. de decur.
a l. ij. C. ad Tertul.
b l. senatus. §. marcellus. de leg. j.
c l. quæsitũ. de re iud.
d l. j. § pen. ad Syll.
e gl. auth. minoris. C. qui da re tu.
f l solẽt. de offic. procon.
g c si quæstionis. de sym
h l. si u q tres. ĩ fi. de exc. tu.
i auth nisi. C. de sen. ex peric.
k l leuia. de accusa.
l l. j. § fi. de uẽ. inspi.
m glo xj. q iiij. non licet.
n Specu.
o l. scio. de in integ. rest.

ita accipitur, ut ex re minima aduersus ius commune nihil inducendum sit: nec restitutio in integrum concedenda: cum uerò secundum ius commune agimus, tunc etiam minimæ rei rationem habẽdam[p]: unde qui uel oboli reliquator est, actione ex empto rem non consequitur, aduersus deiectũ petitorio iudicio non experietur[q]. Sed an emphyteoticum fundum, tanquam integrum canonem nõ soluerit, amittet: & cum hanc legem partes contractui dixerint, propius est, ut amittat: quod crediderim uerũ, cum inde argui contemptus aliquis potest, alioquin humanius est, per imprudentiam factum arbitrari[r]. Quapropter nec inquilinus, qui excepto nummo pensionem soluit, submouebitur, in quam sententiam Bal. & Paulus Castrensis transiere. Propter sterilitatem à regula generali uarijs quoq; speciebus recedimus: quapropter colonus, qui agri culturam non deserere promisit, salua fide recedere potest, si sterilis fundus effectus fuerit[s]. Et constitutio, quæ rerum ecclesię alienationem fieri posse generaliter negat, nõ tamen de sterilibus prædijs, tenuibusq; agrorum plagis intelligetur: poterunt enim absq; alia solennitate alienari[t]. Quod & in consuetudine receptum est, quæ si huiusmodi alienationes infirmet, de modici reditus possessionibus non intelligetur: nam & lex quæ clientem in uerba domini iureiurando adigi[u], hoc est, præstare occasione feudi (ut uocant) iuramentum fidelitatis iubet, in eo non obseruabitur, qui modicam tenuemq; rem eo titulo acceperit[x]. Sic propter annui sterilitatem fit colono remissio mercedis. Censetur autem is fundus sterilis, cuius culturæ tantum impenditur, ut eo deducto nihil colono supersit[y]. Bartolus etiam remissionem faciendam censet, cum in dimidia iusti pretij deductis operis & impendijs colonus læderetur: quæ sententia crebriore calculo approbata est[z]. Propter rerum meliorationem fit & quandoq; legum restrictio, ut cum lex locatorem damnat, ne quid ultra pensionem conuentam petere possit, tenebitur nihilominus colonus augere mercedem, si præter spem magna fertilitas anni superuenerit[a]. Sicut enim ex sterilitate remitti sibi colonarium iure postulat, ita ex inopinato prouentu augere domino debet. Eadem ratione lex amoto à sacerdotio nihil conferri iubens, in eo non obseruabitur, qui propria industria diuinæ domus fundos ex incultis & tesquis fertiles reddidit[b]: fruetur enim parta suo labore fœcunditate, donec uixerit, quod & Innocent. probat: quod eius legis exemplo cõstitutum opinor, quæ fundi deserti ad Cæsaris patrimonium pertinentis cultorẽ (saluo iure canonis) inquietari non finit[c]. Propter rei euidentissimam perspicuitatẽ aliqua quoq; specialiter indulta sunt, quo fit, ut quãuis priusquàm aliquis ad profitendi munus doctor possit promoueri, præcessisse oporteat[d] diligentem morum doctrinæq; inuestigationem, si tamen fama is sit notissima idoneus, aliud examen non est necessarium[e], cum populi testimoniũ pro examine sufficiat[f]. Nam & licet in maioribus & in minoribus causis concessa sit appellatio, ubi tamen euidentissime de delicto constat, non est ulterius quicquam quod rei pœnam differat concedendum[g]. Sic & quoties causa appellationis manifesta est, alia probatione non opus est[h]. Et qui ad locum citatus est sibi intutum, si id apertissime constet, nec excusationem quidem mittere tenetur, tantum abest, ut ipse coràm uenire debeat[i]. Soletq; uulgò dici, in notorijs ordinem iudiciarium minime obseruandum[k]: uocant autem nostrates doctores notorium, uoce minime proba, id quod palàm con

p l. si proprietarius. de dã. infec.
q l. as. auth. qui rem C. de sacro san. eccl.
r l. quamuis. de códi. & de.
s glo. l. ij. C. de agr. lib. xj.
t 12. q. ij. terrulas.
u c. cæterum de dona.
x c. de fidelitate de cap. corr.
y l. mediterraneæ. C. de anno. lib. x.
z l. licet. C. loc.
a gl. l. si merces. § uis maior. loc.
b c. fin. de pe. cle.
c l. quicunq;. C. de oĩ ag. des.
d l. magistros. C. de prof.
e Io. an. c. constitutus ij. de appel.
f ca. nullus. 24. dist.
g c. consuluit. de app.
h l. eius. C. de app.
i C. l. pastoralis de re iud.
k ca. ad nostrã de iureiurã.

iàm constat: cùm ueteres notoriũ pro denuntiatione facinoris acciperent[l], cùm in id publice constituti Emissarij & Curiosi indiciũ perpetrati facinoris per elogium præsidi faciebant, quod munus in pagorum Syndicos, ut plurimum hodie translatũ est: nec eo casu solennia accusationum perpendũtur, sed solum (ut Gordianus Imp. cõstituit[m]) falsis, necne quis sit notorijs insimulatus. Propterea, quæ de nouo emergunt, fit & quandoq; huiusmodi interpretatio: Ecce tibi, postquàm in causa conclusum est, licet alia instrumẽta proferri nequeant, si tamen quicquam nuper ad litigatorũ aures peruenerit, indulgendum est[n]: nam & post litis contestationem, quod ueteres iudicium acceptum dicebant, licet exceptiones dilatoriæ amplius opponi nequeant, nec ulli recusationi sit locus, si tamen eiusmodi sit præscriptio, quæ in notitiam nuper delata fuerit, adhuc qualisqualis sit, admittetur[o]. Sic & restitutionis in integrum postulatio, quãuis iterari non possit, ex noua tamen causa permittetur[p]. Sic & in iudicio rei uendicationis absolutus, quia non possidebat, poterit post rem iudicatam iterum cõueniri[q], si ad eum peruenisse denuo possessio asseratur: quod etiam in alijs iudicijs dicendum est. Vnde qui soluto matrimonio per diuortium dotem repetit, si lite pendente iterum matrimonium instauretur, exceptione submouendus est[r]: quinimo etiam qui actione caret, litem instituere potest, si accepto iudicio certu[m] sit ei actionem tunc competituram[s]: quod ex eo exemplo constat, cùm Ti[ti]us & Meuius separatim, si alteri fundus datus non esset, sibi stipulati sunt: adiuuanturq; hæc omnia regula generali, quæ interim accidũt nouo auxilio indigere[t], & qui nouam rem desiderat, nouum ei consilium atq; remedium suggerendum[u]. Ex qualitate quoq; fit plerunq; legis restrictio: unde regulariter proditum est, secundum personæ qualitatem uerba accipi debere: & ideo qui aurigæ seu agitatori alicuius factionis equitij usum legat, uidetur concessisse, ut his quoq; in Circensibus uti possit[x]: & si ex principis edicto quilibet miles armatus in campum Martium descendere iussus sit, intelligitur, ut quisquis iuxta conditionem suam armatus sit[y], eques equestri, pedes peditum more. Si præsuli à Pontifice Roma. indultum sit, ut etiam interdictionis tempore sacra celebrare, & missæ operari queat, solenniter, & cum honoris sui insignibus operabitur[a]. Sic seruus sibi possidere licere stipulans, de sola detentione stipulatus creditur[b]. Testator uxori stragula, & uestem legans, non de Sericeis stragulis intelligetur, quoniam ea uiduis non conueniunt, & uestis atra debebitur, qui color uiduas solus decet[c]. Lex quoq; municipalis filiam dote contentã esse iubens falcidiæ uice, ex qualitate personæ de legitima iure naturæ debita declarabitur[d]. Rex Anglorum aliquid secundum ius fieri mandans, intellexisse de iure suo Anglico cẽsebitur. Mulier feudum, ut uocant, sibi & filijs stipulata, filiabus quoq; cautum uoluisse existimabitur[e], & si qua similia. His consequens est, ut si quicquam cum aliqua qualitate constitutum sit, & ea nõ adsit, dispositio quoq; locum sibi non uendicet. Vnde edictũ prætoris, quo eius bona possideri iubet, qui fraudationis causa latitat, in eum non obseruabitur, à quo fraus absit[f]. Et lex in eum lata, qui uulnus cum sanguinis effusione fecerit, non habebit locum, nisi & ipsa effusio probetur[g]. Sicut nec Pontificis constitutio aduersus subornatum Christiani hominis percussorem custodienda erit, nisi id ipsum probetur, mandatum de Christiano homine percutiendo factum[h]. Et qui asserit

conspira

l l. ab accusat. ad turp.

m l. ea quidem. C. de accusa.

n Bar. l. admonendi.

o l. elegãter. §. si qs post. de condi. inde.

p l. j. C. si sæp. in int.

q l. si à te. de excep. rei iud.

r l si seruus. de cond fur.

s l. si titius. de uerb.

t l. de ætate §. ex causa. de inter. actio.

u l. j. de uen. in spi.

x l. plenum. §. equij. de usu.

y Bar l. si non sortẽ. § libertus. de con. inde.

a l. ex militari. de testa mil.

b l. stip. ista habere. § hi q. de uerb.

c Ias ib.

d Bar. l. j. adã. falcid.

e c. j. de benef. fœm.

f l. fulcinius §. j. ex quibus cau. in poss.

g c. licet de pb.

h c. j de homic. in 6.

conspiratione aduersariorum testibus corruptis religionem iudicantis circumuentam, qualitatē illam corruptionis probare debet[i], cum aliàs diui Hadriani rescriptum, quo in integrum restitutio conceditur, locum non haberet. Eôdem pertinet, quod uulgò traditum est: quoties lex cū aliqua qualitate loquitur, ubi ea non conueniat, nec legem quidem conuenire[k]: ut cum in ea dicitur, qui damnum dederit, uel possidentem turbauerit, centum soluat, & ablata restituat: non censebitur eum punire, qui inquietauerit, & nihil abstulerit, cum uerbum restitutionis huic casui non quadret. Sic pontificis constitutio[l], usurarij manifesti testamentum irritum esse iubens, eiq; mortuo sacram sedem uetans, in Iudæo nullas uires habere existimatur[m]: quid enim ad illum pœna sepulchri faceret, qui omnino communem canibus tumulum habiturus est? Sed hæc tamē omnia intelligēda sunt, cùm illa qualitas uerisimiliter substantiam rei respicit[n]: alioquin si extrinsecus addita proponatur, etiam absq; ea actus ualebit: quapropter si loco exempli apposita sit, non arctabit regulam[o]. Idem si primo regula in lege generaliter posita sit, non restringetur ex qualitate, quæ in fine legis addita reperiatur[p]: nam & si conditio in lege aliqua reperiatur, non leuis momenti esse solet, & tamen quandoq; ex legislatoris mente nullius efficaciæ est[q]: idq; & Iason annotauit. Cæterum illud non diffitendum est, cum lex propter aliquam qualitatem quæ adsit, quicquam indulget, ea deinde cessante, d[i]spositioni quoq; legis locum non esse. Finge curatorem prodigo uel furioso da[tum] esse, eosq; ad sanos mores reuertisse, non'ne curator munere suo defungetur[r]? Legibus multa aduersus impudicas mulieres constituta sunt, finge eam, quæ malè libidinis causa audiebat, mutasse uiuendi institutum, & probi exempli factam, non'ne pœnis legum eximetur[s]? Multa tempore belli etiam iniqua constituuntur: solent enim præfecti militares, nō tam ius & æquum in cognitionibus, quàm magnitudinem pecuniarum spectare, quòd hi bellorum, ut Mutianus aiebat, nerui sint: non'ne facta pace, quod belli calamitate introductū esset pacis temporibus abolebitur[t]? Qua ratione & legem Oppiam, cuius suasor M. Cato erat, abrogatam T. Liuius est autor. Sic & iudices quorum officia perpetua sint, ex defectu qualitatis expugnentur, ut quia negligentes in iure reddendo dicantur[u]. Sic decuriones deficientibus facultatibus albo eximentur[x]. Sic ad monachos scribens Alex. III. Pont. Maxi. Nunc (inquit) ita possessionibus ditati estis, ut multi probæ opinionis uiri de uobis querelā apud nos sæpe proponant[y]. Nam & procurator quamuis re non integra reuocari nequeat, si tamen mores mutauerit, & improbus, lusor, helluo factus sit, submouebitur[z]. Sicut uice uersa tabellio, si sacerdotio, decurionatu, militia insignitus fuerit, subire pristinum munus non cogetur[a]: superueniēs enim dignitas eum liberat. Verum non promiscue & indistincte hæc procedunt: in animaduersione enim huiusmodi qualitas esse debet, ut si causæ, quæ finalis uulgò dicitur, coniuncta sit, & effectus nondum perfectus, prædicta obseruentur[b], alioquin quod ex causa impulsiua constitutum est, ea deficiente nihilominus durat[c]. Idem si finalis causæ effectus sit consummatus[d]. Hinc est quòd si uxor in bonis mariti propter paupertatem quartam lege debitam consecuta sit[e], tametsi locuples deinde alienarum hęreditatū accessione facta, nō tamē accepta hæredibus mariti restituet, cum ut id lucrū faciat, satis sit, si tempore, quo illud lex defert, paupertatis quali-

tas

i l. diuus. de re iudi.
k l. mancipia. C. de ser. fug.
l c. quamquā. de usur. in 7.
m Aret. consi. 154.
n Barto. l. titia. sol. mat.
o l. j. § qđ uulgo quod ui aut clam.
p l. regula § li-ct. dei ir ig.
q l. à diuo §. in uenditione. de re iud.
r l. j. uersi. tandiu. de cur. fur.
s l. imperialis C. de nupt.
t l. j. in princi. C. de cad. tollen.
u l. si quos C. de offi. præf. præ.
x l. cura. §. deficientum. de mu.
y c. suggestū. de deci.
z l. cū quis. de solut.
a l. uniuersos C. de decur.
b Corn. d. l. j.
c l. j. § sexum. de postul.
d l. si unde lib.
e auth. præter ea. §. unde ui.

tas adsit[f], nec quicquam refert, id tūc cōsecuta ab hærede fuerit, an minus, cum sufficiat lucrum à lege delatum, quo casu ipso iure acquiritur, & ita plerisq; uisum est[g]. Propter aduersam qualitatem ex aspectu statim deprænsam recedimus plerunq; à regula iuris: ut cum lex tres sententias, tametsi allegentur nullæ, iubet absq; mora executionis effectū accipere[h], non continebuntur, quæ ex actorum inspectione euidenter nullæ apparent[i]: nisi & id dubiū probabili exceptione refricari posit[k]: Si uerò aliunde nullæ appareant: quamuis incontinenti probaturū se reus offerat, non tamen differendā executionem uerius est, ne aliàs lex illa nullius sit effectus. Sic agenti interdicto de tabulis exhibendis, licet præscribi nequeat, tabulas nullas esse, tamen si id uitiū ex earū inspectione pateat, admittetur exceptio[l]. Quod & in noui operis nuntiatione traditum frequentius est, cum usufructuarius nouum opus domino nuntiat, non supersedebit dominus, quum ex ipsius actus inspectione apparet nuntiationem irritam[m]: nam & libellus quo actor in iudicio quicquam intentat, si ex sui lectura ineptus sit, poterit non expectata rei recusatione à iudice reijci[n]. Quinimo receptum est, quoties iudici constat de iusta rei exceptione, etiam si deducta in iudicium non sit, tamen actorem reijciendum[o], si cum aliena iactura locupletare-tur. Illud quoq; indubitati iuris est, probationibus per legem summotis, nunquam de ea actum uideri, quæ ex inspectione fieri proponatur. Finge, probatum est me uulnus Titio intulisse in caput, patefactaq; testimonia, potero nihilominus à iudice petere, ut inspiciat, deprænsurum nullam Titio in capite cicatricem esse[p]. Sicut & uice uersa: Si quisquam ex aspectu minor pronuntiatus sit, eis non nocebit[q], qui alijs argumentis ueritatem se demonstraturos asserent. Quapropter & Baldus[r], sententiam de ætate ex aspectu latam, nunquàm in rem iudicatam transire credidit, quominus semper tractari certioribus probationibus queat. In ferijs quoq;, quin ius dicatur, exceptionē non obesse certum est, cum illata est tam atrox iniuria, ut ex aspectu æstimari posit[s]. Propter subrogationis qualitatem fit etiam quādoq; strictior interpretatio. Cum igitur lex ceu sacrilegū damnat, qui dignitate sua maiorē gradum ascendere, & illustrioribus se præponere audet[t], eum distinguere nō censebitur, qui eius, cuius personam gerit, sedem tueatur[u]: nam & qui propter aliquorum negligentiam in eorum ius à lege substituitur, non arbitratu suo se gerere, sed id potissimum emendare debet, quod ex negligentia illi peccarunt[x]. Accedit regula generalis: Id quod subrogatum est, eius naturā imitari, cui substituitur[y]. Videmus quoq; propter substituentis ipsius qualitatem aliter atq; aliter in iure decerni. Regula est: Etiam infamem procurationis munus assumere non uetari, & tamen episcopis permissum non est, huius notæ hominibus defensionem suam credere[z]. Et quod de procuratore diximus, in tutore quoq; producendū est, ut is, si propudiosus sit, nequeat eius pupilli tutor esse, qui dignitatis gradu aliquo illustretur[a]. Plurima enim inferioribus licent, quæ altioris gradus hominibus non conueniunt. Omne animi uitium (inquit ille) tanto cōspectius in se Crimen habet, quanto maior qui peccat habetur. Hinc est, ut quorum industria electa est, alium substituere non posint[b], & quibus substituere permissum est, non quemuis, sed æquè idoneum substituere debeant. Sic canonicus non nisi ex ordine assumet, quem sui loco constituat[c]. Cuius rei argumento, & doctor, cui per substi

f l. quæcunq; § fi. de pub.
g Dec. cōs. 24.
h Cle. j. de re iud.
i Mod. l. iiij. §. condemnatū. de re iud.
k Peru. c. dilecto. q. 52. in fi.
l gl. l. j. de tab. exhib.
m Barto. l. j. in princi. de ope. no.
n l. fin. in fi. C. ut nemo pri.
o Bar. l. si unus. §. pactus. de pact.
p Bal. l. si quis testibus. C. de test.
q l. minor ex aspectu. de min.
r Bald. l. si minor. C. de in integ. restit.
s l. eadē. de fer.
t l. j §. ut dig. or. ser. li. 12.
u l. cōpermus. C. de proxi. sac. scri.
x Cle. quia. de sup. ne. præ.
y l. si eū. §. qui iniuriarū. si quis caut.
z c. quia episcopus. v. q. uj.
a Bal. l. caßius. de sen.
b l. inter. de solu.
c c. si qs iusto. in fi. de elec.

per substitutum legere concessum sit, non nisi doctorem substituet. Ius autem substituendi regulariter nemini cõpetit, nisi ex causa: ut si quis iuste est absens[d], uel ad maioris dignitatis administrationem codicillis principis allectus, uel tẽporariam ægritudinem patiatur[e]. Filium quocꝫ à patre substitui lex quandocꝫ suadente æquitate præter iuris ciuilis regulas concedit[f]. Priuilegia quocꝫ ipsa propter aliquas qualitates firmiora existimantur, ut quia in corpore iuris reposita sint: huiusmodi enim etiam generali omnium priuilegiorum derogatione quicquam detrahi credendum non est[g]. Idem cum ei personæ quicquam indulgetur, quæ iam à lege multis beneficijs affecta sit, non enĩ hac generali derogatione quicquã ei præiudicij fiet: ut cùm uiduis & religiosis fœminis princeps concessit, ne extraordinaria aliqua indictione atterantur[h]. Idem cùm priuilegium concedentis iuramento cõfirmatũ est: nam & si particularis canonicorum constitutio tali religione munita sit: ei derogatũ per generalem maximi pontificis legem non censebitur[i]. Constitutioni quoque per sacrosanctam synodum editæ generalia Roma. Pontificis diplomata nihil obsunt[k]: sicut nec alijs priuilegijs, quæ probabilibus adminiculis adiuuantur[l]. Et sacerdotij à sede apostolica, non obstante quocunꝫ alterius priuilegio, facta collatio, nihil secularibus, ut uocant, patronis damni inferet[m]. Cæterum & ea firmissima sunt priuilegia, quæ remunerationis causa indulta reperiuntur, ut si princeps ciues de se benemeritos aliqua immunitate donat, non censebitur de hoc actum generali reuocatione[n]: quod maxime procedit cùm non subdito, uel in piam causam quicꝫ collatum est, nec enim ea reuocari facile possunt. Sed & propter obligationem, quæ obantidora dicitur, plurima constituta esse constat, quæ ab his collecta cernere est, quos ea cura tetigit[o], nos breuitate contenti ad alia festinamus. Propter paritatem quocꝫ qualitatis nonnihil lex concedit, ut si promiserim tibi Titium fideiussorem dare, liberabor, dum æque idoneum aliquem præstem[p]: si domo tibi locata uti frui non liceat, excusabitur locator, qui æque commodam aliam præstare paratus sit[q]: sic is cuius electa est industria neminem substituere quamuis nequeat, æque tamen idoneum ex causa sui loco quandocꝫ designabit[r]. Ex quantitate quocꝫ non raro fit generalis legis restrictio, ad quem ea exempla hoc in tractatu pertinere arbitror, quæ ad geminationem actuum, ad personarum seu rerum numerum, ad magnam contumaciam, ad criminis immanitatem attinẽt, de quibus pauca subijcienda duxi. Et in primis id sciẽdum, iterationem quacunꝫ in re plurimum pollere, cum maiorem animi, siue in bonum, siue in malum, deliberationem ostendat. Hinc est quòd confessionem iteratam prætextu erroris aiunt reuocari non posse[s], quod accipiendum, nisi erroris causa probabilis afferatur. Hinc ex nudo pacto[t] quod iteratum fuerit, receptum est actionem nasci, quod & in qualibet obligatione naturali, quæ geminata sit, ferè dicendum est[u]. Hinc iterata confessio extra iudicium, iudicialis confessionis uim habet[x]: sicut geminata principis indulgentia, ea uidetur excludere, quæ non nisi ex certa scientia, uel motu proprio abolentur[z]: cuius exemplum in uacantiũ bonorũ concessione est[a]. Sed & qui ex custodia semel euasit, fideiussoribus amplius nõ credet[b], sed in uinculis ius dicet. Qui iterũ deliquit, & quod dicitur, ad nauseam redijt, generali principis abolitione non fruetur[c]. Mulier quæ obligationẽ iterauit, S.C. Velleiano non erit tuta[d]. Quæ recepto consensu

d l. suggerente. C. de offi. eius
e Bald. l. fin de exc tuto.
f l scien dum. §. legati. de leg
g gl l. ij § legati. de iud.
h Cy l ij. C. qñ imp. int. pu.
i c. cum nõ liceat in fi. de ele in 6.
k c nõnulli. de rescrip.
l gl cle. dudũ § nos etenĩ de sep
m Rota dec iij. in nouis.
n l. si pater §. si de dona.
o Ias. l. ex hoc iure.
p l qui aũt § sed si qs de const pec
q l si quis domum loc
r gl. in l. ij. C. de man. & col lib. xj.
s Ias. l. error C. de iu ign.
t l. ij. de cõstit. pecu.
u l fina. C. ad leg. falci.
x l cũ seruus de agri. lib. xj.
z §. et hoc. in aut. ut nul. iud.
a l ij. C. de pet bo. lib. x.
b l. lege corn. ad Syll.
c l iij C. de epi audien.
d l si mulier ult C ad Vell.

consensu fundum doti addictũ uendente marito dissoluit, lege Iulia non iuuabitur[e]. Sic leuia delicta propter usum & consuetudinẽ grauioribus annumerantur[f]. Sic de geminationis huius effectu plura disserere superuacuũ est, cũ non pauci recentiorũ huius argumenti etiam integros libros ediderint. Ex personarum seu actuũ multitudine fit arctior interpretatio, cùm lex hospiti iubet, ut uiatores suscipiat, non eum coget, qui nimio aliorũ numero occupetẽ[g]. Cùm iudici prohibet, ne causas pedaneis demandet[h], aut ne noctu pronuntiet, non procedet, quoties multitudine litium Præses prægrauetur[i]. Sed & publico iudicio damnati, bona, quæ aliâs fiscus annotaret, filiis plerunq; relinquuntur[k], si eorũ magnus sit numerus. Propter multitudinem quoq; delinquentium, quò magis refrænentur, licitum proconsuli est leges transgredi[l], & pœnas augere: quod intelligitur, quando propter exemplũ pœnæ sisti malum potest[m], alioquin si de plurimorũ periculis agitur, & crimen leue est, facilius uenia indulgetur, & conniuentibus oculis inultũ iudex delictũ finit[n]. Propter nimiam contumaciam plerunq; stricti iuris ratio intenditur: quapropter quamuis æquum non sit, ex contumacia quenq; totius causæ damno mulctari[o], uel pluribus cõtumacem pœnis affici[p], nihilominus ex nimia peruicacia aliter quandoq; statuitur Sic & missus in possesionẽ rei seruandæ causa, in nimiæ obstinationis pœnam antiquũ possessorẽ deiicit[q], & extra ædes deturbat, rursusq; solet dici, q ex primo decreto in possesione sit, ex nimia rei contumacia fructus acquirere[r]. Propter delicti atrocitatẽ regulariter quoq; proditũ est, ei licere, qui pro tribunali sedet, pœnas augere: quapropter tali casu etiã in defunctum sæuiet[s]: quod in famosis latronibus aliorũ terrendorum causa fieri solet: diebus feriatis ius dicet[t]: mulieris uel aliàs impuri hominis testimoniũ non auersabitur[u], cùm & L. Catilinæ coniurationem Fuluia mulier detexerit[x]: pro huiusmodi quoq; manifeste sontibus, & nouissima meritis, patronos nõ audiet[a]. Sunt autem grauissima facinora, quibus maiestas offenditur, impietas item in DEVM, & Symonia, uiarumq; insessio occidẽdi hominis causa à latrone facta. Ex loco quàmplurima quoq; constituta sunt, quibus à generalitate legis receditur: unde qui ex consuetudine in aliquo loco certam formam obseruare debet, si aliò eat, nõ tenebitur: quia ut uulgò dicitur, Cùm Romę fueris Romano uiuito more[b]: Sic qui rure testamentũ faciat, poterit citra solitam solennitatem testari[c]. Idem in eo qui in hostico sit: is enĩ iure militari quomodo uoluerit, potueritq; disponet[d]. Sed & procurator, qui quamuis infamis, non tamen à munere suo reiicitur, si coram principe, uel in eius prætorio sit, submouebitur[e]. Nam & Romanus Pontifex ius crucem ante se deferendi Patriarchis nõ concedit, quoties Romæ, uel in comitatu suo reperiantur[f]. Ad partes has attinet etiã, quod origine domicilioq; uarie sancitum reperitur: qua ratione fit, ut tametsi liberè fieri quælibet debeat electio, præferendi tamen sint incolæ alienigenis, & ideo si idoneus in propria ciuitate reperiatur, non est quisquam ex aliena diœcesi aduocandus[g]. Quod & in ecclesiarum rectoribus seruandum, qui ex propria ecclesia potius, quàm ex aliena ordinandi sunt[h]: etiam si quo ad DEVM loci origo nullius momenti sit: quod & pleriq; Philosophi uidêre, qui rogati, cuiates essent, mundanos se respondebant: nam illud certissimũ est, Summos (ut inquit Satyricus) posse uiros, & magna exempla daturos Veruecum in patria, crass-

e Authẽ. siue à me C. eo. tit.
f §. criminis. 25 dist.
g l. 3 fur. ad na.
h l. placet. C. de pœna iu.
i Bal. § iniq;. in proœ ff.
k l. fin de bo. dam.
l l. aut facta. in fi. de pœ.
m c. latoris. de cleri excom.
n c. ut cõstitue retur. 50. dist.
o c quoniam freq §. finaut tem. ut lite non contest.
p gl l sed si §. sed si ex qb. cau ma.
q l. iij. § duas. de dam. inf.
r l. fulcinius. §. fin. ex quib. cau in po.
s glo. l. ij. arb. fur cæs.
t l omnes. C. de fer.
u c in fidei. de heret.
x l. in questionib. ad iul. maie.
a Bal. l. per omnes de def. ciuit.
b c. illa. 12. dis.
c l. fi. C. de test.
d l. rescripta. de test. mil.
e l. si duas §. philosophi. & l si multes. § scribit. de excu. tut.
f c. antiqua. dè priuil.
g c. nullis c. nec emeritus. lxj. dist.
h l. in ecclesijs. C. de episc. & cler.

soloq; sub aëre nasci. Sed & receptum est, obreptū uideri Romano Pontifici, cū quis sacerdotio ab eo impetrato dissimulauit aliunde se natales domiciliumq; consequi, quàm in ipso sacerdotij loco [i]. Eum quoq;, qui mediocris sit nobilitatis in amplissima urbe, præferendum ei tradunt, qui tenuioris sit loci primarius [k]. In quam sententiam puto non accessisset Iulius Cæsar, qui ignobili Alpium uico iter faciens, ibi malle se primū esse dicebat, q; secundum Romæ. Ex his probabilis eorū existimatio uidetur, qui cùm ciuitatis, in qua studium uigebat, originarij sint, ut Bononienses, Perusini, Ticinenses, præferendos se accersitis in sua gymnasia doctoribus arbitrantur. Quod & Ludouicus Pontanus sensit [l]. Sed ego accepi hac in re minimū patriæ adscribi, doctrinæ uerò facundiæq; plurimū, nec dubiū est, quin alienigenæ semper præcelluerint. Sic Bartolus Picens, Perusij: Accursius Florētinus, Alexanderq; Forocorneliensis, Bononiæ: Iason, Deciusq; Mediolanenses, Ticini: quo loco & Baldus Perusio patria derelicta maluit cōsenescere: apud exteros enim sola uirtus in pretio est, in patria uerò plerunq; alia spectantur. Loci quoq; uicinitas non raro in causa est, ut ex ea legem restringamus: quapropter mortuo prouinciæ quæstore, solennes largitiones proximæ prouinciæ quæstori à ciuibus præstabuntur [m]: non enim eas interim retineri fas est. Et qui aliud à iudice etiā iuste petit, si impetrare nequeat, & in uicino loco alius sit, eum adire debet: quòd si id minus faciat, sibi imputet, non poterit id, quod sua interest, ab eo, qui concedere neglexit, cōsequi [n]. Sed & si in territorio pupilli nullus iudex sit, qui ius dandi tutoris habeat, qui in proximo est proconsul adiri ipse debet [o]. Leges quoq; generaliter erogationem alicuius donatiui egenis fieri præcipientes, ita interpretabuntur, ut proximis [p] & uicinis prius detur [q]. Quòd si certi loci incolis aliquid faciundum mandetur, si in eo idoneus nemo reperiatur, ex proximis pagis accersiri debebit [r]. Sed & si in uicinia quisquam facinorosus habitet, uerisimile est id ab eo factum esse damnū, de quo uicinus cōqueritur [s]: uetus enim prouerbiū est, Aliquid mali propter uicinū malum. Quapropter qui uenditor fundi confinē uicinum celauerit, quem si emptor sciuisset, nō esset empturus, in id, quod interest, condemnabitur [t]: nam & ex proximitate temporis, scripturæ, rei, pleraq; introducta sunt, quæ ab alijs coacta sciens ego prætereo. His accedit & uulgaris regula, Ex uicinitate præsumi scientiam. Ad hæc etiam pertinet, quòd ab ipso loco absentia iustā plerunq; præstat excusationē: quo fit, ut absente patre, filiusfam. in iudicio esse possit [u], idem non expectato eius consensu legitimam uxorē ducet [x]. Filiamfam. iudex ex patris absentis bonis dotem accipere iubebit [y], de dote eo casu absq; eius consensu filiam agentem audiet [z]. Sed & si consuetudine inductū sit, sacerdotiū sine alterius consilio cōferri nō posse, intelligetur, dum ille sit præsens, alioquin eo absente, libera erit collatio [a]. Qua ratione, & si mulier absq; cōsanguinei cōsensu lege municipij obligari nequeat, isq; absit, poterit iudex decreto suo contractū firmare [b]. Sic enim & pupillus absente tutore hæreditatē adit [c]: & Abbas deficientibus monachis de immobilibus monasterij bonis disponet, sufficietq; eius, qui superior illi gradu sit, assensus [d]: quod & in alio rectore receptū est [e]. Ex ipso tempore multa quoq; aliter atque aliter interpretamur, & quādoq; à generalibus iuris regulis recedimus, idq; uarijs in speciebus contingit. Ecce: Lex generaliter quenq; cogi inuitū non debere iubet,

i gl.c.si proponēte de resc.
k Bar.l.j.C.de alex.ciuit.
l §.de uiro. in xiiij.reg.
m l.j.C.de cau. larg.tit.
n l.iiij.§.si tā. de dam.
o l.diuus. de tut. & cur. dat.
p l.ij.C.de an. ciuil.
q l.si qs declinandū.C.de epis. & cler.
r l.cūnauclerū. C.de naui.
s l.dñs horr.locati.
t l.quod sæpe. in fi.de cōtr. emp.
u l.si longius. § si filius.de iud.
x l.si nepos.in fi.de ri nup.
y l.profectitia. de iur.dot.
z l.ij.§ uolūtate sol.mat.
a c.j.ne sede uacan. in 6.
b Bal.l.turpia §.j.de leg.j.
c l.bonorū.C. qui adm.
d c.l.j.de re ec.
e glo.c.potuit. de loc.

iubet, ut rem suam uendat, & tamẽ caritatis & penuriæ tempore ad ædiles spectat, ut annonã urbi sufficiant [f]; possessoresq; cæteris æquo pretio copiam eius facere iubeant: multa etiã belli, pacis, pestilitatis tempore inducta sunt, quæ hîc recensere longũ esset. Ex diuturnitate quoq; temporis, omnis usucapionũ, atq; præscriptionum materia uires trahit, latius digesta q̃ ut hîc referri debeat. Is quoq;, qui patrato facinore toleratus, diuq; impune egit, si ad pœnã trahatur, mitius plectetur, aliquatenusq; subleuabitur, quod eius legis argumẽto admissum est, quæ pœnam eius temperari mandat, qui diutino tẽpore in reatu fuit [g].

Est autẽ reatus, habitus ipse reorũ, cũ squallidi promissa barba, de salute litigant, & rerũ suarũ anxij satagunt. Sed & decretũ actui necessarium ex diuturnitate temporis interuenisse præsumitur [h], & iussu patris filiũfam. hęreditatẽ adiisse eadẽ causa creditur [i]. Sed & si longo tẽpore fratres separatim hæreditatem paternã possederint, uerisimile fit familiæ inter eos diuisionẽ factã [k]. Vice uersa, propter nimiam tẽporis celeritatẽ oritur mala præsumptio: quapropter lex priuilegia doctoribus cõcedens, de his nõ intelligetur, qui nec debito tempore studijs operam dederint, nec seruato ordine, sed per saltum promoti fuerint [l]. Brutedium Nigrũ (inquit Cornelius Tacitus) artibus honestis copiosum, etsi rectum iter perageret, ad clarissima quæq; iturũ festinatio stimulabat, dũ æquales, dein superiores, postremò suasmet ipse spes antereparat: quod multos etiã bonos pessundedit, qui spretis quæ tarda cũ securitate, ad præmatura uel cum exitio properant. His igitur iure illud carmẽ obijci poterit: Tu nimium properas, & adhuc tua messis in herba est. Ad supradicta & illud pertinet, quòd qui diutius persistere noluerit, & à munere sibi concesso desciuerit, priuilegio legis indignus plerunq; existimatur [m]: quapropter qui aduocati, uel protectores, uel id genus palatini, quinquennio destiterint, ab albo abraduntur, munereq; priuantur [n]. Nam & indulgentia principis in milites hi non fruuntur, qui militiam non continuant [o]: quod & de immunitate artificibus concessa traditum est: ea enim indigni censentur, qui huiusmodi artem amplius non exercent [p]. Quo exemplo & in scholastico receptum est: si uagus & deses relictis studijs uitam degat, ceu exautoratum cæterorum priuilegijs uti non posse. Nam & collegij immunitatibus is non utetur, qui quamuis in collegium receptus sit, artem tamen non exercet [q], etiam si loco sui alium substituit: non enim ideo meliorem suam conditionem efficit. Plurima quoq; aduersus eos, qui destiterunt, innouata sunt: quoniam lex perseuerantes adiuuat, sopitos uerò & desides negligit. Sic filius inofficiosi testamenti accusationem institutam ad hæredem transmittit, dum tamen ante obitum omnino non destiterit [r]. Sic quãuis per litis contestationem actio perpetua fiat, si tamen iudicio accepto quis citra iustam causam supersedeat, tanquam destiterit [s], frustra rem in controuersiam deduxisse existimabitur. Nam & è contrario, lex generaliter pœnam imponens in eo, qui non perseuerauerit, plerunq; limitabitur. Ecce, qui accusat testamentum ceu falsum, uel inofficiosum, eius omni commodo priuatur, nisi incepta lite destiterit [t]. Patronus qui liberum capitalis facinoris reum detulerit, iurepatronatus mulctatur, si non litem deseruerit [u]. Filius uel libertus qui sine uenia patrem, uel patronum in iudicium traxerint, ex edicto mulctam pendere iussi sunt, nisi tamen amissa lite malint maiorum suorum humanitatem

f l. annona. de extraor. cri.

g l. si diutino. de pœn.

h l. qui in aliena. de acqui. hær.

i l. si filius. C. de pet. hær.

k Glos. l. pen. com. diuid.

l l. pen. de aduoca. di. iud.

m l. iij. C. de dome. & pro.

n l. fi. C. de ad. di. iud.

o l. ne quidam. C. de test. mi.

p l. semper de iure immun.

q l. qui in collegio, de exc. tut.

r l. nã & si. §. hæredi de in off. test.

s gl. c. placuit. ij. § potest 16. q. j.

t l. alia. C. de his quib. ut ind.

u l. in seruitute § petisse. de bo. lib.

experiri [x]. Qui se liti obtulit, cùm non possideret, perinde condemnatur, atq; si possideret: quòd si ante iudiciũ acceptum pœniteat, & se possessorem neget, cõtrà est [y]. Quisquis reum ad uetitũ examen traxerit, & alieno foro litigare coẽgerit, ab actione cadit: nisi tamen & ipse celeri pœnitentia, nimirum ante iudicium acceptum, sibi consuluerit [z]: nam & generaliter, quoties quis ob mendacium mulctatur, si re integra pœniteat uanitatis, absolutionem consequitur [a]. Propter periculum quoq;, quod etiam in modici temporis mora uersatur, legis generalitati sæpissimè derogatur: quapropter etiam si constitutũ sit nuntiationem noui operis, siue iustam, siue iniustam, contemni non debere, cùm tamẽ periculum in mora est, rectè negligetur [b]: præpostere enim hac ex causa nobis agere permittitur, quod in ea specie apparet, cum testamenti subscriptores absunt, poterunt tabulæ (si mora periculum allatura sit) aperiri, & deinde sigilla recognosci [c]. Sic quoties mora damnũ inferret, nõ obstante appellatione, fit executio [d]. In messium uindemiarumq; ferijs ius dicitur [e]. Is quoq;, qui aliàs rem alienare prohibetur, ex hac causa tutò alienabit: ut in hærede, qui adhuc hæreditatem adire nondũ decreuit [f], uel qui iam adijt, sed fideicõmisso restituere iussus est [g]. Sic qui in possessionẽ ex primo decreto missus est, uel qui tanquam sequester depositum fidei suæ accepit, fructus distrahet tempore perituros [h]. Sic propria autoritate ei, qui cũ pecunia mea fugiat, manum injiciam [i], quemlibetq; fugitiuum, etiam non citatum, in neruum traham. Sic iudex famosum latronẽ neci dedet, quamuis ad iurisdictionem suam nõ pertineat [k]: si interim dum præsidem moratur, periculum sit, ne euadet. Corn. quoq; Tac. Seditionem, inquit, cœptantes præsenti duorum militum supplicio repressi sunt: Iusserat id Memmius castrorum præfectus, bono magis exemplo, quàm concesso iure. Ex eo quoq; restringitur legis regula, quòd in tempore res gesta non sit, soletq; dici, Serò sapiunt Phryges: nam & deiectus possessione cùm petitorio iudicio expertus fuerit, si post altercationes probationesq; conclusum in causa sit interdicto, amplius non erit audiendus [l], quamuis aliàs spoliato soleat concedi, ut suspenso petitorio momenti causam prosequatur: hoc enim casu serò sapiens factus est. Sic & licet receptus inter reos interim alium accusare possit, nõ tamen postq; in causa sua conclusum sit, hoc iure utetur [m]. Sic & sententia aduersus procuratorem mutatũ lata, efficax erit, si mutationis non, nisi postq; in causa conclusum fuit, certior sit factus [n]. Quo exemplo & illud in confesso est, quolibet tempore uenditori denuntiari posse, ut liti adsit, ne res euincatur, dum tamen prope ipsam condemnationem id non fiat [o]. Sic & actori ius superueniens solet pendente lite opitulari, dum tamen, postquàm in causa conclusum sit, adeptum non proponatur [p]. Cæterum ad hæc quoq; pertinent, quæ propter senium, uel uetustatem inducta aduersus communes regulas in iure nostro frequenter leguntur: qualia sunt, in re dubia, confusisq; testimonijs antiquioribus potius credendum esse: è contrario patrato facinore cùm quæstione exquirendum est, à iunioribus incipi debere [q]. Cùm inter plures hæredes dubitatũ, penes quos tabulę testamenti deponendæ sint, uerius esse, ut antiquiorẽ præseramus [r]. Sic inter agẽtes in rebus: Gradu, inquit lex, cæteros antecedat, quem meliora stipendia, uel labor prolixior fecerit anteire [s]. Sic præfectò collegij absente, eius uicẽ, qui in ordine uetustior est, supplebit [t]. Solet enĩ antiquioribus pluribus

x l. quãuis. de in ius uoc.
y l. is qui se. de rei uend.
z l. in criminali. C. de iur. om. iud.
a c. j. §. porro quæ fuc. prima causa fe
b l. de pup. §. si qs riuos. de ope. no nun
c l. si quis ex fig. uersi. & si ff. quẽ ad. test. ap.
d l. fi. de ap. re.
e l. eadẽ. de fer.
f l. aristo. de iure delib.
g l. mulier § si hæres. ad Trebel.
h l. si magistratus. de pri. uil. cred
i l. alt. §. si debitorẽ de his qui in frau. cred.
k 1 as l. j. colũ. antepe. de offic eius.
l c. pastoralis. de cau. poss.
m Bart. l. is qui reus. ad fi. de pub iud.
n c. auditis. de procur.
o l. si rem. §. fi. de euic.
p Bar. l. si mater. §. eadẽ. de exec. rei iud.
q l. j. §. j. de quæst.
r l. fi. de fi. inst
s l. y. C. de off mag. off.
t l. y. C. de præsi præ. li. 12.

pluribus ex causis deferri: nam & plurimũ illi mente ualẽt, licet iuniores ocyus addiscant, quod in problematis sectione XXX. Aristoteles attestatur. Propter rerũ quoq; usum callidiores habentur: unde maior in eis est prudentia, non ita rerum affectibus mouentur, & ideo certiore sunt iudicio. Ad hæc, & erga deorum cultũ sunt reuerẽtiores, tanq; ad eos quamprimũ transituri: Vnde & Græcum carmen etiã adagio celebre: ἔργα νέων, βουλαὶ δὲ μέσων, εὐχαὶ δὲ γερόντων, Vota senum, iuuenum facta, & consulta uirorũ. His igitur pleraq; meritò indulta sunt, quibus generalitate legum eximuntur. Præstat enim plerisq; in rebus senectus maiorem autoritatẽ, præstat excusationem, præstat maiorem obseruantiam, quæ omnia sigillatim referre præsentis nõ est instituti. Ex bono quoq; fit generalis restrictio uarijs ex causis, quarũ potissima quæ ad Reipub. utilitatem pertinet. Lex enim quantumuis amplis uerbis concepta, interpretatione restringitur, ne publicæ utilitati obsit: & ideo tali casu nullum crimen incurrit, qui rescripto principis nõ obsequitur[u], licet aliàs pro sacrilego esset. Sic & iuniores impune senectutẽ non uenerabuntur, cùm ex hoc publica utilitas læderetur[x]: quod ex oratione Scipionis apparet aduersus Q. Fabium, libro Titi Liuij XXXVIII.

Sic priuilegia immunitatis amplissimis uerbis concepta ad tempus belli non protrahentur, cùm ex hoc publica læderetur utilitas[y]. Sic propter generales priuilegiorũ derogationes, ea sublata nõ intelliguntur, quæ pro publica utilitate uigilantibus concessa sunt[z]. Sic quamuis solus princeps exuli ueniam reuertendi indulgeat, ex causa tamen publicæ utilitatis etiam legatus Cæsaris id iuris præstunet, ut cùm ueniam se exuli daturũ edicit, qui alium exulem occiderit, uel tradiderit, quod non nisi magna ex causa faciendum est[a]. Sic lex generaliter seruũ manumitti prohibens, de eo non intelligetur, cui ex causa publicæ utilitatis id præmium constitutum est[b]. Sic aduersus leges rationemq; naturalem receptum fuit, ut filius tametsi non hæres, pro Primipili debito teneatur, uxorq; in pignore posteriorẽ causam babere censeatur[c]: cùm enim annona militaris apud Primipilũ resideat, publicè interfuit nullam eius ad diem dimẽsionis moram fieri, & qualemcunq; pro necessitate tam euidenti cogi. Sunt & id genus alia pleraq;, quæ quòd nominatim Baldus[d] commemorat, à nobis recenseri operæpretium non est. Ex hoc consequẽs est, ut etiam propter pacem multa specialiter permissa ostendamus, quibus generalibus legibus derogatum est: & ideo potest Respublica ciuis sui bona alienare, ut pacem cum hoste redimat, responsumq; est, ualere fœdus, quo hinc & inde direpta inter hostes remittuntur, in eorum damnum, quibus ablata sunt, si aliter pax fieri non potuit[e]. Sic & impuberes matrimonio coniungi prohibentur, nisi suadente pacis utilitate hoc fiat. Hinc etiam traditũ est, filium, qui patri exuli alimenta præstare cogi potest, si qui ob uiolatũ pacis fœdus pœnas pater luit, hac obligatione non teneri[f]. Et quæ de pace probantur, etiam tunc locum habent, cùm de euitando periculo, seu offensione (scandalum Græci dicunt) agitur: quo casu præses nec appellationẽ recipiet, nec nocentis pœnam remorabitur: ut quia latronem manifestum, uel seditiosum, & factione cruenta famosum militem depræenderit[g]: nam & iussionibus principum impune non parebitur, cùm inde publica quædam infamia scandalumq; exurgeret[h]: cùm generaliter receptum sit dispensationem principis nullam esse, cùm sine manifesto scandalo, administrationisq;

u l. nec dãnosa. C. de precib. imp. offer.
x l. potioris. C. de off. rect.
y l. iubemus. C. de sac. sa. ec.
z l. decurio. C. de silc. li. xij.
a l. non cẽs in fi. de re milit.
b l. v. §. hi qui. ad Syll.
c l. 3. C. de pri mp.
d Bal. l. j. C. de ber. uel act. uend.
e Bal. Ang. l. bene a Zeno. C. de quad. pre.
f c. j. §. si qui hominem. de pace tenen. in feu.
g l. si quis f §. quid tamen. de iniu. ru.
h c. si quando. de rescrip.

decoloratione, admitti non potest [i]. Quinimo ipse Romanus Pontifex, quem aliàs uiuentiũ nemo iudicat, si manifestè tanti sceleris reus sit, ut apud ecclesiam male audiat, scandalumq́ inde oriatur, poterit apud uniuersale consiliũ accusari [k], itemq́ gradu deijci, quod & frequentius receptũ est [l]. Nec his diuersum est, quòd propter futuri mali periculum, pleraq; à summo iure remitti constat: unde nepti nubenti solus aui consensus sufficit, nec pater expectãdus est [m], ne interim dilatis nuptijs dedecus aliquod muliebri facilitate subeatur. Qua ratione & qui in prouincia officium administrat, in ea filias suas matrimonio collocare potest [n], licet in filio nõ idem responsum sit: propter honestatẽ enim conseruandam angustior aliquãdo fit interpretatio [o]. Nam & alicui honori designatus, ante confirmationẽ administrare non debet, nisi is ad quẽ ius confirmandi pertinet, tam longè absit, ut interim periculũ sit, ne ad honorẽ faciẽtia iura dissipentur, & pereant [p]. Propter actus infirmitatẽ, iniquitatemq́ legis generalitas etiã quandoq; minuitur: quapropter confirmatio generalis statutorũ ad iniusta non producitur. Idem in iussione, qua quis pro eorũ obseruatione iureiurando in uerba Reipublicæ adigitur [q]. Et constitutio pro cõtractibus solui centesimam iubens, ad illicitos cõtractus non trahetur [r]: & qui lege municipij prohibentur decurionibus aliquas actiones cedere, non tenebuntur lege, si actu nullo, uel irrito cesserint [s]. Ad hæc generalis est regula, quoties lex de sententia, testamento, contractu, instrumento uerba facit, de ualidis utique semper intelligi [t]. Sic quod dicitur, ultimis pactionibus priores extingui, intelligitur, si iure ualeãt [u].

Sic prioris gratiæ mẽtione non facta, sequens surreptitia censetur, nisi tamen prior inualida fuerit [x]. Sic familiæ herciscundæ iudicio, omniũ rerum inter hæredes cõmunium diuisio fit, si qua tamen illicitè in his reperiantur, ut mala medicamenta, in ea actione non diuidentur [y]: nam & de re illicita societas cõtrahi non potest. Mandatũ quoq; semper restringitur, ne quid aduersus leges commissum existimetur [z]. Vnde & filius, qui peculio accepto iussu patris negotietur, fœnore uel malis artibus quæsita nõ præstabit: nõ enim id factũ patris uoluntate credibile est [a]. Cæterum & leges, quæ generaliter aliquibus dignitates uel officia conferunt, propter delictũ, uel mali futuri quandã præsumptionem restringuntur. Quo fit, ut qui semel ab officio deiectus est, iterũ recipi non debeat [b]. Quapropter quæstor propter sordes à munere exclusus, nisi ex certa principis scientia amplius non audietur [c]: quod & in tabellione, itemq́ tutore respõsum est [d]. Vnde & comes Palatinus, cui ex sacro rescripto tabelliones creandi ius sit, ex crimine summotum non restituet [e]. Propter affectationẽ quoq; fit huiusmodi restrictio, quod in eo exemplo apparet, quo proditum est, priuilegia alicui propter officium indulta, ei non competere, qui summa affectatione per precum importunitatem obtinuerit [f]: odio enim lex ambitiosos hosce insectatur, anxietudinemq́ omnem damnat. Vnde tametsi error iustam excusationem præstet, si tamen sit affectatus, non præstabit [g]: quod & in ignorantia admissum est [h]. Idemq́ in eo, qui ultro absens fuit, ut excusari posset, responsum est [i]. Sic & tutor, qui tres tutelas affectauit, ut ab alia excusaretur, audiendus non est [k]: quod & generaliter statutum est in quibuscunq; causis, quibus tutores excusari solent, ut affectatæ non possint [l]. Sic Bartolus, cùm propter pacem generalis abolitio concessa esset, ea uti non posse respondit, qui

hoc

i j q. 7. de illa.
k gl. c. si Papa. xl. dist.
l Dec. cõs. 151.
m l. oratiõe. §. fi. de ri. nup.
n l. si quis offi cium in fi. de ri. nup.
o l. ij §. j. ubi Iaf. de in ius uoc.
p c. nihil. de ele.
q c. j. de iureiu. in 6.
r l. j. C. de eunuch.
s Bar. l. filiũ. §. si qs. de leg. præst.
t l. iij §. condemnatum. de re iud.
u l. si qs ãi. de acqui. poss.
x gl. c. ex tenore. de rescr.
y l. cætera. §. mala fa. her.
z l. si procu. de cond. indeb.
a Bart. l. cũ oportet. C. de bo. quæ lib.
b l. nullus C. de pala. sacra.
c l. si quis. C. de cohar.
d l. si cui. § his dẽ. de accus.
e l. ij. C. de ind. lib.
f l. uniuersi C. de leg. li. x.
g l. q cõtra. C de ince nup.
h l. si seruus plu § si qs. de leg. j.
i l. & qui data. ex quib. cau. ma.
k l. spadonẽ. § fi. de exc. tu.
l l. uxori. §. j. de fal.

hoc futurum præuidentes confidentius deliquerint[m]. Huc etiam afferenda sunt, quæ propter probabilem metus uel uiolentiæ suspicionem, ex regulis iuris detorquentur: ut cum formam, quæ in Romani Pontificis comitijs constituta est, non seruari posse aiunt, cum probabilis metus Cardinalibus persuaserit, ut aliò eant, quàm quo loco Pontifex fato functus sit[n]. Sic Prætor in proximo oppido ius dicit, cum pro tribunali tutus in sua urbe esse non potest[o]: nam & propter iustum timorem omissa appellatio non nocet, eiusq; denũtiatio, etiã si legitimè facta non sit, damno non est[p]. Generaliter'que lex ait, in omnibus caussis pro facto accipitur id, in quo quis alium perhorrescit, quò minus fiat[q].

Ex iusta quoque excusatione legum iussa plerunque temperantur, qui tractatus latissimus est, sed nos paucis exemplis contenti, cætera diffusius pertractanda otiosioribus relinquemus. Et in primis iustus error uel ignorantia meretur, ut ei succurri debeat, si tamen probabilis sit, idq; in delictis, in cõtractibus, in ultimis uoluntatibus receptum est. Quapropter sacris ei non interdicetur, qui imprudens initiatum percussit[r]: lege Cornelia iniuriarum non tenebitur, qui matronam suspicatus ex habitu meretricem esse, compellauerit[s]: non censebitur receptator, qui ignorabat patratam cædem[t]: non erit incesti reus, qui sibi cum stuprata intercedere necessitudinem nesciebat[u]: qua ratione & tironi delinquenti propter præsumptam militaris disciplinæ ignorantiam facilius indulgetur[x]: ei quoque qui exulem occiderit, ignarus restitutum esse, causa cognita, noxæ non erit[y]: sicut nec ei qui abominato interdicto'que opem feret, dum eiusmodi hominem illum ignoret[z]; uiceuersa qui exulem nesciens occiderit, præmium non consequitur à lege municipali his promissum, qui hoc hominum genus de medio sustulerint[a]. Et generaliter fatendum, ignorantiã facti probabilem excusare, quò minus pœnæ sit locus[b]. In contractibus quoque idem dicendum est, quapropter qui canonem stata die non soluit, ignorans rem emphyteoticam esse, à iure suo, effectu non cadet[c]. Sed & cliens aut emphyteota, qui dominum non agnouit, & clientem se uel emphyteotam negat, eadem ratione excusari potest[d], dum probabilis sit is error. Hæres quoq; cum uerisimiliter, quid testator fecerit, ignoret, à pœna, quam ille promiserit, restitutione in integrum liberabitur[e]. Senatusconsulto quoq; Macedoniano non excludetur, qui filiofamiliâs mutuam pecuniam dedit, cùm se sui iuris esse ille assereret[f], & ita se publicè gereret. Creditoribus quoq; emphyteotæ succurretur aduersus dominum, qui fundo emphyteotico manum iniecit, quoniam canon sibi non solueretur[g]: nam quamuis resoluto iure emphyteotę propter legem contractus creditores excludantur, æquitas tamen suadet, ut recepto ab his canone, eos dominus in emphyteotæ locum reponat, cum uerisimiliter ipsi, si negligentiæ debitoris admoniti fuissent, ut pignoris ius cõseruarent, de suo satisfecissent: quod ex facto Alexander respondit[h], & iniquum nobis uisum non est. Sed & eadem ratione aduersus præscriptionem domino succurretur, cum iustè ignorauit rei se præscriptæ dominũ esse: quod etiam in XL: annorũ præscriptione receptius est[i]. Filius quoq;, quem ignorãter habere se nesciens testator prętererit, nec legata quidem soluet[k], hæreditatis quoq; transmissio ab eo, qui probabiliter sibi delatam ignorauit, in hæredem fiet, decretoq; prætoris illi prouidebitur[l]. Sed & miles, qui nescius filium prętерijt, nequaq; ex hæredasse eũ censebitur[m]. Lex

m Barto l. j. §. hæc autẽ. si quis test.
n c. ubi §. porrò. de elect. in sexto.
o Cle. j. de fo. compet.
p ca. si. de app.
q l in omnibus. j titu. j.
r c. si uero aliquis. de sen. excom.
s l. itẽ. §. si quis uirg. de iniu.
t l. j. de recep.
u d l. qui contra.
x l. qui cõmeatus. de re mi.
y quæst. Bart.
z cap. inter. de sen. excom.
a Barto. l. 5 §. utrũ. ad Syl.
b l. semper. §. hoc interdictum. quod ui aut clàm.
c glo l. y. C. de iur emph.
d ca. si uassallus. si de feud. fue. contro.
e l cum filius. §. in hac. de uerb.
f l. y. C. ad macedo.
g l. lex uectigal. de pign.
h Alex. consil. 45. in 5.
i Bart. l. j §. si quis autẽ. de iti. act. priu.
k Barto. l. fil præterito. de iniu rup.
l l. pantonius. de acq hære.
m l. militis co. §. miles. de testa. mil.

quoq; alienationem rerum, quæ fideicõmisso subijciuntur prohibens, non obseruabitur, cum hæres iusta ignorantia fidei nihil commissum fuisse credidit [n]. Defectus quoq; iudicis iustam præstat à lege generali recedendi occasionem: quapropter poterunt decuriones propria autoritate manus ei inijcere, quem curiali fortunæ adstrictum contendant [o], si præsidis adeundi facultas non adsit: nam quamuis lex generaliter constituat sibi ipsi ius dicere posse neminem, si tamen iudicis copia desit, propria autoritate illatã iniuriam ulcisci fas est [p]. Vnde qui de possessione deiectus est, etiam post aliquod tempus propria autoritate prædonem deturbabit, si præses absens proponatur [q]. Sic uacante Roma. Imperatoris solio, pontificis ipsius autoritas exquirenda est [r]. Sic magistratibus municipalibus copiam sui non facientibus, alij iudices tutorem dare possunt [s], & si qua similia. Cæterum & iusta ille excusatione utitur, qui suã utilitatem alienæ prefert: Alpibus enim (ut inquit Accursius) ille perit, qui se plus diligit ullũ. Μισῶ (ait Euripides) σοφιστὴν ὅστις οὐκ αὑτῷ σοφός: id est, Odi sapientem qui sibi nihil sapit. Quamuis igitur ad usque certum tempus domum tibi locauerim, si interim in usum meum ea mihi sit opus, potero te eijcere [t]. Quamuis procurationem rerum tuarũ ad aliquod tempus susceperim, si proprijs negotijs occuper, iure rerum tuarũ curam deprecabor [u]. Quamuis ex lege lapides uel materiam, quæ in agro meo sit, uendere cogar: si tamen ea mihi usus sit, nulla me ratio [x] coget, ut alienum commodum proprio præponam. Sic & cùm ex flumine publico ius aquæ ducendę princeps concedit, intelligitur eatenus concessisse, quatenus in publicum usum necessaria non sit [y]: non enim thermis, non nymphæis aut balineis ex eo diplomate illatum damnum existimari debet. Sic & consuetudo, qua quis in nemore alieno ius arborem cædendi uel pecora pascendi habet, restringitur, quatenus in usum suum dominus non indigeat [z]. Sic & arbiter negotiorum suorum mole oppressus, aliena tutò omittet [a]: nam & qui non nisi quatenus facere potest, cõuenitur, eo priuilegio non utitur, cùm autor pari calamitate affectus est [b]: & qui aduersus quẽcunq; hominem patrocinari promittit, ut aduersus seipsum dicat, cogi non poterit [c]. Excusandus & ille est, qui officij sui necessitate adactus aliquid facit: ut cum filius uel libertus tutorio uel procuratorio nomine patremfami. in ius uocant [d]: nec enim tum ueniam eos impetrare oportet, quod & in eisdem personis receptum est, cũ procurationis uel tutelę muneri deseruientes inofficiosum testamentum dixerunt, tametsi nõ obtineãt, legato eis in tabulis sibi relicto non priuabuntur [e]: unde & si in accusatione huiusmodi ex causa instituta succumbant, non tamen calumnię notam subibunt [f]: nam & qui iussu testatoris aliquem manumittit [g], qui legis imperio obsequens facinorosum cepit, præmio nullo dignus est [h], cùm muneri imposito uterq; potius rectè defunctus dicatur, quàm sponte adactum, rem præmio dignam uoluisse exequi. Sic & iudex qui ex officij necessitate inter partes de fundo ius dixit, non poterit propriæ sententiæ exceptione reijci, si alio iudicio fundum ad se pertinere intendat [i]: si uerò alij iurisdictionem mãdare potuit, sibi imputet. Nã & generaliter propter necessitatem à iure communi discedimus, cum enim humanis in actionibus plurimum consensui tribuatur, qui ex necessitate agit, non ideo consentire [k] existimatur: quare nec pœna sponte delinquentium plectetur. Sic qui adigente fame propter necessitatẽ furtũ facit, laqueo non prefocabitur,

tametsi

n l. si § fin. de leg. 1.
o l. generali. C. de decur.
p l. nullus. C. de iudi.
q l. si alius. § belliss. quod ui.
r c. licet. de fo. compe.
s l. ubi de cur. dat. ab his.
t l. æde. C. loc.
u l. filiusfa. § fi. de procu.
x l. æditor. § fi. cõ. præd.
y l. si quis. C. de aquædu.
z Io. And. c. dilecti. de arb.
a l. licet. de arbitr.
b Rom. l. maritũ sol. matri.
c c. peritio de turetur
d l. quæsitũ de in ius uoc.
e l. aduersus. § 1. de inoffi.
f l. mater. C. de calum.
g l. proxime. de ritu nup.
h d. l. 5 § utrũ. ad Syl.
i ca inter dile. de fi. instr.
k l. cum fidei. de fid. lib.

tametsi municipij lex generalibus uerbis concepta sit[l]. Sed & multa propter necessitatem conceduntur, quæ aliàs prohibētur: quapropter metu belli poterūt ciues diuinam domum uel sacrā turrim munire, & eis pro propugnaculo uti[m]. Eadem ratione & in ecclesia fas erit hospitem recipere[n], & baptismi sacramentum etiam à seculari conferri[o]: ex necessitate enim lex permittit cōstitutos à iudicibus ordines negligi[p]. Vnde & res prohibita alienari quandoq; propter necessitatem distrahitur[q]: & iudex qui merum imperium seu gladij ius alteri demandare non potest, propter necessitatem tamen iure substituit[r]. Sic & spurij, & ignominia notati homines, quādoq; propter necessitatem ab honoribus non rejciuntur[s]. Sed & quoties lex consensum aliquorum requirit, etiam eis inconsultis, si necessitas subsit, recte agetur[t], quod pluribus exemplis à recentioribus productum est[u]. Illud tamen sciendum, quæ necessitate suadente constituta sunt, ea cessante aboleri: quoniam quod contra regulas iuris pro necessitate statuitur, solum sibi locum uendicat, quatenus subsit necessitas[x]. Sed & nō solet hæc excusatio his prodesse, qui se sponte ei negotio intruserunt, unde necessitatem futuram prospicere potuerunt[y]: quapropter Agareni milites eo prætextu, quòd à principibus suis præter furandi compunitatem alia stipendia non percipiant, excusandi non sunt: quis enim eos cōpulit, ut talem militiam sequerentur? quod & Angelus scripsit[z].

l ca. si quis de fur.
m Innoc. c. cū ecclesia. de immunit. eccl.
n xlij. dist. nulli.
o ca. sanctū. de consecra. dist. iiij.
p Bar. l. cū nauarchorum. C. de naui.
q l. ij. C. de pa. qui fil.
r l. placet. C. de peda. iu.
s l. eos. l. spurij. de decurion.
t l. tutor q reperit. de adm. tut.
u Feli. c. cū accessissent. de constit.
x l. senatus. de offi. præsi.
y l. si fideiussor. § qui satisd. cog.
z Ange. l. ij. §. cū in eadem. ff. ad l. rhod.

ANDREAE ALCIATI

IVRISCONS. DE VERBORVM SIGNIFICATIONE LIBER SECVNDVS.

SVPERIORE libro, quo à nobis de eo intellectu tractatum fuit, qui ex proprietate sermonis assumitur, potuit & quidnam improprium sit, quod Græci ἄκυρον dicunt, cognosci: nimirū ut improprium dicatur, cum quanq; rem non suo nomine appellamus: quo uitio Tyronem suum M. Cicero epistolarū lib. XVI. arguit, qui ualetudini fideliter inseruiendo scripserat, quod aduerbium alieno loco positum, ut impropriе dictum ipse non probat. Illud etiam improprium censeri uulgò traditur, quod cum aliqua adiectione, non autem simpliciter profertur[a], ut cum fratrem patruelem dicimus, cum patruum magnum: quapropter in lege municipali, quæ fratrem uel patruum matri præferat, huiusmodi uocati non intelligentur[b]. Sed quid in sorore, quam uterinam appellant? & proprie sororem esse, cùm in secundo gradu sit, receptius est, quæ uterina non propter improprietatem, sed ratione differentiæ dicitur[c]. Sicut & pronepos & proauus proprie nepos atque auus est: quoniam præpositio illa ordinem, non abusionem ostendit. Ad improprietatem quoque dictiones illæ trahuntur, quæ ex larga quadam significatione quippiam denotant: cum enim proprium sit, quod uni soli conuenit, non caret abusu, qui latiore uerbo id designat, quod peculiari uoce dicēdum erat; ut cū lex Iulia quod adulterium est, stuprum dicit[d]: uel cum lex, manumittuntur, inquit, apud procōsulem tam liberi

a Bart. § quæsitum. l. lucius. de leg. ij.
b Docto. l. j. C. de suc. ed.
c Socy. consi 25. in ij.
d l. inter liberos. de adult.

liberi q̃ serui: quod enim ad liberos attinet, manumissio improprie dicitur[e]. Sed & cum emphyteota, uel qui uectigalem fundum à municipibus habet, se dominum appellat, improprie loquitur: quoniam uere dominium est, quod directum uocamus[f]. Illud tamen dubium non est, sub genere suo quamlibet speciem proprie compraendi: quod à nobis alibi diffusius explicatum est. Igitur in hac specie illud proditum pro regula est, uerba secundum impropriétatem intelligenda non esse[g]: quod tamen perpetuum non est, sed pluribus casibus coarctandum. Quorum ille amplissimus, quando subiecta materia aliud suaderet, ut cum dominus remissionem colono ob sterilitatem dans, uerbo donationis utitur[h]: intelligetur enim potius transactum, & ideo subsequuta ubertate repetetur. Sic emptor fundum dari à uenditore stipulatus, secundum contractus naturam intelligetur, ut si uenditor dominus nō sit, sufficiat translata usucapionis facultas[i]. Nam & qui uendere se tibi insulam asseruit, ut aliam reficias, non ideo uendidisse censebitur, & idcirco præscriptis uerbis agendum erit[k]: semper enim subiectæ materiæ ratio quid ferat, perspiciendum est. Constituo Titium syndicum meum, cum procuratorē debuissem dicere, nihilominus erit procurator: idem si, substituo dixissem[l]. Sic monachus cum in professione sibi reseruari proprietatem fundi dixisset, responsum est de usu accipiendum. Sic si iusto pretio fundum in emphyteosim me tradere dicam, non emphyteosis, quæ modico pretio conceditur, sed locatio erit. Eodem modo cum princeps accepta pecunia feudum se mihi donare dixisset, placuit uēditionem esse. Sic cum fœnerator oblatas usuras donare se debitori dixisset, respondit Baldus non donationem, sed restitutionem censeri[m]. Alius est casus, quo uerba improprie accipiuntur, quoties mens contrahentium, uel testatoris hoc suadet: non enim semper proprijs uocabulis uti possumus[n], & intentioni uerba subseruire debent. Et ideo, Ex contrahentium mente uendidit, interpretabimur id esse, quod permutauit: & locationem pro conductione, & emit reditus annuos, pro eo quod est, conduxit. Sic & in testamento, cùm dominus seruo suo legasset aureos quinque, quos in tabulis rationum ei debebat, sufficiet, quod naturaliter tantum debebatur[o]: nam nec testatores omnes sciunt iura, & ideo non refert filio dicant se relinquere iure institutionis, an solum dicant, se assignare. Et qui filio dixit se Titium tutorem dare usque ad XXV. annum, post annos pupillares non tutorem, sed curatorem constituisse uidebitur[p]. Alius est, cum ex proprietate intellecta uerba contractum redderent nullum: aut enim actus sustineatur, accipietur etiam impropria interpretatio: quapropter filiusfamilias defuncto patre qui hæreditatem sibi delatam adire se dixerit, immiscuisse ei se censebitur[q]: quoniam, ut actus ualeat, fiet impropria interpretatio, nec ex illis uerbis sumetur coniectura, nesciuisse eum, an necessarius esset. Sic & cum aliquis Titiam & suos instituisset, de filijs intellexisse responsum est, tametsi extra potestatem suam essent: licet enim filij sui hæredes propriè sint, qui in patris manu ex lege XII. tabul. erant, tamen, ne substitutio corruat, etiam suos hæredes in fœmina intelligemus, quos ipsa in potestate non habet, nec habere potest[r]. Sic pater filium & nepotes instituens ordine successiuo contra naturām coniunctæ instituisse uidebitur, tanquam id fecerit, ne se uiuēte mortuo filio præteritione testamentum rumperetur[s]. In sententijs quoque iudicum

e l. ij. de offic. procur.
f l. j. si ag. uectig.
g l. non aliter. de lega. iij.
h l. si uno. loc.
i l. si stipu. de usur.
k l. insulam de præscri. uer.
l Feli. c. in tantum. de sym.
m Bal. l. fin. C. de usur.
n l. si tibi. si cer. peta.
o l. quibus. §. dominus. de cōd. & dem.
p Ang. l. ij. C. de confir. tu.
q l. is qui putat. de acqui. ren. hære.
r Guid. Pap. dec. 548.
s l. gallus §. j.

dicum sit eadem interpretatio: unde si alij fundus, alij ususfructus adiudicatus sit, non erit ususfructus cõmunicandus, ne uideatur id iudicatum, quod in iudicis mandato non continetur[t]: qui enim familiæ herciscundæ disceptator assumitur, non communicare, sed diuidere debet. Sic cum proximum agnatū iudex tutorem se dedisse in decreto asseruisset, respondit Bartolus, dedisse, id est, datū confirmasse intelligēdum[u]. In libellis uerò iudiciarijs huiusmodi expositio facilius admittitur, cū ex partium intentione soleant declarari[x], quod & in testimonijs receptum est[y]. Fit enim semper interpretatio, ne discordes & periuri testes sint, idem ne pugnantia inuicem dicta uideantur: semper enim etiam in quacūq; materia repugnantia huiusmodi excludenda sunt, & scripturæ scripturis cõcordandæ, & si qua diuersa uel discrepantia uid[...]ntur, conciliari inuicem debent[z]. Sed & ne elusoria dispositio reddatur, uerba impropriè accipiētur, quod ea specie constitutum est, cum Roma. Pontifex alicui ciuitati sacris interdixit: licet enī ciuitas propriè solū intelligatur, quatenus mœnia ambiunt, tamen hoc casu etiā de suburbijs actum credetur[a], alioquin nullius effectus huiusmodi esset abominatio: nam & eadem ratione usu syluæ legato Hadrianus constituit usumfructum deberi[b]: quia nisi liceret legatario cædere syluam, nihil ex huiusmodi legato consequeretur. Idem cum qualitas personæ à proprietate uerborum nos recedere suadet, ut cum pater filio pro falcidia sua legat: intelligetur enim de triente iure naturæ debito:[c] nam & si uir imperitus quicq; dixerit, nō propriè, sed crassa minerua accipiendum erit: quod maximè in his obseruandum, qui uulgari & simplici modo quicquid in buccā uenit effutiunt[d]. Sic seruus qui sibi licere possidere stipulatus est, de simplici detentatione, non autem ciuili possessione intelligetur[e], quod etiam ad testes productum est, qui de his testimonium perhibēt, quæ uiderunt, nec possessionem quatenus iuris est, diffinire sciunt. Ex absurdo quoq; ut euitetur impropria significatio, accipi poterit: quoniā regulariter traditur semper ita legem interpretandam, ut absurda non tolerentur[f]. Quapropter lex eum qui furti pactus sit, ne damnaretur, infamia notans, de pacto gratuito non intelligetur[g], id quippe inhumanum esset. Sic ubicunq; uerba legis ad absurdum trahi possunt, partes iudicis erūt decreto rem temperare: quoniā tali casu non uidetur hæc fuisse legis mens[h]. Sed & in edicto prætoris, quo parentes sine uenia in ius uocari nequeunt, parentes non propriè tantum usq; ad tritauum, sed omnes in infinitum accipiemus[i]: quoniam hoc honestius esse lex ait: & ex his sequitur, cum lex dicit in ambigua uoce legis, eam potius accipiendam significationem, quæ uitio caret[k], censeri ambiguam uocem quæ propriè unum, impropriè aliud significat: propter uitiū enim ad proprietatem illam nō attendemus, cum & generaliter receptum sit, nunquam legem ita interpretandam, ut iniustum aliquid aut rationi contrarium inducat[l]. Sæpe, ait Iulianus, animaduerti hāc partem edicti habere nonnullas repræhensiones[m], decreto itaq; ista temperari debebunt, & quæ sequuntur. Cæterū illud generaliter fatendum est, semper fieri interpretationē uerbis impropriè acceptis, quoties de mēte ueri simili cōstat, quæ ex consuetudine patrisfam. uel loci in quo uersatur, potest deprendi, itēq; dignitate, charitate, necessitudine, ex his quæ præcedūt, uel deinde subsequūt[n]: idemq; quoties aliqua ratio hoc suadeat: nā sicut uerba generalia ex quā plurimis à me superiori libro expositis causis restringunt (qd' citra abusiuum

[t] gl. l. & puto. in princi. fa. hercis.
[u] Barto. l. 1. C. de neg. gest.
[x] l. si quis intentione. de iud.
[y] c. cum tu. de testib.
[z] l. fina. C. de eden.
[a] c. si ciuitas. de sent. exc.
[b] l. duuus. de usu.
[c] Barto. l. 1. ad leg. Falcid.
[d] glo l. quoties, fa. herc.
[e] l. stip. ista §. hi qui. de uerbo obli.
[f] l. nam absurdum. de bon. lib.
[g] l. furti. §. pactus. de infa.
[h] l. scire. § aliud. de exc. tut.
[i] l. iiij. §. 1. de in ius uoc.
[k] l. in ambigua. de ll.
[l] l. si § in comput. de iure delib.
[m] l. Saluius. ... leg præst.
[n] l. si ser. plu. § fin. de legat. 1.

ſuum intellectum fieri non poteſt) ita etiam improprie accipiuntur. Sed nunquid ut uériſimili menti obſequamur, poterunt uerba nõ ſolum improprie, ſed impropriſsime quoq; accipi? Et Areti.[o] Iaſonq;[p] negant, maxime improprietatis rationem ullam eſſe: quapropter ſi teſtator dixerit ſe filiis ſuis pupillis talem curatorem dare, non exiſtimabitur datus tutor[q]: nam & ſi quis fundum leget, cuius ſolus uſusfructus ad ſe pertinebat, eo mortuo nihil debebitur[r]. Sed tamen in cõtrariam ſententiam frequentius itum eſt, ea in ſpecie, quando pater filiæ relinquit pro ſua falcidia: impropriiſsime enim de legitima iure naturæ debita intelligitur[s]. Idem cũ quis dicit ſe legare monumentũ, intelligitur ius mortuum in illud inferendi[t]. Cum pater ſe filiæ relinquere iure reſtitutionis dixit, de inſtitutione intelligitur[u]: nam non omnes ſciunt uerbo inſtituendi uti, unde ſatis eſt, ſi id quoquo modo enuntient, quod æquè polleat. In inſtrumento mandati dictum erat, dominum cõſtituere Titium aſinum ad defendẽdum cauſam, reſpondit Hoſtien. procuratorem recte cõſtitutum uideri. Quo argumento cum executor in teſtamento adiectus eſſet his uerbis, Titium dilapidatorem bonorũ meorum eſſe iubeo[x], reſpondit Baldus ſufficere: nam & teſtator, qui legatum reliquerat, donec filius in tutelam ſuam perueniſſet, nõ de XIIII. anno, ſed quinto & uigeſimo etiam per ſummam improprietatem intellexiſſe creditur[z]. Accedit his quòd etiam nutu legata uel fideicommiſſa relinqui poſſunt[a], quanto magis quomodocunq; cõceptis uerbis poterunt? Quo fit, ut qui ſibi ipſi legare ſe clientulum dicat, abſoluiſſe à clientelæ iure (uaſſalitium uocant) hominẽ cenſeatur[b]: & qui filium ſuum uiuum & mortuum Sempronio legare ſe dicit, in uita tutorẽ Sempronium facere, poſt mortem illi ſubſtituere credatur[c]. Vir locuples qui paupertatem ſuam Titio relinquere profeſſus ſit, de uniuerſis facultatibus, intelligatur[d]. Nec me mouent quæ in aduerſam partem adducuntur: quoniam in eis cõiectura uoluntatis nõ ſuberat, uel error proferentis in aperto erat[e], ut meritò aliud conſtituendum neceſſariò fuerit. Nam & ſi uerbis utamur, quæ ſalua ratione Latini ſermonis alium caſum non cõprændunt, nõ eſt dubium eis ſtandum eſſe[f]: nec enim aliter quàm congruo ſermone uoluiſſe quenq; loqui creditur[g]: ſi tamen alia mens appareat, ea præualere debet, præſertim cum de ruſtici hominis, & bonarum artium imperiti, interpretanda uoluntate agitur. Nam & ſacerdos qui in ſacri lauacri myſterio, baptizo te, dixerat, in nomine patria filia ſpirita ſancta, Chriſtianũ recte baptizaſſe exiſtimatus eſt[h]. Quid ſi ſermone aliquo uſus quis proponatur, qui ex obſoleta tantum antiquorũ obſeruatione ſuſtineri pro idoneo poſsit? Et eius rationem non haberi duobus exemplis patet: Alterum eſt, cum Iabolenus[i] ueſte, mundo, ornamentisq; muliebribus legatis, omnem ueſtem & mundum deberi reſpõdit: quia illa demonſtratio muliebria, neq; ueſti, neq; mundo applicari ſalua ratione recti ſermonis poteſt, & tamen ex Non. Marc. conſtat ueteres mundum etiam neutro genere dixiſſe. Lucilius: Legauit quidam uxori mundum omne. Alterum eſt, cum filiis centum teſtator reliquiſſet, etiam de filiabus actum Vlpia. ſcripſit[k]: quia filiorum appellatione, etiam fœminæ continentur: & tamen ueteres datiuum caſum non filiabus, ſed filiis dixerunt, quod exemplo Næuii & Plauti Priſcianus oſtendit: ut appareat non ex eo, quòd maſculinum concipiat fœmininum, ſed ex proprietate ſermonis ſententiam Vlpiani potuiſſe defendi, niſi ille obſoletam ueterum declinationem

o Aret. l. à Titio de uerb.
p Iaſ. l. quoties. eo. titu.
q l. tutores. §. j. de admini. tut.
r l. quod in rerum. §. j. de lega. j.
s d. l. j. ad leg. Falcid.
t l. monumẽti. C. de leg.
u Bal. l. ſi cum ante. C. de donat. ante nupt.
x Iaſ. d. l. inſulam de præſcrip. uerb.
z l. cũ filio. de leg. iij.
a l. nutu. de leg. iij.
b l. cætera. §. qui ab hoſti de leg. j.
c Socyn. l. qui duos. de re dub.
d l. lucius. §. hæredum. ad Treb.
e l. iij. de le. j.
f l. Plautius. de auro & argen.
g l. fin. ad treb.
h c. retulerunt. de conſecra. diſt. iiij.
i d. l. plautius.
k l. ſi quis in. de teſta. tut.

tionem neglexisset: affectatus enim hic loquendi modus Iureconsultis nostris[l], sicut & cæteris prudentioribus, semper molestus fuit. Memoria teneo magni quendam nominis Grammaticum, cuius etiam cõmentarij pleriqꝫ extant, his uerborum fœtoribus penitus immersum, cũ Mediolano Bononiam esset iturus, equum à ueterinario certa in dies mercede cõduxisse, deinde remisso equo, per literas ueterinarium certiorem fecisse, ut in tale diuersorium iret, equũ suũ accepturus. Veterinarius non iuerat, quòd chirographum nõ intellexisse assereret: integramqꝫ lapsi temporis mercedem petebat: eius epistolæ uerba hæc erant: Pegasus qui me tollutim succusit, apud campanæ peluis copam erit, inde petito, phoretrumqꝫ ex eo tempore præcidito. Quæsitum est, uter æquiorẽ causam haberet, & eorũ cõsensu, qui de re pecuaria ius dicebant, placuit literatorem cõdemnari, qui ignorabili huiusmodi sermone uti non debuit: cùm traditum sit, qui ad aliquem scribit, tali idiomate uti eum oportere, quod intelligi ab eo, ad quem literæ dantur, possit[m], alioquin huiusmodi testationes damnũ ei nullum inserre. Quapropter Romanus homo, qui ad Græcum scribat, non Latinè, sed Græcè conceptis uerbis uti debet[n]. Sed an quod de improprio sermone diximus, etiam in ficto obseruandum erit? & si fictus casus non solum ratione effectus, sed etiam nominis æquiparatus est, satis putauerim, quod de uero constitutum est, etiam in ficto obseruandum. Vnde lex, quæ ingenuo priuilegium aliquod concedit, etiam in liberto obseruabitur, cui ius ingenuitatis per natalium restitutionem, seu anuli aurei, indultum à principe sit[o]. Et relictum Titio si legitimos filios ex se reliquerit, ei præstabitur, qui naturalem reliquerit, beneficio principis natalibus restitutum[p]. Sed & ciuibus à Republica concessum, eis quoqꝫ dabitur, qui ex priuilegio ciues sint, quantum sit tamen eorꝫ respectu, quæ ab ipsa Republica proueniunt[q]. Sic si lex municipij ad duumuratum neminem admittat, nisi sit originarius, alienigena quoqꝫ recipietur, qui ius ciuitatis hac forma impetrauit, ut pro originario ciue habeatur[r]. Sic lex, quæ in hærede loquitur, ut hæreditatem adire cogi possit, & restituere, in bonorum quoqꝫ possessore locum habet, qui & effectu, & nomine pro hærede habetur[s]. Sed si respectu nominis solum sit æquatio, tunc aliud dicendũ est, ut in filiosa. quem lex dominum interpretatur, etiã uiuente patre, non intelligetur generali dominorꝫ appellatione de eo actum[t]. Sed & si Censoria lege cautũ sit, ne uniones aut gemmæ in muliebri mundo habeantur, de adulterinis, & suppositijs non existimabitur uetitum[u]. Theodosij tamen cõstitutio, quę uellera sacro murice intingi nõ permittit, etiam adulterino colore fucari prohibet[x]: sed id propter existimationem hominũ receptum est, & ne facilè rebellibus esset tyrannũ imperatoriæ maiestatis purpura aut uera, aut fucata amicire: quod ex Amiano Marcellino constat: qua ratione Andr. Siculus[y] cùm lege artificũ caueretur, ne peregrinos pannos præterqꝫ coccineos habere liceret, excusari eum respondit, qui fucato cocco intinctos habebat. Hinc est, quòd si alicui relictũ sit, cũ legitimæ erit ætatis, ante XXV. annum nihil debebitur, tametsi ueniã ætatis impetrarit[z]: is enim licet in his, quæ à principe proueniunt, omnino pro maiore habeatur, quantum tamen sit ex testatoris uoluntate, aliud est, qui consilij maturitatem in eo spectauit, quæ à natura, non à principe indulgetur. Potes (dicebat Phauorinus, ni fallor, imperatori) hominibus Barbaris ciuitatẽ Romanam

l l. 9. §. post hos quoque. de orig. iur.

m §. alienationis, in auth. de non alie.

n l. j. de excu. tut.

o l. cũ ex oratione. de excus. tut.

p Bar. l. si is q pro empt.

q Bar. l. si maritus §. legis. de adul.

r Bart. d. l. oẽs populi.

s l. j §. bonorũ. ad Treb.

t l. in suis de lib. & post. Bar l. sciendum, qui satisd. cog.

u l. j §. hoc autẽ. de fonte.

x l. iij. C. de uest. olob.

y Barb. consi. xxix. ij.

z l. fi. C. de his qui uen.

dare, uocabulis nominibus'ue barbaris nõ potes, quòd ea à naturali ciuium usu uim, atq; proprietatem accipiãt. Quid rursus si non ratione nominis, sed solũ effectu æquatio fiat? Et hic tractatus ad interpretationem pertinet, & regula est: quæ de casu uero disposita sunt, ad fictum quoq; extendi [a]: quoniam fictio ueritatem imitatur, & æquè ac ipsa ueritas pollet. Hinc est, quod lex Aquilia, quæ datum hero, id est, domino, damnum resarciri iubet, etiam quod hæreditati iacenti illatum est, ulciscitur [b]. Hinc edictum prætoris condemnatos iudicio publico notans, in eis quoq; qui fictè condemnati sunt, locum habet [c]: ut quia quis sit confessus, quem lex pro condemnato habet. S. C. Macedonianum in Republica quoq; obseruabitur, quæ filiosa. mutuam pecuniam dederit [d], & tamen Respublica fictam personam sustinet [e]. Sic leges pleræq; pœnales, quæ facientem gladio insequuntur, etiam de eo intelliguntur, qui per alium facit [f]. Qui pecuniam à reo petere arbitri sententia sub pœna uetitus est, nec à fideiussore quidem eius petet [g]. Non tamen regula huiusmodi perpetua est, sed plerasq; habet exceptiones, ut cùm diuersa ratio aliud in casu uero, aliud in ficto suadet [h]: quapropter procurator ad exigendum accepto ferre nõ poterit, tametsi acceptilatio ficta sit solutio [i]: id enim donationem contineret, de qua huiusmodi mandato non censetur actum. Sic S. C. Trebel. de hærede uerba faciens, in fideicommissario locum non habet [k]: nec enim per fideicommissarium tabulæ testamenti, sicut per aditionem hæredis sustinẽtur: nec tamen negari potest, quin fideicommissarius effectu censeatur hæres [l]. Eadem ratione edictũ prætoris, ei qui negotia alterius gesserit, actionem eo nomine promittens, locum nõ habuisset in eo, qui hæreditaria negotia gessisset, nisi & id prætor expressim cauisset [m]: qui enim uiuentis negotium curat, affectione quadam motus uidetur, quæ ei obesse non debet. At qui hæreditatem uacantem extricare nititur, nõ uidetur tam ex obsequio laude dignus, q̃ ex curiositate quadam nimia reprehendendus [n]. Non procedit prædicta regula etiam, quando uerisimile est id actũ, ut in casu uero tantum dispositio perficeretur: Veluti cùm qui iurat se solutorum, non poterit id compensare, quod eo tempore sibi debebatur [o]: quòd si ex noua causa incipiat deberi, aliud fortè esset, quod Bartol. sensit [p]. Sic cũ uerba personæ inhærentem qualitatem respiciunt, apparet id actum, ne per aliũ fiat [q]: unde & initiatus, qui publicè macellum, uel tabernam exercere prohibetur, pœnis legis non coërcebitur, si per alium exerceat [r]. Sic & lex collegñ eũ, qui exercuerit artem uilem ab honore excludens, nõ intelligetur illi notam inferre, qui ipse mercimonijs nõ præfuit [s], quamuis seruorum institorumq; opera ea in re usus proponatur: nam & M. Crassus, haud dubie Romanorum nobilissimus, huiusmodi artificum seruorũ opera diues factus est, ut Plutarchus tradit. Censetur autem personæ qualitatem respexisse, cùm natura rei hoc suadet [t], uel cũ uerba hoc exprimunt, ut si dicatur, Personaliter, per se, proprijs manibus, ipsemet, & si qua similia [u], quamuis huiusmodi uerba non adeò efficacia sint, ut tamen rei natura, ratioq; legis non præualeat [x]. Sic & testator apposita conditione, si hæres sine filijs legitimis, & ex legitimo matrimonio conceptis decesserit, non intelligetur de his sensisse, qui per subsequẽs matrimonium, uel per rescriptum principis, iusti filij effecti sunt: quia illa uerba naturã respiciunt, nõ legis fictionem [y]. In materia quoq; stricta, & quæ ad literã debeat intelligi, non fier

huius

[a] l. si de mag. con.
[b] l. liber 1. §. si seruus. ad l. Aquil.
[c] Bart. l. ictus de infa.
[d] l. nihil. ad ma.
[e] l. mortuo. de fid.
[f] l. diuus. de fal.
[g] l. aduersus. de arb.
[h] l. illud. de pe ti. hæred
[i] l. non abstu. lit. C. de no.
[k] l. 1. §. denique ad Treb.
[l] l. postulante. ad treb.
[m] l. 1. §. hæc uerba de ne. go. gest.
[n] glos. l. culpa § ult.
[o] c. 1. nostrã. de iureiur.
[p] Bar. l. ampliu rẽ ra. ha.
[q] l. 1. §. si pc. quod quisq; iur.
[r] Cle. 1, de uita & ho. cler.
[s] l. humilẽ. C. de inc. nup.
[t] d. l. 1.
[u] l. iubemus. C. de erog. mil an.
[x] l. diuus. de fil.
[y] Alexan. con sil. 5. in 7 ca. innotuit. de elect.

huiusmodi interpretatio: quapropter Rom. Pont. si beneficiũ, quod morte uacauerit, conferri tibi mandauit, isq; sacerdos nõ mortuus sit, sed aliàs priuatus exautoratus'ue, mandatum extinguitur, in quo de morte naturali actum, non de ciuili præsumitur [z]: huiusmodi enim gratiæ ad beneficia angustè accipiunť, nec in eis licita est extensio. Sic Iustiniani cõstitutionem [a], aduersus eos latã, qui rei alienæ uacuam possessionem occupant, receptus est in eo non obseruari, qui rem hæreditariam occupauerit: hæreditas enim impropriè uice personæ fungitur. Quapropter cùm lex municipalis rem uẽditam iuberet, publico præconio proscriptionéq; certis locis diuulgari, & nisi intra sex menses contradictum fuisset, quamlibet personam, etiam si uniuersitas esset, excludi: Respondit Raph. & Ias. [b] hæreditatis iacentis illabefacta esse iura: quod & mihi placet, tum propter decreti duriciem, quo sex mensium præscriptio aduersus iuris cõmunis regulas inducitur, tum quòd hæreditati ipsi negligentiam imputare non possumus: quòd si eo casu lex iuberet, ut quicunq; in re, uel ad rem ius haberet, illud ostenderet, putarem excludi hæredem: is enim ius ad rem habebat, nempe ius adeundi, quo rem cõsequi potuisset [c]. Et ex his consequens est, ut leges municipales, si correctoriæ sint, uel limitatoriæ, ad casum fictum non trahantur, idq; uulgò receptum est: cùm enim hæc interpretatio ex extensione fiat, in his nullũ esse extensioni locum constat [d], nisi in casibus, quos infrà loco suo attingemus. Quà ratione nec in pœnalibus, odiosis'ue casus fictus comprændetur [e]: idem si dispositio taxatiuè cõcepta proponatur, ut cùm quis se pro facto suo tantum obligauit [f]. Idem in dispositione hominis dicẽdum, cũ casus fictus sub uerbis comprændi nõ potest [g]: qua de re diffusius sequẽti libro tractabitur. Et ex his quoq; ardua illa quæstio finiri potest, an appellatione mortis, de morte quoq; ciuili accipiamus: in quo regula est, nõ accipi [h], quia uis uerborũ talem sensum non patitur. Si tamen mors ciuilis omnino eiusdem effectus, quo ad id, de quo agitur, sit, tunc ex interpretatione de ea quoq; actum censebitur. Vnde si sit dictum, societatem morte finiri, etiam publicatione finietur [i]: & sicut mortuus nõ impedit, quò minus sequens agnatus proximus sit, ita & deportatus [k]. Et pactum de dote in casum uxoriæ mortis lucrifacienda, etiam in eum casum intelligetur, cũ in religiosum monasteriũ secessit [l]: nec enim uerisimile est, uoluisse maritum hoc casu expectare, exigendæq; dotis morã paú, donec naturaliter uxor fato fungeretur, quę indiuiduam uitæ cõsuetudinem contempsit: sicut nec tunc dilationis ratio habetur, cùm quis in eorũ religiosorũ albo se professus est, qui omnino ex instituto suo sint incapaces [m]. Idem in his, qui in metallũ dãnati sunt, & serui pœnæ fiunt [n]: nec enim speratur fore, ut hi unquã liberentur, ut meritò eorum intersit mortẽ expectare, unde seruitutem illã morti cõparamus [o]: & si fortè accidat, ut indulgentia principis restituantur, iam non illi, sed alij nouiq; homines existimantur [p]. In deportatis uerò spes hæc restitutionis non omnino extinguitur, eorumq; interesse existimatur, ut mors uera expectetur, quod in eo responsum est, qui post mortem grauatus erat fideicõmissum restituere [q]: possidebit enim post publicationem fiscus, donec morte extincto reo, dies fidei commissi uenerit. Cæterum in casibus quoq;, quibus permissã nõ est extẽsio, sed uerbis statur, nunq; appellatione mortis de ciuili intelligimus, ut in Pontificis Romani gratia, qua in casum mortis mandatur alicui prouideri, sacerdotium

z c. susceptum. de resc. in 6.
a l. fin. C. unde ui.
b Ias. l. si is q pro empt. 7. not.
c l. inde. § idẽ Iul. ad leg. Aquil.
d Immol § & quid si tantum
e Rom. consil. 436.
f Bart l. si sic. de uerb.
g l. si cũ dotẽ. solu. matri.
h l. ex ea. § insulã. de uer.
i l. actione. §. pub. pro so.
k l. j. in fin. de cõtra tab.
l l. deo nobis. C. de episc. & cler.
m Bar l. cũ pater §. heredit. de le. ij.
n l. intercidit. in fi. de condi. & dem.
o l. ex facto §. si qs rog. ij. ad Treb.
p l. j. § filius. ad Tertul.
q l. statuus §. fi. de uer. sig.

tiumq́ conferri [r]: in his enim, prætereà si motu proprio indultæ sint [s], fit stricta interpretatio. Et hæc, quod ad improprietatem, fictionemq́ pertinet, hactenus. Ex usu accipiuntur uerba generaliter in quacunq; materia, etiam pœnali: quoniam is communis loquendi usus proprietati quoq; uerborum præualet, dum tamen ex autoritate prudentium originem traxerit: nec enim dubium est, ex autoritate doctorum, propriam quoq; significationẽ duci [t], quantaq́ eius uis sit, ostendit Cicero, qui quandoq; usum optimũ magistrum appellat, quandoq; omnium magistrorum præcepta superare asserit. Horatius quoque: Multa renascentur, quæ iam cecidere, cadentq́ Quæ nunc sunt in honore uocabula, si uolet usus, Quem penes arbitrium est, & ius, & norma loquendi. Quintilianus lib. I. cap. V. Autoritatem, inquit, sermonis consuetudo superat. Et inferius: Consuetudinem sermonis, uocabo consensum eruditorum. Sulpitius Appollinaris apud Aulum Gellium, Nõ solùm uerborum communium ueræ & propriæ significationes usu mutantur, sed legum quoq; ipsarum iussa tacito consensu obliterantur. Bartolus [u] tamen; quod ex communi usu dicitur, non esse ex propria significatione asserit, sed potius ἐσχηματισμένως, seu ex figurato sermone dici: quoniam naturalis rei significatio, autoritate populi immutari nequit [x]. Et ideo existimauit Saly. cùm lege municipali caueretur, uerba ex propria significatione accipi debere, in ea intestatum nõ censeri pupillũ, qui etiam, si uoluisset testamentum facere, iure prohibetur: quoniã id ex cõmuni loquẽdi usu, nõ ex propria significatione est [y]. Addunt alij, idem esse, si lex mãdet uerba nullo extrinsecus addito intelligi [z]. Sed in hanc ego sententiam minimè iuerim, qui suprà ex opinatissimis scriptoribus ostenderim, proprietatis uerborũ uim, & ius penes usum esse: unde enim uocabula inuenta, nisi ex hominum usu? Siquidem uetustissimam linguam Chaldæorum, seu Hebræorum fuisse constat, quod & ueteres sensisse uerisimile est, cùm apud Assyrios inuentas literas, & in Aegyptum per Mercurium, in Græciam per Cadmum Phœnicem, in Italiam per Pelasgos allatas, autorũ cõsensu traditum sit. Id & eo argumẽto Eusebius Cæsariensis cõfirmat, quòd literarum nomina apud Hebræos suam significationem habeant, ut Aleph doctrina, Beth domus, Ghimel plenitudo, Daleth tabularum, &c. cùm apud alias gentes nihil significent, solumq́ quædam in his peregrinæ linguæ imitatio appareat: ab eo sermone alij orti, ex usu & consuetudine, uim, augmentum, naturam suam acceperunt. Quapropter nequaq; credendum est, naturalem rei significationẽ nõ posse populi autoritate imminui. Nec uerum est figuratum huiusmodi sermonem dici, cùm cõtrà potius is figuratus sit, qui præter usum accipitur, unde & κατάχρησις figura, quam abusum Latinè dicimus. Arbitror igitur etiam in statutis municipalibus, & quacunq; alia materia cõmunem hunc usum obseruari debere: ex quo consequens est, ut licet appellatione bestiarum solummodo feræ cõtineantur [a], ut leones, ursi, pantheræ, tamen propter cõmunem usum omnia etiam domestica cõprænduntur [b]. Sic in testimonio, quod quis possiderit, intelligitur, id est, detinuerit. Sic in statuto Titium & omnes de eius domo eijciente, etiã naturales filij eijcientur. Sic arma ex communi usu hodie dicimus etiam Iureconsulti diffinitione explosa [c]. Sic testator uxorem suam usufructuariam, dominam, moderatricem relinquens, de solis alimentis, & solita prærogatiua intellexisse censebitur. Sic licet maledicere, & blasphe

r d. c. susceptũ. de rescrip.
s Cle. ne Romani. §. sane. uersi moriẽte de elect.
t Bart. d. l. oẽs pop. ij q.
u in l. Labeo. de sup. leg.
x l. ij. de usufr. ea. re.
y l. j. de suis & leg.
z Feli. in proœ. decr.
a l. j. § bestias. de postu.
b Felin. in d. proœ.
c l. armorum. j. eod.

blasphemare idem significent, tamen ex usu alia sit interpretatio. Sic cõductor pactus ne ad pensionem, nisi quatenus gaudere potuerit, teneatur, ablatis præter eius aliquam culpam ab exercitu fructibus, non tenebitur: quia uulgò non dicimur gauisi, nisi ea re, quæ in nostram utilitatẽ peruenerit. Sic lex pœnam constituens ei, qui rem alterius acceperit, nõ solùm de re aliena iure domini, sed etiã propter simplicem possesionẽ intelligetur [d]: idq; propter communem usum. Declaranda tamen hæc est conclusio quibusdam modis. Et in primis uiderentur supradicta in cõmuni usu procedere, quẽ periti introduxissent, idq; Fabij Quintiliani sententia aliqui affirmant, alioquin imperitæ multitudinis usus nequaq; in animaduersione esse deberet: nam & uulgi opinionẽ Iurecõ cõsultus reprobat, eum, qui promittere obligatus sit, satisdare debere existimãtis [e], & Baldus plerunq; scripsit, idiotarũ usum pro abusu esse. Felynus nec excellẽtissimos, nec item imperitissimos obseruari iubet, sed mediocres, & ex eorũ sententia usum cõmunem cõstituendum. Sed cũ ex mente proferentis uerba accipienda sint, ego aliter finiendum censeo, ut sicut in testamentis patrisfamiliâs consuetudo spectatur, in cõtractibus ipsorum contrahentiũ, ita & in statutis eã sentẽtiam sequamur, de qua uerisimile est ipsos legumlatores intellexisse. Si igitur ab excellentissimis facta sint, eo modo loquutos illos uerisimile credemus, quo peritissimi solent: Si ab imperitis, crassa minerua uerba accipientur: nam & Celsus peculium pro reposititia pecunia interpretatur, ex rusticorum senũ autoritate, qui pecuniam sine peculio fragilem esse solent dicere [f]. Sed & quoties aliqua dictio ex communi usu latius accipitur, quàm ex proprietate soleret, in dubio ex proprietate accipienda est, si ratio legis non æquè ex cõmuni usu militet: exempli causa: Nepotes auo propriè dicũtur, qui eo uiuente cõcepti sunt: ex usu tamen etiam qui post eius mortẽ concepti sunt, eo nomine dici possunt: nunquid igitur edictum prætoris nepotibus bonorum possesionem aui decernens, etiam in his sibi locum uendicabit, qui concepti non fuerant? & cùm qui conceptus non est, non posit fingi natus, sequitur inter eos nullam fuisse proximitatem: & ideo huiusmodi nepos reijcietur [g]. Quapropter in prædicta municipali lege, qui rem alterius acceperit puniente, si appareret legem in fauorem eius latam, qui rei dominium haberet, non comprænderetur possessor, tametsi probaretur ex communi usu rem alterius dici, etiam cuius sola possesio ad aliũ pertineret: tum enim uerbi proprietas potius, quàm usus communis spectaretur. Si uerò par ratio secundum utranq; significationem sit, tunc etiam cõmunis usus attenditur: unde lex Iulia de adulterijs, non solũ in iusta uxore, & quæ in manum uiri conuenerit, locum habet, sed etiam in iniusta [h], id est, cũ qua matrimonium est, licet nõ solenniter celebratum, idq; propter communem usum ex Homeri carmine: ἦ μοῦνοι φιλέουσ' ἀλόχους μερόπων ἀνθρώπων, quod alibi exposuimus. Cæterum & illud sciendum, ex communi peritorum in Latino sermone usu, nihil ad uernaculũ idioma inferri: quapropter si Latinè testator liberis suis tutores dederit, etiam nepotibus dedisse intelligetur: si uerò filijs dixerit, aliud est [i]: licet hæc differentia in uulgari sermone constitui nequeat. Quapropter cũ ex communi consuetudine in lingua uulgari probatum esse, aliter filios legitimos, aliter legitimatos appellari, respondit Alexander [k], non idcirco ad sermonem Latinum quicquam inferri, cùm Latinè etiam legitimus propriè dicatur,

d Bart in rub. de oper. no.
e l. si dictum. de euic.
f l. si chorus. de leg. iij.
g l. itẽ. de suis & leg.
h l. si uxor, de adult.
i l qd si nep. de test. tut.
k Alex. consil. ij. col. 6

quem princeps natalibus restituit: quod frequẽter in facto disputatum uidi, in his quæ pro testimonio uulgari lingua dicta erant, ut à cõmuni Latinè loquentium usu interpretationem non acciperent. Qua tamen in re ego subsisto, cùm uideam & in hoc tractatu, & alijs in locis à Græcæ linguæ significatione ad Latinam argumentari Iureconsultum, ut in glande, & ueneno, & longè maior sit uulgaris nostræ locutionis cum Latina, quàm illi cum Græco sermone affinitas. Nec illud omittendum, communem loquendi usum attendi, qui eo tempore fuerit, quo lex ipsa municipalis lata est, non qui posteà inoleuerit [l], sicut & in testamentis, cùm de interpretanda defuncti uoluntate agitur, is usus probandus est, qui tum erat, cùm ille testaretur, non qui deinde admitti cœpit, quem fortè testator ignorauit: tametsi enim lex semper loqui fingatur, id utique uerum est, ut id tamen loqui existimetur, quod à principio legumlatores ipsi censuerunt. Quapropter qui hodie est communis usus, olim fuisse non præsumitur [m], nisi adeò antiquitus receptus probaretur, aut ante hominum memoriam inoleuisset. Damnat Tranquillus Claudium imperatorem, qui filios libertorum in Senatum allegerat, idque exemplo Appij Claudij facere dixerat, qui & ipse censor libertinorum filios curia non summouerat: ignarus, ut ille inquit, temporibus Appij, & deinceps aliquandiu, libertinos dictos, non ipsos qui manumitterentur, sed ingenuos ex his procreatos. Putauerim tamẽ, si qua lex ex eo sensu, quẽ à principio habuerit, iniqua esset, posse ex præsenti usu declarari, ut iniquitas illa emendetur: cuius rei exemplum in Valentis imperatoris constitutione habemus [n], qui monachos omnes ab eremis extrahi, & ad ciuitatum munera subeunda compelli iussit, quod edictum adeò execrabile & ab omnibus autoribus damnatum, in corpore tamen iuris adhuc legitur, quoniam alio sensu accipi potest, nimirũ ut hi soli plectantur, qui monazonio nõ ob CHRISTI cultum, sed ad euitanda munera congregati proponuntur, atque hoc modo interpretatione prudentium legislatoris impietas confringitur. Efficax autem communis hic erit usus, si per longũ tempus eualuerit, puta decennio: nec enim uerisimile est, posse citius ciuitatem in alicuius uerbi nouanda consuetudine consentire. Probandum igitur erit, quod ad huiusmodi tempus attinet, itemque quod ad personas, quæ res ab arbitrio iudicis plurimam uim trahit: ut si de eo agatur, quod uerisimiliter sæpissimè, & à quàmplurimis fieri uel dici soleat, id ipsum necessariò probandum sit: si uerò de eo agatur, quod rarius contingere solet, sufficiet, si non à plurimis, sed ab his dictum constet, qui de ea re uerba fecerunt, quamuis pauci fuisse proponantur: atque ita Barto. sensit [o]. Nobis & illud placet, si ex Iureconsultorum libris de huiusmodi usu appareat, aliã probationem non requiri, ut in dictione intestatus, quæ non nisi ex communi usu pupillos & impuberes continet [p]: cùm enim tales quoque pro intestatis lex accipiat, etiam citra aliam probationem in quacunque lege municipali de his actum arbitrabimur, quod in his dictionibus quoque producendum est, quæ ex usu contrariã antiquæ significationẽ acceperunt, ut tyrannus: olim enim boni principes sic nominabantur, quo sensu & Homerus, & Vergilius usi sunt: ut religiosus, & deuotus, quæ olim in malam partẽ, hodie in bonã ex usu accipiuntur. Ex interpretatione sensus legis accipitur, cũ uis uerborũ id non significat, sed extẽsio inducit: de similibus enim ad similia, ei qui iurisdictioni præest, procedere

[l] Socy. l. gdã lus. §. si eius. in fi.

[m] Bart. d. l. Labeo.

[n] l. quidã. C. de decur.

[o] d. l. labeo.

[p] d. l. j. de suis.

cedere fas est[q], atq; ita ius dicere: similis autem ille casus existimatur[r], qui eadẽ uel maiore ratione nititur, quiq; eiusdẽ effectus est, tametsi uerbis sit dissimilis, satisq; est si similitudo sit eius respectu, de quo agitur, licet in cæteris differant[s].

In fauorabilibus quoq; pro simili habetur, etiã quod non æquè tanta ratione fulcitur[t]. Igitur de similibus ad similia regulariter in lege fit extensio (nam quod ad dispositiones hominũ attinet, in sequentem librum reseruaui) præterquàm tribus casibus. Primus, cum legis correctio induceretur, quapropter solet dici, in correctorijs non permitti extẽsionem. Secundus casus, cum lex pœnalis est. Tertius, cum lex limitatoria, seu, ut nostrates doctores dicunt, exorbitans est, utraq; uoce nõ satis proba, nisi quòd à ueterum sermone limitatorium minus degenerat: est enim limitare, intra limites suos restringere, unde limitati agri, Plinio lib. XVII. Frontino, Agennio, Boethio, & Iureconsultis: nam & Cicero ad Appium Pulchrum: de tua prolixa (inquit) beneficaq; natura limitabit aliquid posteriot annus: meritò & nos limitantia appellabimus ea, quæ à regulis iuris communibus recedunt, generalitatiq; legis derogant. De singulis igitur quibusq; uidendum. In primo casu communiter ea sentẽtia approbatur, ut in correctorijs licita non sit extensio: quod enim mutatum nõ repetitur, cur interim firmum esse non debet[u]? In uniuersum enim solet dici, legum correctionẽ semper euitandam[x]: quòd si leges inuicem repugnare uidentur, debent distinctionum fœdere conciliari, nec censebitur absurda subauditio, ut huiusmodi dissidijs obuiam eatur: nam absq; tali interpretatione ne mystica quidem Euangelia consisterent, nec quisquam tam caute uel promiscuo domesticoq; sermone uti posset, qui non in alicuius repugnantiæ notam incideret: non enim protinus uociferandum, si quicquam contrarium uideatur, cùm iudicij examine adhibito facile sit ambigua dissolui, aduersa separari, uaria discerni, obscura dilucidari[y]. Hinc est, quòd ne legum correctio inducatur, argumentum à contrario sensu tanquam ex subaudito intellectu non accipitur, & clausula generalis tunc ad omnia præcedentia aduersus naturam suam non refertur[z]. Hinc est, quòd in correctorijs, si adsit eadem ratio, non tamen eadem inducitur iurisdispositio, quod & in dispẽsationibus quoq; procedit: nõ enim aliud est dispensatio, quàm iuris communis quædam in fauorem particularem relaxatio, seu correctio, quę & priuilegiũ dici potest: in his igitur extẽsio, etiam si eadem uel maiot ratio adsit, locum non habet[a]. Sunt enim dispensationes odiosæ, & annexam mandati Pontificij formam habent[b], à qua recedi non potest, meritò præfracte nimis, & ad literam tantum accipiuntur. Restringitur prædicta regula, quando ratio in lege expressa est: tunc enim ex ea fit extensio[c]: quoniã omnis casus in ea comprænsus censetur, cum ratio legis sit lex generaliter quicquid sub ea continetur decidens: & ita aliquibus uidetur, quędam in sui sententiam adducentibus, quæ non in correctorijs sed in limitatorijs locum habent. Mihi haud sanè uerisimilis, nec ex ueterum mente[d] uidetur hæc sententia: cum enim in lege idem sit, siue ratio exprimatur, siue unica tantũ adduci queat[e], consequens esset, ut regula nunquàm procederet, nisi ubi lex ex plurimis rationibus sancita esset: qui casus rarissimus est, imò exceptio inepta etiam esset, cum tunc non quia tractaretur de correctione, pręcisa esset extensio, sed quia aliqua ex illis rationibus cessaret. Nam & ex eo confutatur hæc opinio, quòd receptissimi iuris est, quoties

q l. nõ possunt. de ll.
r l. nõ solũ. §. q primipilũ. de excõ. tut.
s c. nõ pôt. i fi. de præbend. in 6.
t ca. fi. de simo.
u l. præcipimus. in fi. C. de ap.
x §. fi. in auth. de adm.
y l. apud. C. de furt.
z glo c. cũ singula. uerb. prioratibus. de prob. i 6.
a c. fi. de postu. præla.
b c. cu. de non. de præb. i 6.
c Ias. authen. quas act.
d Imo. §. de ro. Genu. de tẽp. ord. in 6.
e glo. l. quãuis. C. de fideicõ.

ties eadem ratio id suadeat, in correctorijs fieri extensionem, de stricta uocabuli significatione ad latam[f]: quam significationem quid opus esset respici, si etiam citra uocis generalitatem fieret extensio? cùm unica in ratione frequentissimum sit omnem legis cardinem uersari. Sensere hoc iuris Pontificij interpretes, dum constitutionem eam, quæ quemcunque religiosum in præsulem alterius religionis eligi prohibet, quoniam correctoria erat, non extendi tradiderunt, quo minus in collegam eligi possit[g]: tametsi eadem esset ratio, nempe ne disparis conditionis homines socientur. Sensit & Bartolus dum legem municipalem, qua stantibus filijs masculis, fœminæ excluduntur, non extendi ex ratione agnationis conseruandæ tradidit[h], quæ sola probabiliter adduci poterat. Illud non diffiteor, si ex rationis in lege noua expressione appareret contrariam legis ueteris rationem generaliter correctam[i], tunc extensionem permitti debere. Quapropter cum ex lectione statutorum constaret, masculos fœminis ubique præferri, & sic iuris communis rationem neglectam, respondi prædictam Bartoli sententiam non procedere, & ideo si lex noua fœminis patruum præfert, etiam patrui filios esse præferendos[k]. Nam & Iustiniani lex[l] uxori inopi in bonis mariti quartam deferens, si tres sint filij uel pauciores, extenditur etiam, si nemo filiorum adsit, tametsi plures extent ascendentes: apparet enim propter uxoris inopiam generaliter legis ueteris rationem corrigi, liberos uel ascendentes præferentis: imò tali casu, cum ratio legis ueteris per nouam corrigitur, etiam plerisque reclamantibus[m], putauerim non solum in correctorijs, sed etiam pœnalibus simul extensionem permittendam[n]. Restringitur rursus prædicta regula in his, quæ relatione quadam coniunguntur: nam altero correcto, alterum quoque corrigi censendum erit[o]: quapropter lex noua legem Iuliam Viscelliam de uxore loquentẽ corrigens, etiam in marito correxisse existimabitur: qua ratione & lex in actore corrigens, de reo quoque egisse creditur[p]: sic pœna imposita uendenti, intelligetur & emptorem distringere[q]. Quod tamen declarandum est, si eadem ratio subsit, alioquin aliud obseruabitur[r]. Ecce, lex prohibet marito, ne uxori ultra quartam bonorum legare possit, non censebitur uice uersa prohibuisse, quin, quãtumcunque uelit, marito uxor relinquat: uidetur enim uirorum meliorem conditionem solum fecisse, & id cauisse, ne muliebribus blandicijs seducti, male hæredibus suis consulerent: quod Socinus recte respondit[s]. Eadem ratione crebrius traditum est, si lex sororem à fratris hæreditate excludat, non censeri ex aduerso fratrem prohibitum, quo minus ipse sororis hæreditatem adipiscatur: quamuis enim ius succedẽdi reciprocum esse debeat, tamen uerisimilius est uoluisse legislatorem masculis tantum consulere[t]. Sic & cum lex iuberet, quæcunque per fratres cohabitantes acquirerentur, esse communia, responsum est, æs alienum per alterum conflatum, alteri damno non fore, ne in potestate fratris sit alium ad inopiam redigere: uidemus enim plerunque permitti, ut per alium melior conditio nostra effici possit, deterior non possit[u]. Quod in correlatiuis, ut uocant, dictum est, in his quoque procedit, quæ ex lege ueteri regulariter inuicem æquiparantur[x]. Quapropter lex noua inducens, ut quarta, quæ ex lege falcidia detrahitur, quo minus detrahatur, prohiberi per testatorem possit, in ea quoque extendetur, quam ex Senatusconsulio Trebelliano hæredes retinere possunt[y]; quod tamen intelligendum,

f gl. in auth. ut hi qui obliuer. ad curationem.
g cle. j. de elec. uer. prælati.
h Bar. l. liberorum j. eo.
i l. maximũ. C. de lib. præt.
k Socy consil. 30. in. j.
l auth. preterea. C. unde.
m glos. cle. y. de cent.
n Abb ea. si. de rescrip
o l. si de ind. uidui. tol.
p gl. l. p interuallũ de iud.
q l. si. de accep.
r c fin. de uer. signifi.
s cõsi. 75. in 3
t Docto. l. lege xij. C. de legi. hære.
u 3. C. de pac.
x gl. l. si qs seruo. C. de fur.
y Bar. l. marcellus. ad Treb.

dum cum eadem in æquiparatis ſubeſt ratio, alioquin ex nuda principis uoluntate abſq; alia ratione quicquam indulgentis contra regulas iuris concessa, nec ad æquiparata quidem protrahentur: quod ea in conſtitutione apparet, quæ correcta antiquiore lege, centum annorum præſcriptionem ad quadraginta redigit, cum in eccleſia loquatur, ad Rempublicam non producitur[z]. Rurſus hoc intelligendum, ut fiat extenſio, quatenus correctũ fuerit in eo, in quo æquiparatio eſt facta tantum. Vnde quamuis rei uendicatio, & actio publiciana iiſdem paſsibus ambulent, lex tamen noua in rei uendicatione bonam fidem autoris requirens, alioquin uſucapionem non admittens, ad publiciana experientem non protrahetur: non enim quo ad hoc æquiparentur[a]. Huius autem extenſionis, quę in ęquiparatis fit, ratio ea eſt, quòd propter paritatem caſibus illis à lege attributam, non nos eam correctionem, ſed lex ipſa uidetur augere, ſicut in extenſione, quam uulgò paſsiuam uocant, traditum quoq; eſt. Cuius rei exemplum, cum lex minorem uigintiquinq; annis teſtari prohibet, non poterit nec codicillos quidem facere: quoniam generaliter lege antiqua traditum eſt, qui teſtari nequeat, nec codicillis quicquam relinquere[b]. Ad hæc pertinent etiam, quæ de acceſſoriis dicuntur, ferè enim receptum eſt, legem correctoriam ad acceſſoria quoq; trahi, idq; diſpenſationis exemplo: quo traditur, eum qui iure diſpenſationis ſacerdotia duo obtinet, utroq; in loco, cum per collegas quicquam tractatur, aduocandum[c]: id enim conſequens eſt conceſsi ſacerdotii, quod pluribus aliis ſpeciebus declarari poſſet[d]. Idem in his dicendũ, quæ ſequioris cuiuſdam naturæ ſunt, & alterius inſtar reguntur[e], ut in legitima quæ ex inteſtatorum ſucceſsione formam accipit: nam ea ſucceſsione cõmutata, & ipſam quoq; commutari dicimus[f]. Sic lege Iulia Papia correcta, quæ matrimonium Senatoris cum liberta prohibebat, illud quoq; correctum cenſetur, quod ad hoc exemplũ traditum erat, nec Senatoris filiam liberto nubere poſſe: cum enim ex una radice uitium naſcatur, conſequens eſt, ut una lege tolli ſufficiat[g]. Idem cum extenſio ex ui eius regulæ fit, cui licet plus, & id quod minus eſt: hoc enim argumenti genus etiam in lege correctoria nõ reiicitur[h]. Et ideo ſi ex ſtatuto exules & profugi poſsint impune occidi, utiq; & uulnerari poterunt: cum filius, qui patriam prodidit, occidi ceu hoſtis publicus poſsit, uidetur & exhęredari[i]. Aduertendũ enim eſt, quoniam ſi argumentum inducitur in eadem ſpecie, cum minus in maiori contineatur, non uidetur id tam per extenſionem fieri, quàm ex ui uerborũ deſcendere. Si uerò in diuerſa ſpecie inducatur, non uidetur in correctoriis id permittendum: quapropter qui occidere poteſt, ſtuprare non poterit, neq; exulis uxorem alio dedecore afficere: quod utique crebriore calculo approbatum eſt[k]. Sanè in correctoriis quoq; fit extenſio, cum ad antiquum ius redigimur[l]. Sed dubitatur, de quo iure antiquo intelligendum ſit. Ecce, lex municipalis agnatos præfert his, qui è latere materno coniuncti proponuntur, Filius ſororis gradu proximus hæreditatem petebat, quoniam ex lege Iuſtiniani[m] agnationis iura ei tributa ſunt, hancq; interpretationem, ut ipſe compręnderetur, ſumendam aſſerebat, quia hoc modo ad ius antiquum, nimirum XII. tabul. reducebamur: nam & uidemus in legitimationibus fieri extenſionem[n], quia tametſi diſpenſationes ſint, tamen primæuum naturæ ius reſpiciunt: diuerſum uidebatur: ſtatutum enim illud ideo reſtringitur, quia iuris communis contrarium

z auth. quae ac.

a Bar. l. eũ qui. § prætor. de publi.

b Barto. l. y. de leg. j.

c gl. c. qa in tãtũ. de præb.

d Iaſ. l. ſi col. 6. de conſtit.

e gl. c. nõ deb. de conſang.

f auth. præter ea. C. unde uir.

g l fin. C. de nup.

h L. in ea. uerſi. nec occidere de adul.

i l. in ſun. de li. ber. & poſt.

k Car. cle. ne romani. 4. opp. de elec

l ca. olim tit. de uerb. ſig.

m l lege. c. de legi. hæredi.

n c per uenerabilem. qui fi. ſint legi.

rium est. Si ergo ad ius commune reducamur, cessabit restrictio, nõ si ad legem XII. tabul. quæ iandiu antè sublata erat [o]. Iure autem communi filius sororis agnatus non est, in quam partem & ipse ex cõiectura mentis legislatoris, alijsq; rationibus transijt. Igitur ius antiquum hîc accipiemus, quod ante legem correctoriam ex communibus iuris regulis uigebat [p]. Nec legitimationem uerum est esse fauorabilem, quia iuri naturæ conformis sit: sed quia beneficium est principis, in quo fit lata significatio [q]. Ex mente quoq; correctoriæ legis fit extensio, cum aliàs elusoria esset, uel absurdum aliquid induceret. Quapropter Pontificis constitutio, qua gratiam uacaturi beneficij, ad ea, quæ post indulgentiam eriguntur, trahi prohibet, in concessione quoq; à sedis apostolicæ legato indulta seruabitur [r]: absurdum enim esset, plus autoritatis legato, quàm Pontifici attributum: regulaq; generali traditum est, leges, contractus, sententias, testamenta, semper eam interpretationem accipere, ne quicquam absurdi inducere censeantur [s]. Nam & lex superflua esse non debet, nec facilè eludenda. Quapropter lex, quæ fœneratores in sacris cœmiterijs sepeliri prohibet, & sepultores abominatur, etiam ad eos producitur, qui funebri põpæ & feralibus intersunt, & honoris causa funus prosequuntur [t]: cum alioquin non difficulter uespillo aliquis humani diuiniq; iuris contemptor reperiretur, qui corpus tumulo conderet, elusoriaq; hoc pacto pœna legis redderetur: semper enim ita interpretamur, ne elusoria sit lex. Vnde ut id euitetur, argumentum à cõtrario sensu etiam in lege correctoria assumimus [u]. Addunt aliqui hoc casu per exceptionem in lege positam contra naturam suam regulam extendi, etiam si iuris correctio inducatur [x]: quod tamen mihi sanè quàm dubium uidetur, cum satis sit principalem legis dispositionem utilem esse, parumq; referat, si ex abundanti in exceptionibus aliqua dicantur [y]. Cæterum & ob salutem animæ fieri hanc extensionem receptum est: semper enim & ea quoq; interpretatio assumenda est, quæ uel pro religione facit, uel nos à peccato liberat. Quapropter lex Fœderici, puberum sacramenta in contractibus obseruari iubens, etiam ad distractus extendetur [z].

Sic & lex pontificum, sub pœna clandestinas nuptias prohibens, tanquam fauorabilis ob æternam salutem lata, interpretatione declarabitur [a]. Sunt & pleraque similia, quæ ab alijs tradita [b], recensere hoc opusculo operæpretium non est. NVNC ad materiam pœnalem transeundum, in qua regula generalis est [c]: Pœnas interpretatione non adiuuandas, sed restringendas esse, semper'que in mitiorem partem deflectendum: solet'que uulgò dici, pœnæ nunquàm locum esse: nisi ea expresśim à lege constituta sit [d]. Quapropter quibus casibus constitutio pœnalis extenditur, nunquàm tamen respectu pœnæ locum habet [e]. Sicut & Pontificis decretum, quo etiam ignorantes male afficiuntur, quantum ad pœnam pertinet, eos non allegat [f]. Et constitutio declaratoria, licet etiam ad præterita trahatur, respectu tamen pœnæ in ea expressæ, non trahitur [g]. Et prohibitio matrimonij sub pœna infamiæ, licet sponsalia quoque celebrari uetare credatur, non tamen pœnam infligit [h]. Qua ratione & in contractibus, si pœna ex parte alterius adiecta proponatur, alterum tamen non coercebit [i]. Et substitutio, quæ de uno casu ad alium extenditur, non habet locum, si pœna apponatur [k]. Et pœna in capitulo aliquo contractus adiecta, alia in parte repetita non censetur [l]. Et quod de pœna dici

o §. ceterũ. de leg. agn. suc.
p gl. c. statutũ de præb. i 6. Fely c. cũ accessissent. de consti.
q Barto l. ij. de uerbo. obli.
r cle. fi. de resc.
s Cur. cõs. 45. col. ij.
t in cle. j de sepul. in uer. sepelire.
u auth ex testamento. C. de coll.
x Dec. c. cũ dilecta. col. iij. de cõfir util.
y Alex l. fi. qd' quisq; iur.
z Bar. auth. sacramẽta. C. si aduer. uend.
a c. ex tenore. qui fi. sint le.
b Fely c. translato de cõsti.
c ea. in pœnis de reg. iur.
d l. & si qs § diuus. de rel.
e Io. and c. dispendia. de rescrip in 6.
f ea tibi. q. de resc. eo. lib.
g gl. cl. j d' usu. uerbo. de cetero.
h l. solet. de ĩsti.
i Bal. c. j qual. dom. feud.
k l. pater seuerinã de cõd.
l l. in testamento. eo. titu.

na dicitur, de priuatione quoq; alicuius iuris intelligitur: nam & ea, quoties ex delicto uero uel præsumpto irrogatur, potest pœna appellari[m]: unde nec huiusmodi priuationi locus erit, nisi quoties expreſsim hoc in lege cautũ reperiatur[n]. Quapropter cliens qui in uerba domini iurauit, & tamen aliquid minus obseruauit, non ideo feudo, quod uocant, mulctabitur[o], nisi expreſsim lege seu dorum is casus compræhensus sit. Quod & ad ius patronatus sacerdotiorũ productum est[p], uidiq; quandoque ex facto dubitari: Titius fundum uendiderat, moxq; à uenditore eum in emphyteosim acceperat, adiecta lege, ut quandocunq; intra quinquennium pretium emptori redderet, fundus sibi restitueretur: is Titius canonem non soluit, & dominus fundo manum iniecit: quærebatur, an sicut à contractu emphyteotico, ita etiam à pacto redimendi cecidisset: Et quibusdam uidebatur, ab utroq; cecidisse[q], cum & ea pactio pars contractus esset. Sed hæc sententia inhumana uisa est, ne pœna principalis contractus, etiam separatam redimẽdi pactionem afficeret, quæ quãuis contractui inesset, uerè tamen separatam causam habebat[r]. Cum igitur adeò odiosæ pœnæ existimentur, consequens est, ueram esse regulam, in pœnalibus extensionem non fieri[s]. In his tamen casibus, quibus legem correctoriam extendi à me suprà scriptũ est, pœnalis quoq; interpretatione adiuuabitur. Quapropter & in pœnalibus, si ratio in lege scripta sit, fiet ex ea extensio. Et in æquiparatis, pœna alterum afficiens, alterum quoq; distringet: idemq; in correlatiuis, in acceſsorijs, in consequentibus, si aliàs quid absurdum consequeretur, uel lex esset elusoria, uel de animæ fauore tractetur, quæ omnia simili casu à nobis suprà tradita, nouis exemplis rursus hic ostendere, operæ pretiũ non duxi: cùm & apud alios hæc tractata, & nusq; nõ repetita, facilimum sit reperire[t]. Præter igitur eos casus, alij quoq; annotari possunt, quibus lex pœnalis producitur. Primus, cum maior ratio est in casu omisso: fiet enim huiusmodi extensio: unde ex lege Iulia de adulterijs, cũ mœchũ depræhensum liceat interficere, multò magis iure poterit contumelia afficí[u], quod Attici ῥαφανίζω uocabant. Sic & rescriptũ diuorum fratrũ, quo Prgsidi prouinciæ, unde quis incola est, permittitur ea prouincia reum interdicere, unde oriundus est, ad eum quoq; casum trahitur, quo ei interdicitur, qui cũ incola esset, nõ in ea prouincia quid admisit[x]: cum maior ratio urgeat, propter fugam à loco in quo deliquit, atq; ita plerisq; uisum est[y]. Hinc etiam communi sententia receptum est, si ex lege municipij profugus poſsit impune offendi, posse etiam occidi. Hinc qui in aliquẽ causa capitali ius dicere potest, eundem quoque ciuili iudicio condemnare poterit[z]: quod tamẽ in latrunculatore non procedit, cuius iurisdictio ex mandati principalis forma certos fines habet[a]. Videtur tamen, & fortè receptius est, etiam si maior ratio nõ subsit, sed similis seu æqualis, extensioni quoq; locum esse: quod eo exemplo probatur, quo communiter traditum est, filium à patre, non solum ex illis quatuordecim in Iustiniani cõstitutione relatis causis, exhæredari posse, sed etiam ex alijs æquè grauibus[b].

Nam & iura clientelarũ, non solũ adimi expreſsis ex causis cõstat, sed etiam si qua similis, seu maior proponatur[c]. Sed tamen aduerti æquum est, rationem horum exemplorum esse, ne filij uel clientis ingratitudo diutius impunita permaneat, quia sicut ex meritis huiusmodi illis beneficia conferuntur, ita iustum fuit ex culpa auferri: quæ ratio generaliter locum sibi uendicat, causæ'que illæ exempla

m l. si C. de bo. liber.
n §. cũ igitur. in authen. de non ali.
o ca. j. §. illud. quæ fu. pr. cau.
p glo c fin. de iure pat.
q Cep. de simul. cotract. in. ij. præsu.
r Barb. consil. 51. in. j.
s l. cũ quid... de liber. & posth. ias.
t Gem. c. j. de tempo. ordi. in 6.
u l. nec in ea. de adult.
x l. relegatorũ § uerdicere. de inter. & rel.
y Mathesil. in tract. extẽs.
z l. ex eo C. de ag. in reb.
a l. solemus. in fi. de iud.
b Doct. aut. nõ licet. C. de libe. præte.
c c. j §. pe quæ fu. pri. cau.

exempla legis ipsius sunt, quibus exemplis ratio restringenda non fuit[d], maxime cum ea ratio lege scripta proponatur. Melius itaq; hæc sententia alijs exemplis probatur, & in primis: Delata ex senatusconsulto Tertulliano successione mater priuatur, nisi tutores filio petierit. Quid si curatores? Verba rescripti, inquit Vlpianus, deficiunt[e]. Quid si cum prægnans esset, bonis curatorem dari non petijt? Et his casibus in sententiam legis incidit. Sed & constitutio, quia indignum ultro eligentes, ipso iure in temeritatis pœnam priuantur, etiam ad eos, qui à Romano Pontifice scienter indignum postulant, producitur[f]: quoniam eadem utroq; casu ratio est. Sic & lex, ad barbaricum, uini, olei, & liquaminis translationem prohibens, ad arida quoq; protrahitur[g]. Sic mulier, cui dotem repetenti, exceptio adulterij frustra à marito lenocinij reo opponitur, nec quidē ex sententia legis accusari poterit[h], quod argumento est, in pœnalibus pro ipsa pœna euitanda fieri extensionem. Secundus casus est, cum de criminis uindicta agitur: cum enim publicè intersit maleficia impunita non esse[i] (quia ut est in Publij Mimi uersiculo: Bonis nocet, quicunq; parcit improbis) meritò ad casus similes ex huiusmodi legibus procedemus[k], quod tamen intelligendum, ut non idcirco augeatur pœnarum acerbitas[l]. Hinc est, quòd lex quæ ab exercitu missum infamia notat, cum quoq; attingere creditur, qui ab aliquo numero militari missus est[m]. Hinc & Modestinus: Lubricum, inquit, linguæ ad pœnam facilè trahendum non est, si non tale sit delictum, quod uel ex scriptura legis descenderit, uel ad exemplum legis uindicādum sit[n]. Cornelius Tacitus libro primo: Augustus, inquit, cognitionem de famosis libellis specie legis maiestatis tractauit, commotus Cassij Seueri libidine, qua uiros, fœminasq; illustres procacibus scriptis diffamauerat: mox Tyberius consultante Pompeio Macro prætore, an iudicia maiestatis redderentur, exercendas leges esse respōdit: hunc quoq; asperauerant carmina in sæuitiam superbiamq; eius, & discordem cum matre animum. Quibus uerbis apparet Modestinum de æquiparatis loqui, in quibus dubium non est fieri extensionem[o]. Ad hanc speciem propius accedit, quod sæpius lectum est, in pœnis maleficiorum, de similibus ad similia procedendum esse[p]: cum enim facinus patratum impune esse non debeat, ex similitudine aliarum pœnarum constituetur, quemadmodum & in hunc sit animaduertendum. Quapropter cum in lege municipali crimen præuaricationis arbitrio Præsidis uindicandum permitteretur, dixi instar pœnæ in S. C. Turpilliano comprænsæ, uel si qua huic similis, condemnationem redigendam, & ideo plus minus ex causa arbitratu Præsidis discernendum. Tertius casus est, cùm eadem ratio subest, & idem rei nomen hoc suadet: fiet enim extensio à nomine uero ad nomen improprium, & quod tantummodo de facto dicitur: ut in lege Iulia de adulterijs, quæ de uxore uerba faciens, etiam in ea intelligitur, quæ de facto uxor sit[q], uideturq́ue id ex ea extensione induci, quæ de propria significatione uocabuli, ad latam in quacunque materia fit. Illud tamen mirum, legem, quæ nuptias inter pupillam & tutoris filium prohibebat, ad eum non trahi, qui pro tutoris sit filius, siue eius, qui hoc nomine usurpato rem administrat[r]: quod specialiter indultum uidetur prolis fauore, ne illegitima censeatur, itemq; dotis, cuius alioquin constitutio nulla esset. Adde quòd non omnino eadem est ratio, cum tutor efficacius pleniusq́ue administrandi ius habeat, protutori

rerum

d c. si papa. de priuil. in 6.
e l ij. § quid si curatores. ad Tertul.
f c j. de postul. prel. in gl. fi.
g l j. C. quae res exp.
h l. cū mulier. solu. matri.
i l. ita uulneratus. ad l. aql.
k Bar. l. quē ad modū. C. de arg. & cen.
l gl. c sicut. de homi.
m l. ij §. exercitu. de infam.
n l famosi. in fi. ad leg. iul. ma.
o Bart l quod uero. de ll.
p Bal l. si quis. id de iurisd. om. iud.
q l. si uxor. §. j. de adult.
r l. fi. C. de int. mat.

rerum alienandarũ poteſtas nulla ſit [s], ut in ea nihil uereamur, ne in ſumma do- tis modum excedat. Quartus caſus eſt, cùm propter aliquem fauorem, pœnæ- lis diſpoſitionis odium temperatur, ut quia tractetur de fauore animæ, quod & in correctorĳs ſuprà à nobis probatũ eſt. Idem ſi de diuinis ædibus, aut eccle- ſiæ utilitate agatur [t]. Idem ſi cultui Chriſtiano, fideiq; zelo expediat produ- ctionem fieri, quod & in quibuſcunq; ſimilibus locũ habet [u]. Vltimus caſus eſt in ſubrogatis, uel aliqua ratione cõnexis: unde diſpoſitio de uicario epiſcopi lo- quens, etiam in uicario collegij locũ habet: quando ſede uacante ob interregnũ ius ſodalitio deuolutũ eſt [x]. Idem quando id, ad quod fit extenſio, non eſſet pe- nitus ſeparatũ: unde decretũ ordinis ſacerdotalis, de clericis eligẽdis loqueñs, etiam de hiſdem præſentantibus intelligetur, de ſecularibus non intelligetur [z].

Idem quando connectuntur quadam conſequẽtia: nam tunc altero mutato, & alterum interpollatur. Exemplum in reſcripto Traiani, quod Plinius Cæci- lius epiſtolarũ lib. X. refert: Lege Pompeia cauebatur, ne quis capiat magiſtra- tum, neu ſit in magiſtratu minor triginta annis: item quicunq; magiſtratu cœ- perit, ſit in Senatu: ſubſequutũ eſt edictũ Auguſti, quo permiſit maiores XXII. annis magiſtratum capere, an ĳdem & in Senatũ deligi poterunt? Et reſpon- ſum eſt, ſi iam magiſtratus cœperant, poſſe, & hactenus nouatam legem Pom- peiam: alioquin qui adhuc magiſtratũ nõ cœperit, tametſi XXII. annis maior ſit, non poſſe in Senatum allegi. Quòd ſi uice uerſa edicto illo in Senatũ coopta ri maiores XXII. annis poſſe ſtatutũ eſſet, utiq; & in magiſtratũ potuiſſent eli- gi: nam & illud receptum eſt, cùm certa ætas dignitatibus ordinem annexũ ha- bentibus cõſtituta eſt, & certa ordini, ſi reſtringatur in dignitate ætas, reſpectu quoq; ordinis mutatam exiſtimari [a]. Eodem modo ſi ætas certa in presbyte- ro neceſſaria ſit, alia in diacono, alia in ſubdiacono: facta in uno mutatione, cùm gradatim hæc munera conferantur, cenſebitur in alĳs quoq; mutatum [b].

Idem cùm lex noua ueterem interpretatur, licet interpretans uno in caſu ſim- pliciter loquatur, tamen de cæteris quoq; egiſſe intelligitur, qui in lege antiqua compræhẽſi proponuntur [c]. Illud non omittendum, quamuis plurimis caſi- bus in pœnis extenſionem fieri ſuprà docuerimus, id intelligendum, cùm hu- iuſmodi pœnæ ex iuſta & probabili cauſa inductæ ſunt: quòd ſi pœna ſupra delictũ eſſet, & per terrorem, concuſsionemq; potius, quàm ex ratione indicta, tunc uerba nullo modo interpretatione adiuuanda ſunt, ſed potius reſtringen- da. Quapropter lex Iulia, quæ patri ius occidendi mœchum depræhenſum con- cedit, in auo, & proauo, cæteriſq; maioribus locum non tenet [d]: Occidere enim aliquem propria autoritate, per quàm crudele eſt. Sic & conſtitutio pro crimi- ne paterno etiam filios pœna afficiens, ad filias nõ extenditur [e]: quamuis enim & in odioſis maſculinum ad fœminas protrahatur [f], in pœna tamen tam irra- tionabili non fiet huiuſmodi expoſitio. De limitatoria diſpoſitione nũc uidẽn- dum: & noſtrates interpretes materiam hanc exorbitantem appellant: cùm enĩ ex huiuſmodi extenſione derogationes legibus augeantur, meritò ab orbita, id eſt, communi & lata uia diuertere dicuntur: unde & Auguſtinus de Ciuitate Dei lib. IX. Nihil approbantes, inquit, quod exorbitet ab itinere ſapiẽtiæ. Quic quid igitur præter communes regulas inductum eſt, id exorbitare dicitur: nos etiam limitatorium ea ratione dicimus, quòd intra certos limites communem

c regulam

s l.y. de eo qui pro tut.
t gl. c ſeciant. de elect. in 6.
u c.y. de diuor.
x gl. cle. eſt. de reſcrip. uer. epiſcopi.
z d.c. ſeciant.
a c. cũ in cuncti. ʒ. de elect.
b gl. cle. gene- ralem. de æ- tate.
c gl. c. diſpẽdiũ. de reſcia n. uerb. quæ- ſtiones.
d l. patri. de adulte.
e l. quiſquis C. ad l. iul. ma.
f l. ſi quis id. de iur. om. iud.

regulam coërceat, quo fit, ut Iasonis sententiam minimè sequendam arbitrer, inter has uoces differentiam cõstituentis[g]. Igitur in hac materia cõmuniter receptum est, si subsit eadem ratio, extensionẽ fieri debere: quapropter Constantinus imperator, cùm ius donationis ex ingratitudinis causa reuocandæ mulieri, quæ secundò nupsisset, aduersus cõmunes regulas abstulisset: De his, inquit, quæ portentosæ uilitatis, abiectæq́ue pudicitiæ sunt, satis etiam tacitè cautũ putamus[h]. Sic & Rom. Pontifex, cùm quandoq; propter malam testiũ ualetudinem, eos ante litem contestatã aduersus cõmunes regulas recipi asseruisset, eiusdem æquitatis similitudine, etiã antiqua instrumenta renouari iussit[i]. Quo fit, ut eius exemplo nos quoq; huiusmodi limitatas dispositiones interpretatione possimus extendere, quod & ratio suadet: correctoria em̃ strictius accipiuntur, quoniam legi abrogãt, & totam extingunt: at hæc derogant tantũmodo, & aliquantulum suadente æquitate restringunt, quod nullam nouitatem, nullum odium cõtinet, meritò in his dilatio prohibenda non est[k]. Hinc est, quod in casibus specialibus de armato milite ad sacris initiatũ, aduocatumq́ue argumẽtamur[l]: tametsi alius militiæ professores censeantur: & de libertate ad piam causam, de alimẽtis ad dotem[m]. Sic succurrendũ rustico propter imperitiã, uel mulieri propter simplicitatẽ dicimus[n], sicut & militi. Sic de minoribus quæ constituta sunt, ad furiosos plerunq; producimus[o]: & quæ de furiosis aut mente captis, ad absentes[p]: & illi em̃ legis intellectu abesse existimantur. Sic quæ fauore minorũ indulta fuerũt, ecclesijs quoq; nõ denegari arbitramur[q]. Sic quod in lege falcidia constitutũ est, ad eam quoq; portionẽ extendimus, quæ ex S.C. Trebelliano deducitur[r]. Sic lex, quæ de possessione limitando loquitur, etiã ad iura protrahatur, quę tamen constat impropriè possideri[s]. Hinc Cõstantini sanctio, natis post donationẽ filijs, ius reuocandi donatori concedens, ad omnem casum extenditur, quo eadem subsit ratio[t]. Hinc Iustiniani sanctio, qua ex causa dotis alienatio rei, non obstante prohibitione paterna, permittitur: etiã tunc obseruabitur, cùm prohibitio in matris, uel fratris testamento facta est[u], his scilicet casibus, quibus mater filiæ, frater sorori dotem dare cogeretur. Hinc etiã est, quod licet soleat dici, ab exceptione regulam confirmari, tamẽ intelligendũ sit, nõ solùm hoc in casibus exceptis nõ procedere, sed nec in his, qui pari ratione cum exceptis innituntur[x]. Fit autẽ huiusmodi extensio, etiam si non omnino tanta ratio, quanta in casu expresso sit: quod hoc exemplo inducitur, Theodosij constitutione aduersus cõmunem regulam, hęreditas ascendentis ex testamento descendentiũ delata, tametsi non adita, trãsmittitur: quid si intestato deferatur? & idem responsum est, licet non æquè tanta ratio id suadeat: expressa enim uoluntas testatoris id magis persuadere potuit, q̃ tacita, quæ nullo facto testamento, solũ præsumitur[y]. Non procedit hæc principalis enunciatio quatuor casibus. Primus, cùm lex dictione taxatiua utitur, tunc enim fieri nõ debere extensionem, receptum est: quoniam aduersus legem fieret[a]. Quapropter & si lege municipali caueretur, ut eius uerba ad literam, uel absq; alia interpretatione intelligerentur, huiusmodi extensio uetita censeretur. Sed tamen & hoc iudicij acumine discernendum, ut deprændamus quam ob causam taxatiua dictio adiecta sit: quid enim si lex ipsa sit, quæ huiusmodi prorogationem inducat[b]? nec enim ex taxatiua uerisimile est, legis dispositionẽ emendari[c], sicut nec

ea, quæ

g Ias. l. si cõstante sol. mat.
h l. his solis. C. de reuoc.
i c. cũ dilecta de cõfir. util.
k Imol. d. §. de uiro
l l. miles. de re iudic.
m l. si unus ubi. as C. de te
n l. j. C. de in. ig.
o l. ij. C. de cu. fur.
p l. ij § fi. solu. matr.
q l. ij quando ex fac. tut.
r Bar. l. marcellus. ad Treb.
s l. regulariter de peti. hær.
t l. si unquã C. de reuoc. do.
u aut. res quæ. C. cõ. de leg.
x Abb. d. c. cũ dilecta.
y l. j. C. de his qui ante apert. tab.
a l. ij C. de pat. qui fil.
b l. ob æs C. de præd. mi.
c Alex. l. j. C. de bon. poss. sec. tab.

ea, quæ consuetudine inducta sunt: quod in hac specie Pontanũ obtinuisse dicitur[d]. Mandauerat quis procuratori, ut centũ aureos tantum mutuo acciperet, is sub usuris acceperat, quòd aliter non solerent pecuniæ id genus hominibus mutuæ dari: respõsum est, dominũ in fœnus quoq; propter consuetudinẽ, obligatũ uideri. Quid item si materia pia fauorabilisq; sit, non'ne piæ causæ fauor dictionis illius limitationi præualebit[e]: nam & priuilegia suapte natura strictè accipiuntur, & tamen in eis ex huiusmodi fauore de persona ad personam permittitur extensio[f]: nam & cùm statutum esset, ne à sententia diffinitiua tantum appellari ad metropolis Senatũ posset, responsum est[g], nec ab interlocutoria quidem posse, propter fauorẽ publicũ, ne quis extra patriã litium tricis implicetur: & diffinitiuæ mentio censetur in lege facta, quòd in ea probabilior erat dubitatio. Quid rursus, si adeò iustũ & ultione dignũ sit delinquentis odium, ut aduersus taxationis uim operæpretiũ sit, pœnam extendere: quod in ea specie traditũ est, qua Iustinianus[h] certis tantũ ex causis donationes factas reuocari posse concessit: frequẽtius enim creditur ex alijs quoq; similibus eadẽ æquitate reuocationi locum esse. Quod & in hijs causis receptũ est, quibus patri permissum est, filium exhæredare: cuius sententiæ ille est cardo, quòd cùm ratio in legibus generaliter scripta sit, causæ illæ tanq; exempla regulam arctare nõ debent, quod & suprà à nobis tractatũ est[i]. Sequens casus est in his, quæ ius personale inducũt, uel fauore certarũ personarum cõstituuntur[k]: non enim ad consequentias trahenda sunt, quòd huiusmodi cum iuris specialis sint, à communi propriè exorbitant[l], meritoq; priuilegia dicuntur, quasi de priuis, id est, singulis lata: ad quam speciem pertinent etiam, quæ certo generi personarũ indulgẽtur: unde priuilegium militũ, ut post sententiam adhuc exceptione peremptoria tueri se posint, ad cœlestis militiæ pugilem non producetur[m]. Tertius est, cùm aliquid ualde odiosum, uel irrationabile inducitur, ut cùm lex patri filios filias'ue sanguinolentos uictus causa uendere concessit: non enim alia ex causa id fieri poterit[n]: opinor & si sanguinolenti, idest, infantes, & iam iam nati, non sint, uenditionẽ irritam futurã. Accursius quid sanguinolẽtus in ea lege significaret, ignorauit: nos ex codicis Theodosiani interprete, in eius uocis notitiam peruenimus, hoc'q; argumẽto arbitramur, de iure non licere patri, tametsi principi, filium suum inuitũ obsidem hosti, etiam ut se redimat, dare. Quartus casus est in statutis seu legibus municipalibus, in quibus non uidetur licita extensio, unde & lex Iulia de maritandis ordinibus, quæ uirum iubet, quicquid ad se peruenerit à seruo dotali, quem uolente uxore manumisit, restituere: in socero non procedit. De uiro, inquit Vlpianus, lex loquitur[o], de socero nihil in lege scriptũ, & hoc Labeo quasi omissum annotat. In quibus igitur casibus lex deficit, nec utilis quidẽ actio dabitur. Sed hoc ego responso non moueor, cùm non sit in uiro, socero'q; ęqualis ratio: si quidem mulier marito manumissori consentiens, cùm ob magnam coniunctionẽ posit alia præsumptio accipi, non facile creditur uoluisse donare: quod in socero est contrà: sicut uidemus & in extraneis, quibus si permittamus rem nostrã posidere, in possessorio nobis præiudicamus, quod non ita est in uiro & uxore[p]: præsumitur enim alter ab altero iure quodã familiaritatis habere, nec ideo deteriorẽ in aliquo suam causam facere, quod maximè in casu prædicto dicendũ fuit, cũ donatio uiro facta ab uxore

d l.iij. §. iurari. de iuretur.
e l. illud in fi. C. de sa. san. eccl.
f Alex. l. miles. de re iud.
g Paul. de cast. consil.
h l. fi. C. de reuoc. don.
i d. c. si Papa. de priuil. i o.
k l. j. de cõstit. princ.
l c. quæ a iure. de re. iu. i o.
m Bar. d. l. j. C. de iur. ig.
n gl. l. ij. C. de pat. qui fil.
o d. l. si uero. §. de uiro. soluto matr.
p l. qui iure. de acquir. poß.

re regulariter prohibeatur, socero à nuru non prohibeatur [q]. Verius est igitur in lege quoq; municipali, iuxta supradictas distinctiones extensionẽ permittendam, ut si lex sit iuri cõmuni similis, uel etiã limitatoria, interpretatione producatur: si correctoria uel pœnalis, non temere extendatur. Vnde & aliquæ quæstiones finiri possunt: Lex ait, Siquis triticũ extra territoriũ super equo, asino, uel curru portauerit, deprensus soluat centũ, Salyc.[r] existimat, qui super humeris gestat, uel mulũ agit, pœna quoq; afficiendũ: proprius enĩ est, ut effectus ipse exportationis consideratus sit, nõ auferendi modus. Cui & ego assentior, præterquam in eo, qui humeris gestat: cũ enim eo modo longè minus exportarit, q̃ iumentis possit, nõ est uerisimile uoluisse legislatorẽ talem afficere. Lex ait, Triticum extra territoriũ nemo deferat, nunquid farina poterit? Et receptius non posse, extensionemq; fieri, aliàs quippe prohibitio eluderetur [s]. Sed an uinum, oleum, liquamina? Et non censebuntur uetita, non enĩ tanta est ratio [t]. Quid uiceuersa si uinũ, oleum, liquamina deferri non sinantur, an triticum? Et uerba legis deficiunt, opinor, & mens, nisi cum lex ad Barbaricũ transferri uetat. Eius enim ratio est, ne suauitate frugũ illecti Barbari, impetũ in nos faciãt[u], quæ prima fuit Gallorũ in Italiam aduentus causa, ut T. Liuius attestatur. Lex ait, Si quis decesserit intestatus, ei existentibus masculis, fœminæ nõ succedãt, mortua est mulier. Salyc. negat statuto locũ esse: Si quis, inquit, ergo si quæ decesserit, cessant uerba. Ego dissentio, cùm absurdũ non sit, uoluisse legislatorẽ etiam in fœminarũ successionibus masculorum utilitati prospicere: & dictio, si quis, non omnino ex extensione, sed ex ui quoq; aliqua uerborum fœminas complectitur [x]. Lex ait, Patruis in successione præferantur consanguinei, nunquid & in tutela? Et cùm hæc æquiparata sint, & quò tutela redit, hæreditas pertineat, Salyce. putat etiã in tutela consanguineos præferri: quapropter & si lex agnatos cognatis in successione anteponat, in tutela quoq; extendetur, præterquã matris respectu, cui tutela defertur, non propter successionẽ, sed propter præsumptum prolis suæ amorem: unde tametsi ab hæreditate excludatur, tutelam geret [y]. Lex, Stantibus masculis, intestato patri fœminæ non succedant: quid si testatus sit, & eas præterierit? & cùm regula sit iuris antiqui, Quæ ab intestato excluditur, ius dicendi nullum, uel bon. possessionẽ cont. tabul. petendi nõ habere, sequitur ex testamento quoq; exclusas [z]. Quid si testator exhæredatis masculis, solos extraneos instituit? Et putarem non esse locũ legi, & fœminis bon. possess. con. tab. concedendam: huiusmodi enim lex correctoria est[a], & ideo strictã solum interpretationẽ recipit: unde cum fauore masculorũ, ab intestato fœminas excludat, non debet extendi condito testamento, quando masculorum fauor non subest: & cùm huiusmodi lex duplici cardine insistat, altero quo fœminæ excluduntur, altero quo mares uocantur, si inclusiuum caput cessat, igitur & exclusiuum [b], maximè cùm in hisce tricis perplexis'ue, humanius sit pro his pronuntiare, qui iure communi, & naturali ratione potiores sunt [c]: & ita sentio, licet alij contrà. Lex ait, Existentibus masculis, mater excludatur: quid si soror etiam adsit? Et uidebatur lex producenda, ut exclusa matre, quæ prior in gradu est, soror quoq; reijciatur. Sed contrà responsum est [d], cùm diuerso iure soror succedat, meritò agnatum remotiorem excludet, & beneficio sororis mater quoq; fruetur. Qua ratione & lex amitam excludens, ad materteram non porrigetur

q l. iij §. sorerut de don. in. utr.
r l. si serui. C. de nox.
s Bar. l. quæstum. §. illud. de leg. iij.
t Bal. d. l. omnes pop.
u l. j. C. quæ res exp.
x l. j j eod.
y Dec. cõsi. 16.
z Bar. l. gallus. §. & quid si tantum.
a l. maximũ. C. de lib. præt.
b l. alteri. de adimen. leg.
c l. æquiss. ad Tertul.
d Alex. l. illam. C. de coll.

rigetur, & si à patruelibus mater excludatur, non ideo amita erit exclusa: diuerso enim iure succedunt [e]. Lex ait, Iudici salariũ non debeatur, nisi post sententiam: quid si per iudicem non stat, quominus diffiniat? Et responsum est salariũ deberi [f]. Lex ait, Rem uenditam agnatus intra annũ ius redimendi habeat: quid si in solutum data sit? Pleriq; deficere uerba legis dixerũt, relatumq; extat pronuntiatum sic fuisse [g]. Mihi durum hoc uidetur, propter rationẽ legis, & quia uerba omnino non deficiunt: nam uenditionis appellatio, ad omnem alienationem ex lege XII. tabularum pertinet [h]. Lex ait, Maritus uxori in ultima uoluntate ultra quartam bonorũ partem relinquere non possit: testator eam hæredem instituit, cum clausula, si testamentũ non ualeret, ut donatione mortis causa deberetur, atq; ita stipulatus uxoris nomine erat notarius, cùm testamentum irritum fuisset: Respondit Decius ualere donationem [i]: quoniam donatio causa mortis propriè ultima uoluntas non esset. Contrariũ obtentũ fuit, propter rationem legis, ne facilè ægrotantes mariti (quo potissimũ tempore testari solent) blanditijs muliebribus seducantur, & lata significatio uocis non repugnabat, alioquin paratissima esset fraus legi. Lex ait, Mandatũ testibus probari nõ possit, sed solis publicis documẽtis: an ratificatio probabitur? Et Bald. posse credidit [k]: quoniã lex illa correctoria & dura, ad hunc casum trahi nõ debet. Quod & mihi uidetur: nam quamuis quo ad effectum ratificatio mandato æquiparetur, non tamen quo ad probationis modum. Lex ait, Qui aliquẽ fuscina ferrea percusserit, duplici pœna afficiatur: percussit quis tridente, uel capite securis: quid statuendũ? Et Bald. [l] si iudici sederit tale instrumentũ æquè grauem plagam infligere, similéq; fuscinæ esse, duplo puniendum rectè respondit. Lex ait, Adulter ducentis aureis puniatur, an trahatur ad stupratorẽ? Et Salycetus ait non trahi, quare eum grauiore iuris cõmunis pœna plectendum, tametsi aliàs grauius stupro adulterium castigaretur [m]. Ego subsisto, quoniam suprà uidimus, in pœnarum similitudine fieri extẽsionem, & crassa minerua adulterium & stuprum promiscuè accipiuntur [n]. Lex ait, De omnibus delictis pax fieri possit, excepto adulterio, homicidio, furto: quid in raptore? Et receptius est posse fieri: nam alia in raptore, alia in fure constituta uidemus [o]. Lex ait, Quoties litis æstimatio uiginti librarũ maior est, probationes per testes non admittantur: quid si partim ex testibus, partim ex instrumentis quis probare uelit? Et receptũ est hoc permittendũ esse: cessat enim subornationis metus [p]. Lex ait, Mulier absq; duorum agnatorũ autoritate ne contrahito: procurator mulieris contraxit, an quod ex se prohibita est, per alium poterit? Et responsum est posse, dum autoritas constitutioni mandati saltem generaliter affuerit [q]. Lex ait, Qui in ecclesia aliquẽ percusserit, grauissimè plectatur: percussit aliquis in cœmiterio, responsum est, legi locũ esse: quoniam æquiparata bæc sunt iure ueteri [r]. Lex, Vicinus ædificanti prætoriũ uendere teneatur, cùm in fauorem ædificantis facta sit, non imponet aliquam necessitatem emptori [s]: tametsi aliàs emptor & uenditor correlatiua, ut uocant, sint. Lex, Mulier sine liberis decedens teneatur trientem hæreditatis fratri relinquere: num & filio fratris? Et si solus extet, non puto, si adsit patruus, cum eo admittetur: licet Alexander etiam si solus sit, putet legi locum esse [t]. Lex, agnati quocunq; gradu cognatis præferantur: extat consanguineus, itemq; frater uterinus: Responsum est, uterinum non succedere [u], qui pro-

[e] Dec. cõsi. 71.
[f] Rom. cõs. 85.
[g] Spec. tit. de emptione. §. nũc uidẽdũ.
[h] l. statuliberi à cæteris. in fi de statuli.
[i] Dec. cõs. 196.
[k] Bal. l. obseruare. §. si q. xj de off. p.
[l] Bald. d. l. omnes pop.
[m] §. itẽ lex iul. Instit. de pub. iud.
[n] d. l. inter cæteras.
[o] Inst. ui bon. ra. uers. ridiculum.
[p] Bart. l. certi cõdi. §. quoniam. si cer. pet.
[q] l. apud. §. fi. ex qb. ca in pos. Alex. cõsil. 189. in 7
[r] Arch. 12. q. 1. nulla.
[s] Bal. l. 1. C. de com. ser.
[t] Alexan. cõsi. 36. in 6.
[u] Bal. l. lege. C. de leg. here.

priè agnatus non est, licet iura agnationis ex lege Iustiniani consequutus sit: cessat enim in eo agnationis conseruandæ ratio, quæ sola legislatorẽ mouit. Lex, Frater in patris successione sororẽ excludat: auus decessit solis nepte, nepoteq́ relictis, quos ex duobus filijs sustulerat: Responsum est, nepotẽ potiorẽ esse[x], tum ex ratione legis, tum quòd appellatione patris, auus: appellatione fratris, etiam patruelis continetur: idq́ lata significatione acceptis uerbis. Lex, Frater defuncti excludat matrem: de fratre patruele non intelligitur: quia in eo non æquè tanta est ratio, sicut in germano[y]. Lex, Syngraphæ manu debitoris scriptæ, plena fides adhibeatur: quid si aliena manu scripta, sed à debitore subscripta sit? Responsum est, idem esse[z]: quoniã paria hæc esse lex existimat. Lex, Quisquis contractũ aliquẽ iniuerit: quid si distractũ? Et receptum, idem esse[a], si eadem ratio sit utroq; in casu. Lex præmiũ accusatori decernit: quid in denunciatore? & eidem quoq; debebitur: fit enĩ extensio fauore publicæ utilitatis, ne crimen impune sit[b]. Lex, Frater non possit propter æs sibi debitũ fratrẽ in carcerem trahere: quid si nomen alteri cesserit? Et uerius est, ne cessionariũ quidem posse[c], qui creditoris loco substitutus est, alioquin fraus legi paratissima esset. Lex, Maritus dotis sibi datæ tertiã partem lucretur: quid si solùm promissa sit? Non extendetur[d], nisi generalitas rubricæ ipsius legis aliud suadeat, & ita Baldo uidetur[e]. Lex, Existentibus fratribus defuncti, mater excludatur: quid si extent sorores ex latere patris tantũ? Et à matre eas excludi uerius est[f], nec ius cõmune hoc casu correctum censebitur, cùm nec fratris appellatione ui uerbi contineatur soror, sed per extensionem tantum, quæ in correctorijs locum non habet, præsertim cùm non æqualis ratio subsit. Et hæc quidem exempla sufficiãt, cùm alioquin quàm plurima alia potuissent adduci, sed id mihi laboriosum magis, quàm utile lectori fuisset. Sed quid si alia lege caueatur, ne statuta aliquam interpretationem glossam'ue accipiant? Et Bartolus[g] credidit solum friuolam interpretationem reiectam censeri, cùm uera interpretatio, quæ ex ratione legis descendit, naturaliter sit necessaria[h], autoritateq́ ipsorum legislatorum fiat, cui non est uerisimile uerbis illis derogari, alioquin absurda, inepta, iniquaq́ quàm plurima adolescerent[i]: nam & uidemus demandata iudici causa, ut eam appellatione remota cognoscat, solum friuolas, calumniosasq́ appellationes submoueri[k]. Quæ uerba Bartol. ut in se uera sunt, crebrioreq́ calculo approbata, indigent tamen clariore expositione. Et in primis cùm à uerbis legis recedendum non sit, si lex tollat interpretationem, de extensiua intelligetur, quatenus ui uerborum comprændi non possit. Vnde quod à contrario sensu deducitur, exclusum uidebitur, quod Baldus sensit[l]: qua ratione etiam in substitutione expressa uulgari non cõtinebitur pupillaris: ex legis enim interpretatione, non ex uerborũ figura inest[m]. Cùm uerò glossas fieri prohibet, restrictiones uel augmentationem prohibere intelligitur, non autem eam expositionem, qua uerbum aliquod obscurũ Grammatico more intelligibilius declaramus. Quintilianus tamẽ lib. primo interpretationẽ linguæ secretioris γλώσσας dici à Græcis autor est. Dionysius glossematicam dictionẽ esse ait priscam, obscuriorem, circumloquutionibus constantem. Diomedes quoq; genera loquutionum quinq; facit, rationale, artificiale, historicũ, glossematicum, commune. Quid si dicatur ad literam uerba intelligi debere? Et eodẽ modo fiet interpre-

tatio,

x Bal. l. fcam.as 7. q. C. de uie offic.
y Alex. consil. 89 in 6.
z l si ita stip. §. chrysogonus.
a Ias. l. si unus. § pactus ne. ff de pact.
b l. 5. § hi quoque. ad Syll.
c l si post diuortium. so. matr.
d Ias. l. 1. col. 4. si cert. pet.
e Bal. ibi.
f Alexan. cõsi. 45. in 7.
g Bar. d. l. omnes pop.
h l 4. § his legibus de or. iur.
i l. sed & si. §. quæsitum. de leg. ij.
k l. 1. §. fi. à q app.
l Bald. d. l. 4.
m Bal l. precib. C. de impub.

tatio, ne absurdum ineptumq́ aliquid consequatur, ne'ue extensione ultra uerborum uim utamur: quapropter & tunc dispositio in casu simplici loquens, ad mixtum non protrahetur[n], quod accipiẽdum, cum mixtum ex ui sermonis nõ prouenit, quod suo loco explicabitur. Sed an tunc masculinum concipiet fœminīnum: Et Franc. Curt. respondit, tunc quoq; concipere, indeq́ existimat si lege municipali in hæreditate fraterna agnati fœminis præponantur, etiam in sororis successione potiores fore, tametsi uerba ad literam intelligi debeant: cuius sententiam ego tum probarem, cum ratio fauoris agnatorũ in lege expressa est: tunc enim & iste casus sub ratione eiusq́ uerbis comprendi dicitur, sicut species sub genere[o], nec ui extensionis producitur: quod si ratio expressa nõ sit, existente suprascripta lege aliud censerem: & ita Bal.[p] Corneusq́[q] responderunt, & frequentiore sententia receptum est[r]. Quid si lex dicat statutũ præcise intelligendum obseruandumq́: Et præcise hîc significat sine tectorio aliquo, & sermonis inuolucro. Cicero ad Atticum lib. VIII. Nemini cuius causam non reciperem tam humili, tam sordido, tam præcise negaui, quam hic mihi planè sine ulla exceptione præcidit. Videtur metaphora ab his ducta, quibus imperatur, ut longis uerborum ambagibus finem imponant, superfluaq́ amputent, & quod uulgò dicitur, ad punctum ueniant: unde & præcise quandoq; dicitur, quod propter breuitatem obscurum est. Cicero de nat. Deorum lib. II. Id, inquit, præcise dicitur, ut si quis Atheniensium Rempub. dicat consilio regi, desit illud Areopagi. Ad Herennium quoque lib. IIII. Præcisio est, cum dictis quibusdam, reliquum quod cœptum est dici, relinquitur in audientium iudicium. Sed in casu nostro, ut dixi, aliter intelligitur, doctoresq́ nostri ita accipiunt, ut uelit lex prę cidi quæcunq; alia quæ illi dispositioni officiant, ambiguamq́ reddant[s]: atq; Bald. huiusmodi uerbis quæcunq; glossemata rejci, nisi quæ ex alijs legibus assumuntur. Legem tamen correctoriam, quæ extantibus filijs fœminam excludat, tum ad nepotem non produci, quia nec præcisus hic intellectus[t], nec ex litera, sed ῥητῶς πάντως est. Sed nunquid in statutis argumento à contrario sensu locus erit: Et quia hic tractatus & ipse ad extensionem pertinet, nõ in his tantum, sed generaliter attingendus est. Videntur autem hoc nomine quatuor argumẽtorum genera contineri. Primum est, quod argumẽtum à speciali dicimus: nam si lex aliquid specialiter induci dicat, consequens est, ut ius commune in contrarium sit, & hoc casu tale argumentum dicitur, non ex mentis coniectura, sed ex ipso contextu sumi: unde ex lege Iulia[u], quæ damnatam adulterij dicere testimonium uetat, probatur regulariter mulieris testimonium recipi: tali igitur casu putauerim etiam in correctorijs huic argumento locum esse, quia propriè ab extensione non prouenit, cum lex, quæ speciale esse dicat, ex ui illius uerbi negare in alijs censeatur: hac'que in specie eorum sententiam probo, qui illud quod per huiusmodi argumentum inducitur, uerbis legis expresse comprændi existimauerunt[x]. Alterum genus est quod ab inclusione unius dicitur: lex enim unum includens, aliud à contrario sensu excludere uidetur[y], & uice uersa[z]: hocq; casu tacitè & per cõiecturam uerius est sensum talem accipi[a], & ideo hac specie non uteremur ad iuris antiqui correctionem, ni sic cũ alias lex ipsa municipalis elusoria redderetur[b]. Aliud genus loci est, qui ab exceptione dicitur: uulgò enim aiunt ab exceptione regulã cõfirmari[c]: nã quod in exceptione com

n Ang. l. si ita. de lib. et po.

o Pet. Cy. l. iurano͂ i sing. supra de ll.

p Bald. consi. 460. in 5.

q Corn. 14. in 9.

r Alexan. 45. in 7.

s Ias. d. l. oẽs pop col pe.

t Bald. d. l. maximum.

u l. qui testamẽto. § mulier. de testa.

x Domin. ca. 1. prima distic.

y l. maritus. C. de procu.

z l. cũ prætor. de iudi.

a l. apud ãtiq' C. de fur.

b glos. l. nulla. auth. diaconissam C. de epi. & cleri.

c l. nam quod. § fi. de pen. leg.

præhensum non est, sequitur sub ipsa regula contineri[d], & hoc casu argumentum ex proprietate sermonis descendit, & ui uerbi: unde uidetur quacunque in materia, etiam si correctoria sit, assumendum[e]: idque aliqui probant. Sed ex aduerso obstat, quod si lex sacri sodalitii eos fructibus sacerdotiorum priuet, qui nō resident, præterque si infirmi, uel in Pontif. Romani obsequio sint, tamen non intelligetur eos priuasse, qui in episcopi sui obsequio sint, cum nec hi iure communi priuentur[f]. Verum respondendum est, exceptionem hoc casu regulam non confirmare, tum quia regula à iure communi interpretationem recipit, tum quia exceptio de Roma. Pontifici obsequentibus, satis ostendit idem iuris obseruandum in his, qui suo antistiti subseruiunt: non enim minor est ecclesiæ utilitas. Postremus locus qui ἐμφατικώτερος à contrario sensu dicitur, soletque ex dispositione generali accipi, quæ certa ratione aliquid inducit, ut ea deficiente, mens quoque legis deficiat, & tale argumentum à coniectura uires sumit[g], non autem directò ex ui uerborum accipiunt. Fortissimum autem semper est, quod sic deducitur enthymema, dum tamen non simpliciter à contrario sensu literæ fit, sed etiam rationis, seu mentis ipsius legis. Quapropter cum lex dicit, Cassa sint omnia per Italiam aduersus libertatem sacerdotum constituta, non sequitur, ergo extra Italiam obtineant[h]: cum Italiæ mentio non ideo sit facta, ut prouinciæ excludantur: sed quia frequentius id mali in Italia contingebat, in qua pleræque Respublicæ nullis subiectæ principibus sæpissime huiusmodi plebiscita sanciebant. Quod dicitur (inquit Hieronymus)[i] antequàm conuenirent, non sequitur ut posteà conuenerint, sed scriptura quod factum non sit ostendit. Sic in Euangelio Matthæi: Et nō cognouit eā, donec peperisset: non sequitur, postquam peperisset, cognouisse: sed quidam est loquendi modus, qui ab affectatione dicitur: credebant enim fore, ut conuenirent, & ut eam cognosceret. Galli, inquit Vergilius, per dumos aderant, arcemque tenebant, id est, credebant fore, ut iam iam tenerent. Pleraque sunt huius rei in mysticis libris exempla, quæ libro aduersus Heluidium ἀντιμαχίαν collegit Hieronymus. Sic & nos plerunque loquimur, cum dicimus, Iudices priusquàm de causa cognoscerent, reum condemnarunt: non sequitur, ergo deinde cognouerunt: sed sumitur hic modus ex eo, quod fieri debuit. Si conuenerit, inquit Africanus[k], ut alius prætor quàm cuius iurisdictio esset, ius diceret, & priusquam adiretur mutata uoluntas fuerit, nemo compellitur conuentioni stare: non enim sequitur, postquàm aditus sit, non licere utrique parti ab eius iudicio recedere. Sic cum testator iussisset fideicommissario caueri si filia non diuorteret, rescripserunt Seuerus & Antoninus[l], non uideri remissam cautionem in casu diuortii, quia nō est uerisimile testatorem ad turpē hunc casum attendisse, imò potius credēdum est, illa ab eo adiecta uerba, quod crederet filiam aliquo modo non diuersuram, ut conditio uim causæ impulsiuæ respiciat. Ex qua ratione deducitur, huiusmodi argumenta legitimè non sumi à contrario causæ impulsiuæ sensu, sicut nec uerborum, quæ narratiua uocant, uel quæ modum, non autem conditionē, inducunt[m]. Itemque quoties pluribus rationibus, quas finales uocāt, aliquid inductū sit[n]: aliqua enim deficiente, non tamen dispositio mensque proferentis cessat[o]. Finge igitur, lex iubet, quòd minor XVIII. annis non possit absque certa solennitate obligari, non censebitur, ut post illud tempus uelit eum legitimè obligari[p], sed tantummodo prohibitio illi

d c. cū dilecti. de consuet.
e Alexā. auth. ex testamento. C. de col.
f c. ad audientiam de cle. non res.
g c. cū apostolica. de his quæ fi.
h Authē. cassa. C. de sacrosan. eccle.
i c. quod dicitur. extra c.
k l. si conuenerit de iurisd. om. iud.
l l. y. C. de cond. incert. ubi Cy.
m l. titio centū. in princi. ff. de cond. & demonst.
n § affinitatis inst. de nupt.
o l. j. §. sexum. de postul.
p Bal. l. j. C. de inuti. stipul.

tio illius legis deficiet,& casus ceu omissus ex dispositione iuris cõmunis limitabitur:talem enim esse mentem legislatoris credendum est, ne inducta ad prohibendum permittere uideantur[q]. Eodem modo finge, lex ait, Nemo ex mutuo ultra quincuncem accipiat, nõ sequitur permissas esse quincunces usuras, quas constat lege Pontificum prohiberi : sed simpliciter apparet, intra quincuncem nihil à lege municipij dispositum. Ex his quoqꝫ consequens est, qui unum dicit, licet à contrario sensu uideatur aliud excludere, ut propter mentem præsumptã non censeatur ea excludere, quę ei, quod dictum est, connexa, accessoria, similia sunt[r] : cum ut argumentum ualeat non solum à contrario uerborum sensu, sed & mentis accipi debeat. Concludendum igitur, cum hic locus non ex uerbis, sed ex coniectura oriatur, regulariter in statutis correctorijs nõ assumi, nisi his in casibus, quibus suprà in eis extensioni locum esse docuimus: ut cum aliàs dispositio superflua redderetur, uel elusoria. Vnde cum lex municipalis sic scripta est, Non existentibus masculis, fœminæ succedant, receptum est eis existentibus fœminas excludi[s]. Sic & lex, quòd mulier filios non habens, possit de dote testari, à contrario sensu intelligitur, ut si habeat, non possit, ne alioqui superflua esset[t]. Assumetur tamen, quando nõ per extensionem, sed ex uerbis quoqꝫ aliquo modo cõprænditur, ut in eo casu dictum, qui à speciali dicitur[u] : itemqꝫ in eo, quo ab exceptione regulam firmari docuimus[x]. Sed & quoties correctio legis nulla induceretur, non est dubium tali argumento locum esse[y], nam tunc regulariter suprà ostendimus permitti extensionem, nisi esset expresśim prohibita, ut quia cautum uerba ad literã intelligi debere[z] : itemqꝫ nisi in pœnam legislator incideret, uel aliquid huiusmodi odiosum, absurdum, ineptum consequeretur: quæ omnia superius declarata sunt. Suprascriptę quæstioni cohæret alia quoqꝫ regula, quà uulgò dicimus, cõtrariorum eandem esse disciplinam[a]. Videndum igitur, quomodo intelligenda sit, & an in legibus municipalibus locum sibi uendicet. In qua re breuiter dicendum est, ubi eadem est ratio, ibi eandem esse contrariorum dispositionem[b] : ubi diuersa sit ratio, diuersam[c] : ubi contraria, contrariam[d] : tuncqꝫ esse regulæ locum, quæ in Topicis traditur: id propositum in proposito operari, quod in opposito oppositum[e]. Quapropter apparet hæc nõ ex ui uerborum, sed ex ratione ipsa procedere: & ideo in casibus, quibus suprà ostensum est à uerbis non recedi, & extensioni locum non esse, huic quoqꝫ regulæ nihil tribueretur. Hincqꝫ est, quòd si lex municipij sororem excludit ab hæreditate fratris, non uidetur uice uersa fratrem sororis hæreditate priuasse[f] : sicut uidemus, quòd media iuris prudentia masculos uolebat fœminis succedere, & non ex aduerso fœminas maribus: quoniam cõmodius uisum erat, sic iura constituere, ut plerunqꝫ hæreditates ad masculos confluerent, obtinuitqꝫ diu hæc sententia, donec per Iustinianum abrogata est. Sic Senatusconsulto Tertulliano mater filio succedebat, & non filij matri : donec deinde ex Orficiano ei quoque prouisum est. Vnde apparet quamuis æquum sit successiones esse reciprocas[g], non tamen hoc sufficere ut extensio fiat, nisi quatenus noua lege caueatur : nec enim id per regulam ueterem generaliter statutum est, ut sicut ego tibi, ita & tu mihi succedas, sed certis tantum casibus[h]. Vnde extensioni, quam passiuam uocant, locus non est. Quapropter ex facto pronunciatum scio, cum lex legitimatos prohiberet legitimis succedere, nõ censeri uice uersa uetitum filio legitimo

q l legatis inutiliter. de leg. 1.
r Feli.c. nõne. de præsum.
s Alexã.d.l.1. de offi.eius.
t Ancha cons. 213.ꝑ uisto prin.
u Bal.l. obseruare. §. proficisci.in 1j. quæst.
x Bald. consi. 173 in ꝑnun cia in 1j. q.
y Feli d.ca significasti. de fo. compe.
z glo. cle.1. de usur.
a gl.rub. ff. de acquir. pos.
b l.ab emptione. de pact.
c l. inter stipu. §. sacram. de uerb.
d l. & si cõtra. de uulga.
e l.si § fin. de leg. 1j.
f Bald. l. lege xij. C. de legi her.
g § filium. in authẽ. quib. mo. nat. effi. sui.
h l.si ab eo. C. de leg. here. l. cõmuniũ. C. de na. lib.

timo, quo minus ipse ei, qui natalibus restitutus esset, succederet. Cæterum & è cõuerso, si lex fratrem ab hæreditate sororis alienum esse uelit, non prohibetur soror fratris hæreditatem adire[i]: uerba enim legis obseruanda sunt; & qui cis non excluditur, iure communi potior erit: cum si quicquam indecens constitutum sit, non ideo ad consequentia sit trahendum, ut aliud quoq; inducatur. Sic & Paul. Castrensis[k] legem, qua soror ab hæreditate fratris reijcitur, respondit ea interpretatione non accipiendam, ut etiam ab hæreditate sororis excludatur: quæ sententia est uera, nisi in lege ratio cõseruandæ agnationis expressa sit, quo casu suprà aduersam huic Curtij[l] sententiam probaui. Non tamen perpetuum est in lege municipali huic argumento sedem non esse. Atqui in casibus, quibus extensio fit, fortissimus hinc accipietur locus, quo fit, ut in correlatiuis æquiparatisq;, etiam si de pœna agatur, non tamen tali cardine innixa ratio explodatur[m]. Cuius rei exempla quàm plurima Iason refert. Hinc est, quòd si lege cautum sit, ne testibus exceptio probari possit, nec actio quidem poterit[n]: cui enim damus actionem, multo magis exceptionem: & regula iuris antiqui est, in probationibus non plus actori fauendum, quàm reo. Hinc prohibitus à lege correctoria aliquem condemnare, censebitur prohibitus & absoluere[o], nisi legis ratio sit, quia suspectam habeat iudici sęuitiam. Quapropter hæreticæ impietatis quæsitor, delatum ad se reum absoluere poterit, condemnare solus non poterit[p]. Hinc si lex legatum probari per duos testes posse constituat, etiam ademptio legati hoc numero probabitur[q]: paribus enim passibus in iure ambulant datio & ademptio[r]. Et hæc quidem sufficiant. Cæterum cum extensio etiam ex uarijs argumentorum generibus in iure nostro fiat, erunt fortè qui hanc quoq; partem à nobis attingi desiderabunt. Sed hi uelim sciant, à plerisq; tam ueteribus quàm recentioribus, adeò diligẽter, etiam integris uoluminibus materiam hãc explicatam, ut minime nostra opera quisquam indigere possit: adde quòd omnino hæc argumentandi ratio ad Iureconsultos non pertinet. Optimus erat legum interpres Trebatius, etiam priusquàm M. Tullius Topica eius nomini dicaret: qui enim iudicio naturali lepram à lepra (ut uulgò dicitur) discernere nequit, is legibus nostris addictus, olei & somni iacturam facit. Spectant huiusmodi ad dialecticos, quorum ars in contentione uerborum consistit: Iureconsultum uerò id solum decet, ut rationes legis consideret: ubi ratio dissimilis est, ibi argumentum esse inefficax sciat: at ubi similitudo rationis adest, etiã si alioquin res diuersissimę sint, tamen ab una ad aliam procedemus. Quid magis inuicem pugnat quàm testatum esse, & intestatum? & tamen de uno casu ad alium argumentamur[s]. Quid amplius dissidet, quàm sacerdos & asinus? & tamen de uno ad alium Alexander Pontifex, ceu de similibus argumentando, processit. Quod Antonius Butr. annotauit[t]. Quid rursus tam male cohæret, quàm perplexitas, & uerendorum neruus? & tamen Gregorius similia hæc existimauit[u]. Ex similitudine igitur rationis legum scietia porrò extendenda est, locorum argumentorum'ue sedibus hisce, qui se Logicos dicunt, derelictis.

i Bald. l. testamentum nõ ideo. C. de testamen.
k Paul. consil. 340. hæreditas prædiũ. Dec. cõsi. 71. in fi.
l Curt. cõsi. 9.
m Ias. l. fi. C. de indi uid. tol.
n Bald. c. j. de mut. petit.
o [illegible]emo qui. de reg. iur.
p glos. c. de. j. de hæred. uer. eos.
q Bald. l. fin. C. de fideicom.
r gl. l. cũ proponebatur. de leg. ij.
s l. causa. de uulg.
t c. fin. de treu.
u c. nerui. de testi. xiij. disti.

ANDREAE ALCIATI

IVRISCONS. DE VERBORVM SIGNIFICATIONE LIBER TERTIVS.

SVPEREST nunc, ut ad actiones hominum deueniamus, & sicut à nobis, quemadmodum legibus extensio fieri posit, suprà expositum est, ita in præsentia declaremus, quemadmodum contractus, & ultimæ morientium testationes ad casum omissum per interpretationem produci posint. Nec absq; consilio nobis uisum est materiam hanc separatim tradere, non quòd inter contractus quoq; & ultimas uoluntates aliquæ non sint differentiæ[a], sed quòd multò maiores simul hæc habeant cum legum interpretatione discordias. Quarum est causa, quòd legis dispositio ex sola mente unumquenq; obliget: neq; enim legis mens aut ratio ideo minus pollet, quòd uerbis non sit expressa, cum non minus committat in legem, eiq; fraudem faciat, qui uerbis obtemperans rationem negligit[b], quàm qui utrunq; negligit: at in humanis actionibus sola mens nihil proficit, nisi aliquo modo expressa proponatur[c]. Ad hæc rationem legis perscrutari plerunq; facile est, ex eaq; argumentari concessum est: cum generaliter proditum sit, id pro statuto habendum, quod legislatores, si de eo casu interrogati fuissent, uerisimiliter constituissent[d]: quem sensum, ἐκ τοῦ ἐπιεικέας, id est, ex bono & æquo accipi, Aristoteles Moralium V. autor est. At rationes hominum in ultimis uoluntatibus discernere difficile est, in contractibus longè difficilius, cum semper debendi reus negaturus sit, ne productio fiat[e], creditor propter utilitatem sit affirmaturus: meritò igitur fatendum est, interpretationes huiusmodi facilius in uerbis legum fieri. Quod non paucis quoque in speciebus exempli causa demonstrabo. In edicto prætoris[f], cum de actione fiunt uerba, & de pœnali, & de qualibet alia intelligitur: at cum quis in iudicijs actionem intendit, de speciali tantum accipitur[g]. In lege cum diœcesis fit mentio, & de ciuitatis, & de agri administratione intelligitur[h]: at in hominis dispositione, extra ciuitatem tantum diœcesis est[i]. In lege singularis, quam ἀοριστικὴν, id est, indefinitam uocant, semper uniuersali æquipollet[k]: in dispositione hominum nõ item. Lex de curatore loquens, etiam in tutore locum sibi uendicat[l]: at si testator curatorem dare se impuberi dixerit, nihil agit, nec tutor datus intelligitur[m]. Sic quoties lex filij mentionem facit, non est dubium & nepotem contineri: cum testator filijs tutores dat, nepotibus consuluisse non uidetur[n]. Si lex uniuersali termino etiam geminato utatur, ut quicunq;, quisquis, ad idoneos regulariter restringitur: at in contractibus aliud est[o]. Vnde qui sibi & quibuscunq; hæredibus feudum, quod uocant, stipulatur, etiam de extraneis & aliàs incapacibus egisse præsumitur, idq; receptius est. Quoties tamen uoluntas in obscuro non est, nulla constitui differentia debet, quin sicut uerba legũ generaliter, quatenus ratio suadet, intelligitur: ita si & hominum dispositiones, regulasq; illas obseruemus, quibus traditũ est, de placitis hominũ, ad legum scita argumen

a Ias.l.quæ de leg.ff.de lega j.
b c.fin.de reg. iur in 6.
c l quidã cum filium de hæred.inst.
d l.tale § fi.de pact.in glos.
e l an inutilis. de acceptil.
f l.j.§. quod aũt. de alea.
g Bar l.hoc legatum de lega.ij.
h l.j.C. de pri. car.
i ca. rodulfus. de rescrip.
k Bar l.si pluribus. de legat ij.
l gl.auth. minoris C. qui da.tut.
m l. tutores §. j.de adm tu.
n l.qd' si nep. de testa.tut.
o Bald.l.j.C. fin.cen. Ias. l.j § nunciatio. uersi.ij. de op.no.

gumentum ualere[p], sicut de contractibus ad ultimas uoluntates, & uice mutua de hisce uoluntatibus ad contractus[q]: cumq; inter hos aliqua differentia sit, leges municipales ultimis uoluntatibus potius quàm contractibus accedere[r].

IGITVR ut ad rem deueniamus, puto quinque axiomatis, seu conclusionibus materiam hanc omnem extricari posse. Prima est, Prouisio, qua quid purè dispositum est, in uno casu facta, ad alium non producitur. Quapropter si alij fundum, alij usumfructum eiusdem fundi testator legauerit, usufructus cōmunicabitur: quia fundi appellatione etiam ususfructus continetur[s], nec error testatoris faciet, ut alij solus ususfructus detur, nisi aliter uerba conceperit. Sic & testator, qui tutores filijs dedit, de eo non intellexisse censebitur, quem habere se ignorabat, tametsi uerisimile sit ei quoque si sciuisset daturum[t]. Sic cum dotem pater daret, si in alterum casum uel deuortij uel mortis stipulatus sit, in alterum, in quem non pepigit, mulieris actionem esse respōsum est[u]. Et conclusionis ratio illa est, quòd in dubio standum est uerbis, nec uidetur quis aliud sensisse, quàm quod uerbis expressit. Non obseruatur prædictū axioma quatuor casibus. Primus est, cum id, quod omissum est, uirtute expressi intelligi potest, uel ex natura actus[x], uel ex antecedente, consequente'ue[y] necessario, uel propter connexitatem[z], uel quia inuicem se respiciant[a], uel quia per argumentum à contrario sensu id suadeatur[b], uel quia prouisum in simplicibus esset, & de casu mixto agatur[c], uel quia testator plus expresserit, nam & de eo quod est minus utiq; uerisimile est prouisum[d]. Quod & quandoq; uice uersa accipitur, & ex minori per coniecturam ad id, quod maius est, perducimur. Sanè & quædam propter fauorē ultimarum uoluntatum pro consequentibus seu connexis habentur, quæ in cōtractibus separata cēsentur. Ecce, Qui uendit fundum, iter, seu uiam ad eum præstare non tenetur, nisi expressim ita conuentum sit[e], & tamen hæres fundum à testatore dare iussus, uiam quoque ad eum præstabit[f]. Qui mandat numerum Canonicorum coërceri, quia reditus diminuti proponantur, non censetur id mandasse, ut auctis facultatibus augeatur[g], quod tamen in ultimis uoluntatibus contrà est[h]. His non absimile quod in dispositione legis Barto. scripsit, In causa læsæ maiestatis, famosi, itemq; alij testes reprobi admittuntur. Qui igitur eo crimine legatum accusat, quia successorem non admiserit, hoc ipsum hisce testibus probare poterit. Quod si negetur eum legitimum successorem esse, non poterit, nec huiusmodi consequentia adminicula idem priuilegij habebunt[i]. Secundus casus est, quando uerisimilis mens testatoris est, ut idem sit in casu omisso. Quod in eo responsum est, qui uterum filiæ prægnantis instituit, cum se inscio ruri albescente cœlo iam enixa esset: erit enim infans ex eo testamento hæres[k]. Sic & qui posthumum instituit, quē credebat in lucem se mortuo uenturum, eo quoq; casu instituisse censebitur, quo se uiuo nascatur[l]. Sed tamen hoc ita intelligendum, ut procedat, cùm de eadem persona agitur: idem enim ille nepos est, siue iam natus, siue pòst nascetur, siue uiuo, siue mortuo testatore. At si alia persona sit, casus pro omisso habebitur: cum enim testator de ea non cogitauerit nec disposuerit, saluis regulis iuris non possumus aliter constituere[m], cum præsumpta testatoris mens, nisi in aliquam dispositionem transierit, non obseruetur[n]: nam actus hominum ultra eorum præsentem cogitationem non operantur[o]: & receptum est, testantium uoluntatem

p l. nō impossibile. de pact.
q d. l. quæ de legato.
r glo. l. j. C. de his quib. ut indig.
s l. si al. j. de usufr. leg.
t l. si quis tu. § si quis cū de testa. tut.
u l. si cū dotē. sol. matri.
x l. si non fuerit pro soc.
y l. illud. de acquirē. hære.
z l. lucius. §. ...lus de adm. tuto.
a l. alteri. de adm. leg.
b l. aliquando. de condi. & demon.
c l. si ita. de li. & posthu.
d l. g quartū de leg. j.
e l. in uendendo de contrahen. emp.
f l. binas de seru. urban. præd.
g c. si de uerb. signi.
h l. si § fina. de leg. iij.
i Bar. l. j. quæstionibus. ad le. iul. maie.
k l. titius §. fi. de liber. & posth.
l l. fina. C. de post. here.
m d. l. si quis in. §. si quis cum.
n d. l. quidam. cum f.
o l. nō omnis. si cer. pet.

tatem ex eo interpretationẽ accipere, quod ipsi opinabãtur, non ex eo, quod esse uerũ sit[p], maximè cũ regulariter ulla persona extrinsecus assumi nõ soleat[q]: nam etiam in substitutione uulgari nunquam uidemus omissum uerbis casum ex mente cõpraendi, cũ substituti persona uariatur[r]: mandatum quoque ad aliam personam non producitur, tametsi idẽ effectus consequi inde possit[s]. Nec me quicquam mouet, quod à Seuero Imp. constitutũ est, posthumũ testamento matris praeteritum, quae in puerperio repentina morte decessit, coniectura mentis maternae cũ fratribus censeri institutũ, nec eo casu testamentũ ceu inofficiosum expugnari posse[t]: quia arbitror propter iustã impedimenti causam, & quia nullum filijs damnũ inde oritur, atque etiam odio querelae ita constitutum. Minus quoque moueor Papiniani responso[u], quo pactionẽ dotis mihi uel fratri haeredi meo restituendae, non prodesse fratri respõdit, si haeres non sit, sed filijs potius meis, quos posteà susceperã, haeredesque scripserã: nam ibi mẽtio fratris demonstratiuè addita erat, cũ crederet stipulator fore, ut is esset haeres, unde susceptis posteà filijs ipsi agunt: quia pacti uerbis non excluduntur, cùm haeredes sint. Non ergo is casus potest omnino omissus dici: & licet Accursius ex eo respõso generaliter cẽseat, id pro statuto habendum, quod uerisimiliter constitutũ fuisset, si de eo quaesitũ foret: ut demus uerum esse in legibus, quarũ mens sola obligat[x], in actionibus certè hominum aliud est, & ex hîc tractatis distinguendum. Quo fit, ut etiam recentiorum quorundam sententiã probare non possim, mentem testatoris obseruari arbitrantium, etiam si aduersus uerba faciundũ sit[y]. Si enim id sequeremur, sola mens absque ullis uerborum adminiculis sufficeret, quod suprà falsum esse ostendi. Ad mentẽ igitur attendimus, non quando aduersatur uerbis, sed quãdo praeter uerba est, cum scilicet casus omissus est, non quãdo aduersus. Quod & ex ea cõmuniter recepta sententia depraendi potest, qua traditur in ea cõditione, si Titius decesserit sine filijs, non censeri filios aliquo modo ex testamento uocatos[z], cũ quę in conditione sunt, ad dispositionẽ non referãtur: nam etiã si aliqua cõiectura adsit, ut quia huiusmodi filij grauati à testatore fuerint, uel interdicta illis alienatio, nõ tamen à uerbis recedimus, & solum in conditione positos arbitramur: huiusmodique quãplurimas coniecturas in Socyni responsis confutatas cernere est, quae in praesentia referre operaepretium nõ est. Posset tamen tam eudẽs coniectura mẽtis allegari, ut ad casum quoque omissum dispositio testatoris meritò producenda uideretur. Quo argumento in substitutione uniuersali, casu quo nullius filiorum testatoris sit superstes, respõdit Alex. substitutũ etiã à foeminis legatarijs excludi propter quasdã coniecturas. Tertius est, quando casus non omnino omissus est: tunc enim ex mẽte fiet extensio. Cuius rei exemplũ est, quando testator in simplicibus disposuit: non enim mixtum casum omnino omisisse creditur, qua de re infrà quinto axiomate diffusius agẽ. Sed & si sub uerbis aliquo modo contineri potest, pro omisso nõ erit, quod in ea specie à Decio responsum est, cùm testator Titio substituisset, & eius filijs deficientibus, seu decedentibus: licet enim non dicatur decedere, qui non natus est, dicitur tamen ἐν πλάτει, & crassa minerua, deficere. Sed hoc uix mihi persuaderi potest, ut deficere dicatur, quod nunquã incoeperit[a]. Et ideo uerius arbitror, nullo modo ex uerbis, sed ex coniectura mentis solum intelligi. Caeterũ & casus ille omissus non censebitur, qui ex uerbis saltẽ impro-

f prie

p l. quo loco. § j. de haere. inst.
q l. si ita stip. §. chrysog. de uerb.
r l. si paterfa. impube. ubi Imo. de uul.
s l. mandasti. de neg. gest.
t l. iij. C. de inoff. testa.
u d. l. tale. § fi.
x l. nominis §. j. j. eod.
y l. haeredes. §. cum ita. ad trebel. l. publius. § fi. de cõd. & dem.
z Glo. in l. lucius. de haer. instit. Cur. cõs. 45. Cor. consil. 118. ij. Socy. consil. 126. iij.
Alex. consil. 17. vij.
Dec. consil. 227.
a l. titio usufruc. de cõd. & demon.

priè acceptis comprændi potest[b]. Idem quoties testator unicum casum expressisset, uerisimiliter credens alium non euenturum, alioquin illum etiam expressurus, is pro omisso non habebitur[c]. Quod & in conditionibus procedit, ꝙuis specialiter & ad unguem obseruari debeant. Idem opinarer quoties id esset expressum, quod frequentius solet euenire, ut non censeatur rarius cõtingentem casum exclusisse, in quo eadem ratio idemq́ꝫ effectus sit[d]. Idem quando id expresisisset, cui aliquid ex consuetudine soleat accedere: nã de eo, quod ex sequela est, actum quoqꝫ interpretabimur[e]. Quapropter cũ negotiator Titio mandasset, ut mutuo centum sola acciperet, responsum est, sub usuris accipi posse, quòd nõ soleant negotiatores inuenire, qui alia conditione mutuare pecuniam uelint[f]. Quartus est, cùm casus omissus est similis expresso, & eundem effectũ habet: fit enim ad eum extensio. Quapropter si mandauero, ut pro Titio fideiubeas, & tu non fideiusseris, sed creditori mandaueris, uel aliter egeris, ꝙ quod mandatum sit, nihilominus tenebor[g]. Vnde & Iason cùm diligenter seruãdos mandati fines docuisset, ab eiusq́ꝫ forma non recedendũ, subdidit tamen, posse plenius uberiusq́ꝫ adimpleri: posse formæ superficiem negligi, dum effectus seruetur: posse quod mandatum nõ est, sed mandato uicinum, expediri[h]. Itemq́ꝫ quod cõnexum, quod antecedens, quod cõsequens, quod accessorium, siue de iure, siue de consuetudine, quæ latius apud eũ legenda relinquimus. Hinc prohibita à testatore alienatione, omnis modus uetitus censetur, unde aliquo casu dominiũ transferri posit[i]: concessaq́ꝫ exequutori facultate uendendi, ut creditoribus satisfiat: poterit & in solutum dari, & pignori opponi, cæteraq́ꝫ fieri, unde huiusmodi causa satisfactionis obseruetur[k]. Qua ratione in quæstione facti obtentum uidi. Rom. Pontifex præposito cuidam cõcesserat, ut ex ecclesiæ immobilibus bonis usqꝫ ad quingentos aureos alienaret: is cẽsus quosdã uendiderat, responsum fuit, ꝙuis huiusmodi iura appellatione bonorũ immobilium stricto sermone non cõtineantur[l], tamen propter effectus similitudinem, non esse dubitandũ, quin alienatio fieri potuerit. Quandoqꝫ tamen etiam si idẽ effectus suadeat, non fit huiusmodi extensio: ut cùm Prætor tutoribus permittit uendere, si illi obligent, nihil agunt[m]: si enim uoluisset Prætor ut eis obligare liceret, non rectè partibus suis functus diceretur, qui uenditionem concesisisset, meritò decreti forma seruanda fuit. In materia quoqꝫ stricta in qua à uerbis nõ recedamus, quales sunt gratiæ ad beneficia, quæ propter ambitionem sacerdotum restringuntur, nõ accipietur huiusmodi interpretatio[n]. Sed & extensio nõ fiet ad casum principis dispensatione indultũ, tum quia de tali testatorem cogitasse nõ est uerisimile[o], tum quia idẽ omnino effectus inde nõ prouenit[p]. Qui enim aliquid filio ꝓhibet antè, ꝙ legitimã ætatẽ habuerit, de eo, qui ueniã ætatis impetrarit non intelligitur: nõ enim princeps rescripto suo maturitatem cõsilij illi dare potest[q]. Hinc quoqꝫ illud inductũ quidã arbitrantur, ut si pro tutore fideiussero, isq́ꝫ nõ administrauerit, tametsi adhuc iste conueniri posit, ego tamen nõ posim: ipse enim conuenietur, tanꝙ socij qui administrauit fideiussor[r]: at ego pro eo solum promisisse censeor, quod propria obligatione, non quod aliena debeat: cùm ergo idem effectus non sit, ad hunc casum fideiusio mea non protrahetur[s]. Quo exemplo cùm miles in procinctu societatem prædæ de hostibus faciendæ cùm Titio contraxisset, dixi, in hanc causam id non

protrahen

b l. diuus de usu & hab

c l mulier. in prin. ad tre.

d Glo. authen. cassa. C. de sac san. eccl.

e l enticiq́ꝫ §. pen. de insti.

f Rom. l. iij §. iurari. de iureiur.

g l. fin. §. fin. mand. Ias l. si procurator. C. de procur

h l iam tamen. §. pen. iudic. sol.

i Bartol. l. in quorum, de pig.

k Bart. l. diuo. colum iij. de ali. leg.

l l. à diuo. §. in uenditione. de re iu.

m l. si pupillorũ §. si prætor. de reb. eo.

n c. susceptum. de resc. in 6.

o l. apud iul §. si. de leg j.

p l si. C de his qui uen. æta.

q l. j. de min.

r l. si C. si tut. non geß.

s l. iij §. illud. rẽ pup. sal.

protrahendum, quòd is ab alio ſocio conſequuturus erat, ſed id ſolum, quod ipſe manu, uirtute bellica cepiſſet: nam & ſolet dici [t]: Socius ſocij mei, mihi ſocius non eſt. SECVNDVM axioma in hoc tractatu eſt, Prouiſio conditionalis in unũ caſum, non trahitur ad omiſſum, qui expreſſo diſsimilis ſit [u]. Quapropter pater dotem ſibi reddi in caſum mortis filiæ ſtipulatus, in caſum diuortij integram filiæ actionẽ reliquiſſe cenſebitur: & uice uerſa, ſi in caſum diuortij ſibi ſtipulatus ſit, filiæ hæredes in caſum mortis dotem repetent: caſus enim hi diſsimiles ſunt, cum qui ſibi diuortio ſequuto paciſcitur, mulierem retrahat, ne facilè aut ipſa diuortat, aut marito diuortendi cauſam præſtet. Qui uerò in caſum mortis ſtipulatur, mulieri facultatẽ relinquit, ut eadem dote poſsit iterum nubere. Nec obſtat, quòd extraneus dotem ſibi reddi in caſu facti matrimonij, & quoquo modo ſoluti, ſtipulatus in eum quoqꝫ caſum aget, quo matrimoniũ à principio non ualuerit [x], & ſic factum non ſit: nam hoc ex mente inductum eſt: conſtabat enim de errore extranei matrimonium ualere exiſtimantis, unde datum ob cauſam, ea non ſequuta, condici debuit. Confirmatur axioma illud eo quoqꝫ reſponſo [x], quo traditum eſt, poſthumum ſuum hæredem cõmodiſſimè inſtitui, ſiue uiuo me, ſiue mortuo natus ſit: quia ſi alteruter caſus omiſſus fuerit, eo qui omiſſus ſit, natus rumpet teſtamentum: ex mente enim teſtatoris apparet, hoſce caſus eum pro diuerſis habuiſſe, ut qui fortè cuperet, uel uidere ſibi hæredem, uel ſuppoſititium partum poſt mortem uereretur, uel alia ſimili cauſa. Quòd ſi appareret conditionem ſe mortuo appoſitam, quia exiſtimaret ſe tunc moriturum, cũ præter ſpem ſuperuixerit, aliud ex Iuſtiniani ſanctione eſſet [y]. Ego tamen Iuſtiniani deciſionẽ proprietate uerbi defendi arbitror: quia dictio, intra decem menſes, ſignificat, uſqꝫ ad decem menſes, quod infrà declaraui [z]. Pro eadẽ ſententia etiam illud inducitur, quòd fideicõmiſſum alicui relictum, ſi hæres ſine liberis deceſſerit, adoptionis cõmento non extinguitur [z]: nõ enim naturalis & adoptitius hoc caſu uidentur ſimiles, quia cũ conditio à teſtatore appoſita ex incerto euentu pendeat, non debet in poteſtate hæredis eſſe, adoptando ſibi filios fideicõmiſſarium eludere [a]. Quapropter exiſtimauerunt quidã, ſi filij antè iam adoptati fuiſſent, tunc conditionem pro defecta haberi [b]: deficit enim hoc caſu ratio, ſolentqꝫ in iure adoptiui pari in cauſa cũ iuſtis filijs eſſe [c]: & id nõ nominis ſolùm reſpectu [d] (nã & ipſi filij ſunt) ſed etiam effectus [e]. Quam ſententiam defendi poſſe opinor, cũ teſtator huius rei conſcius erat, ſcilicet hæredi filios adoptiuos eſſe. Idemqꝫ certius affirmandum, cũ uerba conditionis de filijs legitimis tantum cõcepta ſunt: qua tamen in re aliter Decio [f] uiſum eſt. Sanè operæpretium eſt S. conſultum referre ad has adoptiones pertinens, P. Mario L. Aſinio COSS. tempore Neronis factum, quod hiſce uerbis Cor. Tacitus lib. XV. refert: Percrebruerat ea tẽpeſtate prauiſsimus mos, cùm propinquis comitijs, aut ſorte prouinciarum pleriqꝫ orbi fictis adoptionibus adſciſcerent filios, præturaſqꝫ aut prouincias inter patres ſortiti, ſtatim emitterent manu, quos adoptauerant. Qui magna cum inuidia Senatum adeunt, ibi naturæ munus, labores educandi aduerſus fraudem & artes, & breuitatẽ adoptionis enumerant: ſatis pretij eſſe orbis, quòd multa ſecuritate nullis oneribus, gratiam, honores, cuncta prompta & obuia haberent: ſibi promiſſa legum diu expectata in ludibrium uerti: Quando quis ſine ſolicitudine parens, ſine

t l. nam &. ff. pro ſoc.
u l. ſi cũ dotẽ. ſol. mat.
x l. ſi extraneus, de cõd. ob cau.
x l. commodiſ.
y l. fin. C. de poſth. hære.
z l. ſi quis ſic. j eod.
z l. fideicõmiſſum. de cõd.
a l. nec ei § j. de adopt.
b Rayn. d. §. & quid ſi tantum.
c l. nec in ea. de adul.
d l ſi. de bon. dam.
e l. ſi te parẽs. C. de ſuis & leg.
f Dec. 398.

luctu orbus, longa patrum uota repentè adæquaret. Factum ex eo S.consultũ: ne simulata adoptio in ulla parte muneris publici iuuaret, ac ne usurpãdis quidem hæreditatibus prodesset. Quibus uerbis satis ostenditur, quãtam differentiam antiqui inter iustos filios, & adoptiuos constituerint. Hincq; consequenter deducitur, an grauatus si sine filijs decesserit, si filios legitimatos, hoc est, natalibus beneficio principis restitutos, relinquat, restituere teneatur? Et crebrior sententia est conditionem defecisse, siue per subsequens matrimonium, siue per rescriptum legitimati fuerint. Quod etiam in ea specie receptum est, cùm cõditionis uerba sunt, si sine filijs legitimis, & naturalibus decesserint. Lex enim hos ce iustis filijs æquiparat, nihilq; à legitimis legitimatos differre iubet, nec hi inuicem disimiles à legitimis, & naturalibus censentur[g]: cũ non ex sola legis imagine, sed etiam ex origine naturæ filij sint[h]. Sed quid, si uerba cõditionis concepta sint, si decesserit sine filijs ex se legitime natis, uel ex legitimo matrimonio procreatis? Tunc enim non est dubium per rescriptum legitimatos excludi. Quid, si per subsequens matrimonium? & iste uidetur casus disimilis, cùm testator tempore originis uoluerit legitimos nasci: qualitas enim adiecta uerbo, secundum uerbi tempus regitur[i], & hac ratione ita Ant. But. decidit, & respondit in quæstione facti Bald. Alexãderq;[k]: nam & idem (inquit ille) in feudo traditũ est, quod aliquis sibi & filijs legitime descendentibus stipulatus esset: nam legitimati per subsequens matrimoniũ, legitime descendere non dicuntur: idq; Baldus[l] probauit. Accedit, quòd & ex consuetudine, quæ hæreditatem primogenito defert, nõ admittetur naturalis maior natu, in iusti filij posteà nati damnum, quamuis deinde per subsequẽtes nuptias legitima iura consequutus praponatur[m]. Sunt tamen, qui in contrariã sententiam transierint[n]: quia hi, qui sequutis nuptijs legitimi fiunt, instar iustorũ filiorum habentur, lexq; huiusmodi per omnino similibus habet[n]: nec crebriore calculo recepta uidetur ea sententia[o], ut accepto feudo pro se & legitime descendentibus tales rejciantur, imò pleriq; omnes admitti censuerunt. Ego hac in re sic arbitror distinguendũ: Aut enim loquimur in naturali, qui per matrimonium subsequẽs legitimatus sit, & uerius est, non deficere conditionem: quia lex præsumit legitime natum: ex actu enim subsequuto præsumit usq; à principio affectu maritali concubinã cognitam[p], quæ præsumptio ueritati innitit[q], & in hoc à fictione distat, quòd ea aduersus ueritatem est[r]: meritò igitur ex illis uerbis non existimabitur tanq; illegitime natus summoueri. Aut loquimur in spurio, & si fideicõmissum ab ascẽdente factum sit, idem iuris putarem, idq; paternæ pietatis cõiectura[s]. Nec me mouet, q; legitime natus nõ dicatur, qualitasq; uerbi repugnet: quia respõdeo satis esse, si ex interpretatione legis sustineatur: lex enim pro legitime nato habet, interpretatioq; huiusmodi fauore filiorum capienda est[t]. Sicut etiam uidemus eorum fauore disiunctam pro coniuncta, & uice uersa coniunctam pro separata, aduersus propriã sermonis uim accipi[u]: nam & licet qualitas adiuncta uerbo, ad uerbi tempus referatur, fauore tamen descendentium aliud quandoque obseruari scimus[x]. Nam & rescriptũ Rom. Pontificis, Cùm impuberi, inquit, succederent, si absq; liberis moreretur[y], eam interpretationem non habet, ut uerbum succederent, secundum dictionẽ impuberi restringatur[z]: aut loquimur in fideicommisso, quod ab extraneo relictum est, & tunc probabilior est Alexan

g §. illud. §. reliqui. quibus mo. nat. effi. sui.
h Alex y. in .j.
i l. in delictis. §. si extraneus de nox.
k Bal 367. in 5. Alex. cõsi. 5. in 7.
l Bal. c. naturales si de feu. fuer.
m Ioan Andr. reg sine culpa.
n Imo. c. innotuit. Dec. 155.
n l. j. in fi iuncta l. fi. § ex bonis de bo. dam.
o c. tanta. qui fil. sint leg.
p l. cũ qs. uer. nec enim. C. de nat. lib.
q l. si de prob
r l. filio quem. de liber. & posthu.
s l. generaliter. § cũ autẽ. C. de inst & subst.
t § sed hoc præsenti. in authenti. de sanc episc
u Argu. d. l. generaliter. in princ.
x c. fin xx. q. ij. § utẽ opp.
y c. Raynutius. de testa.
z Bar l. cẽturio y. qõ ij mẽbri prin.

est Alexandri sententia: hîc enim ex fictione legis solum legitime natus dicitur[a]: unde ad hunc casum dispositio testatoris produci non debet[b], cùm proprietas uerborum repugnet, à qua ut recedamus, non est ulla causa. Aliud tamen esset in feudo: propter fauorabilem enim principalis beneficij naturam promptius est, ut etiã huiusmodi admittantur[c]: præsertim cùm in re dubia nõ erret, qui aduersus fiscum iudicat. In dispositione quoq; legis, quæ legitime natos solum ad dignitatem admittit, idẽ respondendum est, ut hi admittantur, quos lex pro legitime natis habet[d]: fit enim latior interpretatio, ut suprà diximus. Et ideo cùm ex lege ordinis non nisi legitimo matrimonio nati in collegium admitterentur, responsum est, hos quoq; subsequutis nuptijs legitimorum iuri restitutos recipiendos esse: debet enim ea in lege benignior fieri interpretatio[e], nisi cũ statuto cautum esset, ut uerba ad literam intelligerentur: id enim non ex litera, sed ex fictione legis est. Aduersus secundum hoc principale axioma quatuor exempla plurimum urgent: uidetur enim conditionẽ in uno casu, ad dissimilem quoq; produci debere: nam pupillaris expressa substitutio ad uulgarem tacitã trahitur, & è contrario, uulgaris expressa ad tacitam pupillarem[f], & tamen hi casus omnino dissimiles sunt, cùm tempore, tum modo, tum etiam effectu[f]. Sed communiter in hoc deuentum est, ut dicamus hasce substitutiones, natura sui conditionẽ habere: non enim aliud est substitutio, quàm conditionalis institutio. Expressio igitur unius conditionis aliam nõ excludit: quoniam lex præsumit, si de alia cogitatum fuisset, eam quoq; testatorẽ æquè expressurũ fuisse. Quòd enim pupillaris contineat uulgarẽ, est ipsius testatoris fauor: quòd uulgaris pupillarem, pupilli utilitatem respicit. Meritò igitur utriusq; fauore, & propter paterni pupillarisq; testamenti coniunctionem, hæc interpretatio admissa est. Nam & si uoluit testator tam suam, quàm impuberis hæreditatem eo decedente ad substitutum pertinere, multò magis suam uoluisse illi deferre credendum est, casu quo filius repudiaret. Adde etiam, quòd ut uulgaris pupillarem contineat, aliquomodo ui uerborum inducitur: conditio enim illa, si filius hæres non erit, potest intelligi immutabiliter[g], & ideo adita hæreditate à pupillo non prorsus extinguitur spes substituti, quia quamuis hæres sit, potest[g] nuda uoluntate usque ad pubertatem abstinere, sententiamq; mutare, quod rectè Pileus & ueteres censuerunt[g], licet Accursius & post eum alij manifesto cauillo dissenserint: quorum rationibus haudquaquam difficile est respõdere, cũ maiore facilitate se paternæ hæreditati quàm extraneorum impuberes immisceant, quod & alibi attigimus[h]. Rursus obstat cõditio, si intra decem menses proximos mortis meæ nascetur, illi est dissimilis, si me uiuo nascetur, & tamen ad hanc producitur[h]. Sed ex his, quæ suprà retuli, satis constat fieri hanc extensionem, quia testator se tunc moriturum credebat: unde si præter spem superuixit, non ideo rumpitur testamentum[i]. Rursus instari potest: conditio, si nubere noluerit, ab ea plurimum differt, si nubere non potuerit: nolle enim & nõ posse, perquam dissimilia sunt[k]: & tamen in substitutionibus, conditio, si hæres esse noluerit, intelligitur, uel non potuerit: & uiceuersa[l]. Sed respondendum est, hos casus ex præsumpta testatoris uoluntate absimiles non esse. Cùm enim de substitutione uulgari agatur, per quam ipsi testatori succeditur, & sic de eius fauore tractetur, uerisimile est, quod de altero expressit, ad alterum

a d.c.tanta.
b d.l. fin. C de his qui uen.
c c.1.§ penul. quib. mod. feud.amit.
d c. innotuit. de elect.
e Bald. consil. 183.1.
f l.iã hoc iure. de uulg.
f l.sed si plures § ad substitutos.
g l. ei qui. de cond.inst.
g l. impuberibus l. necessarijs. de acquir. hæred. l.pen. de auto.tut.
h l.ex contractu. de re iud. l. si filius qui patri. de uulg.
h l. fin. C. de posth. hære.
i Bart. l. Gallus in princ.
k d.l. pater seuerinam. de cond.
l d.§ & quid si tantũ. l. fi. C. de instit. & substit.

quocp, cùm eadem subsit ratio, trahi uoluisse. Quapropter si appareat testatorem non ad testamenti sui fauorem attendisse, sed ad hæredis pœnam, aliud dicendum esset: ut in hac specie, Titium instituit, & si Titius eiusque filij nollent nomen & gentilia testatoris insignia deferre, substituit Caium: si is Titius liberos nullos suscepit, unde non potuerunt nomen & insignia deferri, nunquid substitutus admittatur? Et Socynus[m] respondit, substitutioni locū non esse: quoniam is casus dissimilis sit, & de pœna agatur. Quæ tamen decisio penes me dubia est, cùm ex natura cōditionis appareat, fauorem suum, siue suæ familiæ in animaduersione testatoris fuisse, & ideo nomen & stemmata geri uoluerit: quòd si in hoc Titium cum liberis decedentem grauauit, quanto magis casu quo sine liberis decederet? Et ex his in alia quocp quæstione quid sentiendum sit, discerni potest: testator instituit uentrem uxoris, & si masculus nascatur, & in pupillari ætate decederet, substituit Sempronium: si nascantur fœminæ, instituit eas in CCCC. aureis: uenter nihil peperit, nunquid substitutus admittetur? Ex facto consultus Alex.[n] respondit, substitutum non admitti, & hunc casum omissum censeri, cū altero casu nascentiū fœminarum Sempronio nihil reliquerit[o]. Ego hac in re uereor, ne sententia eius uera non sit: pupillaris enim illa substitutio uulgarē continet[p]: unde nō nato masculo, potuit testamētum à secundo gradu, id est, à substitutione uires assumere[q]. Et ideo hic casus non uidetur omissus esse: accedit defuncti mens, qui fœminis solùm CCCC. reliquit, quoniam reliquum hæreditatis ad substitutum pertinere uoluit, & licet particularis institutio, si alius hæres non sit scriptus, legis dispositione ad ius uniuersale trahatur, cùm tamen uniuersalis substitutus hic adesset, ipse admitti debuit, & fœminis præferri[r]: receptumcp Baldi autoritate est, etiam qui ex tacita uulgari substitutione uocatus est, in re certa instituto præferendum[s]. Sed iterum tandem obijcitur: Communiter recepta est sententia, si quis filio impubere hærede scripto pupillariter Titiū substituit, & si Titius quandocunque sine liberis decedat, Titio ipsi Sempronium, mortuo Titio uiuente pupillo, Sempronium pupillo hæredem fore[t]: ex qua apparet, Sempronij substitutionem factam Titio, & sub conditione deficientium liberorum, ad casum penitus dissimilem trahi, tum respectu personæ, quia pupillo ipsi succeditur: tum respectu conditionis, quia etiam si Titius cum liberis decesserit, nihilominus erit substitutioni locus[u]. Sed respondendū est, hunc casum non omnino esse expresso dissimilem: hæc enim uerba, quandocunque decesserit sine liberis, uerborum compendio uulgarem quocp substitutionem continent: unde Titio præcedente, caput illud, si hæres nō erit, dicitur euenisse, meritò substitutus ceu hoc casu uocatus admittitur.

Verum igitur non est, ex persona dissimilitudinem ullam esse. Ex conditione quocp dissimilitudo non est: quia cum secūdus gradus morte Titij peremptus sit, & conditiones in illo adiectæ perierunt, perindecp est, ac si Sempronium solum pupillo testator substituisset[x]: nec ulla conditionis illius ratio habetur. Quod & hac ratione confirmari potest: apposuit enim testator illam conditionem in Titij fauorē[y], ut ab intestato se derelictam hæreditatē accepere filij possent: unde si hæres non sit, quia ante pupillum moriatur, deficit ratio fauoris: nec hoc prodesse hæredi legitimo debet, cui manifesta testatoris uoluntas substitutum prætulit[z]. Et licet regula sit: Cōditione defecta, substitutū excludi[a], tamen non proce

m Soci. consil. 258.
n Consil. 188. ij.
o [illegible] in scrip. de lib. & posthu.
p l. pe. de uen. insp.
q l. iij. § si de libe. & posthu.
r l filius à patre. eo tit.
s Bald l. fin. q. 33. C. de hære. inst.
t Bart. l. quandiu. ij. de acquir. hæred.
u Pau de Cast. consil. 152. præsens dubit. uidetur formari. in j. in nouiss.
x l. cohæredi. in princi. de uul.
y Bar. l. illis liberis. de cō di.
z l. publius. § si. eo. tit.
a l in testamē to. eod. tit.

non procedit, quando aliàs testator etiã fuisset relicturus[b] : at in ꝓposita specie, *b glo l.j. C. de instit.*
conditio illa solius Titij fauorẽ respiciebat, de quo amplius non quęritur, cũ fa-
tis sit hæreditatẽ cum instituti, cui succeditur, oneribus ad Semproniũ perueni-
re, nõ autem cum Titij oneribus, qui de medio sublatus est. Et ideo in quęstione
facti cum quis hæredi quandocunq; sine filijs fato fungeretur Titium substituis
set, isq; hæres uiuo testatore liberis superstitibus decessisset, dixi substitutũ ad-
mittendum, nec legitimo prodesse conditionis in caduco gradu defectũ, tametsi
hac in re post Oldradũ[c] aliter Socynus responderit[d]. TERTIVM huius tra- *c Oldr. consi. 141.*
ctatus axioma est: Cõditio necessaria, siue actum ipsum, siue effectum respiciat, *d Socy. 76. in fi uj.*
ad casum similem porrigitur: tuncq; non refert, quid ex æquipollentibus fiat.
Quapropter cũ mater filijs suis legasset, si morte patris iuris sui effecti fuissent,
diuus Marcus cum emancipati essent, legatum deberi iudicauit[e]: ea enim condi *e l.mulier. ad trebell.*
tio affectui actus necessaria erat, nempe ut illis legatum acquireretur, nihilq; ad
patrem pertineret[f]. Quod & uice uersa in ea specie responsum est, cum mater *f l. si mater. C. de instit.*
sub conditione emancipationis reliquisset, uel etiam donasset: nam & filijs mor-
te patris sui iuris effectis debebitur[g]: effectum enim solum mater respexisse cre- *g l si. C. de dona. quæ sub.*
ditur. Vnde etiam solet dici, non de itinere, sed de meta curandum[h]. Sed tamen *h Barto. l. cum seruus. de uerbo.*
hisce aduersatur Vlp. responsum, si cui ita relictum sit, si morte patris sui iuris
effectus fuerit, & emancipatione sui iuris effectus fuerit, non uideri defecisse con *i l. fideicõ. §. si cui ita. de leg. iij.*
ditionem[i], sed & cum mors patri contingat, quasi extante conditione, ad fi-
deicommissum admittitur. Quibus uerbis apparet, non solum emancipato de-
beri fideicommissum, sed mortem patris nihilominus expectandam, uideturq;
hæc fortissima esse ἀντινομία, ut Accur. Bartolusq; non citra cauillum dissoluere
eam potuerint. Mihi ea sentẽtia placet, in quam iuisse multos uideo, ut Vlpiani
responsum intelligatur, cum ab extraneo sub ea conditione relictum est: is enim
uidetur odio patris hanc adiecisse conditionem, ne quicquam omnino in eum
peruenire posit: unde expectanda erit mors, nec à uerbis recedendum. In ma-
tre uerò alia interpretatio assumitur, quæ sub tali conditione legasse magis cre-
ditur, ut liberis suis cõsuleret, quàm quòd patrẽ odio haberet. Aduersatur rur- *k d.l. commo- diss.*
sus responso suo Pomponius[k], mihi sæpe (ut ille inquit) uocandus ad partes:
pater enim ne præteritione testamentũ rumpatur, necessariò posthumum insti-
tuere debet: ea institutio duplicem conditionem continet, si se uiuo, uel se mor-
tuo nascatur: & tamen alterius horum casuum expresio ad alterũ nõ trahitur,
nec cum Bart. sentiendum est, talem cõditionem uoluntariam appellante, quia
simpliciter potuit institui: nam & in sententia diui Marci[l], potuit mater simpli- *l d.l.mulier.*
citer filijs legare, & in consilio Galli Aquilij, potuit testator simpliciter institue-
re, & tamen casus mortis ad deportationẽ emancipationemq; ꝓducitur. Igitur
ut pugnantia submoueamus, sciendum est, omnem hanc materiam à coniectura
mentis testatoris uim & robur accipere[m]. Et ideo ubi probabilis huiusmodi cõ- *m l. in conditionibus. de cond & demonst.*
iectura est, ad casum omissum fit extensio, siue uoluntaria, siue necessaria sit
conditio: promptius tamen in necessaria sumitur hæc præsumptio, quòd in ea
solum effectum respiciamus. Vnde in hoc Pomponij responso, cum non satis
constat, quę mens patrisfam. esset, à uerbis non debuit recedi, qui fortè alterum
casum expresit: quia magis hoc animo suo sedebat, ut superius ostẽdi: nã si pro-
pter necessitatẽ institutionis motus fuisset, quid oportuit alterũ casum omitte-

rei:& dum anxie morosus est,alterũ exprimere : cum satis illi fuisset, si simpliciter eum qui nascetur,instituisset. Iure igitur qui alterum dixit, de altero potius negasse censebitur[n]. Quod & in ea specie censendum,cum testator sic uerba cõcepit:si quis filius mihi post mortẽ filij mei impuberis nascetur[o]:indicatur enim mens patris nolentis hunc cum filio iam nato simul admitti, unde conditio ad eum casum non producitur, sed potius tabulæ testamenti preteritione rumpuntur. Cuius rei alia quoq; exempla afferri possent[p], nisi prædicta sat superq; esse arbitrarer. Sed quid si limitatiua,ut ita dicam, dictione usus sit testator: exempli causa:Si filij mihi nascentur,hæredes sunto,& si sine liberis decesserint,tunc Sempronius hæres esto:nemine nato, responsum est, substitutum non admitti, propter dictionem tunc,quæ ita restringit,ut ad casum omissum productio fieri nequeat,& ita hãc uocem plerięq; responsis suis declararunt, Anch. Socynus, Decius[q], & si qui alij. Nam & uulgaris substitutio, cui taxatiua dictio adiecta proponatur,pupillarem in se nullam habet,ut ferè receptus est[r]. Sed nobis dubia uidetur horum sententia,cum Galli Aquilij uerba sic concepta sint:Qui nepos me mortuo intra X. menses nascetur,tunc,&c. tamen in eis fit extẽsio,& ad casus omissos & ad tempora. Item uulgaris substitutio hac formula concipitur: Si Titius hæres nõ erit,tunc Seius esto[s]: & tamen pupillarem in se habet. Alij[t] non hanc uim illi dictioni attribuunt,sed geminationi,ut cum dictum est,& tũc & eo casu. Sed & hæc opinio uerisimilis nõ est: Quis enim credat dictis iuribus locum non futurum,si præter aduerbiũ illud temporis, adiectum quoq; fuisset eo casu? Mihi certe non fit uerisimile: cum enim testator eo casu dicit, per argumentum à contrario sensu uidetur cæteros casus excludere:quod argumentum ex coniectura sumitur,& ideo in primis coniectura spectanda est: quia una præsumptio aliam tollit[u]. Et ex his illa decidi controuersia potest: Testator uentrem uxoris instituit,si masculũ pareret, eiq; Seium substituit, & si fœminam uel neminem, Ptochotrophium: uxor in puerperio cæso uentre, extractoq; fœtu masculo decessit,qui etiam aliquantulum superuixit: Quæritur, an Seius admitti possit? Et uidebatur plerisq; excludẽdum: nõ enim masculum peperit, cui cæso uentre infans extractus est[x]. Sed tamen cum hæc cõditio,si masculum pepererit,necessaria sit,propius est effectum considerari,& substitutioni locũ esse: idq; crebriore calculo approbatum est[y]. Rursus & illa uetus quæstio definiri potest: Testator uxori usumfructum reliquit, si uidua permanserit, & post eius mortem Titio: uxor secundò nupsit, disceptatur inter Titium & hæredẽ, utrius, donec uxor morietur, ususfructus esse debeat: & frequentior ea uidetur sententia[z], ut statim Titius usumfructum habeat, ut cõditio mortis etiam ad secundas nuptias porrigatur, cũ huiusmodi dilatio in fauorem uxoris adiecta, hæredi prodesse non debeat[a]: unde si ad secundas nuptias properauerit, legatario locum faciet. Sed hæc me decisio dubiũ ancipitemq; reddit: cum enim testator in conditione posuerit, si uidua permanet, satis id cogitasse uidetur, potuisse eam secundò nubere: unde cum Titium non nisi post eius mortem uocauerit, manifestè apparet, in casum nuptiarũ uoluisse interim excludi: sicut aliàs quoq; traditum est, cũ testator in conditione filios masculos scripsisset, si deinde in alia substitutione filiorũ simpliciter mentionem faciat, non censeri de masculis tantum egisse[b]: cum enim eorũ rationẽ semel duxerit, si de masculis quoq; alio in loco sensisset,

n l. maritus de procurat.
o l. si pater si lib. de uulg.
p l. si ita quis. de uulg.
q Dec. 332. Soc. 258.
r Alex. l. quiaius. C. de imp.
s l. i. de uulg.
t Dec. consil. 315.
u l. i. diuus de in integ. restit.
x l. anniculus. § fi. j. eo.
y Alexand. l. quod dicitur de liber. & posthu.
z d. l. mulier.
a l. à filia. § alumno. ad Treb.
b Ias. l. qui filiabus de leg. 1.

ſenſiſſet, uticꝙ & tunc expreſsiſſet[c]. Nam & diui Marci ſententia nõ tam communem ſententiam adiuuat, quã proſternit, expugnatcꝙ: in ea enim mater mortis caſum expreſſerat, quia nõ crediderat fore, ut pater eos emãciparet[d]: ſi igitur credidiſſet id futurum, caſus pro omiſſo haberetur. At in hac quęſtione, cogitauit teſtator eam ſecundo nupturam, igitur omiſſus eſt caſus: hincꝙ apparet, non ſolius uxoris cauſa dilationẽ adiectam, ſed hęredis quocꝙ, cuius utilitati in caſu omiſſo proſpexit[e]. Quapropter nõ temere arbitror hoc caſu à uerbis recedendum, adhærendumcꝙ regulæ, qua proditum eſt, pœnam priuationis à teſtatore iuſſam, ad hæredẽ potius ꝙ ad eum, cuius fauore indicitur, pertinere[f]. Communem igitur in hac quæſtione ſententiam minime ſequendam cenſerẽ, cùm uxor ipſa iuuenis eſſet, & quam ueriſimiliter potuit teſtator credere alium thorum appetiturã. Sed & ſi in legato diceretur, poſt mortem uxoris, tunc & eo caſu Titio uſumfructum, clarius eſſet, propter uim geminationis, interim illi non deberi[g]: quod & ferè receptius eſt. Sed quid è cõuerſo ſtatuendũ? Reliquit uxori uſumfructum, ſi uidua permaneret, & ſi alias nuptias celebraret, Titio: non celebrauit, ſed perŋt, Titius'ne admittetur? Et admitti futilibus quibuſdam rationibus Socynus reſpondit[h], ſed idem alibi alia ſentit: puto enim uerius eſſe, cum nõ admitti: cum nõ euenerit conditio, unde meritò hæredi remanebit: diſsimilis enim eſt nuptiarum mortiſcꝙ caſus. QVARTA principalis regula eſt: Conditionem ſpontaneam præciſe & ad unguem ſeruari, nec ad ſimiles caſus extendi debere. Vnde conditio, ſi ſeruo dederit[i], ad dominũ non prorogabitur; & conditio, ut hæredi detur, non eam interpretationẽ accipiet, ut fideicõmiſſarŋs dari poſsit: debet enim factum ipſum obſeruari, ut ſi quis incapaci dare iuſſus ſit, det, licet nummos accipiẽtis non faciat[k]. Et conditio ſi deceſſerit ſine liberis, non deficit, ſi liberos ſuperſtites relinquat, licet mox decedant, uel ſuccedere nolint, aut non poſsint[l]; ſeruatur enim conditio uti ad literã ſcripta eſt, nec fit extẽſio. Cui etiã rei illud accedit, quòd ex ea actus indiuiduus redditur[m], alioqui non diceretᷓ in ſpecie obſeruata. Non ꝓcedit axioma hoc, quando actus per omnia ex diſpoſitione legis exæquatur, ſubrogaturcꝙ illi, quẽ teſtator expreſsit. Quapropter cõditio de hærede, in bonorum poſſeſſore locum tenet[n]: quoniam is & nomine & effectu hæres exiſtimatur. Eadem etiã in eo, cui Prætor cõtra tabulas bonorum poſſeſsionem dedit, obſeruabitur[o]. Item in hærede quocꝙ heredis, nã & is hæres cenſetur[p]. Sed & in eo cui libertatis cauſa bona ex diui Marci conſtitutione adŋciuntur, idẽ reſponſum eſt[q]. Sic cõditioni, ut pupillo detᷓ, ſatisfaciet qui tutori dederit: quoniã is pro pupillo accipit[r], imò cautius ei ſoluitur. Sic illa uerba, ſi centũ ſoluerit, accipiuntur, uel compenſauerit: qui enim compenſat, ſoluit, id eſt, liberat[s]. Adde quòd cui compenſatur, iuſtè contradicere nõ poſſet, cum per eũ ſtet, quominus ſoluatur: dicet enim debitor, ſi mihi ſoluiſſes, & ego tibi conditionem adimpleſſem[t]. Sic & eadem conditio per acceptilationẽ obſeruatᷓ, quoniam acceptilatio diſpoſitione legis ſolutio eſt[u]. Quæ tamen omnia intelligenda ſunt, niſi alia mens ſit teſtatoris, ut quia inter caſum expreſſum & eum qui à lege ſubrogatur, aliqua ſit differentia, quæ uериſimiliter teſtatorem retrahat, ut ea in quęſtione ſuprà à nobis dictũ eſt, cũ Titio relinquitur, ſi hæres ſine filŋs legitimè natis deceſſerit: nam legitimatus per ſequens matrimoniũ defectũ conditionis non inducet. Quod & in ea conditione conſtitutum eſt, ſi legitimæ

ætatis

c l.j. § ſinaut. tẽ. ad deſ. C. de cad. tol.

d l. mulier. uerſicu. quæ quia.

e l. uxori uſum fructum uel le. de uſufr. leg.

f l. uxorem. §. hæres de lega iŋ.

g d. l. uxori.

h Soci. conſil. 30 in 3. conſil. 5. eo. lib.

i l. qui hæredi &c. §. j. de condi.

k l. Mæuius. e. titu.

l l. filiusfa. §. cum quis. de leg. j.

m l. cui fundus. de condi.

n l. in conditionibus. §. patronus. e. titu.

o l. is qui. §. ſi. de leg. præſt.

p l. paterfami. de uul.

q l. iŋ. § ſub cõdit. de fid. liber.

r l. ſi fundus. de condi.

s l. ſi peculiũ. § j l. ſtatulibert. § j. de ſtatulib.

t l. iŋ uerſi. unde de ſtat.

u l. iulianus ait de cõdi. & demon.

ætatis erit, ut qui ueniam ætatis impetrauerit, nihilominus excludatur[x]. Rursus non procedit regula, quando conditio iure adimpleri non potest, idq; testatorem non præteribat, sufficiet enim, si de facto seruetur[y]. Quapropter qui filiæ furiosæ fideicommisit, si sine liberis decederet, de filijs etiam naturalibus intellexisse creditur: cum furiosa mulier matrimonium contrahere nequeat, nec filios legitimos habere[z]. Sic qui hæreditarium seruum iussus est manumittere, & deinde hæres esse, satis est si de facto manumittat[a]: de iure enim quomodo potest, cum adhuc hæres nõ sit? Sic si pater sacerdotis fideicõmittat, si decesserit absq; filijs, de naturalibus & legitimis intelligi non poterit, cum uxores ducere lege Pontificia sacerdotes prohibeantur: & ideo de adoptiuis intelligetur[b], uel si monachus sit, de ipsa ecclesia[c]. Nam & illud receptum est, si pro sacris celebrandis centum testator mystis reliquerit, nec propter diras, abominationesq; Pontificis celebrare illi possint, in aliud honestæ deprecationis genus erogationem cõuertendam[d]. Non procedit tandem regula, cum ex coniectura aliqua deprændi potest, non modum, sed finem ipsum in testatoris animaduersione fuisse: tunc enim spontalis conditio à necessaria non differet. Vnde conditio, si tutela per pubertatem, seu per XIIII. annos finiatur, etiam euenisse censebitur, si morte tutoris finita fuerit[e]: idq; ex coniectura mentis testatoris. Sic & conditio, si centum Arethusæ dederis, per alium adimpleri potest[f], sicut & faciendi condino, nisi cùm personæ electa sit industria. Eòdem pertinet & illa cõditio, si me mortuo posthumus nascatur: nam si testator eam adiecit, quòd crederet se illa ægritudine moriturum, nihil oberit, quo minus & qui se uiuo nascetur, hæres sit[g]. Cui non absimile, in conditione, si quis prior diem suum sine filijs obierit, quam receptum est etiam extendi, cum posterior absq; prole decedat[h]. Quarum definitionum illa est ratio, quòd in conditionibus potissimum defunctorum mens spectanda sit. Igitur cum casus ueniet, diligenter animaduertendum est, quæ fuerit testatoris sententia, ut ex ea ad casum omissum uel progrediamur, uel intra cancellos uerborum consistamus. Decipimur tamen plerunq;, ut Baldus inquit[i], dum scrupulosè nimis & anxiè coniecturis ceu exploratis rebus utimur: Quod ut manifestius fiat, aliquibus etiam quæstionibus ostensuri sumus. In primis igitur dubitari consueuit, an æquè in directis substitutionibus atq; in fideicommissis ad casum omissum fiat extensio. Et Pontanus[k] in fideicõmissis quidem fieri censuit, quòd in eis sola testatoris mens obseruetur: in substitutionibus uerò non idem esse, quòd hæ expressis uerbis concipi debeant[l]. Quapropter (inquit) uidemus si pluribus hæredibus scriptis aliquis post mortem omnium directò substitutus sit, non uidentur inuicem hæredes substituti[m], & tamen in fideicommisso post mortem omnium relicto aliud est[n]. In quam sententiam Dy. Paulus'que Castr. concessit. Idem & Socy. quodam responso[o] censuit, hoc potissimum argumento usus, quòd hæredi, cuius nomen inconsulto deletum est, Prætor bonorũ possessionem non decernit: quia ex coniectura tantum constat eum hæredẽ[p]. In aduersam penitus sententiam alij iuere[q], potiusq; adiuuandam extensione directam substitutionem, quàm obliquam censuerunt: fauorabilior enim directa est[r], meritò benignius accipi debet. Nam & Bartolus facilius extendi ad casum omissum conditionem in persona instituti credidit, q̃ in substitutionibus extendatur[s]. Sed has ego opiniones à ueritate longè lateq;

x l. si C. de his qui uen.
y l. ex facto §. si quis rog. ij. ad treb.
z l. hæredibus §. si. ad treb.
a l. mulier. §. j. de condi. insti.
b l. si quis posthu. de libe. & posthu.
c §. sed hoc præsenti. de sanct. episc. c apr cõ 20.
d l. legatũ. de usufr. leg.
e l. liberto. §. si de an leg.
f l. arethusa. de stat. ho.
g d. l. fin. C. de pos. hær.
h l. hæredes §. cum ita. ad treb.
i Bal. l. precibus. C. de im pub.
k Rom. d. l. si cum dotem.
l l. iubemus. C. de testa.
m l. uel singulis de uulga.
n l. titia. §. seio libertis. de leg. ij.
o Socy. consi. 140. in j.
p l. j. si tabu. test. ext.
q Corn consil. 320 in 4.
r ea si pater de testa.
s Barto. l. gallus. in princ.

lateq́; abesse arbitror: cum enim omnis ultima uoluntas à mente testatoris pendeat, non uidetur inter hos casus probabilis esse differẽtia, solumq́; id erit obseruandum, an mens illa aliquo modo ex uerbis accipi posit[t], confutanturq́; maximè ex prædictis axiomatis, quibus apparet non recipi cõmuniter huiusmodi distinctionẽ. Quin etiã ueterum probatissimi nominatim eam repudiauerunt, ut Bal. Alex. Aret. Ias.[u] Nec uerum est in fideicõmisso post mortem relicto censeri hæredes inuicẽ substitutos, nisi nõ solum post omniũ mortem, sed etiã in tota hæreditate substitutum sit: nõ enim posset tota hæreditas per eum, qui ultimus moriatur restitui, nisi ad eum peruenerit: peruenisse autem nõ potuit, nisi inuicẽ factam substitutionem proponamus. Nulla igitur inter substitutionẽ fideicommissumq́; hoc casu est differentia. Nec me mouet, quòd ex cõiectura Prætor bonorum possessionem hæredi scripto, cuius nomen incõsulto deletum est, nõ decernit: quia satis est ei iure ciuili prouisum esse[x], coniecturamq́; in hoc sufficere: prætorij enim edicti uerba huic nõ conueniebant, quibus ei, qui scriptus est, bonorum possessio datur: at hic scriptus non dicitur, cũ nomẽ eius deletum sit. Secundo queritur, an substitutus posthumo casu quo ille moriatur, cẽseatur etiam substitutus, si nõ nascatur: Et in uulgari substitutione crebrior est sententia, huiusmodi quoq́; casu uocatũ cẽseri[y]. Si igitur testator filiũ, qui sibi nascetur hæredem instituit, & si hæres erit, & impubes decesserit; Caiũ substituit, non nato filio Caius admittetur[z], idq́; ex uerisimili mente inductũ est. In substitutione uerò fideicõmissaria idẽ quoq́; Socynus respõdit, cũ nulla ratio differentiæ afferri posit[a]. Quod enim testatorẽ mouit, ut casu quo adita hæreditate filius decederet substitutum cæteris præferret, idẽ & mouere uerisimiliter debuit, si filius nõ nasceretur: nam, ut inquit Decius[b], quod posteà re cœpta permittitur, à principio quoq́; permittendũ est. In quã sentẽtiam & nos quoq́; trãseundũ putamus. Imò etiam si filius nascatur, & hæres esse nolit, adhuc substitutioni locũ esse arbitramur: eadẽ enim semper ratio mentis subest. Audẽtius respondit Pontanus, substitutionẽ si filius in rerũ natura non esset, ad casum quoq́; producendã quo uiueret, & impubes decederet[c]. Tertio dubitatur, Testator instituit uario modo posthumos tam masculos q́; fœminas, deinde posthumis, si omnes in pupillari ætate morerentur, amitam substituit, unus tantum posthumus natus & impubes mortuus est, an ad amitam pertinebit hæreditas, an ad matrem, quæ filio intestato legitima est hæres: Et Old. respondit[d], amitam excludi, cum in casum plurium nascentium substituta sit, unde uno tantum in lucem edito, casus pro omisso est: quod maximè fauore matris statuendũ est, ne à luctuosa filij hæreditate rejciatur, cum æquum non sit tacita cõiectura eam priuari, & in hãc sententiam pleriq́; trãsiuere. Sed uerior est aduersantiũ opinio[e], ex Pauli respõso, qui his uerbis, cæteri omnes filij filiæq́; meæ exhæredes sunto, rectè unicum filium exhæredatum scribit[f]. Nam etsi nullus natus esset, prædicto casu receptius est[g] substitutæ amitæ locũ futurũ, idq́; etiã in matris damnum, dum omnino tacita non esset uulgaris substitutio, quanto magis unico nato, & ante pubertatẽ mortuo, excludi non debet: ex mente enim testatoris apparet, matri ipsi prædilectã fuisse amitã[h]. Quod & in ea specie à me responsum est, cũ in institutione testator se unum uel plures qui nascẽtur, instituere dixisset: quamuis enim in substitutione subijciatur, & casu quo omnes moriantur, intelligetur tamen unus uel plures

t l. 3. §. si nauatem. de hær. insti.
u d l. uel singulis.
x l. 3. §. sed si legi. de his que in test.
y Ray. in tracta. substit.
z l. si. C. de insti. Cur. consi. 55.
a Socy. consil. 52. col. 6.
b Dec. 227.
c Roma. consi. 6. Mod d. l. 3. de uulg.
d Old. consil. 142.
e Aret. l. placet de li. & posth. Ray. d. §. & quid si tantum.
f l. titius. in prin. de li. & posthu.
g Barto d. l. 3. col. antepe. uersi. 5.
h Bar. d. §. cum ita. in fi.

plures secūdum institutionis formam, à qua declarationem substitutio accipit[i].

Quarto hæsitatum est, cum testator iussisset, si filij absq; masculis morerentur, relictis fœminis, hæreditatē suam in partes tres diuidi, ex quibus una fœminis daretur, duæ Titio & Sempronio, & contigisset ut hi filij absque masculis fœminisq; decederent, num substitutioni locus esset? Et Decius respondit[k] non esse, quia deficit conditio, cum nec fœminas quidem superstites filij reliquerint. At alij aliter crediderunt[l], propter mentem testatoris: in quam sententiam & ego pedibus eo. Si enim uoluit testator Titium, Semproniumq;, etiam in neptum suarum damnum admitti, quanto magis eis non natis & omni hoc damno cessante? Nam & Angelus[m] non dissimili quæstione cum omissum esse hunc casum ui uerborum præfatus esset, non tamen se audere aduersus substitutos iudicium ferre dixit. Quoniam recti conscientia abstrerreretur, ne cōtra uoluntatem defuncti respondeat, quæ in conditionibus primas partes sustinet. Quinto in hac quoq; specie non parum altercatum fuit, Testator masculos, qui sibi nascerentur, instituit, & si sine filijs decederent, uxorem uulgariter, pupillariter, per fideicommissum substituit: si uerò non nascerentur masculi, sed fœminæ, instituit uxorem, fœminis dotem constituit: cum nec mares, nec fœminæ nati essent, respondit Ancharanus, substitutioni locum non esse, uxoremq; excludi[n], quoniam hic casus omissus esset. Et quia testator casu nascentium filiorum noluit à luctuosa eorum hæreditate matrem excludi, quæ ratio eis non natis, deficit: in quam sentētiam & Fulg. transijt[o]: quia cum instituerer paterfamiliâs uxorem, dotemq; fœminis relinqueret, uerisimiliter credidit fore, ut ex persona matris sua quoq; hæreditas tandem ad ipsas deuolueretur. Quid si testator uxorē excitare uoluit ad sobolis procreationem? nam & constat eas ex fœcunditate magis amari, atque ita recentioribus plerisq; placuit: mihi hæc sententia omnino men ti testatoris aduersari uisa est, & non parum uerbis. Quicum uulgariter uxorem substituerit, satis eam uidetur potiorem fecisse, etiam nemine nato: & cum eam uocauerit, etiam exclusis filiabus, quanto magis hoc casu uocasse censendus est? Et quæ suprà pro Ancharani sentētia inducuntur, adeò leuia sunt, ut ex se ipsis ceu folia farfari, quod Plautus inquit, difflari possint. Sexto dubitatum fuit, Pater filium iussit, si sine liberis & intestatus decederet, fundū Sempronianum Titio dare, hunc fundum uxori legauerat, filio sub certa conditione restituendum: interim mortuus est sine liberis filius, condito testamento, num legatum Titio debeatur? Et Socynus deberi respondit[p]: quoniam eam conditionem pater adposuit, quòd uolebat, ut filius de eo prædio posset disponere, quod ubi non faceret, quia nollet, aut non posset, conditio debuit posse per æquipollens adimpleri: hoc autem casu non poterat de eo prædio disponere, quia adhuc ad matrem pertinebat, diciturq; is intestatus, qui quo ad rem, de qua agitur, testatus non est[q]. Sed hæc sententia sanè quàm futilis mihi uidetur, cum coniunctim sub geminis conditionibus fundus sit legatus, & altera (nempe quòd intestatus non decessit) defecerit, clarum est legatum non deberi[r]. Nec quicquam facit quòd de illo fundo testari non potuit, quia debuit intelligi fuisse legatum casu, quo ad eum perueniffet, id est, conditio qua sibi à iure restituendus erat iam euenisset, unde cum ante eius euentum decesserit, euanescit legatum, idq; alij rectè probant[s]. Septimo quæritur, Pater filium instituit &

i l. j. C. de impub.

k Dec. consil. 89.

l Rayn. & Lanc d §. & quid si.

m Ange. consi. 93. in fi.

n Anch. consi. 356.

o Fulg. consi. 49.

p Socy. consil. 92. in uij.

q §. quod autem. de leg. ag. tut.

r l. si hæredi pl. de condi. insti.

s Rayn. d. § & quid si tantum.

tuit,& si is sacerdos efficeretur, iussit ut post mortem Seio hæreditatē restitueret,non est initiatus,sed sine liberis decessit, an locus erit fideicōmisso? Alexander respondit [t], hæreditatem Seio restituendam: quoniam uidetur testator sacerdotij conditionem apposuisse, propter filiorum defectum, unde satis est ex æquipollenti adimpletam. Iason contrà, cùm hæc conditio spontanea sit, ergo præcise obseruanda, aliàs defecisse uidetur. Quid enim si liberis superstitibus ante sacerdotium susceptis decessisset, non'ne uerba expresse Seium admittunt? Mihi hæc Iasonis sententia uero propior uidetur, ne facilè, cùm ratio in obscuro sit, à uerbis recedamus. Possent tamen tot coniecturæ mentis adserri, ut Alexandri opinio præualeret, nec refert conditionem esse uoluntariam: quia tum quoque ex cōiectura ad casum omissum protenditur, ut suprà docui. Octauo quæstionis fuit: Testator fratrē hæredem instituit,& si se uiuo moreretur, uulgariter & per fideicōmissum præfectos ptochotrophij substituit, deinde mortuus est uiuo quidē fratre, sed absente, qui huius rei inscius relictis liberis & ipse decessit, petebant à filio hæreditatem, qui ptochotrophium curabant. Et Fulg. pro eis respondit, quoniã illa cōditio, si se uiuo moreretur, extendi ad eũ quoq; casum debuit, quo se mortuo ante aditam hæreditatem decederet: quod & Iason probauit [u]. Sed hæc opinio sanè quàm ridicula est: uulgaris enim illa substitutio, si hæres non erit, intelligitur, uel alium hæredem non fecerit: unde cùm in filium frater iste ius adeundi transmiserit [x], non uideo, cur præfecti excludendi nō sint: manifesta enim est differētia, si uiuo testatore decedit, nihil habet, quod transmittat, meritò præfecti erunt potiores, si mortuo testatore, transmittet [y]. Quid ergo illi aduersus uerba, mentemq; defuncti satagunt? Sensere cōmuniter id doctores [x], dum prædicto casu admitti substitutum tradiderunt, quando frater hæreditatem repudiasset: tunc enim casus nō omnino dissimiles sunt, nimirum innuentes, si repudiatũ non sit, aliud iuris esse. QVINTVM principale axioma est, Dispositum in casibus simplicibus, ad mixtum quoq; porrigitur. In qua re sciendum est, tripliciter mixtum id solere distingui: aut enim in casu simplici dispositũ est, cui alia qualitas annexa proponitur: aut in casu mixto, sed separabili: aut in mixto inseparabili: de omnibus igitur uidendum. Et primo casu uera est regula, dispositum in casu simplici, in eo quoq; locum habere, cui qualitas addita est. Vnde quod de senatore statuitur, in eo quoq; senatore intelligitur, qui se plebeio in adoptionem dedit [y]: non enim ideo desijt senator esse. Et seruis lecticarijs legatis, is qui & lecticarius & coquus est, debetur [z]: & si lege municipali cautum sit, ut macellarij sint immunes, is quoq; qui & macellarius & piscator sit, immunis habebitur [a], & si qua similia. Non procedit tamen hæc conclusio, quoties qualitas illa simplici dispositioni repugnat [b]. Quapropter his quæ uxoris causa parata sunt legatis, ea non continebuntur, quæ patris familiæ promiscuo quoque usu erant [c]. Cùm enim maritus principaliter sit, uidetur potius pro usu suo parasse, uxoremq; in sequelam admisisse, nec secerni potest, quid principaliter uxori in eis parauerit, meritò qualitas hæc naturã simplicis legati immutat. Sic & cōstitutio Rom. Pontificis, quæ iubet parochiarũ rectores intra annum sacerdotij gradu insigniri, alioquin ipso iure ipsos priuat [d]: in rectore cui dignitas adsit, ut quia collegiatæ, ut uocãt, ecclesiæ sit ædituus, locũ nõ habet: tum quia non ita facilè dignitate quisquã pri-

g uandus

t Alex. consil. 100. in 4.
u l. cũ proponas. C. de hæred. inst.
x l. Pantomus. de acq. hær.
y l. j. § cũ autem. C. de cad. toll.
x Alex. l. j. in 4. col. uersi. secũdo modo. de uulg. & pu. qõ. j. effectus.
y l. per adoptionem. de adop.
z l. seruis urba. §. penul. de leg. iij.
a Bald. l. omniũ. instit. de act.
b l. cũ ex oratione § fin. de exec. tut.
c l. hoc legatum. de leg. iij.
d c. statutũ. de elect. in 6.

uandus sit, tum quia qualitas addita est dignior: unde uix est, ut iuxta alterius simplicis naturā regatur, idq; præsertim cū de pœna agitur. Sic lex Iulia, quæ adulterij crimen quinquēnij præscriptione submoueri sinit [e], ad adulteriū, cui incestus iungatur, non protrahitur: qualitas enim illa aggrauat. Hincq; decidi aliquæ quæstiones possunt. Lege municipij mulier absq; agnati cōsensu cōtrahere ꝓhibetur, num & donare causa mortis? Et ꝓhiberi quibusdā uisum est [f], quia huiusmodi actus, dum fit, formā cōtractus habet, licet postq; inductus est, ultimas potius uolūtates imitet̄ [g]. Ipse in contrariā eo partē, & Rom. Socynum Iasonemq; sequor: hæc enim qualitas, causa mortis, rationē contractus immutat: lex enim agnati consensum reqsiuit, ne fragilitate sexus dolis obnoxia esset mulier: quæ ratio in hoc cōtractu deficit, qui ex simplici uoluntate reuocatur, & ambulatorius est [h]. Quod & in adulto uidemus, cui curator datus sit: is enim sine curatore nō contrahet, & tamen non minus causa mortis donare prohibetur, q̄ testari, uel codicillos facere [i]. Posset ergo prior sententia sustineri, quādo mulier ex lege non solū contrahere prohibetur, sed etiā testamentū facere, quo casu pleriq; loquūtur. LEX prohibet fundos aliquo cōtractu extraneis alienari, hæres iussu testatoris extraneo uendidit, an in legem cōmisit? Et cùm iste propter iussum testatoris alienet, propius est, ut lex de simplici loquēs, ad hunc casum non trahatur: hæc enim qualitas, nempe iussus testatoris, repugnat [k].

LEX cōcedit priuilegia scholaribus, quid in scholasticis ciuibus? Et non uidetur, quia hi amore scientiæ nō fiunt exules, quæ cōstitutionis Fœderici ratio est [l]. Sed tamē in alijs legibus municipalibus, uel aliquorū ordinum humanius est arbitrari, priuilegia huiusmodi fauore studiorum indulgeri, & ideo ciuibus quoq; nō deneganda. Rursus quæritur, Comes Palatinus cui illegitimos natalibus restituere ius est, quendam plenissimè restituit, ab alio citra spem successionis legitimatum, num id potuerit? Socynus negat [n]: quoniam illegitimos restituere poterat, is illegitimus simpliciter non erat, licet quantum ad hæreditatem patris capessendam attineret, pro illegitimo esset. Ipse contraria sentio, cū hæc qualitas dispositionem simplicem nō mutet, sed adiuuet potius. Qui enim legitimum quo ad personam, & quo ad successionem facere potest, etiam illum quantum ad bona restituere poterit, qui iam, quantum ad personam attinet, restitutus est. In secundo casu cùm mixta sunt separabilia, unumquodq; sua natura, suoq; iure regitur [o]. Quapropter si in contractu innominato adsit donatio, quatenus donatum erit, non reuocabitur: quod suprà est, poterit ex pœnitentia secundum cōtractus innominati naturam aboleri [p]. Et si ita facta sit exhæredatio, si filius natus, natáue erit, exhæres esto, utrisq; natis non rumpitur testamentum, quia uterq; separatim exhæredatum se reperit [q]. Quo fit, ut appareat hæc etiam in stricta, atq; odiosa materia obseruari [r]: propriè enim hoc casu sub simplicibus mixtus continetur [s]. Et ex his consequens est, quòd si domum quis uendiderit modico pretio, ut quod dimidiam iustæ æstimationis nō attingeret, quatenus pretiū conuentum est, censeatur uenditio, quatenus supra pretium ualet, sit donatio [t]: si tamen actum hoc sit: & ita frequentius receptum est: cùm enim separationem hæc materia recipiat, utrunq; de se censendum est, tametsi alij contrà [u]. Sic si quis plurium artium magister sit, sub eius artis iudice conuenietur, ob quam in ius uocatus, ad causamq; actionis attendemus [x]. Sic

&in

- e l. eum pas- sam §. præscripta. de adult.
- f Ancha. cons. 3°4.
- g Gl l.j. de dote præleg.
- h l sed'iterū. §.j. de donatio. inter uir.
- i Bald. l.j. de tut. & cur.
- k Alex l.si dignum. ad le. fal.
- l Authen habita. C. de fil. ꝓ pat Bald. Sal. j e ibi.
- m l.j C.de ass
- n inter consi- lia Curt. 18
- o l.si uiua. in fi. C.de bon. mat.
- p l. aristo. de donat.
- q l si ita. de iniusto rup.
- r Corn. consi. 66. in j.
- s l. si statuli b. § si de stat
- t l. si sponsus § circa. de donat inter uir.
- u Andr. Sic. l ij. de uerbo. oblig.
- x l j §. fin. de trib.

& in hac quæstione discernendū est, uendo tibi domū acceptis centum aureis, & etiam uinea, quæ alijs centum aureis æstimatur, quem contractum hunc arbitrabimur? Baldus omnino esse uenditionem [y], Romanus omnino esse innominatū contractum censuerunt [z]. Ego duos esse contractus magis arbitror, & domum partim uenditam, partim permutatam esse: quòd si disparis sit ualoris res & pretium, quod maius erit, obseruabimus [a]. Quapropter cùm ex consuetudine dominis directis in permutationibus laudationis pretium nō soluatur, in uenditionibus soluatur, in prædicto casu non nisi dimidiū laudatiui pendetur, quòd si pars permutata maior sit, nihil præstabitur [b], quod & in iure prælationis recipiendum uidetur, cùm & partem tantum potuisset incola uendere, nec ideo dominus in toto iustè petijsset se præferri. In tertio casu cùm mixtum separari non potest, Primò uidendū est, an propriè sub simplicibus contineatur. Et receptum est non contineri [c], sed ex sententia legis tantum inesse, non tamen expressis simplicibus penitus omissum hunc casum Bartolus censet: indeꝗ est, quòd in fauorabilibus procedet axioma, ut sub simplicibus de mixto quoque actum humanitate suggerente existimemus [d]. Quapropter cū pater libros legales filio, si doctor iuris ciuilis fieret, legauisset, & Philosophicos si in Philosophia, & utrunꝗ gradū filius assumpsisset, utrunꝗ legatum cōsequi debere Baldus respōdit [e]. Sic & Alex. cū lege municipali iurisdictio in actionibus in personam uni iudici tribueretur, in actionibus in rem alteri, utrunꝗ de mixtis posse cognoscere respondit [f]: quoniam hîc de fauore ordinariæ iurisdictionis agitur. Quod tamen intellige, nisi huiusmodi actio in altero præualeat [g]. Si tamē appareret non nisi in casibus simplicibus uoluisse testatorem prouidere, mixtumꝗ pro omisso haberi, tunc aliud obseruandum esset, cuius rei exemplū apud Bartolum est [h]. In odiosis uerò crebrius receptum est, sub simplicibus mixtum nō contineri, quæ tamen sententia perquàm dubia est, cùm in exhæredatione contineri suprà docuerimus [i]. Nam & legata strictè accipiuntur, & tamen in eis regula procedit [k]. Sic & priuilegia, quamuis à iure cōmuni deflectant, tamē in eis quoꝗ regula obseruabitur [l]. Sic & edictū prætoris infamia notans, qui binas nuptias uel bina sponsalia contraxerit, quāuis pœnale, tamen ad casum mixtū porrigitur [m]. Sic in contractibus, si uaccam prægnantem tibi uendam, pacto si uitulū pariat, sit meus: si uitulam, fœtus sit tuus, utroꝗ nato, suū quilibet habebit [n]. Quid censendum? & cùm mixtum separationē recipit, uel simplici annexa est qualitas nō repugnans, quia tunc propriè sub simplicibus continetur, nō dubitauerim in odiosis quoꝗ regulā procedere. Quapropter & in prædictæ exhæredationis exemplo, & in uaccæ uenditione non puto dubitandum, ex ui uerborū casum mixtum aliquo modo cōtineri. Sed cùm mixtum inseparabile est, quia ex sententia legis solum sub simplicibus continetur, putarē uerius esse in odiosis non contineri, & crebriorē sententiam sequerer. Ita tamen, ut quibus in casibus suprà docuit in pœnalibus fieri extensionē, in his quoꝗ casibus simplices ad mixtū trahantur, & ex his quàm plures quæstiones finiri possunt. Et in primis illa, qua dubitari consueuit, an in contractu, quem feudi uulgò appellamus, casus mixtus sub simplicibus comprændatur. Et Pont. non comprændi credidit, cùm in contractibus eius, quod omissum est, nulla ratio habeatur [o]. Sed in hoc ego dissentio: feuda enim beneficia sunt, unde latam fauorabilemꝗ

y Bar in proœ. feudo. colū. uij.
z Rom. d. l. aristo.
a Bart. d. l. aristo.
b Guid. Pap. q. 92. in fi.
c l. quid ergo. § ait. de infam.
d l. si ita scriptū. de libe. & posth.
e Bald. l. fi. C. com. de leg.
f Alex. l. gallus. §. ille casus.
g Segn. consil. 48.
h Bart. in l. cū auus. de cōdi. & demō.
i d. l. si ita facta.
k l. titiæ textores. de legat. j.
l l. y §. amplius de excus. tut.
m d. l. qd ergo.
n Bar l. si extraneus. de cōd. ob cau.
o l. quicquid. de uerb. obl.

interpretationem accipere debent: quapropter in eis appellatione filiorũ etiam nepotes continentur[p]. Vnde & traditum est, naturam bonæfidei hunc contractum seruare[q]. Quod maximè admittendum, si cum principe initus sit: omnes enim eius contractus propter personæ qualitatẽ, in qua bonã fidem exuberare oportet, bonæ fidei existimantur[r]. Secundo, dubitatur, an in compromisso, cui adiecta sit pœna, dispositũ in simplicibus, ad mixtũ casum producatur? Et Cornæus[s] respondit, non produci: quod tum uerum arbitror, cùm uerisimile non est de casu mixto à partibus cogitatum. Tertio, an si iudex terminum concesserit causa omnium exceptionum dilatoriarum, hæ quoque comprændantur, quæ licet negotium perimant, tamen interim pro dilatorijs opponuntur[t]? Et aliqui non comprændi dixerũt: quoniam exceptiones hæ mixtam naturam habent, ideoque in materia iudiciorũ, quæ strictè accipitur, sub simplicibus cõtineri non debent, qua tamen in re amplius ipse quærendum reor. Quarto, an consuetudo feudalis, qua masculi in beneficiarijs illis possesionibus fœminis præferuntur, in hermaphrodito locũ habeat? Et si masculino sexu magis incalescat, certum est consuetudini locum esse[u]: at cùm planè dubium est, utro sexu sit potior, respondit Bal. beneficio excludi[x], quòd huiusmodi cõsuetudo strictè accipi debeat. Nec est uerisimile id actũ, ut huiusmodi naturæ ludibria ad ea beneficia admittantur, quæ non nisi nobilibus & strenuis uiris solebant indulgeri. Quinto, lex erat, in causis motis, uel mouendis sportulæ prius deponantũ, quid in causa appellationis, quæ mixtam quodammodo naturam habet? non enim cum principali eadem est, nec tamen penitus diuersa[y]. Et Alexander ex facto interrogatus, locum non esse legi respondit[z]: quoniam plebiscitum id à iuris cõmunis orbita recedit, & strictè accipi debet, meritò casus mixtus non continebitur. Sed ego in primis ad rationem legis attendendum opinor, quæ si utroque casu eadem subsit, fiet extensio, quod suprà à nobis traditũ est. Sexto, lex municipij in causis ciuilibus actionem trium mensium spatio eximi iubet, in criminalibus duorum termino concludit, quid in actione mixta, quæ ciuilem simul capitalemque controuersiam contineat? Et Angelus non comprændi ea lege respondit[a]: & ideo non nisi ultra triennij metas secundũ ueterẽ iuris sanctionem perimi[b]. Septimo, lex de iudicio ciuili & criminali uerba facit, num in eo iudicio obseruabitũ, quo pœna partim fisco, partim actori exsolui debet? Et cũ tale iudiciũ sit mixtum, non comprændi hunc casum Alexander scripsit[c]: si tamen maior ea sit pœna, quæ fisco debetur, magis est, ut criminale potius existimem, sicut quæ priuato, ciuile erit[d]. Octauo, Comes Palatinus eos, qui ex adulterio nati sunt, natalibus restituere potest, itemque eos, qui ex incestu sunt geniti: quid de eo, qui utroque uitio laborat? Et cũ hîc de principis beneficio tractetur, materiaque sit fauore digna, cẽsuerunt plerique eũ, qui adulterio incestoque partu natus sit, nihilominus legitimũ fieri posse[e]: at alij contrà. Qui enim utroque næuo maculosus sit, odiosior cẽseri debet. Cui ergo quod minus est conceditur, id concessum nõ intelligetur quod plus est[f]. Sed ego primã sententiã, quæ receptior est, sequor. Si enim quis plures filios, quorũ aliqui ex adulterio, aliqui ex incestu procreati essent, sustulisset, utique omnes hac Comitis indulgentia natalibus restitui curare posset[g]: & tamen dubiũ nõ est, magis deliquisse ob delicti iterationem in his omnibus patrẽ, quàm qui in uno taotum peccauerit. Quapropter si delictum

p cap. j. § & si clientulus. de ali. feu
q c. j de benef fr.
r Bal. de pace consti. uersic. si qua uero
s Corn. consil. 63 in 2.
t c. pastoralis. de excep.
u l. quæritur. de stat. ho.
x Bald. consil 237. in 3.
y Cyn. l. inuitus q. xj. C. de proc.
z Alex. consil. 96. in 2.
a Ang. consil. 257.
b l. properandum. C. de iudic.
c Alex. in rubr. C. de iud.
d c. tuæ. de pc.
e Barto d. l. ij. de uerb.
f l. cum pacto. de fer. exp.
g l. iij. C. de epis. aud.

delictũ parentũ respiciamus, casus mixtus minor est expressis, si ad filios ipsos attendamus, cũ eorum respectu cõcessio sit fauorabilis (misericordia enim digni sunt, qui alieno laborant uitio [h]) dicendum est ad hunc quoq; cõcessionem extendendã, quia in fauorabilibus fit extẽsio, etiã si æque tanta ratio nõ subsit [i].

Nono dubitatur, quoties in aliquo actu duæ qualitates inuicẽ contrariæ concurrunt, constat potentiorẽ attendi [k]: quænam igitur qualitas ualidior existimabitur? Et in primis quæ dignior erit. Vnde si in eadem causa sacerdos secularisq; litigent, beneficio initiati etiã profanus fruetur [l]. Sic si maior XXV. annis communem cũ minore causam habeat, & ipse minoris priuilegio utetur [m]. Sic cùm Romanus Pontifex extraordinariũ æruscationis munus quibuscunq; administratoribus indixisset, nõ cõprændi Cardinales eius purpuratos responsum est [n]: talis enim qualitas, tanq; dignior, cæterorum administratorum nomenclatione eos eximit: qua de re possent quàmplurima exempla adduci, quæ passim apud recẽtiores collecta reperiuntur [o]. Potentior quoq; ea causa existimanda est, quæ benignior sit: quamobrẽ si pupillo legatũ sit ea cõditione, ut decem, quæ hæredi naturaliter debebat, solueret, eamq; pecuniã hæres acceperit, potius iure obligationis datam, q̃ cõditionis adimplendæ causa creditur, quia id benignius est [p], tum ut legatarij integra legata ex uoluntate defuncti consequantur, tum ut uideatur pupillus bona fide omne, quod debebat, restituisse. Nec me mouet, quòd in lege Aquilia, si elephantes uel cameli occisi fuerint, fit condemnatio tanquam iumentis occisis, cùm tamen mixtum sit genus: natura enim eorum fera est. Quæ feritas si respiceretur, legis Aquiliæ locus non erat [q]: nam id inductum credibile est, ut domino elephantis uel cameli damnum resarciatur, quod certè benignius est, ne impune in re aliena damnum detur. Rursus potẽtior ea est causa, quæ iure cõmuni iuuatur, q̃ quæ iure speciali, uel commentitio sustinetur. Quapropter miles in dubio uoluisse secũdum ius cõmune testari magis creditur, quàm militari priuilegio uti [r]. Hinc est, quòd si lex municipij non permittit aduersus doctorẽ inquiri, aduersus uerò militem concedit: si quis idẽ & doctor, & miles sit, qui crimine promiscuo deliquerit, ea respiciẽt qualitas, quæ iuri cõmuni magis accedet [s]. Causa quoq; naturalis fortuitæ & extrinsecus accidenti, quoties contrarij inuicem effectus erunt, præualebit [t]: nisi tamẽ aliud ex subiecto argumento appareat, ut cùm frater miles alium fratrem militem hæredem instituit, ex causa militiæ, & aucto ob contubernium amore reliquisse potius creditur, quàm iure sanguinis, castrensisq; id peculium existimabitur [u]: quod arbitror fauore militiæ constitutũ. Specialis quoq; causa potentior generali existimãda est [x], sicut & causa prohibitiua permissiuã superat [y], & qualitas quæ nocet, magis in animaduersione est, quàm quæ prosit [z]. Vnde, si ordinis lege cautum sit, ut nullus doctor possit scholasticorũ rector esse, qui philosophiæ doctor sit, medicinæ uerò auditor, legis prohibitione ex Baldi [a] responso continebit. Sed & hæc & huiusmodi ab alijs diffusius tradita in præsentia non ulterius pertractanda duxi. Et hæc quidem, quod ad extensionem attinet, satis sunt. Superest, ut pauca illi affinia attingamus. Et regula est generalis, quod ut agimus, nõ ualet, saltem eo modo ualere, quo facere possumus: ea sub se quasdam species continet, qualis illa, Si dispositioni impossibile aliquid per conditionem addatur, omnia uitiantur [b]: si per modum, modus reijcitur,

h l. lege. C. de nat. lib.
i c. fi. de Sym.
k c. per hoc. de hær. in 6. d l. quæritur.
l l. præcipimus. §. hoc eodem. C. de app.
m l. si commune. ff. quẽad. ser. amit.
n Rom. consil. 498.
o Feli. c. secũdo. de iudæ.
p l. si pupillus. ad le fal.
q l. ij. in fi. ad leg. aquil.
r l. nam si. de inoff. rup.
s Bal. l. si quis dec. C de fil.
t Bart l. q habet. de tut.
u l. cum allegas. C. de cast pe.
x l. seruus urbã § fin. de leg. ij
y l Sabinus ff. com. diui.
z l. si quis in gratiam. §. fin ad Syll.
a Bal. in proœ. decr. ij. col.
b l. impossibilis. de uerb.

dispositio sustinetur. Rursus alia: Qui actus propriè intellectis uerbis non ualet, ex improprietate sustinebitur. Item alia, In ambiguis ea semper fit interpretatio, ut actus ualeat potius, quàm pereat[c]. Rursus quarta, Actus nullus, nullius effectus est, nisi ꝙ ex eo quoque mens testatoris declaratur[c], ex qua quandoq; eandem uim habet, atq; si ualidus esset, ut quando conditionem de facto impleri sufficit[d], quod suprà attigimus. Idem in pœnis, quãdo quis ita ex actu nullo inquietatur, ac si ualidus esset[e]. Quod & in criminibus quoq; receptum est: cùm enim iure fieri nequeant, sequitur ut si quis de facto committat, legitimis pœnis subijciatur[f]. Sed an actus nullus nomen saltem seruet? Et non uidetur. Quapropter stipulatio nulla, propriè stipulatio non est[g]: testamentum nullum, non est testamentum: sententia nulla, non est sententia. Sic in citatione, in instrumẽto, in cessione. Quod procedere Baldus censuit in actibus iuris[h], alias actus facti etiã propriè nomen seruant, tametsi perperã fiant[i]. Sed quid in contractibus iurisgentium? hi enim facti sunt: Et uidetur uenditionẽ nullam, posse uenditionem appellari[k]: sicut & matrimoniũ nullum, matrimonium dicitur[l]: quod & in diuortio receptum est. Sed cum à iure ciuili fomẽtum recipiant, uerius reor, non nisi impropriè & demonstrationis cuiusdam causa sic appellari. His accedit, quòd paria existimantur, non habere, & inutilem habere[m]. Quapropter idem esse Accursius scripsit, siue mulier maritum non habeat, siue habeat quidem, uerum inutilem[n]: sed hoc ex effectu accipitur: quantum enim ad uerba attinet, certum est maritum habere. Sed de his speciebus satis est. Nunc istam principalẽ declaremus, in qua à Bart. eiusq; in hoc crebriore calculo recepta sentẽtia necessariò recedendum mihi uideo, ꝙ omnes casus non comprænderit, & etiam non omnino uera ratione innitatur. Igitur sciendũ, non generaliter hîc nos quærere, utrum actus nullus aliquem effectum pariat, quod suprà declarauimus, nec de quocũq; effectu nos loqui, sed de eo tantum, qui actui attentato confinis est, qualis est pactio stipulationi, codicilli testamẽto, fideicõmissum substitutioni, actus uiæ, & si qua huiusmodi affinitate quadam iunguntur. In his ergo affirmandũ, actum qui ea forma & modo, quo agitur, non ualet, in eum, qui possibilis sit modum sustineri, si modò testatoris uel contrahentiũ uoluntas eiusmodi præsumatur: nã & hoc credere humanius est, & ex eo suadet, quòd semper id interpretatione agendũ, ne irriti omnino & elusorũ sint cõtractus. Quod maximè absq; dubio procedit cùm expressum est per partes, mentis ipsorũ esse, ut omni meliori modo, quo possunt, actus ualeat[o]. Quæ clausula si in tabulis addita sit, testamentũ præteritione filij nullũ, saltem iure codicillorũ sustinebitur, & si pater filio certam rem reliquerit, propter hanc clausulam iure institutionis reliquisse censebitur[p]. Non tamẽ tanti effectus est, ut actum sustineat in casum à partibus non cogitatum, ut quia deinde insperatò euenit[q], uel perquam rarò accidere soleret, nec sola generalitas uerborum sufficeret, si mens uerisimiliter ab eo casu abfuit[r]. Quod in ea specie receptum est, cùm testator si nõ ualebit, testamentũ iussit iure codicillorũ obseruari: præterito enim posthumo rumpetur, nec in uim quidẽ fideicõmissi poterit sustineri: nõ enim uerisimiliter id uoluit testator[s]: possunt tamen id agere partes, ut etiã in casum non prouisum ualeat, ut cum aliquis ex causa quacunq; etiam incognita liberatur[t]: quod tamen adhuc temperatur, ne dolũ remissum facilè credamus[u], & hæc quidem

cùm

c l. fi. de reb. c.
d l. mulier. §. j. de condi. inst.
e l. ubi. C. de trans.
f l. nemo martyres. C. de sac. san. eccl.
g l. j. §. sed si mihi. de uerbo.
h Bald. l. iij. de test. tut.
i d. l. mulier
k l. Labeo. in uerb. emerit. j. eo.
l l. quod seruius de cõd. ob cau.
m c. j. de præscrip.
n gl. l. fi. C. de plag.
o l. j. de iure codicill.
p Alex. consi. 112 in 3.
q Rom. consi. 294. Feli c. cũ super. de offic. de leg.
r l. fistulas. §. frumenta. de cõtrab. emp.
s Socin. consi. 93 in 4.
t Alex. consil. 21 in 5. col. pen.
u l. tres fratres. de pac.

cùm mens partium clara est. Cæterum etiã in dubijs, ut prædixi, potius credendum est, uoluisse partes actum non omnino inutilẽ facere, & ideo pro regula affirmandũ est, huiusmodi quod geritur, prout fieri potest, sustineri. Quæ regula tunc non procedit, cum alicuius disponentiũ mens aduersatur: ueluti cum appa ret, quem uoluisse testamẽtum facere: nõ enim si irritum sit, interpretabimur saltem iure codicillorũ defendi[x]. Id ea ratione nititur, quòd non uidet̃ testator, qui de toto uoluit disponere, id egisse, ut diuisa in partes re, aliter atq; aliter censeat̃, qui hæres ex testamento est, solidum consequitur, qui ex codicillis, partem iure fideicommissi, cum aliam partem legitimus hæres directe ex S. C. Trebelliano retineat: quæ diuisio cùm diuersa sit ab eo, quod testator egerat, non arbitrabimur id sensisse, ut actus in hunc modum sustineatur. Qua ratione & libertas directa seruo alieno in testamento data in uim fideicõmissi non firmabitur[y]: transiret enim in penitus diuersam speciem, cum per directam soli seruo prouideatur, per fideicommissariam etiam hæredi propter ius patronatus, quod quidem in bonis testatoris nec uerè est, nec produci quidem potest[z], unde & ad extraneos hæredes nõ transit: quòd si in bonis testatoris esset, non ita diuersa species existimaretur. Qua ratione substitutio directa, in fideicõmissariam quãdoq; flectitur: nempe quoties à principio ceu directa ualere non potuit[a]: si enim potuisset, quia actus non dicitur irritus, qui ualere potuit, non fiet hæc interpretatio[b]. In contractibus quoq; quum aliquẽ nobis obligamus, regula nõ procedet: cum enim non nisi ex utriusq; partis consensu contractus uim accipiant, non est uerisimile eũ, qui obligatur, in alia specie consensurum[c]: quinimo credendum est, qui inutiliter se obligat, delectari actũ inutilem se facere, nec creditorẽ admoniturum[d]. Quapropter dominus pro seruo inutiliter fideiubens, quasi iusserit nõ obligatur[e]: sic fideiussor eo tempore datus, quo in peculio nihil est, nisi sic acceptus sit, ut in futurum tempus, quo in peculio aliquid erit, obligaretur, frustra acceptus cẽsebitur[f]. Sic inutiliter transigens, non uidetur uoluisse ex pacto obligari: quis enim credat aduersario, qui cum litigatum est, uoluisse quenquam donare[g]? Cæterum & ubi lex pro forma aliquid requirit, ea non seruata, omnino actus perimitur. Vnde stipulatio cuius forma seruata non sit, nec in uim pacti quidem ualebit[h]: fauore tamen liberationis receptum est, ut si acceptilatio inutilis fuit, tacita pactione id actum uideatur, ne petatur, quod Paulus scripsit[i]. Non quòd ea tacitum pactũ in se habeat (cum enim acceptilatio causa liberationis fiat, uinculum obligationis nullũ debet inducere) sed ex quadã æquitate naturali, qua quis obligatur non petere[k]: & ita ego sentio, licet alij aliter. Et hæc omnia quidem ex coniectura mentis inducuntur, quæ tempore initi actus fuisse præsumitur. Sed quid si casus aliquis deinde superueniat, quem si partes euenturum credidissent, aliud constituissent? Et in hoc breuiter distinguendum est, cum quæritur, an uoluntas intelligatur rebus sic stantibus: Aut in his loquimur, quæ ex unius arbitrio pẽdent, & tunc si res incidat in eum casum, in quem uerisimile sit eum aliter dispositurum, mutata uoluntas intelligitur[l]. Qua ratione si pater filio tutorem dederit, isq; improbus factus fuerit, non sequetur magistratus iudicium testatoris[m], quem uerisimile est, si hoc præuidisset[n], tutorem non fuisse huiusmodi filio daturum. Quo exemplo & procurator constitutus, si prodigus, negligens, stupidus fiat, reuocatus censebitur[o]. Sic legatum ex ini-

x l. nõ codicillum C. de testa.
y l. si seruus legatus. §. si seruus alienus. de leg. j.
z Bart l. j. col. uj. de leg. j.
a l. scæuola. ad treb.
b l. uerbis. de uulg.
c l. j. §. si quis ita. de uerb. obliga.
d l. an inutilis. de accep.
e l. j. §. deinde. quod iussu.
f l. eo tempore. uersic. sed fideius. de pecul.
g l. suus. C. de repu. here.
h l. j. § eũ qui. de cõst. pecu.
i l. si unus §. si acceptilatio. de pact.
k Barto. l. ubi. C. de transa.
l l. paulo. §. j. de leg. uj.
m l. mæuia. § fi. de an. leg.
n l. in confirmando. de conf. tut.
o l. cum quis. de sol.

micitia deinde contracta, uel per alienationem reuocatur[p]. Sic testamentum natiuitate liberorum[q]. Sic cum testator alienationem fauore pupilli prohibuisset, deindeq; constitisset pupillo eam expedire, respõdit Aret. iudicis autoritate uenditionem concedendam[r]. Sic cum testator iussisset, ne in fundo institutus eo amplius quicq; peteret, censuit Bart. ius accrescendi sublatum non uideri[s]. Sic priuilegia monachis concessa, propter exuberantem eorum numerum reuocãtur[t]. Hinc ex facto cum quidam unicum filium hæredem scripsisset, & consanguineç puellæ pro dote centum legasset, quæ summa tempore testamenti propter amplas eius facultates minima uideri poterat, deinde ad paupertatem redactus, eodem testamento decessisset, legatum arbitrio iudicis moderandum plerisq; uisum est, ne plus filio extranea puella consequatur. Aut in contractibus loquimur, qui ex duorum uoluntate interpretationem recipiunt, & tunc non intelligetur rebus sic stantibus tantum facta promissio, nec alterius uoluntas mutata quicquã innouabit[u]. Quod tamen perpetuum non est. Quid enim si prior contractus ex errore ꝓcessisset[x]? quid si ex fiducia[y]? quid si aliqua causa hoc suaderet, de qua à partibus nihil cogitatum fuisset? ut si promiserim tibi gladium restituere, deinde furens petas[z]. Quapropter & in scholastico responsum est, quamuis in aliqua Academia lauream doctoratus, ut uocãt, accipere etiam sub iurisiurandi religione promiserit, nihilominus si in aliud Gymnasium transeat, & ibi examine facto approbetur, non censeri periurũ[a]. Sed & conditiones quæ tacitè ex natura contractus insunt, semper intelligũtur. Si igitur tibi domum locauero, & habere licere promisero, intelligetur rebus sic se habentibus, & pensione interim recepta[b]. Sed & cum lex ex noua causa rescisionem contractus inducit, uel reuocatoriam actionem concedit, apparet rebus sic se habentibus promissum tantummodo fuisse, ut cum quis donat, deinde liberos suscipit, rescinditur ex Constantini rescripto contractus[c]. Cæterum & quando tacitũ pro expresso habendum sit, eodem ferè modo distinguitur: in his enim quæ unius ex sententia conficiuntur, non est dubium haberi[d], in contractibus uerò nõ haberi, si ab altero tantum id actum sit[e], si ab utroq;, secus est: tunc enim idem est, quod in ultimis uoluntatibus diximus, nisi actus in forma peccauerit[f]: cum enim forma ex necessitate legis requiratur, uoluntas partium in nulla animaduersione est: idem cum hæc uoluntas probari non potest. Sumitur autem probatio ex natura rei: ut quia quod omissum est ex natura rei, in eum contractum accederet[h]: sumitur & ex consuetudine, quę in actionibus humanis potissimam uim habet[i]: sumitur & ex præfationibus, huiusmodiq; aliis coniecturis legitimis, quas omnes referre præsentis instituti non est[k]: sed nunquid tacita hæc dispositio ex lege inducta, an potius ab homine censebitur? Et discernendos tres casus arbitror: Primus, quoties lex aliquid à partibus actum pręsumit, nec huic partes ipsæ renuntiare possunt[m], tunc huiusmodi legis dispositio, non autẽ hominis censebitur. Quapropter ius accrescendi tametsi ex tacita quoq; testatoris mente proueniat, tamen ex legis dispositione magis procedere existimatur[n]: nõ enim potest quis partim testatus, partim intestatus mori. Sic Barto. in actione tutelę, diem ex dispositione legis inesse, non autem ex hominis credidit[o]: Quoniam si partes agerent, ut ante diem ea actio oriretur, utique frustra agerent[p]. Sic idem tradidit, procuratorem ad agendum legali dispositione, ad defendendum quoq;

p l. rẽ legatã
q authen. ex causa
r Are. cõsi. 22.
s Bart. l quoties § fiduo. in fi de hære instit.
t c. suggestum de dec.
u l. sicut. C. de act. l. lucius de euict.
x Bar. [illegible] ide[illegible] ut de cõdi. inde
y l si. C. de nõ nume pecu.
z 22. q. 2. ne quis
a 1mo. c. inter [illegible] de ren.
b l. quæro loc.
c l. si unquã. C de reuoc do.
d l inter ueſtẽ. de auro & argen.
e l si repetendi. C de condi. ob cau.
f l 3 de uerbo obliga.
g l. iubemus. C. de testa.
h d. l. quæro.
i l. quod si nolit. § q a assidua. de ædil. edi.
k d. l. si seruus plurĩũ. § fi.
m l si paterfã in princi. de adop.
n l si in testõ. in fi. de uul.
o Bar l. in stipula. 3. q.
p l. cerdonem de oper. lib.

dum quoq; cõstitutum censeri: ut enim id faciat, à lege ipsa etiam preter domini uoluntatem adigitur[q]. Sic receptũ est, tempus quod à lege iudicatis cõcessis'ue indulgetur, tametsi in sententia iudicis sit expressum[r], pro legali tamen dilatione accipi, cũ in arbitrio iudicis non sit, qualem terminũ constituat[s]. Nam & generaliter idem Bartolus definiuit, illam obligationẽ à lege descẽdere, cũ præter uerisimilem contrahentium uoluntatem inducitur. Quæ enim ex præsumpta uoluntate oritur, hominis obligatio, nõ legis est[t]. Nec obest, si quis dixerit, non'ne legibus uoluntatẽ suam regere quilibet creditur[u]? Respõdeo, uerum id esse, in his quæ libero partiũ arbitrio relicta sunt, alioquin nõ sponte facere, sed legis iussu partes creduntur[x]. Quapropter legi Falcidiæ aduersus uoluntatem testatoris locum esse scriptum est[y]: nec enim facere potuit testator, quo minus ea lex locum in testamẽto suo haberet. Secundus casus est, cum lex aliquid præsumit, cui partes renũtiare possunt, & tũc huiusmodi dispositio hominis, non legis dicitur: ut quod in mutuo ęquè bonũ reddatur, in promissione dandi Carthagini, tempus quo illuc iri cõmode possit, & si qua similia. Sensit hoc & Bartolus[z], dum alias esse conditiones tacitas scripsit, quæ ex lege descendunt, alias quæ ex natura rei, alias quæ ex præsumpta uoluntate. Quapropter cũ lex Municipalis consanguineos de controuersijs compromittere iuberet, si compromissum fuerit, necessariò id dicetur factum, non sponte, cum huic legi per alterum renuntiari nequeat: licet Salycetus & Alexander hac in re aliter senserint[a]. Ex hoc quoq; consequens est, ut contractui depositi clausula dolum malum abesse, legis dispositione inesse credatur, non sponte contrahentis[b]: non enim illi renũtiari potest, cum dolus malus in futurum remitti nequeat[c]. Tertius casus est, quoties lex absq; partium respectu aliquid inducit, & tunc quoq; dispositio censebitur legalis[d]. Qua ratione id quod interest, rectè pœnam legalem appellauerimus[e]: inducitur enim in obligationibus faciendi, ut quãti ea res est soluendo, debitor liberetur, tametsi de hoc nihil actũ sit. Et hæc scitu utilia sunt, tum quòd mitius cum lege agitur, quàm cum homine, tum etiam quòd dispositioni legis contrafaciens insolidum condemnatur, dispositioni uerò hominis, pro hæreditarijs portionibus tantum[f]. Possent & aliæ differentiæ referri, quas in præsentia recensere nihil attinet. Postremò uidendum est, quoniam superius dictum à nobis fuit, nõ solum dispositiones hominum à legalibus differre, sed inter ipsas quoq; humanas actiones plerunq; non parum interesse, cur aliud constitutum in ultimis uoluntatibus, aliud in contractibus non rarò reperiamus. Exponendum itaq;, quomodo certius hæc quoq; discerni queant. Et regulariter solet affirmari, eodem iure ultima morientiũ mandata, uiuẽtiumq; contractus accipienda esse, deq; altero ad alterũ, ceu ad similẽ rem, interpretatione procedendum[g], nisi tamẽ diuersa in his ratio afferat: ea diuersitas quinq; ut plurimũ causis solet oriri. Prima, quòd in testamẽtis fauorabilior interpretatio, quã in contractibus fiat[h]: hinc est quòd institutis testamẽto filijs, etiã fœminas admitti indubitati iuris est: cum tamen si quis pro se & filijs emphyteosim recipiat, masculos tantum admitti ferè receptius sit[i]. Eodem modo, institutis filijs, dubium nõ est nepotes quoq; contineri, cum in contractibus contrà responsum sit[k]. Sic à legato quod filijs relictum sit, monachi nõ excludẽtur, in quorũ albũ nomina filij dederint[l]: cum in cõtractibus huiusmodi interpretatio minime accipienda uideatur[m]. Sic

si fidei

q Bar. l. nõ solum. de proc.
r l. iiij. §. condemnatus. de re iud.
s l. ij. eo. titu.
t Barto l. stip. nõ diui. q. s.
u l. quidam cũ ff. de uerb.
x l. iiij. de reg. iur.
y l. tuis. ad legem fal.
z Barto l. quæ extrinsecus. de condi. & demonst.
a In l. si quis maior. C. de transf.
b Paul. Areti. §. Cato. s. opp.
c l. iurisgẽ. §. pen. de pact.
d Barto. d. l. stipulationes. q. s.
e l. cum stipu. si à procu... lo. eo. titu.
f l. in depositi. ff. depo.
g l. ita stipu. de uerbo. obli.
h l. in testa. de reg. iur.
i l. ij. j. eod.
k Bar. j. l. liberorum. Saly. l. ij. C. de iure emph.
l auten. nisi. C. ad treb.
m Spec. titu. de loc. uersicu. 120.

si fidei filio commissum sit, coniectura paternæ pietatis plus dictum, minus scriptum creditur, conditioque, si sine filiis decesserit, extrinsecus sumitur[n]: quod in contractu locum sibi non uendicat. Sic legata domo, aditum quoque deberi responsum est[o]: at uendita, uel familiæ herciscundæ iudicio diuisa, non deberi[p]. Sic conditio impossibilis ultimas uoluntates non uitiat, sed ipsa reiicitur[q], cum tamen contractus ratos esse non sinat[r]. Secunda causa est, quia ultimæ uoluntates promptius executioni mittuntur: pluribus enim actionibus in his succurritur, nunc rei uendicatione, nunc pignoratitia ob hypothecam[s], quandoque & officio iudicis, quod persecutionem uocant. Sed & interdicto plerunque succurritur possessionis adipiscendæ causa[t]: quam ob causam, & edictum diui Hadriani olim in usu erat[u]: quæ omnia in contractibus aliter se habent: ex his enim ordinaria actione experiendum est, nullaque executio præstatur[x]. Eadem ratione & illud dicimus, ultimas uoluntates postquàm dies cesserit in pendenti esse non posse, cum in contractibus aliud sit iuris[y]: unde & illud receptius est, legatarium, qui partem ab altero hærede petierit, non censeri ius crediti diuisisse[z], cum in contractibus constet diuisionem fieri[a]: facilius enim hoc modo testatoris uoluntas exitum habebit[b], nec suspendetur quatenus alius cohæres non soluat. Sic & si tibi seruum arbitratu Seii legauero, eo intra annum non eligente, nihilominus legatum debebitur, nec ulterius erit expectandum[c], cum in contractibus à persona non recedatur, longiorque præstetur dilatio[d]: cui rei consequens est, quòd cautioni Mutianæ in contractibus locum non esse uulgò traditum est[e], cum & debitor in diem ex causa legati cauere debeat, cum dies uenerit se soluturum[f], quod in contractibus admissum non est, nisi magna ex causa[g]. Tertia causa, quòd ultimæ uoluntates ab unius tantum, nempe testatoris, iudicio pendent, contractus non nisi omnium contrahentium consensu perficiuntur: in illis igitur sola defuncti mens in animaduersione est: quapropter si bona sua alienari prohibuerit, ex causa tamen dotis distrahi poterunt[h]: quoniam uerisimile non est, uoluisse eum à se descendentes fœminas indotatas agere, quod in prohibitione, quæ in contractu addita sit, non procedit[i]. Eadem ratione ultima uoluntas posterior, tametsi non omnino perfecta, priorem extinguit[k], cum aliud sit in contractibus[l]: ex actu enim inutili uoluntas tamen prospici potest, quod in legatis solum sufficit[m]. Item annuum legatum iuris interpretatione plura legata, plures obligationes continet: at si annuum quid dari nobis stipulemur, una erit obligatio[n]. Cuius rei ea uidetur ratio, quòd in legatis uoluntatem spectamus, quæ præstationem pluries fieri decreuit, meritò plura sunt legata: in stipulationibus ad formam uerborum attendimus, quæ unica est. Quarta causa originem à præcedenti ducit, ea est, quòd in ultimis uoluntatibus pœnitentiæ, reuocationique locus est, cum in contractibus quod factum est, infectum, quod ratum, irritum, altero dissentiẽte, fieri non posit[o]. Hinc si libertus de se bene merentem amicum donatione aliqua remunerauerit, non fiet causa patrono, ut in sui fraudem id factum conqueratur[p], cum si causa mortis dederit, secus sit[q]: quòd enim huiusmodi alienatio ex nutu eius reuocari posit, facilimè fraudis coniecturam tunc accipimus. Sic adolescens, cui curator datus sit, absque eius autoritate contrahere non potest[r], cum tamen testari, legare, causa mortis donare

posit

n l. cũ acutiss. C. de fid. ubi Bal. in fi.
o l. testatrix. si ser. uendi.
p l. in uendendo. de contrahen. emp.
q l. j. de condi. insti.
r l. impossibilis de uer.
s l. fin. C. com. de leg.
t l. fin. C. de ed. diui Had.
u l. fin. C. quo. bo.
x l. minor cui fid. de min.
y l. receptum. com. præ.
z l. si ex toto §. j. de leg. j.
a l. si creditores C. de pa.
b l. uel negare ff. quem test. ap.
c l. fina. §. sed & si quis. C. com. de leg.
d l. si arbitratu. de uer. ob.
e l. mutiãæ de cõd. & dem.
f l. inter l. sequi. sat. cog.
g l. in omnibus. de iudi.
h authen. res q̃ C. ad l. falc.
i l. nulla C. de iur. dot.
k l. legatũ sub cond. §. fin. de alu. leg.
l l. j. de noua.
m l. fin. de reb. cred.
n l. si stichũ. §. j. de uer. ob.
o l. sicut. C. de actio.
p l. unus si q̃d in frau. pat.
q l. j. §. j. eo tit.
r l. si curatorem. C. de in integ. restit.

posit[s]: nec enim hîc ullum subest periculum, ne damnose agat, cū arbitratu suo omnia reuocandi ius illi sit[t]. Quapropter si municipali plebiscito cautum sit, ne absq; agnati cōsensu mulier contrahat, id tamen ualebit, quod donatione causa mortis tradiderit: nō enim legis ratio, ne mulier decipiatur, locum hoc casu sibi uendicat, cū pœnitere possit[u]: quo exemplo & illud quoq; responsum fuit, cum consuetudine quadā peregrinorum facultates quacunq; eorū ultima uoluntate reiecta, ad principem peruenerēt, si donationis nomine quicq; ab his alienatum esset, nō uideri fraudem fisco factam[x]: quod eo magis recipiendū est, quoniam illud in cōfesso sit, dispositionem stricti iuris in ultima uoluntate inductā, ad cōtractus minime producendam esse[y], nec è conuerso. Quinta causa est, quia contractus etiam ex summi iuris rigore effectum babent, quòd de re sua quemlibet disponere posse iustū est, at ultimæ uolūtates indulgentia solum quadā, dispensationeq; legis sustinētur[z], cū in id tempus earū effectus cōferat, quo quis mortuus est, nec res amplius sua est: quo fit, ut suprema hæc iudicia ceu specialius quoddam auxiliū à legibus cōsecuta, legum ipsarum naturā magis quā contractum imitentur[a]: quapropter & in legatis, & in legum iussionibus, si quicquā factum non sit addita pœna, statim fieri debet, ne in pœnam incidamus[b]: cum in contractibus non prius pœnæ locus sit, q̄ declaratum fuerit amplius fieri non posse[c]. Inde quoq; est, q̄ prohibita à testatore alienatione, nō magis dominium transferri non potest, q̄ si lex expressim uetaret[d], cū tamen in contractu prohibitio eam translationem non impediat, sed in id quod interest, agendū sit[e]. Cæterum & cōtraria ratione institutū est, ut anteq; ultimæ uoluntates legis fomento cōualuerint, cōtractibus ipsis imbecilliores censeantur: quapropter ante conditionis euentum, in eis transmissioni locus non est[f], cum stipulatio cōditionalis nihilominus ad hæredes transeat[g]: firmius enim unicuiq; acquisitū id censetur, quod ꝓpria ope consecutus est, q̄ quod alieno beneficio adipiscitur[h]: unde alimentis mihi ex contractu debitis, possum ex sententia mea transigere: cum si postremo alicuius elogio debeantur, absq; prætoris decreto non possim[i]: qua ratione sunt qui putent, in ambiguo disiunctiuæ obligationis casu ad legatariū electionem spectare[k], cū in contractibus ad debitorem ipsum pertineāt[l]: differentiæq; rationem esse, quòd hæredis hac in re damnū in animaduersione non est, qui & de lucro agit, & alieno facto fortunatus est, ut cui contigerit (quod Poeta ille ait) Res non parta labore, sed relicta: cui tamen rationi illud obesse uidetur, quòd traditum est, si manu missus à domino superstite seruus fuerit, peculium illi cōcessum censeri: sed si testamento ab hærede libertas ei legata sit, nō censeri: quod argumētum tripliciter bene sanè dissoluit Accursius[m]. Ego etiam illud dici posse arbitror, ideo ita cōstitutum, ne dominus quicq; illi ulterius impendendi causam haberet, sed peculiū illi pro alimentis sufficeret. Siquidem & apud Plautū Epidicus ait: Nouo liberto opus est, quod pappet. Cui respondet senex: Soccos, tunicam, pallium tibi dabo, præbebo cibum. Sed an potius id inductū credamus: quoniam qui hēredi seruū relinquit, necessario relinquit: at in necessitatibus nō ita fit liberalitatis & munificentiæ larga interpretatio[n]: nā & traditū est alienationes, quæ testamentis fiunt, non ita facilè in fraudem cuiusq; factas uideri, quoniam necessario fiant[o]: uulgò enim dicitur, superstitis est mancipium, & morientium sedes uiui occupant, nec nisi nudos orcus recipit.

Andreæ

- s l. aurelio. §. catus. de lib. leg.
- t l. sed iterum. § j. de dona. inter uir.
- u l. as. l. ij. de lega j.
- x d. l. uiuus.
- y l. nō dubiū. C. de testa.
- z l. j. C. de sa. san. eccle.
- a §. disponat. in authen. de nupt.
- b Glo. l. j. C. de his quibus ut indig.
- c d. l. ita stipu.
- d l. marcellus. §. res quæ. ad Treb.
- e l. ex lege. de cōdi. ob cau.
- f l. j. § si rautem sub. C. de cad. tol.
- g § ex conditionali insti. de uerb. obli.
- h Glos. l. j. C. si aduer. uen.
- i l. cum hi. §. plane. de trans.
- k l. lucio. de leg ij.
- l l pleruq;. in si de iur. do.
- m l. j. C. de pec. eius qui lib.
- n l rē legatā. de adim. leg.
- o l ex hoc edicto. de ali. iu di. mutan. l. reos. de solu.

ANDREAE ALCIATI IVRISCONS. DE VERBORVM SIGNIFICATIONE LIBER QVARTVS.

CVM SVPERIORIBVS libris à nobis de quadruplici uerborum significatione nõ indiligẽter sit scriptum, superest, ut de figuris & tropis aliqua subijciamus: quæ cũ mixtæ cuiusdam sint naturæ, operæ pretium uisum fuit in hunc locum eas reseruare, quòd sat cõmode non uidebantur posse supradictæ distinctioni coniungi: nam figurarum quædam solum ornatum respiciunt, & hæ ad proprietatem ipsam pertinent, imò elegantiorem, & magis perspicuam orationem, quã ex ipsa proprietate deprompta uerba, faciunt, ut meritò Fab. Quintil. scripserit, Quæ bene translata sint, etiã propria dici solere. Quædam ad improprietatẽ penitus pertinent, & in uitiũ orationis inclinant, qualis est earum maxima pars: aliæ ab usu prudẽtium autoritatem sumunt: nonnullæ ferè nihil à uerbis mutuãtur, sed ex interpretatione uim omnem accipiunt, ueluti ut plurimum sunt parœmiæ. Meritò igitur in ultimum librum recipiendum hunc tractatum censui, præsertim cum sic quoque gratiorem me rem facturũ hisce opinarer, qui iuris scrupulositatibus offensi, in amœniora studia diuertere desiderãt: his enim hic libellus magis arridebit, qui non pauca ex humanioribus studijs contineat, quantaque ueterum Iureconsultorum in eis diligentia fuerit, declaret. Velim tamen hi sciant, me nõ omnino ex Grammaticorum, aut Rhetorum declarationibus, sed crassiore Minerua, quod nostratibus doctoribus magis placere deprændi, huiusmodi schemata & tropos interpretari: & sicut apud Ennium Neoptolemus philosophari sibi ait necesse esse, sed paucis: nam omnino, haud placere: sic & ipsi mihi uideo cum Rhetoribus aliquantisper cõuersandum esse, omnino haud placet: quòd si ipsi in hoc argumento à Grammaticorum traditionibus recesserunt, æquo animo ferre debent, si Iureconsultus eos & ipse non omnino sequar, sed aliqua consultò innouanda duxerim, quæ huic nostræ professioni magis cõducere existimaui. Ex his igitur longè frequẽtissima est quam μεταφορὰν, id est, Translationem uocant, sine qua nec quotidianus quidem sermo consisteret: cum propter uocabulorum angustiam similibus plerunque uti cogamur, uel quia proprium deficiat, uel quia translatum proprio elegantius sit: ut cum Iureconsulti adulterinam monetam, adulterinam scientiã uocant, & adulterari rationes dicunt, id est, conturbari, uel falsò describi[a]. Sic ambulatoriam uoluntatem actionẽ, legis potestatẽ, stipulationẽ dicimus: sic uiã aperire, sic calcem pro fine, cunabula pro initijs plerunque reperire est: hinc anfractus litium antiquare, id est, extinguere: hinc defloratæ species, enucleatum ius, fræni temperies, nuda cõuentio: sic in promptu dicimus, ad manũ, in pendenti, prima facie, laquei legum: sic inhiare commodis, quod à lupis translatum est: sic Rempub. florere, dotem & donationem propter nuptias, æquis passibus ambulare[b], tempora largiri, causam capitalem, quæ ad statum pertinet, dicimus, & si qua similia, quæ

a l. 1. in fin. de ser. cor.

b l. si C. de donat. añ nup.

lia, quæ nusquam in quocunque autorum genere non occurrunt. Ab hac nõ multum distat quæ κατάχρησις, id est, abusio dicitur, cũ omisso ꝓprio & peculiari nomine, aliud apponimus, ut cũ lex Iulia adulteriũ stuprum appellauit, generalissimo nomine usa, cùm speciale crimen insequeretur, meritò Paulus lex, inquit, Iulia stuprum & adulterium non promiscuè (ut habent uulgati codices) sed καταχρηστικώτερον appellat φθοράν: qua figura etiam parricidam dicimus, qui matrẽ interfecit. Sic & Caius inter gestum & factum, inquit, καταχρηστικῶς nihil interest. Sunt qui generaliter catachresin definiant, quæ nomen suum proximo accommodet. Metaphoræ quoque affines sunt parœmiæ, de quibus ERASMVS ROTERODAMVS locupletissimum, & immortalitate dignum opus iam diu edidit, in quo solus uidetur mihi ueteres omnes superasse: is eam sic definiuit: Parœmia est celebre dictum, scita quapiam nouitate insigne. Sunt autem in iure id genus quàmplurima adagia, quorum insigniora uir ille diligentissimus perquam eleganter explicauit: qualia sunt, Glauci & Diomedis permutatio: Nec omnia, nec passim, nec ab omnibus: Non soli Atridæ uxores amant: Pecunia absque peculio fragilis: Officere luminibus: Cùm sacco adire: Manu longa, manu breui: Actũ ne agas: Leonina societas: Illotis manibus: Longè latéque: Sarcta tecta: Ruta cæsa. Cæterum quædã & nos ab eo, fortè consultò, prætermissa annotauimus: quæ quãuis non ita forsan elegantia sint, non tamen eiusmodi uisa fuerunt, ut silentio omittenda duceremus. Ea sunt: HERCVLIS CLYPEVS: in hexasticho, quod Iustinianus ipsis Digestis præposuit: οἷα τὸ ἡρακλῆος πανναίολον ἀσπίδα τεύξας: dicitur autẽ de re pulcherrima, & uarijs ornamentis insigni: ab Hesiodo sumptum, in opere cuius titulus ἀσπίς. DVPONDII IVVENES: studijs tantum initiati, in prœmio, à dupondio nummo, quasi duobus assibus æstimarentur, seu à pondere dupondio, quod & stater dicitur, & πρὸ δυπονδίων: sunt enim adhuc modici ualoris, nos pupillos uulgò dicimus. Eôdem pertinent, LYTAE ET PROLYTAE: quo nomine uocantur postque perfecti, absolutique in ea disciplina fuerint. Sic eodem loco edictum perpetuũ, sparsim, & quasi PER SATYRAM collectum dicitur prouerbiali schemate, à Satyra lance ex uarijs ferculis nullo ordine collatis cõposita. Vnde & Sallustius in Iugurthino, Quasi per Satyrã sententijs exquisitus in deditionem accipitur: id est, non seruato ordine, ut seniores prius sententiam rogarentur, sed uti ipsi imperatori libuisset. Eôdẽ pertinet, quòd Sabinus à Pomponio [c] Cato sui tẽporis dictus est. Sic SATVRNINVM recentiores quidã uice uersa uulgò dicunt, qui phantasticas, absurdas'ue opiniones in iure ciuili sectatur [d]: ab huius nominis Saturnino, quẽ Vlpianus notat. πρὸς ἔπος, id est, ad uerbum, prouerbialiter Vlpianus [e] dixit, de his, qui cõgruenter interrogationi sibi factæ respõdent, quod à nobis in Dispunctionibus diffusius explicatum est. Id Cicero RESPONDERE AD ROGATVM dixit in oratione pro L. Flacco: Nunque nobis ad rogatum respondent, semper accusatori plusque ad rogatum. EREMODICIVM Iurisconsulti appellant, quoties in iudicijs absente altera parte ius dicitur. Vnde qui facilè & citra contradicentẽ uictoria potiuntur, eremodicio potiores dici possunt. Lucianus etiam ad calumniatores trãstulit. Demosthenes separatim ἐρήμην δίκην appellat.

In periuros quoque prouerbiale est dictum, Vlpiano autore: πιστεύσας μὴ ὄμνυε,

[c] l. ij. de orig. iur.

[d] l. j. de senat. Bal. l. j. C. de sa. sanc. eccl.

[e] l. de ætate §. quod autem. de inter.

temere ne iura [f]: quod illis superindici solebat, cùm fustium uel flagellorũ ictibus subijcerentur. DVBIVS EVENTVS LITIS ex Scæuola [g] dici solet, apudq́ nos ferè prouerbij loco usurpatur, apertissimamq́ habet significationem. PROBATIONES DE DOMO [h] uocantur nõ tam suspectæ, quòd domestici testes non recipiantur, q̃ confessiones, & ipsius accusati rationes, cùm quis proprio ore cõuincitur, & suo, quod dicitur, gladio iugulatur: quo sensu & Græcum adagium accipi potest, οἴκοθεν ὁ μάρτυς. VESPERTILIONEM appellari in iure [i] apparet eum, qui ne creditoribus satisfaciat, latitet, & uespere tantum exeat, uel rationes conturbauerit: opinor ex Aesopi fabula, qua inter cætera proditur uespertilionem cum mergo societatem nauticam contraxisse, & summersa naui, cum uterq; decoxisset, uespertilionem non nisi noctu, metu creditorum uagari, mergum frequẽter in undas se demittere, mercimonia amissa perquirentem: ut proculdubio male sentiant, qui uespillonem, uel uersipellem pro uespertilione legunt. Traditur & quandoq; IACTVS RETIS [k] pro re dubia, & mera spe, qua plerunq; homines decipiunt̃. À MANV quoq; uariæ parœmiæ deduci uidentur, ut cùm dicimus, de manu in manum, & per manus tradi, & ad manum non habere, & extra manum demisisse, & manus iniectionem retinuisse. Emissam quoque manum Modestinus dixit [l], pro cautione manu facta. Dicitur & manus pro arte, unde & manus pretium Caio [m]. DOMVM quoq; suam unicuiq; tutissimum refugium Caius [n] scripsit, ex notissima testudinis opinor fabula, οἶκος φίλος οἶκος ἄριστος. OMNEM fortunam in sinu meo habui [o], prouerbialiter etiam dixisse uidetur Scæuola, non solùm eo sensu quo in manu, id est, potestate habere dicimus, sed etiam ut occultam, & sibi soli creditam rem ostenderet: unde & in sinu gaudere Ciceroni III. Tusculanarum: q̃uis & alio sensu alibi accipiatur. ERRONEM quoq;, frequenter uagantẽ, & rebus nugatorijs tempora consumentẽ ex Vlpiano [p] dicere possumus, metaphora ab erronibus seruis ducta. Ouidius in epistola Sapphûs: Nec uos erronẽ tellure admittite nostrum. Cui non multum absimilis est, & miles qui EMANSOR dicitur, hoc est, ut Modestinus interpretat̃, qui diu uagatus, ad castra reuertitur. FELICI DIPLOMATE uti dicuntur [q], qui omnia præpropere agunt: ab his ducto prouerbio, qui cursu publico per dispositos equos omni tempestate contempta, nocte dieq; iter agunt: quod absq; principis diplomate (tractatoriam recentiores Cæsares [r] appellant) facere minimè concessum erat, cuius rei præter Iureconsultos Plinius quoq; ad Traianum, & Cornelius Tac. meminerunt. ἐν πλάτει quoq; frequenter Iureconsulti [s] dicunt, eo sensu quo nos, largo modo, solemus dicere, ueteres nõ ad liquidum appellabant, id latius à nobis Dispunctionum libro II. tractatum est. Cui significatione non absimile est, quod Vlpianus [t] παχυμερέστερον dixit, id est, crassius & pingui Minerua: quo sensu & Aulus Gel. lib. XIIII. cap. I. utitur. PEDEM IN FOVEA HABERE, id est, in periculo mortis esse. Pomponius [u] dixit his uerbis: Ego discendi cupiditate, quam solam uiuẽdi rationem optimã in octauum & septuagesimum annũ ætatis duxi, memor sum eius sententiæ, quã dixisse fertur Iulianus, & si alterum pedem in sepulchro haberem, adhuc addiscere quædam uellem. COLOR QVAESITVS dicitur [x], cùm id, quod uere agimus, simulatione aliqua obtegimus, siue fraudandæ legis

gratia

f l. si diuo in fi. de iureiu.
g l. quod debetur de pec.
h l. pe. de testi.
i l. si ita quis. de eutct.
k l. si iactum de act. emp
l l quidam. de prob.
m l. mulieris j cod.
n l plerīq. de in ius uoc.
o l qui testamentum. de prob
p l. quis sit §. erronem. de ædil. ed.
q l. continuus de uerb. obl
r C. de cur. pub. lib. xij.
s l. in summa §. item lab. de aq plu.
t l. qua tuberonis. de pecul.
u l. apud. de fid. lib.
x l sed Iul. ff ad Mac.

gratia, siue alia ex causa id fiat, solemq; hoc loquendi modo Iureconsulti plerunq; uti: metaphora, ut opinor, à Rhetoribus accepta, qui uerborum coloribus ueritatem plerunq; offuscant. FACTVM TRANSACTVM EST [y], de re finita, & quæ amplius in dubitationem deduci non posit. Cicer. in Catil. lib. III. Atq; illud quod faciendũ primùm fuit, factũ atq; transactũ est: translatione ab eo ducta, quòd finis litibus per transactiones imponatur. CONNIVENTIBVS OCVLIS Vlpianus scripsit [z], id est, per dissimulationem, cùm is qui uidet, oculos interdum claudit, dum perspicere non curat. Accursius stricta iuris ciuilis ratione non inspecta interpretatus est. DE PLANO [a] apud eosdem fieri dicitur, quod facilè & absque causæ cognitione conceditur: origine prouerbij à iudicibus ducta, qui grauiores & arduas causas pro tribunali sedentes cognoscunt: ubi uerò descenderint, in plano constituti, leuiora negotia decidunt. Honorius imperator LEVATO VELO [b] id fieri dixisse uidetur: Cùm causæ, inquit, huiusmodi leuato uelo cognoscantur. Quod & ipsum prouerbiali figura non caret. IN FOLLE OFFERRE Callistratus [c] intellexisse uidetur eum, qui ad liquidum rationes non reddit: metaphora ab his ducta, qui pecuniam intra marsupium ostentant, ita tamen, ut nec qualis, quanta'ue sit agnoscatur: unde uulgari sermone circunfertur, in folle merces non emendas. Illa quoque à prouerbijs uix dissidere non uidentur, cùm OMNI EXCEPTIONE MAIOREM, dicimus integerrimæ fidei hominem. ISAVRICVM, pro atroci latrone, à uitio gentis. VSVRAS NAVTICAS, pro centesimis, & magnis. SPARGERE AQVAM, pro demulcere & blandiri, metaphora ab equis ducta. HVMANITVS CONTINGERE, id est, mori. Sed & eòdem pertinet, quod alibi dicitur: SITIENTIBVS agris tuis alienos irrigas [d]. AEQVA quoque LANCE dicimus, & PASSIBVS AEQVIS, de his, quæ similia sunt: unde & lance una trutinare apud eosdem reperitur. Iustinianus etiam τῷ ποδὶ fieri dixit, quod alienis uestigijs insistere ueteres dicere consueuerunt, cùm quis de suo nihil addit, sed aliena solum recitat: unde & VESTIGIIS INHAERERE ductum est.

Vsurpatur eiusdem imperatoris exemplo [e], de re quæ amplius in usu non sit, ut AB AVLA RECESSISSE dicamus, translatione ab emeritis Palatinis iudicibus accepta. Idem quoque prouerbialiter loquutus uidetur, cùm sub finem Institutionum, Sufficiat, inquit, hæc summo digito, & quasi per indicem tetigisse: ubi Accursius indicem digitum intelligit: ego posse etiam de tabula, seu ut Græci dicunt, elencho accipi arbitror. Sed & Gratianus [f] EMENDICATA SVFFRAGIA appellauit, quæ leuiter causam adiuuant, ut potentium commendationes, & ciuitatum in alicuius honorem decreta. Prouerbialiter quoque Gordianus dixit [g], NOXA CAPVT SEQVITVR: Quoniam ut Marcus Cato ait, nequiter factum semper durat, & reum comitatur. Sic & Ouidius: Pœna potest demi, culpa perennis erit. Sed & Constantius imper. [g] SVO MARTE, inquit, causæ discurrant: id est, suis uiribus, nõ autem aliunde accersitis adminiculis. In iure quoq; pontificio eiusdem monetæ pleraq; leguntur, quorum aliqua referre non omnino extra rem erit, qualia sunt: COLLYRIO uno omnibus morbis me-

h 2 deri,

y l. transacta. 1 eod.

z l. iiij de manumiss.

a l.ne quequã. §. de plano. de off. p oc.

b l. pen. C. de natur. li. xj.

c l. cũ seruus de cond. & demonst.

d l. præses. C. de ser.

e l. nec in arb. C. de arb.

f l. singuli. C. de accus.

g l. licet. C. an ser. ex del.

g l. j. C. ne lic. pot.

deri[h]. FACIBVS solem adiuuare[i]: quod de superuacuis & absurdis dici consueuit. FALCEM in alienam messem mittere[k]: de cognitionem, quæ ad alios pertinet, sibi arrogantibus. PARIES DEALBATVS, ex Actis Apost. pro dissimulatore, & fœdo homine[l]. LABYRINTHVS, de re confusa & inexplicabili, unde Labyrinthus erroris[m]. MARGARITAE ante porcos. ALTARE spoliat, ut aliud operiat. MINGERE ad parietem. Mus in pera. Serpens in sinu[m]. Frustatim lupus comedit agnum[n]. Malus choraules bonus symphoniacus[o], & si qua similia. Cæterum & uulgò ex Accursio recentioribusque interpretibus quædam nobis in usu sunt, non omnino indecora, ut quibus sola uetustatis opinio desit, cætera quæ prouerbio necessaria sunt, abunde supersint: ut cùm de re difficili, AFRICANI LEGEM dicimus[n], quòd huius Iureconsulti responsa, quæ passim in corpore legũtur, obscura sint, & interpretatione indigeant. QVID AD RHOMBVM[o]: de his quæ ad collationem admitti nõ debent, uel nihil ad rem propositam faciunt: uidetur à pisce rhombo optimi saporis deductum, cuius cognitionem ex Iuuenalis carmine habuit Accursius. REM non nouam aggredi[p]: de his, qui uxores uetulas accipiunt, obiectum risus causa ab auditoribus Bulgaro, cũ huiusmodi uxorem duxisset, & manè constitutionem, cuius initium illis uerbis conceptũ erat, auspicaretur. OB solum punctũ caruit Robertus Asello[q]: Ortum ex historia, quam Alber. Ros. recenset. Robertus opulenti sacerdotij, cui asinius nomen, ut uocant, Abbas erat: cæterum auarus, & inhospitalis: quapropter carmen, quod pro foribus monasterij proscriptum erat, commutato puncto inuertit, Porta patens esto nulli: claudaris honesto. Id cũ Pontifex Romanus resciuisset, sacerdotio hominẽ priuauit: unde in fabulam uulgi transijt, prouerbialeque carmen ortũ, de modico momento, rem magnam amittentibus. OVA hodie præstant, quos lux det crastina pullis[r]: Vulgare carmẽ repræsentationis utilitatẽ aduersus procrastinatores ostendens, quale est apud Plautũ, Nihili coactio: in Aulularia. Sunt coactores, qui in iure Collectarij dicuntur[s]: hi in auctionibus reliqua publicanorum solent emere, quæ illi uel ob grauiores curas, uel ob debitorum procrastinationẽ nequiuerunt exigere: ueneunt autem huiusmodi nomina, cũ mala sint modico pretio, quod usu etiamnum uidemus. Horat. Si præco paruas, aut ut fuit ipse coactor Mercedes sequerer. Meminit & Suet. in Vesp. itemque Seneca. CVI aduenit unũ, non aduenit solum[t]: prouerbialiter dixit Accursius, quòd uno ex malo plura cõsequantur, unde & poëtis CATENATI labores dicti. DOMINVS cùm rogat, præcipit[u]: & id habet apertam significationem. QVALIS uerucx, talis offa[x]: uidetur nõ absimilis significationis esse illi, Similes habent labra lactucas: cũ par pari refertur. ASINVS ASINVM NON PRAENDIT[y], de æmulatione, quæ inter æquales est, cùm alteri quis cedere negat, quia paris fuerit cum eo cõditionis. HEBRAEVS NIHIL HEBRAEO, CATILINA CETHEGO[z]: cùm idcirco alteri quis obijcere aliquid criminis nequit, quòd & ipse eodem laboret morbo, non absimile illud Iuuenalis carmen, Clodius accuset mœchos, Catilina Cethegũ. Tempore quisque duos lepores sectatur eodem[a], Aut neutrũ, aut certe nõ capit ille duos. Vulgatũ carmẽ, illi Iuuenalis nõ dissidens, Pectora nostra duas nõ admittẽtia curas. Nec itẽ illi Palladæ in Epigr.

h 29. dist. necesse.
i 6. q. j. si oïa.
k C. le uenerabili. de elect.
l 23. q. j. paratus.
m 29. dist. §. j.
m c. etsi. de iudæis.
n § quia ergo. 13 q. j.
o 16. q. j. legi.
n 1. as. l. quæ dotis. sol. mat.
o gl. authen. licet. C. de na. lib.
p gl. l. rem nõ nouam. C. de iudi.
q Alb. in dict. punctus.
r l. cum hi. de trans.
s l. quisquis. C. si cer. pe.
t gl. in authen. ut iudi. sine quo uerb. illicito.
u glo. l. j. quod iussu.
x gl. l. quod in hæredem. §. eligere. de tribut.
y gl. l. j. §. ueteres. de acquir. poss.
z gl. l. quoniã. C. de iudæ.
a glo. l. nemo C. de assess.

ξενάρχου

γεώργιον πάντων δ' οὐκ ἔχεις ἴδιον. Omnia qui gustas nil proprij sed habes. TANTI offa, quanti panis intinctus[b], de his quæ diuersa existimantur, cũ eadẽ effectu sint. Citant & prouerbij nomine ab Accursio Ouid. illi uersus: Fertilior seges est alienis semper in agris, Vicinumq; pecus grãdius uber habet. Sicut & ab Iasone[c] illud Vergilianũ, Apparent rari nantes in gurgite uasto, in materia difficili & latissima, ad quã tamen extricandã pauci interpretes accesserint. Sed & Picus quoties Bartolũ, aut alium magni nominis doctorẽ incesseret, solebat hoc Ouid. afferre, A` cane non magno sæpe tenetur aper. REVOLVTO MANTELLO, ex uulgari sermone dixit Accursius[d], cũ cõtrarijs exceptionibus, quis aduersus diuersos utitur, ab his ducta metaphora, qui ut scenæ seruiant, mutant palliũ. Et hæc quidẽ, quod ad parœmiã attinet satis & super, ne de fece (quod ille inquit) haurire uidear. Ad reliquas igitur figuras transeundũ. APOSIOPESIS, id est, reticẽtia, apud nos est, cũ tacemus, quod dicendum erat, sed ita tamẽ, ut subintelligi posit. Hæc apud oratores habet affectum uel iræ, uel solicitudinis, uel id genus similẽ, apud nos non item: quare quoties Iure cõsultus quæstionẽ refert, nec expressè decidit, si affirmatiuè thema proponit, censetur etiam affirmatiuè decidere: si negatiuè, cẽsetur & negatiuè respõdisse[e]. Ενδιαδύω, quoties ex duobus unũ dicitur: ut, Pateris libabat & auro, id est, pateris aureis. Sic Scæuola[f]: Semissem patrimonij & portionis restituant, id est, patrimonij in portiones diuisi. Sic Iustinianus, Exigat quod legitime, uel quod pacto debetur, id est, legitimo pacto. Cui non absimile, cũ lex, Arguamus, inquit, id est, arguendo cõuincamus[g]. PROLEPSIS, quædam anticipatio, quę fit ex mente defuncti, credentis id aliquo tempore futurũ, quod prius acciderat: unde dicitur posthumus, etiam qui uiuo testatore post testamẽtum natus est[h]. Cui non absimile, cũ insulam appellamus, quæ amplius nõ est, sed fuit. Sed & ex destinatione animi nomen attribuitur: cũ dos dicitur, quæ uere dos nõ fuit[i], sed destinatione tantũ: & cum uenderes, interpretamur, id est, uendere uelles[k]. Cæterum & quandoq; diuersas res præcedentes neutro adiectiuo omnes terminamus, quod Zeugmatis genus est, ut cum dicimus, uxori uestem, ornamẽta, mundum, aurum, argentũ, quod eius causa paratũ esset, omne lego[l]: intelligitur legata etiam uestis eius causa non parata. ANTONOMASIA est, cũ ius ciuile Romanorũ appellamus, per excellentiam [m]κατ' ἐξοχὴν. Sic Vrbs absolute pro Roma: quæ & quandoq; urbs æterna dicitur[n]. Ausonius: Vrbis ab æternæ deductã rege Quirino: ut errent qui ibi Hectoreæ legunt. SYNECDOCHE, cum pars pro toto: lego portionem domus, in qua cõsueuimus morari[o], intelligitur etiam de tota: nam & plerunq; de parte ad totum in iure ratiocinamur. Huc pertinet etiã, cum totum pro singulis sui partibus ponimus[p], ut quo anno, pro qua anni portione: pro tempore, id est, pro quacunque temporis parte: sic & eodẽ die dicimus, pro eius diei quacũq; parte. PROTHESIS, ut cum dicimus, de dote prælegata: præ abundat[q]. HISTEROLOGIA, conuersus ordo, ut cùm Iureconsultus prius determinat secundam quæstionem quàm primam[r]: dicitur etiam histeron proteron. SYNCOPA, cum de medio tollitur, ut hæres meus dare damas esto, id est, damnatus, alij tamen damnes legunt, ea ratione qua & copes dicitur copiosus. Sed ego ueterem lectionem magis probo. LYPTOTE, id est, defectiua, cum minus dici-

b Ias. l. quæ extrinsecus. de uerb. ob.
c Ias. l. re coniuncti. de lega. iij.
d gl. l. pap. §. sed nec imp. ff. de inoffic. testa.
e l. cũ fundus. § seruum. si cert pet.
f l. lucius. §. Caio. ad S.C. treb.
g l. iij. § possumus. naut. caup.
h l. iij. §. j. de iniust. rupt.
i l. si seruo. ff. de iur. dot.
k l. si rem. §. si cum mihi de præscr. uerb.
l l. heres. §. uxori. de lega. iij.
m §. sed ius. Insti. de iur. nat.
n l. j. C. de sua. lib. xj.
o l. uxori. in prin. de leg. iij.
p l. quæ de tota. de rei uẽ.
q gl. in rubri. de dot. præl.
r l. iij. §. labeo. de incend.

mus plus intelligimus, ut cùm Scæuola interrogatus [s] de eo, quem mater in actis professa erat ex alio, quàm ex marito sibi natum, respondit ueritati locum superfore: intellexit enim non stari dicto matris, & præsumi filium mariti, si in domo uicinis scientibus natus sit: idem est, cùm, non ademit legatum, dicimus [t], id est, dedit. Eius contraria AVXESIS, id est, augmentatiua, ut cũ Papin. [u] Huius, inquit, rei fortissimum argumentum est, cùm loqueretur de argumento à contrario sensu, quod tamen plerunque subuertitur, sic & quandoque euidentissimum dicitur, quod solis coniecturis constat [x]. PLEONASMOS, cùm dictio abundat, ut cùm quis dicit, se oculo uidisse monachum [y], cui non multum apud Grammaticos dissidet PARELCON, quæ est superflua uocis additio: sed apud nos frequentior est, quæ Græcè περιεργία dici potest, id est, ut ita dicam, otiositas: cũ aliqua dictio uel etiam clausula additur, quæ minimè ad rem, de qua agitur, necessaria sit, ita ut etiam si ea desit, nihilominus idem iuris fuerit constituendum [z]: & propterea uulgò solet dici, ex uerbis facti narratiuis, enunciatiuis'ue non sumi argumentum [a]: nisi in eis specialiter lex decisionem suam constituat. Huc pertinent Vlpian. uerba [b], quod ait lex, cũ filia adulterum deprænderit, otiosum non est: uoluit enim in ipsa turpitudine deprændi; quod Solon & Draco dicunt, ἄῤῥητα γ᾽ ἐν ἀῤῥήτοις ἔχοντα, id est, obscœna in obscœnis habentẽ: ueteres tamen codices ἐν ἔργῳ castigatius habent. Intelligit Vlpianus otiosum, id est (ut nos non satis eleganter solemus dicere) non sine mysterio: quo sensu & Fab. Quintil. frequenter utitur, Plinius ad Traianũ, itemque Scæuola [c] otiosam pecuniam dixit repositam, ex qua quis lucrum non faceret, aliquando etiam uacua dicitur [d]. EPANODOSIS est quædam correctio, ut cũ dicimus [e], Stichus, imò Pamphilus liber esto. CAVILLATIO, cùm quis scienter falso argumento utitur [g], aut uerba captat: nam, ut inquit Cicero oratione pro Au. Cecinna: Sermo hercle familiaris, & quotidianus, non cohærebit, si uerba inter nos aucupabimur: denique imperiũ domesticum nullum erit, si seruulis hoc nostris concesserimus, ut ad uerba nobis obediant, non ad id, quod ex uerbis intelligi possit obtemperẽt. Extat & facetus Aesopi mythologi iocus, qui simulans domini iussis parêre, unicam lentem emit, cùm ille indefinitè lentem emi mandasset. Quintilianus metaphoræ speciem esse arbitratur, cũ indefinita pro uniuersali, singulare pro plurali ponitur. HYPERBOLE, excessus, ut cùm lex probationes luce clariores requirit [h], uel momento fieri iubet, quod satis est, si nullo extraneo actu interueniente fiat [i]. Item cùm Antoninus imperator se totius mundi dominum dixit [k], qui nec Persis, nec Scythis, neque Sarmatis unque imperauerit. Eôdem pertinet & Constantij constitutio [l]. Qui adorant, inquit, fabricenses nostram æternitatem, quam hyperbolen Amianus Marcellinus historiæ lib. XV. irridet. Fit quandoque hyperbole etiam diminutionis causa, ut cùm locationem dicimus uno nummo fieri, uel cũ fundũ appellamus palmũ terræ, cuius rei Accursius meminit [m]: & hac ratione dicit constitutũ, ne stipulatio fundi in genere ualeat, quia dando palmum terræ debitor liberaretur: uiderat, opinor, ipse Accursius Ciceronis carmẽ in ioculari libello, Fundum Varro uocat, quẽ possim mittere funda, Ni tamen exciderit, quà caua funda patet. Hyperboles exemplum est etiam in cõtractibus, ut cùm equi uenditor eum cõmendans dicit, meliorem esse equum, qui sit in Italia: huiusmodi

s l. si de prob.
t l. legata. de adi. leg.
u l. j. de offic. eius.
x l. si constante sol. mat.
y 20. q. iij præsens.
z l. q. Romæ. §. callimachus
a gl. in l. j. C. quando non pet.
b l. quod ait lex. de adul.
c l. qui semisses. de usur.
d l. quintus depo.
e l. stichus. de man. test.
g l. j. de regul. cat.
h l. fin. C. de prob.
i d. l. cõtinuus.
k l. deprecatio. ad leg. rho.
l l. ij. C. de fab. l. ei.
m l. cũ post. §. gener. de iur. dot.

iusmodi enim generalitas tanquam ὑπερβολικῶς dicta nõ obligat, idque plerisque uidet. Est & ANAPHORA, id est, relatio, cuius uaria exempla in iure habemus, cũ & ipsa uarijs modis fiat: quandoque enim fit relatio ad eandẽ dictionem in principio orationis[n]; quandoque non fit ad dictionẽ, sed ad tempus, ut cũ lex dicit[o], nepotes post aui mortẽ conceptos, illis cognatos dici nõ propriè, sed καταχρηστικῶς, quandoque alijs modis. Est & EPANALEPSIS, cum maiore significatione facta repetitio[p], quam simpliciter nos geminationem dicimus, & multi effectus est, siue clausulam geminatam dicamus, siue solam uocem, ut si princeps iudici dicat, tu tu cognoscas, nõ demãdabit alij causam, ut Baldus putauit[q]. Illud non dubium, geminationem ex interuallo factam, maiorem uim habere, quod & communiter proditum est[r]. Est & alia geminationis species, quæ in uitium transit, & nullius effectus est, ut PERISSOLOGIA, id est, uerborum adiectio superflua, quã & Cõculcationem nostrates uocant[s], cuius quoque exempla plurima in Iustiniani Authenticis habemus. Vlpianus[t], Vitiũ morbumque ædiles dixerunt, tollendæ dubitationis gratia ἐκ παραλλήλου, id etiam à Grammaticis τὸ αὐτό dicitur. Quandoque eorundem uerborum inducitur repetitio, quæ BATTOLOGIA est, cuius exemplum apud Ouidium Metamorph. lib. II. Et me mihi perfide prodis, Me mihi prodis, ait. Quandoque huiusmodi geminatio diuersam significationem inducit[u], ut cũ dicimus, qualis qualis, pro qualiscunque: ubi ubi, pro ubicunque. Est & quæ NVGATIO dicitur[x], cum quis uerbis quidem aliquid dicere uidetur, efficitur uerò nihil: ut cum creditor alienationi pignoris consentit, saluo iure suo. Est etiam PARALLAGE, quæ per literarum transmutationem fit, ut in eo, qui cum Cratinum seruum solum haberet, Cratisto libertatẽ legauit[y]: ualet enim legatũ. Cui non absimile quod dicitur de eo, qui monumentum instar illius, quod erat Pub. Septimij Demetrij, fieri iusserat, cum solum reperiretur, quod erat Pub. Septimij Damæ[z]. Est & subauditio, qua sæpe Iureconsultus uel taxatiuam uel augmentatiuam dictionem subintelligit: in taxatiua exemplum est apud Venuleium[a], cum morbum sonticum dixit, qui perpetuus noceret, nõ qui tempore finiretur, subauditur tantũ. Sed quid si ex tempore cum antiquis codicibus legas, id est, statim? Melius itaque Vlpianus, Furti actionẽ[b], nõ dominus rei surreptę, sed & ipse habet: intelligitur enim non dominus tantũ. Sic Cicero lib. de officijs II. eam orationẽ susceptam dicit, nõ de filio, sed de toto genere: subauditur de filio tantum. Augmentatiuæ exemplũ est apud eundẽ Vlp.[c] dum scripsit, Si duo filij in potestate patris sunt, eorum munera patrem nõ subire: intelligitur enim, maxime si in potestate: nam nec emancipatorũ quidem subit. Idem apud Callistratum[d]: Scio, inquit, propter rem minimã quemque non restitui, si maiori rei præiudicetur: subauditur maxime. Est & AMPHIBOLOGIA cũ ambiguitas oritur, uel ex singulis uocibus, uel ex coniunctis, de qua elegantissime per Fab. Quintil. lib. VII. nostri iureconsulti sub rubrica de rebus dubijs pleraque attigere. Huic affinis est & ille locus, quem Tractatum τῶν ἀπόρων ueteres dixerunt[e]: fit, quoties quicquid cõstituerimus uerum esse, falsum reperitur. Eôdem etiã pertinẽt, quæ perplexa dicuntur, quorum exemplum & in successionibus, & in stipulationibus habemus[f]. Est & τμῆσις, id est, sectio, cum uox in duas partes diuiditur: ut cum lex iubet[g], satis possessorem dare, uel cum usu hominem cepisse ait,

n l. ij. in princ. C. de offic. præf. præt.
o l. utẽ de suis & leg.
p l. balista. ad treb.
q Bald. c. fi. de offi. deleg.
r Iasl. l. j. colũ. viij. de offic. eius.
s gl. l. lecta. si cer. pet.
t l. j. de ædil. edict.
u l. gerit. de acqui. hære.
x gl. l. si debitor. § j. qbus mod. pig.
y l. qui habebat. de fid. lib.
z l. in testamẽto. de condi. & demon.
a l. fina. ff. de ædil. edict.
b l. j. furti adu. naut.
c l. iij. § fin. de mun.
d l. scio. de in integ. resti.
e l. qui exec. ad leg. falci.
f l. æquissi. ad tertul. l. si ita. tij. de uerb.
g l. quod si specialı. de mun.

id est, satisdare, & usucepisse[b]. Est & DIALYTON, cum sine coniunctione aliqua clausula conficitur, nostri appellant solutam orationem[i]: figura nõ solũ nobis cum Grammaticis communis, sed etiam cum Rhetoribus. Est & quandoque IRONIAM reperire, cum uerba oppositum eius indicant, quod nos re uera sentimus: Latini etiam Dissimulationẽ uocant, ut cũ lex, Pater, inquit, filium exhæredauit[k]: maximam scilicet ad illum affectionem ostendens. Videtur & quandoq; Iureconsultus per Oximorum seu Gryphum, qui ænigmatis est species, uoluisse lectorem morari: ut cum dixit[l], ante diem X. Calendarum, & post diem X. Calendarum: utroq; sermone XI. dies significatur, quod loco suo explicaturus sum. Est etiam παρυπόνοια, cum præter expectationem aliquid respondetur: ut, promittis centum? tu respondes, Arma uirumq; cano[m]: eius exempla apud Aristophanem pleraq;. Sed & Plautus in Asin. Ad pedes quando alligatus es, æquum centupondium, ubi manus manicæ complexæ sunt, atq; adductæ ad trabẽ, nec dependens, nec propendens, quin malus nequamq; sis: hæc enim uerba, quin malus, nequamq; sis, sunt per παρυπόνοιαν dicta. Non multum illi absimilis ἀπόνοια, cum à proposito quis cadit, hoc est ἀπὸ νοῦ. Malũ est, inquit Augustinus, cadere à proposito[n], sed peius simulare propositũ. In id uitium incidisse uidetur Modestinus, dum sub rubrica de pignoratitia actione, C. Seium quem prius creditorem appellauerat, debitorem dicit: si tamen fidelia sunt exemplaria. Est & TRACTVS, cùm uerbo utimur, quod non solum ad præsens tempus refertur, sed futurum quoq; comprændit, quod Iureconsulti solent παρατατικῶς dicere[o], id est, cum extensione, unde apud Græcos præteriti imperfecti nomen. Vlpianus: Si intestatus mortuus esset[p], παρατατικῶς non ad mortis tẽpus referunt. Sed & alibi hęc uerba, neq; defenderetur[q], παρατατικῶς scripta sunt, ut neq; sufficiat unquã defendisse, si non duret defensio, neq; obsit, si nũc offeratur. Qua ratione, egerit, quandoq; interpretamur, id est, agere perseuerauerit. Est & δυνάμεις, quæ & possibilitas. Sabinus[r]: Qui à fideiussione petit, τῇ δυνάμει, à reo petit: nam & pleraq; uerba, quæ effectum significant, ad potentiam solum referuntur: ut cum lex dicit, Si qua pluuia noceat, id est, nocere posit[s]. Sic, cõmittunt se partes prætori[t], id est, cõmittere possunt. Sic, competit, id est, cõpetere poterit[u]. Sic finitum dicitur, quod finiri potuit[x]. Is quoq; modus loquendi ad figuram pertinet, cum præsumptum pro uero ponitur: ut, magnum damnum non est in mora modici temporis[y], id est, esse non præsumitur. Et, natus in domo uicinis scientibus est filius, id est, esse pręsumitur. Et ratio est, quoniam præsumptio pro ueritate in iure accipitur[z]. Sed & quandoq; id appellamus eo nomine, quo prima fronte uidetur, licet eiusmodi non sit: ut cũ lex accusatũ arbitrio iudicis[a], pro innocẽtia personæ remittit. Intelligitur enim prima facie innocentem, licet discussa causa reus appareat. Sic & quandoq; ab eo quod fieri debet, qs nomẽ accipit: ut cũ dicimus, intelligo, id est, intelligere debeo[b]. Appellauit propter uiolentiam iudicis[c], id est, appellare debuit. ALLEGORIAM autem non temere apud Iureconsultos reperies: cum enim perpetua & remota sit translatio, apud nos in usu esse nequit, qui ex uerbis uoluntatem cõijcimus: alioquin quot capita, tot essent sentẽtiæ, uerumq; id carmen faceremus, quod à Iasone audiui, cũ de recentioris cuiusdam in tractatum de pactis interpretationibus sententiam rogatus esset: Campana[d] sonat, phantasticus quod

b l. si post acce. de iud.
i l. sæpe j.co.
k l. cũ quidã, C. de lega.
l l. anniculus. j.co.
m l. quæ extrinsecus. de uerb.
n 22. q. j. certe.
o l. caius. de pig act.
p l. j unde leg.
q l. ij. ex quib. cau. in pos.
r l. aduersus. de arb.
s l. j in princ. de aq. pl
t l. j. §. & post. de ope no.
u l. si qs prioris. in princ C. de secun. nup.
x l. j C. de pœnis.
y l. si debitori. de iudi.
z l. si. de prob.
a l. j. de cust. re.
b 22. q. 5. quacunq.
c l. j. §. si quis ipsius quando ap. sit.
d l. peluis.

cus quod somniat. Sunt tamen qui huc trahant cum Iureconsultus ait[e], Imperium est gladij potestas: nec enim de fabrili gladio materialiter, ut ita loquar, dicitur, sed ἀλληγορικῶς de iure puniendi facinorosos homines. SOLOECISMVS quoque rarò occurrit, tametsi sunt qui à Solone legumlatore dictum putent, quòd is in legibus suis pingui minerua loquutus sit: nostri enim autores puri sermonis obseruantissimi fuere, nisi quis soloecum putet, cum dixit Vlpianus[f]: Si quis in graui ualetudine affectus: præpositio enim abundat. Cùmque Caius teneri uenditorem ad interesse dixit[g], cum in id quod interest dicendū fuisset. Sed excusatur exemplo Græci sermonis: sicut & Persius, Nostrum istud uiuere triste. Et Vergil. Donat habere uiro. Quod & Fab. Quintil. annotauit. Est & soloeci species, quam ἀντίπτωσιν dicere possumus, cum casus pro casu ponitur: ut, Eam quam frater instituit[h], nihil prohibet fideicōmissam peti: pro ab ea qua. Cui similis ἐναλλαγή, cū numerus pro numero ponitur, cuius exemplum non rarò occurrit. BARBARISMVS uerò procul omnino abest, tametsi uulgari consuetudini non parū tribuisse Iureconsultos appareat, ut cum liberū pro filio singulari numero dixerunt[i]: & exorcizare cantaminibus mederi, ex uulgari impostorum uerbo[k]: & denaria neutro genere[m], sed utrunque à Græco acceptum est. Quapropter & in Modestini responsis de excusatione tutorū, & in Iustiniani authenticis non spectandam Latinitatem fateter, quādoquidem eos constat Græcè scripsisse, eorumque libros in Latinum sermonem ab homine uersos, qui nec Græcè, nec Latinè sciuerit. Laurentius tamen Valla, ut maximæ uir doctrinæ, ita & supra uires suas audax, nec à Iureconsultis quidem tēperauit, quo minus illis diem diceret, & de uerborū quorundam significatione, ceu Latinæ maiestatis læsæ, reos faceret, cuius accusationis nouē & uiginti capita breuiter ego confutanda duxi: tum ut tantam eius arrogantiā nescio, certe φιλαυτίαν, aliquatenus retunderem: tum ut hi literatores non esse temere à nostris recedendum cognoscerēt, & ueriora à Iurecōsultis, etiam in alienis professionibus tradi, quàm ipsemet Valla, alioquin Grāmaticorum præstantissimus, in propria arte commentari potuerit. Primò Iustiniani sententiam non approbat, noxam appellantis ipsum quoque serui corpus quod nocet, noxiam uerò maleficium: qua in re & Beroaldū sectatorem habuit. Ego apud ueteres Noxam à nocēdo dictam inuenio, unde præter pœnam etiam nocumentum significare. Ouid. Sine noxa luce bibuntur. Meritò ergo seruus qui nocuit, noxa dici potest: sicut & ἄτη illa Homerica, noxa appellatur. Noxia uerò ipsa est culpa, seu maleficiū. Plaut. Bacch. Sat sic suspectus sum, cum careo noxia. M. Manl. Quinetiam infelix uirtus & noxia felix. Vnde meritò Seruius Vergiliū noxam pro noxia dixisse scripsit: Vnius ob noxam: quo exemplo & alij ueteres sæpius utuntur, quod & alibi attingam[n]. Secundò Iustinianum irridet, qui testamentū dixerit, testationem mentis esse, autoritateque Gellij nititur, alioquin & ornamentum, uestimentum, pauimentum, idque genus similia, à mente deducerentur. Respondeo, non etymologiam ibi Iustinianus adducit, sed allusionem, qualem Grammatici paronomasian, Rhetores parison habent, solum'que in ea nominis conformitas spectatur: quod & Fab. Quintil. non latuit, cum non ad originem uocis, sed ad soni similitudinem referatur, ut hoc casu eò melior fuit allusio, quòd ueritatē etiam respicit: in testamentis enim mens potissimum dominatur. Tertiò negare uidetur

mulieris

e l. imperium. de iurisd. omn. iudi.
f l. 1. ad Syll.
g l. quod sæpe. in fi. de contrahē. empt.
h Leam quam. C. de fideicom.
i l. qui cū tutoribus in fi. de transf.
k l. ius agnationis. ff. de pact.
l l. 1. de uar. cog.
m l. publia. dep.
n l. plebs. §. fi. eod.

mulieris appellatione uirginem cõtineri, quod Caius affirmauerat: at ego idem aio, cum ad sexum hęc uox refertur, quandoquidem nec etymologia repugnat: cum Lactantio autore à mollicie mulier dicatur. Quarto, aduersari Martianum Vlpiano ait, quòd ille munus rectè dici, quodcunque donum sit, hic donum generis nomen, munus speciei asseuerit: sed difficilima non est resolutio, cum munus generaliter acceptũ, etiam officia & onera comprehendat, tum etiam quamcunque largitionem significet, siue cum causa, siue absque causa, at si specialiter pro largitione tantum ponatur, tũc largitionem cum causa. Nec mirum est eandem uocem & specialiter & generaliter accipi, ut in iurisdictione adoptioneque dicimus, quam rem, sicut & alias plerasque alibi, nimirũ locis suis, diffusius tractabo.

Quinto, Vlpiani sententiam confutat, peculiũ pusillam pecuniam appellantis, confingitque absque aliquo autore peculium id esse, quod quis industria sua lucratur: at aliter ex autoribus dicendũ est, qui peculium patrimonium testatoris appellant: quia olim census Romanorum in pecore erat, unde & pecunia dicta: cæterum quoniam diminutiua forma peculiũ profertur, pro parte census accipi cœptũ est, qualem seruis domini concedunt, qualemque filijsfamiliâs à patre separatim habent: addit & Celsus, ex consuetudine rusticorũ fenum sic eam partem patrimonij dici, quam quis in numerato, & ad casus repentinos repositam habet. Græci thesaurum dicunt, quòd reposita sit ἐς αὔριον, id est, in crastinum, seu futurum tempus fruenda: unde & θησαυρίζειν reponere est. Sexto, in Modestinum inuehitur, qui possessionem dixerit ab agro iuris proprietate distare, ridiculumque & imperitum eum asserit, qui substantiam rei definire uolens, de qualitate disseruerit: at ego Valla respondeo, quod alij ex obijcis uitium, id tibi est, qui nescis ueteres possessionem appellasse fundum per usucapionem acquisitum, quo casu non iure dominij in eius usu defendimur, sed autoritate legis: atque ita in lege XII. tabul. accipi, Festus quoque Pomp. autor est. Vnde apparet, nõ qualitatem, sed substantiam à Modestino definiri: quod in eius responsũ declaratione infrà latius ostendetur. Septimo, in Nouali usus est à Paulo dissentire, dum terram proscissam esse, quæ anno cesset, Paulus ait: Valla etiam Nouale dici, aruum nuper, & cũ magna cura, ad culturam redactum: sed & id opinor non negasset Paulus. Octauo, Librum interpretatur partem operis, utputa XII. sunt libri Aeneidos: Volumen uerò minus esse libro, ex Plinij autoritate. Qui tres inquit, libri sunt in sex uolumina propter amplitudinẽ diuisi: & ideo Vlpiani sententiam confutat, qui, Si centũ, inquit, libri legati sint, centum uolumina ei dabimus, non centũ quæ quis ingenio suo metitus est, ut Homeri XLVIII. Sed sciendũ est, non de significatione uerbi agere Vlpianum, sed de mente defuncti: quã, nemo est tam à naturali ratione abhorrens, qui probaturus non sit talem esse, qualem Vlpianus credidit: quòd si in modo loquendi eum Valla reprobat, rectè Iureconsultũ loquutum assero, & quid sibi uellet, nesciuisse Vallam: siquidem solebant ueteres in pugillaribus scribere, quos inuolutos, & duobus inclusos umbilicis manu gestabant, unde & enchiridia Grecis dicuntur, nobis à pugno pugillares, & ab inuolutione uolumina: fiebant autem non secundum librorum distinctionem, sed secundum gestantis commoditatem, quod satis Plinius ipse ostendit. Cum igitur Vlpianus non de diuisione librorum ab autore facta, legatum illud ex mente testatoris intelligeret, sed ex diuisio

ex diuisione, quam testator in cõcinnando unicoq́; corpori conglutinando fecerat, dixit XLVIII. libros, id est, unum Homeri uolumen, pro libro accipiendos, nimirum uoluminis uoce metaphoricôs usus, ut sicut unum corpus in pugillaribus, etiam non obseruata autoris in libros diuisione, uolumen dicitur: ita in codicibus, cum asserculis tabellis'ue concinnatis unum corpus etiã uolumen dicitur, cum nec etymologia repugnet: unica enim inuolutione constat: quòd si probatur Vergilij, Valerijq́; Max. loquutio, qui uolumen in cauda serpentis dixerunt, quanto magis probandus est Iureconsulti sermo, propter maiorem rei affinitatem longè clarior? cum & Cicero librum pro corpore accepisse uideatur, Epistolarum ad Quint. fratrem libro II. Sed utros eius habueris libros (duo enim sunt corpora) an utrosq́; nescio. Nono, probrum & opprobrium Vlpianus idem est inquit: Valla Probrum ipsum dedecus esse, Opprobrium dedecoris exprobrationem, non tamen negat & apud Ciceronem ad Att. & apud Liuium probrum etiam pro ipsa dedecoris exprobratione poni: unde satis defenditur Vlpianus, qui non generalem definitionem horum uerborum posuit, sed in edicto prætoris declarauit idem significare. Decimo, Modestinum insectatur, qui adulterium in nuptam committi, stuprum in uiduam, uirginem, puerum'ue scripsit: nam existimat Valla, etiam adulterium stuprum dici posse autoritate Quintiliani. Sed ut ego non negauerim generalius esse stupri nomen, ut quod à turpitudine dicatur, unde & Plautus Amphitr. Stupri dedecoris à uiro argutam meo: ita Modestini uerba non rectè intellecta affirmauerim: cum enim concubitus cum nupta speciale adulterij nomen habeat, non fuisse satis generali stupri uoce uti: id enim propriè dicitur, quod peculiari, & sibi tantum conuenienti uoce appellatur, unde & Proprium pro peculiari doctiores accipiunt. Vergil. Hunc mihi da proprium uirgo sata nocte laborem. Quintilianus quoq́; optime id propriũ interpretatur, quo nihil inueniri potest significantius. Qua ratione & undecimum accusationis caput non consistit, dum Paulum damnat, qui parentes usq́; ad tritauos proprio uocabulo dici asserit, ulteriores uerò maiorum appellatione cõtineri: nam q̃uis etiam maior dicatur pater, auus, proauus: tamen hoc non est proprio, id est, ipsis tantum conuenienti nomine, sed generali: Iureconsultus autem de proprio uocabulo agit. Duodecimo, Vlpianum improbat, qui dixerit non dubium esse, quin stragula uestis sit omne pallium, sed incidit Valla in deprauatos codices: Vlpianus enim non omne pallium, sed omne ποικίλμα scripsit: certissimum autem est Græcè sic dici omne quod insternitur, & circũm inijciatur. Decimotertio, Ofilij differentiam damnat, qui Verberare, dixit, est cum dolore cædere, Pulsare sine dolore, atq́; uerberare potius esse cum uerbere, seu flagello cædere, pulsare cũ graui & uehementi ictu. Sed profectò Iureconsultum non latuit, uerberare à uerbere, flagello, seu ferula dici, ut qui alibi attestatus sit, uerberasse abusiue dici & eum qui pugnis cæciderit, sed in lege Cornelia, quam tũc interpretabatur, quæ actionem iniuriarum ei dabat, qui se pulsatum uerberatum'ue diceret, non poterit alia capi interpretatio: si enim Vallam sequeremur, qui sine graui impetu saxo percuteret, uerbis legis non contineretur, quia saxo non diceretur uerberasse, quia sine impetu pulsasset: quæ sententia oppidò q̃ futilis est. Meritò Iureconsultus maluit uerberare cũ dolore in ea lege accipere, uerbo illo lata significa

significatione accepto, & pulsare sine dolore, cum frequentatiuum sit à uerbo pello, unde fit pulto, pulso: impellitur autem quis etiam sine dolore. Decimoquarto, Masuri Sabini sententiam nō omnino uidetur sequi, pellicem pro concubina accipientis, quòd apud oratores Pellex dicatur, quæ cum eo, cui uxor sit, iungitur. Sed ego ueram quoq; Sabini sententiā arbitror: siue enim à Græco πάλλακα ueniat, siue Latina sit uox, à pelliciēdo, quod autoritate Plauti in Pœn. magis probo, qui Allex uiri, ab alliciendo dixit, utraq; etymologia interpretationi Sabini conuenit, cui & Q. Curtij, & Iustini autoritas accedit: quorum ueterem scripturam interpollauere pleriq; Vallam secuti, cum eos ex antiquis codicibus constet pellicum scripsisse, non pallacarum, quæ uox ante Plinium & Tranquillum in sermone Latino nulla erat: in Græco uerò non aliud significat quàm pellicem, ut appareat Vallam, quiq; ei consentanea tradiderunt, pellicis significationem nō ex autoribus accepisse, sed regula planè Lesbia usos, autores ipsos inuertisse, ut id quod ipsi sentiebant, attestarentur. Decimoquinto, Caium oblique perstringit, qui sentire uideatur idē esse cauillari & calumniari: sed quomodo hoc Valla collegerit, non uideo: cum enim Caluiri uerbum apud ueteres esset frustrari, metaphora à caluis militibus ducta, quamuis & Cauillatio, & Calumnia inde deducatur, non tamen consequens est, alterum cū altero idem esse: sicut cum dicimus, à uerto fit uersus, & uersura, nō sequitur uersuram idem quod uersum esse. Rufus impetit Vlpianum, quoniam Cauillatio dicatur, etiam si ab euidenter ueris ad falsa non fiat transitus. Respondeo Vlpianum loqui quando cauillatio pro argumento sophistico accipitur, quod Græcè non σῶμμα, ut ipse credidit, sed σόφισμα est. Decimosexto, præuaricari, tergiuersari, calumniari generalius accipienda existimat, quàm Iureconsulti docuerint: nimirum oblitus, non docere eos simpliciter eorum uerborum significationem, sed specialiter in Senatusconsulto Turpiliano quomodo accipi debeant, ut eius pœnæ locus sit. Decimoseptimo, portare ait id etiam significare, quod quis corpore suo baiulat, cum tamē Iurecōsultus aliter docuerit: sed ego arbitror ex origine uerbi Iureconsultum adiuuari, siquidem πορθμεύειν Græcè trancere est, unde Portus, in quem naui res deportatur: sic & exercitum nauibus deportari Liuius plerunq; dixit. Quapropter etiam si quis iumento ducat, hac similitudine portare dicitur: quòd si ipse ferat, non ꝓpriè, sed μεταφορικῶς putauerim portare dici.

Decimooctauo, Conuicium negat à uocum concertatione quasi conuocium dici, & aduersus Labeonis sententiam, etiam sine uociferatione conuicium fieri putat, sentitq; à uitio potius, uel à uitando deduci: qua in re, opinor, egregiè fallitur: quid enim tunc coniunctiua illa particula operaretur? Cur item si à uitio deducitur, secundam syllabam producit conuicium? cum constet uitium corripi: nam & Cicero, quem ipse adducit, petulantiorem iactationem in conuicio requirens, pro Labeone est: ut mirer eum tam leuibus argumentis, à recepta ubiq; Labeonis sententia desciuisse, quæ & orthographiæ ratione defenditur, cum per c, conuicium non per t, scribatur. Decimonono, Versicolores Vlpianus appellat lanas, quæ natiuum colorē mutarunt, siue purpura, siue cocco, siue alio colore infectæ sint. Valla ex uarijs autoribus ostendit, uersicolorem aliquam rem dici, quæ uariorū colorum sit. Sed Vlpiani locum à Valla non intellectum arbitror, alioqui in quæ à se dicūtur, satis agnouisset Valla nihil Vlpiani sententiæ

l. si cui §. 1. de leg. iij.

sententiæ aduersari. Igitur sciendum, ex origine uocabuli eam rem esse uersicolorem, cuius color in alium uersus sit, sicut & uersipellis, nō cui uaria pellis, sed qui in aliam pellem uersus est: unde homines in lupum mutati, uersipelles Plinio appellantur: eadem ratione lanæ uersicolores dicuntur, quæ per tincturam in alium colorem sunt uersæ. Dubitat igitur Iurecōsultus, lanis uersicoloribus legatis, quid contineatur: & primò respondet, legatis simpliciter lanis, uersicoloria apud ueteres nō compræhēsa: legato uerò lanarū uersicoloriū, eas intelligi, quæ tinctæ sunt: & (quod dubitabilius erat) etiā netæ, dūmodo neq; detextæ, neq; cōtextæ adhuc sint: tunc enī nō lanæ, sed uestimentorū appellatione continentur. Neta lana dicit, quæ stamen & substamen est: detexta dicit, cū perfecta est, & à textrinis instrumentis detrahi potest, unde & detexere, auferre est. Plautus: Hunc ego hominē detexam pallio. Quapropter & Vergilius X. Aeneid. Dū texit Imaona Alesus: id est, spoliat. Cōtexta est, quæ quidē in opere cōsummato est, sed cui tamen deest prætextura, quam Cimosiam uulgò uocamus. Ex his apparet uersicolores uestes uarij coloris idcirco dici, quia ex uersicoloribus lanis natiuis conficerentur, à qua similitudine, & uersicoloria arma Vergilius, & uersicolorem plumam Propertius, & uersicolorem caudam Cicero dixit. Vicesimo, Penes, idem quod Apud, significare ostendit, cū tamen Vlpianus scripserit, penes te, amplius esse, quàm apud te: sed nec Vlpianus puto negasset differentiam illā suam ab autoribus quandoq; confundi, quæ tamen ex ui uerbi uerissima sit: deducitur enim à dictione penitus, unde & penissimus, & penitissimus, ut Plautus cæteriq; antiquiores dixerunt. Vicesimoprimo, Vlpiani sententiam cōfutat, qui uictus appellatione etiam uestem contineri scripserit, cum plurimæ gentes in Aethiopia absq; uestibus æuum degant, quasi Vlpianus Aethiopum leges interpretetur, & non Romanorū, qui absq; uestibus non uiuunt: & quasi qui in Italia uictum amico legauerit, de eiusmodi uictu sentiat, quo Aethiopes se tolerant, & nō ipsi Itali, quo nihil absurdius dici potest. l. uestimētū. de aur. & ar gen. leg.

Vicesimosecundo, Pignus & Hypothecam idem esse, cū Martiano sentit, sed alteram Græcam, alteram Latinam uocem, cū tamen Vlpianus propriè esse pignus dixerit, quod creditori traditur: hypothecā cū interuenit tradino, & ideo in mobilibus pignus, in immobilibus hypothecam esse: sed hæc nō tam Vallæ oppositio, q̄ ipsorū inter se Iureconsultorum quædam quasi antinomia est, ea sic dissoluitur: Ex proprietate quidem sermonis ueram esse Vlpiani sententiam, siquidem à pugno pignus dicitur, & ideo in rebus mobilibus oppositis sic dici, in immobilibus uerò solitos ueteres Iureconsultos potius Græca uoce uti, id est, hypotheca, quæ Latinè suppositio dici potest, & ad utraq; eorū sermone trahitur. Catullus Oppositionem dicit: Furi uillula nostra nō ad Austri flatus opposita est, nec ad Fauoni, Verum ad millia quindecim & ducenta: subaudiuntur autem sestertia. Vicesimotertio, Ferruminare dixit esse consolidare, & cōglutinare, non solum per eandem materiam, ut iureconsulti tradiderūt, sed etiā per aliam, idq; plurimis Plinij exemplis probat, qui ferruminari surculum, ferruminari aqua muros, ferruminari in lapides dixit. Sed cum ferruminatio proprie sit ferri ipsius ui ignis liquefacti conglutinatio, apparet metaphoricè hoc uerbo uti Pliniū, & ideo Iurecōsulti sententiæ nihil aduersari. Vicesimo quarto, Pomponium, inquit, atq; Vlpianum corrumpere linguā Latinam, qui quot

mensibus, uel quot diebus scripserint, pro singulis mensibus, singulis diebus: cui ego dixero tale conuicium Plauto quoq;, M. Catoni, & deniq; doctissimo omnium Varroni commune esse. Plaut. in Stich. Meministis quot Calēdis petere demēsum cibum. Cato de Re rust. Capita oleagina quot mensibus fodere oportet. Varro: Sacra quot mensibus feruntur in arcem: quod ante nos & alij notarunt. Vicesimoquinto, Turbam non multitudinis hominum perturbationem, ut Labeo scripsit, sed simplicem perturbationem, etiam duorum existimat, & à tali perturbatione turbam pro multitudine dictam, quòd multitudo non ferè uacet perturbatione, unde uulgatum carmen, Septem cōuiuium, sunt nouem conuicium: sed mihi hæc controuersia non admodum ei absimilis uidetur, quam Censorinus tradidit, prius'ne ouum fuerit, an gallina. Labeo prius significatum turbæ, id est, multitudinis, atq; inde factam posteà perturbationem: tu perturbationem priorem contendis, sed nec quos adducis autores, sententiā tuam adiuuāt, qui μετωφωρυλῶς potuerunt turbam etiam duorum dicere, nec etiā Græcus sermo τύρβη, in quo eadem potest esse hæsitatio, & ut demus opinionē tuam ueriorem, in edicto certè prætoris, quod Labeo interpretatus est, proba-
l.p. tor. §. de bilior est Iurecōsulti sententia. Verba edicti sunt, Cuius dolo malo in turba da-
incē. rui. nau. mnum quod factum esse dicetur, ea non possunt cōmodè de perturbatione in-
l. ij. de infam. telligi, quæ semper eum afficit, cui damnum infertur: necessariè igitur de multitudine accipiendum. Vicesimosexto, Iulianum improbat, qui exautorationem à principe simpliciter factam, ignominiæ notam inurere scripsit: contrà Valla, cum exautorare sit simpliciter militem missum facere, quod T. Liuij testimonio uarijs locis probatur, Respondeo, in ueteri Republica hæc sententia posset procedere, quo tempore ex solo cōmeatu uel ducis licentia milites exautorabantur, uerum ordinata ab Augusto successoribusq; militia, à qua nō nisi post uiginti stipendia mittebantur, tributa quoq; illis sunt militaria insignia, quorum detractio infamiam irrogat: quoniā nō nisi turpi missione dimissis detrahūtur. Vicesimoseptimo, Depectū simpliciter pactū significare ait, ex autoritate Terentij Phorm. Depacisci mortē cupio: cū tamē Vlpianus in edicto de calumniatoribus depactus dicat, est turpiter pactus. Sed mihi uidetur & uerba
l. iij. de calū. Terentij, ex Vlpiani declaratione posse intelligi, & etiā Cicer. ad Heren. lib. II. Depectus cū hostibus, ut arma relinqueret. Sed & idem autor in Verrem actione V. Scitote biduū cibo tectoq; prohibitū, biduum in foro custodijs detentū, neq; antè dimissum, q̃ ad conditiones eius depactus est. His accedit, quòd huiusmodi præpositio quādoq; in malam partem accipitur, ut desperatus, demēs, dedecet, deformis, degener. Vicesimooctauo, Lapillū si magnus est, gemmam esse asserit, quo nomine & margaritā dici posse arbitratʳ, aduersus Sabini, Vlpianiq; sententiā, gemmas pellucidæ materiæ esse existimantiū, ut smaragdos, chrysolithos, amethystos: nō translucētes uerò lapillos, ut obsidianos, & ueientanos: at margaritas nec lapillos, nec gemmas esse, sed conchas, seu uniones: uerum ut in sententiā Iureconsultorū ego transeam, illud me in primis mouet, q̃ etymus pro illis est: uidetur enim gēma dicta, quasi gemina, propter translucētem naturā, deinde uidemus à similitudine in uitibus gēmas dici, ut Fab. autor est, & in Catone maiore M. Cicero. Vnde ostenditur non ideo dici gēmas, quia magnæ sint: idem & Plinij autoritate constat, in anulis gemmas deferri affirmantis

mantis: unde & dactylothecæ dictæ, quod profectò maioribus non cõuenit: ad hæc, quæ rationes à Valla adducuntur, sanè q̃ frigidæ sunt: Lapillus, inquit, generale nomen est: bene sanè, sed cùm translucet, peculiariori nomine gemma dicitur. Rursus: Gemmas, inquit, accipimus multorum cubitorũ inueniri. Accepit fortè à Luciano de ueris narrationibus: miraculi certè loco refertur, alueolus trium pedũ in triumpho Pompeij ex duabus gemmis. Subijcit: Quid si non perluceant, quia adhuc incomptæ & imperfectæ: atqui satis est, si natura sui pelluceant, possintq́ manu artificis in hunc usum poliri. Addit, hac ratione etiam marmor Parium gemma esset, quia translucidæ est naturæ: quasi Iurecõsultus omnia translucentia definiat gemmã esse, & hunc honorem etiam speculis tribuat, qui de lapillis nõ de marmoribus loquitur. Postremò, inquit, reperiũtur, qui partim perluceant, partim nõ perluceant. Respondeo, de his nihil à Iurecõsulto dictum, & fortè ex regula iuris qualitas potẽtior in his obseruaretur. Addit secum sentire Q. Curtium, itemq́ Horatium, quorũ alter, Lapilli, inquit, ex auribus pendebant, candore & magnitudine insignes: alter, Niueos, inquit, uiridesq́ lapillos. Ipse quid horum uerba sententiæ nostræ obstent, nõ uideo, puto nec ipse Valla satis norat, cùm absq́ scrupulo ex Iureconsultorũ distinctione possint intelligi: illud nõ diffiteor, differentiam hãc inter gemmam & lapillum nõ semper ab autoribus obseruari, ut cùm Catullus dixit: Aut pellucidũli deli tijs lapidis: aut Plinius cũ generaliter sub capite de gemmis, omnes lapillos describsit, sed Iurecõsultus de proprietate loquitur, nõ de abusu & translatione.

Vicesimonono, Venulei definitionem cõfutat, qui Veteratorem ex Celsi sententia nõ spatio seruiendi, sed ex genere & causa esse existimandum ait, magisq́ approbat hac in re Vlpianum, qui ueteratores, trita & ueterana mãcipia appellat, quæ difficile sit reformare. Quibus uerbis apparet, spatio seruiendi definiri ueteratorem, erigitq́ hoc loco in Iurecõsultos cornua, tanq́ contraria inuicem scripserint, quẽ & alij recentiores sequuti, pro antinomia nominatim hũc locũ citãt. Sed profectò æquius fuisset, & etiã magis nomini suo cõsuluissent hi Grãmatici, si intra professionis suæ cancellos constitissent: quando quidẽ uulgò dicitur, quam quisq́ nouit artem, in hac se exerceat: nõ enim sutores supra crepidã iudicassent, nec ceu testudines porrecto extra testam capite, periculis se obnoxios fecissent. Igitur distinguẽdi tres sunt casus, aut loquimur in uenditore, seu mangone, qui mancipium distrahit, & ex edicto ædilium nõ potest ueteratorẽ pro nouitio uẽdere, tumq́ nouitius secundũ Vlpiani sententiã ex tyrocinio seruituus accipitur, ueterator qui diu seruiuit, & iam ea in conditione callum fecit: aut loquimur in ipso patrefamiliãs de seruis suis nouitijs, ueteratoribusq́ disponente: & quia hoc omne ab eius sententia dependet, pro nouitio habuisse uidetur, quem nulli ministerio præposuit: rursus pro ueteratore duxisse, quẽ in ueteratorum numero habuit, ut quia muneri alicui præposuit, in quod ueteratores describi solent. Meritò igitur Celsum sequemur, ut ex genere & causa cõstituamus, quẽ dominus pro ueteratore habuit: aut de causa uectigalis agitur, & cũ Respublica hac in re uoluntatem emptoris seu patrisfamiliãs nõ sequatur, simpliciter Veterator accipietur, qui anno seruiuit, Nouitius qui minus anno: ut hic uectigal pendat, ille nõ pendat: & hoc casu Martiani sentẽtia est probanda. Ex his igitur constat, nõ inuicem pugnantia scripsisse Iureconsultos, sed di-

l. fin. de ædil. edic.

l. præcipiũt. eo. tit.

l. fin. §. quoties. de publ.

uersa diuersis casibus tradidisse. Postremò fuere ex Grãmaticis, qui Iureconsultos nostros manifesti furti arguerent, quàm bonam partem legis secũdæ de origine iuris, itemque pleraque de officio præfecti prætorio, procõsulis, præsidis, à Fenestella surripuerint, eius nusquam facta mentione. Sed hi uelim mihi eius rei fidẽ faciant, à Fenestella Iuréconsultum accepisse: qui enim titulo Fenestellæ liber circumfertur, à Pomponio Læto ex uarijs autoribus in quandã farraginem compositus fuit, eo indito titulo, ut uẽdibilior hoc nomine impressoribusque lucrosior fieret, idque ego à Iano Parrhasio non semel accepi, qui suam quoque hac in re operam illi adhibuisse se testabatur: stylusque ipse planè indicat, unius autoris opus illud non esse. Et hæc quidem in Laurentium præter animi mei sententiã, ut qui minimè litigator, aut φιλαίτιος sim, scribenda duxi: quoniam eius exemplo adeò excreuerat quorundam Grammaticorum insolentia, ut in suis commẽtarijs ubique errorem aliquem Iureconsultis nostris impingerẽt, nimirum quod ipsi non perceperant, errori statim adscribentes. Spero autem cum uiderint, quibus hoc in argumento ipsorum primipilus Valla tenebris offusus est, modestiores eos, & alieno exemplo cautiores fore: sed hæc hactenus. Non negauerim tamen apud Iurecõsultos quædam reperiri, quæ delicatum lectorem possint aliquantisper remorari: sed si qua uitium sonant, librariorum incuriæ proculdubio tribuendum: nam & Caij interesse, cuius suprà meminimus, in antiquis codicibus nõ reperitur, in quibus simpliciter uenditorem teneri scriptum est, apparetque à glossematico aliquo margini adscriptum, deinde scriptorum imperitia in ipso contextu relatum. Vnde & Vlpianum scripsisse: Si quis graui ualetudine affectus: arbitror, non in graui: tametsi sint, qui ingrauem iunctim dictũ putent, quasi ualde grauem, sicut incana menta Vergilius dixit, & indifficilem casum Scæuola [a], in quo tamen ueteres codices refragantur, in quibus scriptum est, ille casus in difficili est, quam lectionem castigatiorẽ arbitror. Nam & in diui Seueri rescripto [b], quo uulgò legitur, eos qui testamento quid alienari uetãt, nullius momenti scripturam esse, correctiora exemplaria eorum scriptum habẽt. Sicut & in Pauli responso [c], dum dicitur, è contra si inter uirum & uxorẽ facta sit donatio, simpliciter contrà scribendum est. Ad instar uerò quod Iurecõsulti quandoque scripserint, non instar tantum, exemplo ueterum nõ caret, suntque huiusmodi controuersiæ non tam doctrinæ, quàm iudicij: sicut cùm exequi passiua significatione Vlpianus dixit [d], quærebatur an iudicis sentẽtia exequi possit: uel idoneior Modestinus: sic & quod in meo fundo nasciturum est, dixit Pomponius [e]: sic & præstauimus uerbo, pro præstitimus, uti Tribonianus nõ erubuit: erũt & quibus omnino nõ placebit deuirginare ancillã dixisse Paulũ [f]: & à Modestino scriptũ, decreto Adriani plectẽdos, qui mẽsuras & pondera falsassent [g]. Iidẽ & sordidũ uerbũ existimabunt certiorare, pro eo, quod est, certiorẽ facere, quo passim Iureconsulti utũtur, eadem ratione deductum, qua & ueteres meliorare dixerunt: unde L. Columellæ meliorescere. Sed & Coloniam agrum colono locatum quandoque appellant, cùm alio sensu antiqui ea uoce utantur. Sanè illud diffitendum non est, apud eos quasdam dictiones esse, quæ alijs in autoribus nusquam eo sensu reperiantur, ut cùm exhibere uerbo plerunque pro eo utuntur, quod est alere: donare ad processus [h], id est, ut eo donatarius utatur in pompa, uel cùm in principis est comitatu: id enim significat processus: unde & alibi di-

citur

a l. gallus. § fi.
b l. filiusfa. § diui. de le 1.
c l. si inter. de don. int. uir.
d l. cũ quædã de iurisd. om. iudic.
e l quod in rerũ. de leg. 1.
f l. si de offic. præs.
g l. pen. de fal.
h l. nã impe. de don. int. uir.

citur [i], cùm processisset imperator, salutatus est, &c. Et copiarũ negotium pro mercimonijs earum rerum, quæ ad uictum pertinent [k], & ad exercitum deferuntur: & Dardanarij pro his, qui annonã flagellant, qui & à Græcis πτωχώλαι dicuntur: est & apud eos Friusculũ [l], pro digressu temporario uxoris ob iurgium cum marito, uox nusq; alibi à me lecta, ut fortè frigusculum dicendũ sit, cùm maritalis amoris ardor aliquantisper refrigescit. Friuola [m] pro supellectili inquilini, tametsi & hac uoce usus uideri possit Iuuenalis: Iam Friuola transfert Vcalegon [n]. Lanipendia mulier, pro lanifice, seu quæ lanificibus ipsis pensa diuidit. Latrunculator pro iudice rerũ capitalium, seu quod magis arbitror, præfecto apparitorum, & militum, qui latrones conquirunt. Notoria pro denunciationibus delictorum, quas Irenarchæ deferebant. Pannicularia ratio, quæ ad eas uestes uiliores pertinet, quas rei & damnati rerum capitalium habent, cùm ad supplicium ducuntur. Perfunctorie est leui cura, & aliud agendo: unde perfungi, & defungi, pro eo, quod est, utcunq; explicare. Pessum dat, pedibus percutit, nouè dixit Paulus, cùm in edicto ædilitio, Bouem, inquit, qui cornu petit uitiosum, itẽ mulas quæ pessum dant. Spectabiles quoq; & speciosæ personæ gradu quodam dignitatis insignes, in iure plerunq; dicuntur, cùm hoc sensu hæ uoces apud Ciceronem & antiquiores nullæ sint. Reliquare quoque apud eos dicitur, qui æs alienum integrè nõ soluit, unde reliquatores uectigaliũ, qui reliqua publico debent. Sequioris uitæ eum appellant [o], qui sibi ipsi alimenta suppeditare nequeat, sed de alienis laboribus pendet: unde & Sequior sexus, ni fallor, Apuleio, id est, muliebris. Solarium [p] pro uectigali, quod publico præstatur, ob soli publici occupationem, sed idem quoq; in priuatis uidetur. Vlpianus [q], Si quis in lapicidinis cædere uoluerit, non aliter hoc faciat, nisi prius solitum solarium domino præstet: quamuis Accursius nunc salarium, nunc solacium legat. Schemata cognitionum in antiquis codicibus dixit Paulus emendatius, ut arbitror, q; stemmata Iuuenali. Imagines enim in gentilitijs armarijs sui erant, at coronæ non erant, cùm enim stemma uox Græca esset, mirum sit apud Græcos pro gradu cognitionum, uel imaginibus nunq; reperiri. Venenarij sunt, qui aliquem ueneno sustulerũt, eiusq; criminis sunt rei. Sunt & apud eos aliæ dictiones, utiq; & ipsæ raræ, sed tamen ab alijs quoq; autoribus usurpatæ, quas simul referre operæpretium duxi, aduersione locare, affirmatores, antapocha, antidora, antipherna, apocha, archiuium, arrogatio, auditoriũ. Basilica bellissimè breuiarij rationes, calciarium, calendarium, cloacarium, cœnacularium, cœnaticũ, cancelli, cancellarij, capsarius, captiosus, captatorius, castratus, catellus, chasma, commentariensis, coactor, collectarius, colonarium, cõturbare, chorus pro congregatione, decidere, decretalis possessio, damas esto, decoctor, dominica pecunia, delicatus, debitor, depositarius eadẽ forma qua alimentarium dixerunt, commodatarium, donatarium, mandatarium, legatarium, & similia. Dilapidat bona, dimisit creditores, id est, soluit, diariũ, dietarij, diffissus dies, desultor, emansor, equitium, errones serui, extorris, exiguiores res, fœnebris pecunia, fœnerauit, id est, accepit fœnore, fiduciaria hæreditas, id est, fideicõmissaria, functiones pro tributis, genuina pietas [r], quãuis uulgati codices habeant gemina. Hamæ pro instrumento ad arcendũ ignem: Debet, inquit lex [s], præfectus uigilum noctu coërrare cum hamis. Sic Iuuenalis: Dispositis prædi-

i l.j. C. de sent. pass.
k l. ob negotiũ. de cõp.
l l. cum hic status. de don. inter.
m l. solutũ. de pig. act.
n l. sed si uir. de don. int.
o l. cum hi. de trans.
p l. ij. ne quid in loco pub.
q l. uend. com. præd.
r l. iij. de libe. ho exh.
s l. ij de offic. præfec. uig.

ues hamis. Meminit & Cæcilius Plinius. Imaginaria uenditio, incontinenti, informatur actio, in pendenti, iurisdictio restituenda, impossibilis, impersonalis, insolidum, id est, pro parte[t], in summa, id est, breuiter, intantum, inuentarium, largitur annus, largiuntur tempora, licẽtia, lucratiuus titulus, manuaria mola, medianum cœnaculum, missilia, magis est, nudus sermo, nudum pactum, nugatoriæ res, in necem, id est, in damnum, optiones, obrepere iudici, officiales[u], opistographum, orcinus libertus, pantheron rete, parapherna, partiarius colonus, pedanei iudices, peregrini pro deportatis, periculum quandoq; pro spe nautici fœnoris, quandoq; aliter, ut in Rubrica codicis de sententiis sine periculo recitandis. Sic enim habet & codex Theodosianus, ut appareat de periculo, seu experimento memoriæ accipiendum, perpetuarius emphyteota, Pagani pro quibuscunq; non militantibus, plaga pro parte fundi, polia pro grege equorum, præbenda locare, præiudicium, prætorium pro domo in uilla, promercalis res, persona: potitus hostiũ, id est, captus ab hostibus, exemplo Plauti in captiuis, licet in titulo de captiuis, à quibusdam male sit immutatum: pulsare, id est, agere, uel conuenire: quæstuarius, quo de agitur per inuersionem, reatus, receptitia dos, regimenta Reipublicæ, repertorium, repetita die, repedare, restaurari, religiosissimus princeps, in sacris patris, synedria nauis, strata terrena, strena, suspẽdiosi; suus hæres, de cuius uocis significatione interrogatus à Socyno Angelus Politianus obmutuit, cùm tamen gloriatus esset in glossematis iuris ciuilis se uel Accursium superare posse. Simplaria uenditio, topiarius seruus, temporaneus tutor, testamentarius pro tabellione, qui testamentum scripserit: testimonium pro ipsius testis asseueratione in scripturam redacta: uelamentum operę, uenalitium seruorum, uenter pro infante needum nato: uentrem facere paries, cũ in uicini ædes porrigitur, uestiarium, uiaticum, uinarii qui & uinosi, uinacia, uoluntarium, uoluptariũ, usia Græca uox pro substantia, usurpare, id est, usucapere, utensilia.

[t] l. ad ea. de re gu. tur.

[u] l. præsidis. si cert. pet.

ANDREAE ALCIATI IVRISCONS. DE VERBORVM SIGNIFICATIONE COMMENTARIA.

CVM inuenta sint uerba, ut dicentis intentionem exprimant, meritò eius uoluntas in primis spectanda est. Cognoscitur autē ex eo, quod uerba ipsa indicant. Ea quatuor modis accipiũtur: ex proprietate, ex usu, ex abusione, & per interpretationē. Prima species ita intelligitur, ut in quacunq; materia, etiam poenali, uerba catenus capiantur, quatenus proprietas sermonis ferre potest[a], nisi nō ita uoluisse autorem præsumamus: tunc enim ex cōiectura restringuntur. Ea uarijs ex causis assumitur. Ex re. Quid enim si de re tam modica uel leui agat, ut operæpretium non sit dispositionem legis generaliter in ea seruari. Ex persona, ut cum lex imponit certã poenam delicto, & iniquũ esset, si amplissimi gradus homines ea coercerētur[b]. Nam & ex amicitia, affinitate, odio, paupertate, maxima excellentia, multa cōstituta sunt, quibus à generalibus regulis recessum est. Ex negotij qualitate, ut si necessitas suadeat, uel periculum sit in mora, uel absurdum aliquid consequatur, res'ue ad eũ casum deueniat, quē maxime autor abominet, & si qua similia. In hac parte etiam continentur, quæ figurate dicuntur: quoniam figuræ ad ornatum orationis pertinent, & proprietati cohærent, possentq; ferè omniũ tam quæ à Grammaticis, q; quæ ab oratoribus traduntur exempla, apud Iurecōsultos reperiri. Sed satis sit pauca admonēdi causa in medium attulisse. Et in primis latissima ea est species, quæ per trãslationem fit: ut cum domus pro familia, ciuitas pro ciuibus, uēter pro eo qui adhuc in utero est, ponitur. Parricida nō qui patrē solùm occiderit, sed & qui cæteros coniunctos, quorum lex Pompeia meminit, intelligitur. Custodia ꝓ ipsis custoditis, seu carcere inclusis accipitur. Sic cum lex noxium in ære puniri mãdat, in bonis patrimonio'ue exercendam ultionem interpretamur. Sic & si is qui apud se fugitiuũ receperit, plecti mãdetur[c], non de eo qui iuxta se tenuerit, simpliciter accipimus, sed qui refugium præstiterit in domo sua uel aliena, idq; occultandi causa.

a l ea lege.1. de testa.

b Rom.rep. §.de uiro.

c l 1 §ꝗ.3.de ser.fug.

Ad hanc cognitionem etiam pertinēt alia figurarũ genera, ut quod affectionem uocamus: ueluti cum in lege quandoque adulter, fur, aleator dicitur, qui hæc crimina affectat, quamuis nō perfecerit. Et fugitiuus qui consilium fugiēdi habuit[d], licet adhuc fugam nō arripuerit. Huic non absimilis est anticipatio seu prolepsis, cum id nomen quod posterius res sumpsit, ante tēpus describitur. Qua ratione litem quãdoq; appellamus antequã cōtestetur, tametsi proprie post iudicium acceptum, hoc nomē habeat. Sic & pecuniã[e] mutuam dicimus, quę adhuc mutuo data nō est, sed ea destinatione habet, ut mutuetur. Huic figuræ ea eloquutio contraria est, qua rem ea appellatione signamus, quam olim habuit, licet in præsentia nō habeat: ut cum Proculus insulam appellauit eum agrum, qui olim insula fuit, licet hodie propter alluuionē defierit. Sic & in instrumentis[f], etiã Titio mortuo aliquis se filium Titij appellat: suntq; plurima id genus similia. Adscribi schematis quoq; potest, cum uerbũ actus significatiuũ de potentia intelligimus: ut in lege XII. tab. si aqua pluuia nocet, id est, nocere poterit. Et apud Labeonem[g], si rationes tractasse uidebitur, id est, uideri poterit. Est & frequens in iure subauditio, ut cũ dicimus, Iurisdictio est[h] iudicis dandi licentia, pro in licentia. Sic & quãdoq; taxatiuam dictionē subaudimus, quandoq; è conuerso augmētatiuã maxime, quandoq; dictionē reijcimus, ut cum duplex negatio pro unica ponitur, qui duodecimus est soloecismi modus. Quandoq; unam cōiunctionem pro alia addimus. Sed in his omnibus id generaliter traditum sit, ut quoties figura uel ornatus, uel necessitatis, uel emphaseos causa apponitur, semper de ea cēseamus, quod & de proprietate iudicandum est: alioquin ad abusum potius uel interpretationē pertineat, de quibus inferius dicetur. Sicq; explicitus sit primus tractatus.

SEQVENS articulus de communi loquendi usu erit: is enim etiam proprietate potentior est[i]. Tametsi quod ex prudentũ consuetudine obtinuit, non dubitē propter eorũ autoritatem proprie dici. Alioquin tyrannus impropriè de malo principe diceret, cũ

d l fugitiuus. ȷ.eo.

e l. malum. §. ij ȷ.eo.

f l.eis. 3. si cer.pet.

g l.labeo.de statulib.

h l. imperium. 3. de iurisd. om iud.

i l.anniculus. l.ut usu.ȷ.eo.

olim sui natura qualecunq; significaret, quod & de Religioso & Deuoto dicendum esset, cum olim hæ uoces in malam partem solum acciperentur, at hodie solũ in bonam. Is usus uariè accipitur. In testamentis patrisfam. consuetudo spectanda: in contractibus, ipsorum contrahẽtium: in priuilegijs, eius qui concedit. Præsumiturq; secũdum eum usum, qui cõmuniter in ciuitate obseruetur, quẽlibet agere, nisi de contraria obseruatione probatum sit, uel ille usus nuper & citra decẽnium inualuerit: nec enim uerisimile est, tam citò omnes in eius obseruantiã cõsensisse. Per abusum uerba regulariter nõ accipiuntur, nisi aliter actus uel periret[k], uel elusorius redderetur. Idem & si eadẽ ratio nos inducat, ut quod ex proprio sensu dictum est, ad impropriũ trahamus: nã ex præsumpta mẽte disponentis huiusmodi interpretatio etiã in statutis & correctorijs dispositionibus admittetur. Hocq; casu nihil nos deterrebit, quominus personã de uniuersitate dicamus, testamentũ de codicillis, curatorẽ pro tutore[l]. Idem & tũc dicendum erit, cum aliter uerba legis captarent, fraus'ue illi fieret. Quapropter si lege municipali triticũ extra territorium absportare nemini liceat[m], nec farinam deferri concessum erit. Ex interpretatione quæ admittũtur, si extra uim uerborum ueniãt, soliq; menti innitantur, nec in cõtractibus nec in testamẽtis obseruantur[n]. Quoniam in eis licet primũ locum mens obtineat, attamẽ eam oportet aliquo modo uerbis saltem improprijs exprimi. Non ita est in legibus, quoniã uel sola mens legis obligat[o]. Quapropter in eis argumẽtum de similibus ad similia passim seruatur, & si eadem ratio subsit, una lex ad aliã trahitur, nisi correctiones uel pœnalia odiosa'ue aliqua inducerentur. Quæ non ita generaliter in cõtractibus & testamentis locum habent, si uerba aliquo modo non patiãtur, nisi uel natura rei, uel cõsuetudo adiuuet. Idem si aliqua alia ratione suadeatur. Et ad hanc speciem pertinẽt plura argumentorũ genera, ut quod à cõtrario sensu dicitur, & quod à connexis, fitq; per interpretationem, ut quod commune est, dicatur meum, ut uerbum maioris summæ significatiuum minorem contineat, ut quod per me non possum, per alios facere prohibear, ut in uno capite dicta in sequens reperita uideantur, ut in simplicibus mixtum contineatur. Aliaq; quàm plurima argumenta, quorum exempla in Topicis Cicero refert.

k l. cum filio. 3. de lega. iij.

l Alex. l. ij. 3. de lega. j.

m ca. si ciuitas. de sent. exc. in 6.

n l. quidã cum filium. 3. de hered. insti.

o c. certũ. de reg. iur. in 6.

De uerborum & rerum[a] significatione[b].

RERVM. Verba significant, res significantur. Tametsi & res quandoq; etiam significent, ut hieroglyphica apud Horum & Chæremonem, cuius argumẽti & nos carmine libellum composuimus, cui titulus est Emblemata. Sed & ex certis signis pręsumptiões oriuntur, uerum hęc minime ad hunc tractatũ pertinẽt: capitur hîc ergo significatio & in actionis & in passionis sensu, sicut & testamenti factio[p]. Potest & hic locus ex dialecticorũ traditionibus interpretationẽ assumere, qui ut Fortunatianus tradit, hanc differẽtiam inter uerbum, dictionem, & rem, constituunt, ut uerbum sit quod ex se & materialiter (ut uulgò loquimur) prolatũ est, dictio uerbi ipsius sensum habet, qui in proferentis animo cum latuisset, per uerbi expressionem exijt, sic uerbum cũ sensu dictio est, res est, quæ exprimitur, & ex uerbo dictiõeq; declaratur: ut si interrogem, uerbum si quis, quid comprændit? si quis, quatenus nudã pronũtiationem propter se respicit, uerbum est, quatenus sensum habet, quem ego antè animo concepi, dictio est, masculi uerò et fœminę ex eo uerbo significatæ, res sunt. Quã rem sic Verg. explicuit:

Litera rem gestam loquit̃, res ipsa medullam
Verbi, quã uiuax mens uidet, intus habet.

Sanè in antiquis codicibus aliqui negãt uerbum, rerum, reperiri, simpliciterq; scriptam rubricam, De uerborum significatione.

p l. filiusfam. 3. de testa.

b ¶ SIGNIFICATIONE. Sumitur hęc significatio uarijs modis, nunc habito respectu ad ipsum proferẽtẽ, ut si uir imperitus sit crassa minerua accipiantur uerba, nunc considerata eius persona ad quem uerba diriguntur, plerunq; & secundum naturam eius rei de qua sermo habetur, uel quæ in cõtractum deducitur, accipiturq; huiusmodi declaratio, etiã si pręcisa, indefinita, generalia uerba sint. Quoniam nihil impedit, quin ad habilem uerisimilemq; casum retrahantur, & boni uiri arbitratu intelligantur, qui consuetudini loquẽtis multum tribuet, ex proximis clausulis mentem coniectabit, quandoq; & distantium rationem ducet, interpretabimurq;, ut cum effectu prolata sint, ut secundum dubiũ ordinem, ut actus potius sustineatur, quàm pereat, ut superuacua sint, sed aliquid operentur, ut in potiorẽ sensum disponant, ut ad ampliationem inducta nõ diminuant, ad liberationem non obligent, ad fauorẽ nõ noceant, ut naturalem sensum potius quàm ciuilem admittant, ut simpliciter prolata, prima uice

officio

officio suo fungatur, ut ad id quod principaliter gestum est, potius referatur, quàm ad accessoria uel demonstratiua, ut captiosa non prosint, ut clara non offuscentur, ut superflua non noceant, ut mitiora uelint, odiosa abhorreãt, possibilia inducant, ut ad maiora expressis nõ trahantur.

VLP. LIB. I. AD EDICTVM.

Lex I.

VErbum hoc, si quis, tam masculos[a] quàm fœminas complectitur[b].

VERBVM. Quia articulus hîc refertur ad hominem, quæ dictio est cõmunis, meritò etiã ex sermonis proprietate fœminas comprændit, alioquin masculina appellatiua, ut filius, cubicularius, equus, adoptiuus nõ propriè eas cõpræenderent, sed per extensionem, eamq; cõmuni usu approbatam, ut Baldus scripsit[a], uel ut Ancharano uisum est, per expositionem ex legis mente deductam[b]. Quòd uerò conformis nominis nõ est, ut frater, non nisi ex interpretatione ad sororẽ traheretur[c], qua ratiõe nec auunculi appellatio ad materteram, sicut nec patris ad matrem pertinebit[d], idq; usus probat, licet alij contrà[e], præterquàm cum in numero plurali quis de fratribus dixerit: nã & soror eorum hac appellatione ueniet[f].

a Bal. c. ad audientiam. de rescript.
b Anch. consi. xxx.
c Capra consi. 62.
d Corn. consi. 271. in iij.
e Dec. l. fœminæ. j titu j.
f Paul. in. l. tres fratres. de pact.

a ¶ MASCVLOS. Vnde si expressa mentio facta est de masculis, fœminæ excludentur. Idem si de uiro. Nam & id nomen nullo modo potest ad fœminas pertinere.

b ¶ COMPLECTITVR. Nisi aliter sensisse autorẽ appareat[g], uel ex cõiecturis, uel cum separatim de utroq; sexu actũ est[h], uel quia dispositio non bene fœminis cõueniat. Quid enim si testator filios tutores uel etiam exequutores constituat? Si lex propinquorũ consilium requirat? Certe hæc fœminis non conueniunt. Quid si filijs feudũ acquiratur? ab his enim fœminæ excludũtur. Quid si hæreditatem relinquat, à qua fœminæ ex lege municipali existẽtibus masculis rejciantur[i]? Quid si ei qui primus nascetur, castrum dono promissum sit? non enim consueuere hæc donari fœminis[k]. Idem & si lex perquàm dura simulq; pœnalis sit[l], uel testatoris dispositio odiosa est, ut cum filiũ suum exhæredat[m]. Idem & in cõtractibus, ut si pater sibi & filijs aliquid acquirat: sibi enim imputet qui legẽ apertius nõ dixit. Et id cõmuni consensu traditum est, quod mihi nunquàm placuit. Satis enim manifeste loquitur, qui iuris regulã sequutus est: quæ si in edicto Prætoris pœnali locum habet, quanto magis in contractibus seruanda est? Quapropter & in lege municipali seruabitur: nisi correctoria sit uel odiosa, uel nisi cautum sit, ut in ea ad literam uerba accipiantur, quod Baldus & Corneus existimant[n]. Sane & cum pater filijs tanquam heredibus stipulatus sit, tũc dubio procul etiã fœminæ admittentur, nec cõmunis sententia, ut ego arbitror, reclamabit, quod et aliqui hîc dixerunt.

g l. lucius. §. quæsitum. ff. de leg. ij.
h l. si ita. de liber. & post.
i Ias. l. si quis id quod ff. de tur. om. iudi.
k Guid. Pap. quæst. 506.
l l. quisquis. C. ad l. Iul. ma.
m l. j §. quare. ff. de uen in poss. mut.
n Bald. 460. in 5. Corn. 14. in 2.

PAVL. LIB. I. AD EDICTVM.

Lex II.

VRbis[a] appellatio muris, Romæ[b] autem, continentibus ædificijs

VRBIS. Idẽ in ciuitate, castro, uilla, oppido[a]. Nã hę dictiones id propriè significãt, quod ambitu murorum continetur. Quod tamẽ non admittitur, ubi aliam mentem proferentis cõijceremus, ut si dispositio elusoria redderetur. Sed & in beneficijs principum tam angusta interpretatio minime esset admittenda[b]. Quin etiam si quis castrum uendat, de omni iurisdictione actum intelligetur, quatenus in eius agro exerceri cõsueuit[c]. Sed & ciuitas quandoq; nõ pro loco, sed pro ciuibus accipitur: ut cum quis ciuitati uel ciuibus aliquid mandat. Et tunc etiam eos compraendi qui ex uicis oppidis'ue eius urbis sint, Bartolus credidit[d]. Alexander dissentit, si de ciuibus dictum sit: quoniã Vicani non propriè ciues[e] sint. Id ego nõ probo, cum latiorẽ plerunq; habeat significationẽ quod de ciuibus dicitur, quàm de ciuitate[f]. Vnde in Hispania, Gallia, cæteris q; prouincijs erãt pleraq; oppida, quorũ incolæ ciues Romani dicebãtur, ut est apud Liuium, Pliniumq;, & Strabonem, qui tamẽ ipsi in Italiam nunquã uenerant, nec idcirco urbs sua Romana dicebatur. Quapropter cõmunem sententiam sequor[g], ut nihil intersit, siue de ciuitate, siue de ciuibus agatur. Et in priuilegijs similibusq; argumenti actibus, incolæ tantum ciuitatis suburbiorumq; cõtinebunt. Alioquin etiam Vicani admittẽtur, nisi forte uel usus loquẽdi uel qualitas negotij aliud indicent.

a ca. si ciuitas. de sent. exc. in 6.
b l. j. §. cum urbem ff. de of. præf. urb.
c l. si qñ C. de bon. uac. lib. x.
d l. qui ex uico ff. ad municip.
e §. quicquid. in auth. qb. mo. nat. effi. sui.
f l. j. §. procul. C. de lat. libert. tol.
g Ale. in rub. sol. mat.

b ¶ ROMAE. Quid si dictũ sit urbis Romanæ? & aiunt idem ac si Romæ. Quoniam urbs de Roma accipitur. Et ideo uidetur adiectio ampliationis causa facta. In quo dissentio, cum uerisimilius sit propter declarationẽ accessisse. Nec enim urbs propriè de Roma solum dicitur, sed per subauditionem, uel potius κατ' ἐξοχὴν[h]. Quid item si dixerim in ciuitate Perusina: & traditur id tantum contineri, quod muris clauditur: si uerò è conuerso, Perusinam ciuitatem appellauerim, etiam de conti

h § ij. institu. de iure nat.

de continentibus ædificijs agi, ut id sit obseruandum, quod priore loco fuerit pronuntiatum[i]. Quod ipse nequaquam probo, cum adiectiuum demonstrationis loco substantiuo accedere grammatici fateantur. Quapropter si urbs Roma dictum sit, cũ nullum adiectiuũ hic proponatur, perinde habebit, ac si Roma simpliciter dictum esset[k]. Sanè patriæ quoq; lata significatio est, nec solis mœnibus terminatur[l], quin & quandoq; patriam de prouincia dicimus, ut Bal. probat[m]. Quod ergo hîc de Roma dicitur, id & in cæteris urbibus obseruandum est, si continentia quoq; ædificia habeãt, quamuis ferè omnes absq; suburbijs sint, & murotenus claudantur[n].

i l. si seruus cõmunis de stip. ser.
k l. nã qđ. in fi. de pen leg.
l l. uxorem §. legauerat. de leg. iij.
m Bald. aut sed omnino. C. ne uxor pro mar.
n d. l. nã quod

finitur[c], quod latius patet.

¶ Cuiusque diei[d] maior pars horarũ, est septẽ primarũ diei, non supremarum.

VLP. LIB. II. AD EDICTVM.

Lex III.

In itinere[a] faciendo uiginti[b] millia passuum in dies singulos peragi ...

c ¶ FINITVR. Quid si ampliora mœnia maiorisq; ambitus nuper constructa fuerint? Et quod eis cõtinebitur, urbs erit. Nec refert, ut Bartolus sentit, hîc dubitare, possint ne populi sua sponte ciuitatem condere, quia etiam si non possint (quod tamen iure gentium falsum est) iam conditam ampliorẽ minoremq; reddere non prohibentur.

d ¶ CVIVSQVE DIEI. ¶ Tribus modis dies accipitur. Primo secundum Romanæ ecclesiæ morem[o], qui & Atheniensium fuit, ut ab occasu solis incipiat, & in sequentem occasum finiat, & hoc uulgò utimur. Est & dies ciuilis[p], à media nocte in sequentem mediam noctem, qui in præsentia apud Gallos, Germanosq; plerisque in locis est in usu. Est etiam naturalis ab ortu ad occasum solis, ut Censorinus autor est. Is uulgò semper horarum duodecim erat[q], quæ cum ipsa luce uel augebantur, uel minuebantur, cuius horologij rationẽ libro ultimo explicat M. Vitruuius. Quapropter huiusmodi horæ καιρικαὶ, id est, temporales uulgaresúe appellatæ sunt. Huius meminit Palladius rei rusticæ autor, Asconiusq; Pedianus, & Plautus, cum horam æstiuam pro longa dixit, sic & Vergilius tardos menses appellauit Iunium & Iulium, q̃ horę tunc sint longissimæ. Hinc & in euangelio habetur, Nonne duodecim sunt horæ diei? De hoc à Iurisc õsulto hîc agi plerîq; crediderunt, quamuis de eo intelligi quoque possit, qui imparibus sit horis, quas Græci ἰσημερινὰς uocant: nam & in Italia & in prouincijs, maximus est quindecim horarũ, quod ex Ptolemæo, Procliq; in sphæram cõmentarijs, facilè dignosci potest: ut meritò sequens pars, licet longior, tamen minor à Iurisconsulto existimata sit: quòd uespere nõ ita uegeti promptiq; sicut manè simus. Vergilius IX.

o c. ij. de ferijs.
p l. more. 3. de fer.
q l. j. 3. de manumiss.

Nunc adeò melior quoniam pars acta diei.

Hesiodus quoq;, qui maturius manè operetur, tertiam partem operis conficere ait, Ἠὼς γάρ τ' ἔργοιο τρίτην ἀπομείρεται αἶσαν. Qui ergo à meridie ad occasum opus faciet, dimidiam operam præstitisse non dicetur, nec diurnæ mercedis dimidiũ merito consequetur. Sanè Martialis quodam epigrammate de uulgaribus horis loquens, prima diei parte solitos Romanos serijs rebus uacare ostendit, reliquum uerò palęstræ, toro, conuiuijs, iocisq; tribuit, ut meritò Iurisconsultus maiorem partem diei esse primarum septem dicat, quo serijs incumbebant, non postremarum, quo tempore iocis & conuiuijs operam dabant: Carmen Poetæ hoc est:

Prima salutantes atq; altera continet hora,
  Exercet raucos tertia causidicos,
In quintam uarios exercet Roma labores.
  Sexta quies lassis, septima finis erit.

Et quæ sequuntur. Extat etiam Græcè similis argumenti distichon:

Ἓξ ὧραι μόχθοις ἱκανώταται· αἱ δὲ μετ' αὐτὰς
  γράμμασι δεικνύμεναι ζῆθι λέγουσι βροτοῖς.

In sextã labor usq; horã: nã quę inde notãtur
Literulis, uitæ commoda habere iubent.

Cuius epigrãmatis ratio est, quoniam septima hora per Z significatur, sicut octaua per H, nona per Θ, decima per iota. Quæ literæ coniunctæ ζῆθι conficiunt, quod est, uesce, ut uiuas. Sanè Victorinus in Rhetorica Ciceronis, primũ Trimegistum diem in duodecim horas diuisisse tradit, cum sacrum Serapidi animal duodecies urinam fecisse quadam die obseruasset, pari semper tempore interposito: id animal Horus Cynocephalũ esse commentarijs prodidit.

a ¶ IN ITINERE. Quid si nauigandũ est? & Bar.[a] quinquaginta miliaria, minus esse iusta diei nauigatiõe arbitratus est. Ego nihil certum propter uentorum & mollicici incertitudinem constitui posse censeo, sed bonus uir arbitrabitur. Hinc Cato quò pedibus cõtendi possit, mari minime eundum censuit, quod etiam Iurisconsulti probant[b].

a in tract. de insul in 3. col.
b l. ij § pe. 3. si quis caut
c l. continuus. § cum ita. de uerbo.

b ¶ VIGINTI. Atqui & hoc uidetur arbitrio boni uiri relinquẽdum[c]: quod uerum est cum

est cũ certa miliaria constituta non sunt, alioquin hæc computatio seruabitur, ut in eo qui absens in ius uocatus est[d], ut in tutore qui se excusat, & ultra centesimum lapidem abest[e], ut in eo qui ad præsidem tendit bonorũ possessionem sibi decerni postulaturus[f]. Sed & si lex nõ ipsum iter, sed certam mẽsuram respiciat, intercapedo non per milia passuum humi mensa accipitur, sed ex aere, ratione Astrologis peculiari, idq; plerisq; uisum est, cũ municipes constituissent, ne q per quinquaginta miliaria uicinus esset, Prætor designaretur. Sed hoc Paulus Castrẽsis, Alex. & Iason nõ admiserunt[g], cum usus repugnet, cõstitutioq; ipsa homines respiciat, qui ipsi minime per aëra uolitant, qd' & nos probamus: cum enim de passuum numero agatur, quid hîc ad rem facit aëris mensura?

d l.j. si qs cau.
e §. qui autẽ. de excu. tut.
f l.ij. §. pe. quis ord.
g in. d. l. j.

c ¶ PASSVVM. Per eam scilicet uiam per quam iter fieri consueuit[h]: si uaria est consuetudo, præferetur quæ in planitie, etiam si alia breuior reperiretur[i]: quapropter Bononiensis Romam uocatus, per Flaminiam & Picenum ibit, licet per Etruriam citius peruenire possit. Idem si longiore itinere tutius quis iter faciat, nam id potissimum deligendum est[k].

h l. j. §. j. de his qui deiec.
i Arch. c. statutum de ref. in 6.
k l fin. §. cum enim C. de iur. delibe.

d ¶ INTEGRVM diem. Singulis tamen septẽ diebus unũ habebit, in quo requiescat, isq; erit dominicus dies, quod pleriq; crediderunt[l]: nos iure non probari id scimus, nec usquam lectum est prohiberi quenquam eo die iter facere.

l Fely. c. cum olim. de exc.

e ¶ CONVENIAT. Nam tunc seruanda est fides: idem si ut certo die adsis, principis edicto, uel legis iussu compellaris: tunc enim minime ad hanc computationem recurrendum est[m].

m 1mo. d. §. cum ita.

§. EIVS QVI. f ¶ Nõ potest. Ex summo iure, ut Accursius sentit: nam ex bono & æquo aliter lex Cornelia constituit, quæ antequàm caperetur, mortuũ fingit[n]: quæ interpretatio ut uera sit, uniuersali tamen negatiuæ non conuenit. Ego generaliter dixerim, hæreditatem eius qui apud hostes decessit, nullo modo posse dici, licet ex lege Cornelia hæreditatem eius qui captus est, dicere possimus: qm̃ hæc captura in ea lege uice mortis successit.

n l. lex corn. ȝ. de uulg.

do XX.[b] milia passuum[c] in dies singulos pagenda, sic sunt accipienda, ut si post hanc dinumerationem, minus quàm XX. milia supersint, integrum[d] diem occupẽt; ueluti XX. unũ milia passuum sunt, biduum eis attribuetur: quæ dinumeratio ita demum colligenda erit, si de die non conueniat[e]. ¶ Eius qui apud hostes decessit dici hæreditas non potest[f], quia seruus[g] decessit.

PAVL. LIB. II. AD EDICT.

Lex IIII.

PEcuniæ appellatione rem[a] significari Proculus ait.

IDEM.

Lex V.

REi[a] appellatio latior est quàm pecuniæ: quia & quæ extra cõputationẽ[b] patrimonii nostri sunt,

g ¶ SERVVS. Nã hæreditas est successio in ius defuncti, at serui nullum ius habẽt, in his uero' casibus cum lex pro liberis eos habet, hæreditas eorũ recte dicetur[o]: ut cum ideo nõ fuit aliqs manumissus, quia tabulæ testamẽti, quibus libertas relinquebatꝰ ex S. C. Sylleiano aperiri non potuerunt. Sunt & alij, quos enumerare operæ pretium nõ est[p].

o l. pen. C. de his quib.
p l. seruus. C. com. de suc.

PECVNIAE. a ¶ Rem, id est, substantiã, nec enim est uerisimile Proculum, cũ hoc dixit, generaliter rẽ accepisse, sed in eum tantũmodo sensum, cũ facultates censumq; significat: nam pecuniã antiqui, à pecore deduxerũt, q; uniuersa eorũ facultas in pecorũ fructu esset, ut Grammatici aiunt: qua ratione & peculiũ dictum, quod quis sua industria acquirit, ut Valla existimat.

REI. a ¶ Rei appellatio latissima est, & corporalia incorporaliaq; complectitur, & ad omnẽ obligationem contractumq; pertinet. Hinc æquitatem necessitatem' ue aliquando significat, quandoq; & ueritatẽ, plerunq; & administrationẽ, sed & pro iudicio, cõtrouersia, sententia, accipitur: habet etiam negotij significatũ, pro rei quoq; ipsius æstimatione nũc accipitur, nunc pro eo quod interest: homines quoq; rerũ appellatione cõtineri dubiũ non est[a], sicut & delicta, cæteraq; quæ in facto consistunt: sed & officia res appellantur: restringitur autem ex subiecta materia, quod alibi disseram.

a l. omnia in fi. de leg. ij.

b ¶ EXTRA computationem. Accursius quatuor interpretatiões affert, ut uel de his, quæ in patrimonio nostro non sunt, sed esse possint, accipiamus: ut hæreditas iacens: uel de seruitutibus, quæ nec in nostro patrimonio, nec extra habentur[b]: uel de actionibus, quasi hæ pecuniæ appellatione nõ compræhendantur:

b l. j. de usufru. leg.

continet: cum pecuniæ significatio ad ea referatur, quæ in patrimonio sunt.

¶ Operec locato, uel cōducto, his uerbis, ait Labeo, id opus, qđ Græci ἀποτέλεσμα uocant, significari: id est, ex opere facto corpus aliquod perfectum.

VLP. LIB. III. AD EDICT.

Lex VI.

NOminis[a] & rei[b] appellatio ad omnem contractum

dantur: uel de rebus sacris, quoniam in nullius bonis sint, & hanc probat, cum sacra uendi & in pecuniam redigi non possint, quod in aliis rebus est. Sed profectò Iurisconsultus haud ita sensit, sed latius accipi rem, quàm pecuniam ait, cū res mea dicetur, etiā quæ in patrimonio non computetur: ut si de filio uel consanguineo sentiens commendem tibi res meas, uel cum de capite periclitans dicam rem meam agi, quod minime ei significationi cōuenit, quam habet pecunia. Ausonius poeta:

Imperiū, litē, uenerē, cur una notat res? Hor.
Nā tua res agitur, paries cū proximus ardet.
Plautus in Pœnulo: Tenetis rē? Vix qđē hercle: nā ita pauxilla est, digitulis primoribus.

c ¶ OPERE legato. Alii codices habent locato, utrunq; rectè: cum enim de opere dicimus, de eo intelligimus, quod ueri operis formam habeat, quæ quidem forma non nisi ex consummatione contingit[c]: quapropter qui opus debet, partem faciendo nihil agit: & hæc est ratio cur facti obligatio indiuidua sit[d], licet aliter alii senserint. Sanè & mens loquentis quandoq; aliud suadet, ut cum quis argentum factum legat, nā & id ueniet, quod elaborari cœptum sit, licet adhuc non perfectum[e]: non enim in obligatione ipsum facere hoc casu uertitur, sed res ipsa præstatur. Qua ratione & si quis partē parietis, foueæ, uel maceriei fecerit, opus illi nouum nuntiari poterit[f]: quia non debet damnum alicui, neq; ex parte operis inferri. Idem & cum de opere certā formam non habente loquimur, ut paries, fouea, maceries, & similia: nā etiam si solum incœpta sint, dicitur opus factum esse, secus si certi termini uel mensura addita proponatur[g].

c l. si is q ccec. §. 1. ad l. falc.
d l. in exec. uer. ij de uerb.
e l. & si § qđ ergo. de aur. leg.
f l. stipu. §. opus. 3. de op. no. nun.
g l. stip. non diuiduntur.

d ¶ GRAECI ἀποτέλεσμα. Nomē id à perfectione absolutioneq; deducit, qua ratione Homerus quandoq; τετελεσμένον ἔργον dixit eodem sensu, sed & ἀποτελέσματα Mathematicorum responsa dicuntur, edidit q; hoc titulo Ptolemæus librum, qui uulgò Quadripartitus appellatur: meminit huius significationis etiam Eustathius in Iliados primo, ubi Genethliacorum curiositatem damnat, qui omnia subiecerint planetarum potestati: & proculdubio ridiculum est responsa sua hoc nomine eos appellare, quibus nihil imperfectius, uanius, stultius excogitari potest: ars enim illa ab Astrologis conficta fuit, ut cum sua professione nihil lucrarentur, à curiosis rerum futurarum principibus, hoc nomine pecunias æruscarēt, et ideo antiquis, sapientioribusq; Philosophis damnata, Christianæ legi cōtraria, ab Imperatoribus etiam capitali ultione coercita. Aduersus quam M. Cicero, Origines, Phauorinus, & nouissimè Ioannes Picus XII. libris discertauit: quod si quis eorum (quanquàm hæc rara auis) qualis Thrasyllus aut Ascletarion quandoq; uera prædixerit, id nō astrorum scientia, sed cacodæmonum aliquo impellente, uel falsò prædicta ad euentum perducente factum est, quorum maximè interest, huic imposturæ fidem omnino non abrogari: ut mirum sit, cur domini rerum, qui Christianis imperant, impune doceri diuulgariq; huiusmodi apotelesmata permittant, quibus singulis annis ipsi efferuntur, bellaq;, tumultus, & rerum mutationes, ad hæc, diluuia, grandines, terræ motus, huiusmodiq; terriculamenta portenduntur, sicq; nocentium animos, uel in spem alicuius facinoris incitant, uel innocentium metu & desperatione cōminuunt, in causaq; sunt, ut à malis geniis multa mala in homines inuehantur, ne mentiti uideri possint.

NOMINIS. Nomen hîc pro obligatione debitoris accipitur, sicut cum dicimus, uendo nomen, lego, obligo, do insolutum, alioquin & alias significationes habet: sic enim causam, sic accepti expensiq; titulum[a], sic singula in conficiendis rationibus negotia appellamus. Sed & in S. C. dicitur incertis nominibus pecuniam à Macedone filiisfa. credi solitā[b], sic & Horat. epist. lib. II.
Cautos nominibus certis expēdere numos.
Quādoq; & agnationē significat, ut cū prohibemus fundum de nomine nostro exire[c].

a l. pen. & fi. C. de conue. fis. deb.
b l. 1. ad mace.
c l. is qui. de leg. iij.

b ¶ REI. Licet hæc uox generaliter intelligatur, quandoq; tamē speciali significatione accipiēda est, ut cum in rem quis agit: species enim designari tūc debet[d], nā & iura non uendicātur[e]. Idem si res omnes meas legauero: iura enim non continentur, quia nec possidentur: pronomē autē meas possessiuum est,

d l. si in rem §. de rei uend.
e l. uendicatio. eod. titu.

f l.j de statu hom.
atque ita Baldus sensit[f], quod ego nõ probo, cum grammatici in eã significationẽ possessiuum nõ accipiant, in quam Baldus existimauit: quapropter & cum rem alienã dicimus,
g c. si. de praescrip.
etiam de iuribus intelligimus[g]. Verius ergo est id legari per illã adiectionẽ solũ ad eã coarctari, quæ in dominio nostro habemus[h].
h l. quintus. §. arg. de aur. leg.
Sanè & cum res quas i illo fundo habeo, tibi promittã, iura non debentur, quo
i l. cauis. de leg. ij.
niam eo loco non continentur[i]. Dubium autem non est, quin uerba etiam generalissima per adiectionem restringãtur. Sed finge, princeps mihi uniuersisq; rebus meis plenissimã immunitatem concessit, an subditi quoq; immunes sint? & esse responsum est: sed quoniã ob mei fauorem hæc concessio facta est, non poterunt in domini damnum ea uti: & ad me pertinebit declaratio, quos uelim immunes esse, ut bellissimè Andr. Siculus respondit[k].
k consi. 26. in ij.
Sanè possumus & genitiuum, hoc cũ à reo, id est, obligato inflectere, ut reus debendi dicatur, ex quocunq; contractu, uel obligatione quis debeat. Nã & ueteres, ut Cicero lib. II. de oratore, inquit, reos appellabant, non eos modò qui arguũtur, sed omnes quorum de re disceptatur. Hincq; est, quòd reus nõ solum debẽdi dicitur, sed etiam credẽdi, & ipse quoque per acceptilationem à nexu liberari censetur. oblatam enim pecuniam non potest non accipere[l].
l l. fideicom. §. si rem. de lega. iij.
Dicitur & reus uoti is, qui dijs in euentum conditionis promittit, at ubi conditio euenit, tum etiam damnatus est uoti, quod ostendit T. Liuius lib. VII. de bello Punico: & Verg. Damnabis tu quoq; uotis. Quod & Seruius sentit: ut non parum mirer, cur Macrobius uoti damnatos interpretetur, qui uota soluerint, & non potius idcirco obligatos ad obseruationem uoti, quia quod petierant impetrauissent, in qua re Nonij quoq; Marcelli diligentiam non satis probo, tametsi sciam ex recentioribus plerosq; Macrobium sequi.

& obligationem pertinet. ¶ Verbum[c] ex legibus, sic capiendum est, tam ex legum sententia[d] quàm ex uerbis[e].

c ¶ §. VERBVM ex legibus. Quod mens unà cũ uerbis legis possunt, id sola eius mẽs potest, dum de ea constet. Dum ergo certa est legis sententia, etiam si uerba eam non expri
m l. preter. de ope. no. nun.
mant, expressus à lege is casus dici potest[m]: & propterea nihil refert, etiam si materia pœnalis uel odiosa sit[n], cum non per extensionem
n l. cũ mulier. ij sol. mat.
sed per expressionem casus censeatur explicatus. Tunc autem mens dicitur certa, cũ uel in lege exprimitur, uel unica tantum ratione, ita quòd nulla alia adduci possit, colligitur[o]: uel per argumentum, necessariò & euidentissime concludens, ita sensisse legislatorem infertur[p].
o gl. l. quãuis. de fideicom.
p Fel. c in nostra. de rescrip. xj. co.
Et in his casibus actio ex lege directa oritur: quòd si de mente non constet, sed per interpretationem iurisconsultorũ lex ad eũ casum porrigatur, rem tacite decisam dicitur: tuncq; potissimum de legum extensione tractamus. Hoc autem casu actio quæ cõceditur, non directa, sed utilis est[q]: quoniam ex mente legis præsumpta propter utilitatem recipitur.
q l. curatoris. C. de ne. ge.
Sed & si de aliquo casu nihil actum sit, cum uerisimile est legislatorem, si de eo cogitasset, idem quod de alio simili dispositurum, utiliter ex ea lege agetur[r].
r l. tale. in fin. de pact.

d ¶ SENTENTIA. Eadem uidetur esse mens, seu sententia, & ratio legis, ut plerique omnes aiunt, aliqua tamẽ differentia est, quia ex ratione deducitur sententia, & propterea nunquàm legis decisionem protrahimus, ubi non æquè tanta ratio sit: quo fit, ut si ex duabus rationibus aliquid sit introductum, si altera tantum afferri possit, dispositio locum sibi non uendicet[s], nisi clare constet ex mente legis uel alteram sufficere[t]: qua ratione & tunc ad casum similem, si mens hoc uelit, fiet extensio, tametsi non æquè tanta ratio ea fieri suadeat, quod Socinus annotauit[u]. Hinc etiã est, quòd correcta legis ratione, lex sublata censetur[x], si tamen huiusmodi ratio concludens, non autem impulsiua sit[y].
s l. si iam. ff. de iur. om.
t §. affinitatis. de nup.
u l. ij. §. ex his. ff. de uer. ob.
x l. j. ff. de leg. tut.
y §. fœminæ. inst. de nup.

e ¶ VERBIS. Ea tamen præsumitur legis sententia, quam uerba ostendunt[z]: quapropter temere ab eis non est recedendum, quoniam plerunq; fallimur, dum legis rationem per coniecturas nos assecutos credimus: quòd si de ea constet, nõ est dubium, quin & inde coarctatio inducatur, & si res suadet, extensio, quod aliâs admonui: quapropter non tanta est uerborum uis, ut si quis aduersus sententiam legis faciat, quamuis in eius uerba non committat, possit idcirco euadere: atqui eodem punietur modo[a], ac si uerba quoque uiolasset: quapropter qui triticum uel oleum filio famil. credit, in S. C. Macedonianum incidet[b]: & mulier cum intercedere pro alio uellet, si principaliter in se obligationem susceperit, ex S. C. Velleiano iuuabitur[c]. Idem cum prohibitus donare, uiliori pretio uendat, uel interposito per fiduciam amico donet[d]. Non ita in eo est, qui aduersus uerba committit, sententiam seruat, nam id impune licet.
z l. prospexit. ff. qui & à quib.
a l. non dubiũ. C. de ll.
b l. sed iul. §. mutui. ff. ad Mac.
c l. quãuis. §. si cum. ff. ad Velle.
d Dy. c. fin. de reg. iu. in 6.

PAVL. LIB. II. AD EDICT.

Lex VII.

SPonsio [a] appellatur non solū quae per sponsi [b] interrogationem fit, sed omnis stipulatio promissioq́ꝫ [c].

SPONSIO. a ¶ Sponsio uidetur solum de stipulatiõe dici, quod ex eo probatur, cū promissum lex ait accipi, quod nuda promissione, uel pollicitatione, uel sponsione debetur [a]. Hinc & sponsalia [b] dicta, quod ueterib. moris fuerit ꝑ stipulationem ea contrahere: quapropter cum lex ait [c], eos obligari qui spōsione propter suffragiū cōtraxerit, de stipulatione ego intellexerī, ut ꝗ mihi apud principem suffragatus sit, ut dispensationem aliquam obtinerem, non tamen ad promissum sibi pacto nudo præmiū agere posſit: licet nostrates Iurisconsulti eam legem non intelligentes contraria opinentur: cuius etiam lib. XXII. Amianus Marcellinus mentionem facit: nec quicquam nos mouet, quod hîc dicitur, oṁis stipulatio promissioq́ꝫ: quasi hoc sensu alterum superflueret, nam coniunctiua ostendit pro maiore declaratione id à Iurisconsulto dictum, quod dubitari potuit, ne stipulatio de sola interrogatione diceretur [d]. Sanè & alio significatu sponsio accipitur, nimirum cùm quis interposita stipulatione certam pecuniam promittebat, ni ita esset, sicut affirmabat: quo sensu Ciceroni, Quintiliano, Val. Max. cæterisq́ꝫ ueteribus ubique capitur, nec ex Iuriscōsultis quidam abstinuere [e]. Hinc & sponsor dicitur, quamuis Accursius sponsorem eum tantummodo dici crediderit, qui sponte & à nemine rogatus pro aliena obligatione intercedat [f].

a l. sciendum. ꝫ de ædi. ed.
b l. 4. de spon.
c l. j. C de suffrag.
d glos. in l. j. de uerb.
e l. si rem ꝫ. de præscript. uer.
f gl. in rub. in autē, de fid.

b ¶ SPONSI. Quidam interpretantur, id est, promissi: quod non conuenit, cùm promissionis interrogatio nō fiat, sed ideo interrogemus, ut promittatur: uerius ergo est, ut de sponsalia contrahente intelligamus. Cum igitur exemplum hoc Iurisconsultus adducat, aperte ostendit, sponsionem tantummodo de stipulatione dici, alioquin si quamlibet pactionem sponsionis appellatione cōpraendi, prout communis est sententia, uoluisset, nō erat de una specie stipulationis solùm hîc exempli causa loquendum. Nec obstat [g], ꝙ si in nouissima parte pactorum scriptum sit, Titius rogauit, spepondit Meuius, hæc uerba non tantum pactionis loco accipiuntur, sed etiam stipulationis, quia pacti uim habent, non ex uerbo spepondit, sed quia iam in modum pacti promissio præcesserat, & ideo lex in nouissima pactorum parte ita scriptum ait.

g l. iurisg. §. quod fere. de pact.

c ¶ PROMISSIO'QVE. In scriptura promissio [b] uidetur pro stipulatione accipi, quod tamen in testimonijs non est: quoniam uerba testium ambigua aduersus eū ꝗ produxit, interpretant᷑: id autem uerbum ambiguum esse certum est, cum etiā simplex pactio ꝑmissio dici posſit.

b l. j. C. de usur.

IDEM LIB. IIII. AD EDICT.

Lex VIII.

VErbum [a] oportebit, tā præsens [b] quàm futurum [c] tempus significat.

VERBVM oportebit.

a ¶ Exemplū legis est, cū quis promittit quicquid dare, facere oportebit, nam etiam ex ui sermonis præsens cōprænditur, cum qui dare facere debet tempore contractus, etiam post contractum dare facere teneatur, nec enim per eū contractum extinguitur præsens obligatio.

b ¶ PRAESENS. Tempus præsens ad prę teritū nō refertur, nisi adiunctum participiū id suadet, ut cū dicimus, Troia capta est: aut cū id præteritū etiā nunc durat [a]. Qua ratione futurum quoq́ꝫ non comprændit [b], nisi natura actus aliud inducat: ut cū lex punit cū, qui delinquit: futuris enim negotijs lex prouidet. Idē in testatore qui dixerit, quas pecunias legaui, uel lego sine diei appositiōe, deberi annua, bima, trima die uolo: refertur enim hæc clausula etiā ad ea legata, quæ deinde uel in codicillis faciet [c], nam hæc uoluntas durare præsumitur. Sed & dispositio de re præsenti facta ad futuram actionem trahetur [d]: quapropter & qui res ad se pertinentes pignori supposuerit, de acquirēdis quoq́ꝫ egisse uidebitur, quoniā cum obligatio duret, censetur acquirenda ex præsumpta cōtrahentium uoluntate loco accesſionis cęterorum bonorum esse [e], licet aliam rationē Bartolus adduxerit. Cæterum & si præsenti tempori addita sint uerba habentia tractum, nō est dubium, quin futurum compraendant [f]: idem & si de futuris actum esse alia ratione præsumamus.

l uerbum erit. C. eod.
a l. is qui put. §. ait. ꝫ. qđ ui.
b l. si stipu. §. cum stipulamur. ꝫ. de uerb. obli.
c l. talis. de leg. j.
d l. si §. fin. de lib. leg.
e l. fin. C. quæ res pig. l. si quis soc. ꝫ. pro socio.
f l. si ita quis. de leg. j.

c ¶ FVTVRVM. Id tempus regulariter nec ad præsens, neq́ꝫ ad præteritum refertur, nisi dispositio tractum habeat, ut quia in futurum quoq́ꝫ duret: ueluti si promittam, ꝙ dolus malus aberit [g], intelligetur etiā ut in præsenti nō adsit, cum qui hodie dolus adest, etiā in posterū perseueret: & qui confirmet, quod in codicillis scriptum erit, etiam quod codicillis iam factis legauit, cōfirmasse creditur [h]. Sed & cùm materia ita suadet, præsens pro futuro,

g l. nouiß. ꝫ. iu dic. sol.
h l. plotiana. ꝫ. de cond.

turo, & futurum pro præsenti sumitur[i].

d ¶ §. ACTIONIS. Actionis uerbo improprie accepto contineri exceptionem dubium non est[k], quia excipiens agere dicitur, quod tantomagis procedit, cum de eo excipitur, quod in formam actionis deduci potuisset: ut si quis compenset: sed Bartolus huiusmodi exceptionem proprie actionis uerbo cõtineri credidit, cui nõ assentio: quia lex uideri eũ agere dixit[l], & propterea cum cui sacris interdictũ sit, licet agere prohibeatur, compensare tamẽ posse existimo[m], quæ sententia humanior est. Cæterum & is prouocator, cui iudex ex officio succurrit, non proprie agere dicetur, sicut nec reus eo casu excipere, quod pleriq; omnes sentiunt[n]: qui uerò replicationẽ obijcit: actionem intendere proculdubio dicitur[o].

i 32. q. 5. si paulus.
k l. 1. ĩ. de excep.
l l. amplius. in fi. ĩ. rem rat
m l. e. cum inter. de except.
n in l. 1. ĩ. de iuris. om. iud.
o inst. de repl. in prin.

bo actionis[d], nõ continetur exceptio[e].

VLP. LIB. V. AD EDICTVM.

Lex IX.

MArcellus apud Iulianum tractãs notat, uerbo rapuisse[a], & scissum[b] & fractum cõtineri, & ui raptum.

IDEM LIB. VI.

Lex X.

e ¶ EXCEPTIO. Eius enim descriptio repugnat, cũ exceptio sit actionis exclusio, tametsi dilatoriæ & soltus intensionis exclusiones, propriè quoq; exceptiones dicantur[p], uerbum enim generale est, idemq; quod præscriptio significat. Fortunatianus tamen rhetor: Præscriptio, inquit, actionem excludit, translatio differt.

p Abb. rub. extra de exc.

MARCELLVS. a ¶ Rapuisse. Hoc clarius locum sibi uendicat, cum quis scindit, frãgit'ue ui adhibita, uel eo animo, ut si prohibeatur, uim adhibeat[a]: alioquin rapere est etiam de manibus auferre[b]: & qui uerbis puellam seducit, eam rapuisse dicitur[c]. Sed & furari rapere est[d], improbior tamẽ fure, quãuis manifesto est raptor. Quod cũ ita sit, cur leuius punitur? manifestarius enim fur quadruplum cum re ablata infert, raptor triplũ[e]: an quòd fur potuit dominum latêre, raptor minimè, unde ex furto potuit maius damnũ domino inferri, qui nisi noxiũ depræendisset, nesciuisset aduersus quẽ ius suum persequeretur? Quapropter cũ uterq; manifestus sit, grauius fur, quàm raptor plectitur, alij tamẽ aliter sentiunt.

a l. iij. § nõ solum. ĩ. de incend.
b l. iij. ĩ. ne quis in.
c c. si. 36. q. j.
d l. si quis ex do. ĩ de fur.
e ĩ. ex malefic. de acti.

b ¶ SCISSVM. Laceratũ, fractũ, quassatũ. Sanè & uerbo corrupisse scissum, fractũq; cõtineri in l. Aquilia dicitur: quapropter sunt, qui hîc rupisse legãt, non rapuisse. Subdit huius respõsi arg. Dinus, si lex municipalis certa pœna mulctet eum, qui de domo uicini aliquid rapuerit, qui uel solas fores effregerit, cõuneri. Quid si igne adhibito corruperit? & idẽ dici posse ego existimauerim.

Alex. consil. 103. in 1.

CReditores accipiendos esse cõstat, eos quibus debetur ex quacũq; actione[a], uel persequutione[b], uel iure ciuili[c] (sine ulla[d] exceptionis perpetuæ remotiõe) uel honorario uel extraordiñario[e], siue pure siue in diẽ, uel sub condińone[f]. Quod si natura[g] debeaẽ, nõ

CREDITORES.

a ¶ Actione. Non tamẽ reali, cũ qui rei uendicatione conuenit, improprie debitor dicatur, ut Accursius & cæteri existimant[a]: quod ego nõ ꝓbo, quia negari non potest, q rẽ meã possideat, restituere eã mihi debere: nec nos mouet, quòd lex eum nullo iure teneri dicat, quia & ex additiõe pronominis, & ex narrationis argumẽto apparet nullo iure personam ipsam obligari, sed non ideo consequens est ratione rei debitorem non esse.

a Inst. de act. in princ. & §. j.

b ¶ PERSEQVVTIONE. Quam uulgò officium iudicis merũ appellamus, ea causæ omnes mixti imperij absoluuntur[b].

b l. pec. §. j. j. eo.

c ¶ IVRE ciuili. Hoc iure stipulatio inuenta est, & emphyteosis, literarũq; obligatio, & quę ex spõsalitia largitate, uel tutela ꝓuenit: nã & hæc XII. tabularũ uerbis inuẽta est. Sanè & iure ciuili debeẽ, qđ ex iuris gẽtiũ cõtractu. debeẽ: id em̃ ius Quirites approbauere[c].

c l. iuris gen ĩ. de pact.

d ¶ SINE ulla. Qui ergo ipso iure tenetur, si exceptione perpetua, puta pacti de non petendo, tutus sit, debitor non est, nec quid ipso iure sit, cucamus, sed quid in effectu.

e ¶ EXTRAORDINARIO. Cum deficiente ciuili actione suggerente æquitate in causis iurisdictionis officiũ suum prætor impertit, ut cũ filiũ fami. tuetur, qui uiaticũ suũ alteri mutuauerit[d], & quosdã casus suprà habemus sub rub. de uar. & extraordi. cognit.

d l. cũ filius. ĩ. si cert pet.

f ¶ SVB conditione. Si omnino sit extitura, dubium nõ est, ut Pont. ait[e], esse creditorem. Si uerò incerta sit, non est creditor, nisi ex larga significatione: at ubi euenerit etiam retro, uidebitur proprie fuisse creditor[f], quod in legatis non est: nec enim in eis regulariter conditiones trahuntur retro[g].

e in l. j. si certum pet.
f l. is cui. ĩ. de act.
g l. j. §. serui. ad Syll.

g ¶ NATVRA. De naturali obligatione, quam lex ciuilis fouet, hîc non agitur: quia de ea superius actum est, cum de iure ciuili

uili dixit[h], multò minus uerò de ea intelligẽdum est, quam lex ciuilis reprobat, quoniam hoc casu creditor dici nõ potest. Superest ergo, ut de simplici naturali obligatiõe loquamur, quã ius nostrũ nec tuetur, nec infirmat. Ea duplex est[i], altera iure naturæ efficax, quæ ideo actionem non parit, quoniam iuris ciuilis sunt actiones, exceptiõi uero sufficit & compensationi & pignoris retẽtioni: quoniã id non est aliũ impetere, sed se tueri, quę naturalis defensionis species est. In hac creditor, ꝓpriè nõ dicitur, quia actionem hac ex causa nullã habet: largius tamen accepto sermone dici creditor poterit, & ideo fideiussor illi accedit[k]. Altera uerò quæ ad antidora, id est, remunerationẽ pertinet, nec eo quidem iure ex se efficax est: quapropter ex ea debitor nullo modo dicit̃: iuncta tamẽ alij actui plurimũ potest. Hinc est, ꝙ remuneratoria donatio insinuatione nõ indiget, ex ingratitudine, uel filijs deinde natis, non reuocatur: inter uirũ & uxorẽ permittitur, quapropter causam sufficientẽ cõtractui præstat, in bono uiro præsumitur, alienationem rei ad ecclesiã, uel minorem pertinentis, alioquin reuocabilem, confirmat[l].

b l. legitima. de pact.

i Barto. l. ex hoc §. de insti.

k l. fideiusso. oblig. §. ij. ff. de fid.

l Iaſ. in d. l. ex hoc.

sunt loco creditorũ: sed & si non sit mutua pecunia, sed contractus [b], creditores accipiuntur.

CAIVS LIB. I. AD EDICTVM PROVIN.

Lex XI.

CReditorum appellatione nõ tãtũ hi accipiũtur, qui pecuniã [a] credidere, sed oẽs qbus ex qualibet causa [b] debet̃.

VLP. LIB. VI. AD EDICTVM.

h ¶ SED cõtractus. Subaudi quilibet alius: ipse castigatius in antiquo codice scriptũ inueni, seu contractus, quod magis placet.

CREDITORVM. a ¶ Pecuniam. Videbatur enim ita tantum accipiendum, cùm credere dicamur cuicunque rei assentiamus alterius fidem secuti: sed tamẽ cõmunis usus peritorum creditorẽ generalius accipit, quacũꝗ ex causa quicꝗ debeatur: merito ergo usum magis ꝗ etymologiam attendemus. Quãuis ṁ de creditore ita dicamus, nõ idem erit de uerbo credere, uel nomine creditũ: hęc enim solũ indicant, qui alterius fidẽ sequutus sit, ut Bar. sensit atꝗ alij pleriꝗ. Tenẽt Salicetus, Fulgosius, Ponranus contrà[m].

m l. j. § si cer. pet.

b ¶ CAVSA. Puta delicto, ut ait Accursius. Sed hîc ego generaliter malim quacunque ex causa, non solùm contractu, sed etiam quasi contractu: qua ratione & cessionarium propriè creditorẽ esse cæteris consenserim[n].

n in d. l. j.

SI CVI. a ¶ Ex delicto. Id dubium erat, cùm delinquentis fidem sequutus uideri non possit creditor, tamẽ idem quod in cæteris causis est, quoniam delinquens uidet̃ pœnę semet obligasse: idemꝗ est in eo, cui quid ex legato fideiue commisso debeatur: nã hæres adeundo illi ꝓmittere censet̃[o]: propriè ergo creditores hi ꝓpter usum autoritatẽꝗ prudentium dicẽtur, quamuis huic significationi legis fictio causam dederit. Hinc est, ꝙ hîc dicitur, creditoris loco esse: & alibi legatũ quasi æs alienũ solui[p]: alibiꝗ lex non solùm creditoribus, sed etiam legatarijs prouidere se dicit[q].

o l. apud iul. § si ex qb. cau.

p l. j. C. de bonis aut. iud.

q l. fi. §. licen. C. de iur. del.

Lex XII.

SI cui ex empto, uel ex locato, uel ex alio ullo debet̃ cõtractu, sed & si ex delicto [a] debeatur, mihi uidetur posse creditoris loco accipi: ꝙ si ex populari [b] causa, ante litis cõtestationẽ, recte dicet̃ creditoris loco nõ esse. ¶ Minus soluit [c], qui tardius soluit: nam & tempore [d] minus soluitur.

b ¶ EX POPVLARI. Intellige in actione, qua principaliter iniuriam publicam, seu ius populi prosequimur: nam ante litem contestatam locupletiores non sumus[r], nec fideiussor nobis obligatur[s]: sed si principaliter aliquis sit læsus, puta quia uiolatũ eius sepulchrũ, uidet̃ etiã ante litis contestationẽ creditoris loco esse: quapropter & tũc procuratorem constituit[t], & alius nemo admittitur, si ipse agere uelit[u]: & hoc Accursius probat.

r l. pen. §. de pop. act.

s l. si quis pro. in fi. de fid.

t l. licet. de procur.

u l. iij §. de sepul. uiol.

c ¶ §. MINVS soluit. Id est, soluere uult, ut Iaco. Barto. & Alb. interpretantur: nam si creditor quamuis post tempus solutionem recepisset, non posset amplius illam accessionem, quæ ex mora orta est, petere[x]. Ipse hanc expositionem non probo: quia quamuis creditor amplius petere non possit, non tamen sequitur, quin minus sit solutũ, licet ideo non petat, quia recipiendo sine protestatione uidetur remisisse, faciliterꝗ remissio huius accessionis pręsumitur, cùm nõ nisi iudicis officio debeatur. Quapropter si creditor nolit recipere, & debitor debitã summam sine temporis accessione deponat, obsignetꝗ, non liberatur: quod omnes hîc probant[y].

x l. iij. C. de posit.

y l. oblig. C. de sol.

d ¶ TEMPORE. Eadem ratione dicitur etiam quis plus tempore petere, quando ante tempus petit, & propterea in pœnam duplicantur

z §. plus. de actionib.

plicantur illi induciæ[z]. Sed nunquid cum usuræ hodie omnino sint prohibitæ, locũ habeat hæc lex: & si creditoris nihil intersit esse tardius solutum, ut quia nõ est mercator, nec qui propter hanc moram quicquam damni subiuerit, nõ procedere, mihi uidetur uerius.

IDEM LIB. VII. AD EDICT.

Lex XIII.

MVlieris appellatione, & uirgo uiripotens[a] continetur. ¶ Res[b] abesse uidentur, ut Sabinus ait, & Pedius probat, etiã hæ quarum corpus manet forma[c] mutata. & ideo si corruptæ redditę sunt, uel transfiguratę, uideri[d] abesse: quõ plerunq; plus est in manus[e] pretio quàm in re. ¶ Desinere[f] autẽ abesse res tunc uidet̃, cũ sic redit in ptãtẽ, ne amittere possessionẽ possimus[g], ob hocq; furto pridem subtracta

MVLIERIS.

a ¶ Viripotẽs. Et hoc si uerba propriè accipiantur, alioqn ex lata interpretatione etiã nõ uiripotẽs mulier est, nimirum qa muliebris est sexus[a], nec etymologia repugnat, cùm à mollicie dicatur, ut Varro & Lactantius aiunt.

a l. arg. § muliebri. ff. de au. & arg. leg.

Sanè si fœminam empturo uenditor dixerit, non esse mulierẽ, de corrupta intelligemus[b], nec enim de sexu uerisimile est tunc fuisse dubitatum[c]. Et M. Cicero cùm obiurgaretur, quòd uirginem senex uxorem duxisset, cras, inquit, mulierem reddam.

b l. alioqui. ff. de contrah. empt.

c l. quæritur. § mulierem. de ædil.

b ¶ §. RES abesse. Et propterea non uidetur exhiberi, quod mutata forma exhibetur[d], nec cõmodatum, depositum'ue reddi, nisi in eadem causa reddatur[e].

d l. iul. §. si qs. ff. ad exhib.

e l. iij. §. si redd. ff. commo.

c ¶ FORMA. Ex forma enim res ipsa nomen assumit: quapropter & ubi ea deest, rei quoq; nomen deficit, nisi quid minimum de forma mutatum proponatur[f]. Sanè materia, substantia, forma, solennitas simul differunt. Materia est unde quid conficitur, ut in scypho metallũ, in contractu consensus. Substantia est per quam materia in certam speciem deducitur, ut in uasis uel uestibus artificium, in emptionis contractu pretium. Forma est, quæ certæ illi speciei nomen dat: in iuribus uerò ꝓ forma id requiri dicitur, quod ordinẽ respicit, ut in stipulatione quòd præcedat interrogatio, incontinenti responsio sequatur[g]. Solennitas actui perfecto extrinsecus accedit, ut autoritas tutoris in pupillorũ, agnati cõsensus in mulierũ cõtractibus. Promiscue tñ hæc doctores quãdoq; accipiunt[h], substantiaq; generaliter diffinitur, quæ ad rei essentiã necessariò reqritur: quapropter materiam, formam, solennitatemq; comprændit.

f l. j. in fi. ff. de uent. insp.

g Bal. in c. j. de no form. fid.

h l. in uẽditionibus. de cõtrah. emp.

d ¶ VIDERI abesse. Et propterea res ipsa rursus simpliciter petetur, tanquã si nihil restitutũ sit[i]. Secus si ideo petatur, quia aliquid illi extrinsecus desit: puta cùm quis dedit fundum, nec de euictione cauit: non enim simpliciter fundum petet, sed addita causa, ut de euictione caueatur[k].

i l. etiam. ff. de solut.

k l. iul. §. j ff. de uerb. ob.

e ¶ IN MANVS pretio, Id est artis. Vergi. Artificũq; manus inter se, operũq; labores Miratur. Iulius Solinus: Ea ędes manus Dædali ostendebat. Sed quid si per huiusmodi mutationẽ res facta sit pretiosior? Et ratio Iurisconsulti ostendit tũc rẽ nõ abesse: non poterit tamẽ is, q restituit expensas repetere[l]: quia sibi nõ licuit in re, quam alienã sciebat, esse tam ingeniosum.

l §. si quis in aliquo. inst. de rerũ diui.

f ¶ §. DESINERE. Lex Attinia furtiuã rem usucapi ꝓhibebat[m], nisi ea in ptãtem dñi reuersa esset, desijssetq; res abesse. Declarat Iurisconsultus desijsse abesse, si in dñi ptãtem liberã esset reuersa: qđ intellige, dũmodo dñs qui sciuit rem fuisse sibi subtractã, sciat etiam reuersam[n]: nã & tunc si rursus contractetur, noua actio furti dabit[o]. Verba eius legis hæc à Gellio commemorantur libro XVII. Quod subreptum erit, eius rei æterna autoritas esto: id est, æternum tempus ad usucapiẽdum, ut alibi declarabimus.

m l. sequitur §. quod autem. ff. de usuc.

n l. qui filium. § pen. ff. pro empt.

o l inter. in fi. ff. de furt.

g ¶ POSSIMVS. Sed qũo dñs possessionẽ rei suæ amittere põt: & si ipse eã per uim recuperauerit, dubiũ non est, posse ab eo auferri: quoniam in interdicto recuperãdæ exceprio dominij reijcitur[p]. Sed & si non furi, sed successori eius particulari abstulerit, etiã per triticariã condirionẽ restituere possessionem cõpelli potest, ut Accursius ait[q]. Idemq; est, si dominus ipse spõte rem habuerit ab eo, qui uiolenter à possessore rapuerit: nam si dominus hoc sciebat, ex ęquitate iuris canonici possessori succurritur[r], cui nec lex ciuilis aduersatur, ut aliqui sentiunt[s]. Sed & illud expeditum est, redintegrãdę possessionis beneficio huic prouisum esse[t], quòd ex communi sentẽna etiam malæfidei possessori competit aduersus eũ, qui uel titulo possideat[u], quoniã recẽs hęc possessio clãdestina & uitiosa præsumitur[x]. Vbicunq; ergo aliquo huiusmodi interdicto abstrahi à domio possessio posset, res non desinere abesse uidetur.

p l. si quis. C. ad l. iul. de ui pri.

q l. ij. in fi. ff. de trit.

r c. sæpe. de rest. spol.

s l. si coloni. C. de agr. lib. x.

t c. reinteg. iij q j.

u l rẽ quæ nobis. ff. de acquir. poss.

x c. licet. eũ de prob.

est. ¶ Abest[h] & ea res, quæ in rebus humanis non est.

PAVL. LIB. VIII. AD EDICT.

Lex XIIII.

Labeo & Sabinus existimant, si uestimentum scissum reddatur, uel res corrupta reddita sit, ueluti scyphi collisi, aut tabula rasa pictura, uideri rem abesse[a], quoniam earum rerum pretium non in substantia, sed in arte sit positum. Item si dominus rē quæ sibi furto aberat ignorans[b] emerit[c], rectè dicitur res abesse, etsi posteà id ita esse scierit, quia res ei abesse uidetur[d], cui pretium abest[e]. ¶ Rem amisisse uide

h ¶ §. ABEST. Abesse uerbum plurifariā in iure accipitur. In stipulationibus absentes sunt, qui inuicem se exaudire nequeunt: in præscriptionibus[y], qui in eadem prouincia, seu territorio non sunt: in iudicijs absens est, qui ad eum actū nō est citatus, uel quamuis citatus, nō adest. Idem & in eo, quem citare difficile est[z]. In legum dispositione absens est, qui longè abest[a], si uerò propè sit, nō uidetur absens, sed expectari debet, ut Bald. sensit[b]. Illud dubium non est, qui mortui sunt, absentes esse, uel quia mortui non sunt, ut Atticus apud Ciceronē in Tuscul. disputat, uel quod uerius est, quia reuerti & adesse amplius non possunt. Hinc iudex datus donec præses absit[c], procedet etiā eo mortuo, quia non solùm abest, qui ad tēpus, sed & qui perpetuo absens est. Cùm ergo hæc dictio uarijs modis accipiatur, prudens iudex ex subiecta materia quæ interpretatio capienda sit, diiudicare debebit.

y insti. de usucap. in prin.
z l. aut qui. ff. quod ui.
a l. iij. §. abesse. ff. de damno infec.
b l. fi. §. ubi autem. C. de bo. quæ lib.
c c. si deleg. de off. dele. in 6.

Labeo & Sabinus. a ¶ Videri rem abesse. Et propterea adhuc res petetur, nec ideo aliquis liberatur, quòd ita soluerit. Quāuis ergo solutione eius, quod debetur, liberationem consequamur, non tamen generaliter hoc uerum est. Nam & si res soluta potest auferri, ut quia alteri pignorata[a], uel sub conditione legata[b], non uidetur soluta. Idem si aliquod ius extrinsecus deficiat, ut quia de euictione cautum nō sit[c]. Sed & si non eo titulo habuerim, quo mihi debebatur: sed pretium præstiterim, abesse uidetur. Sanè in nostro casu si rei debitæ forma immutata nō est, & pretium in substantia, non in arte positū sit, quale est in uulgaribus indumentis, uideretur rē peti non posse, sed in id, quod interest rē non fuisse diminutam agendum[d], in qua tamen re aliter solet distingui, ut in contractibus bonæ fidei actione prima ad rē ipsam agatur[e], idē que in actione ex testamento quæ bonæ fidei naturam imitatur[f], in strictū uerò iuris cōtractibus actione de dolo agi in id, quod interest, oporteret[g].

a l. si rem. l. qui res. ff. de sol.
b l. non quod. ff. de leg. j.
c l. iul. §. qui fundum.
d l. exhibitionis. C. ad exhibend.
e l. iij §. si reddita. ff. commod.
f l. meuius. §. in fundo. ff. de leg. j.
g l. et eleg. §. nō solum. ff. de dolo.

b ¶ IGNORANS. Quid si sciens? & si ab alio emat, idem est: quia non ideo uidetur furem liberasse, quin ab eo rem petere possit. Si uerò ab ipso fure emat, hîc uidetur probari tunc rem nō abesse, quod probo. Sed quid si huiusmodi res sibi pure legata esset, nunquid eā ab hærede emēdo censeret legato renuntiare? Et Bar. non renuntiatū credidit[h]: quapropter & hoc casu res uideret abesse, sed cōtra Barto. crebrior est sententia.

h Barto in. §. duo fratres. in 12. q.

c ¶ EMERIT. De facto: nam iure rei suæ siue sciens, siue ignorans emptor nemo est[i], licet pretiū solus repetat, qui ignorans emit. Et hinc colligitur, si quis Titio prædia leget præter ea, quę à Sempronio emit, tametsi emptio ipso iure nulla fuerit, excepta tamen uideri. Licet enim in effectu emptio nulla, nō sit emptio, appellationem tamen istam de facto sortitur, idq; satis est.

i l. suæ. ff. de cōtrah. emp.

d ¶ QVIA uidetur. Et sic pretium loco rei succedit, quod in uniuersalibus uerū est[k], ut in hæreditate uel dote[l], in particularibus minimè[m], nisi cùm quis ideo cōuenitur, quia locupletior sit factus[n], non ēm minus locuples est, qui pretium, quàm qui rem habet: nisi itē contra eum agatur, qui debuit id agere, ut rē actor sine pretij alicuius solutione haberet: nam si id nō fecerit, pretiū quod actori abest restituet, ut hîc in fure, & alibi in hærede, qui rem legatam soluere debuit[o].

k l. imper. §. fi. ff. de le. 2.
l l. res in dotē. ff. de iur. don.
m l. uenditor. ff. de hered. uend.
n l. si ipsa. qd met. cau.
o l. plane. §. quòd si rem. de leg. j.

e ¶ CVI pretium abest. Si à fure ipso ignorans emerim, rem ipsam ab eo petam, uel etiā ipsum pretiū, si ita mihi magis placeat: nā qui rē ab eo emit, qui absq; pretio dare tenetur, uel ipsam rem rursus petit, uel pretiū quod sibi abest[p], idq; crebriore calculo receptum est, licet alij rem in obligatiōe, æstimationē in solutione esse crediderint[q]. Sed quid si ab alio ignorās emerim? Et non uideretur rē abesse, quia tunc pretiū nō abest: cùm enim rei meæ emptio non ualuerit, pretium repetam. Nec dicitur ei abesse pretium, qui ad illud consequendum actionem habet, sed cùm electionē domini esse suprà dixerim, si cōtra furē agere maluerit, uerius est uideri rē abesse, & ita Iurisconsultus hîc intelligi debet.

p l. si filio. §. j. l. illud. ff. de don. causa mor.
q d. § quòd si rem.

§. Rem

turᶠ, q̃ aduersus nullum eius persequēdi actionemᵍ habet.

f ¶ §. REM amisisse uidetur. Hoc uerbum proprietatem hic denotat, si enim anulus mihi in mare elapsus sit, non solū iuris interpretatione, sed etiam uere eum dicor amisisse.

g ¶ ACTIONEM. Nam qui actionem habet, rē habere uidetᶠ, & quod nos alteri dare, uel psonali actione cogimurʳ, abesse à nobis dicitur: & hoc iuris ĩterpretatiōe uerum est, aliogn in executione facti aliud est, tum propter litis frustratiões, & dubios euētus, tū quia tutius est rei incūbere: quapropter lex municipalis quę ĩ rei suę uenditore aliquid corrigat, in eo nō seruaretur, qui sibi debitam rem uēderetˢ: & ideo minus est actionem habere quàm rem, ut in regula iuris habetur.

r l. si quis mandа. titi. §. de neg. gest.

s Docto. in l. gallus. §. quidendum.

VLP. LIB. X. AD EDICTVM.

Lex XV.

BOna ciuitatis abusiuè publica dicta sunt: sola eñ ea publica sunt, quę popu. Rom. sunt.

BONA ciuitatis. Ius imperij Romani ad populum pertinebatᵃ, donec per legem Rhenniam populus in Augustum Cæsarem ius omne transtulit: merito ergo quæ ad Rēpublic. Romanam pertinebant, publica dicta sunt, quasi populica. Ad Romanorum tamē similitudinem, & quæ in alijs ciuitatibus cōmunia uniuersorum erāt, publica dici cœpta sunt: semper enim apud quascunq; nationes ius supremum populi fuit, idq; uel legis diuinæ instituto ostenditur. Nam cum hominem creauit deus, illi in cætera quidem animantia ius & dominium concessit, hominum autem ut alteri alter seruiret non indixit. Vnde principio rerum non diuina iussione, sed ex populi consensu Reges assumpti sunt, quod & post Romani imperij occasum seruatum fuit, cùm Carolus Magnus à populo Roma. Augustus electus est, & à Pontifice Leone sacro oleo munctus, quod ius populi hodie Gregoriana lege in septem Germaniæ primates translatum est. Sic & Franci Chilperico eiecto, q̃ regno idoneus non esset, Pipinū πανκλησίᾳ consilio substituerunt. Et cum Pipini proles à maioribus degenerasset, rursus Odonem, mox eius fratrem Robertū, & deinde Roberti nepotem Hugonem ad summum fastigium euexerunt: is Hugo est, qui uulgò Capetus dicebatur, unde oriundi sunt qui etiamnum Francorum rebus moderantur: & quod de maximis hisce regibus, nimirum Romano & Franco, dictum est, idem & in inferioribus obseruatum fuisse, qui historicos legerit, deprændet: ut merito censeam diuina lege eum iustum principem esse, qui ex populi consensu regnet, quod & Aristoteles tradit: qui uerò inuitis dominetur, eum Tyrānum esse, etiam si Cæsar sit, à septēuiris electus, uel quaqua alia ratione ciuili iure potētiam suā tueatur. Vnde cū magna regna nō ex subditorum cōsensu, sed per uiolētiam primo constituta sint, merito diuus Augustinus libro de ciuit. dei quarto, magna latrocinia esse dixit, adducto enam piratæ cuiusdam exemplo, qui comprænsus & ante Alexandrum Magnum adductus, cū interrogaretur, qua causa mare haberet infestum: Quid tibi, inquit, ut orbem terrarum habeas infestum? Sed quia id ego exiguo nauigio facio, latro uocor: tu quia magna classe, Imperator.

a l. j. §. de mandat. prin.

CAIVS LIB. III. AD EDICTVM.

Lex XVI.

EVm q̃ uectigalᵃ pop. Romani cōductū habet, publicanūᵇ appellamus: nam publici appellatio in cōpluribus causis ad pop. Rom. respicit: ciuitatesᶜ eñ loco priuatorū habentur.

EVM QVI. a ¶ Vectigal est quod pro rebus ciuitati inuectis uel euectis publico soluitur: ea est octaua parsᵃ, unde Octonarij quandoq; dicti exactores: sicut & Vigesimarij, & ducennarij. Sunt & fundi uectigales, qui ciuitatū sunt, & mancipibus ita locantur, ut certum uectigal Reipublicæ pendant, quod in Dispunctionibus à me adnotatum est, lib. III. cap. X.

a l. ex præstat. C. de uect.

b ¶ PVBLICANVM. Quòd publicum redimat, simpliciter enim publicum accipitur pro uectigali M. Cicer. Tranq. & Tacito. Iabolenus, Qui operas in publico, quod uectigalium causa locatum est dat, Reipubl. causa non abestᵇ.

b l. miles. § ex qb. cau. ma.

c ¶ CIVITATES. Atqui regulariter quod iuris de fisco statuimus, etiam de priuatis constiturum censetur, & econuersoᶜ: quapropter licet uerbum, publice, proprie ad fiscum pertineat, non tamen idcirco differentia iuris aliqua inducitur. Sunt tamen quidā casus, quibus plus tributū est fisco, quàm cæteris ciuitatibus, ut in l. Iulia peculatus, ut aliqui sentiunt: item in redhibitione rei morbosæ, quæ ex ædilitio edicto fitᵈ. Sunt & alij, cū ciuitatibus omnibus plusquam priuatis conceditur, ut in præscriptione uel usucapione,

c l. item. §. in priuat. §. de petit. hære.

d l. j. §. illud. eod. tit.

VLP. LIB. X. AD EDICTVM.
Lex XVII.

INter publica[a] habemus, non sacra, nec religiosa, nec quæ publicis usibus sunt destinata, sed si qua sunt ciuitatum uelut bona, seu peculia seruorum ciuitatũ, proculdubio publica habẽtur. publica uectigalia ĩtelligere debemus, ex qbus uectigal fiscus[b] capit: quale est uectigal portus uel uenaliũ[c] rerum, itẽ salinarũ & metallorum & piscariarũ.

PAVL. LIB. IX.
Lex XVIII.

MVnus tribus modis dicitur, uno donum[a] & inde mũera dici dari mitti'ue: altero onus[b] qđ cũ remittiẽ uacationẽ militiæ munerisq; præstat, ĩde immunitatem[c] appellari: tertio officiũ, unde munera militaria & quosdam milites

e l. fin. C. de sacros. eccl.
f l. usucap. §. de usuc.
g l. mancipia. C. de ser. fu.
h l. ciuitas. §. si cer. pet.
i l. rempu. C. de iure reip. lib. xj.
k l. resp. C. ex qb. cau. ma.

quæ uel longiori tempore[e], uel nullo modo conceditur[f]: idem si mancipium furto illis sit subtractum[g], atque id genus multa similia[h]. Sed nunquid ciuitatibus concedenda sit restitutio in integrum? & communiter concedi aiunt[i]: quoniam cum per administratores regãtur, si in contractu uel iudicio læsæ sint, iusta est causa restitutiõis, idemq; in oppidis, huiusmodiq; uniuersitatibus[k]: quod uel maxime pcedit, si in eis sint & pupilli, & furiosi, & uiduæ, & id genus, qui aliàs iure cõmuni restituuntur.

a ¶INTER publica. Publicæ res proprio sermone sunt, quæ populi Romani sunt: sed & quæ ciuitatum in usu publico sunt, per similitudinem publicæ dicuntur[a]: latissima uerò significatione, etiam si in publico usu non sint, ita tamen appellãtur[b]: quem sensum Iurisconsultus hîc sequutus est, & propterea nõ publica hæc esse, sed inter publica haberi ait. Sanè & quæ iure naturali communia sunt, eorum usus iuregẽtium est publicus[c]: & occupanti conceditur, quod non est in his, quæ iure ciuili publica sunt, de quibus hic agitur.

a l. sed celsus. §. de contrahen. emp.
b l. in tantum. §. uni. §. de statu ho.
c §. j. de rerum diuisi.

b ¶FISCVS. Aerarium populi erat, fiscus principis, donec omnia princeps in fiscũ suũ transtulit. Constat autem, ut Pedianus ait, canone, indictione, oblatione. Canon ordinarios principum reditus significat, ut portoria, & eiusmodi, quæ in urbium exitu uel ingressu soluuntur. Oblatio nomen sumpsit, quòd à popularibus olim oblatum principi id munus sit: eo continentur octaua, uel uigesima, uel quicquid ex consuetudine de rebus promercalibus solet pendi, quarum mentio hic habetur. Indictio est, quod edicto principis subditis indicitur, quod ut plurimũ certam quantitatem non complectitur. Sed hæc quomodo in iure aliter distinguantur, infrà differam.

c ¶VENALIVM. Hæc est octaua pars, sicut metallorum decima[d]: in salinis uerò ea est uectigalis natura, ut soli mãcipes[e], hoc est, qui à fisco hoc ius emerũt, sal uendãt, idq; principis monopolium est, quod antiquis quoq; institutum fuit: quapropter Liuius Salinator dictus: idemq; in piscarijs, secundum regionum quarundam morem, obseruatum est.

d l. cuncti. C. de metal.
e l. si quis. C. de uectig.

a ¶MVNVS. Donũ. Cùm munus pro largitione accipitur, tanquam species doni est, significatq; quod ex aliqua causa fit donum, cũ uerò non habito ad largitionem respectu sumitur, tũc generaliter quælibet munera comprẽdit, atq; ita hic accipiendum est.

b ¶ALTERO onus. Et hoc sensu tripliciter accipitur: est enĩ munus patrimoniale, quod ideo sic dicitur, quia cum sumptu fit, patrimoniumq; diminuit: id quandoq; personæ imponiẽ nulla facultatum ratione habita, ut est capitatio: quandoq; secundum fortunam soluentis imponitur, ut quam collectam dicimus, uel indictum, superindictum'ue: aliquãdo nullo personæ respectu rei ipsi incumbit, ut tributum, & census: subiturq; uel in ipsa re, ut cũ hospitem recipimus: uel ex re, ut cùm certam partem fructuum pendimus: uel propter rem, ut si pecuniam pro censu præstamus. Est & munus personale, id nunc dignitati adnectitur, & honor appellatur: nunc sordidum est, ut calcem coquere, arenam fodere: nunc nec honorificum, nec uile aliquid in se habet, ut cum subire curam publicæ pecuniæ aliquis compellitur. Est & munus mixtum, ut decaproriæ[a], id est, decemprimatus: erant enim Decemprimi ex Decurionibus exactores tributorum, qui fiscalia detrimenta de suo ipsi resarciebant, publicanis mancipibus'ue non multum absimiles. Ex his aliqua ordinaria sunt, aliqua extraordinaria: quæ ordinaria sunt sic definiri Bart. ait[b], ut ea sint quæ à lege principe'ue imposita sunt, & certam formam habent.

c ¶IMMVNITATEM. Ea à patrimonialibus nunq; concessa uidetur[c], nec qui à personalibus immunis est, ab honore excusatus

a l. si §. de muner.
b Bart. l. j. C. de mulierib. lib. xj.
c l. his oneribus. §. de muneri.

municificos d uocari. Igitur municipes e dici, quòd munera ciuilia capiant.

VLP. LIB. XX.

Lex XIX.

LAbeo libro I. Prætoris urbani a definit, quòd quædam agantur, quædam gerantur, quædam contrahantur: & actum b quidem uerbum generale esse, siue re siue uerbis quid agatur, ut in stipulatiõe uel numeratione; contractum c autem ultro citro'que obligatio-

---

tus cẽsetur d: sed & si immunitas per amplißima uerba cuiquã concessa sit, non trahetur ad onus ex improuiso inopinatoq́; casu impositũ, ut si bellum superueniat: publice enim interest huiusmodi concesßiones tunc negligi e.

d l. cui muneris. §. eo tit.

e Doct. in l. si ex toto. §. de leg. j.

d ¶ MVNIFICOS. Munera militaria sũt excubiæ, angariæ, gestationes in usum belli, decursio cãpi, erectio ualli, atq; id genus similia: qui ab his muneribus immunes erãt, Beneficiarij dicebantur: qui subibant, Munifices. Festus autor.

e ¶ MVNICIPES. Qui sint, infrà latius ostendetur f.

f §. eo l. municeps.

LABEO. a ¶ Prætoris urbani. Sic aliquẽ ex libris suis inscripsit Labeo.

b ¶ ACTVM. Hinc ergo apparet stipulationem proprie contractum non esse, licet in ea tam reus credendi quàm debẽdi dicatur a. Sicut nec donationem, neq; liberationem, aut pactum refutatoriũ, idq́; genus remisßionis, contractuumq́; dissolutiones: nam in his uicissim obligatio nõ oritur: quapropter si lex municipalis de contractu uerba faciat, hi minime continebuntur, idq́; receptius est b: nisi eadem ratio quæ in cæteris cõtractibus procedit, in his quoq; locum habeat: nã cum ex lata significatione etiam hi contractus dicantur c, quamuis dispositio odiosa sit, à ratione interpretationẽ sumet: quapropter si lex uetat sine agnati consensu ex contractu mulierem obligari, nec debitorẽ liberare poterit d: constitutum enim ita est, ut mulieris imbecilli consilio succurratur: at tunc uel maxime succurrẽdum est, cum donare, uel debitorem liberare mulier cupit. Sed nunquid hæreditatem adire prohibetur? & aiunt communiter nõ prohiberi e: aditio enim hæreditatis etiam ex lata significatione contractus non continetur, licet lex interpretetur eum, qui adeat quasi contrahere cum creditoribus hæreditarijs. Nam quamuis dispositio de contractu loquens, etiam de distractu intelligatur f, tamen hoc ita accipitur, si uere gestus est ille quasi contractus, non si ficte g: ut in proposita est quæstione. Plerunq; enim lex non obseruans uerbis ex aliqua ratione, idem iuris constituit de quibuscunq; obligationibus, quod de contractibus h: sed non ideo consequens est, ut in municipalibus statutis, quæ non nisi ex ui uerborum ductam interpretationem accipiunt, idem obseruetur.

a l. 53. de uerbo. oblig.

b l. siue ap. C. de trans.

c l. si cum dona. C. quod met. cau.

d Bart. §. pactus ne peteret.

e l. more. §. de acq. hæred.

f l. ad resc. C. de præd. mi.

g l. de eo. §. de iudi.

h l. omnem. §. de iudi.

c ¶ CONTRACTVM. Quod Græci συνάλλαγμα uocãt. Sic dicitur, cum ultra uerba cõtractus, aliquid utrinq; agitur: quapropter alibi Vlpianus i: Iulianum, inquit, puto recte à Mauritiano reprænsum in hoc, dedi tibi Stichũ, ut Pamphilũ manumittas, manumisisti, euictus est Stichus: Iulianus scribit in factum actionem à prætore dandam, ille ait ciuilem incertam actionem, id est, præscriptis uerbis sufficere, esse enim contractum Aristo adijcit συνάλλαγμα, unde hæc nascitur actio: ita enim reposita in Tusco codice est hæc dictio, hoc sensu: cum præscriptis uerbis actio detur, quoties ex utriusque parte aliquid factum est, quo uterq; sit obligatus, meritò in casu nostro ea competet, quia uicissim quædam quasi permutatio Stichi Pamphiliq́;, ut manumitteretur, interuenit. Et hæc ratio est, cur in contractu innominato, Si faciã, ut des, & posteaq̃ feci cessas dare, præscriptis uerbis non agatur, sed de dolo k: nam hic nõ est συνάλλαγμα, id est, mutuum factum obligatorium: potuit enim factũ tuum explicari absq; meo, & ideo præscriptis uerbis nõ agitur, quod nõ est in cõtractu, Do ut facias, uel do ut des, cùm dare sit dominium trãsferre, quod nõ nisi in consentiẽtem transferri potest: cum ergo tibi dederim, & consequẽter utriusq; factũ interuenerit, mei trãsferentis, & tui dominium acceptantis, merito præscriptis uerbis agetur. Dixerit aliquis, Si ratio hæc uera esset, cum traderem, ut des (traditio em̃ facta est) de dolo agi nõ posset l: non enim tradere possum, quin tu accipias: sed & si facerem, ut faceres, de dolo agendum esset: quod præter Iurisconsulti mentem uidetur esse. Cui ego responderim, cum traditionem acceptans nullum ius acquirat, merum id factum lex tradenti potius imputat, in cuius facti executionem uenit: in contractu uerò, Cum facio, ut facias, ideo semper præscriptis uerbis agitur, quia ultra promisßionem uidetur utrinq; interpositum mandatum: & secundum hanc declarationem accipiẽda sunt quæ Paradoxorũ lib. v. cap. septimo latius disserui. Sanè συνάλλαγμα Græcè à σὺν, quod est si

i l. iurisgẽ. §. de pact.

k l. naturalis. §. quod si faciã. §. de præscrip. uerb.

l l. cum proponas. C. de dol.

est simul, & ἀλλήλως uicissim, & uerbo ἀλλάττω descendit, quod mutare uulgò significat: sed eius origo est ab ἄττω uerbo antiquo, quod deducit ab ἀίσσω, ἄττω, unde ἄττω, quod est impello, conuenio, tracto: qua ratione & cōtractū dici probabile est, quasi cōtra seu uicissim actū, id enim hæc uox significat. Vnde Vergilius Homericon illud, τὸν δ' ἀπαμειβόμενος, trāstulit, quem contra: sic & cōtrahere erit uicissim & mutuo trahere. Est & ἄλλαγμα p pretio & munere, nem d, quem Græci συνάλλαγμα uocāt, ueluti emptionē, uēditionē, locationē, cōductionem, societatem: gestum e rem significare sine uerbis factam.

IDEM LIB. XII.

quod ab aliquo capitur, ut interpretatur Hieronymus II. in prophetam Amos cōmentario. ἀντάλλαγμα quoq; in euangelio Matthæi cap. XVI. pro re accipitur, quæ iuxta ueterū commercia in permutationē datur. Interpres retributionem uertit. Quam dabit homo retributionem, &c. Vulgatiore uocabulo Græci contractum συμβόλαιον uocant.

d ¶ OBLIGATIONEM. Ex contractu enim oritur obligatio, ex obligatiōe actio[m]: quapropter ex contractu actionem dari, ex obligatione nasci dicimus. Sanè & quædam est obligatio, quæ ex contractu non nascitur, sed ex quadā æquitate datur, ex ea nō actione, sed officio iudicis succurritur[n]. Planè & obligationis uerbum generale est, & tam ciuilem quàm naturalem cōtinet: quapropter mulier quæ obligare se prohibetur sine agnati consensu, neque pactum facere debitori de non petendo poterit[o]: quoniam ex eo naturaliter non petere obligaretur. Sed nūquid simpliciter liberare possit? & ex uerbis dicēdum est posse, nisi ratio legis aliud induceret[p], ut suprà dixi.

m l. licet. §. de procur.

n l. qui per collu. §. de acti. emp in fi.

o Bar d. § pactus ne peteret.

p Bal. in rubr. C. de pact.

e ¶ GESTVM. Cum rem, sine uerbis factam significet, ad extra iudicialia tantum trahi Accursius credidit, reprobantq; inde quidam eā petitionē, qua quis in iudicio gessisse negotia alicuius se asserebat. Sed hæc meritò non recipiuntur, cum ex subiecto argumento, gestum etiam accipiatur, siue ex contractu, siue aliter quid factū sit[q]. Caius etiam infrà tanquam leuem hāc differentiam inter gesta & facta negligit. Nec dubium est ex cōmuni loquendi usu nihil hæc differre, quod Bartol. annotauit[r].

q l. ait prætor, §. de min.

r l. j de offic. proc. cæs.

VERBA contraxerunt. Si minor testamētum condat, aduersus eius cōfectionem restitui nō potest, quoniā edictum prætoris de eo quod gestū est, loquitur[a]: quę uerba testamentum non comprændunt, atq; hoc omnes probant[b]: si tamē dolo fuit inductus, succurretur legitimis hæredibus per actionē de dolo[c]. Eadem ratione adolescēs qui curatorem habeat, contrahēdo res suas immobiles sine decreto alienare prohibetur, & tamen testādo nō solum ipse potest, sed & concedere cui uelit, ut alienet[d]. Eodē modo lex quę cōtractus minorum propter iurisiurandi religionem corroborat, in eorum testamentis locū non habet[e]. Hinc & constitutio quæ à filio deportari ante patris restitutionem gesta confirmat[f], in testamento non intelligitur: suntq; id genus plura similia[g], quandoq; tamen uidetur in lege receptum, ut pro contractu etiam testamentum accipiatur: quod ideo est, quoniam olim per imaginariam quandā uenditionem testamenta concipiebantur, quod ex Caij institutionibus in Topica Ciceronis Boëthius explicat. Sunt enim & quædam successiones in contractuum locū subrogatæ, ut bonorū possess. in bonis liberti, quam imago societatis induxit[h]. Nam & de contractibus ad testamenta plerunq; argumentamur, idq; argumentum ualet, nisi rationis diuersitas aliud suadeat: ea colligitur pluribus causis, tum quòd testamēta fauorabiliorem interpretationem recipiunt, tum quòd ambulatoria ab testatoris uoluntate pendent, tum quòd in eis non facilè quis uel falsus uel fallendi cōsilium habuisse præsumitur[i], tum quòd eorum robur ab aditione hęredis incipit. Cæterum & in testamētis cōtrahi posse dubiū nō est: quapropter & ab hærede stipulari legatario in testamento quis potest[k]: & satis erit, si duobus testibus hoc probetur, ut pleriq; sentiunt: cùm uerò ex testamento hæreditas aditur, nō ipse testator, sed hæres quasi contrahere cum creditoribus hæreditarijs censetur[l], atq; id Albericus probat: nam ita proxima contractuum naturæ est ultima uoluntas, ut de donatione causa mortis dubitatum sit, utri magis assimiletur, & esse contractum & similem donationi simplici omnes fatentur[m], quantum uerò ad efficaciam effectum'ue, ultimæ uoluntatis naturam imitari[n]. Sed cum ita sit, mirum est cur

Lex XX.

VErba contraxerunt, gesserunt, non pertinent ad testandi ius.

PAVL. LIB. XI.

Lex XXI.

PRinceps bona cōcedēdo, uide-

a d. l. ait prætor.

b l j § fuit §. ad Treb

c l. lege § sempronia de leg. ij l. non enim. de ino ffi testa.

d Bald. l ij. C. quādo decr.

e Doct. in authen. sacramenta.

f l fina C. de sent pass.

g Ias in l. quæ de legato. §. de leg. j.

h l. j §. de bon. liber.

i Bartol l. si is qui. de uul.

k l fi. C. de fideicom.

l l. fi §. ex qb. cau. in poss.

m glos l. j § de do. præle.

n doct l. ij §. de leg. j.

cur consentiente patre filiusfamil. testari ne-
o l. tam is. 3 de dona. causa mort. queat, & tamen causa mortis donare possit[o].

PRINCEPS. a ¶Obligationes. Id dubium non est, cum is, cui bona conceduntur, etiam ea petere possit, quæ alius debet: actiões enim in bonis sunt. Sed quid si sup illis bonis aliquid alteri debeatur? & idẽ esse Accursius ex hoc responso existimauit, rationemq́ affert: quoniã in beneficijs Principũ fit plenissima in-
a l. si quando. C. de bo. matern. terpretatio[a]: quæ ratio mihi non placet: fit enim plenissima interpretatio in eius fauorem, cui princeps aliquid indulget, sed in proposita quæstione damnum est impetrantis, ut obligationes suscipere cõpellatur: quare ipse ita existimauerim, bonorum appellationem ære alieno deducto intelligendam, idq́ ex sermonis proprietate: ex mente tamen disponẽtis aliter quandoq; censendum, ea sic præsumitur: cum aliàs aliquid absurdum induceretur[b]: ueluti quòd quis pro parte tantum esset
b l. si quis ser. a §. fin. de legat. ij. hæres[c], uel quòd omnia onera ad aliquẽ pertinerent, ad alium uerò omne lucrum[d]. Idem
c l. iij 3. de bono. poß. est in restitutione facta à principe, qua omnia
d l. cogi. ad Treb. bona alicui concedit. Intelligitur etiã de obligationibus, quia aliàs is, qui restituitur, me-
e l. j C. de senten. paß. lioris fieret conditionis, quàm prius esset[e]. Idem est si publicata bona alicui donat, nec enim uerisimile est uoluisse eum in hoc ærarium suum aggrauare, ut æs alienum soluat, omni lucro ad aliũ spectãte. Sed pone: publicatis alicuius bonis indicta & exacta à principe est aliqua pecuniaria collectio, deinde ad bona sua exul restitutus est, nunquid in eorũ restitutione deducendum est, quod ex ea indictione ad eum soluere pertinuisset? Et Alber. deducendum ait, idem & ipse sentio, si ad fructus quoq; interim perceptos sit restitu-
f authẽ. idem. C. de hæret. tus: quod in dubio non est dicẽdum[f]: nam si fructus non sint restituti, nõ debemus à proprietate uerborũ recedere, cùm satis sit, si interim fiscus fructus ipsos lucratus est.

PLVS est in restitutione. a ¶Exhibere
a l. ij. ad exhi. rem dicitur, qui in præsentiã affert[a]: quapropter actio ad exhibendum, uẽdicationes
b l. deinde. de lib exhib. prægreditur, mobiliaq; prius exhibẽtur, deinde à domino uendicant. Hinc & dicta sunt
c l. quod & l. §. at prætor. de liber. ho exhi. interdicta exhibitoria, ut cum prætor, nisi tabulæ testamẽti, uel liber homo, uel liberi exhibeantur, interdicit[b]: quod intelligitur, ut uideri, tangi, agnosciq; possint[c].

tur & obligationes[a] concedere.

CAIVS LIB. IIII.

Lex XXII.

PLus est in restitutione, q̃ in exhibitione: nam exhibere[a] est prẹsentiam corporis prẹbere, restituere[b] est etiã possessorem facere fructusq́ reddere: pleraq; p̃terea uerbo restitutiõis[c] cõtinent.

b ¶RESTITVERE est generalius uerbum, quod etiam ad fructus refertur, quod accipit Oldradus Albericusq́, cum uerbum
d l. in condem. j. tit. j. id à lege profertur[d], alioquin si ab homine, fructus non contineri[e]: quod defendi potest,
e l. qui excubias. 3. de re mil. si alia ratio sit in fructibus quã in re ipsa. Ego distinguẽdum putauerim, si fructus bona fide sint percepti, nec restitutionis causa retro inferat, tũc non restituantur[f]: quam
f l. at ex. §. j. 3. de rei uen. ob causam si princeps deportatum de damnatis eximit, & ex indulgentia bona ei mandat restitui, interim acquisiti fructus nõ restituentur[g], si uerò mala fide percepti sint, dubium non sit, quin re-
g auth. idẽ. C. de hæret. stitui debeant. Idem si restitutionis causa repetita die assumatur, ut cum quis in fraudẽ creditorum alienat, prætor enim eum contractũ perinde ab ipso principio irritum esse uult, ac si nihil alienatum foret[h]. Sane & à principe
h l. uideamus. 3. de usur. restitutio facta, alteri damnum afferre nõ debet: quapropter ad ea bona non extendetur, quæ interim alienata sunt[i], nisi de apertissi-
i c quãuis. de referi. in 6. ma principis mente constet, ut cum condẽnationem publicationemq́ pro infecta haberi uelit[k]. Idem si publicæ utilitatis ratio hoc sua-
k Car. c. quia dilig. de ele. deat, uel si ideo quis restitutus sit, quia iniu-
l l. quid si. §. scæuola. 3. de min. stè sit condemnatus[l], nam in his casibus dãnũ afferre alteri princeps non dicitur, cum pretium restituere illi debeat: ex facto enim suo secuta est euictio: & ideo nõ prius restitui bona existimauerim, quàm pretiũ emptori redditum fuerit: nimis enim graue illi esset, rem cuius possessioni incumbebat, restituere, deinde aduersus fiscum experiri.

c ¶RESTITVTIONIS uerbo. Nam non solum fructus continẽtur, sed etiam causa usucapionis[m], habetq́ ex iuris interpreta-
m l restituere. j. eod. tione hæc uox amplam significationem[n]. Sa-
n l. si j. eo. nè & restituere princeps dicitur, cùm ordini
o l. j C de sent. paß. & dignitati restituit[o], itemq́ famæ[p], ut cùm quis infamia notatus, hoc ex principali indul-
p l j. §. de qua. de postul. gentia impetrat, quo casu infamia facti non aboletur, nec eius effectus: non enim potest princeps facere, quominus alicuius opinio
q Feli. c. testimonium. de testim. apud graues bonosq; uiros notata sit[q]: Restituuntur & natalibus qui serui nati sunt, ingenuitatisq; iura acquirunt. Restituuntur & in integrum minores, & qui iustam causam, unde restitui eos æquum sit, prætori probauerunt: Restituitur & dos soluto matrimonio: Restituitur ex s.c. Trebelliano hæreditas

tas: Restituitur possessio ex interdictis.

VLP. LIB. XIIII.
Lex XXIII.

Rei appellatione & causæ & iura continentur.

REI APPELLATIONE. Accursius ita intelligit, ut qui rei mentionem facit, etiã de eius causis iuribusq́ intellexisse credatur, ueluti ut cum quis generaliter res suas petat: quod exemplũ in supplicatione principi porrecta procedere potest, item in libello q in iudicio uniuersali, generali'ue datus sit, ut in petitione hæreditatis, tutelæ, uel pro socio actione[a], alioquin in particulari iudicio libellus generalis parte opponente nõ ualet. Nũquid ergo, si fundum petierim, ei quoq; debitas seruitutes petijsse uidear? & si petitus sit cum his quæ ad eum pertinent, dubium non est etiam de seruitutibus actum, & de his omnibus quæ ex consuetudine rei emptæ solent accedere[b]. Si uero simpliciter fundus petitus est, aut per actionem personalem, & seruitutes non debentur: cum enim ius id in re sit, actione personali consequi illud non possumus. Aut per rei uendicationem, & uerius est, deberi[c]: aut non constat quæ actio sit intentata, & humanius est etiam de seruitutibus actum intelligi, ut hic habetur, nec dissentit Baldus[d]. Nam & rem uendẽs eam cum seruitute imposita distraxisse existimatur[e]: & rei præscriptio ad seruitutes quoq; huiusmodiq; accessiones trahitur[f], quod & de eius interruptione dicendum est[g]. Alij hanc legem aliter interpretantur, ut appellatione rei contineãtur causæ, id est, dominia: ut si quis rem legat, eius dominium legasse uideatur, si est dominus, alioquin id ius quod in re habet[h]: quem sensum, si reciperemus, naturam suam coniunctiua non seruaret.

a l. j. §. de edi.
b Inno. c. cum ad sedem. de resti. spo.
c l. uia. §. si fundũ. 3. de ser. rust.
d l. ij. de cond. insti.
e l. si aqua. de contrah. em.
f l. si aliena. §. hoc iure. de usuc.
g l. fi. C. de anna. excep.
h l. si domus. in fi. 3. de legat. j.

CAIVS LIB. VII.
AD EDICTVM PROVINC.
Lex XXIIII.

Nihil aliud est hęreditas, quàm successio in uniuersum ius, quod defunctus habuit.

NIHIL. Refertur hic hæreditatis diffinitio, quam ita pleriq; intellexerũt, ut post defuncti mortem ante aditam hæreditatem quoddã ius interim subrogari existimarint, quod loco defuncti succedit, eumq́; repræsentat, id hæreditatẽ appellari[a]. Exponitur itaq; hic successio, id est, ius succedens. Sed uix est ut hanc ego interpretationem simpliciter approbem, dictio enim uerbalis, successio, rem ipsam in uim nominis significat, non autem ad participium refertur, quod uim uerbi assumit, ut Grammatici tradiderunt. Etymologia quoq; huic sententiæ repugnat: cum enim hæres idem sit quod dominus[b], sequitur ut hæreditas sit rerum ipsarũ dominium, non autem ius succedens. Idem etiam ex eo confirmatur, quòd hæreditas per quotas partes in rebus diuisionem recipit[c], quæ uix est ut cõgrue iuri huic succedenti quadrare possit: cum enim diuisio illa de re ipsa dicatur, cõsequens est, ut & quod integrũ est, ad eam rem referatur. Nam & si ius hoc succederet, nõ in multis, sed generaliter hęreditas personam defuncti sustinere deberet[d], & tñ in his quæ facti sunt, nõ sustinet, nempe quia quæ facti sunt[e], in hæreditarijs rebus non sunt, ad res igitur potius referenda est diffinitio. Accedit his, quòd Iurisconsultus[f], cum de hæreditate ad bonorum possessionem argumentatus esset, bonaq; diffiniret, successionem dixit esse uniuersalem in ius mortui, unde credendum nõ est eadem uerba hic de iure succedente, alibi de rebus ipsis intelligi. Nam & ueteres Iurisconsulti hæreditatem in rebus ipsis intellexerunt, quod ex ea finitione apparet, quam M. Cicero ad Trebatiũ in Topicis refert: Hæreditas est pecunia quę morte alicuius ad quẽpiam iure peruenit, nec ea aut testamento legata, aut possessione detenta, confecta est. Merito igitur sciendum est, quoties paterfamiliâs moritur, omnia eius bona, itemq́; iura sine domino remanere, ea simul iũcta quadam uniuersitate cõprænsa, id ius cõstituũt, quod hæreditas dicitur, id defunctũ repræsentat, & ubi per hæredem[g] acquisitum fuerit, fictione legis ab usq; principio in eius bonis fuisse cẽsetur. Quapropter recte Bart.[h] quandoq; docuit, dum successionem hãc pro ipso patrimonio interpretatus est, quod de uniuersali iurium nominumq; collectione, non de particulari intelligendum est. Vnde cum lex municipalis matrisfamiliâs bonorum mobilium immobiliumq; alienationem interdiceret, responsum est[i], posse nihilominus eam testari, & extraneum hæredem instituere. Cum enim hæreditas sit successio in uniuersum ius, & à bonis differat, non uidetur duram huiusmodi legem ad hunc casum protrahendã: iure igitur hoc casu hæres uniuersali in iure succedet, licet particulariter mobilia uel immobilia consequi nequeat, sed tamen non ideo minus hæres erit[k], tum quia etiã absq; corporibus hæreditarijs hæreditas sibi constat, tum quia iura & debitorum nomina consequetur, quæ legis prohibitione nõ compræenduntur. Et ex hac

a Bart. rub. de acqui. hære.
b §. fi. insti. de hære. qual.
c l. seruum. §. fi. de hæred. instit.
d l. hæreditas. de acqui. rerum do.
e l. usufru. de stipu. ser.
f l. ij. de bon. poss.
g l. hæres quoq;. de acqui. hære.
h Bar. d. l. iij.
i Corn. consi. 104. in ij.
k l. hæreditas. de pet. hær.

hac diffinitiõe apparet proprie hæreditatem dici, cùm adhuc adita non est, alioquin ubi ab hærede agnita fuerit, nõ amplius hæreditas, sed hæredis patrimoniũ est[l]. Quamobrem cũ plebiscito municipali stantibus masculis fœmina ab hæreditate patris excluderetũ, & frater post patris agnitam hæreditatẽ statim decessisset, crebrius responsum est, sororem non excludi, cũ non amplius patris hæreditas, sed fratris patrimonium esset[m]. Idemq; traditum fuit, cùm filia patris hæreditati renũtiasset, ut ad hãc fraternã extendi abdicatio illa nõ debeat[n]. Sed tamen scrupulosa ea est sententia, uideamusq; plerunq; hæreditatem appellari quæ adita sit. Vnde lex falcidia, quæ de hęreditate quartam partem deducit[o], de adita intelligitur, imò etiam in peculio locũ sibi uendicat, quod à substituto tanq; hæreditas accipitur. Sic & in S. consulto Tertulliano hæreditatem[p] ex ui nominis dici Iurisconsultus ait, quæ adita semel fuit, licet deinde in integrum hæres restitutus fuerit. Idem & in plurimis legibus probatur, quibus hæreditatem uendi, cedi, restitui dicitur, & de adita intelliguntur, absurdumq; esset toties impropriè loquutos Iurisconsultos credere. Ciceronis quoq; diffinitio, etiã si adita sit hæreditas, locum sibi uidetur uendicare. Sed ego à creberrima nostratium sententia recedendum nõ arbitror, quæ tamẽ quibusdã casibus declaranda sit: Et in primis plerũq; in iure hæreditas appellatur ἀναφορικῶς ad id quod fuit[q], licet amplius non sit, quod autem per relationem dicitur, figurate dicitur, nec figura omnino à proprietate dissidet. Sic & quãdoq; insulã dicimus[r], quæ non est, sed quæ insula fuit. Item propter adiunctum grauamẽ, ut possit de eo secundũ legis dispositionem prouideri, adita hæreditas nomen hæreditatis seruat, quod in suprà scripto legis falcidię exemplo apparet. Rursus quoties de hæreditate ipsa disponendũ est, uel iussu legis, uel quòd ita ex usu sit[s], de adita intelligemus, ante enim q̃ adeatur, de ea disponere hęres nõ potest. Quapropter cùm Mediolani sit lex, ne ulla mulier cũ hæreditate extra territoriũ nubat, de adita intelligetur, alioquin non cũ hæreditate nuberet, sed cũ adeundi iure[t], præpositio enim illa cũ, de habente intelligitur. Adde quòd ratio legis hoc suadet, ne facultates ciuiũ in alienigenas transferantur, cũ & alioquin facilime eluderetur lex, si ante aditã hæreditatem nubere nõ posset[u]. Atqui cõtrariũ ex ui uerborum uideretur dicẽdum, ante aditam scilicet nubere non prohiberi: uerba enim legis cum hæreditate dicunt, non cum iure adeundi[x]. Sed tamẽ & hoc casu legi locũ esse uero pro-

l l. sed & si plures § si filio. de uulg.
m l. j § ueteres de acqr. poss.
n Socy. consi. 74. in iij.
o l. filiusfa. ad l. fal.
p l. j § si pars aditã. ad Tertul.
q l. item prætor. § j. de suis & leg.
r l. insula de acq. rer. do.
s Bald consil. 393 in 5.
t Doct. d. § ueteres. in l. j. de pecul.
u c. si ciuitas de sent. exc. in 6
x Socy. d. consil. 74. in 3

pius est, tum ex uulgari loquẽdi usu, quo eã habere hæreditatem dicimus, quę adire quoties uelit potest, cũ idem existimetur, siue q̃s habeat[y], siue habere statim possit: tũ quia ius adeundi modus est per quẽ hæreditas acquiritur, unde prohibito effectu[z], modus quoq; uetitus censeri debet. Et hinc sumitur etiam alia declaratio, ut scilicet ex communi usu loquendi hæreditatẽ dicamus etiam quæ adita sit. Sunt qui idẽ existiment, etiam si adita sit, dum tamen rerum hæreditariarum possessio adhuc nõ fuerit appræensa: propriè enim tum hæreditatẽ dici, idq; eo argumento, quòd lex hæreditatis petitionẽ tum aduersus possessores concedat[a]. Qua ratione proditum est, eã formulã non cõpetere ei, qui semel possessionem appræenderit, sicut nec ei quorum bonorum[b] interdicto Prætorẽ succurrere. Sed ipse non arbitror rerũ appræensione significationem hæreditatis uariari, cùm per solã aditionẽ patrimonio hæredis accrescat, dominiũq; statim transferatur[c]. Illud generaliter fatendum, quoties coniectura aliqua suadeat, de adita actum esse, semper eam interpretationẽ accipiendã, dum titulo hæreditario acquisita sit, quod in proposita specie existimaui. Legauerat testator omnẽ hæreditatem patris, & matris sibi obuentam, respõderat Decius[d] de ea quoq; actum censeri, quã in solutum à fratre acceperat. Ego contrà, cũ titulo hæreditario[e] eã nõ acceperit, sed ex cõtractu. Ex eadẽ quoq; diffinitione creditur iuris ciuilis hæreditatẽ esse, cùm hoc à lege inductum sit, ut id ius ipsi defuncto succedere censeatur: sunt tamẽ qui potius iuris gẽtium successiones esse existiment, cũ in Bibliis, & apud Diog. Laërtium appareat usum testamẽtorũ apud alias gentes q̃ Romanos fuisse, & ex eis hæreditates deferri solitas. Sed eò deuentũ est, ut existimemus origine[f] quidem tam testamẽta q̃ hæreditates gentiũ iuris fuisse, naturaliq; ratione & æquitate inductas. Sed cùm deinde Quiritium legibus alia testamẽtorum forma cõstituta sit, aliusq; hæreditatũ deferẽdarum modus, iuris ciuilis esse cœperunt. Quapropter qui iura Ciuilia amittunt, ut deportati, nullam testamenti factionẽ habent[g]. Hincq; consequens est, ut legibus municipalibus, & dari, & adimi hæreditates possint, & quoquo modo legislatoribus placuerit, immutari. Quoniam ea quæ iuris ciuilis sunt, contrario municipum iure eorum arbitratu subuerti possunt[h]. Qua ratione cùm supremus princeps spurium filium instituisset, respõdit Baldus[i], iure ei hæreditatẽ deferri: quoniam prohibitio successionis in spurio iuris ciuilis est, quæ à principe potuit conuelli. Quòd si is

y Ang. l. item. § petitã. de pet. hær.
z l. oratione. de rit. nup.
a l. ij ubi Bar. de fid. here. pet.
b Alex. consi. 94. colũ ij. in 2.
c d. § filio. l. cũ hæredes. de acq. poss.
d Dec. cõs 69.
e l. ij. § sicuti de hær. uendi. Are. 148. Ang. 30.
f l. test. factio. de test.
g l. j. C de hære. instit.
h Alex. consil. 2. in 2. in fi.
i Bald. consil. 222. in 1.

princeps legibus solutus non esset[k], aliud dicendum fuerat. Eadem ratione & illud receptius est, posse legem municipalem filijs, uel parentibus legitimam ex Iustiniani constitutione debitam auferre. Quoniam institutionis titulo praestatur, & haereditatis pars est, usq; uero ad alimẽtorũ summam non posse[l], cùm iure naturae ea debeant, quod ciuilibus sanctionibus immutari nequit. Quocirca etiã deportato alimenta relinquenda sunt: ea enim in publicationẽ bonorum non rediguntur[m]. Hinc quoq; à plerisq; illud deducitur, in foro, quod conscientiae uocant, haeredem tametsi inuentarium nõ confecerit, ultra uires haereditarias non obligari, iure enim ciuili obligatur, quia personã defuncti repraesentat[n]: at iure naturali, uel diuino haeres non ideo tenetur, quòd autoris personam sustineat, sed quia ad eum bona peruenerunt, meritò eatenus solum obligabitur, quatenus peruenerint[o]: quae sententia receptissima est. Eum enim qui repertorium nõ fecerit, idcirco lex insolidũ obligat, quòd subtraxisse haereditarias res praesumit, at in foro conscientiae praesumptiones huiusmodi legum nullius momenti sunt, solaq; ueritas obseruatur. Quapropter si cõstet legatarios creditores'ue ueritatis huius cõscios esse, eo in foro non ultrà consequenter, quàm ad haeredem peruenerit.

k Bald. consil. 301. in 5.
l Doct. c. Raynutius. de testa.
m l. legatũ. de cap. di.
n l. fin. C. de iur. deli.
o In d. rubr.

PAVL. LIB. XXI. Lex XXXV.

Recte dicimus eum fundum totum nostrum esse, etiam cùm ususfructus alienus est: quia ususfructus nõ dominij [b] pars, sed seruitutis [c] sit, ut uia

RECTE. Duplicem esse usumfructum nostrates doctores prodiderunt, eũ qui seruitus sit, quem formalẽ appellant, isq; nullo modo ad dominum rei pertinet, quia cùm de seruitutum specie sit, seruire illi res sua nõ potest[a]: aliũ qui causam dominij habeat, unde causalis dicitur: cõmoditas enim ea domini est, ut re sua utat̃, fruatur'ue. Sed ego hanc commoditatem non nemini in iure legisse propriè ususfructus nomine appellari: quamuis enim lex[b] eum qui fundũ, deinde usumfructum stipulatus sit, ei similẽ dicat, qui totum, deinde partem stipulatus est, non tamen de hoc usufructu intelligi potest, qui non similis parti, sed uerè dominij pars est: unde de seruitute accipiendum est, quae in eo est similis parti, quia integram utilitatem non affert, diuersaq; est ab eo fundo: ideoq; ea stipulatio, ut aliqui existimãt[c], ualet: tametsi qui totum, deinde partem stipulatur, secunda stipulatione nihil agat. Non tamẽ negauerim, aliquam similitudinem inter hanc domini commoditatem & usumfructũ esse. Quapropter si tibi fundum, alteri eius fundi usumfructũ legauero, ususfructus iste cõmunicabitur[d], & tu fructuum dimidij fundi perceptionem, alter dimidij usumfructum habebit. Eadem quoq; ratione factũ est, ut quandoq; alter alteri accrescat: ut si liberis haeredibus institutis usumfructum fundi uxori cum liberis legauero: nam in liberorum persona ususfructus tanquã seruitus non cõstabit, cùm enim sint haeredes & domini, illis res sua nõ seruit: & tamẽ mortuis liberis accrescet ususfructus uxori, & ecõuerso, mortua uxore, accrescet filijs[e]. Cũ ergo etiã dominus usumfructũ causae ipsi: id est, domino cohaerentem habere dicatur, plerũq; accidit, ut ususfructus appellatione de proprietate accipiamus: ut si legato usufructu prohibeat testator alienationẽ[f]: nam de proprietate eum intellexisse prohibitio alienationis arguit. Idem si is, cui ususfructus pecuniae legatus est, grauet̃ alteri restituere: cùm enim ipse non haeres restituere grauatus sit, uerisimile est de proprietate actũ[g]. Idem si re legata, modus additus sit, ut ea legatarius uti possit[h], quod & in donatione obseruatur[i], cùm enim res ad usum donatur, non fit ea interpretatio, ut ab usu proprietas separata cẽseatur, sed & si duo instrumẽta exhibeantur, quorũ altero habere proprietatẽ, altero usumfructũ dicat, nõ ideo inuicẽ aduersantia produxisse existimandus sum, quoniã de usufructu causali, ut Iason & Socy. existimant[k], intelligi potest.

a l. uti frui 3. si us. pet.
b l. q. usumfr. 3. de uerb.
c Raph. ibid.
d l. si alijs. 3. de usu. leg.
e l. si mulieri. de usu. acc.
f l. proculus. de usufr.
g l. fin. de usu. earum rer.
h l. species. de aur. & arg.
i l. donatiões. § 1. de don.
k In d. l. qui usumfr.

b ¶ DOMINII. Si de causali accipimus, dubiũ non est esse partẽ, sicut paries pars est domus, ususfructus enim ille, unà cum proprietate plenariũ dominij ius cõstituunt. Sed Iuriscõsultus de formali hìc intellexit, qui licet in se dominium habeat (fructuarius enim illius iuris dominus est[l]) non tamen quicq; habet cõmune cum eius rei dominio, in qua ususfructus cõstitutus est, imò penitus ab eo dissidet, nec simul esse possunt: quapropter si in libello actor se dominũ dixerit, & de usufructu tantũ probet, obtinebit[m]: quia interpretabimur, eum de ipsius ususfructus dominio intellexisse: sed si fundi dominium dixerit, nõ obtinebit: quod pleriq; asserũt, & ego generaliter uerum esse probauerim, quoniã aliàs reus rectè certioratus non esset[n].

l d. l. uti frui.
m Alex § nihil commune. 3. col.
n l. 1. de eden.

c ¶ SERVITVTIS. Quapropter qui fundũ stipulatus usumfructum accepto tulit, nihil

& iter; nec falsò dictum est meum esse, cuius nõ potest ulla pars dici alterius esse, hoc & Iul. ait, & est uerius. ¶ Quod Q. Mutius ait, partis appellatione rem pro indiuiso significari: nam quod pro diuiso nostrũ sit, id non partem, sed totum esse: Seruius nõ inelegãter partis appellatione, utrunque significari.

VLP. LIB. VI. Lex XXVI.

PArtum non esse rei furtiuę partẽ, Scæuola libro XI. questionum scribit.

IDEM LIB. XIIII. AD EDICT. Lex XXVII.

AGer est locus, qui sine uilla est.

o l. & per iust. de accep. nihil agit[o], quoniam hæc acceptilatio de re uel parte rei non est, quod & in qualibet alia seruitute procedit: differentia tamen est aliqua, quoniam usufructus portionis instar obtinet[p], quod in cæteris seruitutibus non est: & ideo lex ait, in multis casibus usumfructũ partem dominij esse[q], quod intelligendum per interpretationẽ, nõ quòd uerè pars dñij sit: sit aũt hęc ĩterpretatio suadẽte ęquitate, ut in fideiussore pro eo usum fructum promittente, qui proprietatem dare obligatus sit[r]: iniquũ enim esset, deciperetur que creditor, qui solius rei fidẽ sequi noluit, si ex hac subtilitate fideiussoris obligatio nulla esset: idẽ si alia ratione uerisimile sit à paribus id actum[s], ut usufructus pars dominij sit.

p l. cum filius. §. dominus. de lega. ij l. meuius. §. fundo. eo. ti.

q l. iij de usufruct.

r l. si à reo. §. ij. 3. de fid.

s d. l. meuius.

¶ §. QVOD QVINTVS. Sentẽtia Mutij fuit, ut qui pro diuiso possideret, non partem possidere, sed totum diceretur. Seruius etiam hoc casu appellari partem posse dicit: quod dubium nõ est, si ad id tempus relatio habeatur, quo adhuc nihil diuisum erat[a]. Idẽ si in re, cuius constitutio à domini uoluntate pendeat, appareat eum uelle, ut pars sit[b], cuius rei exemplum in fundo accipi potest: quapropter constat unum fundum dici, qui pro diuiso à pluribus possideatur, si ita ipsi uelint[c]: idem in domo, ut si tu cœnacula omnia, ego inferiora possideam, erit enim una domus[d]. Sed dubitari potest, si ex lege municipali qui partẽ domus habet, incõsulto socio uendere prohibeatur, an cõstructo pariete, partem suã separare possit, ut nõ pars, sed alia domus uideatur. Et posse ego existimauerim, nec in hoc Seruij sententia nobis aduersatur, quæ tunc non ꝓcedit, cũ partiũ uoluntas reclamat[e], legisque ratio non repugnat. Sanè & fundũ, cuius pars pro indiuiso sit mea, fundũ meũ appellare possum[f], cùm iuris intellectu non diuisione corporis in eo partes habeam[g].

a l. insulam. in fi. de acqui. rer. do.

b l. caius. de leg. ij.

c Bart. l. stipu. non diui. j. quæsti.

d Alexan. 24. in 4.

e l. magis. §. si de reb. eorum.

f l pup. in fi. j eod.

g d. l. meuius §. duorum

PARTVM. Cùm partus rei furtiuæ pars non sit, sequitur ut usucapi à bonæ fidei possessore possit[a]: quod intelligendum est, nisi apud furem conceptus sit[b]: matrem enim contrectando, & eum contrectasse, qui eius uiscerum portio est, uidetur: quod in furis hærede non est[c]: licet ipse propter auctoris sui malam fidem usucapere nequeat[d]: tolliturque hinc illa dubitatio, cuius innominatus poeta apud Græcos Diodorũ iurisperitum illudẽs, meminit hoc epigrãmate:

a l. quasi. § si ancilla. de furt.

b l. si aliena. § fi. de usuc.

c l. si ego §. partus. de publicia.

d l. sequitur. § hæres. eo. tit.

Ῥήτορα πρὸς Διόδωρον ἀνὴρ δείλαιος ἀπῆλθον,
Ἤρετο μὲν γνῶναι δικασπολίης.
Ἡμετέρη θεράπαινα φύγεν ποτὲ τὴν δέ τις εὑρὼν
Ἀλλοτρίην τ' εἶναι, οὐκ ἐπιστάμενος,
Ζεῦξεν ἑῷ θεράποντι, τέκεν δ' ὑπὸ παῖδας ἐκείνῳ.
Καὶ τίνι δουλεύειν εἰσὶ δικαιότεροι.
Οὐδ' ὅτε μεμνήσεις ἐκ βιβλίων ἕκαστην
Εἶπεν ἐπιστρέψας γυρὸν ἐπισκύνιον
Ἢ σοὶ ἢ τῷ ἑλόντι τὴν θεράπαιναν ἀνάγκη.
Δουλεύειν κείνους ὧν χάριν ἐξερέεις.
Δίζεο δ' εὐμενέοντα δικασπόλον, αὐτίκα δ' ἀπέστη
Ψῆφον ἀρειοτέρην ἐγὼ δίκαια λέγεις.

Quod epigrãma utcũque Latinè reddidimus, quò eius sensus qualicũque lectori sit apertior:

Rhetora uir quondã paup. Diodoron adiuit,
Sciret ut hac specie quid sibi iura uelint.
Serua mihi aufugit, captã quã repperit olim
Nescio quis, famulam cõscius esse meam.
Atque suo iunxit seruo, quæ fœta puellos
Edidit, an ne mei pignora iuris erunt?
Ille anceps, raptus per multa uolumina, tãdẽ
Sustulit hac uetulum uoce supercilium.
Hos opus est uernas tibi uel seruire, uel illi
Qui tenet ancillam nõ sine fraude tuam.
Sed tibi fac iudex sit amicus, dũmodo iustam
Causam habeas, punctum protinus omne feres.

AGER. Ager ab agendo dicitur M. Varroni: sicut uilla, domus rustica, à uehendo, quòd in eam fructus aruorum uehantur. Ex mente tamen testatoris quandoque fit plenior interpretatio. Paulus sententiarum libro III. Villis, inquit, uel agris separatim legatis, alterum alteri cedit. Bart. Villam dici, quæ sine muris sit. Subdũt alij, quasi uallem uallatam appellari, quod ridiculum & ineptum est. Sanè & ager pro territorio urbis, & quem Comitatum uulgò appellamus, accipitur: quare non existima-

uerim agri Aueniononensis dici castrum, cuius iurisdictio ad alios, quàm Auenionenses pertineat, quamuis intra ipsorum fines constitutum sit. Refertur & ager ad longitudinem, ut cùm dixit Horatius: Mille pedes in fronte, trecentos Cippus in agrum.

¶ §. STIPENDIUM. Sic merces militū dicitur, sicut & salarium: ea erat denarius ī singulos dies, Tacito lib. I. q unciæ argenti octaua pars est. Tributū etiam appellari Pomponius ait, sed Tacitus lib. XX. Tributum accipit, quod prouinciales ipsi præstant. Stipendium cùm militibus datur: Neq; quies, inquit, gētium sine armis, neq; arma sine stipendijs, neq; stipēdia sine tributis haberi queunt. Loquitur autē de tributis Galliæ, quæ cū à Iul. Cæsare in prouinciæ formam esset redacta, impositum illi uniuersæ fuit stipendium HS. quadringenties, quæ summa est decies centena milia aureorū, cùm hodie ter tantum de Francia, quæ Galliæ pars est, reges accipiant. Stipendiariæ autem omnes prouinciæ pop. Rom. erāt, Italia non erat, & si quæ urbes ius Italicum haberent, uel fœderatæ essent.

l. fin. C. sine cens.
l. j. §. de cens.

ALIENATIONIS. a ¶ Alienationis uerbū latè pertinet, nam ad directi & utilis dominij translationē, ad usucapionē, ad pignoris nexum refertur[a], idq; siue à lege siue in cōtractu, testamēto'ue prohibita sit[b]. Sed hoc quidam intelligunt, cùm id nominis largè sumitur, alioquin proprie alienationē esse cùm directa dominia transferuntur[c]. Et ideo si in aliquo argumēto odioso, uel pœnali, uel alioquin proprie accipiendo, alienationis mentio fiat, pignoris quod uerisimiliter luendum sit nexus[d], uel hypotheca, ususfructus'ue cōstitutio nō prohibebitur[e]. Ego & istis casibus proprie alienationē fieri non dubitauerim: cùm enim de iure rei diminuatur, in aliumq; transferatur, quod translatum est negari nō potest esse alienatum: sed in eo uertetur cōiectura, an de huiusmodi translatione partes egerint, idq; ex ratione legis[f], uel causa contractus discernitur, ita ut in dubio à uerbis nō recedamus. Finge duos Tyrannos ita conuenisse, ne aliquid de territorio alterius in alterū alienari, acquiriq; posset, de iure hypothecæ interim actum non censebitur[g]: quoniā huius pactiōis uerisimile est eā fuisse

a l. fin. C. de reb. ali.
b c. nulli. de reb. eccl.
c l. j. C. de fun. dot.
d l. qui habebat. de leg. iij.
e l. non alienat. j. tit. j.
f l. ex hoc. § j. 3. de alie. iud. mut.
g l. in quorū. §. de pig.

rationem, quòd more aquilarum uicini esse nollent: quæ ratio in simplici hypotheca non procedit, nisi cū iure pignoris dominiū impetraretur[h]: quapropter licebit creditori id ius alteri cedere, ne uerbis pactionis teneatur.

h l. j. C. de iure dom. impe.

¶ Stipendiū dictum est à stipe, q per stipes, id est, modica æra colligatur, ideo hoc etiā tributū appellari Pompo. ait, & sanè appellatur à contribuuone tributum, uel eo q militibus tribuatur.

PAVL. LIB. XXI. Lex XXVIII.

ALienatiōis[a] uerbum etiam usucapionem[b] continet: uix est[c] enim ut non

Nam & prohibita alienatiōe, permutatio quādoq; permittitur, cùm causa ꝓhibitionis sola fuit, ne qs facultatibus laberetur[i]: cessat enī ratio, cū tantundem ex permutatione cōsequuturus sit: idē si rerū particularis affectio nulla fuerit[k]. Sed nunquid quod de alienatione dicitur, locum sibi uendicet, si lex emptionis uenditionisq; uerbo utatur? Et idem esse traditum est[l], quoniam lex XII. tabularum emptionis uerbo omnē alienationē complectitur[m]: sed in ea lege id erat, quoniam quælibet alienatio per imaginariam emptionē, sicut & hæredis institutio, & emācipatio celebrabat̄. Obseruabimus itaq; an ratio legis generaliter ꝓcedat[n], uel in ea tantū cōtractus specie[o].

i l. fin. § de iur. dot.
k l. empt. in fi. de leg. ij.
l Barto. d. l. in quorum
m § quintus. §. de statul.

b ¶ USUCAPIONEM. Quod ergo alienari prohibemur, usucapi quoq; non poterit[p], ut nemo non fatetur. Sed quandoq; non procedere uidetur: nā minor alienare immobilia nō potest, & ea tamē hoc iure præscribi poterāt[q], in quo magna est altercatio. Ipse negauerim eorū alienationem simpliciter prohiberi: Oratio enim diui Seueri solū se interdicere tutoribus, & curatoribus, ne ea distrahant sine causæ cognitione asserit[r]. Nec obest, quòd adolescētes ipsi etiā alienare prohibeantur, quia hoc nō est propter res ipsas introductum: sed quia in his quæ secum geruntur, præsumuntur propter facilitatem labi[s]: quæ ratio in præscribente, qui nihil cum eis agit, locum non habet. Sanè & res litigiosa alienari nō potest, & tamē præscribi potest[t]: quod ideo esse Accursius tradit, quoniam uitium hoc rem ipsam non afficit. Ego accepi, licet id uitium perempta instantia duret, non tamen alienationem rei factam, irritam esse[u], quapropter nec præscriptionē. Et ex hoc cōsequēs est, ut quibus casibus prohibitio alienationis non efficit, quo minus distractus ualeat, usucapio quoq; procedat[x].

n l. fin. C. de præd. cur. lib. x.
o Ias. l. fin. C. de iur. emp. col. 29.
p l. ubi. § de usucap.
q l. fin. C. in quib. cau. in integ.
r l. j. § de reb. cor.
s l. ij. C. de in int. rest. mi.
t l. j. C. de lon. temp. præs.
u Bar. l. censemus. C. de litig.
x l. ea l. C. de cōd. ob cau.

c ¶ VIX EST. Interpretat̄ enim lex, quia patitur usucapi, cum alienare: quæ interpretatio cùm ex iuris antiqui æquiparatione proueniat, generaliter etiam in correctorijs

locum

locum habebit. Et hinc est, quòd si ex forma legis municipalis nō possit sentētia dici nulla, nisi intra triduum, eo lapso, non poterit neque excipi, tanquam iurisdictio in iudice nō esset: qui enim terminum labi permisit, magis ex facto suo, quàm ex iudicis sententia uidetur exclusus, nec ulterius erit audiendus, ut Paul. Castrē.[y] respōdit, cuius sentētiam etiā alij probant.

y Consil. 329. Alexā. 105. in 5. calcan. consil. 15.

d ¶ NON utendo. Alij codices, abutendo: sed cōmunis lectio magis cōuenit. Hinc quoque argumentū sumitur, idem esse siue expressè quis alienet, siue tacitè per lapsum tēporis: quandoque tamen tacita hæc alienatio efficacior est[a].

a l. j. C. quad.

e ¶ NON intelligitur. Meritò lex in hæreditate exemplum posuit, quoniam ea nō nisi adeunti acquiritur: in legatis aliud est, quæ ipso iure in legatarij dominium transeunt[b]: unde si repudiat, dominiū sibi iam quæsitum abdicat, meritò alienare censetur[c]. Sed finge Titio legatā quartam partem bonorum, cùm in hoc legato ipso iure dominium non transeat[d], repudians alienare nō uidebitur: in edicto tamē quo prætor in fraudem creditorum gesta reuocat non comprændetur, qui legatum repudiat[e], quoniam alienationis uerbo Prætor usus non est, sed simpliciter non permitit fraudationē, quæ minimè interuenisse uidetur, in eo qui id repudiat, quod ex concedentis intentione arbitrarium sibi fuit, acciperet, an non acciperet: nec enim hoc egit testator, ut creditoribus prodesset. Planè si quis ex natura cōtractus acquirere mihi teneatur, in eo quod dolo malo fecit, ne acquireret, condemnabitur[f]: idem si non ex natura contractus teneatur, sed ut fraudi lex obuiam eat, in eius rei restitutionē aliquem grauauerit, quæ non solùm peruenit, sed peruenire ad eum potuit[g].

b l. à titio. de fur.
c l. magis. §. fundum. de reb. eorum.
d l. si quis bonorum. de leg.
e l. qui antē. de his quae in fr.
f l. y. §. non tantū de hære. uen.
g l. sed si. §. perinde. de pet. hær.

f ¶ OPTIONEM. Quod prius mēte optauimus, re ipsa eligimus, quapropter promiscue optio, electioque assumitur.

¶ §. ORATIO. Cōiunctiua dictio utriusque rei concursum requirit, disiunctiua alterius. Finge ergo me ita stipulatum, Titium, Pamphilum, Seium dabis: si de mente contrahentium nō constet, disiunctiue deberi Iac. sensit, ut ad minimam summam interpretatio redigatur. Accursius idē hoc casu arbitratur, ut aduersus eum, qui ea uerba protulit, fiat interpretatio: tametsi cessantibus coniecturis non neget ea coniunctim prolata potius uideri. Ipse à uerbis nō recederem, quæ in coniunctiam erunt: nam & simili casu quandoque Accursius apponēdum punctū affirmat, quod coniunctionis loco sit.

uideatur alienare, qui patitur usucapi.

Eum quoque alienare dicimus, quod non utendo[d] amisit seruitutem. Qui occasione acquirendi nō utitur non intelligitur[e] alienare: ueluti qui hæreditatē amittit, aut optionem[f] intra certum tempus datam non amplectitur. ¶ Oratio quæ neque coniunctionem neque disiunctionem habet, ex mente pronuntiantis uel coniuncta, uel disiuncta accipitur.

IDEM LIB. XVII.
Lex XXIX.

Coniunctionē[a] enim nonnunquam pro disiunctione[b] accipi Labeo ait, ut in illa stipulatione, mihi hæredique meo[c], te hæredemque tuum.

CONIUNCTIONĒ. Grāmatici cōiunctionē simpliciter uocant etiam quæ disiuncta est: quapropter Iustinianus[a] coniunctionem inquit aut, pro &, accipi, ut uideatur copulatiuo modo esse prolata, ut magis sit συνάφεια, ut & primam personam, &c. Ita enim legendū, & uox Græca ex antiquis codicibus restituēda: sicut uice uersa Rhetores disiunctam orationem uocant, & si concursum enuntiatorum requirat, dummodo κῶλα, id est, membra orationis separatim proferantur: cuius rei Aquila Romanus autor est. Sed Iurisconsulti aliter accipiunt, & disiunctionem appellant, quam uulgò alternatiuam dicimus, de qua inferius latius dicetur.

a l. cum quidam. C. eod.

b ¶ PRO disiunctione. Quapropter si pater filium, & ex eo nepotes in potestate habens ita instituat, filium & nepotes instituo, coniunctio naturam suam non seruat: quoniam ordo charitatis, affectionisque, neque non institutionis necessitas, suadent, ut donec pater uiuat, filij non admittantur, sed ipse solus hæres sit, ut communiter traditum est[b]: quòd si necessitas hæc uel affectio non subsit, à natura uerborum non recedemus.

b l. Gallus §. j. 3. de lib. et post.

c ¶ MEO. Atqui mentio hæredis uidetur superflue addi, cum qui dari sibi stipulatur[c], utique hæredi quoque stipulat, imò si alteri ex hæredibus tantū stipulari uellet, non posset: quoniam cum lex XII. tab. obligationes æquis portionibus inter heredes diuidat, su-

c l. cum qui §. j. 3 de uerbo. oblig.

pra contingentem portionem censentur extranei, & alteri extraneo nemo stipulari potest. Sanè illa stipulatio, mihi hæredíq; meo, nō semper disiunctiue accipitur, uerumq; est Labeonis exemplū, cum in stipulationem id deductum nō est quod tractum habeat: ut si mihi hęredíq; meo centū promittas, sed si pro te[d], hæredéq; tuū habere licere promittas, item per te hęredemq; tuum[e] uim nō fieri, coniunctionis uim attendemus, infraq; latius hæc atringentur.

d l. stip. istu. §. 3. de uerb.
e l. si stipul. 5. eod. tit.

ut picea, pinus, abies, palma, addūt aliqui cupressum, & cedrum. Quid si grandē arborem intelligamus, quam Græci ἀξιολογώτατον uocant, uidelicet prægrandibus ramis, ordinatis, paribusq; numero, qualis fraxinus, sorbus, piceæ? In conductore emphyteotaq; aliud dicendū est, fructiferas enim demortuas, ut lucretur substituere alias debet[k]: quod etiam in non cæduis opinor[l]: cæduas indistincte cædit[m]: modo ex cōsuetudine regionis, uel patrisfam. locatoris, si aliud actū non præsumatur, accepto: non minus enim, quàm fructuarij horum est ius.

k l. in fraudē. §. pe. de iur. fis.
l l. diuortio §. puto. so. ma.
m d. l. cum ma. nu.

CAIVS LIB. VII. Lex XXX.

SYlua cædua est, ut quidā putant, quæ in hoc habetur ut cædatur. Seruius eam esse quæ succisa rursus ex stirpibus[a] aut radicibus nascitur. ¶ Stipula[b] inlecta est spicæ in messe deiectæ, necdum lectæ, quas rustici cùm uacauerint colligunt. Noualis[c] est terra proscissa, quæ

SYLVA. Arborum aliæ fructiferæ sunt, aliæ cęduæ, aliæ nō cęduæ. Cęduas esse hic apparet, quę excisæ repullulant, siue ab eodē stipite, siue ex stirpibus, ut salix, arundo, ornus, fraxinus, laurus, alnus, bætula, sambucus, populus, æsculus, quercus[a], multæq; id genus species, quod ita intelligendū est, si in eū usum haberentur ut cæderētur, siue materiæ causa, seu lignorū[b]: alioquin si in eū usum habitæ nō sint, ex prima quæ hic refertur opinione, pro cæduis nō erunt. Quid enim si animi causa platanū, ulmum, fagū, fraxinū, ilicē educauerim? quid si syluam antiquā eādemq; glandariā habeā, quam nunq; cædere solitus sim, sed subulcis locare? an sola arborū cupressus nō cædua erit, quia sola nō repullulat? quod Aret. & Picus[c] senserūt, sed dubio procul, male. Inter hæc arborum genera non leuis differentia est, nam fructiferas fructuarius nō cædit[d], nisi uetustate cōsumptas[e]: quod si ui uentorū deiectæ sint, in usum suū, uel uillæ, si aliunde non habeat, accipere potest[f], reliquum ei auferre extra agrū, ne solo officiant, permittitur[g], ad dominū m̄ pertinebit: Cæduis uerò sicut paterfamilias cedebat uti, uel per frondatores ramos decutere potest, pedamentaq; (sunt hi pali teretes uitiū sustinendarū causa) cōficere[h], & etiā alteri uendere. In nō cæduis, id solum conceditur, quod pro ipsius uineæ usu necessarium sit, dum fundus deterior ea causa nō fiat, uel arbores grādes non sint, huiusmodi enim uoluptatis causa solum habentur, quam decussa coma amitterent[i]: harū & M. Varro rei rusticæ lib. III. cap. IIII. meminit, uidenturq; grādes arbores intelligere, quæ in sylua cædua relinquuntur, nec unà cum cæteris amputātur: possunt tamē etiam intelligi grādes arbores, quæ decacuminatione, quam Græci ἀκρολίπτειν uocant, nō ferunt:

a l. cū manu §. sylua. de con trah. empt.
b l. item. § si de usufruct.
c rep. §. titia. q. 36.
d l. æquiß §. fructuari.
e l. agri.
f l. arboribus.
g l. proculus.
h l. ex sylua.
i d. l. ex sylua.

a ¶ STIRPIBVS. Sunt stirpes ferulæ, seu uirgulta, quæ de radicibus nascunt̃, ea & germina dicunt̃[n], hinc & germinalis arbor. Accursius quæ stirpes sunt pedamenta esse arbitratur, cōtra M. Varronis, & Columellæ, cæterorumq; antiquorum autoritatem.

n d. § puto.

b ¶ STIPVLA illecta. Culmus est, cum spica nō collectus, sed in metēdo derelictus, quem cùm otium adest, rustici deinde metūt: & quod dicitur deiectæ, melius quadraret relictæ secundo casu, quamuis & illud defendi posSit. Sanè ex lege ueteri, quæ in Deuteronomio habetur, præceptum est, ne stipulam illectam, oliuas relictas, racemosq; remanentes dominus colligat, sed aduenæ, pupillo, & uiduæ permittat, unde spicilegium racemationemq; facere possint, quod præceptum etiā in præsentia à plerisq; obseruatur. Aduertendum tamen, ne non uacauerint hîc legendum sit, sed occauerint: quòd rustici primo messes faciant, deinde occent, fodiantq; uineas, quo opere tanquam magis necessario perfecto, racemationem faciant: solere enim post messes occari uineas, autor est Palladius lib. VII. & VIII.

c ¶ NOVALIS. Græci νεαγὴν, seu ut alij νέωμα uocāt, & duplici significatione accipit, ut terra sit quæ anno cessat, quod Paulus hîc ait, itemq; ager nūc primū coli cœptus[o], cùm prius sylua esset, uel alio modo incultus, atq; ita etiam Hieronymus interpretatur[p]. Addit Appianus lib. I. decimam partem fructuum Reipublicæ solitam pendi pro uectigali eorū agrorū qui deserti ad culturam redigerentur, hincq; apparet inculta loca in dubio præsumi Reipublicæ, nec fieri occupantis, quod & alij tradiderunt[q]. Sanè proscissa dicitur terra, quæ

o l. fin. in fi. de termo
p c. j. c quid sit. ex. co.
q l. j. de acqui. poß.

quæ primum aratrum experta est grandioribus glebis relictis, Catoni, Plinio, cæteris.

d ¶ INTEGRA. Vt si quis uendat terram integram, intelligetur nondum à pecore depastam, licet Accursius pascendi uerbum hîc pro pinguefaciēdi, cōtra rationem sermonis, intellexerit[r].

r l. j. de glan. leg.

anno cessat, quam Græci νεαγὴν uocant. ¶ Integra[d] autem est in quam nōdum dominus pascendi causa pecus immisit. ¶ Glans[e] caduca est quæ ex arbore cecidit. ¶ Pascua sylua est, quę pastui pecudum destinata est.

VLP. LIB. VIII. AD EDICT.
Lex XXXI.

PRatū est in quo ad fructum percipiendū falce duntaxat opus est, ex eo dictum, quòd paratum sit ad fructum capiendum.

PAVL. LIB. XXIII.
Lex. XXXII.

MInus solutum intelligitur & si nihil esset solutū.

VLP. LIB. XXI. AD EDICT.
Lex XXXIII.

PAlàm est coram pluribus.

e ¶ GLANS caduca quæ ex arbore cecidit. Vnde interdictū de glāde legēda competit. Sanè hæc expositio ex ꝓprietate sermonis non est, quoniam caducus non qui cecidit, sed q facilè rasurus est, ruinãq; minatur, significat: unde & paries caducus.

¶ §. PASCVA sylua. In quam ius est pascendi causa pecora mittere. Sed finge deprændisse me pecora uicini in agro meo, quo iure mihi prouisum est? & lege aquilia agendū est[s], non autem iure pignoris pecus retinendū, nisi illud diu aluerim[t], cum dominum ignorarem: uidetur enim, quia in rei utilitatē alimēta uersa sunt, eorum ratione retineri pecus posse[u].

s l. quintus ad leg. aquil.
t l. hoc amplius. §. de his. de dam. infec.
u l. si nō §. centum. 3 com.

PRATVM. Pratum quasi paratum, ut Vlpianus, ad fructuum perceptionem, uel ut Varro, ad constitutionē: modico enim opere pratum fit, ut quod nec aratro, nec annua semente indigeat. Et hinc probatur, legatis pratis etiam inculta contineri, unde tamen aliquid fœni testator colligeret, secus si in eis pecua scere tantummodo solebat, nam ea non prata, sed pascua dicentur: quæ si ad pagum aliquem in uniuersum pertineant, uulgò uicanalia appellātur: Vicani enim rustici sunt. Sed an prati appellatione arbores quæ in eo sunt, cōtineantur, ut in eis damnum inferens ea pœna afficiatur, quā lex municipij in eos constituit, qui in prato damnum fecerint? Et quibusdam uidetur[a], tanq; arbores pars fundi sint. Sed ego rationē legis considerandam arbitror: ex ui enim uerborū nō uidetur, qui arbores inciderit, damnum prato fecisse.

a Alb. in dict.

MINVS. In sermone Latino hæc dictio quādoq; uim comparatiui non habet, unde quod non recepi, rectè dixero, minus recepisse, & minus tribuere uidetur[b], qui nihil tribuit, quod & infrà uidebimus. Et hinc argumentum colligitur, si in transactione[c] annuos ciuilium annonarum reditus tibi concesserim, addita lege, ut si plus uel minus exigeretur tuo periculo esset, quamuis nihil exigatur, me non teneri. Verum est enī te minus exigere, si nihil exigis: id tamē ex ꝓprietate sermonis non est, sed ex interpretatiōe. Vnde si aliam mentē cōtrahentiū fuisse pręsumamus, à ꝓprietate comparationis non discedemus.

b l. illud. §. j. de tribut.
c l. uerbū āpl. l. si ua. j. eo.

PALÀM. Palàm quid fieri uarijs modis accipitur: palā nuncupatus hæres dicitur, si testes exaudierint: palā quęstum facit mulier, quæ passim, & sine delectu stuprari se sinit[a]: palàm spurio reliquisse uidetur, qui apertis uerbis usus, nec hæredis fidē tacite sequutus est[b]: palàm quoq; rē esse dicimus, de qua constat. Hic tractatus solet quadrupliciter accipi, aut enim res euidēs est, quod uulgò notorium dicimus, aut simpliciter manifesta, aut liquida, aut tantūmodo clara. Notorium est, quod omnibus constare potest, & colore nullo offuscatur, nec probatione indiget, ut palatium in urbe esse: idē de re quam per inspectionem iudex deprændit, ut cum quis accusatur occidisse Seium, & Seius uiuus exhibetur, & talis allegatio quandocūq; fieri potest: unde etiā si in causa cōclusum sit, debent iudices accedere in rem præsentem[c]: huiusmodi enim probatio præualet omnibus, imo hac ex causa res iudicata nullius momenti erit[d]: res enim iudicata quamuis hac in specie contineatur, & quod ex ea cōstat, sit euidentissimum, id tamē nō uerè, sed præsumptione legis est, quā præsumptionē notoriæ huic ueritati cedere ęquissimū est. Manifestū est, quòd allegari probariq; oportet, ut Titium coram populo occisum, Seium publice fœnus repro bum exercere, atq; id genus multa, quæ pontificij iuris interpretes notoria quoq; dici cōtendunt: qua in re ego nō multum operæ posuerim, qui sciam uerborū hanc differentiam plerunq; cōfundi, de re ipsa igitur, nō de uerbis

a l. palàm. de rit. nup.
b l. non intelligitur. de iur. fis.
c l. si irrup. fin. reg.
d c. fraternitatis. de frig.

bis disputãdum est. Ego hac in specie id contineri arbitror, quod probabili aliqua excusatione obtegi potest, quod regulariter in his rebus procedit, quæ facti permanentis non sunt, & ideo sententia aduersus huiusmodi perspicuitatẽ lata ipso iure ualeret, prouocandiq́ remedium solum superesset[e]. Liquidũ dicitˀ id, quod iudici ex actis liquet: id enim propriè manifestũ dici non potest[f], tametsi iuris interpretatiõe nõ multũ ab eo differat. Hac in specie uidentur contineri, quæ per instrumentum uel confessionem in actis constant: si enim huic instrumento uel confessioni nihil probabile obijciatur, si item confessionis error nõ adducatur, cẽsebitur res liquida[g]. Sed & acta ipsa rem faciunt iudici liquidam, sic & attestationes: hæc autem non simpliciter rem faciunt liquidã, sed ipsi iudici tantũ, indeq́ aliqui effectus iuris oriuntur[h]. Quapropter si filius uel uxor contra patrem uel maritum agant, hiq́ negent filium uxorem'ue esse, sufficient huiusmodi testimonia, etiã ante publicationem, ut iudex decernat, eis interim alimenta deberi, itemq́ expẽsas litis[i]. Id enim est liquidum, quod sine morosa difficultate iudici probatur: & ideo si constitutũ sit, causas inter agnatos compromitti, nõ intelligetur de his, quæ hoc modo liquent[k]. Clarum generaliter accipi potest, ut suprascriptos casus comprændat, sed inter ipsas partes id clarum fuisse iudex arbitrabitur, quod inter eas gestum ex instrumento uiderit, quod interim nõ modicæ utilitatis est[l]. Sed & quoties sola admonitio sufficit, ne quis dolo denuntiare uideatur, ex instrumẽti extra iudicium ostensione, res palàm facta existimatur[m]. Sed cũ omnino in iudicijs expectanda sit sententia, quæ rem iudicatam inducat, quorsum attinet tam scrupulosè perquirere, an res manifesta, clara, liquida'ue sit? Verùm his ego respõdeo in eo uersari utilitatem, quòd in euidenti & manifesto lata sententia præsumatur[n], retro quoq́ rem fuisse euidentem, & manifestam, quod in alijs casibus non ita est. Sed hæc hactenus. Illud nõ prætereundum, differentiã esse quid palàm factum dicatur, an publicè: quãdoquidem palàm fieri dicitur, quod corã pluribus, puta duobus fit, at publicè quod coram populo. Inde si testis asseruit publicè ita affirmari in urbe, perinde erit, ac si extare publicã famam dixisset, quod quidã responderunt, licet alij hac in re controuertant[o].

e l. ciues. C. de appella.
f Card. c. uestra. 7. & 31. q.
g c. fi. de coh. cl.
h ea. significauerunt. de testi.
i c. ex parte. de accus.
k l. postrem. de transf.
l Bart. l. j. in. j. q. de op. no. nun.
m Barto. d. l. j. q. xj.
n Fed. consi. 8.
o Salyce. l. ea quidem. C. de acc. pen. char.

PAVL. LIB. XXIIII. Lex XXXIIII.

ACtionis uerbo etiam persequutio[a] continetur.

IDEM LIB. XIIII. Lex XXXV.

REstituere autem is intelligitur, qui simul & rem, & causam actori reddit, quam is habiturus esset si statim iudicij accepti[a] tempore res ei reddita fuisset: item & usucapionis causam, uel fructus.

ACTIONIS VERBO. a ¶ Persequutio est imploratio officij iudicis, quod nobile uulgò appellant, estq́ extraordinarium remedium: sicut enim actiones aduersus eos qui ex facto suo, uel alia iusta obligatione tenentur, cõpetunt, ita persequutiões aduersus eos dãtur, qui sola æquitate, & quod dicitˀ de bono & ęquo, sunt obnoxij, quare harum actionũ instar habent persequutiones[a]: & ubi de stricto iure nulla actio datur, ex æquitate officiũ iudicis imploramus. Quandoq́ autẽ huiusmodi imploratio uim actionis habet, quandoq́ exceptionis[b]: non tamen dubium est, quin ex larga significatione persecutio actionis uerbo comprændatur: ideoq́ si eadem ratio subsit, quod in actione dispositũ est, in hac persecutione etiam in stricta materia obseruabitur[c]: quòd si non eadẽ ratio subsit, aliud erit: uerbi gratia: Nõ possunt cœnobitę minores actionibus in iudicio experiri, æquũ est, ut saltem officio iudicis eis succurratur[d]: quod etiam in filiosfamiliàs aduersus patrẽ concedendũ est[e].

RESTITVERE. Qui rẽ ut restituat, condemnatus est, is & fructus restituere debet, à tempore litis contestatæ perceptos[f], & actorem in eam causam ponere, quã habiturus esset, si statim ante litis contestationem restituisset[g]: unde si ideo actor non usucapit, quia eo tempore res sibi restituta nõ sit, reus quanti ea res erit tenebitur[h].

a ¶ IVDICII accepti, id est, litis contestatæ[i]: tunc enim iudex iuris dicẽdi potestatem accipit, cùm antè diffinitiuè condẽnari nemo possit: solebant autem tũc partes quibusdam uerbis solennibus uti, quibus de eo negotio iudicandi potestatẽ faciebant, ut ex M. Varrone lib. v. de lingua Latina colligi potest. Sanè quod hîc dicitur, procedit in his casibus, in quibus à tempore lit. contest. fructus restituẽdi sunt, quod in obligationibus dandi regulare est: in eo aũt q tradere tenetur, aliud est, quippe is à tempore moræ fructus perceptos restituere debet[k]. Sed quid in usurario? & lucrum seu fructus quos sola industria sua acquirit

a l. actionis. de act.
b l. plane. de pet. hære.
c Alex l. j. de iur. om.
d l. quintus. de an. leg.
e Glos. l. j. C. qui ad.
f l. præterea de rei uen.
g l. cũ fund. si cer. pet.
h l. iul. § fina. ad exhib.
i l. is q se obt. de rei uen.
k l. uideamus. de usur.

acquirit, nunquam restituere debet, quales sunt, si qui ex ipsa pecunia licite perueniunt, cæteros restituere tenetur, damnumq́ omne illi resarcire, cui fœnora extorsit, atque ita etiam Theologi sentiunt[l].

l Anch. reg. peccatum. in 6.

LITIS. Litẽ post contestationem solũ dici, causam uerò etiã ante, Doctores ferè crediderunt[m]: quod ipse nõ negauerim, quoties subiecta argumenti ratio hoc fert, ut ꝑ instantia causæ lis accipiatur[n]: alioquin propriè etiam ante iudicium acceptum litẽ esse Iuriscõsultus hîc ostẽdit, q̃ actionẽ siue in rem, siue in personã sit, significari ait: nam & cum litem contestatam esse dicimus, uerba indicant quando adhuc contestata non erat, nihilominus litem fuisse. Eandẽ sententiam etiam Corn. Fronto probat: Dum lis, inquit, nascitur, pertinacia efficit cõtrouersiam. Idemq́ de controuersia Fortunatianus scribit, uideturq́ etiam extra iudicium litem dici[o], quod & Nonius Marcellus ferè sentit, nec alij dissentiunt. Hinc illa inscriptio: Hei uxor etiam mortua litigas? Et quod in lite est, ipse etiã in quæstionis uerbo esse dixerim[p], quãuis Bart. cũ quæstionis uerbum in lege reperitur, post litem cõtestatam solũmodo accipi senserit[q], quod nõ probo: nam & dubium non est, etiam ante lit. cõtesta. causam dici[r], ut eiusdem ferè significationis has esse dictiones credere pronius sit.

m l. causas. C. de trans.
n l. postquam. C. de pac.
o Abb. cap. ex parte. extra eod.
p l. si tibi. C. de de lib. ca.
q l. amplius. rem rat. ha.
r ca. de causis. de offi. dele.

VLP. LIB. XXII. Lex XXXVI.

Litis nomen actionem significat, siue in rẽ, siue in personam sit.

PAVL. LIB. XXVI. Lex XXXVII.

Verbum oportere, non ad facultatem iudicis pertinet, q̃ potest uel pluris uel minoris condemnare, sed ad ueritatem refertur.

VERBVM oportere. Solennia uerba actionum iure ueteri erant, aio te mihi dare oportere: quorum uerborum Valerius Probus in opusculo de notis antiquis meminit. Pone ergo me in libello dixisse, te mihi decẽ dare oportere, quomodo hæc uerba accipiemus? Et Iurisconsultus ait, tametsi uerè mihi ea debeãtur, licere tamen iudici uel pluris uel minoris condemnare. Hincq́ apparet eousque arbitrium iudicis procẽdi, ut ab eo, quod uerè debetur, recedere possit, & ex causa condemnationem uel augere uel minuere. Auget in arbitrarijs[a], uel in his quæ ex infitiatione duplantur[b], quod & expẽsarum, uel eius quod interest ratione fieri potest[c]. Minuit si totius summæ actor capax nõ est, uel si pars aliqua post iudiciũ cœpit nõ deberi[d]: minuit & in exequutione: cum reus non nisi quatenus facere potest, conuenitur[e]: & hæc exempli causa satis sint, alioquin generaliter licitum est iudici, ex causa legis dispositionem interpretatione mutare[f]: quapropter quamuis lex simpliciter uelit interrogatiõibus respondere: poterit etiam disiunctum respõdentem admittere[g]. & quamuis certa pœna noxijs statuta sit, illi tamẽ eam minuere uel etiam augere permittetur[h]. Quod & ĩ dilatiõibus à lege cõcessis obseruamus: ei enim qui pro tribunali cognoscit eas, prorogandi coarctandiue ius non denegatur[i], qua ratione & à uoluntate testatoris recedere ex iusta causa concessum est. Quid enim si fauore pupilli hæredis prohibuit testator diuisionem fieri, appareatq́ id in euidens eius damnum reflecti[k]? Potestq́ quandoq́ plus iudicis ipsius, quàm testatoris iussus[l]: nam & tutori, quo minus repertorium facere teneatur, testator remittere non potest, iudex potest, ut si uideat pupilli interesse ne patrimonij sui secreta aperiantur[m]. Planè quoties huiusmodi facultate iudex utitur, existimationi eius cõsultius erit, si nõ nisi expressa causa id agat, curetq́ ut in actis eius ueritas appareat[n]. Accursius in huius legis interpretatione neq́ cœlũ, quod dicitur, neq́ terram attigit.

a l j. de in lit. iur.
b Insti de pœ. tem lit.
c l terminato. C de fru. & lit. exp.
d l. si seruus. de cond. furt.
e l sunt qui. de re iud.
f l. Fely. ca. j. pe cha. de cõ stitu uer. 7.
g l. iusiur. & ad § nõ solum. de iur. iur.
h l quid ergo. §. pœna. de insa.
i l ij. de re iudic.
k l ij. § si pater. de adm. tut.
l Aret. consi. 22. in ij. col.
m l. in confirmãdo. l. utilitatem. de confir. tut.
n Bart l lucius. de insa.

VLP. LIB. XXV. Lex XXXVIII.

Ostentũ[a] Labeo diffinit, omne cõtra naturã cuiusq́ rei genitũ factumq́. Duo genera sũt ostẽtorum, unum quoties quid cõtra naturã nascit̃, tribus manibus fortè, aut pedibus, aut qua alia parte corporis quę naturæ contraria est: alterũ, cũ quid ꝓdigiosum ...

OSTENTVM. a ¶ Ostentum Corn. Fronto ait, quod præter cõsuetudinem offertur, utputa si uideatur terra ardere, uel cœlum. Portentũ, quod porrò & diutius tendit, futurumq́ postmodũ aliquid significat. Monstrum, quod contra naturam est, ut Minotaurus. Prodigium, quod mores faciunt, per quod detrimentum expectatur: id enim est prodigere. Sed Festus quod futurum prædicat per literarum immutationẽ prodigium dici arbitratur: alij quod porrò sit adigendũ, quod Nonius Marcel. sentit, qui & alias differentias refert. Sed antiquos indifferenter his uerbis usos uerisimilius est.

Quod

sum uidetur, quod Graeci φάσμα uocāt[b].

PAVL. LIB. LII. Lex XXXIX.

SVbsignatum dicitur, quod ab aliquo subscriptū est: nam ueteres subsignationis uerbo pro scriptione uti solebant. ¶ Bona intelliguntur cuiusque, quae deducto aere alieno supersunt. ¶ Attestari est absenti denuntiare.

b ¶ QVOD Graeci uocant φάσμα. Ab apparendo nomen sumpsit, Ciceroni spectrum dicitur, nos etiam miraculum appellamus, ut si appareat uir humana forma augustior, qui deinde euanescat. In hanc significationē mentio est etiam Herodoto. Habent & Graeci ἐμπούσαν, quā interpres Aristophanis ait uarijs formis sub meridiem apparere, & calamitosis ab Hecate immitti solitam. Hoc & daemonium meridianum in psalmis appellatur. Sunt enim huiusmodi cacodaemonum ferè aereorumque spirituum opera, quorum uirtute, etiam magi plurimum possunt: ut minime cōsequens sit aliquem sanctitate uitae praecelluisse, quòd miracula fecerit[o]. Aduersus ea praesentissimum alexipharmacon est, inuocatio nominis IESV, qua de re diligenter disseruit Capnion libro de philosophia Pythagorica ultimo. C. Cassius apud Plutarchum in uita M. Bruti, ex Epicuri sententia, nullos esse daemonas disputat, nec huiusmodi spectra uerè apparere, sed nobis ita quādoque uideri, idque ex imaginibus quas falsò mens concipit. Cui opinioni & Lucianus accedit, edito hac de re dialogo, qui φιλοψευδὴς, ἢ ἀπιστῶν inscribitur. Sed Christianis auribus haec sententia impia est, & id mali genus Galenus de affectorum locorum notitia lib. tertio φαντασίαν uocat, quam diffinit esse intellectus corruptionē, quo morbo Athenis laborauit Thrasylaus, qui cum ad sanitatem redactus esset: Pol me occidistis amici, non sanastis, ait, ut est apud Horatium.

o §.q.ꝫ. teneamus.

SVBSIGNATVM. Subsignare est signum suum, quod & sigillum dicitur, subijcere. Ea sigilli impressio autoritatē scripturae confirmat, receptumque est literis iudicis solito eius sigillo munitis, plenam fidem adhiberi[a], si de his attestatur, quae ad eius officium pertinent, & ab arbitrio suo pendent: quòd si etiam testium subscriptio accesserit, tunc generaliter iustam probationē facere[b]. Subsignare quoque simpliciter est subscribere: nam & scriptura signum est, unde scribentis persona indicatur. Quoniam uerò qui chirographo alicui subscribit uel subsignat, se obligat, nō secus ac si totum chirographum scripsisset[c], receptum est, ut id uerbum etiam pro eo capiatur quod est obligare[d]. Subsignabant & olim responsa sua iurisconsulti, quod & hodie ferè obseruatur: reddere enim testimonium uidentur quid iuris in proposita quaestione sit[e].

a c. post cess. de proba.

b c. ꝫ. de fin. instit.

c Barto. l. emptor § lucius de pact.

d l. semper §. conduct. de iur. im.

e l. ꝫ §. & ut obiter. de orig. iur.

¶ §. BONA. Finge Titium mihi tertiam partem bonorum suorum donasse, deinde decessisse, & in eius haereditatem quadringēta esse: deducetur primo aes alienū, quod fortè cētum est, & ex trecētis, quę supersunt, tertia pars mihi pręstanda erit[f]: antè enim quàm bonorum computatio fiat, aes alienum deducendum est. Qua ratione si uxori quis usumfructū bonorū legauerit, poterit haeres eatenus de rebus haereditarijs uēdere[g], quatenus creditoribus satisfaciat, & in his quae supererūt, mulier usumfructum habebit, quod etiam in legatarijs, ut illis satisfiat[h], procedere uerius est, nisi annua sint legata: huiusmodi enim de reditibus satisfaciēdū est[i]: & haec cū inuentarium haeres fecit, alioquin solus citra diminutionē ullā ususfructus, insolidum tenebitur[k].

f l. fi. l. generali. in fi. de usu. leg.

g l. usufru. ad. l. fal.

h l. fi. §. sin autem aes. C de bo. quae. lib.

i Picus. §. tutia. q. lx.

k l. fina. C. de iur. delibe.

¶ §. ATTESTARI. Dubium nō est protestationē etiam absente parte fieri posse[l], ut cum quis denūtiat praescriptionis interrumpendae causa: uel cum pater receptis à filio, qui mutuum ipsius nomine contraxerat, literis, se non cōsentire protestatur[m]. Sed dubitabit aliqs, cur magis attestari dicatur, qui absenti, quā qui praesenti denuntiat. an quòd uiderentur antiqui hoc uerbo uti, cū quis denuntiat, & ea de re testes rogat, eisque imam aurem (quòd ibi memoriae locus est, ut Plinius ait) uellit: sic Horatius, Licet attestari? ego uero Oppono auriculam, rapit in ius. Sic Plautus in Curcul. & in Persa accepit. Qua ratione deinde receptū est, ut cum absenti denuntiamus, propriè dicamur attestari: quia denūtiatio per scripturam fit, in qua necessariò testes non nisi rogati intersunt[n]: quod in praesente, quem uiua uoce admonemus, necessarium non est: nam tunc uel fortuitò repertos, minimeque rogatos testes sufficere nostri Iurisconsulti existimarunt, ueteres enim testes uidentur pro rogatis accipere. Vergi. Diuos, quanquàm nil testibus illis Profeci, id est, inuocatis & rogatis. In alijs codicibus, detestari scriptum est: atque ita etiā Bar. alicubi legit: uidetur enim utrunque uerbum eiusdē significationis esse, de qua re infrà diffusius disseram.

l l. pen. C. de an. praesc.

m l. si filius. ꝫ. ad Mac.

n auth. rogati. C. de testibus.

§. Incer

¶ §. INCERTVS. Possessor ille nobis incertus esse dicitur, cũ ignoramus eum possidere: & cum possidere facti sit, huiusmodi ignorantia est probabilis. Respectu autẽ sui ipsius nemo omnino incertus est possessor, cum incertam (ratione loci, simulq́ quotæ portionis) rem nemo possessionis causa acquirere possit[o]: quòd si huiusmodi incertitudo declaretur, aliud est: ut cum lex possessionem transfert: ea enim de his, quæ per rerum naturam esse possunt, nunq́ dubia est[p]. Idem cũ ambiguitas sublata est, quod fit per relationem ad aliquod instrumẽtum, uel per euentũ[q]: ut si cõstituas te meo nomine etiam bona futura possidere, eis enim acquisitis incipis possidere: tũc quippe, quale, quãtumq́ sit, quod possides, certũ est. Sed & quod mihi per seruum uel filium ex peculio quæritur, quamuis incertus sim, possidetur tamen[r]: & hæc in possessione: nam in contractibus dubium non est, posse generaliter deduci, omne ius quod tali in loco habeo[s], sicut & incertam partem in iudicijs uniuersalibus uendicare non prohibeor[t].

¶ Incertus possessor est, quem ignoramus.

VLP. LIB. VI.

DETESTATIO. Protestationẽ quidam diffiniuerunt, clamosam esse testationem, quæ ob testãtis ipsius cautionem inuenta sit. Sed hanc finitionem plerique recte reprobauerunt, cum etiam citra clamorem, & in occulto quoq́, protestatio fieri possit, uel coram testibus, uel scriptura, quæ nõ nisi improprie clamare existimatur. Adde quòd & quandoq́ protestatio in alterius quàm in protestantis cautionẽ inducitur, ut cum pro alio protestamur, quod quibusdam casibus permissum est[a]: uel cũ utilitatis publicæ causa denuntiamus. Quare Bart.[b] hoc in responso ueriorem diffinitionẽ referri existimauit, declarauitq́ denuntiationem dici, ut ab ultimis uoluntatibus, itemq́ contractibus differat, testationem requiri, ut ostendatur & in scriptis & absq́ scriptura fieri posse[c]. Sed uix est ut hoc ego approbare possim, cum denuntiatio sit specialius nomen, & angustius protestatione: eam enim solum significat, quæ alteri nuntiatur. Quod & etymologia satis indicat. Sed & testationem ad testes nõ referendam arbitror, cum de substantia protestationis non sint testes, neq́ scriptura[d], sed probationis causam solum respiciant: nam & in libro rationum quandoq́ fit protestatio[e], nec ulli testes necessarij sunt. Meritò igitur nec Bartoli sententiã ipse sequor. Videturq́ commodius sic diffiniri: Protestatio est animi nostri declaratio, iuris acquirendi, uel cõseruandi, uel damni depellẽdi causa facta. Huius duplicem esse speciem uerius est: alterã quæ ex animo protestantis principaliter pendet: alteram quæ factum eius, cui protestamur, respicit. Illa declaratoria, conseruatoria, certificatoriaq́ dicitur: hæc incitatoria, prohibitoria, inhibitoriaúe: illa à testatiõe nomina accepit, hæc à nuntiatione. Et primæ illius uariæ sunt appellationes, quæ tamẽ aliquam inuicem differentiam continent. Et in primis testatio nomen est generale, quoquo modo animi sui sententiam quis declaret[f]. Specialiter uerò eo nomine dicitur, quæ coram testibus facta est. Vnde & testato conuenire, testato admonere dicimus[g]. Addit Bart. idem esse cum scripturam adhibemus, quoniam in ea testes rogandi sunt. Detestatio est quæ ad absentem mittitur, ut hic & suprà apparet, idq́ præpositio de ostendit, cuius natura est augere, efficacioremq́ actũ demõstrare. Quod & in uerbo deprecor A. Gellius li. VI. cap. XVI. declarat. Tunc enim non solũ sententiã suam quis simpliciter ostendit, sed scriptura etiam conuocatis testibus declarat. Contestatio est proprie plurium, ut in iudicijs, cũ actor quid mentis suæ sit, petendo explicat, contrà reus negando diffitetur, unde & litis contestatio dicta. Idem & in exceptionibus[h], præscriptionibusúe[i]. Sed & quãdo quis de dolo uel metu coram amicis protestatur, idq́ clàm metu concussoris cõtestari dicitur[k]. Attestatio uidetur esse, quæ præsenti fit, declarandi animi causa[l]. Quod suprà ex Plauto Horatioq́ docuimus: quamuis ex uulgatis codicibus ibi attestari de absente accipi uideatur: Sed uerior est lectio detestari[m]. Protestatio est, quæ declarat, quo animo aliquid facturi simus[n]: præpositio enim, pro, anticipationem temporis arguit. Secundæ speciei, quæ à nuntiando nomen sumit, uaria quoq́ sunt nomina: & in primis nuntiatio ipsa, quæ in edicto Prætoris de operis noui nũtiatione prohibitionem significat, in lege Iulia de annona[o], qua mulierum nuntiatio admittitur, accusationem. Erant & nuntiationes, quas publice constituti Irenarchæ præsidibus faciebant, de delictis quæ ubiq́ fierent: hæc & notoria Latinè dicuntur[p]: iubetq́ lex, ut hi notorijs suis assistant, & quę detulerũt ita esse probẽt[q]. Quod & in Curiosis recipiendum est[r]: sunt Curiosi qui in curia principum uel magistratuum commissa

LEX XL.

DEtestatio[a] est denuntiatio facta cum testatione.

o l. iij. §. j. de acqui. pos.
p l. cũ quidã. §. quod dicitur. de acqr. pos.
q l. si quis extra in fin. de acqui. here.
r l. j. §. de acqui. pos.
s l. quod si. de here. uendi.
t l. quæ de tota. §. j. de rei uend.
a l. j. C. si per uim
b in §. morte.
c l. fi. de cust. rerum.
d Bar. l. nemo. potest. de lega. j
e l. nesennius de neg. gest.
f Insti. de test. in prin.
g l. fin. pro derelicto.
d §. attestari.
h l. si quidem. C. de excep.
i l. emptor. C. de præscrip. lon. temp.
k l. si maior. C. de trans.
l l. fin. C. de nego. gest.
m Barto. di. §. morte.
n l. j. §. j. de libe. agno. d. l. necessario.
o l. fin. ad leg. iul. de an.
p l. ab accusatione. ad tert.
q l. ea quidẽ. C. de accus.
r l. j. C. de curiosis. li. xij.

commissa delicta denũciant. Est & denuntiatio quæ ad alium mittitur, & maxime incitatoriam cõtinet: ut cum aliquem admoneo, ut ab emptione desistat, ut defendendæ causæ adsit, ut à matrimonio causa legis Iuliæ exercendæ abstineat. Fit & testibus, ut in iudiciũ causa perhibẽdi testimonij ueniant[s], cũ alioquin sponte se offerentes suspicione non careãt. Quæ prohibitoria erat, obnũtiatio proprie dicebatur. Vnde obnuntiare consilio Ciceroni in oratione quam in senatu post reditum habuit. Item obnuntiatio Augurum, cum aliquid fieri prohibebant, quoniam auspicia nõ addixissent. Cicero Philip. II. Nos enim (inquit) nunciationem solum habemus, Consules & reliqui Magistratus etiam inspectionem. Rursus: Ementitus es auspicia, obstrinxisti populum Romanũ religione, Augur Auguri, Cõsul Consuli obnuntiasti. Est & renuntiatio, cum quis ius suum repudiat: unde & renuntiare hospitium ueteres dixere. Sumitur & quandoq; pro relatione quam Architecti re inspecta iudicibus faciunt[t]. Renuntiantur & suffragia, cum refertur & proclamatur quem suffragia designarint. Sic & Magistratus renuntiari quandoq; legimus. Et hæc quidem, quod ad protestationis nomen attinet, sufficiant: nũc de eius effectu aliquid attingendum. Et hic triplex est distinctio. Aut enim protestatio in his facta est, quę à iure dependent, aut in his, quæ à potestate nostra tantum, aut in his, quæ à nobis, itemq; ab alterius facto uires sumunt. In prima specie pro regula traditum est, protestationem in his quæ à legis dispositione pendent, nihil operari[u]: quapropter si mater alat filiũ, protesteturq; se animo alimenta ab ipso repetendi id facere, non tamen his casibus repetere poterit, quibus uel ipsa ad id tenebatũ, uel maritus. Sic sacra ędicula constituta, æditúoque designato, frustra protestamur[x], nolle nos ius aliquod episcopo in ea esse: nec enim potest quisquam facere, ne in actionibus suis leges locum habeant. Et cum lex iure publico aliquid disponit, cuiusquam uoluntate non inspecta, frustra ille protestatur. Quapropter si plures arbitri in sentẽtia sua expresserint, ne in maiore summa minor insit, cũ id à lege pẽdeat, prædictio huiusmodi nullius erit momẽti[y]: & qui dicit se litem contestari animo non contestandi, litẽ contestatus intelligitur[z]: huiusmodi enim actus à iuris dispositione depẽdent, & cum alio agũtur, qui postquàm eum contestari accepit, de eius animo nullam ulterius curam gerere debet. Sicut & cum quis alteri, saluo, inquit, honore tuo mentiris: uerbũ enim ipsum iniuriam irrogat[a], quã honoris

s l lege Iul. de testib.

t l. qui fundũ. de contrah. emp.

u glo. l alimenta. de nego. gest.

x x. q j. c. sic quidam.

y Glo. c. j de arbi. 6.

z Aug. l iuris gen § quod fere. de pac.

a Barto. l si qs extraneus. de acq. hær.

illa seruatio non extinguit. Quod & in ea specie proditũ est, cũ quis tædet me, inquit, falli damnatum te esse[b], protestatio dolẽtis animi nullius effectus est. Idem cum quis aduersus testes allegat, falsos eos, scelestos, facinorosos ue esse, protestaturq; id se non animo iniuriã illis faciendi, sed causam suam defendendi dicere, poterit nihilominus lege Cornel. de iniurijs conueniri[c]. Sed & canonici collegam sibi adoptantes, si protestentur ne ei ius sit reditus aliquos præbendã ue accipere, nihil tali prædictione agunt[d]: quia lex ei qui canonicus sit, dari ea omnia iubet. Huc pertinet etiã cũ in his protestamur, in quibus nulla nobis de iure est potestas, sed de facto tantum, ut in delictis, nihil enim tali testatione agimus: ut cũ quis uulnerat, præfatus animum sibi occidendi nõ esse, secuto homicidio, nihil ea prædictione iuuabitur[e], nõ enim in manu sua est certos ictus dirigere, & qui non nisi ex præscripto lędant. Sed & cũ quid ex dispositione legis, itemq; facto alterius pẽdet, idem est: ut cum emphyteota incõsulto domino alienat, saluo domini cõsensu: uolente enim domino ex Iustiniani constitutione à iure suo cadit[f], nec protestatione huiusmodi adiuuatur: si tamen ea dispositio legis in priuatum fauorem alicuius introducta sit, eo consentiente ualebit protestatio[g], idq; in pacti conuenti uim. Quapropter patronus qui sacram ędem cõstituit, ex episcopi autoritate id facere potest, ut instituẽdi sacerdotis ius non ad episcopũ, sed ad alium pręsulem pertineat[h]. Et hinc infertur, cum causidici actionẽ edunt saluo addendi uel minuendi iure, frustra his uerbis uti, cũ addere uel diminuere propositæ intentioni, non nisi ex legis præscripto possimus[i]. Quod & respõsum est, cũ instrumẽta in actis exhibent, in his tãtum quæ sibi utilia sint: poterit enim iudex religionem suam etiam aduersus producentẽ ex his instruere[k]: idq; uerius arbitror, cum fides instrumenti separari nequeat. In secunda specie, cum omnino à uoluntate nostra protestatio pendet, regula est, ualere protestationem, animumq; declarari[l], nec referre præsenti fiat an absenti, in scriptis an id minus, cum causa an sine: sufficit enim, ut ille inquit, pro ratione uoluntas[m]: quapropter traditum est lapso triennio, posse dominum aduersus emphyteotam, qui non soluit, protestari, declarareq; uolũtatis suæ esse ut à meliorationibus is cadat, quamuis absens sit. Sed & cum quis in causa, qua solenniter libellus offerendus erat, se intentionem suam in formam qualisqualis petitionis offerre dixisset, respondit Anch.[n] protestationi huic stan dum, adeò ut potius perperam egisse uideri

debeat,

b Ange. l. ueste. de iniur

c Socy. consil. 115 j.

d c. cum M. de const.

e c. fin. de homi. 6.

f l. fi. C. de iure emph.

g l. ij C. cõ. ut iud.

h l cum dilectus. de cos.

i l. e lite. C. de eden.

k Bald. l. j. C. ut quæ des. ad.

l l. at si quis. § plerique. de relig.

m l. quia. ad Treb.

n Ancha. consil. 32.

debeat, id enim à sola actoris uoluntate pendebat: si tamen quisq; ex huiusmodi protestatione grauaretur, is certior fieri deberet: nec enim æquitas patitur, ignorantem aliquem captari, quod in tertia specie latius explicaturus sum. Is ergo qui admonitus erit, nõ poterit ignorantiæ prætextu se excusare[o], & his casibus quibus sciẽtia & patientia cõsensum inducit, nisi aduersatus fuerit, consensisse censebitur[p]: per huiusmodi quoq; notitiã in mala fide constitueretur, unde rem tanquam furtiuam usucapere nõ poterit, & uice uersa, qui dominum admonuerit, non poterit censeri clàm possedisse[q]. In eo etiam ea iuris regula obseruabitur: Eum qui certus est, amplius certiorem facere non oportet[r]. Sed & protestans ipse, si eum, cuius interest, admonuerit, uel eius familiam, insimulari nõ poterit, clàm uoluisse quicquam facere[s]. Hincq; apparet, hac in specie comprændi qualemcunq; protestationem, siue animũ nostrum declaret, siue iuris nostri alieni ue conseruandi causa facta sit, dum à sola uolũtate nostra id pendeat: cuius rei plurimis casibus accipi exemplum potest, ut cùm creditori solutionis causa debitor fundum pignoratũ dat, isq; protestatur, uelle priora iura sibi salua esse[t]: uel cum quis sortem in præsentiarũ recipit saluo sibi iure usuras, uel pœnam, huiusmodi ue accessiones petendi[u]: uel cũ recepta ab aliquo ex pluribus reis debẽdi parte, protestatur creditor ius solidi sibi saluum esse debere[x]: uel cũ immunis aliquis onera subit, protestatus absq; immunitatis suæ præiudicio se id facere[y]: uel cùm emphyteota alienat, saluo domini consensu, isq; deinde consenserit[z]. Sed & cùm testator fundum legat, saluo iure coloni, ualet protestatio[a]: sicut & sentẽtia, qua iudex expensarũ uel fructuum taxationem sibi reseruat, uel in possessionem ex decreto suo mittit, saluo iure legitimi possessoris[b]: uel debitorem certa pecunia condemnat, saluo si intra decem dies illud, uel illud fecerit[c], quod & in cõcessionibus principum receptum est, cum saluo inquiunt iure alieno, & si qua similia. Sed hic ambigua suboritur quæstio, an per contrariũ factum ea protestatio tollatur: & Bart. si incontinenti subsequatur, non tolli existimauit, si ex interuallo secus[d]: Verùm hac in re altius considerãdum est: uidemus enim quæ in præfationibus dicuntur, in ipso contractu cẽseri repetita[e]: uidemus item ea, quæ tractata sunt, si in contractu omittantur, per errorem omissa censeri[f]: & errorem in principali, etiam in consequentibus existimari[g]. Videmus rursus ex præcedẽtibus dictis, intentionem cuiusq; aliquid facientis declarari[h], etiã

o l. si fideiussor. §. j. mãda.
p l. j. §. j. de lib. agno.
q l. si ancillã. pro suo.
r c. cũ qui. de reg. iur.
s l. aut qui aliter. quod ui aut clam.
t Bar. l. si quis aliã. de sol.
u Bart. l. si. de eo quod cer.
x l. si creditori. C. de pac.
y l. j. C. de his qui spon.
z l. j. C. de fundis patri.
a l. si quis legauerit. de leg. j.
b l. terminato. C. de fruc. l. ille. §. j. ad Treb.
c Specu. tit. de sent. § species.
d l. per retentionẽ. C. de usu.
e l. tutia. §. j. de uerb. obl.
f l. ita stipula. eo. titu.
g l. & si me. §. j. de cond. indeb.
h l. si ser. plu. §. fi. de le. j.

si extra illum actũ, & ex interuallo dixerit[i]. Ad hæc, iuris regula est: Cuiusq; uolũtatem mutatam non censeri: quæ procedit etiam, si diutinum tẽpus lapsum sit[k]: quapropter concludendum, protestationem etiam ad cõtrarium actum, qui ex interuallo interuenerit, trahendam: cùm & lex protestationem in testamento factam, etiam in codicillis obseruari mandet[l]: solentq; codicilli etiam lõgo tempore post tabulas testamenti confici. Vnde & generalis est conclusio: Solere codicillos quocunq; tempore factos, secundum expressam in testamento mentem declarari[m]. Obseruabitur autem id tum certius, cum protestationis uerba generaliter cõcepta, & futurum respiciunt[n]: idem si ex natura rei talis protestantis mens argueretur, ut cum quis protestatur, nolle se alimẽta donare, cùm enim eorum præstatio tractum habeat, etiam protestatio in futurum protendetur[o]. Idem si semper eadẽ ratio & causa subest, ut in eo qui se religionibus metu initiari professus est[p], uel qui metu Tyranni soluit, uel matrimonium cõtrahit[q], & si qua similia. Idem si natura contractus id suadeat, ut in mandato quod nõ solet protinus per procuratorẽ expediri[r]. Vnde si Titio mandaueris, ut hominem occîdat, etiam si post aliquod tempus fecerit, mãdati criminis reus eris. Tametsi dici posit id iccirco esse, quia factum subsequens protestationi nõ solũ nõ aduersatur, sed concordat, eiusq; executionem respicit[s]. Qua ratione etiam traditum est, si in uẽditione excepta sit seruitus, & deinde ex interuallo re tradita, stipulatio nulla seruitutis intercesserit, iure agi ad seruitutem posse[t]: traditio enim executionẽ cõtractus respicit: quãuis sint qui ideo agi posse existiment, quia uenditori ex protestatione iam ius quæsitum erat[u]. A` prædicta conclusione tres casus excipiuntur. Primus est in contractibus, qui cum alio geruntur, & iusta est eius existimatio, à protestatione recessum credentis[x]: quod maximè obseruãdum, cum protestatio pœnalis est, seu usurarium pactũ adiuuat. Vnde per nouam conuentiotẽ maiorum usurarum, non censetur obligatum pignus[y], quæ enim ex cõuẽtione partium ob commodum actoris contractui insunt, non censentur nouata stipulatione repetita[z], ut fideiussores, pignora, pœnæ, usuræ. Alter est, quãdo ex subsequuto actu aliqua protestantis pœnitentia arguitur: uerbi gratia, cũ quis protestatus est de actu, quem incontinenti facere debebat: nã si ex interuallo fecerit, sicut in tẽpore pœnituit, ita & à protestatione ipsa discessisse uideri deber[a]: idẽ si aliter gesserit, quàm dixerit[b]: præsumitur enim protestatũ

i Bal. l. preciobus. col. ij. C. de impu.
k l. sancimus. C. de testa.
l l. si quis. in princ. de legat. iij.
m l. talis. in fi. de leg. j.
n l. si ita stipulat. ij. de fideiuss.
o d. l. nesennius.
p Bar. l. pe. ff. de condi. ob tur. cau.
q Gl. c. ad id. de spons.
r Bar. l. nõ solũ. §. si mandato. de iniur.
s l. si uero. de euic.
t l. binarum. de ser urb.
u Alex. consi. 27. iij.
x Glo. l. pactũ nouiss. C. de pact.
y d. l. per retẽtionem.
z l. si creditor. de nouat.
a l. si tibi certũ. de alt. le.
b l. diuus. §. licet. de codi.

rebus sic stantibus, capieturq; facilius huiusmodi mutationis cõiectura in his quę ex interuallo, quàm quæ incontinenti fiant[c]. Tertius est casus, cùm factũ illud post protestationem cum alio gerendum esset, tunc enim factum contrarium, non autẽ protestatio obseruatur, ne alioquin ille damno præter mentem suam afficeretur[d]. Vnde qui protestatur se nolle esse hæredem, si pecuniã deinde à statulibero causa cõditionis implendæ accipiat, uidetur protestationi renunciare, cùm ille liber nõ esset, frustraq; pecuniam dedisset, nisi renuntiatum censeretur[e], meritò ad factum attendimus, protestationem nihili facimus. Sed tamen & hoc perpetuùm non est, & plerunq; præualebit protestatio. Quid enim si ille cum quo actus geritur, protestationi consenserit[f]? ualebit, utique dum in ea materia agatur, quæ uoluntati contrahentiũ subijciatur, sufficietq; uel tacitus cõsensus, unde qui salua prouocatione ad sedem apostolicam, ad archiepiscopum accessit: si ab eo tanquã contraria allegans rejciatur, protestationi renũtiasse non censebitur[g], quia archiepiscopus eum rejciens, protestationi tacitè cõsensisse uidetur. Quid item si pars quidem non consensit, sed tamẽ subest iusta causa, puta metus uel iussus iudicis? certe protestatio ualebit[h], actus cõtrarius non seruabitur. Quid rursus in foro quod conscientiæ uocamus? cũ enim in eo solam mentem perspiciamus, protestantisq; testimonio stetur, tum quoq; protestatio præualebit[i]. Quapropter si mulier iurauerit patri, se fundum dotalẽ nunquàm alienaturam, atq; ita sit protestata, si inde alienauerit, etiam conceptis uerbis, tamẽ uerius est protestationem ualere, contractum non ualere[k]: quoniam sequens iuramẽtum per prius eliditur, & legis Iuliæ prohibitio firma remanet: poterit tamen emptor actione de dolo id consequi quod sua interest, cùm fraude mulier egerit, quæ eum prioris illius iurisiurandi non admonuerit[l]. Et hoc in iuramẽto obseruandum, quod principaliter Deo præstatur, & ex foro conscientiæ interpretationem capit. Cæterum & quoties eodem momento actus protestatioq; illi contraria perficiuntur, protestationem ualere, actum perimi Bartol. sensit, eo exemplo, cùm quis dicit, obligo me, non animo obligandi, non enim censebitur obligatus[m]: quæ sentẽtia eo quoq; exemplo fulciri potest, quo traditum est, creditorẽ uenditioni pignoris, saluo iure suo, cõsentiẽtem, nihil agere, & saluum illi ius remanere[n]. Nam & si testator fundi sui fructũ, deducto usu, legauerit, propter protestationem deductiotus usus, legatum perimitur[o]. Vnde apparet etiam parũ referre, siue protestatio ipsi facto contraria sit, siue cõsequentibus intrinsecus facti substantiam, qualis est usus in fructu, semper enim factum perimitur, protestatio efficacior erit: quòd si protestatio adminiculum aliquod respiciat, secus est.[p] ut cum testator usumfructum fundi legat, & protestatur, ne eum sequatur aditus, cùm uia adminiculum quoddam sit, non autem pars substantiæ ususfructus, inutiliter illud adiectum uidebitur. Verùm & cùm precario aliquid datur, sub protestatione, quod in Calendas Iulias possideat, protestatio ceu contra precarij substantiam rejcitur[q]: quia ea in fauorem accipientis facta est, qui uerisimiliter consensurus est, ut saltem simpliciter cõtractus ualeat, nec omnino extinguatur[r], cùm uel modicũ habere præstet, quàm nihil. Sed & quoties lex protestationi repugnat, semper contrario actu tollitur: ut cùm quis saluo iure appellationis metropoliten adijt, illeq; eũ non rejecit: adeundo enim iudicem, cẽsetur à lege appellationi renuntiasse[s]. Idem in diacono, qui in ordinis assumptione protestatus erat, ut saluum sibi ius ducendæ uxoris esset[t]. Idem in eo qui sacerdotium accepit cum protestatione, quod non renuntiabat gratiæ sibi causa alterius obtinendi concessæ[u]: frustra enim, lege prohibente, protestatus est. Sed hæc magis ad primam speciem pertinent. Et hæc quidem tum in animaduersione sunt, cùm protestationi contrarius est actus: sed si non contrarius, uerùm diuersus sit, in cõfesso est, huiusmodi actum ambiguum ex protestatione declarari[x]: ut cùm quis respondeat libello, animo litem non contestandi, ualet responsio, & censetur responsum ut simpliciter iudex instruatur[y]: & cùm quis adit iudicem, saluo iure propria autoritate exequẽdi, quod ex pacto sibi competit, nam non censebitur illi renuntiasse[z]: & cùm quis in iudicio protestatur, se iudicem non approbare, non existimabitur prorogata iurisdictio[a]: & cum ad rogatum rei respõdet actor, uelle se testibus uti quatenus uerũ dicant, excusabit eũ protestatio à falsi pœna[b]: & si quis de possessione aduersarium dejciet, protesteturq;, se ciuilem tantum uel naturalem uelle acquirere, ualebit protestatio[c]: cùm alioquin omnem abstulisse uideretur[d]. Intelligendũ tamen ex protestatione declarari actũ ambiguũ, quando huiusmodi interpretatio ab animo protestantis pendet, secus si à legis dispositione, quod suprà diximus. Idemq; si ea legis dispositio non ex ueritate, sed ex quadam firmiore præsumptione oriatur[e]. Sed & si declaratio rem turpem & illicitam induceret, nõ esse ei standum

c l. nam ad ea. de cond.
d c. j. quod metus causa.
e l. pro herede. §. papin. de acquirẽ. hæred.
f Glo. d. l. pacta.
g c. solicitudinem de apel. in fi.
h l. qui aliena § fin. de acqui. hær.
i c. tua. de spõsal.
k Alex. consil. 16. ij.
l Glo. c. licet. de iur. in 6.
m l. obli. subst. de actio. & oblig.
n l. si debitor. §. j. quibus mod. pig.
o l. per seruũ. §. penul. de usu & ha.
p l. j. §. j. si usufr. pet.
q l. cum precario ff. de prec.
r l. si peculiũ. § j. ubi Bartol. de pec. leg.
s d c. solicitudinem.
t c. diacono. 28. dist.
u Cle. gratiæ. de rescrip.
x Gl. l in concubinatu. de concub.
y Doct. c j. de lit. contest.
z Alex. consil. 130. in 5.
a Alex. l si ita scriptum. de leg j.
b Barto. l. diuus. de fal.
c Glo. j. C uti poss. uerb. nec ui.
d Glo. Bart l. sed si nolit. de acq. poss.
e Gl. c p tuas. de cõd. app. Iason d. §. morte.

standum, receptius est[f]. In tertia specie, cùm de his protestamur, quæ à facto nostro, itéq; alterius pendent, nõ est dubium ualere protestationem, dum tamen illi facta sit. Solet autem distingui, ut cùm de iure quæsito tollendo agitur, requiratur consensus[g]: quia ius nostrum à nobis sine consensu nostro auferri non potest. Sed & nautæ, caupones, stabularij, si protestentur, ut hospes, uel uector, res suas seruet, nolle enim se custodiam prestare, nihilominus tenebuntur, nisi ille expresse cõsenserit[h]: suspecta enim lex istorum ingenia habet, ne aduersus eos, quos recipiũt, cum furibus coeant[i], & ideo obligari iubet, nisi pars expresse remiserit. Quod & ego in locatore horrei obseruandum arbitror: accipitur horreum pro quocũq; loco ad reponendum merces, cuius custodia & claues ad horrearium ipsum pertinẽt. Pone igitur eũ habuisse propositum, seu quod idem est, pro ualuis horrei proscripsisse (nec enim propositum pro mẽte accipere possumus, cũ si substãtiua uox esset, Iureconsulto Latinè dicẽdum fuisset: Propositum habuit recipiendi, non recipere, quod Valla libro I. cap. XXVII. annotauit,) se aurum, argentum, margaritam, periculo suo nõ recipere, deinde simpliciter eas receperit, certe nisi expressus mercatoris consensus accesserit, nihil ab huiusmodi protestatione iuuabitur[k]: nam cùm claues ipse habeat, facilimum illi esset cum furibus coire, & mercatorem decipere, idemq; in eo iuris est, quod in nautis, atq; id genus similibus: cũ enim exercitiũ horrearij elegerit, uidetur sicut & nautæ, & caupones tali custodiæ se à principio obligasse, quæ obligatio nõ nisi expresso partis consensu remittitur: Tacere enim eos uerisimilius est, non quòd consentire uelint, sed quia ius suum durare sciant[l]. Si uerò de iure quærendo agatur, tũc satis est partem admoneri, nec consensus requiritur. Et ideo si creditori Titij predixero, ne me in fideiussorem accipiat, quia si acceptus fuerim, nolo obligari, isq; non cõtradixerit, sed simpliciter tacuerit, & deinde me in fideiussorem acceperit, nõ tenebor[m]: sibi enim imputet, qui protestationis meæ sciens nõ est aduersatus: idq; frequẽtius receptum est, tametsi non parum à ueteribus hac in re altercatũ sit, Bartolusq; ipse[n] aliter quandoq; disseruerit, qui distinguit, ꝓtestatio causa obligationis tollendæ fiat, an uerò limitandæ, ut hoc casu nõ reqratur expressus cõsensus, illo requiratur: sed crebriore calculo id reprobatum extat[o]. Sed & cũ ab emphyteota, qui per triennium nõ soluerat, dominus canonem etiam futuri temporis recipit, protestaturq; ius caduci sibi saluũ fore,

f Aret. d. l. titu. §. 1.
g l. perfectum. C. de dona. quæ sub mo.
h l. fin. §. item si prædixerit. ff naut. caup. stab.
i l. 1. in princ. eo. tit.
k l. cum in plures. §. locator ff. loc.
l l. sicut. §. nõ uidetur. qb. mod. pig.
m Bar. d. l. pacta nouiß.
n Barto. d. §. morte.
o Imo & Alexan. ibi.

nisi emphyteota contradicat, sensit Bartolus protestationẽ sustineri[p]: quod opinor, ea ratione defendi potest, tanquam emphyteota tacendo consentire uideatur: agit enim de eo iure quærendo, à quo ceciderat, meritò lapso solutionis tempore, manus injici fundo poterit[q]. Sunt tamen & alij casus, quibus taciturnitas sufficit, lexq; consensum interpretatur, ut cùm de priuilegij remissione agitur[r]: cùm enim facilius priuilegio, quàm iuri derogetur, silentium pro consensu est. Vnde si tibi protester, quòd si mecum contraxeris, intendo fore, ne priuilegio ulli locus sit, tuq; tacueris, perinde erit, ac si consensisses. Idem cum preter silentium aliquod quoq; factum interuenit, quale est receptio literarũ[s]: quamobrẽ paterfamil. literis filij asserẽtis se mutuũ quasi ex mandato eius contraxisse, receptis, si obligari nõ uult, nec uideri consensisse, continuo protestationem cõtrariæ uoluntatis interponere debet[t]. Nec hîc ego Pauli Castrẽsis sententiam sequor, id cõstitutum asserentis propter odium exceptionis, quæ ex Macedoniano Senatusconsulto oritur: itemq; quia uel sola scientia pater obligatur: nam respectu patris, quòd ipse ex contractu filij obligari non debeat, regulare est, nec odium aliquod adest. Quòd autẽ sola scientia obligetur, uerũ est, cũ pater scit, & prohibere potest, nec prohibet[u]: at ubi abest, qui noster casus est, non uidetur consentire, nisi acceptis literis. Illud fateor, cùm lex continuo contestationem interponi uelit, arbitrio iudicis id intelligendum, ut tempus huic non denegetur legendi, cogitandi, peritiores consulendi: debet enim uerisimilis esse consensus, qui præsumptioni legis innititur. Quid enim si rationem calculi hæ literæ cõtineant: num credendum erit dispunctioni consensum[x]? Iason enim negat, & rectè: nam & cùm procurator scripsisset domino, se eius nomine centum Titio donasse[y]: respondit Raphaël Comensis receptis literis ius saluum domino esse perscrutandi, donatio uerè facta esset, uel ne. Cæterum sunt, qui in iudicialibus quoque taciturnitatem pro consensu esse existimauerint: sed horum sententia recepta non est: quod eo exemplo proditũ est: Cùm quis testes in iudicio interrogari citra iuramenti religionem curauit, aduersarius enim, qui præsens & sciens tacuit, non tamen acquieuisse existimabitur[z]: aut enim actus fit à iudice, & tacens non censetur consentire, nisi lapso conquerendi, prouocandi'ue tempore[a]: aut fit à parte, & tunc idem obseruandum, quod in extraiudicialibus, ut qui contradicendo actum impedire potuit, & non fecit, censeatur ap-

p Bart. l. ij. C. de iu. emph.
q Mode. d. c. cum M.
r Gl. l. si fideiussor. qui sat. cog.
s Clem. j. de procur.
t l. si filius. ij. ad maced.
u l. si tamen. eod. tit.
x Iaso. rep. l. admonendi. col 53.
y Com. consi. 177.
z c. tuis de test.
a c. si. de accu.

 probasse,

probasse[b], alioquin contrà[c]. Ad hanc sectionem etiam pertinet, cum iuris nostri conseruandi causa protestamur, ut cùm legatarius hæredi rem legatam alienanti cõsentit, saluo iure ad pretium, nõ enim alius consensus requiritur[d]: imò etiam contradicente hærede, saluum esset huiusmodi ius: sicut quando aliquis immunis subit munera, cũ se immunitati renuntiare nolle prædixisset[e]. Nam & monachus post probationis annum, pallium, cucullionemq́ indutus, si non ideo uelle se initiari protestatus sit, nõ censebitur professus[f], etiam si protestationi huic monachi aduersati sint: hic enim agit, ne ulterius aggrauetur, unde satis est, si protestatio ei, cuius interest, palàm facta sit, nec enim tunc eius consensus requiritur[g]. Qui enim certior factus est, non debet conqueri, si alius iure suo utatur. Sed quid, si is qui lædi posset, incertus sit, quomodo admoneri poterit? Finge constituisse me iam diu Titium procuratorem meum, quem nunc uelim reuocare, nõ enim diuinare possum, quis cum eo contracturus sit, & si certus sit locus, in quo contrahendum est, sufficit si protestatio huiusmodi ibi proscribatur[h], & publice proponatur[i]: quod si locus quoq; incertus sit, frequentissima urbis parte proscribendum est, edictaq; proponenda: & ita crebrior se habet sententia[k]: quam uerã esse etiã eo casu arbitror, quò faciliter potuit protestãs de loco uel persona certiorari: adhuc eñ uidetur sufficere edictum, cùm hic principaliter nõ agat, ut alium sibi obliget, sed solũ ut se exoneret, ne ex mandato quod reuocauit, possit obligari. Illud cõstat, ut quis se ab obligatione legali absq; facto suo orta exoneret, non requiri aliam partis sciẽtiam: ut cum pater protestatur, se electioni filij, qua in decurionem cooptatus est, non consentire[l]: cùm enim absq; suo facto ex præsumpto consensu obligaretur, per cõtrariæ uoluntatis testationem præsumptio eliditur, & remanet liberatus: in actionibus enim legum, scientia partis necessariò non requiritur[m]. Sed quid si is qui admonendus est, absens sit? & regulariter uidetur sufficere, si adhibitis testibus protestetur[n]: sicut etiam solemus dicere, cũ quis metu aduersarij nõ audet coram eo protestari[o]: satis enim erit, si id ipsum publice, uel coram probis uiris faciat[p]: quod tamen non procedit: cùm aduersarius ipse est iudex, tum enim debet coram alio iudice protestari[q]: quòd si de iudice conquerar, haudquaq̃ mihi necessitas iniungitur eum diutius perquirendi, sed sufficiet, si apud tribunal testationem interposuero[r]: dum talis sit, qui pro tribunali ius dicat, alioqui corã honestis personis testari nos

b l.j. C de rel.
c Bar. l. pompo §. rati. de procur.
d l. codicillis. §.j de leg. ij.
e Barto d l j. C. de his qui sp.
f Inno d. c j qd' me cau.
g l. si mandassem. ff. mãd.
h l. sed si pup. §. proscrip. de instito.
i l. si putator. ad le. aquil.
k Barto. l. qui hominẽ § si titiũ. de sol.
l l. honores. § fin. de decur.
m l. si pecuniam § planè. de cond. ob cau.
n l labeo de nau. fœn.
o l si. C. de his q per met.
p l iubemus. C de def.
q l ut perfectius C. de anna præs.
r l. j § adeundi. qñ ap. sit.

lex iubet[s]. Sed & his casibus, quibus in ius uocari de domo quis potest, putarim etiam protestationem ad domum transmissam sufficere[t]: quod maximè in ea protestatiõe obseruandum, qua quis alium non offendit, sed se excusar, ne clã fecisse uideri possit, tunc enim & uxori, & amico, & familiæ denuntiari potest[u]. Sed & emptor pupillo, si tutore careat, uel is absens sit, euictionis causa denuntiare poterit[x]: quod pupilli fauore introductũ est, ne sola testatione eo absente facta periclitaretur. Sed an scriptura protestationi necessaria est? & responsum est non esse[y], nisi cùm protestatio uice actionis, uel exceptionis obijcitur, ut cũ præscriptionẽ interrumpere uolumus[z], uel exceptionem non numeratæ dotis opponere[a]: nam sicut actio in scriptis necessariò edenda est, & exceptio in actis producenda, ita & protestatio scripturam requirit, cũ earum uicem sustinet. Hinc presbyteri si tutelam acceptare uolunt, ex scripto protestari debent[b]: is enim actus fori est. Idem cùm maritus uxoris assectatori denuntiat, ne cum ea cõueniat[c]: cũ eñ impune eũ occidere possit, iusq; propria autoritate sibi dicat, scriptura necessaria est, perinde ac in iudicijs. Sunt & qui idem existiment, quoties aliquis filio uel agnato denuntiat, ut curam furiosi suscipiat[d]: oportet enim ex scriptis attestationem eis dirigere, alioquin denuntianti hęreditatis lucrum non defertur. Ego accepi, quãuis lex scripturæ mentionem faciat, non tamen eam probationem excludere, quæ testibus fit[e].

¶ SVPEREST, ut ad secundam speciem deueniamus, quæ à nuntiando nomen sumit: quoniã ab eius facto, cui aliquid nuntiamus, effectum habeat. In hac quoq; dupliciter distingui potest, aut enim huiusmodi denuntiatio regulas iuris imitatur, aut aduersatur. De prima uidendum, & eius exemplum est, cùm aliquẽ admones, ut id faciat, quod debet, ueluti debitorẽ meũ interpello, ut mihi soluat, ualet huiusmodi requisitio[f], & cum in mora constituit, nec alia fides ei fieri debet, qui obligationis à se contractæ probabilem ignorantiam non habet[g]: quòd si haberet, ut quia in alterius locum successisset, & alieno ex facto obligatus esset, tunc fides ei faciẽda est[h]: ostendendumq́ nominis contracti instrumẽtum, uel aliàs autoritate iudicis ei iubẽdum, ut faciat, quia res ita se habeat[i]. Sed & si mihi centum spoponderis post Titij mortem, & denuntiem, ut soluas, quia decesserit Titius, huius rei fidem saltem duorum testium relatione tibi facere debebo, alioquin iustè credes in humanis adhuc esse Titium. Qua ratione etiam emptor, cui mota est controuersia,

s c pastoralis §. fin. de offi de.
t Bart l. ij §. prætor. de dam inf. d. cle. causam.
u d. l. aut qui aliter.
x l si dictũ. in fi. de euic.
y l fi. C de nego. gest.
z d. l. ut perfectius.
a Gl. in auten. de temp non num. dot.
b auten. presbyteros. C. de episco & cler.
c auten. si quis ei. C. de adul.
d auten. ut cũ. de app. §. si quis. de prę dictis.
e l. j. C. de iure emphy.
f l. quod te. si cer. pet.
g l. si. pro suo.
h Cle causam. de elect.
i l. fin. de leg. com.

uersia, uenditori denuntians, ut litem suscipiat, cœptæ litis fidem, citationisq; uel libelli copiam ei facere debet, cùm alioquin iustè credere posset, controuersiam nullam adhuc esse. Sed & debet huiusmodi denuntiatio clara esse: certioremq; uenditorem facere, cur ei denuntietur, nempe ut ueniat, & iudicium suscipiat[k], ne uenditor idcirco se admonitum credat, ut ipsi emptori instrumenta probationesq; suggerat[l], non ut liti assistat: unde tametsi sciat litem motam, tamē receptius est incitationem hanc necessariam esse[m]. Et hoc est, quod lex ait, autorem laudandum[n], id est, citandum, & ad partes trahēdum, quāuis nihil referat uerba expressim incitatoria sint, an tacitè hoc inducant. Quid enim si debitorem meum interpellans, urbaniusq; agendum putans, sic dixerim: Indigerem tali pecunia: uel, nihil mihi in præsentia antiquius esset, quàm si meæ illius peculiolæ meminisses: opinor rectè interpellatum uideri. Cæterum & loco & tempore congruo faciēda est, regulariterq; receptum est, quemlibet locum, & quodlibet tempus idoneum uideri[o]: unde & in ecclesia, & feriato die ualet denuntiatio: actus enim est extraiudicialis, qui quandocunq; fieri potest: quapropter q̄bus casibus in iudicio fieri debet, aliud esset obseruandum[p]: cōferenda tamē erit solutio in locum, & tempus idoneum. Potero igitur te in lupanari fortuitò repertum, interpellare, ut mihi loco congruo soluas: potero tibi noctu inuento prædicere, ut cras mihi de reliquis satisfacias: nō enim tempus noctis sat idoneum est recipiendis nummis, sicut nec cùm quis in mēsa, uel in lectulo est, uel transuehitur, uel funeralem pompam ducit[q], & si qua similia. Ad hanc quoq; speciem pertinet, cùm inhibeo tibi, ne id facias, quod iure facere non potes, & in hoc enim regulam iuris imitamur, ualetq; huiusmodi denūtiatio, efficitq; ut quod alioqui clàm fecisse uidereris, ui cēseatur factū[r]: quòd si iusta causa præcessit, qua iustè facere arbitrabaris, debet tibi fieri fides eam causam amplius non subesse, cùm aliter inhibitio sit nulla: quod eo exemplo receptum est. Cùm quis exulem publicum hostem occidere uellet, isq; obnuntiabat abolitionem indulgentiamq; criminis se consecutum, non erit ei credendū[s]: nisi in promptu assertionē suam ueram esse docuerit, uel in iudicium se tunc uēturum obtulerit[s], possitq; tutò deduci. Sane his casibus procuratoris quoq; denuntiatio sufficiet[t]: quoniam iuris communis regulæ consentanea est, quod & in negotiorum gestore, & in coniuncta persona receptum est[u], dum tamen debitorē interpellent, ut ipsi creditori soluat[x]: negotiorum enim gestori, uel coniunctæ personæ solui non potest.

k c. fin. de emptio. & uē.
l l. emptori. C. de euic.
m l. qui absenti. ff. de procurat.
n l. herennius. § j. de euic.
o l. dies. C. de ferijs.
p l. cum postulassem j. ti. j.
q l. ij ff. de in ius uoc.
r l. j. & ij. quod ui.
s l. non oēs. in fi. de re mil.
s Alexan. d. §. morte.
t l. cū satis. §. fin C. de ag. & cen.
u l. si qs solut. § j. de usur.

Nunc ad secundam transeundum, in qua id regulariter fatendum est, denuntiationem, quæ regulis iuris aduersatur, non ualere, ut cùm incito ut id facias, quod in tua potestate est, uelis, uel nolis[y]: nec enim meo suasu auferre ius tuum possum: præstat tamen hæc denuntiatio protestanti iustam excusationis causam, ut cùm per eum non steterit, cōditio pro impleta habeatur[z]: unde & debitorem excusat, qui soluere creditori uoluerit, ne in mora amplius cēseatur, sed ipse potius creditor[a]: qua ratione & creditor conditionalis, qui conditionem adimplere potuit, huiusmodi nuntiatione in mora cōstituitur[b]: & uice uersa idem in debitore conditionali responsum est, qui īterpellatus cōditionē adimplere neglexerit, siue is ex ultima uolūtate debeat[c]: siue legis iussu[d]: siue sententia iudicis[e]: siue, ut ego opinor, ex contractu: ut cùm ita stipulatus sum: Si hominem Pamphilum nō dederis, cētum dabis: postq̄ enim denuntiauero, ut hominē des, tuq; neglexeris, non amplius homo, sed pecunia debebitur[f]: quod Paradoxorū lib. I. cap. XI. latius à nobis disputatum est. Quod in incitatoria hac specie dictum est, ut regulariter non ualeat, in prohibitoria quoq; receptum est, cùm id prohibemus, quod prohibito facere arbitrarium est: pari enim ratione obnuntiatione mea efficere non possum, ut quod arbitrij tui est, id nō fit: quod maximè obseruandum, si nullam iustā causam habuero[g]: uel etiā si habuero, sed tu salua honestate, & existimatione tua obtemperare nō possis[h]: uel si ad me negotium illud nihil attineat: is enim cuius non interest, uix est, ut audiri debeat[i], nisi in id tātum, ut quod clàm erat, detexisse, scientiamq; qualemqualem induxisse uideatur[k]: quæ tamen scientia eo modo inducta alteri non proderit, qui uel in dolo sit, uel de lucro captādo in alterius damnum tractet[l]. Quandoque tamen inhibitio huiusmodi ualet, nempe cum eius, qui prohibet, interest, iustaq; causa subest, & à principio priusq̄ ius aliquod sibi quæreretur, fuit monitus[m]: ut cùm denuntio, ne emas talem fundum, quia est meus, uel mihi obligatus[n]: uel cùm te admoneo ne uendas, quia fundum ipsum uendicaturus sum, nisi parueris, uideberis dolo distraxisse[o]. Idem etiam cum creditores testato emptorem conueniunt, ne debitoris sui bona temere emat, si emerit, dolo emisse cēsebitur[p]: quòd si postquam emerit, denuntietur, nulla est interpellatio, nisi assertionis illius fiat fides, idq; instrumentorum exhibitione[q]: uel iudicis autoritate, quod su-

x Bar. l. si seruum § nunc uidendū. de uerb. obl.
y l. fideiussor cred. de fid.
z l. si titius statuas. de cōd.
a d. l. si seruū. § sequitur.
b l. hæc conditio si in capitol. de cond. & dem.
c l. j §. item si. ad le. fal.
d Glo. l. j C. de his quib. ut indig.
e Bart. l. sum. § fin. de hære. instit.
f l. ita stip. de uerb. obl.
g l. si maior. C. de res. uē.
h l. quintus. mand.
i l. ij. quod fil so tut.
k l. itē. §. petitam. de peti. hæred.
l d. l. ij.
m l. uirilis. §. pen. de leg. præst.
n l. si fundum. C. de rei. uē.
o l. fulcinius. qbus ex ca. in poss.
p l. att. j. si quis particeps. ff. quæ in fra credi.
q l. nomen. C. quæ res pig.

¶ Serui[b] appellatio etiam ad ancillam refertur. ¶ Familiæ[c] appellatiōe liberi quoque continentur. ¶ Vnicus[d] seruus familiæ appellatione non continetur: nec

prà à nobis proditum est. Et cùm tradiderimus quæ alieni arbitrij sunt, non posse nos nostra denunciatione efficere, ut ideo minus sint, consequens est, ut idem multò fortius fateamur, cū ei prohibemus, ne faciat, quod facere tenetur, ut si uenditori qs prohibeat, ne fundū uēditum tradat[r], ut si debitor ei q̄ ꝑ se constituit denūtiet, ne soluat[s]: quū em facere q̄squam potest, ne uenditor fidē non seruet, aut qui constituit non soluat: quod eo magis seruandum est, cū nulla prohibitionis iusta, aut uera affertur ratio, tametsi etiā si allegetur tātum idem sit, cùm nihil referat, quid uerū nō sit, an non probatum[t]. Oportet igitur, si iusta & uera causa prohibitionis subsit, ut denūtiatio ualeat, fidē fieri, instrumentumq; ei cui denuntiatur legi[u]: uel eius exēplum ei relinqui, eadē quam superiori casu diximus ratione. Sola tamen uerisimilis causæ allegatio aliquius quandoq; effectus est, in eoq; sufficit, ut excusandus sit debitor, nisi cautio à creditore præstetur, indēnem cum eius denuntiationis causa futurum[x], quod in arbitrio iudicis plurimum residet. Sed & uerisimilis causa id efficit, ut excusari debeat, qui denūtianti credidit[y]: possitq; aduersus eum de dolo agi, & si soluendo non fuerit, restitutio in integrum detur[z]. Sed & quoties res principaliter ad denuntiantem pertinet, denuntiationi huiusmodi, etiam si alia fides tunc nō fiat, obsequēdum est[a]: ut cùm debitor fideiussorem suum admonet, ne creditori soluat, quia pacti, uel acceptilationis, uel alia exceptione tutus est. Idem cùm à denuntiantis uolūtate res omnis effectum sumit, quapropter creditore denuntiante debitori ne soluat, iustè parēdum est, moraq; omnis diluitur[b]. Sicut & cùm prohibetur, quod sola denuntiantis uoluntate illicitum fit, ualet protestatio: ut si uetuero, ne fundum aucupij aut uenationis causa ingrediaris[c]: ne negotia administres, ne mandato tibi ceu ꝑcuratore meo facto amplius utaris, id enim mei planè liberi arbitrij est: unde alia probationis fides non est necessaria. Sed an huiusmodi denuntiatio per procuratorē fieri posit? Et clarū est posse, dum mandati huius fides fiat[d]: quòd si nō fiat, cautio rati nequaq̄ sufficeret[e]. Lex enim sic fieri denūtiationem iubet, ut is, cui ea fit, cognoscat rē ita esse: quę notitia ex cautione huiusmodi non percipitur, tametsi aliàs in iudicialibus, & in noui operis nuntiatione, quòd iudicij præuia sit, sufficiat[f], idq; receptius est. Quapropter nec negotiorum gestori id ius cōpetit, nisi in his casibus, quibus sola notitia à quocunq; facta sufficit[g]: ut cum possessori hæreditatis denūtiamus, ne bona distrahat, quoniā hæreditas ad eum non pertinet, constituetur enim in mala fide[h]. Qua ratiōe & appellatiōis intimatio à negotiorum gestore fieri potest[i]: quod multò magis in coniuncta persona admittendum[k]. Sed an procuratori fieri poterit? & non putarim, nisi his casibus, quibus sciētia procuratoris dño nocet[l]: quod & tum quoq; nō procedit, cū lex in domini plenā notitiā peruenire aliquid iuberet: nō enim sufficeret etiam specialem procuratorem admoneri[m]. Item non procedit, nisi cū dominus ipse propter absentiam cōueniri nequit[n]. Sed & cùm animi nitium, puta malam fidē domini inducere uolumus, nunq̄ sufficit procuratori nuntiare[o].

b ¶ §. SERVI. E conuerso autem appellatione ancillæ, serui non continentur[p]: quod obseruandum est, etiam si eadē utriusq; ratio sit[q]: nisi gratia frequentioris usus de fœminis mentio facta proponatur. Quapropter si lex prohibeat capras in uilla haberi, nec hircos quidē habere licebit, atq; ita ex facto responsum fuisse constat[r]: aruis enim calamitosum, præsertimq; Baccho infestum id animal est, ut etiam Græco epigrammate admonemur:

Κἤν με φάγῃς ἐπὶ ῥίζαν, ὅμως ἔτι καρποφορήσω
ὅσσον ἐπισπεῖσαί σοι, τράγε, θυομένῳ.

Rode caper uitē, tamē hinc cū stabis ad aram
In tua quod spargi cornua posit, erit.

c ¶ §. FAMILIAE. De familiæ significatione infrà latius differetur, quod ad præsentem rem attinet, dubium faciebat, quoniā familia ab Osco uerbo famul deducitur, quod seruum significat, atq; ideo de seruis propriè dici debuit, non autem ad filios, uel etiam liberos homines trahi: sed tamē usus aliter obtinuit. Hincq; sequitur, ut argumentum ab Etymo, itemq; quod in Topicis M. Cicero à coniugatis uocat, probabile, non autem concludens semper sit.

d ¶ §. VNICVS. Videtur hinc Baldi sententia confutari[s]: Existimauit ipse constitutionem de eo, qui cum familia accesserit, uerba faciētem, illum quoq; complecti, qui cum unico seruo accedat, si eum solum habuerit. Sed ego rationem legis perpēdendam magis crediderim, quæ si in dubiū deducatur, propius erit, ut de unico seruo familia, quatenus ad perso

r l. si qs prohibuit. de publi.
s l. utriū. de cōst. pec.
t Arch. 30. q. 5. iudicantē.
u d. clem causam. d. l. nomen.
x l. hæc autē. ff. si cui plus quā per le.
y l. j. de eo per quem fact.
z l. si. eo. tit.
a l. si fideiussor. mand.
b d. §. sequitur.
c l. diuus, de ser. rust.
d d. l. si quis infic de pos.
e Bald. in rub. ex. de proc.
f l. de pup. §. qui procuratorio.
g Bar. l. facta. §. si hæres. ad Treb.
h d. §. petitum.
i Rota. 127. nouiss.
k d. l. qui absentem.
l l. procuratoris, de trib.
m Glo. d. cle. causam. uer. appellatum.
n d. l. aut qui aliter.
o d. §. petitum.
p l. seruis. de lega. ij.
q c quoniam. de sim.
r Albe. in stat. 1 q. 104.
s Bald. l. iubemus. §. sin autem C. ad Treb.

ad personas refertur, dici nequeat: in interdicto tamen à familia deiectus[t] dicitur, qui uel ab unico seruo deiectus est: sed id ex interpretatione, non ex ui uerborum est. Sed quid si lex municipalis cuiq; alienigenæ ius ciuitatis concedi prohibeat, nisi per decẽnium, cum familia in urbe habitauerit, an is qui relictis parẽtibus & familia, cum unico seruo habitauerit, reijcietur? Et ex facto cõsultus reijci respondi, tũ huius responsi argumento, tũ quia familiam alibi maiorem reliquerat, & in patria ius incolatus retinuerat, ad quam uerisimile est cũ quãdoq; reuersurum fuisse. Lex autem municipalis id beneficium concedit his, quos per tãti temporis incolatum suspicatur non recessuros.

t l.j. § familiæ. de ui & ui ar.

duo quidem [e] familiam faciunt.

CAIVS LIB. XXI. Lex XLI.

ARmorum appellatio nõ utique tantum scuta, & gladios, & galeas significat, sed & fustes, & lapides.

e ¶ NEC duo quidem. Tres ergo familiam constituẽt[u], sicut & collegiũ, cœtus uerò decem homines requirit[x], quod & de turba dicẽdum est[y], quæ uox à Græco sermone τύρβη deducitur, quod & de cõgregatione[z] ego crediderim, nisi ex subiecto argumẽto aliud inducatur, quo casu à Canonistis nõ dissentirẽ, qui uel ex duobus congregationem constare dixerunt. Sed & populũ plebemue decem uiris confici plerique existimauerunt: quod nusq̃ probatur, & ratione caret: cũ maiorem numerum populi appellatio, q̃ cœtus requirat. Sanè dubium non est, quin decem oues gregem constituant, quod de minoribus animalibus solũ intelligitur: nã quinq; sues, uel quatuor equinos pullos, gregem suum equorumue conficere Bartolus sensit[a]. Cuius rei argumento, si lex pœnam ei, qui gentem congregauerit, imponat, eũ non puniri existimauit, qui minus decem peditibus, aut quatuor equitibus cõtulerit. Sed mihi magis arridet, ne à turba gẽtẽ distinguamus, idemq; utroq; sit casu. Illud non omittendum, tametsi uniuersitates huiusmodi ex pluribus p̃sonis consistant, cæteris extinctis, ius uniuersitatis in unum recidere, nec extingui[b].

u l. neratius. j. eod.
x l.j. C. de tuto. ill. præf.
y l. prætor. ui bon. rap.
z c.j. de elect.
a l. oues, de abig.
b l. sicut. in fi. quod cuiusq; uni.

ARMORVM. Armorum appellatio non ad ea tantum, quæ offendendi causa habemus, refertur, sed & ea continet, quæ pro nostri corporis tutela gerimus, ut clypeus, & cassis: quòd si lex nõ de armis, sed de telis loquatur, aliud est: nam hæc uox ea solũ significat, quæ alterius lædendi causa habentur[a]. Nec Angeli[b] sententiam sequi possum, improprie arma dici existimantis, quę solum defensionis causa parantur: id enim à Iurisconsulti nostri mẽte procul abest: non tamen negauerim, ex subiecta materia, armorũ appellationem aliter quandoque assumi: ut in Iustiniani constitutione[c], qua fabricensibus inhibet, ne arma priuatis hominibus uendãt: intelligit̃ enim de his, quæ militantibus usui esse possent, quoniã id publicæ securitatis causa constitutum fuit. Qui ergo cultrum, uel fustem habuerit, nõ tenebitur[d], tametsi & cultellus quo panem incidimus, uel calamum acuimus, idemq; in graphio, armorum nomine non comprændatur: & ideo si quis huiusmodi gladiolo aliquem occidat, non uideri eum occidendi animum habuisse[e], Aretinus[f] respondit. Sed & constitutio qua Monachis tenere arma non permittitur, haudquaq̃ de fustibus & lapidibus intelligitur, cum hæc in alium usum haberi uerisimilius[g] sit, consuetudoq; uulgaris sermonis hoc hodie habet, ne appellatione armorum contineantur[h]. Sed cum Iustiniani sanctio, qua arma à priuatis retineri prohibitum diximus, consuetudine non seruetur, an licebit machinas fusiles habere? quales sunt, quas Bombardas, Colubrinas, Sclopos maiores uocamus? & non licere crediderim: cætera enim arma alio prætextu haberi possunt, at huiusmodi quæ ad demolitionem murorum solum sunt usui, nullo pacto priuatis conceduntur, nec ad hunc casum uidetur producenda consuetudo.

a Bar. l.j. & fi. de ui pub.
b Ang. l. pignore de fur.
c Auten. de armis.
d Gl. dicta auten.
e c. significasti. de homi.
f Consi. 80.
g Cle. j. de statu mon.
h Card. d. cle.

VLP. LIB. LIII. Lex XLII.

PRobrum & opprobrium idem sunt. Probra quædã natura turpia sunt, quædam ciuiliter, & quasi more ciuitatis, ut puta furtũ[b]: adulteriũ est natura tur-

PROBRVM. a ¶ Probrum pro crimine ipso quãdoq; accipitur, sed quia ex huiusmodi delictis ignominia oritur, solentq; ea à conuiciantibus obijci, frequentior usus obtinuit, ut pro ignominia conuicijsq; accipiatur, sicut & opprobrium, quod nil aliud est, quàm obiectum probrũ, hocq; modo à Vallæ morsibus defenditur Vlpianus.

b ¶ FVRTVM. Accursius ita intelligit, ut furtum, adulteriumq; natura probrum sit, quoniam in Decalogo legitur. Non furtum facies, non mœchaberis: quæ interpretatio ut uera sit, potest tamen ita punctis distin

pe: enimuero tutelæ damnari, hoc nō natura [c] probrum est, sed more ciuitatis: nec enim natura probrum est, quod potest & in hominē idoneum incidere.

IDEM LIB. LVIII. Lex XLIII.

VErbo uictus cōtinentur, quæ esui, potuiq́ue, cultuiq́ue corporis, quæq́ue ad uiuēdum homini necessaria sunt, uestē quoq; uictus habere uicem, Labeo ait.

CAIVS LIB. LXXII. Lex XLIIII.

CAetera qbus uiuēdi, curādi'ue[a] corporis nostri gratia utimur, ea appel-

gui, ut defendamus furtum nō natura, sed ciuili lege probrum esse, adulterium uerò etiā natura: nam leguntur fuisse aliqui populi, apud quos furari impune licebat, ut Aegyptij: quod ex Aristone Iurisconsulto A. Gellius tradit. Lacedemonijs certe etiam laudi dabatur esse furē, nec deprendi: q hoc potissimum exercitamento cautiores diligētioresq; adolescētes fierēt. Leges autē XII. tabularū aliquid quoq; de Lacedemoniorum moribus sumpsisse dubium non est. Cū ergo communi omniū gentiū iure furtū non puniretur, meritò huiusmodi probrum magis ciuile, quàm naturale dicitur: quod nō est de adulterio: id enim etiam iure gentium abominabile est, utpote quod matrimoniū polluit, datamq; à coniugibus inuicem fidem corrumpit. At hodie in his ciuitatibus, quæ male institutæ sunt, maior pecuniæ quàm morum ratio habetur, furesq; laqueo strangulantur, adulteri mulctantur pecunia. Sane quamuis lege Iudæorū fures punirentur, non tamen consequens est, iure gentium id crimē puniri: nec enim soli Iudæi ius gentium cōstituunt: quibus, ut Cornel. Tacitus inquit, Moses nouos ritus, cōtrariosq; cæteris mortalibus indidit. Sed etsi concedamus lege naturali furtum uetari[a], non tamen sequetur, ut ideo sit probrum: nam & lege ciuili, non potest maritus donare uxori, & tamen huiusmodi donatione opprobrium aliquod non inducitur. Illud ergo probrum est, quod non solū prohibetur, sed etiam ignominia delinquentem afficit. Et hæc utcunq; contra receptam sententiam induci possent, licet ab ea recedere periculosum sit.

a l. j. de fur.

c ¶ NON natura. Distinctio hæc Iurisconsulti non magni effectus uidetur esse, quādoquidē parum refert, quis iure ciuili, an naturali propudiosus sit: patem enim infamiæ notam sustinet[b]: multum uerò refert in pactionibus, quæ contra bonos mores fiunt: nam si contra bonos mores, quatenus iure ciuili cōsiderantur, initæ sint, iuramento confirmantur[c]. Atq; hinc est, quòd donatio inter uirū & uxorem, uel patrem & filium iureiurando sancita, necessariò obseruanda est[d], ut communi calculo proditum est: quod procedit cum simpliciter lege ciuili cōtractus prohibetur: nam si etiā pœna apposita sit, aliud fortè esset dicendum[e]: idem si iuregentium conuentio reprobata sit: huiusmodi enim nec iuramēto quidē roboratur.

b l. j de his qui not.
c c. cū contingat. de iureiur.
d l. pacta quæ contra. C. de pact.
e l. conuenire. de pact. dot.

VERBO uictus. Si quis legauerit Titio uictū, censebitur omnia legasse, quæ ei ad uiuendū necessaria sunt, & ideo & uestiariū, & calceariū, & habitatio, & lectus debebitur: ideq; & si alimēta legata sint, uel educatio[a]: hęc enī nomina exęquata sunt. Legatis uerò diarijs[b] uel cibarijs, secus est: Interpretamur autem diarium, unius diei cibum, quem Græci δίαιταν uocant. Sed quid si alicui promisero (quod uulgò dicimus) tribuere expensas? & uidētur uerba idem significare quod uictus, ut uidelicet impēdere illi omnia tenear, quæ eius uitæ necessaria sunt. Sanè non probat Valla, ut uictus appellatione, de uestiario quoq; intelligamus: cū multæ sint regiones, in qbus uestes usui hominibus nō sunt, ut in Aethiopia: quod ridiculū est, nec enī Aethiopum leges hic interpretamur, sed Romanorum, qui sine ueste non solent uiuere. Non tamen negauerim, hanc significationem ex interpretatione magis, quàm ex stricta uerborum ui esse: & ideo ex mente disponentis aliter quandoq; iudicamus. Vnde si quis alimētis uel uictui renuntiauerit[c], non censebitur de uestiario uel calceario actum: huiusmodi enim repudiationes strictè accipiuntur. Qua ratione qui famulo uictum mēstruamq; mercedem promittit, nō uidetur de uestibus intellexisse, nec ulla alia re præter cibaria[d]: & idem in prętore, qui simili modo officialibus suis promiserit, quod & generaliter in quacunq; odiosa materia procedit.

a l. si. de. alim. leg.
b l. diarijs. eo. tit.
c l. cum hi. §. qui trans. de trans.
d Bart. l legatis ī de alu. legat.

CAETERA. a ¶ Curandi. Intelligunt hoc doctores, ut qui uictū debeat, etiam ægrotandi pharmaca suo sumptu præstare teneatur, sine his enim curatur nemo: qui uerò cibaria debet, satis est si ea præstat, quæ ad cibum pertinent[a], ut pullos: catapotia enim, & decoctiones, cæteraq; medicamenta emere non tenetur, nisi forte modica impensa habere ea posit[b], quod aliqui existimauerunt.

a Bart. d. l. legatis.
b l. in rebus. §. possunt. commod.

Sed

Sed nũquid qui alere tenetur, in disciplinam quoque minerual pendere cogatur? & non teneri uerius est[c], nisi iure sanguinis ex legis dispositione id debitum contractum sit: ut in patre qui filium alere debet, idoneisque præceptoribus instruẽdum cõmittere[d], quod & in fratre dicendum est.

c d. l. legatus.

d l. quod de bonis. § pen. de car. edi.

lation significãtur.

VLPIANVS.

Lex XLV.

IN stratum omne uestimentum continere quod iniiciat̃, Labeo ait: neque em̃ dubiũ est, quin stragula[b] uestis, sit omne περίστρωμα. In uictũ ergo uestẽ accipiemus, non stragulam: In stratum, omnẽ stragulam uestem.

IDEM LIB. LIIII.

Lex XLVI.

PRonuntiatum[a] & statutum dici idem potest: promiscue enim & pronũtiasse & statuisse, solemus dicere eos, qui ius habẽt cognoscẽdi[b]. ¶ Matremfamiliâs[c]

INSTRATVM. Si quis prohibuerit uictũ stratũ ue[a] iudicato in carcerem deferri, & pœnali actione, & iniuriarũ tenebitur. Sed quomodo intelligemus uictũ & stratũ? & Vlpianus in stratu esse omnia uestimenta quæ insternuntur, seu iniiciuntur ait, qualia sunt, toralia, gausapa, centones, aulæa, tapetia: in uictu uero cætera uestimenta, quæ non sternuntur. Ex qua interpretatione uideretur dicendum, eum cui uictus uel alimenta debentur, stragula aliqua consequi non posse: quod bona ratione non subsistit: sine illis enim uiuit nemo: nam & cum ex qualitate personæ alimenta debeantur[b], æquum non est, nobilem uirum sine stragulis agere. Sed & cum cõstet huiusmodi legato lectum cõtineri[c], de instructo apparatoque uideretur intelligendum: durum tamen est à uerbis legis recedere, nisi aliter de uoluntate testatoris constet. Nec uerũ est sine stragulis uiuere aliquẽ non posse, qui enim aliunde non habet, suum sibi indumentum insternat: quòd si uictus & uestitus legatus sit, fortè etiam stragula debebuntur, nam ea uestitus appellatione cõtineri uidentur[d].

a l. si uictũ. s. de re iud.

b l. quos nos. in fi. j. eo.

c l pen. de alimen. leg.

d l. uestis. de au. & arg. leg.

b ¶ STRAGVLA uestis, sit omne palliũ. Atqui pallium indumenti species est, nõ stragulæ. In duobus meis antiquis codicibus legitur, sit omne περίστρωμα, quam dictionem aliqui superaddito glossemate interpretati sunt palliũ, eaque glossula ab imperitis in contextũ recepta est. Significat Græcè peristroma omne quod insternitur, sicut Latinis stragula: nec ea uox à nostris non recepta est, Plauto in Pseud. & Cicer. in Philip. II. Hincque apparet contra Vallæ sententiam stragulam nõ pro lecti operimento tantum, sed generaliter pro omni ueste quæ insternitur accipi: sic & Tranq. Funeratus est, inquit, Nero stragulis albis auro intextis, quibus usus KL. Ianuarijs fuerat. T. Liuius lib. XXXIIII. Cum tibi uiro liceat purpura in ueste stragula uti. Festus Pomp. Vestis generaliter dicitur, ut stragula, foresis, muliebris: uestimẽtum pars aliqua, ut pallium, tunica, uel penula.

PRONVNTIATVM. Siue dicamus iudicem pronuntiasse, siue statuisse, idem est: hæc enim uerba sentẽtiam latam ostendunt. Sicut & ordinare, iudicare, præcipere, decernere, cẽsere, & iubere. Nõ tamen[a] eiusdem significationis semper est pronuntiare & statuere: quandoquidem pronuntiare propriè dicimur, quod uiua uoce & memoriter proferimus, sicut recitare, quod ex scripto: statuere uerò dicitur etiam, qui generaliter aliquid constituit, ut cum lex in uniuersum sancitur. Hincque est ut leges municipales uulgò statuta appellentur, quem sensum non habet pronuntiare. Refertur enim ad id solum, quod inter partes pronuntiatur, idque Accursius probat. Dum ergo lex alibi dicit[b], nulli qui statuendi non habeat facultatem, interdicere cuiquam patria sua permitti, ego intellexerim, ut qui in uniuersum pro certo delicto constituere interdictionis pœnam non potest, is nec priuatim ea pœna mulctare aliquem possit, licet alij aliter accipiant.

a c. in his. de uerb. sig.

b l. nulli. C. de sent.

b ¶ COGNOSCENDI. Cum ergo arbitri[a] ipsi quoque ius cognoscendi habeant, sequitur proprie dici eos pronuntiasse, uel statuisse, quod & in arbitratoribus admitterem: tametsi negent Doctores sententiam propriè dici[b], quod ab arbitro pronũtiatum est: quod tamen mihi non fit uerisimile, cum id quod unusquisque etiam priuatus sentit, Latinè & eleganter sententia dicatur: nec aliter soleant Iurisconsulti arbitrorum definitiones[c], quàm sententias appellare. Laudum enim barbara uox est, & inepta.

a l. ait prætor. s. de re iud.

b In l. j. de re iudi.

c l. litigatores. l. qualem. de arbi.

c ¶ §. MATREMFAMILIÀS. Tribus modis olim uxor habebatur, usu, farre, emptione. Confarreatio solis pontificibus conueniebat: nec enim ad eam dignitatem admittebantur, nisi confarreatis parentibus geniti, ut Cornel. Tacitus scribit. Emptio quibusdam solennitatibus peragebatur, & se coemendo inuicem interrogabant: Vir, an

sibi

sibi mulier materfamiliâs, illa, an uir sibi paterfamiliâs esse uellet: respõdebãtq; inuicem, uelle: atq; ita mulier in uiri manum cõueniebat: & erat materfamiliâs uiro loco filiæ · ut ex Vlpiani autoritate in Topicis Ciceronis Boethius refert. Si uerò absq; hac solẽnitate nuptiæ cõtractæ fuissent, huiusmodi uxor usu habebatur. Consentiunt igitur Cicero, Boethius, Vlpi. Aul. Gellius, cæteriq; antiqui, matrẽfamiliâs solã apud ueteres fuisse, quę coemptione nupserat, & in manum, id est, potestatem uiri conuenerat: in eius em̃ familiam sic transibat. Sed hæc antiquitus fuere: nã longa consuetudine obliteratis illis solennitatibus, ex pudicitia & bonis moribus materfamiliâs appellari cœpit. Sumitur tamen significatio quandoque etiam strictius, ut solam matronam comprændat, quæ notæ sit autoritatis[d]: siquidem dicebat Euripides, Famam mulieris, nõ formam uulgatam esse oportere. Latius uerò capitur, cũ de qualibet fœmina intelligimus, quæ sui sit iuris, ut Accursius ait[e], quod nõ arbitror uerum, nisi adsint & boni mores, ut in exemplo uiduæ, quod Iurisconsultus affert.

accipere debemus, quę nõ inhoneste in domo sua uixit: matrẽ em̃ familiâs à cæteris fœminis mores discernũt, atq; separãt: pinde nihil ĩterest, nupta sit, an uidua: ĩgenua an libertina: nam neque nuptiæ, neq; natales faciunt matremfamil. sed boni mores.

d l. deinde. in fi. de lib. exhib.

e l. nam ciuili. de his qui sunt sui.

PAVL. LIB. LVI. AD EDICT.

Lex XLVII.

Liberationis uerbum, eandẽ uim habet, quã solutiõis.

LIBERATIONIS. Soluere est eum, qui alligatus sit, liberum facere: inde qui præstitit, quod debet, soluisse dicitur, & se ab obligationis nexu liberasse: quò fit, ut ꝓpriè solutionis uerbum liberationisq;, eiusdem sit significationis[a]: atq; ideo siue debitor satisfecerit, siue acceptilatione sit liberatus, dicetur solutus. Quòd si lex non simpliciter de solutione loquatur, sed pecuniam solui requirat, tũc acceptilatio nõ sufficeret[b], in ea enim pecunia nõ interuenit. Nec nos mouet quòd edictum prætoris, quo iudicatos ut pecuniã soluant, mandat, sibi locum non uendicat, aduersus eum, qui acceptilatione sit liberatus[c]: quoniam in eo edicto pecuniæ mentionem prætor fecit, non quòd acceptilationem excludere uellet[d], sed ut ostenderet nõ sufficere iudicato, si satisfaceret, puta datis pignoribus uel fideiussore, ne obligationes ex obligationibus fierent. Alij tamen frequentiore calculo distinguunt, ut de stricta significatione soluisse non dicatur, nisi qui pecuniam numerauit · latiore uerò sensu, quoquomodo quis sit liberatus, censeatᷣ soluisse. Sed hoc non tamen impropriè erit, quandoquidẽ potest una dictio & strictè & latè accipi, utroque tamen modo propriè[e].

a l. solutionis, §. de sol.

b l solutam. de solu.

c l. iiij. §. soluisse. de re iudi.

d d. l. iiij. §. ait.

e l. cum lege. de testa.

CAIVS LIB. I. AD EDICTVM PRAET. VRB.

Lex XLVIII.

Qui neq; sequãtur neq; ducantur. ¶ Solutũ nõ intelligimus eum, qui licet uinculis leuatus sit: manibus tamẽ tenetur: ac ne eũ quidem intelligimus solutũ, qui in publico sine uinculis seruatᷣ.

QVI NEQVE sequantur. Accursius uarias his uerbis interpretationes affert. Aliqui enim in libris Caij Iurisconsulti ita inscriptum titulum credidere: alij eũ qui prætoris edicto obsequi nõ tenetur, coram tribunal per uim minime esse deducendum[a]: sunt & qui affirmãt sicut in ius de domo sua uocatus sequi uiatorem non tenetur, ita nec inuitum debere deduci[b]. Ipse arbitror interpretari Caium eiusdẽ significationis esse sequi & duci, quandoquidẽ is ducitur, qui ante se quem sequatur, habet. Vnde & Duces dicti, qui præcedunt. Vergilius: Dux fœmina facti. Hinc & Senecæ uersus: Ducunt uolentem fata, nolentem trahunt. In antiquis sanè codicibus sic inscriptũ legitur: Caius lib. I. ad edictum prætoris urbani, titulo, qui neq; sequuntur, neq; ducuntur.

a l. in criminali. C. de iur.

b l. plerią;. de in ius uoc.

VLP. LIB. LVIII. AD EDICTVM.

Lex XLIX.

Bonorum appellatio, aut ciuilis,

¶ §. SOLVTVM. Solutus ergo is dicitur, cui recedendi est libera facultas[c], nõ si adhuc sub custodia sit, & idcirco cũ ꝑmissio in carcere ei facta qui iniustè me in eũ locum detrusit, nullius sit momẽti[d], si extrà deductus, assistente tamẽ aliquo custode eam ratam habuerim, nihilo magis cõfirmatur. Sed cum possit iudex ex causa, uel propter uiri probitatem, aut criminis leuitatem, alicui ciuitatem pro carcere assignare, uel sub uadimonio dimittere[e], an huiusmodi dicitur solutus? & hic uidetur probari, non esse solutum[f].

c l. ij. de libe. ho. ex.

d l qui in carcerem. quod met cau.

e Angel. l. si à bonæ. §. de rei uend.

f l. nec nõ. §. j. ex quibus cau. ma.

BONORVM. Bona accipiuntur & naturaliter & ciuiliter: Naturaliter cum id

sol um

aut naturalis est. ¶ Naturaliter bona ex eo dicũtur, quòd beãt, hoc est, beatos[a] faciunt: beare enĩ est prodesse. ¶ In bonis autẽ nostris computari sciendum est, nõ solum quæ dominij nostri sunt: sed & si bõa fide à nobis possidentur, uel superficiaria[b] sint. ¶ Aequè bonis adnumerabitur & si quid est[c] in actionibus, petitiõibus, persequutionibus: nam hęc omnia in bonis esse uidentĩ.

IDEM LIB. LXI. AD EDICTVM. Lex L.

NVrus appellatio etiã ad pronurum, & ultrà porrigenda est.

CAIVS LIB. XXIIII. AD EDICTVM PROVINC. Lex LI.

APpellatione parentis non tan-

solum significant, quod beat, id est, prodest: unde quod superest, deducto ære alieno, bonorum appellatione naturali solum cõprændítur. Ciuiliter uerò id intelligit, quod etiam onera admixta habet, ut hæreditas, uel id qd' bona fide possidemus: atque ita Accursius interpretatus est. Ego altã fuisse Iurisconsulti sententiam existimauerim: nam bona ex naturali significatione omnia cõprændũt quæ ꝓsunt, ex ciuili ad facultates tantũ referuntur. In naturali sensu eo modo hæc dictio accipit, quo apud Græcos τὰ ἐσθλὰ, de quo extat distichon:

Ζεῦ βασιλεῦ τὰ μὲν ἐσθλὰ καὶ εὐχομένοις καὶ ἀνεύκτοις
Ἄμμι δίδου, τὰ δὲ λυγρὰ καὶ εὐχομένων ἀπερύκοις.

Quod nos ita uertimus:

Siue uelint homines, seu nolint, Iuppiter illis
Da bõa: quę mala sunt, etiã cupiẽtibus aufer.

Hinc antiquis Iouis epitheton est Optimi, quod Cicero interpretatur beneficentissimi. Igitur cũ sensu naturali bona dicerẽtur, quæcunq; nobis benefaciunt, lex ciuilis ad facultates nostras hoc traxit: quoniam & hæ prosunt, utilesq; nobis sunt, hinc distinctio bonorum corporis & animi apud Philosophos.

a ¶ BEATOS. Beati dicuntur diuites, quia cæteris prodesse possunt, & debent. Iuuenal. Vetulæ uesica beatæ. Sic appellantur etiam felices, non absimili ratione. Vergil. O`terq; quaterq; beati. Fit & inde diminutiuum beatulus, Persio: Beatulus alto Compositus lecto eodem sensu.

b ¶ SVPERFICIARIA. Bona hæc sunt eius, qui in alieno solo ædificium possidet: nam utilis in rem actio huic datur[g]: distatq; ab emphyteota, quòd ille & solum & meliorati õnes suas à domino recognoscit, certamq; ex hac causa pensionem præstat: hic plerumque nihil pendit, nec meliorationes à domino habere dicitur, nisi superficiem quoque conduxerit, imò finito contractu indistinctè eas illi auferre licet. Et hinc argumentari possumus, ius quod quis ex cõducto habet, bonorum appellatione contineri.

g l ij.3. de superfi.

c ¶ ET SI QVID. Quod ergo nobis uel actione in personam, uel petitione in rem, uel officio iudicis debetur, in bonis cõputatur: nam & nuda bonorum appellatione dubium non est, nomina, huiusmodiq; iura contineri. Hincq; consequens est, in generali bonorũ obligatiõe eaquoque comprændi, quę bona fide possidemus, ut hîc traditur: eorũ enĩ causa nobis actio competit, à Publicio prætore cõstituta[h].

h Rom. sing. 630.

NVRVS. Cũ in aliquo actu sit nurus mentio, de pronuru quoq; & ulterius intelligi põt: quapropter cũ in edicto prætoris infames ꝓ quibusdã affinibus & nuru postulare permittantur, poterunt etiam pronurum tueri[a]: & cùm rupto testamento per petitionem bonorũ possessionis contra tabulas conseruetur legatum nurui pro dote factũ, idem erit si pronurui debeat[b]: & sicut possumus nurui nostræ donare, ita & pronurui[c]: hæc tamen interpretatio non procedit, cum ipsius nurus personam respicimus: ut si tibi promiserim pro tua nuru, non intelligitur de pronuru[d]: proprie enim non est nurus, quod indicat Iurisconsultus, dum dicit, appellationem porrigendam. Porrigere enim est extendere, alioquin dubitandum non erat, an sicut eam, quæ ex adoptiuo filio nurus fuit, uxorem ducere non licet, ita nec pronurũ liceat[e]: itemq; an edictum prætoris quo qualemcunque fideiussorem nurui in iudicio sistendæ sufficere ait, ad pronurum extendatur[f]. Sanè sicut appellatio nurus ad pronurum protenditur: ita & soceri, generi, nepotis, aui, ad prosocerum, progenerum, pronepotem, proauum[g]: quod inferius suo loco explicabimus.

a l. cui. §. affini. de postu.
b l. uiriles. §. nurus. de lega præst.
c l. iij §. socrui. de don. inter ui.
d l si quis int. de test tut.
e l. adopt. §. nurus. de ritu nup.
f l ij. §. prætor. qui satisd. cog.
g l. gallus. §. forsitan. de lib. & post.

APPELLATIONE. Parentis appellatione pater, auus, proauus, abauus, atauus, tritauus, etiam ex sermonis proprietate continentur: quod & in superioribus benigna interpretatione admittendum est, alioquin hi solum maiores dicerentur[a]: atque ita

a l. iiij. §. prætor. de in ius uoc.

proprio

ptoprio uocabulo Romanos usos accepimus[b], nō quòd pater, & auus, & deinceps maiores nō dicerētur, sed quòd cū ultra tritauū parentes non dicerētur, necessariò qui suprà erant, maiores appellabātur, ut parētes insint maioribus, sicut species inest generi: nā & huiusmodi dictio eos simpliciter quandoq; cōprændit, qui natu maiores sunt: ut cum M. Porcius Cato Tusculo ortus primus sui nominis in senatū allectus, uetustissimos senatores, q Reipublicæ fundamēta iecerāt, maiores suos apud Sallustiū appellat: Quapropter Vallæ sententiam non omnino probo, in elegantijs suis à Iurisconsulto nostro dissentientis. Et hinc receptum est, ut constitutio Pontificum, qua defūctos in sepulchro maiorū suorum tumulari debere cautum est[c], ita obseruetur, ut in patris & aui conditoriū quis potius deferatur[d], q̄ in eorum, qui deinceps fuerunt, locum: quod & obseruandum erit, cùm principis edicto unusquisq; habitare in ea urbe cōpellitur, in qua ipse & maiores sui nati sunt[e], tametsi alij aliter. Sanè parentes hodie uulgò intelliguntur eiusdem gentis, & inuicem quoquo modo coniuncti, quod & Hieronymum non latuit lib. aduersus Rufinum II. Hinc & parentela, quæ dictio apud Capitolinum in Gordiano legitur. Quapropter in edictis, quæ uulgari sermone concipiunt, uel ab imperitis composita sunt, hæc significatio erit accipiēda, si igitur perduellium parentes capiēdi honoris ius huiusmodi edicto amiserint, & affines & cæteros aliqua ratione coniunctos excludi Angelus respondit[f], cui assentio: nisi ratio constitutionis aliud suaderet. Sed quod de parētibus Iuriscōsultus inquit, an idē est & de patre? & Accursius negat[g]: propriè enim ad solum genitorem refertur: interpretatur tamen plerunq; lex, ut patris nomine auus demonstrari intelligatur[h].

tum pater, sed etiam auus & proauus, & deinceps omnes superiores cōtinētur: sed & mater, & auia, & proauia.

VLP. LIB. LXIII. Lex LII.

PAtroni appellatione & patrona continetur.

PATRONI. Sicut domino subijcitur seruus, ita patrono libertus. Accipitur & patronus pro defensore eorū, quos in clientela habet, primumq; locum post patrem in officio apud clientem obtinere patronus debet. Hinc & iura patronatus, quæ uel in libertos habemus, uel in clientes, quorū hodie instar obtinent, quos barbara uoce Vasallos uocamus. Sane huius responsi duplex est interpretatio: potest enim intelligi, ut quæ iura de patrono loquantur, eadem & de patrona, quæ seruū manumiserit, intelligi debeant: quandoquidē dubium nō est, quin masculinū, ut uulgò dicit, fœmininū contineat, atq; is sensus omnium calculo probatur, nisi q aliter speciali ratiōe cōstitutum quandoq; legere est[a]. Potest & alio modo accipi, nimirū ut qd' de patrono dicitur, de eius quoq; uxore dictū cēseatur, ut patronam hîc pro patroni cōiuge declaremus. Verum hæc expositio haudquaq̄ placet, quoniam huiusmodi propriè patrona non est, licet bonis moribus conueniat, huic etiam reuerentiam à libero exhiberi, & ideo sine uenia in ius uocari non debeat[b].

PAVL. LIB. L. AD EDICTVM. Lex LIII.

SAepe ita compertum est, ut cōiuncta pro disiūctis[a], & disiuncta pro cōiunctis accipiātur. Interdum soluta pro separatis. Nā cū dicitur, apud ueteres agna-

SAEPE ITA compertum. Prosequitur eleganter Iurisconsultus, & declarat, quēadmodum plerunq; una dictio pro alia ponitur, ut coniunctiua pro disiuncta, & cū nulla apposita est, quo casu oratio dicitur soluta, id est, neq; coniunctim, neq; disiunctim connexa, fieri interpretationem ex subiecta materia. Sunt autem coniunctæ dictiones, &, que, atq;, ac: Disiunctæ, aut, uel, ue, seu. Addit diuus Augustinus, in ea quam scripsit grammatica, nec, neq; disiunctiuam esse[c], quod nostri non admitterent, coniunctum enim negant, & ideo quamuis alterum non fiat, committitur stipulatio[d].

a ¶ CONIVNCTA pro disiunctis. Negari non potest, quin regularis coniunctiuæ significatio sit, ut coniungat, & utriusq; coniuncti concursum requirat[a]: quod procedit, nisi ex re ipsa, uel argumento de quo agitur, aliud iudicari æquum sit. Quid enim si repugnantia copulentur? tunc dubium non erit, pro disiuncta accipi: ut cū quis fundū, eiusq; usumfructum Titio legat[b]. Quid si eiusdem significationis duæ dictiones coniunguntur? nā & tum ad disiunctā, uel potius expositiuā significatio trahetur[c]. Quid si secundum hūc sensum absurdum aliquod consequeretur? ut cum quis filios & hæredes substituit[d], uel filijs & hęredibus stipulatur. Sed & ubi uerba, inter quę copula additur, ex se principaliter,

non

b l. ß. §. parentes. de grad.
c Oldr. consil. 25.
d l. lex quæ. uersic. maiorum. C. de adm. tut.
e Iasf. d. l. iiij. §. prætor.
f §. œconomus. in auth. de alien. & empt.
g l. lege. de ri. nup.
h L. iusta. j. eo.

a l. sicut pat. de op. lib.
b l. j. C. de in ius uoc.
c l. si ita quis stipul. ß. de uerb. oblig.
d l. si is qui ec. §. cum ita. de reb. dub.
a l. si hæredi. de cōdi. insti.
b l. si titio. de usu. leg.
c l. j. 3. de pac.
d Bart. l. gallus §. etiam. de liber. & posth.

non autem alterius respectu, proponuntur, disiunctum fit interpretatio, ut lege XII. tabul. cùm dicitur: Agnatorum gentiliumq́ʒ hæreditas sit: prius enim agnati admittūtur: nam & hoc æquitas suadet. Sicut cùm pater filios & nepotes instituit e: cæterū & idem est, quoties orationibus separatis coniuncta interserit, quæ & ipsæ alicuius speciei respectum nō habent, ut si lege notari infamia dicantur, qui depositum abnegauerint, & qui socio tutelæ mandati condēnati f: & qui calumniæ præuaricationisq́ʒ iudicati sint. Eadem ratione concursus non fit, cum duo adiectiua multitudinis numero absq́ʒ aliquo substantiuo proferuntur g ut, lego empta & parata gratia uxoris: perinde enim est, ac si dictum esset, lego empta, & lego parata. Idemq́ʒ esse arbitror, quoties ea adiectiua substātiuum respiciunt generale, uel indefinitum h: ut idem sit, siue empta & parata legantur, siue res emptæ, & paratæ: prioris enim legati uerba in hæc resoluuntur. Quapropter cui uestes emptæ & paratæ, legantur, eas etiam obtinebit, quæ paratæ, licet non emptæ sint i. Si igitur alicui seruos uernas & textores legauero, mihi uerius uidetur, etiam eos deberi, qui simpliciter uernæ, uel textores sint k. quod Socynus probauit, licet Bartol. dissentiat. Sed & si nomina appellatiua cōiunctim prolata proponantur, si materia odiosa non sit, putarim hunc concursum non requiri: ut cùm quis medicis & doctoribus legat: nec enim requiremus eundem & medicum doctorem esse l. Idem in constitutione, quæ debitores fugitiuos, & cessantes aliqua pietate prosequatur m, quod si odiosam quandam seueritatem exerceat, non nisi qui idem & cessans & fugitiuus sit, ea coerceri humanius est n.

e d. l. Gallus. §. j.

f l. j. de his q no. inf.

g l. ea tamen. de leg. ij.

h l. j de insti. & iur.

i l. qui cōcubi nam. de leg. iij.

k l. si is qui ce. § utrum. de reb. dub.

l Bal. & Ias. d. l. j.

m Rom. consi. 104 pater.

n Ang. consil. 16. uisis.

torum b gētiliumq́ʒ, pro separatione accipitur: at cū dicitur c, super pecunia tutelaúe sua, tutor separatim sine pecūia dari non potest: & cùm dicimus, quod dedi, aut donaui, utrumque continemus. Cū

b ¶ AGNATORVM. Verba sunt legis XII. tab. quorum mentio est libro Rhetoricorum ad Herennium primo: Si paterfa. intestatus moritur, familia, pecuniaq́ʒ eius agnatorum gētiliumq́ʒ esto. & rursus: Si furiosus existat, agnatorum gentiliumq́ʒ in eo pecuniaq́ʒ eius potestas esto. Sunt autem gentiles, quos uulgò uocamus, eiusdem parentelæ. Eos ita in Topicis Cicero diffinit. Gentiles sunt, qui eodem inter se nomine sunt, qui ab ingenuis oriundi sunt, quorum maiorum nemo seruitutem seruiuit: nam sine dubio latior gētis, quàm familiæ est significatio. Suet. in Nerone: Ex gente Domitia duæ familiæ claruerunt. Et rursus in Cæsare: Cuius gentis familia est nostra. Igitur gētis nomē agnatos, & cognatos continet. Vnde cùm prius agnatorum mētio facta sit, sequitur ut de cognatis sub gentilium appellatione accipiamus: quā interpretationem Accursius ꝓbat. Alij gētiles clarioris familiæ agnatos existimāt, quā interpretationem in lege XII. tabul. propter Ciceronis diffinitionem probauerim: posteà enim etiam qui à seruis oriundi erant, gentiles dicti sunt. Plin. lib. XXXIII. Singuli Marcipores Luciporesúe dominorum gentiles uitam in promiscuo habebant.

c ¶ AT CVM dicitur. Disiunctiuæ dictiones sunt, aut, uel, ue, seu, siue: in his regula est, ut non utrunque disiunctum, sed alterum tantummodo requirant: quæ tamen plerunq́ʒ non obseruatur, ut cùm alterum sine altero esse nequit: ueluti in lege qua iubetur tutorem super pecunia tutelaúe pupilli dari: cùm enim pupilli custodiæ tutor datur, consequenter etiam rebus datur, curaq́ʒ pecuniæ pars administrātiōis ipsius tutelæ est: nam & quum inter genus & speciem disiuncta ponitur, plerunq́ʒ in coniunctā transit a. Sed & si Titium, uel Seium instituero, uel tutores constituero, uel legatum fidei ue commissum illis dedero, coniunctim huiusmodi dispositio accipietur b: ne propter personæ incertitudinem reddatur inutilis: quod & generaliter admittendum est, quoties uel ex ui uerborū, uel ex alijs legibus, uel ex præsumpta loquentis mente hoc infertur. Primi casus exemplum est, in dictione seu c, quæ ampliandi uim habet: quapropter si quis donet pecuniam, quam Perusij, seu Patauij habet, utranq́ʒ donasse intelligitur: idem enim est, ac si pecuniam, quam Perusij, uel etiam Patauij habet, donasse se dixisset: quoniam disiunctiua hæc duplex subdisiunctiuæ, coniunctiuæq́ʒ simul uim habet d. Secundi exemplum in lege aquilia accipitur, cū in ea punit, qui quadrupedem, uel pecudem iniuria occiderit: declaratur enim alibi quadrupedem, id est, pecudem, intelligi debere, ut disiuncta pro expositiua scripta sit. At cùm quis ita substituit: Si filius meus, aut filia hæres nō erit, Seius esto: clarum est ex mēte testatoris disiunctam pro coniuncta accipi e: ne cum altero filiorum concurrat extraneus. Idemq́ʒ in ea substitu-

a l. Qu. Mutius. de aur. leg.

b l. pen. C. eo.

c l. si quis ita leg. de aur. leg.

d l. ij ad leg. aquil.

e d. l. si is qui. §. fi.

ti tione

tione, si filius meus intestatus, uel sine liberis decesserit f: non enim uerisimile est, uoluisse testatorẽ nepotes suos excludere, quia filius testatus non sit.

f l. generaliter C. de instituto.

d ¶ CVM VERO dicimus. Solutam pro separatis poni preter regulam esse ostendit dictio interdum, cuius natura est de frequẽtioribus casibus excipere: nisi ergo ex subiecta materia aliud appareat, ipse arbitror solutam orationẽ in cõiunctam magis, quàm disiunctam inferre. Vnde cùm uerba tũc coniuncta dicantur, alterutrũ fieri non sufficiet g: licet alij aliter, etiã crebriore calculo. Contra quos etiam est ueterum Rhetorum sententia, qui διάλυσιν, id est, dissolutionem uocant, quam Iurisconsultus hîc solutã dicit, eam sic Cicero diffiniuit: Dissolutio est, quæ coniunctionibus uerborum è medio sublatis, partibus separatis effertur hoc modo: Gere morem parenti, pare cognatis, obsequere amicis, obtempera legibus. Item: Descẽde in integram defensionem, noli quicquam recusare, da seruos in quæstiones, stude uerum inuenire. Quod loquẽdi genus & acrimoniam habet, & uehementissimũ est, & ad breuitatem accõmodatum. hæc ille. Cæterum dubiũ non est, in quibus casibus disiuncta impropriè accipitur, ut coniungat, multò magis solutã coniungere: & rursus, Quoties coniuncta disiungit, & solutã disiungere: uidetur enim huiusmodi soluta oratio ambigua esse: quæ in alterutrã significationẽ cõmodè uerti potest. Sanè in huiusmodi oratiõe illud propriè procedit, quod quandoque Accursius dixit, punctum loco copulæ esse.

g l. in eo §. ubi. j. tit. j.

e ¶ SI DONVM, munus. Edixerat prætor h: si donum, munus, operas à patrono impositas libertus redemisset, aduersus eius tabulas bonorum possessionẽ patrono non daturum. Pone ergo solũ donum fuisse impositũ, ut libertus posit liberè testari, illud debebit redimere: non autem desideratur, ut etiã non imposita redimat: qđ si munus quoque & operas imposuerit, etiam hæc redimenda sunt.

h l. ult. de bon. lib.

uerò dicimus d, qđ eũ dare facere oportet, quoduis eorum sufficit probare.

¶ Cùm uerò dicit prætor, si donum, munus e, operas redemerit, si omnia imposita sunt, certũ est, omnia redimẽda esse: ex re ergo pro cõiunctis habentur, si quædã imposita sũt, cætera non desiderabuntur. ¶ Item dubitatum f est, illa uerba ope, cõsilio, quemadmodũ accipiẽda sint, ex sentẽtia cõiungentiũ, aut separãtium: sed & uerius est, & Labeo ait, separatim accipienda: quia aliud est factũ eius, qui ope, aliud eius, qui consilio furtum facit: sic enim alij condici g potest, alij non potest h. Et sanè post ueterum autoritatem eò peruentum est, ut nemo uideatur fecisse, nisi & consiliũ malignum i

f ¶ ITEM dubitatũ. Eum, cuius ope, consilio, furtũ factũ sit, furti teneri lex ait: unde dubitatũ est, an coniunctim hæc uerba accipi deberent, an separatim: uariaueruntque in hoc antiquorũ sententię, sed Labeo eos, qui separatim accipiẽda dixerunt, probauit: quod aliud sit consilio, aliud ope furtum fieri. Vnde qui solam opem adhibet, furti tenetur, tametsi ipse non consuluerit, furtũ fieri debere: quod ut uerum sit, defendi tamẽ & illi possunt qui cõiunctim accepere: quoniam non sat sit opem prestare, nisi eo cõsilio, id est, animo præstetur, ut furtũ fiat. Si ergo cõsilium pro suasione accipiamus, soluta illa oratio disiunctiue: si pro dolosa adiuuantis intẽtione, coniunctim intelligetur. Et hic uerus est huius responsi sensus, quem nec Accursius, nec cæteri satis percepere.

g ¶ ALII condici. Scilicet ei, qui opem tulerit: quod tũc procedit, cùm ad eum res peruenit, uel cũ fur soluendo non est i: ipse enim in subsidium tenetur, alioquin nec contra eũ, qui opem præstitit, furtiua condictio competit: atque ita uulgò dicitur k.

i l. peculiũ. §. si opem. de pecul.

k l. proinde. de condict. furt.

h ¶ NON potest. Scilicet ei, qui consuluit, quando aliâs furtũ facturus quis erat l: atque ita Accursius sensit m: & plerique sequuti sunt. In dubio tamen contra consultorem præsumemus, eum uidelicet causam delicto præstitisse: nec enim postquam quis omnino furari constituit, solet consilium petere, sed cùm adhuc dubius est. Quapropter qui cõsilium dedisse probatus fuerit, furti cõdemnabitur, nisi ipse ostendat, etiam si non consuluisset, nihilominus furem idem fuisse facturum n: nam tũc leuiore pœna arbitrio iudicis ex cõmuni sentẽtia afficietur o: ut meritò antiquũ carmen celebretur: Malũ consiliũ consultori pessimum.

l l non solum. uersi. attuli. de iniur.

m c j de offic. deleg.

n Ang l. furti. §. ope de furt

o c sicut dig. §. quis uero. de hom.

i ¶ CONSILIVM malignum. Id intellige, ut si criminaliter agatur, lata culpa nõ idẽ ualeat, quod dolus p: quòd si ciuiliter, cùm in causa furti qui cõdemnatus est, ipso iure notetur

p l. lege corn. de sicar.

tetur infamia[q]: uidetur tunc latam culpam sufficere: qua de re alibi latius disseritur[r].

k ¶ SECVTVM. In simplici consilio cogitationeq; uera Iuriscōsultus prodit[s], quòd si ultra cōsiliū conatus aliquis interuenerit[t], in atrocibus delictis regula est pœnam irrogari[u]: in leuibus nō irrogari[x]. Qua ratione si etiam de atroci crimine ciuiliter agatur[y]: conatus sine effectu nō punitur: idemq; est, quoties delictum nihil nocuisset, ut cùm quis falsum committit, quod alicui damnum inferre non potest[z]: idemq; si ante delictū quis sponte pœnitētia ductus destiterit[a]. Cæterū & in hac re in primis legis uerba pensitāda sunt: nam si actum perfectū uerba respiciunt, qui nōdum perfecit non tenetur, ut cū infligitur pœna, si quis appellauerit, actus enim cōsummatio p uerbum præteriti temporis denotatur[b]: aliud est in futuro si appellabit[c]. Sed & ubi ipso iure pœna irrogatur, perfectum oportet fuisse crimen[d]: quod & in legibus municipalibus obseruatur, quia interpretationē extra uerborū uim nō recipiunt. Aliud autē est crimē, aliud conatus: hic in itinere, illud in meta est.

q l. j. de infam.
r l in action. de inst. iur.
s Fely. in tractā.
t l. is qui cum. C. de sicar.
u l. si quis non C. de episc. & cler.
x l. j. qd' quisq; iur.
y Bal. l. si constiterit C. fi. reg.
z l damus. C. de fil.
a l. qui ea. de furt.
b Card. c præterea. de appellat.
c Ioā Andr. c. perpetuo. de elect. in 6.
d Barto. l. j. de sicar.

habuerit: nec consilium[k] habuisse nocendi, nisi & factum secutum fuerit.

VLP. LIB. XII. Lex LIIII.

Conditionales[a] creditores dicūtur hi, quibus nondum cōpetit actio: est autem competitura[b], uel qui spem[c] habent, ut competat.

PAVL. LIB. XVI. BREVIS EDICT. Lex LV.

Creditor[a] autem is est, qui exceptione perpetua submoueri non potest: qui autem exceptionem temporalem

CONDITIONALES. Creditor cui sub cōditione debetur, interim proprie creditor nō est, cū ab inuito extorquere nihil possit: sed post euentum conditionis uerè est creditor, quæ conditio, cùm in contractibus retrotrahatur, censetur usq; à principio creditor fuisse[a]. Et ideo dispositio quæ generaliter de debitoribus uerba faciat, in dubio de eis quoq; intelligetur, qui sub cōditione debuerunt. Quapropter cū testator hæredi mādasset, ut omnia debita Titij dissolueret[b]: responderé pleriq; etiā ad dotem, quam soluto matrimonio uxori suæ Titius restituere omnino debebit, obligari. Nam & si cōstitutum sit, ut re uenali proscripta, teneant qui ius habent, illud in scriptis intra certū terminū exhibere, aliàs ea res emptori euinci nō possit[c]: censuerunt ueteres ius, quod sub conditione competere potest, in professionē redigēdum: nō enī huiusmodi legis uerba magis ad præsens, q; ad futurum tempus referūtur. Accedit his, quòd fideiussor sub cōditione, si principalis non soluerit, promisisse uidetur, & tamen dubium non est, quin debitor sit[d].

a l. is cui de act. & ob.
b l. j. l. si stip. fuerim § j de uerb. ob.
c Raph. l. as. d. § j.

b ¶ COMPETITVRA. Vt quia promissum sit, cùm morietur: certū enim est hāc conditionem aliquando euenturam: uera tamen cōditio illa est, quæ omnino est incerta, ante cuius euentum non oritur nec obligatio, nec actio, ut infrà attingemus[e].

c ¶ VEL QVI spem. Videt̄ hîc pbari, si spes nulla subsit, quòd cōditio eueniat, creditoris loco nō esse, sic ut nec illud pignus uidetur, qd' uerisimile est fore, ut nunquam luatur, quod Bar. sensit[f]. Sanè spes in iure uarijs modis accipitur: alia enim est, quam uigilantium somniū Plato appellat, nos remotam dicimus, ut cùm agnatus agnato successurum se opinatur, & hæc nullius effectus est: alia est paulò proximior, ut quam filius in hæreditate patris concepit, & huius quādoq; propter naturale uotum parētum ratio habetur[g]: alia est, quę ex præsenti iure nititur, semperq; in consideratione est: ut in eo, qui per fideicōmissum alicui substitutus est, nisi enim huiusmodi spes probabilis esset, ei per cautionem fideicommissi nomine prætor nō succurreret[h]. Idem in eo, qui est statuliber, & præsentē spem habet, ut quia hæreditas adita sit, quod & in cōtractu conditionali obseruamus. Vnde illa clausula, qua in contractibus solemus dicere, nos remittere omne ius, quod habemus, uel habere speramus, ad ius solum præsens trahitur, uel ad futurū, quod tamen ex causa præsenti habere speramus[i]: ut Bart. scripsit.

CREDITOR. Quamuis qui exceptione perpetua, puta pacti de nunquam petendo excluditur, ipso iure sit creditor, imò nisi exceptio opponatur, obtineat, attamen quia uerisimile est reum in re sua fore diligentem, & actori præscripturum, talis creditor non intelligetur: considerat enim lex effectum. Et ideo si petente creditore uelit lex etiam indicta causa debitorē in carcerem detrudi, hunc casum excipiemus: quoniam nec is proprie creditor est[a], qui exceptione perpetua submouetur, nec proprie debitor, qui eam habet: idemq; cùm dubium est, an perpetua exceptio futura sit[b]: ut cùm promisi non petere, donec Titius consul fiat.

d Bart. l. j. si cert. pet.
e l. cedere.
f l. in quorū. de pign.
g l. nec ei. § præterea. de adopt.
h l. y. de stat. lib.
i l post emancip. § fin. de lib. leg.
a l creditores. ? eod.
b l. sufficit. de condi. ind.

b ¶ SIMILIS est. Sicut enim conditionalis creditor euentum cōditionis, ita iste diem expectat[c], alioquin non paucæ sunt differentiæ inter hos casus. Sed sufficit similitudinem esse respectu eius rei, de qua agitur[d]: unde similia dicunt, quæ eadem ratione innituntur, uel quæ in effectu & causa conueniunt: idq; potius obseruabimus[e], q̃ formam quamuis quæ in forma non conueniāt, dissimilia plerūq; appellentur. Vnde quod nostrates Dialectici aiunt, ut tollatur consequentia, sufficere instantiam, accipiendum est, si instantia de ratione deducat, non simpliciter de pronuntiato[f].

c Barto. l. in stipu in j. q. de uerb obl.

d d. l. sufficit.

e l. j. §. igitur de exerc.

f Ias l. creditori. de op. no. nun.

COGNOSCERE. Descriptio, subnotatio, cognitio, dispunctio rationum instrumentorum'ue differunt. Describimus ea, quorum exemplum accipimus. Subnotamus, cum quasi inuentarium conficimus[a], adscribimusq; quot corpora instrumētorum sint, & de qua re. Cognoscimus, cùm ea legimus atq; relegimus: qui enim rationes recognoscit, uerum est, eum ipsas cognoscere, sicut qui reddit, dat: qui repetit, petit[b]. Dispungit rationes, qui data, & accepta confert, excutitq;, & examinat: unde & dispunctio, pro diligenti percontatione examinationeq; accipitur[c]: opinor quia ueteres solerent rationes, cum data acceptaq; constitissent, transuerso puncto confodere: hinc Iuuenalis, morosam auaramq; mulierem designans, quæ rationes diu peractas, absolutasq; recognosceret: Longi (inquit) relegit transuersa diurni. Id etiam expungere quandoq; appellatur[d], quod uerbum reijcere quoq; & de medio tollere significat[e], quoniam suffragia puncto notabantur, unde quos ceu indignos præteribant, expungere dicebantur.

a l. fin. de bo. aut iud.

b Bar in rubr. sol. mat.

c l. si statulib pœnæ in fi. de statulib.

d l in oībus. ꝫ. de diu. præscrip.

e l pen. de re. mil.

b ¶ §. LIBERORVM. Huius responsi exēplum hoc affert Accursius, si is qui opus Reipublicæ pollicitus, postquam inchoauerit, decessit[f], hæres extraneus in quintam patrimonij partem tenetur: quod si ex liberis sit, solum in decimam: interpretatusq; est diuus Pius inter liberos nepotem quoq; ex filia contineri[g], quam interpretationem non procedere in priuilegijs, quæ generaliter publicæ utilitati derogarent, communi sententia receptum est. Idemq; si lege municipali agnati fœminas excluderent: uidetur enim tum testator q̃ liberos instituit, prius de agnatis sensisse, & eū ordinē sequutus, qui in intestati successiōe seruandus erat[h].

f l. pe & fin. de pollici.

g l. j. de iur. imp. l. quia. sol. mat.

h Bar. l. hæredes. §. curua ad treb.

timet, similis est[b] cōditionali creditori.

VLP. LIB. LX.
Lex LVI.

COgnoscere[a] instrumenta, est relegere, & recognoscere. Dispūgere, est cōferre accepta & data. ¶ Liberorum[b] appellatione continentur, non tantum qui sunt in potestate, sed omnes qui sui iuris[c] sunt: siue uirilis[d], siue fœminini sexus sunt, ex'ue fœmineo sexu descendentes.

VLP. LIB. LVIII.
Lex LVII.

CVi præcipua cura rerū incum-

c ¶ SVI iuris. Vt emancipati, & naturales: regulariter enim appellatione filij, etiam naturalis cōprændit[i]: naturæ enī id nomen est, non iuris ciuilis tantū: & hoc nisi testatoris conditio & dignitas[k], præsumpta'ue disponētis mens aliud inducat[l]. Quid enim si legitimi adsint: potiores certe illi esse debent. Quid item si ab ecclesia emphyteotica bona pro se & liberis aliqs acceperit: ad naturales enim peruenire ea nō possunt: nec uerisimile est de eis actum fuisse, qui abominato à iure[m] canonico cōcubitu orti sunt: sed & in materia odiosa humanius erit de eis nō intelligi[n], dum tamen melior inde non fiat naturalium q̃ legitimorum conditio, uel pater ipse propter naturalium numerum priuilegia nō consequatur[o]. & hæc de naturalibus. At de spurijs aliud est: hos enim lex pro filijs non habet[p]. Et ideo cōditio, si sine liberis decesserit, fideicōmisso addita, propter spurium nō deficit: quod ego arbitror uerum, etiā si per rescriptum principis legitimatus sit, quoniam lex incertū illi patrem tribuit, nec præsumit ex legitimāte ortum. Vnde parētis fideicommisso grauati, cōfessio & tractatus ipsi obesse debet, non autem substituto, nisi uere probaretur ex eo natus, ut quia ex ancilla domi retenta, quæ cum alio non consuesceret[q].

i l. tutelas. de cap. di.

k l. ex facto. § j. ad Trebel.

l l. j fin. de iur. delib.

m c. statutum. ij de hære. in 6.

n Bart l. quia. de in ius uoca.

o l. ij § legitimos. de exc. tut.

p Auten. ex cōplexu. C. de ince nup.

q Alb. l filiū. de his qui sunt sui.

d ¶ VIRILIS sexus. Differentia est substituat quis ex uirili, seu per uirilē sexum descēdentes, an per lineam uirilem: nā primo casu etiam fœmina ex filio uel nepote nata continebitur, secūdo non continebitur: non enim per lineam descendit, nisi qui in linea est[r].

r Mod. l. Gallus. §. nunc de leg. ff. de lib. & post.

CVI præcipua. a ¶ Magistrare moderari est, ut Festus inquit, unde magistri, non solum doctores artium, sed etiam pagorū præfecti, quos uulgò Syndicos uocamus, uel collegiorū, societatum'ue, quos Abbates appellāt. Hinc & magister populi Dictator, & magister hastæ, qui auctionibus præest, & magister

magiſter pecoris, ipſe cuſtos,& magiſter nauis,cui cura nauis demandata eſt. Sic autem dicti ſunt, quoniam magis cæteris poſſunt, unde & magiſtratus, qui per imperia potentiores ſunt,quàm priuati.

bit, & qui magis q̃ cæteri diligẽtiam,& ſolicitudinem rebus quibus præſunt, debent,hi magiſtri[a] appellant. Quinetiam ipſi magiſtratus per deriuationem à magiſtris cognominantur, unde & cuiuslibet diſciplinæ[b] præceptores magiſtros appellari à monẽdo, uel monſtrando[c].

b ¶ CVIVSLIBET diſciplinæ. Hinc legum doctores magiſtri dicuntur, putauerimq́ generaliter hoc nomine contineri Baccalaurios,Licẽtiatos,Doctores. Sicut enim athletæ tribus coronis more Græciæ antiquo inſigniri debebant[a], ita in agone literatio tres ſunt diſtincti gradus. Primus qui à bacca laurea ſumpſiſſe nomẽ uidetur, ſcholaſtico ordini proximior,quàm doctorũ. Secundus ad eos pertinet, qui nondum inſignia ſuſcepere, electi tamen autoratiq́ ſunt, traduntq́ in materia fauorabili,hunc pro Doctore haberi.

a l.j.C.de ath.

c ¶ VEL monſtrando. Atqui ſuperius non à monſtrando,ſed quòd magis cæteris curam præſtare debeãt,magiſtros dictos ait: ſed ipſe arbitror illam etymologiã, hanc alluſionem eius uocabuli eſſe. Verùm fingamus aliquẽ huiuſmodi curã non præſtare,an idcirco magiſter nõ erit?& aiunt eſſe: quoniam nomen ab eo ducitur, quod fieri deberet, licet non fiat. Qua ratione & Pontificẽ & Auguſtum appellabimus,qui ad uitã æternã pontem nõ faciat,& qui imperij corpus non augeat.

d ¶ §. PERSEQVI. Accurſius perſequi interpretatur,id eſt,conſequi: nã qui ſatis accepit,puta fideiuſſores[b] uel pignora, perinde habetur,ac ſi rem petitam cõſequutus eſſet[c]: quæ expoſitio mihi non probatur, quia propriè illud perſequimur, quod nõdum ſumus conſequuti,quapropter & libro 11. A. Gellius: Non puto,inquit,Cæciliũ ſequi debuiſſe,quod aſſequi nequiret. Verior igitur ſenſus eſt,ut quamuis aliquis ſatis acceperit, tamen adhuc dicatur perſequi: quia ſatisfactio pro uera ſolutione non eſt[d]. In quo tamen articulo ſolet diſtingui: aut lex ſatisfactionem requirit, & ſufficit fideiuſſores, uel pignora offerre: aut ex forma contractus alicui ſatisfaciendum eſt[e]: & ſoluere pecuniam opus eſt: quoniam in his non de ſimplici ſecuritate creditoris actum uidetur,ſed de actus perfectione, plenaq́ liberatione, quam ſolutione demum ſacta conſequimur. Sanè & perſequi dicitur,qui officium iudicis implorat:quapropter ſi caueti mihi poſtulem per fideiuſſores, quod in prætorijs ſtipulationibus regulare eſt[f],perſequi uidebor: expediuntur enim hæc officio iudicis[g].

b l. item §. j. quib. mod. pig.
c l.ſi rẽ §. dicimus. de pig.act.
d l.j 3 qui ſat. cog.
e Authenti. ſi quãdo C. de conſti.pec.
f l.j §. ſtipul. de præt.ſtip.
g l.iubere. de iur. om. iud.

¶ Perſequi[d] uidetur & qui ſatis accipit.

CAIVS LIB.XXXIII. Lex LVIII.

LIcet inter geſta[a] & facta uideatur quædam eſſe ſubtilis differentia, attamen καταχρηστικῶς inter factum & geſtum nihil intereſt.

¶ Paternos[b] libertos,recte uidemur dicere noſtros libertos:

LICET. Quoniã ſuprà geſtum rem ſignificare ſine uerbis factam, ex Labeonis[a] ſententia tradidũ fuerat, eam differentiã Caius hîc tanquã nimis ſubtilem cõtẽnit: quia καταχρηστικῶς, id eſt, abuſiue inter factum & geſtũ nihil intereſt. Laurẽtius Valla geſta referri ad Rempublicam, maiorisq́ dignitatis eſſe tradidit, acta etiam de priuatis dici, quod non omnino probo,quandoquidem etiam de negotijs geſtis id uerbũ proferimus, qui tractatus ad priuatos pertinet. Ampla uero & faciẽdi eſt ſignificatio, quam hîc explicat Accurſius, nos alibi commodius attingemus. Id ex hoc reſponſo ſummè annotandum eſt, uocem καταχρηστικῶς (ſic enim in antiquis codicibus legitur) id eſt,abuſiue,plerũq́ ꝓpria & ſubtili interpretatione reiecta accipi: nimia enim iuris ſubtilitas,crux eſt, ut antiqui dicebant: Vnde illud Comici: Summũ ius ſumma iniuria eſt. Fabius Quintilianus κατάχρησιν figuram eſſe autor eſt, ubi proprio nomine omiſſo,aliud uicinum aſſumimus: Trãſlationem uerò,ubi nomen proprium deeſt: quo fit, ut hanc neceſsitas excuſet: Vſurpationem ornatus,uel ratio carminis.

a l.labeo.

b ¶ §. PATERNOS. Solebant Quirites cùm repudiare uxorem uellent[b], libertum ſuum huius rei nuntium mittere,quod & Satyra Iuuenalis indicat:

Collige ſarcinulas,clamat libertus,& exi,
Iam grauis es.

Dubitatum fuit,quem libertum ſuum intelligeremus, & paternum quoque ſeu auitum ſuum libertum eſſe Iuriſconſulti tradiderũt. Quòd ſi à filio fortè milite caſtrenſis peculij ſeruus manumiſſus ſit, is libertus patris di-

b l.nullum. de diuor.

liberorũ nostrorũ[e], nõ recte libertos nostros dicimus.

VLP. LIB. LXVIII.
Lex LIX.

Portus appellatus est conclusus locus, quò importãtur merces, & inde exportantur: eaq; nihilominus statio est conclusa, atq; munita: unde angiportũ dictum est.

IDEM LIB. LXVIII. AD EDICT.
Lex LX.

Locus[a] est, non fundus, sed portio aliqua fundi. Fundus autem integrum est aliquid: & plerunque sine uilla fundum accipimus. Cæterum adeo opinio nostra, & constitutio locum à fundo separat, ut modicus locus possit fundus dici, si fundi animo eum habuimus: non enim magnitudo locũ à fundo separat, sed nostra affectio: & q̃libet portio fundi poterit fundus dici, si iã hoc cõstituerimus: nec non & fundus locus cõstitui potest: nam si eum alij adiũxerimus fundo, locus fundi efficitur. ¶ Loci appellationem[b], non solum ad rustica, uerùm ad urbana quoq; prædia pertinere, Labeo scribit: sed fundus quidẽ suos habet fines, locus uerò latere potest, quatenus determinetur, & definiatur.

ci non poterit: miles enim eius patronus est, non patet[c]. Cæterum & filius, qui ex assignatione patris libertũ habet, solus ei patronus est, non autem frater[d]: quamuis etiam quantum ad eum, recte paternus libertus dicatur.

c l. ante pe. qui & a quib.
d l. j. de assess. lib.

c ¶ NOSTRORUM liberorum. Alij codices habent libertorum: nam libertus[e] liberti mei meus libertus nõ est. sed uerior hîc lectio est liberorum: nã & ĩ antiquissimis exẽplaribus una cõplexione sic finitur: Paternos libertos nostros libertos, liberorum nostrorum nõ recte nostros libertos dicimus. Sed an id obseruabitur etiam uiuente manumissore? & quia generaliter Iurisconsultus loquitur, uerisimile est hoc quoq; casu sententiã hãc producẽdam, nec abhorret, ut patris libertus filij quoq; sit, cùm rerum paternarum in uita patris filij quodãmodo domini habeantur[f]. Cæterum quamuis libertus filijfami. militis manumissore mortuo patris libertus non dicatur, deferetur tamen illi eius hæreditas, secundum Iustiniani constitutiones[g].

e l. modestinus. j. eod.
f l. in suis. de lib. & post.
g §. militis. instit. de suc. lib.

PORTUS. Portum antiqui plerunque pro insula aut domo, ut Festus, inquit, dicebãt: cuius rei rationem Iuriscõsultus hîc assignat, quòd scilicet merces in eã portarentur. Hinc à similitudine, portus appellari cœpta est, nauiũ statio, qua inclusæ naues à uentis tutæ essent: isq; frequentissimus est huius uocis significatus. Sed & angiportum, angustam uiã inter portus, id est, domos, dixerũt: qua de re latius Grammatici disseruere.

LOCUS. Locus fundi portiuncula est, fundus autem intelligitur secundum domini mentem, qui ex uno plures fundos facere potest, si quibus quisq; finibus contineatur, designauerit: quapropter & minimam partem fundum dicemus, si talis fuerit eius affectio. Hinc est, quòd stipulatio fundi in genere nullius est momenti, propter incertitudinem, offerendo enim uel cespitem terræ liberaretur promissor, ut quidam scribunt[a]. Sed & M. Ciceronis in quodam iocularia libello citãtur hæc carmina. Fundum Varro uocat, quẽ possim mittere funda:

Ni tamen exciderit, quà caua fũda patet.

Igitur nisi affectio testatoris probetur, in dubio appellatione fundi, de toto intelligemus[b]: nec ut ab hac interpretatione recedamus sufficiet, si in plures regiones commodioris culturæ gratia fundum diuiserit[c]. Sed & si tibi quis partẽ fundi Corneliani legauerit, deinde eadem scriptura fundũ Cornelianũ leget, nõ sola pars, sed totus debebitur: pars enim fundi, ut diximus, tunc pro toto habetur, cũ ea affectio est testatoris, ut non pars, sed totũ sit. Quod in proposita quæstione dici non potest, quomodo enim pro integro fundo habuisse eum testator uidetur, qui partem fundi tantũmodo appellauit? ut meritò Pauli Castrensis[d] sentẽtia, qui aliter existimauit, reijcienda sit. Cæterum etiam si domini affectio non probetur, putauerim partem fundi pro fundo accipi debere, quoties de falso periurioq; euitando ageretur, adiuuanda enim quoquo modo est interpretatio in humaniorem partem.

a l. cum post. §. gener. de iur. dot.
b l. si defensor. §. j. de interr. act.
c l. caius. in fi. de leg. ij.
d l. planè. §. j. & si de leg. primo.

b ¶ LOCI appellationem. Locus ubi quid collocari potest, dicitur: eius autẽ μεταφορικῶς uaria est significatio, ut cùm dicimus quem loco obscuro natum, uel loco fratris fuisse: illud

illud enim ad genus nobilitatemq́; refertur, hoc uicem denotat: sed & Aristoteli Ciceroniq́; loca sunt argumentorum sedes, hoc est, uniuersales propositiones, quæ particularia cōtinent, sicut loci corpora. In iure uerò quandoq; locus generaliter accipitur[e], & ex mente proferentis interpretationē capit. Qua ratione in prędijs urbanis locus sine ædificio dicitur area: in rusticis, ager. At cū specialiter respectu fundi locū dicimus, de portiōe aliqua accipimus. Quòd si fundi Tusculani dominus, simpliciter locū suū Tusculanū legat, ne ex incertitudine legatum uitietur, existimauerim generaliter intelligendum, ut integer fundus debeatur: nam & huiusmodi expositio uulgari sermoni alludit.

e l. fundi j. eo.

PAVL. LIB. LXV.
Lex LXI.

SAtisdationis appellatiōe interdū etiā repromissio cōtinebitur, qua cōtentus fuit is, cui satisdatio debebatur.

CAIVS LIB. XXVII. AD EDICTVM PROVINC.
Lex LXII.

TIgni appellatione in lege XII. tabularum omne genus materiæ, ex qua ædificia constant, significatur.

VLPIANVS.
Lex LXIII.

PEnes te, amplius est, quā apud te: nā apud te est, quod qualitercūq; à te teneatur: Penes te est, quod quodam modo à te possidetur.

SATISDATIONIS. Satisdare propriè dicitur, qui dat fideiussores: Satisfacit, qui pignore uel qualibet alia ratione securum contentum'ue creditorem reddit[b]: Repromittit, qui nuda stipulatione se obligat. Cauere uerò uarie accipitur, in dispositione prætoria satisdationem requirit[c], in ciuili solam promissionem, cum hypotheca bonorū, ut quidam sentiunt. Quòd si lex causa cognita caueri uelit, uel idoneè, plene, rectè, competenter, sufficienter'ue, tūc arbitrio iudicis etiā satisdandum erit[d], ueluti si suspectus sit, qui cauere debet, uel pignus præstandum, aliàs nullius effectus esset[e]. Sanè qui simpliciter repromittit ex ui uerborum, non uidetur satisdedisse, licet lex propter creditoris consensum ita interpretetur: ut in defensore, quem lex satisdare iubet[f], quod & in eo dicendū est, qui euidentissime sit locuples: non enim lex, quæ satisdationem requirit, de huiusmodi homine sensisse uidetur[g]: quod uerum putauerim, cum satisdatio idcirco solum requiritur, quia quantum ad facultates, lex creditori cōsultum uelit[h]. sed si etiam celeritatē perficiendæ litis respiciat, fideiussio rum quoq; præstāda erit[i]: cùm nostra quandoq; intersit, posse cum fideiussore experiri, qui non ita litigiosus, & tergiuersator sit, sicut principalis, q̃q; bonam fidem fortè agnoscet. Cæterum & bonus uir, qui compulsus satisdare, propter pauperratem non possit, repromittens cum iurisiurandi religione, admittetur[k], ne eum ad impossibilia obligare lex uideat, uel aliàs ius sibi iam quæsitum amittat[l].

a l. j. qui sat. cog.
b l. j. de præt. stipu.
c l. sancimus. C. de uerbo. signi.
d Alexā. l. diuortio. §. interdū. sol. mat.
e l. in omnibus. de iudi.
f l. v. §. nunc uideamus. iud. sol.
g l. quicunq;. iij. C. de fun. pat. lib xj.
h l. j. ut leg. non.
i l. minor. in fi. de procu.
k ias l. j in fi. qui satisda. cog.
l § sed hodie. inst. de sat.

TIGNI. Legis XII. tabularū uerba hæc erant, quorū mentionē Festus Pōpo. facit. Tignum iunctum ædibus uineæ'ue uendicato, nec soluito. Declarat ea iurisconsultus, ut tigni[a] appellatiōe omnis materia, ex qua ædes constant, cōtineatur. Vnde tegulæ, lapides, cæmenta, calx, arena, atque id genus similia, hoc nomine comprændentur[b]. Tigna enim à tegendo dicta sunt. Qua ratione & fabri tignarij appellatione omnes materiarij, murarij, albarijq́; significabuntur[c]. Huiusmodi tamen interpretatio à communi usu loquendi abhorret: quādoquidem tigna solēt trabes appellari, quibus summa domus contegitur, hinc & cōtignationes dictę, quorum uocabulorum frequens mentio est M. Vitruuio: ut hinc argumētum colligi possit, posse dictionem quamlibet, quoties deriuatio cum ratione legis conueniat, secundum eam accipi, tametsi communis loquendi usus repugnet. Sanè uerborum legis XII. tabu. in iure quoq; mētio est, ubi dicitur, quemadmodum ea lex tignum ædibus iunctum uendicari posse sciscit, sed interim id solui prohibuit, pretiumq́; dari uoluit[d]. Quo in loco Accursius, si scit separatim legīt, nimirum ignorans, idem esse sciscere, quod confirmare, unde & plebiscitum dicitur.

a l. tigni ad exhiben.
b l. j de tig. iniuncto.
c l. ferri. j eo.
d l. qui res. in fi. de solu.

PENES. Qui penes se rem habet, plus iuris in ea habere uidetur, q̃ qui apud se: idem enim est penes se habere, quod penitus apud se, id est, in potestate, iure, dominioq́; suo, cùm dictio apud, ad personam uel locum simpliciter referatur: quod & Festus Pomp. probat, & Laurē. Valla. Depositarius igitur, commodatarius, & colonus apud se habet, dominus penes se[a]. Licet confundi hanc differentiam plerunq; animaduerterim[b]. Quapropter si lege indicatur poena illi, penes quem furtiua res reperiatur, putauerim etiā, qui sim

a l titia. §. casius. de lega. ij.
b l. si quis in tantum. C. unde ui.

qui simpliciter sciẽs detineat, obligari: tametsi ex hoc responso, is non penes se rem habere, sed potius apud se dicatur: nec enim uerisimile est legislatorẽ ad huius tam subtilis differentiæ modulum uerba sua redegisse.

VLP. LIB. LXVI. AD EDICT.

Lex LXIIII.

INtestatus est, non tantum qui testamentũ non fecit, sed etiam is, cuius ex testamento hæreditas adita non est.

VLP. LIB. LXII. AD EDICT.

Lex LXV.

HAeredis appellatio nõ solùm ad proximum hæredem, sed ad ulte-

INTESTATUS. Testari uerbum inter alia significat suam sententiam etiam exprimere: unde testimonium, & testamentum deducitur: & intestabilis, qui nec testimoniũ dicere, nec testamentum facere[a], ex testamento'ue aliquid cõsequi potest. Hinc etiam intestatus deriuatur, cuius uocis triplex est significatio: primò enim eum significat, qui testamentum non fecit, & hæc propria & indubitata est interpretatio: quoniam, ut Bartolus[b] inquit, participium id est, cuius ea est natura, ut potentiã ponat, actum neget. quam rationem nõ satis scio, an Grammatici reciperent: cùm enim præpositio uerbo non conueniat, sequitur uim nominis habere, non participij, alioquin inductus, infectus, inuisus, insolens, euidens, uim participij haberent, quod ipsi negant. Cæterum & is intestatus est, cuius testamentum iure defecit, ut quia iniustum uel irritum pronuntiatum est. Idem enim est testamentum omnino non facere, uel huiusmodi facere, quod nullum pronuntietur[c]. Secundò intestatus dicitur, qui testamentum ex se quidem ualidum fecit, sed quod ex eo corruit, quia hæres institutus noluerit adire: & hic sensus quoque non improprius est. Dixit tamen Bart. si lex aliquem admittat in eius successionem, qui intestatus decederet, uerba legis hoc casu cessare: non enim intestatus decedit is, ex cuius testamento hæreditas non aditur, cùm tempore, quo decedit, uerum sit eum esse testatum, licet deinde ex hæredis scripti facto reddatur intestatus. Sed hanc ego subtilitatem non approbo, quæ contra Iurisconsulti uerba est[d], eum propriè intestatum decessisse dicentis, cuius hæreditas adita non est: ut inde appareat dictionem hanc tractum habere, & ad perfectionem temporis referri, quod non nisi adita hæreditate consumitur. Tertiò intestatus dici potest etiam is, qui testamentum facere iure non potuit, ut pupillus, & furiosus: & ideo si filio intestato constitutum sit agnatos succedere, pupillo mortuo nihilominus succedẽt, matremque excludent: quoniam communi usu etiam intestabiles intestati dicuntur: idque aliqui cum Barto. sensere[e]. Sed frequentius in contrariam sententiam itum est: quòd intestati impropriè hi appellentur, nec de hoc communi usu quicquam appareat: uideturque agnatos in eius, qui testamentum facere possit, hæreditatem facilius admittẽdos, ex defuncti præsumpta uoluntate, qui cũ testamentum nullum fecerit, uoluisse illis hæreditatem relinquere censetur. At in eo, qui etiam si aliter disponere uoluisset, non potuit, præsumpta nulla pro agnatis est uoluntas. Nobis Barto. sententia potior uisa est, cum de communi Iurisconsultorum usu ex quàm pluribus legibus constet[f], nec præsumpta uoluntas testatoris probabilis causa differentiæ est, cum lex eam non sequatur, sed ipsa legem. Uoluntatem enim suam secundum leges regere & moderari quisque præsumitur, alioquin, si quis de facto impeditus testari non potuisset, agnati fuissent excludendi, quod absurdum est. Sanè dubium non est, rectè propriéque de intestabilibus dici[g], eos sine testamẽto, uel etiam ab intestato decessisse, quamuis propriè intestati non dicantur.

a l. cum lege. de testa.

b Barto. l. j. de suis.

c Insti. de hæred. quæ ab intesta. in princi.

d d. l. j.

e Alex. l. generaliter. C. de institu.

f l. qui duos. l. lucius de uul. l. diuus. l. credentes. qui pet. tut.

g Alex. d. l. generaliter.

HAEREDIS. a ¶ Hæredis appellatio etiam ultra proximum hæredem extenditur[a]: unde solemus dicere, hæredis hæredem testatoris hæredem esse: quod ex proprietate sermonis, atque etiam in pœnis procedit, ut apud plerosque tractatum est[b]. Quapropter conditio ut hæredi Titio detur, adimpleri in hærede hæredis potest[c]. Hinc & pater iure castrensis peculij rem filij mortui occupans, eius hæres dicitur[d], cui filius ipse miles iam successerat, quod & Pontanus annotauit[e]. Sed & si de scriptis hæredibus mentio facta sit, etiam hæredem hæredis contineri, tametsi scriptus non sit, plerique contendunt[f]. Verum id ipse non ex ui uerborum, sed propter utilitatem receptum esse arbitror: quando nulla uerisimilis affectio magis in scripto hærede considerari potest, quàm in non scripto[g]. Et ideo generaliter secundum hæredem non contineri, ego ex sermonis proprietate sentio, quoties scripti hæredis mentio fit, idemque si infrascripti, uel suprascripti dicatur[h]: sed & si suum hæredem, uel ipsum quis addiderit, non uideri de hærede

a l. si C. de hære. insti.

b Iaf. l. si quis filium §. fi. de acquiren. hæred

c l. cum ita in fi. de cond.

d l. j. de castrẽ. pecu.

e Rom singu. 602.

f l. j. C. quorũ lega.

g Corn. consi. 69 in mj.

h Bar. l. qui liberis §. j. de uulg.

riores[b] refertur: nã & hæredis hęres, & deinceps, hęredis appellatiõe cõtinetur.

IDEM. LIB. LXVI.
Lex LXVI.

MErcis appellatio ad res mobiles tantũ pertinet.

hærede hæredis agi aliqui dixerunt[i]: quoniam huiusmodi pronomina specialiter ad personam referuntur. Quod ego non sufficere arbitror, nisi alia mentis coniectura concurrat. Vnde cum testator, quisquis sibi hæres erit, filio suo substituit, de primo hærede intellexisse uidetur: quia illi non parum affectus fuisse creditur[k]. Quæ præsumptio in eo cessat, qui extranei alicuius hæredibus relinquit: nec enim maiorẽ obseruationem priorum habuisse, quã sequentium uerisimile est: quod inferius diffusius attingam[l]. Cæterum & quoties Titio eiusque hæredibus ususfructus legatur, de primo tantum hærede accipiemus[m], ne proprietas inutilis sublata consolidationis spe reddatur. Idem est quoties appellatio hæredis extraneos nõ comprændit; non enim ulteriores hæredes extranei admittentur, cum etiam primus rejjciatur. Hoc autem aliquibus casibus procedit, ut cùm Titio hæredibusq; suis, donec ipse uixerit, aliquid legauero, cum enim uiuentis nulli sint hæredes, merito de filijs intelligemus[n]. Idem cum mentio hæredum fit in materia, ex cuius natura sit, ut extranei excludantur: ut in emphyteosi ecclesiastica, & feudo[o]. Idem etiam si de hæredibus masculis dictum sit: uidetur enim ad proprios descendentes respexisse. Sed & si iniquum aliquid ex generali interpretatione sequeretur, hæredis appellationẽ restringemus: ut si quis hæreditatem restituere debeat, si sine hæredibus decesserit[p]: ut enim cõditio aliquando euenire posit, de descendẽtibus intelligimus, alioquin quilibet extraneus, & tandem fiscus fideicõmissarium excluderet. Et eadem ratione, ne extraneos substituti hæredes censeatur testator extraneis hæredibus filij sui, quem prædilexerat, prætulisse[q], hæc dictio restringetur: non uidentur autem extranei hoc in casu, qui eiusdem agnationis sunt. Quapropter si pater filio sine liberis decedẽte Titium agnatum, eiusq; hęredes substituerit, euenĩte conditione, hæredes Titij agnati non reijcientur, ut Angel. scripsit[r], cui assentio: secus si omnino extranei sint.

b ¶ VLTERIORES. Etiam per longissimam successionem, ut alibi dicitur[s]: unde & pontifex Romanus Petri successor dicitur, quamuis maximo numero alij medij intercesserint[t].

i Old. cõsi. 21. Bald 304. in 5.
k d. l. qui liberis.
l l. in animalibus. C. de leg.
m l. antiquitas. C. de usufru.
n l in suis. de libe. & po.
o c. fina. si de feud. fu. con. inter. dom.
p l. ex facto. in si ad trebell.
q Bar. d. l. gallus §. etiam
r d. § etiam
s l qui per successi. j. titu. j.
t c. j de homicid. in 6.

MERCIS. Mercem de rebus mobilibus dici, ita ut uenalicij serui non comprændantur, uarijs locis proditũ est: qua ratione de facto consultus Alexander[a], non esse absurdum respondit, si legem municipalẽ, quæ à socio initũ mercatum ratum haberi mandat, de re tantum mobili intelligeremus. Quandoquidem mercatus à merce deducitur: per locum ergo, qui à coniugatis dicitur, ubi merx non est, ibi nec mercatus. Sed ipse à uerbo mercari potius trahi id nomen crediderim: quod uerbum simpliciter emere plerunq; significat, atq; ita uulgaris loquendi usus seruat: Inde enim & mercatores dicuntur[b], qui res emunt, quas in eadem specie carius uendant. Nam qui emunt, ut ipsi in aliam formam uertãt, quia manuum operam adhibẽt, artifices sunt. Mercatores autem ipsi non artificium facere, sed officium habere dicuntur, si uera Bartol. sensit[c]: tametsi nemo dubitet, exercitium utriusque commune uerbum esse.

IDEM LIB. LXXVII.
AD EDICT.
Lex LXVII.

ALienatum[a] nõ proprie dicitur quod adhuc in dominio uẽditoris manet: uenditum tamẽ recte dicetur.

ALIENATVM. a ¶ Alienare dicitur, qui ius aliquod dominij transfert: sed qui rem uendit, antequam tradat, nullum ius dominij transfert (traditionibus enim dominia rerum transferuntur[a]) merito non dicitur alienasse, cùm sola personali actione posit conueniri. Et ideo ex duobus emptoribus, is, cui prius res tradita est, præfertur[b]. Si igitur aliquod ius ex uenditione transferatur, censebitur alienatum, nec lex nostra procedet: ueluti in ecclesia emente, cui ex priuilegio competit, ut absque traditione in eam transeat dominium[c]: idem in principe uendente, ut aliqui existimauerunt[d]. Sed & si emptoris nomine posidere se uenditor constituerit, dubium non est esse alienatum: per huiusmodi enim constitutionem, possessio uera transfertur[e]. Idem si specialiter rem uenditam pro contractus obseruatione uenditor hypothecæ obligauerit[f]; dicetur enim alienasse: quandoquidem qui pignerat, alienare dicitur[g]. In generali autem obligatione bonorum de his, quæ

a Consil. 36. in 2.
b Roman. l. si publicanus. §. j. de pub.
c Barto tract. de teste. uersic. 62.
a l. traditionibus. C. de pact.
b l. quoties. C. de rei uend.
c l fina. C. de sac san. eccl.
d Ias. d. l. quoties.
e l. quod meo de acquiren. posses.
f But. cõsi. 34.
g l. fina. C. de reb. alie.

quæ uenduntur, actum non uidetur, utpote quæ non obliganda à uenditore, sed tradenda sunt[h]. Et ex hac lege argumentum colligitur, emphyteotam, qui emponemata incon sulto domino uendidit, ante traditionem à iure suo non cadere[i]: nam & uendere cum effectu accipi debet: ante uerò traditionem uenditio omnino perfecta non est[k], licet tum quoque res periculo emptoris pereat: & ita se habet omnium ferè consensus[l].

h Rom. singu. 605.
i l. fina. C. de iur. emphy.
k §. uenditæ. inst. de rerū diui.
l l. quod sæpe §. si res. de contrahen. emp.

¶ Donationis [b] uerbo simpliciter loquēdo omnem donationem comprændisse uidetur, siue mortis causa, siue non mortis causa fuerit.

b ¶ §. DONATIONIS. Donationem generale nomen esse plerique autumant, & ideo sub se continere etiam causa mortis donationem, & quascunque alias: cùm uerò specialiter accipitur, propriè eam donationem solum dici, quæ pura est, & protinus sine spe recuperandi dominium transfert[m], & de hac in dubio, siue in dispositione hominis, siue legis accipiendum. Quapropter qui filio permittit, ut donare possit, nec censetur de ea donatione sensisse, quæ causa mortis fit[n]. Sed hanc ego declarationem non probo, quæ legem nostram coarctat, & nos dubios relinquit, quando in specie uel genere dictio hæc sit accipienda. Donationis igitur uerbum quamlibet donationem comprændere existimo, ut hîc dicitur, sed diuersis temporibus, diuerso modo: nam quæ sub conditione collata est, post euentum conditionis propriè donatio fuisse censenda est: ante euentum, propter dubietatem, impropriè. Quæ uerò sub conditione resolui posset, ut in mortis causa donatione, ubi spes resolutionis nulla subesse amplius poterit, & ipsa propriè fuisse donatio censebitur, interim non: & ideo concessio patris non uidetur ad eam trahenda, nisi ex eius uerborum magna generalitate, uel simili ratione aliud præsumamus[o]. Sed & donatio propter benemerita eatenus ꝓpriè fuisse donatio existimabitur, quatenus iustam remunerationis mercedem excedit[p], quod & in qualibet remuneratione dicendum est[q], quæ modico pretio facta ꝓponatur[r]: quicquid enim ultra pretium receptum iusti ualoris superest, propriè donatum censebitur[s]. Idem in indebito quod sciens soluerit. Et ex his consequens est, ut solennitates, quæ aliqua constitutione in donationibus requiruntur, etiam in prædictis speciebus necessariæ sint[t]: nequatenus diximus ueram esse donationem, contractus irritetur[u]. Sanè & donationis appellatione etiam legatum contineri dubium non est[x]: quod procedit, si effectum consideremus: usus enim separatam esse speciē obtinuit. Donationem autem causa mortis ex Homeri carmine inductam Marcellus Iurisconsultus[y] censuit: apud eū enim Odissē. ρ. Telemachus sic donat Piræo. Eius carmina sunt:

m l. j. §. de donat.
n l. filius. uersi. sed enim. de dona.
o Corn. consil. 237. pe. col. in uij.
p Imo l. aquilius. de don.
q Alex. consi. 21. in 3.
r l. non amplius. de lega. j.
s l. quod si adipis. de do. inter uirum. Calca. consi. 24
t Imo. d. l. j.
u Cal. d. cons
x l. legatum de leg. §.
y l. j. 3 de do. cau. mor.

IDEM LIB. LXVIII.
Lex LXVIII.

Illa uerba, arbitratu Lucij Titij fieri, ius significant, & in seruum non cadunt.

Τὸν δ' ὁ πείραιος πρότερος πρὸς μῦθον ἔειπεν
Τηλέμαχ' αἶψ' ὄτρυνον ἐμὸν ποτὶ δώματι γυναῖκας
ὥς τοι δῶρ' ἀποπέμψω ἅ τοι μενέλαος ἔδωκεν.
Τὸν δ' αὖ τηλέμαχος πεπνυμένος ἀντίον ηὔδα
Πείραι', οὐ γάρ τ' ἴδμεν ὅπως ἔσται τάδε ἔργα
Εἴ κεν ἐμὲ μνηστῆρες ἀγήνορες ἐν μεγάροισι
Λάθρῃ κτείναντες πατρώϊα πάντα δάσονται
Αὐτὸν ἔχοντά σε βούλομ' ἐπαυρέμεν, ἤ τινα τῶνδε
Εἰ δέ κ' ἐγὼ τούτοισι φόνον καὶ κῆρα φυτεύσω
Δὴ τότε μοι χαίροντι φέρειν πρὸς δώματα χαίρων.

Hoc sermone uirū Piræus commonet ultro,
Telemache ad nr̄as famulas agè dirige sedes,
Vt tibi q̄ dederat Menelaus dona reportent.
Ad quē Telemachus sapiens ita farier orsus,
Piræe haud eq̄dē hęc possū dignoscere facta,
Namq; proci si me spatiosa per atria furtim
Occîdant, rapiantq; sibi patrimonia fortes,
His te malo frui donis, q̄ quemlibet horum.
Qđ si illos fato merita & mulctauero morte,
Tum mihi gaudēti referes dona oīa gaudēs.

Quorum carminum eò libētius mentionē feci, quòd & in Institutionibus corruptus locus ille pro Piræo Pyrrhum habet, relicta insigni lacuna, quam hisce carminibus replendam duxi.

ILLA VERBA. Arbitrorum duo sunt genera, nam alij ex compromisso adeuntur[a], quorum sententiæ metu pœnæ paretur: alij quos arbitratores uulgò appellamus, sunt qui tanquam boni uiri arbitrari & constituere aliquid debent, iuris dispositioni minime obnoxij, nec comminatione pœnæ formidabiles, quorum sentētia magis transactioni, quam iudicio cōformis est[b], uidētur enim partes transigere arbitratu illius: cum priores arbitria sua instar iudiciorum dirigant, & non multum ab ordinarijs differant[c]. Igitur in prima specie indubitati iuris est, seruum arbitrum esse non posse, sed nec arbitratorem[d] Vlpianus ex communi omnium expositione hîc existimauit: quoniam illa uerba arbitraiu

a l. societatem. §. arbitrorum. pro socio.
b c quintus l. lis de iureiu ran.
c l. j de arb.
d l. pedius. de arb.

tratu Titij fieri, ad ius referũtur. Lex autem non censuit ad ea, quæ iuris sunt, seruos admittendos: tum quòd in personam serui ius residere nequit, sed merum factum[c]: tum quòd quo ad ea quæ iuris ciuilis sunt, serui pro nihilo habentur. Sed dubium est, quomodo huiusmodi uerba ad ius referantur. Arbitrari enim uidetur facti esse: & Accursius ideo arbitria iuris eẽ existimauit, quoniã non nisi in legitimam personã cõpromitti queat: itemq; quia arbitrator tanquã bonus uir iudicare debet: quæ ratio mihi magis placet: quis enim secundum iuris tramites incedere omnino arbitrator non compellatur, tamen ex bono & æquo decidere negotium debet, ut effectus iuris ex eius sententia oriatur: merito hoc officium in seruum hominem conferri non debuit. Sed qd in deportato, an eius arbitratu aliquid committi potest? & omnes sentiunt posse[f], nisi antequam deportaretur, mandatũ sibi fuerit: uidentur enim partes propter status mutationem mãdatum reuocasse[g]: quod tamen in testatore, qui electionem aliquam Titij arbitratu fieri iussit, non procederet[h]: cum enim is testator mortuus sit, fingi non potest reuocasse mandatum. Sed & quod in deportato diximus[i], ad excommunicatum quoq; communi calculo producitur, ut quò minus arbitrator sit, non censeatur prohibitus: quod intellige, nisi ex municipalibus statutis iudicialem aliquam formã arbitramenta habeãt: ab omni enim iudiciario actu, præterquam si se defendat, excommunicatus repellitur[k]. Idem si arbitria hæc paratam habeant executionem: uidentur enim iudiciorum instar tunc obtinere.

c §. sed cũ factũ. instit. de inut. stip.

f l. eum pater. § hære. de lega. ij.

g l. cũ quis. de solut.

h l. ex facto. §. si quis rogatus ij. ad treb. bel.

i Bart. l. si arbitratu. de uerbo. obli.

k c. ad probandum in fi. de re iud.

IDEM LIB. LXXIII. AD EDICT.

Lex LXIX.

HAec uerba, cui rei dolus malus aberit, generaliter compræhendunt omnem dolũ, quicũque in hanc rẽ admi nus est, de qua stipulatio interposita est.

HAEC VERBA. Finge: promisisti mihi aliquid per stipulationem, & ab ea stipulatione dolum malum abesse, cui rei, nisi dolus malus abfuerit, promisisti cẽtum: declarat Iurisconsultus hæc uerba generaliter accipi, quod duobus modis explicari potest: Etenim respectu personarum stipulatio hæc generalis est, quia nõ solũ factum suum hæredumq; promisisse contrahens uidetur[a], sed etiam cum stipulatio pœnalis sit, factum extranei[b]: & ita frequentius proditum est, licet dissentiente Bartolo: nam & cum quis Titium daturum & facturum promiserit (quãuis stipulatio nõ ualeat, quia factum alienum uidetur promisisse) si tamen subdiderit, dolum malum abesse, abfuturum'ue esse, nõ simplex abnutiuum promissum lex ĩterpretatur[c], ne corruat stipulatio, sed potius ex præcedẽtibus curaturũ eũ promisisse intelligit, quod Titius dabit & faciet: alioquin stipulator deceptus remaneret. Cæterum respectu quoq; rei ipsi stipulatio generalis est, quoniam dolus uox est generalis, dolum uerum, & præsumptum continens, sed & latissimã culpam, & plerũq; latiorem[d]. Fraudẽ quoq; dolo inesse Labeo ait, qua de re infrà latius disputabo[e].

a l. nouissima. iudi. sol.

b l. stipul. ista. §. si quis dolum. de uer. oblig.

c l. inter s. de uerbo. oblig.

d Bart. l. quod nerua. dep.

e l. iurisgẽ. §. sed si de pa.

PAVL. LIB. LXXVII.

Lex LXX.

SCiendum est hæredem etiam per multas successiones accipi: nã paucis speciebus hęredis appellatio proximum cõtinet: ueluti in substitutione[a] impuberis, quisquis mihi hęres erit, idem filio hęres esto: ubi hæres hęredis non continetur, quia incertus est.

SCIENDVM. Superius diffuse uidimus hæredum[a] appellationẽ per multas successiones accipi, declarauimusq; quomodo hoc intelligendum sit, hîc uerò prosequitur Iurisconsultus tres casus, quibus ea regula non procedit.

a ¶ SVBSTITVTIONE impuberis. Sed quæ ratio est, quòd hoc casu à regula recedimus? & alibi dicitur, hæredis hæredẽ nõ admitti[b]: quia ex iudicio testatoris nõ uenit: per huiusmodi autem substitutionem hi demum uocati uidentur, quos affectione aliqua testator prosequitur. Quæ ratio, ut uera sit, indiget tamen secretiore doctrina, quæ hic unico uerbo atringitur: cùm enim huiusmodi uerba de certa persona intelligi possint, nõ debent extendi, ut incertas quoq; cõtineant. Quum ergo hæres aliquis instituitur, siue etiam seruus, siue filiusfamiliâs sit, non debet intelligi de hærede hæredis, qui ipsi testatori incertus est. Eodem modo non intelligemus de patre aut domino, cũ potuerit filiusfamiliâs emancipari, & seruus uel manumitti, uel uendi, quo casu hæreditas patri aut priori domino lucrifacta non esset: non ergo uerba testatoris accipiemus, ut ad incertos hosce casus porrigantur, sed ut eas tantũ personas cõtineant, de quibus nominatim actum est.

a l. hæredis.

b l. qui liberis. § j. de uulg.

Item

b ¶ ITEM IN LEGE. Sentiam familiam Romæ fuisse, ostendunt Sentius Gallus, & Sentius Augurinus, quorum in epistolis meminit Cæcil. Plinius, & etiam Sentius Saturninus Vetulio apud Valer. Maxi. libro VIII. Igitur Aelius Sentius legem tulit, quæ ab eius nomine Aelia Sentia appellata est, cuius Cicero in Topicis, & Boëthius mentionem faciunt: ea plurima capita habuit, quę hic referre nõ attinet.

¶ Item[b] in lege Aelia Sentia, filius hæres proximus[c] potest libertum paternũ ut ingratum accusare, non etiam si hæredi hæres extitit. ¶ Idem dicitur[d] in operarũ exactiõe, ut filius hęres exigere possit, nõ lõga successione effectus. ¶ Verba hęc[f], is ad quẽ ea res pertinet, sic intelligũtur, ut qui in uniuersum dominiũ uel iure ciuili, uel pretorio succedit, cõtineatur.

c ¶ HAERES proximus. Interpretatio hæc ex uerbis legis descendit, cum enim filium hæredem proximum dixerit, consequens est, de eo intelligi nõ posse, qui post aliquas successiones sit hæres. Placuit autem legislatori hãc ingrati accusationẽ coarctare, quæ tanquam libertatis perẽptoria odio non caret, quod etiã libro historiæ XIII. Cornel. Tacitus tradit, unde non nisi proximo hæredi[c], eidemq́ filio, id iuris concessum est, cum etiam si proximus hæres non sit, bonorum possessionem contra tabulas liberti filius impetret[d]: nec enim id beneficium ita odiosum est: nam & qui manumittere compulsus est[e], ingrati actionem nõ habet, & tamẽ præteritus contra tabulas possessionem petit[f].

c §. illud. in auten. ut li. de cete.
d l. si filius. §. paulus. de bo. lib.
e l. 4. C. de ope lib.
f l. 3. C. de bo. poss. contra tab. lib.

d ¶ IDEM dicitur. Operarum duplex est species, quæ officiales dicuntur, & quę artificiales[a]: illæ personam patroni respiciunt, cui officiosum esse libertum naturalis ratio admonet, ut patronum comitari, cantu, sono, saltatione oblectare, suntq́ huiusmodi ut plurimum incertæ: Hæ uerò ad artificium pertinent, inde operæ pictoriæ, fabriles, & si quę similes, & sunt plerunque certæ, quia sub certo numero solent promitti: alioquin incerta promissio arbitratu patroni secundum consuetudinem, aut qualitatem liberti, declarabitur. Quæ autem exercitium aliquod, assiduitatemq́ non complectuntur, ad obsequium attinent, nec operarum nomen habent. Igitur si patronus operas sibi præstari stipulatur, regula est, ut ad hæredes hæredum talis stipulatio non transeat[b]. Obsequialis tamen reuerentia ad hæredem hæredis transmittitur[c]. Idemq́ in his operis fabrilibus, quarum æstimatio hæredi ex iudicato præstãda fuit: eius enim hæres rectè eam pecuniam petet[d]. In officialibus uerò operis hæc non procedunt: quoniam hæ ad extraneos hæredes regulariter non transeant[e], sed ad filios tãtum, etiam si non sint hæredes[f], & ideo parum refert, quota parte hęredes sint instituti[g]. Atq; ita hãc materiam ego extrico, licet alij aliter. Sed hîc quæri potest, an in casibus quibus testator mentione hæredis facta de filio censetur intellexisse, eũdem requiratur hęredem quoq; esse: & in contractibus dubium non est, filiũ non admitti, nisi sit hæres: quapropter si quis sibi & filijs & hæredibus emphyteosim stipuletur, nisi filius sit hæres, excludet[h]. In testamẽtis quoq; idem crebriore calculo responsum est, in ea specie, cum testator filio, si sine hærede moreretur, substituisset: non enim sufficit, si filiũ reliquerit, nisi si quoq; hæres sit, quod & in eo casu Paulus Castrensis respondit[i], cùm filio sine liberis moriente Titius & eius hæredes substituti sunt: non enim ad fideicommissum Titij filij admittentur, nisi hæreditatem patris adiuerint[k]. Sed quid si legitimi hæredes uocati sint? & cum de his intelligatur, qui intestato succedunt, forte etiam si Titio hæredes nõ fuerint, admittentur, ne testator uideatur fideicõmissum Titij arbitratui reliquisse, quod infrà attingam.

a l. & si non §. libertus. de cõdi. ind.
b l. cum patronus. §. 1. de ope lib.
c l. sed si hac. §. liberos. de in ius uo.
d l. qui libertinus §. pen. de ope. lib.
e l. fabriles
f l. si operarum. eo. titu.
g l. ut ius § fi. eo. titu.
h Barto. d. l. ut ius §. fi.
i Lex filio §. fi. ad treb.
k Paul. l. gallus. § 3.

f ¶ §. VERBA HAEC. Quoties in lege hæc uerba reperiuntur, considerandum est ob quam causam sint adiecta: nam si prętor actionem puta redhibitoriam emptori, eiq́, ad quem ea res pertinebit, daturum pollicetur, de particulari successore intelligi non poterit, sed de uniuersali tantum, ut hic dicitur: personalis enim actio ad particularem successorẽ non pertinet[l]. Quòd si de ea quæ in rem scripta, uel simpliciter in rem sit, loquatur, tunc aliud erit[m]: idemq́ cum etiam particulari successori ut succurratur, eadem æquitas suadet[n], sed & in iure excipiendi dubium non est, quoniam id ad quemcunq; indistincte transit[o], ut etiam si beneficium sit personale, nihilominus eo, cui concessum est, uiuente, donatario proficiat[p]. Accipient igitur hæc uerba ex subiecta materia interpretationem, alioquin ex sui proprietate successorem particularem comprændere putauerim: ad eum enim etiam pertinet, nedum ad hæredem

l l. sciendũ §. deinde. de ædi.
m l. si titius. §. si quis tert. de aqua plu.
n l. his uerbis. de adop.
o l. ait prætor de iureiuran.
p l. si tibi §. pactum. de pact.

hæredem. Quod maximè erit obſeruandum, ſi materia ſit fauorabilis, ut beneficia principum, uel additum ſit generale pronomē quiſcunque, & ſimilia, quæ de nomine ſucceſſoris recentiores tradiderunt[q]. Sanè quæ iura ſucceſſoribus particularibus dētur, quæ'ue cōtra eos competant, latior eſt articulus, q̄ ut hîc perſtringi poſsit[r].

q Iaſ. l. quædam. §. j. de edendo.

r Bart. d. §. ſi quis tertius.

VLPIANVS LIB. LXXIX.
Lex LXXI.

Aliud eſt capere[a], aliud accipere: capere cum effectu[b] accipitur: accipere & ſi q̄s non ſic accepit, ut habeat. Ideoq; non uidetur quis capere, quod eſt reſtituturus, ſicut perueniſſe[c] proprie illud dicitur, quod eſt remanſurum. ¶ Hæc uerba[d], his rebus recte præſtari, hoc ſignificant, ne quod periculum uel damnum ex ea re ſtipulator ſentiret.

PAVL. LIB. LXXIII.
Lex LXXII.

Appellatiōe rei, pars etiam continetur.

ALIVD eſt capere.

c a ¶ Capere uerbum ad effectum acquiſitionis refertur[a]: atq; ideo qui reſtituere tenetur, non uidetur capere: atque hinc eſt, q̄d ſpurius ſubſtitutus pupillariter fratri legitimo, ipſo iure quidem uniuerſorum bonorum hæres erit, ſed quæ à patre prouenerunt reſtituet agnatis[b], quia eorum capax non eſt, filius tamē familiâs & ſeruus, quamuis reſtituere teneantur, capere dicuntur[c]: quia per eos ſtatim, abſq; alia reſtitutione, patri uel domino acquiritur. Aſt uerbum accipere non ita frequenter ad effectum refertur: unde & plerunq; accepiſſe dicitur, qui tamen dominium adhuc non acquiſiuit[d]. Sed confunduntur hæc aliquando, & etiam capere dicimus eum qui rapit[e], uel ſimpliciter aufert. Sunt & qui accipere de manu alterius, capere uerò propria autoritate intelligant[f]: quod mihi non diſplicet, ut præpoſitionem ad pro iuxta interpretemur: quāuis ſi teſtator Titio mandet, ut fundum accipiat[g], quia de teſtatoris manu capere uidetur, non putem hæredis traditionem expectandam.

a l. nō uidetur quiſquam. j. tit. j.

b l. ſi is qui. de uulga.

c l. cepiſſe j. eo.

d l. naturalis. §. j. de præſcrip uerb.

e l. j. de fide tutor.

f Mod. d. l. nō uidetur.

g Bar. l. centurio uj. colū. de uulg.

b ¶ CVM EFFECTV. Adiuuatur hinc regula, quæ mandat cum effectu uerba accipi debere: quapropter ſi exulem capienti certum præmium dari conſtituatur, non intelligetur cepiſſe, qui ad pręfectum nō traxerit[h]: uel cum armis reperiſſe, qui nō ceperit. Qua ratione & qui tantum erogat, quantum acceperit, capere nō dicitur[i], cùm in effectu nihil illi remaneat: illud enim datum, legatum, donatum, cōceſſum dicitur, quod deductis omnibus expenſis reliquum eſt[k].

h Iaſ l. j. §. fin q̄d quiſ. iur.

i l. ciuitatib. in fi de leg. j.

k l. nō amplius. de leg. j.

c ¶ PERVENISSE. Propria hæc huius uerbi eſt ſignificatio, ut id quod remanſurum eſt, perueniſſe dicamus[l]: licet plerūq; ex ſubiecta materia aliter etiam non impropriè interpretemur, quod alibi attingam[m].

l l. ſi ipſa. quod met. cau.

m l. perueniſſe. j. eod.

d ¶ §. HAEC uerba. Quod conuentus rei uendicatione propter eam rem alteri promiſit, ut ab actore indemnis ſeruetur, ita cautionem accipit, quas res tibi tradidero, pro his rebus recte præſtari ſpondes? quam cautionem etiā emptor recipit[n], qui redhibitoria aduerſus uenditorē experitur, ſi eius rei nomine, quæ redhibēda eſt, alteri aliquid ſoluere dāmnatus eſt[o]. Interpretamur enim recte, id eſt, tutò & ſecure, hoc eſt, ſine periculo & dāno. Periculum autem ad perſonam, dānnū ad res ſeu pecuniā referri Accurſius credidit. Hincq; argumentum accipitur, pro ſui defenſione cautiones interponi poſſe. Quare ſi male ab aduerſario tuo metuis, licitum erit iudicem adire, qui eum ex officio compellet, ut caueat, per ſe nō fieri, ut uis aliqua ubi inferatur[p], idq; etiam ſub pœna, & datis fideiuſſoribus. Sanè & M. Varro Rei ruſticæ lib. II. ſolitos tradit eos, q indomitos boues emunt, ſic ſtipulari: Illoſce iuuencos ſanos, deq; pecore ſano eſſe, noxiſq; ſolutos recte præſtari ſpondes? atq; hāc formam M. Manilij actionibus cōtineri, quę uerba hoc ex reſponſo interpretationem recipiunt.

n l. ipſi. de rei uend.

o l. redhibere. §. cauēdum. de ædil. edi.

p Mod. l. ſi ſuper. C. de tranſ.

APPELLATIONE. Qui de aliqua re quicquam cōſtituit, ut de domo, inſula, fundo, de qualibet eius parte conſtituiſſe intelligitur, & id quidem propriè, ſicut in genere ſpecies, in maiori ſumma minor continetur. Alioquin quæ uox totum ſignificat, propriè de parte dici nō poteſt: quare ſi quis de domo loquatur, aut inſula, de toto, non de parte locutus intelligetur[a]: quapropter ſi teſtes actoris fundum ab eo poſsideri dicāt, de integro accipiatr̄, niſi alij teſtes omnino prioribus æquales, idem de reo dicant: tūc enim, ut à periurio ſoluantur, fiet interpretatio tam actorem, quàm reum eum fundum communiter pro indiuiſo poſsidere[b]: atq; id plerīq; omnes tradidere. Sanè hinc colligitur, de parte ad totum ualere argumentum[c]: quod uerū eſt, niſi alia ratio ſit in toto, quàm in parte.

a l. titia. §. j. de leg. ij.

b in l. ſi duo. uti poſ.

c l. quæ de tota. de rei uē.

O Pars

Pars autem tripliciter accipitur, quædam numeralis, alia integralis, alia quota. Exempli causa, tres arithmetica pars est nouem [d], usufructus pars integralis dominij est, sicut paries, domus: at triens, quadrans, semis quota pars est assis. Percipitur etiam alia hinc regula: nimirum idem pollere generalẽ enumerationẽ, quod particularẽ omnium specierum [e]: quod ita intelligimus, dum sub generali sermone ea nõ accipiamus, quorũ specialem mentionẽ fieri opus est [f]: etenim dubiũ nõ est de generali sermone multa excipi uarijs ex rationibus, quas hîc referre nimiæ curiositatis esset [g].

d Bar. l. si mater. §. si inter. de exc. rei iud.

e l. oẽs. C. de præsc. xxx. anno.

f l. quod translatũ. de off. leg.

g Roma. §. de uiro.

VLP. LIB. XXX.
Lex LXXIII.

HAec uerba in stipulatione posita, eam rem recte restitui, fructus continent: recte enim uerbum, pro uiri boni arbitrio est.

PAVL. LIB. II. AD EDICTVM AED. CVRV.
Lex LXXIIII.

SIgnatorius anulus ornamenti appellatione non continetur.

IDEM.
Lex LXXV.

REstituere uidetur is, qui restituit quod habiturus eẽt actor, si cõtrouersia ei facta non esset.

IDEM.
Lex LXXVI.

DEdisse intelligẽdus est etiam is qui permutauit uel compensauit.

HAEC VERBA. Restituẽdi uerbum ad fructus quoq; pertinere, suprà ostensum est: quare cũ Iurisconsultus in hac stipulatione fructus cõtineri, propter dictionẽ recte sentiat, uidetur in stipulationibus id uerbum simpliciter positũ, fructus non cõprændere [a], quod Iacobus & Oldradus sentiunt. Sed id ita gñaliter suprà sequutus non sum: quamuis enim ex huiusmodi contractus forma fructus debeantur, uerbum tamen recte non parui momenti est, cùm deberi eos arbitrio boni uiri ostendat. Sanè hinc probatur dictionem hanc recte, ad iustitiã causæ referri, sicut rite ad ritum, id est, solennitatem [b]. Atq; hinc aliqui existimauerunt, si iudici demandatum sit, ut cognoscat, an Titius recte captus sit, non posse eum discernere: an feriato licito'ue tẽpore sit captus, sed an iusta causa subesset, propter quã capi debuerit. Quæ decisio prudentibus uiris meritò displicet: demandantis enim mens fuit, omnẽ quæstionem committere. Et Iurisconsulti differentia hac nimis subtili abutuntur, & doctissimi Grammaticorum aliter tradiderunt. Varro, Rite à ritu, nam quod secundum ritus fit, id ratum & rectum est. Priscianus, Rite pro recte: quia nihil traditur ritibus, nisi quod rectum esse credatur. Donatus: Recte dicitur, quod nullo uitio uerborum dicitur. Vere ad rei seu sententiæ ueritatem refertur: hinc Terent. in Adelphis: Recte & uere dicis.

a l. in condẽ. §. ij. tit. j.

b Bar. l. lecta. si cer. pet.

SIGNATORIVS. Signatorius anulus est, qui charactera, id est, sculpturã habeat, quo utimur, ut signum imprimamus [a]. Erant autem id genus annuli plurimo in usu apud antiquos, nam propter multitudinẽ seruitiorum reclusa omia, obsignataq; à dominis tenebãtur: sicq; à rapina, ut Plinius inquit, uendicabãtur. Cũ ergo huiusmodi nõ ornamẽti causa, sed custodię principaliter fierẽt, meritò appellatione ornamẽtorum nõ continebantur [b]: quod maximè in his procedit, qui leuis pretij essent, utpote aureos qnque non excedentes, & ita iure cautum est [c]. Sed hanc ego summam hodie leuem non arbitror, idq; propter nostrorũ temporum paupertatem: nam constat ueteres Romanos fuisse ditissimos.

a l. ad testium. §. pen. de test.

b l. arg. §. ornamenta. de aur. leg.

c l. diuus. de bo. corũ.

RESTITVERE. Restituere est retro statuere: id est, ĩ eũ casum rẽ cõstituere, in quẽ fuisset, si nihil aduersus qđ faciẽda esset restitutio euenisset: de quo uerbo latius suprà attigimus. Generalius aũt est, q̃ reddẽdi. Reddit enim qui retro dat, id est, transfert dominium: at restituere etiam ad facta pertinet. Proprie aũt restituere dicimur, quod accepimus: quapropter si lex dicat, soluto matrimonio maritũ tertiã partẽ dotis restituere debere, reliquã lucrari, de dote data intelligeẽ, non de ꝓmissã [a]. Sed id ego nõ probo, cũ nulla rõ sit, cur promissam minus lucrari debeat, q̃ datã: & restituere satis dicitur [b], q actionẽ remisit, remq; in eũ casum cõstituit, ac si promissa nõ esset, atq; ita Salic. [c] cẽset, nec omitit Iason [d].

a Ang. consil. 158.

b j. l. seq.

c Sal. l. si cõst. C. de donat. ante nup.

d Ias. rub. sol. matr.

DEDISSE. Quamuis uerbum dare proprie de eo intelligatur, qui per traditionem dominium transfert [a], tamen interpretatione legis etiam qui permutat, uel compensat dare dicitur [b]. Vnde homo liber sciens qui tãquam seruus ueneat, emptori tenetur, nõ solum in eo, quod datum est [c], ut uerba legis indicant, sed etiã quod ea causa permutatũ, uel compensatũ fuit. Nam & qui remittit, seu accepto fert, dare dicitur [d]: æquiparantq; Iuriscõsulti dantem accepto ferẽti: quod procedit etiam in cõditionibus, quæ ad amussim implen

a l. ubi. in fin. de uerb.

b l. si et nupt. de iur. dot.

c l. intantũ. de lib. cau.

d l. si mulier. de condi. ob cau.

e l. si fundum. §. titio. de leg. j.
f l. uli. de con di. & dem.
g l. creditori. C. de pac.

implendæ sunt[e]: & quamuis ex ui sermonis qui remittit, non det, cùm tamen uerba omnino non repugnent, propter effectum lex dedisse interpretatur[f]: qua ratione remissio, quæ ultra quingentos aureos transfert, insinuatiōe indiget[g], idq; communiter approbat. Quandoq; tamen nō fit huiusmodi interpretatio, ut cùm per remissionem nihil iuris seu cōmodi acqritur[h]: uel aliam ob causam quis remittit, quàm ut donet, uel cùm debitum quod remittitur, liquidò non apparet[i]: id enim facto magis, quàm datiōi accedit: nā & quādoq; donare licet[k]: remittere non licet, ut qa lex extorqueri remissionem præsumat, quia facilius inducit quisq;, ut remittat, quàm ut det[l], quod & Bart. annotauit[m]. Sane cum pecunia solutioni præparata est, remissio alia quoq; ratione uim dationis habet, q̄ uidelicet lex restitutam fingit, & in continenti rursus datam[n].

h Abb. c. ueniens. j. de test.
i Pau. l. cōtra § j. de pact.
k Bart. l. acti. C. de trans.
l gl. c. statutū. §. notarium. de resc. in 6.
m Bartol. l. si duo. in fi. de uer. ob.
n l. si sponsalibus. §. j. de iur. dot.

IVLIANVS.

Lex LXXVII.

FRugem pro reditu[a] appellari, nō solum quod frumentis aut leguminibus, uerum & quod ex uino, uel syluis cęduis, cretifodinis, lapicædinis capitur. ¶ Iul. scribit, fruges omēs esse, quibus homo uescat, falsum esse: non enim carnē, aut aues, feras'ue, aut poma fruges dici. ¶ Frumentum[b] autē id esse, quod arista ī se teneat, recte Gallum diffinisse. ¶ Lupinū uerò & fabam fruges potius dici: quia nō arista, sed siliqua[c] continentur: quæ Seruius apud Alphenū in frumento cōtineri putauit[d].

PAVL. LIB. IIII. AD PLAVT.

Lex LXXVIII.

INterdū proprietatem quoq; uerbū possessionis significat: sicut in eo, q̄ possessiōes suas legasset, responsum est.

FRVGEM. a ¶ Reditus nomē generale est, sicuti prouentus[a], seu obuētiones: compræendit autem omnia iura seu utilitates, quæ percipi possunt. Quam significationem etiā frugem habere aliqui dixerunt. Contrà Iulianus, qui fruges esse, quibus homo uescatur cēsuit, præter carnes & poma, quæ sententia uerior est, atque ita usus obtinet. Vnde & Plinius duplex frugū genus agnoscit, quod aristam habeat, ut frumēta, & quod siliquam, ut legumina. Antiquiores tamen latius accepere, ut fruges sint, quicquid ex fructu terræ in alimoniam uertimus: qua ratione idē Plinius frugiferas arbores omnes appellat, quæ fructiferæ sunt, oliuam, pyrum, pomum. Dicuntur enim fruges à fruendo, ut Varro: uel à frumine, quod summa pars gulæ est, per quam cibus in uentrem demittitur, ut Donatus & Seruius scribit.

a Cardi. cle. j. de exc. præ.

b ¶ FRVMENTVM. Aristam habēt triticum, auena, ordeū, siligo Laconica. Siliquā, id est, folliculū, omnia legumina: sisama uerò & papauer uasculis cōtinentur: at milium & panicum nullis defendūtur integumētis paruarū, uolucrū iniuriæ exposita. Sanè quamuis frumenti appellatio amplior sit, tamen κατ' ἐξοχὴν de tritico intelligimus, atq; hoc cōmunis loquendi usus in Italia obseruat, & ita etiam Iacobus & Barto. existimauere.

c ¶ SILIQVA. Id est, membranula seu folliculo. Significat etiam fructum arboris dulcis, longū, & coloris atri, cuius Pli. quoq; meminit: & Horat. Viuit siliquis & pane secūdo. L. Columella fœnum græcū sic appellari quoq; censet. Capitur etiam in iure alio significatu[b], nimirum pro certo pōdere: nā quatuor grana siliquā pendūt[c], hoc est quod Græci uocant ceration, Aurifices nostri corrupto sermone caracton: est autē LXXIIII. pars solidi, & XVIII. drachmæ. Theodosiani codicis interpres: Centesima, inquit, usura est, qua in anno tres siliquas pro solido habemus: Sicilicus uerò duplici drachma cōstat[d]: quo fit, ut quarta pars sit unciæ: licet plerīq; inemendati codices pro sicilico siliquam scriptum habeant. Est & Siclus apud Hebræos maioris pōderis: sic enim ipsi stateram, id est, semunciam appellant, in quem sensum uidetur etiam L. Columellæ capi, & Græcis quibusdam autoribus.

b Auth. sed hodie. C. de ex. pis. & cle.
c auth. ad hæc. C. de usur.
d l. liberto. §. filiū. de an. leg.

d ¶ PVTAVIT. Et male: colligitur autē hinc, legato frumēto, uel frugibus, etiā cōtineri, qd' adhuc in agro, in arista, uel siliqua est.

INTERDVM. Non solum apud Iuriscōsultos[a], & in cōstitutionibus possessio pro proprietate ipsa seu prędio capitur, sed etiam apud alios autores. Vnde possessiones urbanæ & rusticæ Ciceroni in Philippicis. Et idē in Paradoxis, Callidi, inquit, æstimatores prata & areas magni æstimant, quòd ei generi possessionum à nemine noceri potest. Meritò igitur si quis dicit se possessiones suas legare, uel donare, uel aliter alienare, de ipsa proprietate intelligimus: nec enim de nuda

a l. fina. C. de præd. mino. l. cum res. C. de cōt. emp.

possessione actum uidetur, cùm ea non soleat à proprietate his uerbis separari: alioquin usum quis uel usumfructum legaret, non possessionem[b]. Ad res tamen mobiles hoc legatum non extendetur: quoniam communis loquendi usus repugnat, ut proprietatem mobilium possessionis nomine designemus: tametsi dubium nõ sit etiam propriè mobilia possideri[c]. Ad hanc rem pertinent, quæ Festus quoque scribit: Possessiones appellantur agri latè patentes, publici, priuatiq́; : quia non mancipatione, sed usu tenebantur, & ut quisque occupauerat, possidebat.

b Bar. l. uxorẽ. §. legauerat. de leg. 3.

c Ias. l. 3. de ac quir. poss. in prin.

IDEM LIB III. AD PLAVT.

Lex LXXIX.

IMpensæ necessariæ[a] sunt, quæ si factæ non sint, res aut peritura, aut deterior futura sit. ¶ Vtiles[b] impẽsas esse Fulcinius ait, quæ meliorem dotem faciant, deteriorẽ esse nõ sinant, ex quibus reditus mulieri acquiratur; sicuti arbusti pastinatione ultrà q̃ necesse fuerat. Item doctrinam puerorum, quorũ nomine onerari mulierem ignorantem uel inuitam nõ oportet, ne cogatur fundo, aut mãcipijs carere. In his impensis & pistrinum, & horreum[c] insulæ dotali adiectum plerũq́; dicemus. ¶ Voluptariæ[d] sunt, quæ speciem dũtaxat ornãt, nõ etiã fructum augent; ut sunt uiri-

IMPENSAE.

a ¶ Necessariæ impensæ dicũtur, quæ impendendi necessitatem habẽt, ne res uel pereat, uel deterior fiat: sed & quę ex cõsuetudine regionis sine dedecore omitti nõ possunt, necessariæ existimantur[a]. Harum plura exempla in iure habẽtur, ut si quis aggeres coercendo torrenti faciat, in demortuarum locũ alias arbores surroget, ædificium ruens instauret. Sed quid si iam casu dirutum sit, ut quia ab igne correptũ, uel ui bellica? Et aliqui scribunt esse necessariam impensam. Quibus assentio, si ad uillæ necessitatem ille locus pertinebat. Quid enim si casa agrestis non necessaria utilitati prædij esset? Sanè has impensas, & maritus deducit, & quilibet bonæ fidei possessor, itemq́; malæ[b]: nisi sint impensæ quæ rei utilitatem perpetuam non respiciant, sed solũmodo impendentis pro tempore commodum[c]: tunc enim nemo deducit: sed fructibus imputat.

a Bart. l. pec. in fin. §. de an. leg.

b l. domum. C. de rei. uend.

c l. 19. & seq. §. de impen.

b ¶ VTILES. Impensæ quæ rem meliorem faciunt, ut arbusti pastinatio, doctrina puerorum, stercoratio, nouelletũ, pistrinum, horreumq́; adiectitium, & his similia. Est autem arbustum, locus quo certo ordine arbores uitiũ causa plantantur: hæ sunt populus, ulmus, attinia, ornus: debet autẽ saltem bis in anno pastinari, id est, pastino, quod ferramentum bifurcum est, fodi: huiusmodiq́; impẽsa necessaria est; q̃ si tertio quoq́; fodiatur, erit utilis: atque ita M. Columella lib. IIII. cap. XXVIII. præcipit: has utiles impensas maritus nõ cõsequitur[d], nisi uolente uxore fecerit, aut mulier eas cõmodè restituere posit aliunde, q̃ ex fundo dotali: satisq́; est soluẽdo eam esse, uel tẽpore, quo impensæ fiũt, uel quo repetuntur[e]. In cæteris uerò bonæfidei possessoribus, quatenus dominus est locupletior, eatenus deducuntur, tanq̃ eorũ negotium utiliter sit gestũ, idq́; nisi dominus ipse nõ fuisset eas facturus[f]. Quid enĩ si pauper erat, qui re qualisqualis fuisset erat usurus? nec curaret pretiosiorẽ facere, ut qui uenalem eam non haberet? permittet tamen possessori hoc casu de impẽso id tollere[g], quod sine detrimento dñi põt, sibiq́; utile futurũ sit. Idẽq́; in malæfidei possessore[h]: sed in hoc differentia est, quòd prædo, si impẽsa quã utiliter, uel etiam necessariò effudit, euanescat, ut quia res perimat, nihil deducit[i], qđ in bonæfid. possessore aliter obseruat, præterq̃ cũ rei uẽdicatione agit[k]. Sed & si ædificiũ aliquod à fundamẽtis cõstruat sciens se in alieno ædificare, uidetur dño donare[l], & nil repetit, nisi tanq̃ negotiorũ gestor fecerit[m], uel dñs is sit, in cuius psona consistere donatio nequeat, ut cũ uir in hæreditario uxoris fundo ędificat[n].

d l. 1. §. sed nec. C. de rei ux. act.

e D. 3. n. l. 1. §. de imp.

f l. sin autẽ in fi. de rei uẽ.

g l. in fundo §. de rei uend.

h d. l. domum.

i l. plane. de peti hære.

k l. utiq́;. § de rei uend.

l §. ex diuerso. instit. de rer. diui.

m d. l. domum.

n arg. l. in uoluptu. § de impen.

c ¶ HORREVM. Meritò addita est dictio plerũq́; : nam si magnus fundus est, & frugum ferax, & plurima familia colatur, & pistrini & horrei impẽsa necessaria est[o]: si uerò modicus fundus sit, pistrinũ & horreũ ad utilitatem solum pertinet, quia locari potest.

o l. 1. § pen. de imp.

d ¶ VOLVPTARIAE. Ad ornamẽtum solũ pertinent[p], præterq̃ in re pmercali: quapropter in prędio urbano si maritus cœnacula, quæ locari solent, picturis exornet, pictura erit utilis, nõ simpliciter uoluptaria: tãto enĩ pluris cœnaculũ locabit: quia ornatius. Has impẽsas nisi dñs ipse facturus fuisset, nec maritus, nec bonęfidei possessor deducit[q]: licitũ tñ eis est auferre, qđ cõmodè separari potest. In malæ uerò fidei possessore distinguimus, ut si

p l. qđ si her. impen.

q l. pro uoluntarijs. eo. tit.

ut si impēsa in re facta sit, quæ separationem sui natura non admittat, uideatur donasse[r]: ut si aliquo casu separentur, auferre tamen ei nihil liceat: si uerò sui natura res sit separabilis, licitum est ei auferre: nec enim donasse uidetur[s], quod auferre potest: & ita ipse extrico, licet alij differētiam in modo agendi constituant[t].

r d. §. ex diuerso.
s l. utiles. §. de peti. here.
t Bart. d. l. in fundo.

e ¶INCRVSTATIONES. Tectoria sunt parietum, ex crustis marmoreis.

f ¶LORICATIONES. Sunt superficies integendi causa, quæ ad pauimenta maximè pertinent, fiuntque ex calce & arena: qua de re M. Vitruuius lib. VII. pluta. Est & lorica quæ uallis castrorum, uel podijs apponebatur alio significatu.

daria & aquæ salientes, incrustationes[e], loricatiōes[f], picturæ.

IDEM LIB. IX. AD PLAVT.

Lex LXXX.

IN generali petitione legatorum, etiā datæ libertates competunt ex mente legis XII. tab.

IDEM LIB. X. AD PLAVT.

Lex LXXXI.

CVm prætor dicat, ut opus factū restituatur, etiā dānū datū actor consequi debet: nā uerbo restitutionis oīs utilitas actoris cōtinetū.

IDEM. LIB. IIII. AD PLAVT.

Lex LXXXII.

VErbū, amplius, ad eum quoque pertinet, cui nihil debetur. Sicut è cōtrario, minus solutū uidetur, etiam si nihil esset exactum.

IN GENERALI. Verba legis XII. tab. erāt[a]. Is uti legasset rei suæ ita ius esto. Quibus uerbis generaliter tributa est potestas legatarijs, legata sua petēdi. Sed an idem sit in his, qbus libertas testamento legata est? & ex uerbis uideretur non esse idē: qui enim libertatem legat, rem suam non legat, quippe libertas in bonis testatoris non est: & id neque uere, neque, ut Bartolus inquit[b], causatiue: sed tamē ex mēte legis idem dicēdum est. Accursius hîc uerbū petitione, intelligit pro repetitione, quod mihi nō placet, q̄uis in iure uerū sit, sub generali repetitione legatorū in substitutione facta, etiā libertates contineri[c]. Quæ res argumēto est, generali in dispositiōe etiā ea intelligi, quæ speciali priuilegio insignita sunt, ut libertates, dotes, testamenta militū, & similia[d]. Quod uerum, nisi priuilegium illud tolleretur: non enī uerisimile est generalibus uerbis uoluisse legislatorē corrigere ea, quæ fauore specialis causæ indulta sunt: ut hac in re ridiculi sint, qui contraria prodiderunt[e].

a l. uerbis. j. e.
b Bart. l. j. de leg. j.
c l. cū in subst. de leg. ij.
d l. in fraudē. in fi. de test.
e Iasi l. j. 3. nota. sol. matr.

CVM PRAETOR. In interdictis (inquit prætor) quod ui aut clàm factum est, restituas: item, quod quis spreta nuntiatione noui operis fecit, restituat, & id genus similia. Explicat Iuriscōsultus quid restituendum sit, & non solum opus[a], sed etiam omne damnum resarciendū esse testatur: hanc enim esse uim huius uerbi restitutionis[b]. Sed dubium est, cùm hîc dicitur damnū restitui, an etiam ratio lucri cessantis habenda sit. Et extat responsum apud Baldum[c] in simili specie, eius qui conuenerat damnū restituere: existimat enim huius lucri rationem nō habēdā: aliud est enī damnū, aliud cessatio lucri. Sed hæc sententia hoc responso confutatur, quo omnē utilitatem resarciendam ei esse testatū est, cui damnū debet restitui. Itaque ego hæc uerba secūdū legis dispositionem interpretor, ut in casibus, in quibus de iure, cessantis lucri ratio habetur, qui damnum restituere promittit, etiā ad id lucrum teneatur. Regulariter autē traditur, lucri quod quis uerisimiliter fecisset, rationem habendam, præterquam si cùm alterius iniuria lucrum illud acquireretur[d]. Idem in emptionis contractu seruatur[e]: cùm enim emptor, si pecuniam non det, in legitimis solum usuris condemnetur, nō fuit æquum, ut uenditor, si rem non tradat, grauius puniretur, cessantisque lucri rationem resolueret.

d l. semper. §. in hoc. §. qd' ui.
b l. ante pe. §. si ue. §. de ope. no.
c Bald. consil. 152. in j.
d l. si is cui. de fur.
e l. si sterilis. §. cū p uēd. de act. empt.

VERBVM AMPLIVS. Amplius, & minus comparatiua quamuis sint, tamen ex subiecto argumento uim comparationis quandoque amittunt[a], ponitúrque amplius pro toto, minus pro nihilo, uerbi gratia: Quis promisit se restituturum, si quid legatorū nomine ceperit amplius, quàm per legem falcidiam liceat: emergit ingens æs alienum, per quod legata omniū extinguuntur[b], certe totum restituere debebit, licet ea dictio ex proprietate sermonis partem tantum compræenderet. Finge constitutum esse, ut si prætor aliquem cōdemnauerit, amplius quàm debeat[c], ipse certa pœna afficiatur: quamuis in tota summa quis indebite fuerit dānatus, prætor uerbis legis punietur. Illud non prætereundum, hanc dictionem si pronomen illi addatur, rerum repetitionem facere[d]: ueluti cùm dicitur, hoc amplius, uel eo amplius, uel amplius quàm talē rem. Si uerò simpliciter apponatur, actū legādi solū repetere, non ipsam rem[e]. Et ita frequentius traditur

a §. l. minus. j. l. si ita.
b §. j. §. hæc uerba. si cui plus.
c Bar. l. si seruus. §. si ita. de leg. j.
d l. si sic. de lega. ij.
e d. §. si ita.

ditur: cæterum & minus aduerbium, positiuo adiunctum, cōtrariæ significationis comparatiuū demōstrat: ut, minus stultus, id est, prudētior. Terētius in Eunucho: Hoc nemo fuit minus ineptus, id est, aptior, ut Priscianus interpretat.

IABOLENVS LIB. V. EX PLAVT.
Lex LXXXIII.

PRoprie bona dici non possunt, quę plus incōmodi, q̄ commodi habēt.

PROPRIE. Cū superius dictū sit, bona intelligi ære alieno deducto, ostendit hîc generaliter Iurisconsultus quæcunq; incommodum sit, etiam si aliud q̄ æs alienū, eius respectu proprie bona non dici. Quotiescunq; ergo alicui sunt prædia maioris incommodi, quàm utilitatis, is bona ea recte non appellabit, & ideo permittitur ecclesiæ sine aliqua solēnitate huiusmodi prædia alienare[a], tanq̄ bona non sint, quod & in minore pleriq; senserunt[b]. Quandoq; tamen appellatione bonorum etiam æs alienum comprenditur, itemq; ea, in quibus plus incōmodi est, ut in bonorum possessione. Sed quid in legatis? pone eum qui L X. habet, alijs X X X. mihi tertiā partem bonorum legasse, X X. ne, an X. consequar? & X X. me cōsequi, nec quę alijs legata sunt, deduci Bartolus censuit[c]: quamuis enim deducto ære alieno bona intelligantur, quæ tamē legata alijs sunt, æs alienum ipsius testantis nō erant: quòd si ea huiusmodi fuissent, ut in illis lex falcidia locum nō haberet, qualia sunt, quæ ad pias causas transferunt[d], de mea solum portione fiet deductio: unde in proposita specie cæteris legatarijs X X X. mihi decem, hæredi X X. relinquentur, & ita plerique tradiderunt.

a § pe. ī auth. de non ali.
b Iaso. l. ij ī. de offi. eius.
c in. l. si quis seruum § fi. de lega. ij.
d Auth. similiter. C. ad l. fal.

PAVL. LIB. III. AD VITELLIVM.
Lex LXXXIIII.

FIlij appellatione, omnes liberos intelligimus.

FILII. Filium pleriq; ab amore dictum uolūt, quasi φίλιον, sed syllaba refragatur. Ipse magis à Græco sermone υἱὸς dictum arbitror, addito ex more Aeolico digammate ϝυιός, sicuti ϝελένην ἑλένην dixerunt. Aeolico autem sermoni nostrum simillimum esse Fabius Quinti. tradit. Prior tamen deriuatio à cæteris approbatur, atq; hanc esse rationem existimant, quòd etiam nepotes filij dicūtur, cùm & in illis sit mutuus aui amor. Ipse ex sermonis proprietate appellatione filij nepotem contineri non arbitror[a], sed ex interpretatione, quæ in dispositione legis generaliter procedit[b], & id etiam in odiosis, nisi ratio diuersa aliud suadeat. Ecce, miles à tutela præterq̄ filij commilitonis excusationem habet, quid si sit nepos? certe in eo est diuersa ratio: quia pater non militauit, licet auus fuerit miles[c]. Rursus: Filij fideicommisso grauati tametsi uolente testatore fructus in rationem quartæ nō imputant[d], quod in solatiū grauaminis lex illis specialiter indulsit, ergo ad alios trahēdum nō est. At in dispositiōe hominis, qui de filio loquitur, de nepote nō intelligetur[e]: nec enim in eiusmodi materia fit extēsio, nisi alicūde de mēte conijciamus[f], ut cū alioquin dura separatio induceretur[g], uel extranei suis præponerētur, uel usus testatoris hoc suaderet[h]. Idem si natura contractus, ut cū cliens beneficiariū fundū pro se & filijs accipit[i]: natura enim huius cōtractus est, ut in nepotes trāsmittatur.

a l. quod si nepotes. de testa. tut.
b l. filius. ad Mac. l. senatus. de ritu nup. l. ij § si mater. ff. ad Tertul.
c l. sed & milites. de excu. tut.
d l. iubemus. C. ad Treb.
e § fin. insti. q dat. tut.
f l. liberorum. ĵ. eodem.
g l. lucius. de hære. insti.
h l. alimēta. de ali. leg.
i l. as. §. instituens. in. l. gallus.

MARCELLVS LIB. I. DIGEST.
Lex LXXXV.

NEratius Priscus tres facere existimat collegium: &

NERATIVS. Fuerunt fortasse, qui crederent duobus constare collegiū, quandoquidem & collegæ dicantur, duo ad idem officium electi. Neratius tamen tres mauult, cuius sententiā tanquam probabiliorē Marcellus probat. Cùm enim collegium sit uniuersitatis nomē, aliquid ultra dualem numerum requirit. Sunt autē uaria collegia, sicut fabrûm, qui arcendis incendijs instituti sunt: dendrophororū, qui arbores cædunt, & torreni: centonariorum, qui uilia artificia exercent, quorū artificum quàm plures alibi nominantur[a]: qui quòd tenuiores sint, possunt se collegijs congregare, & stipem conferre. Permissa etiā sunt mastigophororū, quos disciplinatos uocāt, collegia, quòd rei sacræ causa conueniant, ea & scholæ, & confratriæ appellātur, quippe uaria sunt nomina, collegiū, corpus, militia, cōmilitium, societas, thiasus, ordo, cōuenticulum, sodalitium, quæ eādem ferè uniuersitatem significant. Sunt autem iure quæcunq; collegia prohibita, nisi permissa expresse reperiantur: habuere enim maiores nostri ea suspecta, nec multitudinem coire sine legitimo rectore uoluerunt: nam uidimus plerunq; etiam sub sacri conuētus prætextu, multa improbos aduersus pudicitiā & leges moliri, quod T. Liuius libro XXXIX. eleganter prosequitur. Extat etiam hac de re Traiani Imper. rescriptum ad C. Cęcil. Plinium. Sanè quod de collegio hîc traditur[b], de familia quoq; dici suprà uidimus. Vbicunq; autem dubitatur, aliquis in collegium admittendus sit, an

a l. fin. de iure im.
b l. detestatio. § fi.

hoc magis sequendum est.

CELSVS LIB. V. DIGESTORVM.
Lex LXXXVI.

QVid aliud sunt iura prædiorũ, quàm prædia æqualiter se habentia, ut bonitas, salubritas, amplitudo?

MARC. LIB. V. DIGESTORVM.
Lex LXXXVII.

VT Alphenus ait urbs est Romana, quæ muro cingeretur. Roma est etiã, qua continentia ædificia essent: nam Romam non murotenus existimari ex cõsuetudine quotidiana posse intelligi, cũ diceremus Romam nos ire, etiã si extra urbẽ habitaremus.

CELSVS LIB. XII. DIGESTORVM.
Lex LXXXVIII.

PRopemodũ tantum quisque pecuniæ relinquit, quã

fit, an id minus, pro admissione pronuntiandum Baldus[c] respõdit: id enim esse fauorabilius. Sed finge scholares seu collegas certæ ecclesiæ neminem aliquo defuncto subrogare, ut quò pauciores sunt, eò tutius in suos usus reditus pios uertãt, quomodo prouidebitur? Et puto si non minori quàm trium numero sint, nõ posse cogi, ut alios substituãt, uel eligãt, & id huius responsi argumento, nisi tam ampli sint reditus, ut recte administrari à tã paucis nequeant: illud constat, negligẽtes, uel fures ab episcopo amoueri posse[d].

c Bald. consil. 183. in 3.

d l. nulli. ubi Bal. C. de episco. & cle.

QVID aliud. Iura prædiorũ seruitutes esse, siue de rusticis, siue de urbanis loquamur, dubium non est. Sed Iurisconsultus hic interpretatur clausulã, quæ in instrumentis apponi consueuit, cum quis prædia cum iuribus suis restituere promittit: intelligitur enim, ut eius equalitatis reddat, cuius acceperit, eiusdem scilicet bonitatis, salubritatis, amplitudinis. Quapropter legẽdũ hic est, æqualiter: non autem, qualiter: nam rauo sensus, & recti sermonis non constaret. Illud tamen nõ negauerim, seruitutes ipsas qualitatem prædiorum, non autem substantiam respicere[a]: quapropter eas sic descripsit Baldus[b], ut seruitus sit accidentalis habitudo & extrinseca qualitas prædij. Bartolus uerò subtilius definiuit[c]: Seruitus est quoddã ius prędio inhęrens, quod eius utilitatem respicit, uicini diminuit. Planè hoc in responso, ius pro qualitate rei inhærente ponitur, sicut & alibi pro commoditate[d]: sed & pro nuda facultate plerunq; usurpatur, ut si dicam: Ius mihi est per uiam publicã eundi: uel filiusfam. seu seruus adeundi ius habẽt: fit enim interpretatio, ius adeundi, id est, facultatẽ, ut Aret. sensit[e]. Sanè Alexander eum, cui ex iuribus prædiorum quicquid uellet alienare, cõcessum erat, posse reditus ex fructibus perceptos distrahere, huius legis argumento respondit[f].

a l. pe. de euic

b Bald. auth. ei qui. C. de bo. aut. iud.

c Bart. l. j. de ser.

d l. quod dicimus. j. eo.

e Aret. l. legatũ. de leg. j.

f cõs. 15. in 2.

VT ALPHENVS. Quoniam urbs ab urbo parte aratri dicitur, quo solebãt in condendis ciuitatibus maiores uti, sicq; muros definiebant, meritò urbs solum dicitur, quod murotenus ambitur. Roma uerò etiam continentia urbi ædificia significat, quod suprà latius attigimus[a]. Sanè cum urbem sacrã appellamus, sunt qui Hierosolymitanam accipiant, ut Baldus[b]. Ego Romam potius intellexerim, sicut & cum æternã dicimus[c]: Ausonius: Vrbis ab æterne deductam rege Quirino. Vt mirũ sit, quod literatores quidã ibi legunt, Hectoreæ. Ostẽdit & id uarijs locis Amianus. Cæterũ cum Iuriscõsultus consuetudinẽ loquendi in testimoniũ adducat, hinc apparet secundũ cõmunẽ usum uerba potius accipi, quàm secundum proprietatis originem, quod etiã in pœnalibus & odiosis receptũ est. Sed hæc ita pleriq; declarant, ut in dispositionibus peritorum, eorum usus attendatur[d], sicut in idiotarum sermone, consuetudo imperitorum: quod non displicet. In dubio autem unum eundemq; usum esse credemus, nec aliter loqui plebem, quàm patritios[e]. Sed & si constitutum sit, ut uerba ad literam intelligantur, uel propriè, tunc communem usum imperitorum nõ attendemus, eruditorum uerò obseruabimus[f]: Quandoquidem consensus eruditorũ, ut Fabius scribit, cuicũq; proprietati pręualet: penes enim eorum usum, arbitriũ est, & ius, & norma loquendi, Horatio autore. Probato autem usu præsentis anni, non sequitur eundem retro fuisse obseruatũ: nisi ab eo tẽpore cœpisset, cuius initij nulla esset memoria: quod enim tandiu uiguit, semper fuisse obseruatũ, etiam ante hominum memoriam, creditur: idq; pleriq; omnes scripsere.

a l. ij. 3. eo.

b l ij C. de naut. fœn.

c l. j. C. de su. ar. lib. xj.

d Bald. c. j. de suc. feud.

e l. si chorus. §. j. de le. iij.

f Mod. in rub. de oper. nonum.

PROPEMODVM. Quæcunque res secundum pecuniam æstimationem recipiunt, nõ autem pecunia secundũ res: etenim iure gentium ea de causa signatus est nũmus, ut commercia rerum facilius celebrarentur, functionemq; ex eo reciperent, quæ in rebus non est, unde minus in usu cœpit esse permu

 tatio

ratio[a]. Si igitur tu decem debeas, & pro his decem ego fide mea totidem modios tritici esse iubeam[b], tanquam de alia re promiserim, fideiussio non ualet: nec enim res pecuniæ loco succedit, sed pecunia quibusdam casibus loco rei[c]. Planè dubium est, cum quis in censu habere dicatur, quātum pecuniæ ex bonis refici pōt, quomodo ineunda sit ratio, an ducto ualore secūdū communem æstimationem[d], an secundum reditus, ut tanti res censeatur, quantum uiginti annorum reditus conferunt[e], an quanti uendi potest: quod uerius uidetur, respōsi enim huius uerba hoc indicant[f]. Cum enim res in pecunia functionem recipiant, tāti æstimari debent, quantum pecuniæ reperitur, nisi de rescissione propter læsionem agamus[g]: tunc enim is censetur læsus, qui à communi cursu aberrat. Sed & quoties rem æstimamus eius respectu, qui eam acquisiuit, siue titulo hæreditario, siue ex contractu, tantum eum adeptum dicemus, quantum communi æstimatione res uendi potest[h]: nec enim affectionis ipsius ratio est habenda, nec etiam quid alius tunc sit oblaturus, cū is qui eam est adeptus, ne licitantis affectio deinde minuatur, non sit compellendus, eam quàm primum uendere. Vnde summa ratio est, ut tali casu cōmunem ualorem potius æstimemus, in qua æstimatione redituum quoq; ratio habebitur[i]: quod autem communiter reperitur, id iustum pretium est, utpote quod ex ualore rei, non ex affectu cōstituatur. Quapropter cum in lege iusti pretij fit mentio, de eo quod communiter perciperetur, intelligemus[k].

a l.j. de contr. emp.
b l. si im fide. de fideius.
c l. imperator. in fi. de leg. j.
d l. pretia. ad l. fal.
e auth. perpetua. C. de sa. san. eccl.
f l. mortis. 4. in fi 3. de do na. cā mor.
g l. ij C. de rescin. uen.
h d. l. pretia.
i gl. in d. auth. perpetua.
k Alexā. l. qui Romæ § co hæredes.

tum ex bonis eius refici potest. Sic dicimus centum aureos eum habere, qui tantum in prædijs, cæterisq; rebus similibus habet. Non idem est in fundo alieno legato, quanq; in hæreditaria pecunia parari pōt: neq; quisq̃ cum qui pecuniā numeratam habet, habere dicit, quicqd ex ea præstari potest.

POMPONIVS LI. VI. AD SENATVSCONS.
Lex LXXXIX.

BOues magis armētorum, quàm iumentorum nomine appellātur. ¶ Hoc sermone, dū nupta erit, primæ nuptiæ si

BOVES. Veteres à iungendo iumenta appellabant, quòd currui iungerētur: ea erant equi, & muli: boues uerò armenta potius dicebantur, ab arando[a], ut Varro inquit, quòd principalis eorum usus is esset. Igitur legatis iumentis, nō uidetur de bobus actū[b], & Aediles cum de iumento mentionem fecere, subdiderūt etiam de pecoribus[c], ut boues compræenderentur. Lucius tamē Columella lib. VI. iumenta appellari credidit, quæ nostrum laborem, uel onera subuectando, uel arando iuuarent. Sed aliter Iurisconsulti sentiunt: lege enim XII. tab. à iungendo, non à iuuando iumenta dicuntur: ut A. Gel. est autor. Videtur tamen nobis ex eruditorum usu Columellæ approbari sententia.

a l. seruis. de lega. iij.
b l. legatis. § fi de leg iij.
c l. ædiles. § iumētorum. de ædi. edic.

¶ §. HOC SERMONE. Hæc dictio dum, eā significationē habet quā donec, & q̃diu: unde proprie hæc uerba īterpretant̄, donec, seu quandiu erit nupta: referuntur que, ut Pomp. ait, ad primas nuptias. Cuius rei rōnē arbitror, quia eis dissolutis, uerba cessant: amplius enim nupta non est: & quod semel desinit, rursus nō cōualescit[d]. Communi tamen calculo aliter traditur[e], uidelicet regulam esse, ut sermo simpliciter prolatus, de primo tantum actu intelligatur[f], eam non procedere in sermone negatiuo[g], ut si testator mādet, ne filiæ suæ mercatoribus nubant: nam neq; secundas nuptias cum eis cōtrahere poterunt[h]. Ideoq; in dispositione legis: nā si lex uelit causas inter agnatos compromitti, compromittendū semper erit, donec lis finiatur[i], sed & si prior actus sit nullus, de secūdo ita suadente æquitate intelligemus[k]. Quin etiam si materia sit fauorabilis, interpretatione eam adiuuabimus, ut sequentes quoque actus contineantur. Vnde si uxori suæ quis alimenta legauerit, etiam de secūda intelligetur. Et ex facto ita respondit Alexan.[l] Idem cum pater filiæ, casu quo uidua sit, habitationem domus relinquat: nam si tertio & quarto uidua fiet, legatum consequetur: quoniam uerba hæc generalia sunt, & ad rē natura sui multiplicabilem referuntur[m]. Sed & generaliter ex subiecto argumento aliter interpretabimur: quid enim si natura rei iterationem requirit? ut si uestitum testator uxori legauerit[n], uel princeps priuilegium aliquod mihi concedat: solent enim ea perpetua esse, nō autem quàm primum finiri[o]. Quid si ex primo actu menti disponentis nō satisfiat? ut si procuratorem ad appellādum constituam[p], an à prima sentētia solū appellabitur? & hæc quidem cōmuniter approbantur. Hincq; Othonis Maguntini antistitis fraus iniusta detegitur, is Alberto Francorū comiti sub iurisiurādi fide persuasit, ut relicta inexpugnabili, quā insederat, arce, secū ad Ludouicū regem, cuius

d l. stip. de dote. 3 de iure dot.
e Ias l. diuortio. §. qd' in anno. 3. sol. matri.
f l. dotis promißio. de iure do.
g l. si sic stip. 3. de uerbo. obli.
h Old. cōsi. 76.
i Alex. l. si cū dotē. §. j. solu. mat.
k l. hæc conditio j. de condi. & demō.
l consi. 171. in ij l. placet. 3. de liber. & posthu.
m But cōs. 30.
n Bald. l. j. C. de fideicom.
o Felt. c. ij. de treug.
p Bald. l. fideicō. § si quis x. de leg iij.

fus filium occidisse insimulabatur, descenderet: se enim uel eum regi conciliaturum, uel sospitem in arcem reducturũ, uixq; egresso, tanq; melius esset prius prandere, iussit ut reuerteretur: mox finito prãdio, ad regẽ duxit captiuũ: cũq; ad supplicium duceret, antistitis periurium accusanti respondit, se datæ fidei satisfecisse, religioneq; exsolutũ, cum eũ prandendi causa in arcẽ incolumẽ perduxit. Dignus ꝑpetua nota sacerdos, qui ignorauerit fraude periurium astringi, nõ solui.

gnificantur. ¶ Inter reddere, & edere rationes, multũ interest: nec is qui edere iussus est, reliquum reddere debet: nã & argẽtarius edere rationẽ uidetur, etiã si, quod reliquũ apud eum sit, non soluat.

VLP. LIB. XXVII. AD SENATVSC.

Lex XC.

QVi, uti optimæ maximæ sunt, ædes tradit: nõ hoc dicit, seruitutem illis deberi, sed illud solũ ipsas ędes liberas eẽ, hoc est, nulli seruire.

PAVL. LIB. II. FIDEICOM.

Lex XCI.

MEorum & tuorũ appellatione, actiões quoq; cõ

¶ §. INTER reddere. Edere est rationes exhibere[q], & copiam describendi facere. Reddere uerò est computare, & reliqua restituere[r]: quod si ad reliqua quis non tenetur, nec quidẽ ratiões reddere debet[s]. Hincq; est, quod uulgò dicimus, ubi duo ꝓpter unũ, ibi unum. Edere autem tenentur argentarij, tanquam fides eorum publice approbata sit: habebant enim argentarij tabernas in foro, & priuatorum pecunias sub fœnore locabant, eligebanturq; magnæ fidei homines, & eorũ codicibus fides dabatur. Hodie uerò per chirographa debitorum manu subscripta, & à proxeneta agnita res tractatur: at numularij, & trapezitæ, & mensarij, collectarijq; inferioris gradus erant, nec tantæ autoritatis: quod etiam ex Plauto facile est dignoscere.

q l. j. §. de edẽ.
r l. cum seruus. de condi. & demon.
s l. qui libert. § j. de euic.

QVI, VTI. Clausula est in alienationibus rerũ immobiliũ poni solita, quum dicimus, nos prædiũ uti optimũ maximũq; est tradere: quæ clausula nihil de eius bonitate, amplitudineq; diminutum esse significat, & ideo liberum dari: quia si seruitutem aliquam deberet, de eius iure diceretur diminutum: quamuis ergo hac clausula fundum liberum esse ostendamus, non tamen ideo deberi illi aliquam seruitutem per uicinos pollicemur[a]. Sanè qui fundum simpliciter uendit, si seruitutem debeat, talem, qualis est, præstare debet[b]: competit tamen emptori actio quãti minoris, si seruitutis ignarus rẽ emit[c]: poterit etiam ex empto agere[d]. Quòd si additum sit, optimum maximumq; uendi, tanquam fides seruata non sit, nec uenditor parte sua adimpleuerit, posse etiã ad rescissionẽ cõtractus agi uerius est. Sed & si uicinus seruitutem imponi aduersus emptorẽ obtinuerit, per actionẽ de euictione prouidebitur[e], atq; ita ego sentio, licet Accursius aliter: qui eo solum casu talem, qualis est, fundum præstandum credidit, cum uenditor expresse prędixit, se eum uti optimus maximus est nolle præstare[f]: quæ interpretatio Iurisconsulti uerbis non quadrat.

a l. penul. 3. de euict.
b l. cũ uẽderes. 3 de contra. emp.
c l. quoties de ædi. edic.
d l. in uẽditio. de act. emp.
e l. penulti. de euict.
f d. l. cum uenderes.

MEORVM. Quoniam meum dicitur id, qđ uendicare possum[a], constetq; actiões tanquã res incorporales, non uendicari, uidebatur hac appellatione eas non contineri, sed Iurisconsultus aliter censuit. Qui ergo omnia sua, uel omnes res suas donat, & nomina debitorum donasse intelligetur, & ita cõmuniter traditum est[b]: idẽ ẽm est, siue omnia mea dixerim, siue addito uniuersali substantiuo, omnes res meas, seu bona mea dicam. Sed si generale substantiuum adpositum proponatur, ut si quis dicat, argẽtum meum, uestes meas, hæc pronomina ad dominium, uel quasi dominium referẽtur[c]: nisi subiecta materia aliud uelit, ut cũ seruo uel monacho pecunia sua legatur, nec enim illi quicquam in dominio habere possunt[d]: uel cum de famulis suis quis loquitur, nã si in dominio eos suo haberet, serui essent, non famuli. Sed & cum colonus uineas suas, armiger (quem hippagiũ uocant) equos suos dicit, ratione curæ intelligitur, non dominij[e]. Quoties uerò substãtiuo particulari id pronominis iungitur, demonstrationẽ facit, præterquam si futurum respiciat, ut cum lego, Stichum qui meus erit, tunc conditionale legatum est[f]. Celebre est Biantis illud dictum, cùm patria sua capta, omnes cum rebus suis fugerẽt, ipse interrogatus, cur solus bona sua non asportaret: Ego, inquit, omnia mea mecum porto. Inde ostendens bona animi propria & nostra esse, non corporis. Scribit Philostratus, Cyrum Persarum regem, cum exercitum in Odrysios moueret, oraculum Orphei consuluisse, responsumq; accepisse, τὰ ἐμὰ ὦ κῦρε σά, id est, mea ò Cyre tua. Quod ille interpretatus est, tanquam Odrysios, quibus Orpheus imperauit, subacturus: cum ad

a l. quntum. de au. & arg.
b l. si legatus. §. si qs. l. nã quod. § fin. ad Treb.
c l. seruos dũt. de leg. iij.
d l. iiij. de manumiß.
e glos. l. ij. in prin. de ori. giur.
f l. iiij. de le. j.

genus

genus mortis alluderet. Sicut enim Orpheus à mulieribus interfectus est, ita Cyrus à Massagetarum regina. Quibus exemplis constat has dictiones latissimæ significationis esse.

tineri dicendum est.

IDEM LIB. VI.
Lex XCII.

PRoximus est, quē nemo antecedit: supremus est, quē nemo sequitur.
CELSVS LIB. XXIIII. DIGESTORVM.

PROXIMVS. Superlatiuum nomen est, & ideo ex natura sua positiuum præsupponere deberet[a]: sicut optimus præsupponit cæterorum meliorem, & maximus ampliorem[b], sed tamē in iure hoc non seruamus. Et cū lex proximo agnato hæreditatem deferat, si unus solum superfuit, is proximus dicetur[c]. Quod & de dictione primus, obseruādum est: unde primogenitus dicetur, quē nemo sequitur, dum ante se neminē habeat[d]. Sed & lex, quæ primogenito regnum defert, in eo locum sibi uendicabit, cuius fratres maiores natu ante delatā hæreditatem decessere: quod etiam approbat Baldus[e], quoties qs sibi & primogenito emphyteoticū ius acquirit[f]: satis est enim, ne aliquem ante se habeat. Quod & in pluribus recipiendum est, ut duo eiusdem gradus, ambo ad successionem admittātur. Et si corona muralis ab Imperatore illi promissa sit, qui primus murum ascenderit, si duo eodē tempore ascenderint, utriq; sua debebitur: Verum est enim eos primos, quos nemo antecessit. Et ita obseruasse P. Scipionem autor T. Liuius est, lib. XXVI. nec nostrates Doctores omnino reclamant[g]. Et quod de proximo dictum est, eadem ratiōe in supremo receptum est, ut supremus dicatur, quem nemo sequitur: ut cum prætor bonorū possessionem secundum tabulas supremas pollicetur[h]: fitq; hac ratione, ut si unus superest, idem proximus & supremus sit. Quod annotandum est, cum quis ei, qui supremus morietur, substituit[i]. His cōsequens est quæstio, cum filio testator substituit, eum qui tūc secundogenitus erit filiorū sororis suæ, & defuncto primo, collitigat secundus cùm tertiogenito: putauerim enim tertium admitti, quia tūc is secundogenitus est filiorum sororis, & ita ex facto respondi.

a l. ubi. de uerbo. obl.
b l. illa uerba. j cod.
c l. j. §. proximi. unde co.
d c ioseph. extra cod.
e Bal. l. si quis. §. talem. C. de sec. nup.
f l. ij. col. ij. C. de iu. emph.
g l. q filiabus, §. j. de le. j.
h l. j. §. j. de bo. poß. sec. tab.
i l. qui duos. de reb. dub.

MOVENTIVM. Licet mouētia actiuam significationem respiciant, sicut mobilia passiuam, tamen pro eodem accipiūtur, nisi aliter de mēte cōstet: ut in edicto prætoris[a], in quo executionem rei iudicatæ non prius fieri debere in mouentibus, ut equis, mulis, asinis, bubus, & similibus, ostenditur, quàm in mobilibus facta sit, dum tamē id debitori cōmodius uideatur. Dum ergo hoc in responso legitur, si tamen apparet, castigatior lectio est, si nō apparet, & id etiam Latini sermonis ratio postulat.

a l. à diuo. §. ij. de re iud.

Lex XCIII.

MOuentiū, item mobilium appellatione idē significamus, si nō apparet defunctū animalia dūtaxat, quia se ipsa mouerēt, mouentia uocasse: qđ uerū est.

Sed an nomina uel iura mobilium uel immobilium appellatione comprændentur? Et non comprændi certū est[b], separata qppe est species. Sed si sub altera prædictarū specierū hęc quoque collocāda est (ut quia cōstet de omnibus bonis actum) de eis iudicabimus, quod de actionibus: ut si rem mobilem petam, id nomen inter mobilia computetur, si rem immobilem, inter immobilia. Et hoc Dynus probauit[c], quod ex ui sermonis non est, sed ex interpretatione legis: quoniam qui actionem habet, rem ipsam habere uidetur. Sed & si constitutione prohibitum sit, quæcunq; bona, siue mobilia, siue immobilia in extraneos trāsferri, de iuribus quoq; actū uidetur. Iura enim improprie inter immobilia computantur. At illa dictio, quæcunque, propter generalitatem etiam ad hosce improprios casus trahitur[d]. Vnde, quicunq; hæres, etiam improprie hæredem comprændit: & cum de quibuscūq; contractibus loquimur[e], etiam de abusiuis dicimus: quod tamen procedit, cum nulla differētiæ ratio assignari potest. Et quod de nominibus diximus, in annuis quoq; reditibus locū habet[f]: in quibus tamē fit huiusmodi distinctio, ut si perpetuò debeantur, immobilibus æquiparentur: si uerò breui tempore sint duraturi, mobilibus[g]. Sed hanc ego distinctionem ita intelligo, ut si dies cessit, incipiātq; iam deberi, mobilibus æquiparētur: nam cum actio inde competat, uidetur res ipsa haberi, alioquin immobiliū potius similitudinē in eis approbo. Illud nō prætereundum, iura quādoq; mobilibus potius adscribi, q̄ immobilibus, quoties ratio hoc suadet: ut si lex prohibeat bona mobilia curialium sub cuiusquam aspectu diuidi[h], ne paupertas alicuius detegatur: nam etiam iura continebimt, & illa enim latere, in absconditoq; esse possunt: quod de immobilibus dici nequit. Sanè nec illud omittendū est, quod sententiarum lib. III. titulo de legatis, scriptum Paulus Iurisconsultus reliquit[i]: Is mobilibus,

b l. quā tuberonis de pec. d. §. ij.
c Dy. l. pōt. 3. de aut. tut.
d Ro l. in tēp. in fi de usuc.
e Mod. l. unius. §. cognatorum 3. de quæsti.
f cle. exiui. de uerb sig.
g c querelam de elect.
h l. ij c. quādo quæ pars.
i l. si chorut. de leg. iij.

bilibus, inquit, legatis, aurum uel argentum non debetur, nisi de his quoq; manifeste sensisse testatorem possit ostendi.

IDEM LIB. XX. DIGEST.
Lex XCIIII.

Verbũ reddẽdi, quãquàm significatũ habet retro dãdi, recipit tñ & per se dãdi significationẽ.

MARC. LIB. XIIII. DIGESTORVM.
Lex XCV.

Potest reliquorũ appellatio, ẽt uniuersos significare.

CELSVS LIB. XXV. DIGESTORVM.
Lex XCVI.

Littus[a] est, quousque maximus fluctus à mari peruenit: idq; M. Tulliũ aiũt, cum arbiter esset, primum constituisse. ¶ Prædia[b] dicimus aliquorum

VERBVM reddendi. Reddere quãdoq; capitur simpliciter pro dare[a]: unde si testator alicui centum reddi iubet, quãuis nihil ipse accepisset, tamẽ legatum deberi dubiũ nõ est. Quod tamen Accursius ex interpretatione[b] legis esse arbitratur, non ex sermonis proprietate. Reddere enim propriè est retro dare, nam plerũq; per abusum hanc præpositionẽ superflue addimus: ut cum Lucilius dixit: Repudiũ remissum, id est, simpliciter missum. & Terẽtius: Renũtio futurũ, id est, nũtio: quod nec Grãmatici omisere. Verbũ aũt dãdi ꝓprie reddẽdi significatũ habet: qa qui reddit, utiq; dat: q repetit, petit. Hinc dicimus, soluto matrimonio dotẽ peti[c]: qm̃ id uerbũ generalius est, & repetitionẽ quoq; cõtinet. Sanè huius legis argumẽto respõdit Bar.[d] cũ duo fratres in diuisione certũ fundũ excepissẽt, ꝓ dote uxori reddẽda, tametsi nõ cõstet ullã dotẽ eos accepisse, tamen fieri interpretationẽ tanq̃ dotem dari simpliciter stipulati sint. Quo casu absenti mulieri fauore dotis actio quæritˀ. Quod & in uerbo restituendi, quosdã approbasse suprà retuli[e].

a l. lucius § j l. hæres. de leg. iij.
b l. j § eleganter. dep.
c Bart. in rub. sol. mat.
d Bart. consil. 123.
e in l. restituere.

POTEST. Reliquorum appellatio propriè ad partẽ restãtem refertur, à qua sermonis ꝓprietate in dubio nunq̃ recedimus[a]. Vnde si ex fideiussoribus alter X. promiserit, alter reliquum, si primus soluere nequeat, non tamẽ secundus in totũ cõdemnabitˀ. Sed & testator, qui illud quod residuum est pecuniarũ, apud argẽtarium ecclesię legat, si deinde nouis lucris eam summã auxerit, nõ tamẽ totã legasse uidetur[b], sed id solum quod tunc erat. Quapropter Barbatij sententiã nõ probo[c], qui cum Rom. põtifex cuidã præposito indulsisset, ut de redditibus sacerdotiorũ liberè testaretur, dum tamẽ de residuo liberalem se erga ecclesiã exhiberet, respõdit saltem dimidiam partẽ appellatione residui contineri: quod ipse nõ approbo, cum residuũ propriè de quacũq; restãte parte dicatˀ: satis ergo erit, si boni uiri arbitratu munificus sit. Sed & eadem ratione factũ est, ut qui X. pro residuo soluerit, censeatur liberatus[d]: cum enim creditor eam summam sibi restare fateatur, cõsequens est, ut ea persoluta debitor libereˀ. Recedimus tamen quãdoq; à proprietate sermonis, ut quia hoc materia suadeat, uel narrantis inuectio: fitq; eo casu, ut residuũ quãdoq; totũ, quãdoq; nihil inducat[e]. Finge testatorem ex semisse spuriũ instituisse, ex residuo Titium: cum spurius sit incapax, uideˀ Titius in uniuersum institutus: nec enim pro parte solũ uoluit testatus decedere. Qua ratione siqs partẽ domus uxori leget, quã uiuens ipse solebat inhabitare, si integrã inhabitabat, tota debebitur[f]: siue quia uideˀ partẽ dixisse respectu aliarum domuum, siue quia præualet intẽtio, ex alijs uerbis cõlecta, proprietati uerborum. Finge è conuerso Titium in asse institutum, Sempronium in residuo, certe nihil ei debebitur, cum nihil supersit[g]. Non recedimus ergo à priore significatione, nisi ex coniectura uoluntatis, atq; sic communiter dici consueuit.

a Mod. l. ij C. de hære. inst.
b Paul. l. cũ stipulamur. §. de uerb. obl.
c Barb. consil. 33 in j.
d l si ex pluribus. de acce.
e l. ij. C. de hære. inst.
f l. uxori. de lega. iij.
g l. itẽ quod § sed si. & l. q non. de hære. instit.

LITTVS. a ¶ Littus propriè maris est, ripa fluminũ. Veteres tamen μεταφορικῶς littus de quacũq; extremitate dixerunt: qua ratione Verg. Iacet (inquit) ingẽs littore truncus. Illud sic diffiniuit Gallus Aquilius, ut littus sit quousq; hybernus fluctus eluderet, ut apud M. Ciceronem in Topicis relatum est. Sunt autẽ hyberni fluctus maximi: quòd eo tempore circiter uergiliarũ occasum tempestatibus maria cõturbãtur: quãobrem ex die terno Iduũ Nouembris, usq; in diẽ VI. Iduũ Martij, maria clauduntur, ut libro IIII. rei militaris Vegetius scribit: quod tamẽ in præsentia non obseruatur. Nihil enim inausum reliquit nostrorum temporum auaritia.

b ¶ §. PRAEDIA. Tres fratres certa prædia habẽt diuisa, nec in alterius portione ullũ ius est alteri, an recte dicemus, prędia illa esse illorum fratrum[a]? Et huiusmodi sermone uidebatur potius significari, esse communia, & indiuisa, sed tamẽ etiam facta diuisione recte sic dici, Iurisconsultus ait: debent enim uerba congrue adaptari[b], & secundũ debitũ ordinẽ intelligi, ut quãuis de uniuerso uerba cõcipi uideantur, de singulis uniuersi partibus actũ censea

a l. recte. §. quotus. s. eo.
b l. gallus. §. j.

censeamus. Nam & si testator pluribus filijs institutis[c], subijciat, si aliquis eorũ decesserit, uolo hereditatẽ meam pauperibus distribui, aliquo decedẽte erogabimus non hæreditatẽ totam, sed eam portionem, quæ decedẽtis fuerat: fitq; uniuersi interpretatio pro singulis eius portionibus. Qua ratione & quandoq; genus pro singulis sui partibus accipimus, & pro tẽpore exponimus, pro qualibet temporis parte[d]. Sed & si lex aliqd pecuniæ indicat agẽti ad domũ, etiã qui partẽ uendicat tenebit[e].

c ¶ VEL ALIO. Id est, etiã alio. Vel cõiunctio quãdoq; augmẽtatiua est, ut hic, & apud Ver. Vel Priamo miseranda manus. Sicut è conuerso diminutiua, ueluti cum lex mandat Christianis[f], ut animũ demittãt, quod uel capitis inclinatione testentur: capitur ibi uel, id est, saltem. Quandoq; disiunctiua, ut promittis Stichum uel Pamphilum? Quandoq; coniunctiua[g], ut in eo qui sibi uel hæredibus stipulatur. Quandoq; exemplaris, ut apud Terentium: Vel hic Pamphilus quoties iurabat Bacchidi, id est, ueluti Pamphilus. Aliquãdo correctiua, ut si dicã, Tiburi uel Romæ optime uiuitur, interpretamur enim uel potius Romæ. Plerũq; declaratiua, uel, pro id est, ut cũ inter genus & speciem ponitur, ueluti in lege Aquilia, quadrupedem uel pecudem.

CVM STIPVLAMVR. Cum pecuniæ uerbũ generale sit[a], si emptor hæreditatis stipuletur à uẽditore, quanta pecunia ex hæreditate ad eũ peruenerit, species ipsas stipulatus uidetur, nõ pretia earum[b]: idem si quãtas summas sit stipulatus: quod etiã in legatis obseruatur: uerba enim huiusmodi de certis corporibus nõ impropriè accipientur. Sed quid si aliquis quantitatis nomine usus fuerit? Et species cõprændi eodem argumẽto proditum est[c]. Mihi res dubia uidetur: dictio enim quãtus, ad amplitudinẽ refertur, at quãtitas non uidetur secundum usum accipi pro certis speciebus. Sed an hæc stipulatio etiã iura comprændet? Et dubium nõ est comprændi[d]: sortiuntur enim nomina naturam rerum corporaliũ, & eius loci esse existimantur, ubi debitores conueniri possunt[e].

CVM BISSEXTVS. a ¶ Habuere ueteres Romani institutum à Romulo annum X. mensium, qui erat dierũ CCCIIII.

esse, non utiq; communiter habentium ea, sed uel alio[c] aliud habente.

IDEM LIB. XXXII. DIGESTORVM. Lex XCVII.

Cum stipulamur, quanta pecunia ex hæreditate Titij ad te peruenit, res ipsas, quæ peruenerũt, nõ pretia earũ spectare uidemur.

IDEM LIB. XXVIII. DIGESTORVM. Lex XCVIII.

Cum bissextus[a]

Incipiebatq; Martio mense: quę ratio cũ neq; solis, neq; lunę cursui cõueniret, Numa duos menses addidit, Ianuarium & Februariũ, atq; ita dies distribuit, ut omnino CCCLV. essent. Sed qa hæc quoq; cõstitutio nõ quadrabat, necessariò intercalaris mensis constitutus est, id est, mẽsis interpositius, arbitratu põtificum, qui alternis annis nunc XXII. dies, nunc XXIII. intercalabãt. Is mẽsis adstititius erat, & ꝓpe finem Februarij: qa is ultimus anni, inserebatur. Sed huic quoq; modũ cursui solis non conuenire, cum C. Iul. Cæsar animaduertisset, decẽ dies addidit, intercalariũq; mensem substulit. Et quoniã solis cursus annuus quadrantem quoq;, id est, sex horas occupat, singulis quibusq; quadriennijs diem inseruit, qui Bissextus dicitur: intercalatur enim, id est, uocato populo inseritur, is dies post eum, qui sextus Calendarũ Martij est, & duo loco unius habentur. Vera ergo est Mutij sententia, qui mensem intercalarem, id est, in quo intercalatur, seu inseritur Bissextus, dixit esse dierum XXIX. Quæ uerò M. Cato disseruit, computationi præsenti nõ respõdent: floruit enim ille ante Cæsarem, quo tempore reformatus annus nondum erat, sed alternis annis XXII. & XXIII. dies inserebantur, qui dies totũ mẽsem intercalarem faciebant, & non aliter q̃ si solum momentum temporis occuparent, obseruabantur. Sed dũ illum mensem extremo diei Februarij Cato attribuit, uideri potest Græcos imitatus, qui ἐμβολιμαίους suos, id est, exemptiles menses sub finem anni superaddebãt. Romani uerò VI. diebus anteuertebant post celebrata Terminalia, ne ueterem religionis suæ (ut Macrobius scribit) morem conturbarent. Nam ut etiam libro XXVI. Amianus Marcellinus tradit, dies is Bissextus, Romanis rebus infaustus atq; ater erat. Diuiditur aũt mensis in Calẽdas, Nonas, Idus. Calendarũ primus est dies: tunc eñ põtifex calato, id est, uocato populo pronũtiabat, quot dies à calendis ad nonas superessent, καλῶ enim Grecè, idẽ est, qđ uoco. Confluere autẽ Nonarum die in urbẽ populares oportebat, ut addiscerent, quid eo mense in diuinis humanisq; rebus faciũdum esset. Erantq; Nonarum aliæ quintanæ, aliæ septimanæ: & sic dictæ sunt, quasi nouæ obserua

c Alex l. titia. ad l. fal.
d gl. c. generali. §. illos. de elec. in 6.
e Mod. l. ij § si tñ de uer. obli.
f c. decet. de im. ec. in 6.
g c. j de eo qui sib. in feud.
a l. uẽditorem. de here. uẽ.
b l. quisquis. de leg. ij.
c Bart l. j. in j. co. C. qđ sen. quæ pro eo.
d l. pecuniæ j. eo.
e Alex. consil. 26. in j.

in Calē.[b] est, nihil refert priore, an posteriore die quis natus sit: & deinceps sexto Calendas eius natalis dies est. Nam id biduū pro uno die habetur, sed posterior dies intercalatur[c], nō prior. Ideo quo anno intercalatum non est, sexto Calē. natus, cùm bissextus Calendis est, priorem diem natalem habet. Cato[d] putat mensem intercalarem addititiū esse, omnes'que eius dies pro momento[e] temporis obseruat, extremo'que diei mensis Februarij attribuit[f]. Quintus Mutius[g], mensis ait intercalaris cōstat ex diebus[h] XXIX.

VLP. LIB. I. DE OFF. PROCOS.
Lex XCIX.

seruationis initium, quæ ex noua luna assumebatur. Vnde ex eius ortu nunc celerius, nunc tardius duorum dierum lapsu celebrabantur. Idus uerò ab Hetrusco sermone dicūtur, apud quos Iduare est diuidere: is aūt dies diuidit mēsem: nā eo lapso, computamus dierum numerū, quatenus à sequentibus Calēdis distant. Vnde cū dicimus, sexto Calendas, sextum diē intelligimus, qui ante Calēdas est. Dies aūt mensium his carminibus annotari possunt: Septembris Iunij Aprilis trigintaq; nono Mēse dies, unū adde alijs, duo Februus aufert. At Nonarum Iduumq; ratio nō absimili disticho sic uulgò tradita est: Sex Maius Nonas, October, Iulius, & Mars, Quatuor at reliqui, tenet Idus quilibet octo.

b ¶ IN Calēdis. Nō solum primus dies Calendarum simpliciter Calendę appellatur, sed
omnes dies, qui postridie Idus incipiunt, usq; *l.ij. §. mino*
ad sequētem mensem. idq; fortè exēplo Græ *rem. de min.*
corum, qui primam partem mensis ἱσταμένου uocant, secundam ἐπὶ δέκα, tertiam quæ post uigesimam diem est φθίνοντα.

c ¶ INTERCALATVR. Id est, inseritur, & supra numerū additur, quod ostendit etiā Græcus sermo, qui ὑπερβαίνοντας dies appellat, quos nos intercalares. Sic autem dicitur: quoniā calato, id est, uocato populo, olim Pontifex pronuntiabat, quando mensis intercalaris habendus esset: quod cùm quandoq; propter gratiam negligeretur, anniq; ratio non constaret, C. Cæsar eum mensem sustulit, & singulis quadriēnijs unam diem intercalariam fecit, ut suprà retulimus.

d ¶ CATO. Hic est, qui M. Porcij filius fuit, & egregios de iuris disciplina libros reliquit, ut scribit Gellius: & ut ex eius lectione constat, fuit longè antiquior Cæsare, ut meritò eius sententia præsenti cōputationi non quadret, sed antiquiori, cùm mēsis intercalarius alternis annis insereretur, quem Cæsar deinde sustulit, additis unicuiq; anno X. diebus, ut Tranquillus scribit.

e ¶ PRO momento. Cum igitur omnes illi dies pro momento haberentur, meritò in ultima die computādi fuerant: sicut hodie duo dies pro uno habentur. Sanè scribit Accursius, X. momenta punctum conficere, & quatuor puncta horam. Latini tamen autores, momentū simpliciter accipiūt, pro breui tempore, sicut & punctum. Horat. Quid enī? concurritur horæ Momēto. Teren. Tū tēporis mihi punctum ad hanc rem. Minutis uerò sexaginta cōstare horā receptum ex autoritate prudētiū est: at Boethius lib. Geome. ult. puncto minus esse minutū, rursus minuto momētum, autor est.

f ¶ ATTRIbuit. More Græcorū, Latini enī sexto Calēdas Martias inserebāt, ne statæ eorū ceremoniæ cōfunderentur.

g ¶ QVINTVS. Mutij sententia est uera, si intercalarem mensem accipiamus, id est, in quo fit intercalatio: si enim de toto intercalari mēse intelligamus, qui apud ueteres fuit, is XXII. dierum erat, ut Macrobius est autor, alternisq; annis uariabatur, quod latius ipse attingit.

h ¶ DIEBVS XXIX. Quamuis ergo dies intercalaris pro eodē habeatur, cū eo qui est sextus ad Calendas, neq; cōputetur: si tamē dispositio de certo dierū numero tractet, ut si liceat uenditori intra XXX. dies redimere[a]:
etiā bissextilis dies cōputabitur. Sed hîc cōsue- *a l.ij. 3. de diuer. præsc.*
uit dubitari, Iudex mihi dilationē mēstruam cōcedit, de quot diebus intelligemus: & cùm mēsis absolute fit mentio traditum est XXX.
dies cōputari[b]: tot enī diebus cū tardissime à *b l.fi. §.j. C.*
coitu solis luna remocatur, ad suas uices redit, *de iur. delib.*
cursumq; cōficit. Mēses aūt à luna dictos, ex *Alex consi.*
Græcis accepimus apud quos mēsis μήν, Lu- *114. in 3.*
na μήνη dicitur. Quòd si ī materia fauorabili agatur[c], ubi lex duorū mensiū mentionē facit, & *c l.ubi j. tit. j.*
qui LXI. die uenerit, audietur: quod etiā procedere existimauerim, si lex duorū mēsiū utilium terminū statuat. Quòd si à certa die ter-
minus mensis assignetur, ut si quinta die Au- *d l.ij l.fi. §. j.*
gusti iudex dicat, se mihi mēsis terminū cōsti- *C. de temp.*
tuere[d], usq; ad V. Septemb. durabit, cōplecte- *app.*
turq; hac ratione unum & XXX. diem.

> NOtionẽ[a] accipere possumus, & cognitionem & iurisdictionẽ. ¶ Continẽtes ꝓuincias[b] accipere debemus eas, quę Italię cõiunctę sunt, utputa Galliã, et Prouinciã. Siciliã magis ĩter cõtinẽtes accipere nos oportet, quę modico freto ab Italia diuidiť. ¶ Instrumẽtorũ[c] appellatiõe quæ cõprændanť, perq; difficile erit separa-

NOTIONEM. a ¶ Notionis uerbum generale est, & non solũ ad eos pertinet, qui iurisdictionẽ habent, sed & qui simplicẽ cognoscẽdi facultatem. Quare assessores siue amici, qui in consiliũ Procõsulum adhibẽtur, cùm etiam ipsi cognoscant, dicũtur habere notionem. Arbitri quoque, quos ex compromisso adimus, habent notionẽ. Cũ enim ex pacto priuatorũ iurisdictio conferri nequeat, consequens est, ut saltem notionẽ habere dicãtur. Quare cũ Iurisconsultus[a], exequendas esse eorum sententias qui notionẽ habent, attesteť, etiam de arbitris intellexisse uideť: quorum sententiæ uel per pœnæ petitionẽ[b], uel ꝑ exceptionem, uel etiam per actionẽ in factũ, si arbiter à iudice datus sit, executionẽ sortiũtur[c]. Hodie etiã si à partibus simpliciter sint electi, & ὁμολογεῖν, id est, approbatio subsequuta sit[d]. Sed & si sub pœna etiam rato manente pacto cõpromissum sit, oriri actionem in factũ crebrius receptũ est[e]: licet aliqui sufficere pœnæ petitionẽ existimauerint: quorũ sententia cõmuni calculo locum sibi tantũmodo uẽdicat, cũ actũ non est, ut ratũ sit pactũ. Sed an is, cui mãdata est iurisdictio, notionem solũ habeat: quod plerisq; uidetur[f]: nihil eñ propriũ habet. Nobis magis ea sententia probať, ut habere iurisdictionẽ dicatur, licet alieno iure, & beneficio. Sed nunquid is cui causæ cognitio cõcessa est, diffinire poterit? Et si à lege conceditur, dubiũ nõ est posse[g]: si uerò ab homine, Bartolus negat: quoniã aliud sit cognoscere, aliud diffinire[h]. Nam & si alicui mandetur, ut causam audiat, nõ iudicandi munus, sed referendi mandatum uidetur[i]. Ego si ordinario cognitio demãdata per principem sit, putauerim etiã ius decernendi cõcessum: solent eñ ordinarij ipsi iudicare, non autem referre[k].

b ¶ CONTINENTES. Prouinciæ dictę sunt, q̃d procul ab Italia armis uictę fuerant: in has Proconsules, & legati mittebãtur, qui ius redderent, & tributa exigerent. Aliæ aũt erant cõtinentes, aliæ transmarinæ. Cõtinentes, ut Gallia, Illyricum, Rhetia, Vindelici, Pannonia, Germania: Transmarinæ, Asia, Aphrica, Syria, Cyprus, Achaia. Sed dubitatum est, quid de Sicilia: uidebať enim trãsmarina: quoniã ab Italia mari dirimitur. Sed tamen cũ illud fretũ modicũ sit, magis probat Iurisconsultus, ut & ipsa inter continentes sit. Hincq; apparet Italorũ appellatione nõ contineri Siculos, tametsi olim, priusq; irrũpente freto dirimerenť, aliud esset. Nec obest, quòd cùm insula sit Italiæ uicina, pars potius Italię sit[l] existimanda, q̃ ꝓuincia: nam cũ in eam Prætor destinaretur, sicut in cæteras prouincias, essetq; amplissima & uiris & urbibus, maior existimata est, q̃ ut insula appelletur. Refert autem plurimũ, ut sciamus, prouinciæ continentes an transmarinæ sint: propter dilationes, quæ in illis breuiores, in his prolixiores concedi debent[m]. Scribit Dion, edicto diuum Augustum prohibuisse, ne senatores iniussu principis extra terram Italiam peregrinarentur, prætérq; in Siciliam, & prouinciam Narbonensem: illam, quia Italiæ cõtinens, propinquaq; est: hanc, quia imbellis, & nouandis rebus minimè apta. Tacitus tamen libro XII. egregiæ erga patres Narbonẽsium reuerentiæ hoc tributum à Claudio attestatur. Sanè quantũ sit ad iurisdictionem, hodie quælibet ciuitas, quæ merum imperium habeat, suosq; sibi magistratus cõstituat, prouinciæ æquiparatur[n]. In iure uerò pontificio prouincia pro diœcesi accipitur[o]: in qua X. uel XI. sint ciuitates, q̃bus is, qui dominatur, rex dici potest.

c ¶ §. INSTRVMENTORVM. In causis pecuniarijs dilatio unica debet concedi[p], & secundum locorum distantiam temperari, in ea debet actor per omne probationũ genus intentionem suam adiuuare: quòd si specialiter ad aliquod capitulum dilatio concessa sit[q], nihil obstat quin ad alia capitula plures dentur: quod seruandum non est, ubi generalis dilatio sit semel data, uel etiã specialis: ratione enim eius speciei, secunda dari nõ debet[r], atq; ita oratione diui Marci cauetur. Vtilitatis tamẽ causa receptũ est, ut etiam secunda dari, causa cognita possit: ut si sub sacramenti religione allegetur aliquid inopinatum emersisse, uel impedimentũ affuisse[s]. Sed & propter instrumenta causæ dilatio danda est: quod Iurisconsultus hîc declarat, ueluti cũ pars allegat aliquem de ea re instructum esse, & ideo certum terminum constitui petat, intra quem ille sui copiam facere, adesseq; possit: nam si uerisimile sit eum esse instructum, ut quia allegetur ab eo negotium fuisse tra-

ctatum

a l. ait. de re iud.
b l. diẽ. § stari de ar[b].
c l. ab arbitro. qui sat.
d l. , seq. C. de arb.
e d. l. ait.
f l. j. in fin. de off. eius
g l. iij. §. cognoscit. de offic. præfec. uig.
h l. ubi. C. de fal.
i Cle. auditor. de rescr.
k l. j. C. si contra ius. l. fin. C. ubi sen.
l l. insulæ. de iud.
m l. j. C. de dilat.
n l. cũ in lõg. C. de lon. tẽ. præs.
o 6. q. ij. scito te.
p l. j. C. de dil.
q l. si ubi Alexan. de fer.
r l. oratione. de fer.
s d. l. si.

re[d]: quæ enim[e] propriè sint instrumēta, propter quæ dilatio dāda sit, unde dignoscemus? si in præsentiā[f] personę, quæ instruere possit, dilatio petatˀ, puta qui actū gessit, licet in seruitute[g], uel qui actor fuit constitutus, putem uideri instrumētorum causa peti dilationem.

IDEM LIB. II. DE OFF. PROC.

Lex C.

SPeciosas[a] personas accipere debemus, clarissimas personas utriusque[b] sexus. Item eas, quæ ornamētis[c] Senatorijs utuntur.

ctatū, dilatio cōcedenda erit. Hinc ergo probatur, instrumentorū appellatione etiam testes cōtineri[t], & quidem propriè: & ipsi enim causam instruūt: unde meritò instrumēta appellantur. Ideóq; in scripturis priuatis. Ex cōmuni tamē loquēdi usu aliud eē doctores sentiūt: unde in statutis municipalibus, quæ strictam interpretationem accipere solent, ea appellatione, de testibus, huiusmodiq; scripturis, non intelligemus[u]: & si publicatis attestationibus, iudex dilationem instrumētorum causa concedat, de testibus non accipietur[x]: quoniā licet scripturæ usq; ad conclusionem causæ produci possint[y], testes post publicationem non admittuntur[z].

t l. j. de fi. inst.
u Imo. in rub. extra, de fi. instr.
x Alexan. d. l. oratione.
y c. cū dilectus. de fi. instr.
z c. de testibus. extra de testib.

d ¶SEPARARE, Distinguere. Cū enī arbitrio iudicis hoc tributū sit, q ex uerisimilibus coniecturis subodoret, an is, cuius absentia allegatur, causam instruere possit, nec ne, id est, ualde difficile est, certā doctrinā tradere: cū ex qualitate negotij cōiecturæ oriuntur.

e ¶QVAE ENIM. Interrogatiuè legendum hoc modo: Quæ enim propriè sint instrumenta, propter quæ dilatio danda sit, unde cognoscemus? non autem inde.

f ¶IN præsentiam. Id est, donec sit præsens. Hæc enim est natura præpositionis iunctæ accusatiuo casui, ut cū Verg. dixit: In lucemq; tulisset, id est, usq; ad lucem: quod à Seruio, Diomedeq; Grāmaticis animaduersum est.

g ¶IN seruitute. Potest ergo liber homo testimoniū eius rei perhibere, quā cū seruus esset, uidit: & maior XXV. annis, de eo attestari, qđ cū minor esset, cognouit[a]: dum tamē ꝓximus pubertati. Sed quoties lex ad substātiam negotij certū testiū numerū reqrit, ut in testamētis, necesse est tūc, cùm negotiū agatˀ, esse liberū[b]. Illud cōstat, q in pæsentiarū infamis sit, si testimoniū dicat, fidē non facere, etiā earum rerū, quas inculpatas adhuc uiderat[c].

a l. excipitur. § j ad sḉl.
b § sed cū ist. de testa.
c l iij. § . duæ. de car.

SPECIOSAS. a ¶ Quattuor esse in iure dignitatum nomina, recētiores tradiderūt[a]: Superillustres, ut Senatores, Consules, Patritios, Dictatores: Illustres, ut Pręfectum prætorio, Præfectū urbis, Quæstorē. Spectabiles, Prætorē, Pręfectū uigilū, & Augustalē: Clarissimos, Præsidē prouinciæ, & Procuratorē Cęsaris. Sed hāc sentētiā ipse nunq; probaui, & quandoq; diffusioribus annotationibus ostēdi[b], lōge & latè à uero abesse. Nā & hoc respōso satis apparet, spectabilē, seu quod idem est, speciosum à clarissimo non differre. Itaq; sciēdum est, Senatores dignitate clarissimos fuisse[c]: quod in iure apertissimè uarijs ex locis ꝓbatur[d], & ostēdit Lampridius in Seuero, q Præfectus prætorij sui eū tribuisse senatoriā dignitatē tradit, ut clarissimi dicerentur. Quapropter & in iure Opellius Macrinus, q priusq; imperaret, Præfectus præt. Seueri fuit, clarissimus appellatˀ[e]. Et qa ex his Senatoribus aliq cōsularia prætoriaq; ornamēta cōsequebantˀ, uel principis indulgētia, uel quia eos magistratus gesserāt, omnesq; latum clauum habebāt, speciosi, spectabiles, illustres' ue, ꝓpter ornamēta ipsa propriè sunt dicti. Deligebantur autem sorte ex consularibus Proconsules, sicut ex prætorijs Pretores, qui in prouincias populo Romano attributas, cū potestate mittebantˀ. Cæsar uerò in prouincias, quas suæ curæ reseruauerat, Præsides uel legatos mittebat: q si ex Senatu essent, Clarissimi erāt, alioquin sola Perfectissimatus dignitate fruebantur[f]. Meminit eius rei Amianus Marcellinus lib. XXI. Quæ autē essent consulares, prætorięq; prouinciæ, in calce operis sui Strabo Amaſinus refert.

a l. j. de offic. eius.
b dissp. lib. iiij. c. iiij.
c l. fœminæ. de sent.
d l. iij. C. de his qui uen.
e l. j. C. de sen. paß.
f l. j. C. de perfect. dig. lib. xij.

b ¶VTRIVSQVE sexus. Fœminæ enī maritorum dignitate illustrātur[g]. Vnde quæ clarissimo uiro nupta est, etiā ipsa fit clarissima. Addit Angelus, fœminam naturalem, si legitimo uiro iuncta sit, effici legitimam[h]. Quod ita intellexerim, ut eas dignitates consequi possit, quas aliæ legitimo cōcubitu ortæ ex mariti persona habentˀ[i].

g l. j. de senat.
h §. qđ uero. in auth. qb. mod. nat. ef. sui.
i l. si qs. C. de nat. lib. in fi.

c ¶ORNAMENTIS. Id est, ueste laticlauia. Gerebāt enī senatores latum clauum, idq; amplissimi ordinis insigne erat[k]. Concedebantur etiā alijs consularia, alijs prætoria, alijs præfectoria, aliquibus & quęstoria ornamenta. Consulariū prætoriorumq; insignia erant, sella curulis, & trabea uestis[l]. Decernebantur & quibusdā triumphalia ornamenta, ea sunt tunica palmata, & toga picta: nam cū omnia bella principis auspicijs gererentur,

k l. si rufinus. C. de testa. mil.
l l. fin. C. ut dig. ord.

legatis prætoribusq́ uel ducibus, qui hostes superassent, triumphus decerni non poterat: quia alienis auspicijs uicerant: unde repertũ, ut saltem triumphalia ornamenta consequerentur. Concessit tamen Belisario Iustinianus, ut de Parthis triumpharet: quã uis nõ suis auspicijs uicisset.

MODES. LIB. VIII. DIFFERENT.

· Lex CI.

INter stuprum & adulterium [a] hoc interesse quidam putant, quòd adulterium in nuptam, stuprũ in uiduam committitur. Sed lex Iulia de adulterijs, hoc uerbo indifferẽter[b] utitur. ¶ Diuortiũ[c] inter uirũm & uxorem fieri dicitur, repudium uerò sponsæ[d] remitti uidetur: quod & in uxoris personam non absurde cadit. ¶ Verum[e] est, morbum esse temporalem corporis imbecillitatẽ: uitium uerò perpetuum corporis impedimentum: ueluti

INTER STVPRUM.

a ¶ Adulterium propríe in nupta committitur, stuprũ in uidua, uel uirgine, seu quali bet alia muliere, quę corpore quęstum non faciat. In puero quoque perpetrari stuprũ, alibi tradit[a]. Horum criminũ uariæ pœnæ constitutæ sunt. In adulteros gladius[b], nisi q̃ nobiliores deportantur[c]. Mulier hodie in monasterium detruditur. Stupratores uirginũ, uel uiduarũ ex lege Iulia coertione corporali[d], ut fustium, flagellorum, plumbatarum, uerberibus, relegationeq́ affliguntur. Honestioris ordinis uiri, dimidia parte bonorum mulctantur: extra ordinem tamen solent omnes extremo supplicio affici[e]. Hodie iure canonico, qui uirginis florẽ delibat, uel ipse eam in uxorẽ accipere, uel dotem, qua cũ alij nubat, præstare compellitur[f]. At cùm uir nubit in fœminã uiris porrecturã, armantur iura gladio[g], notaturq́ ipso iure uterq́ infamia. Quapropter ex facto responsum est, etiam priusq̃ accusati sint, si moriantͬ, ab eis conditũ testamentum non ualere. Hos enim improbos & intestabiles lex appellat, quod Platus ciuis meus eleganter disputauit[h]. Sanè hinc apparet, tam adulterium q̃ stuprum lege Iulia puniri, quo fit, ut ex huiusmodi damnato coitu nati paternorum bonorum sint incapaces[i]: quippe hos nec alij quidem leges Quiritium iubent. Qua pœna excipiuntͬ hi, qui propríe naturales sunt, uidelicet ex concubina domi retenta, uxoria quadam honestate. His addẽdi & spurij sunt[k], quos ex meretrice suscepimus. Sed & si ex pedisequa, clientá ue aliqua uiliore orti sint, idem iuris uidetur[l]: has enim propter uilitatẽ constat legum laqueis non innodari[m]. Sed quid in dubio præsumemus, an capacem, an incapacem filium? Et à Baldo responsum est[n], non censeri naturales in dubio filios: quia ad licitum concubinatũ multa requiruntur, quæ raro in unum conueniunt[o]. Idem annotauit, si quẽ instituam tanq̃ filium certæ mulieris, & probetur ex me ortum, incapacem præsumi. Ego edictum ad testamenti factionẽ pertinens prohibitoriũ esse scio[p], & ideo quemlibet capacem esse, qui non probetur incapax: quãobrem alio nõ cõstituto, putarem hunc admittendũ, idq́ benignius est.

b ¶ INDIFFERENTER. Alibi lex[q] Grecè καταχρηστικώτερον appellat, id est, abusiuius, ut inde colligatur, in constitutione pœnali uerba etiam per summũ abusum accipi, quando ex ipsius lectione cõstat, eius autorem indifferenter, & promiscue ea uoce uti solitũ, tanq̃ propria.

c ¶ §. DIVORTIVM. Diuortium propríe in coniugibus est, Repudium sponsæ mittitur. Hodie iure pontificio neutrum permittitur, sed solum separatio ex certis causis: nec interim licet aliam ducere, etiã si separationi uxor causam dederit: ueluti si ipsa adulterium cõmisit, uel impietatis in deum, quam hæresim uocant, sit rea. Aliter tamen aliqui ex antiquis patribus olim obseruauere, inter quos Ambrosius, qui ex iusta causa marito ius facit diuertẽdi, atq; aliã ducendi: nõ enim hos homo separat, sed deus, quando ita optimis antistitibus ,ppter malos fœminæ mores uidetur: quod & latè disputat ERASMVS in priorem Pauli ad Corinthios epistolam[r]: nec est uerisimile, Iustinianum pijssimũ imperatorem, hunc tractatum non fuisse de iure ciuili amputaturum, si passim tempestate sua pontificius ille canon obseruatus fuisset: ut fortè credendum sit, licere pontifici eos canones tollere, & ius Romanũ obseruari permittere, si uelit. Nam & hodie filiusfamiliàs eo iure, etiam patre reclamante, matrimonium contrahere potest, cùm tamẽ ius ciuile aduersetur, & Euaristus Rom. Pontif. in uetustissimis decretis[s], unde pleraq; Gratianus compilauit, illud expressim approbet.

d ¶ SPONSAE. Vxorem tamen repudiari etiam alibi legitur[t]: sicut etiam aliquando diuortium dicitur, cùm de facto tantum matrimonium

a l. stuprũ. §. 1 de adult.
b l. quãuis. C. de aqui.
c l. clau de his quib ut ind
d §. 4 instit. de pub. iud.
e l. 1. in fi. de extraor. cri.
f c. 1. de adult.
g l. cum uir. C. de adult.
h in consilijs Barb. l. ult. in j.
i auth. ex complexu. C. de incest. nup.
k l. si ea. C. de adult.
l l. quæ adulterium C eo.
m Salt. d auth. ex cõplexu.
n consi. 262. in j.
o l. iij de lib. & posth.
p l. si quæremus. de test.
q l. inter liberas. §. 1. de adult.
r 1. ad Corinth. cap. 7.
s §. 1 insti. de nup.
t l. si qua. 5. de rit. nup.

trimonium fuit[u]. Res enim quãdoq; legitimi actus appellationem sortiuntur, q̃uis de facto solũ renuerint: unde suprà annotaui posse dici eum emisse, qui de facto emit.

u l. quod seruus de condi. ob tur.

e ¶ §. VERVM. Varia inter antiquos fuit opinio, quid inter se morbus, & uitium differrent: & Modestinus hîc morbum temporalem, uitium perpetuum dixit, cui sententiæ etiam Nonius Marcellus accedit: at Sabinus uitiũ generalius nomen esse definiuit[x]: quod etiam ad animum referat, sed & balbum uitiosum esse, non morbosum. Vlpianus pro eodem accipi uitium & morbum ait, quamuis in edicto ædilium curulium tollendæ dubitationis causa bis κατὰ τοῦ αὐτοῦ idem dictum sit. M. Cicero morbum totius corporis corruptionem existimauit: ægrotationem, si imbecillitas accedat: uitium, cùm partes corporis inter se dissident, ut distorsio mẽbrorum, & deformitas. Extat Comi antiquũ monumentum hac inscriptione:

x l. 1 § sed sciẽdũ de ædil edic.

Morborum uitia, & uitæ mala maxima fugi,
Nunc careo pœnis, pace fruor placida.

Huius Iurisconsultorum controuersiæ etiam A. Gellius libro Noctium Atticarum IIII. capitulo II. meminit.

si luscus f sit: nam & luscus utiq; uitiosus est. ¶ Seruis g legatis, etiam ancillam deberi quidam putãt: quasi commune nomen utrunq; sexum contineat.

IDEM LIB. VII. REGVLARVM.

f ¶ LVSCVS. Qualis fuit Annibal, Sertorius, Philippus, Antigonus, omnes optimi Imperatores, cùm tamen unoculi & coclites essent. Sanè oculorum uitia sic declarat Vlpianus[a]. Sed & μύωπας morbosum esse cõstat, idem ubi homo neq; matutino tempore, neq; uespertino uidet, quod genus morbi Græci uocant νυκτάλωπίαν, cluscationẽ eam esse quidam putant, ubi homo lumine adhibito nihil uidet: hæc ille in correctis exemplaribus. Sunt Miopes, quasi minus uidentes dicas: cuius uocis etiam apud Nonium est mentio. Nyctalopes uerò Latini lusciosos uocant, Festo autore. Horum duplex species, alij interdiu uident, noctu nihil, quorum Paulus Aegin. Alexãder lib. 1. Celsus VI. meminere: sed & Plinius horum nocturnas cæcitudines commemorat. Alij parũ interdiu uident, uespere aut noctu acie acutiore sunt, ut Galenus in Isagoge sua testatur, horum quoque Plinius aciem uespertinam appellat. Vtrunq; id malum breuiter & eleganter Iurisconsultus diffinijt, licet imperitis ansam calumniandi dederit, non nyctalopa, sed cæcum ab eo describi cauillantibus.

a l idem off de ædil. edic.

g ¶ §. SERVIS. Satis suprà perstrinximus[b], quando masculinum concipiat fœmininũ, ostẽdimusq; per extensionem communi usu approbatã, ex Baldi sententia, id fieri. At hoc responso uidetur potius ex proprietate sermonis esse[c], dum nomen id commune appellat, & ita aliqui annotarunt. Interpretatur'que Angelus commune esse nomen in substantia[d], licet non ita sit in prolatione sermonis. Ipse arbitror etiã in prolatione esse cõmune. Serua enim datiuum habet pluralem seruis, sicut seruus: unde meritò ex proprietate sermonis etiam ancillas continet, non ex ea regula, quòd masculinũ concipiat fœmininũ: sed ex alia, quæ habet, uerba generaliter accipienda, quatenus ex ui sermonis inferre possunt[e]. Et quod de seruis dicitur, idẽ de dictione filijs, dicendũ est: ueteres enim nõ filiabus solum, sed etiam filijs fœminino genere protulisse cõstat. Ego cùm ius dicerem, & in testamento patris conditione filio apposita, si sine filijs decessisset, aliqui de masculis tantũ intelligendum putarent, quibusdam cõiecturis, quòd uidelicet propriam filiã testator excluserat, & quod ex lege municipali masculi fœminis præferrentur, consului q̃ plurimos notæ prudentiæ patresfamiliâs, an si ipsi illis uerbis testarentur, decedẽte filio neptẽ suam excludi uellẽt: negauerũt omnes & huiusmodi sermone, de utroq; sexu seu cõmuniter intelligere professi sunt, scrupulosam recẽtiorũ interpretationẽ omnes uno ore damnantes.

b l. 1. §. eo.

c l. seruis. de leg. 2. iij.

d Ang. l. quicunq;. C. de ser. fug.

e l. 1. de aleæ lus.

Lex CII.

DErogatur legi, aut abrogatur. Derogatũ legi, cùm pars detrahitur: abrogatur legi, cũ prorsus tollitur.

IDEM LIB. VIII. REGVLARVM.

Lex CIII.

DEROGATVR. ¶ Ferebantur leges per populi rogationem, quia Quirites uel à Consulibus, uel à Tribunis rogabantur, uellent, iuberent'ne, quid fieri: qui si sciuissent, id est, confirmassent, lata, sancitaq; lex erat. Quæ & alio nomine rogatio dici potest. Vnde & adoptionis species est arrogatio: quia ut A. Gellius scribit, non nisi lege lata, & per populi rogationem fieri poterat: hodie uerò rescripto principis opus est[a], postquàm Popu. Roma. omne imperium in Augustum trãstulit: quamuis hac in re aliter alij sentiant[b]. Eadem ratione dicitur derogatio,

a l. 3 de mand. princ.

b l. ij. de adop.

tio, per quã aliquid diminuitur de ui & effe- ctu rogationis, id est, legis: sicut abrogatio, cũ tota penitus tollitur, ut etiam in II. Rhetoricorum M. Ciceronis declarat Victorinus.

Licet capitalis[a], latinè loquẽtibus, omnis causa existimationis uideatᷣ, pœnæ tñ appellatio capitalis, uel mortis[b], uel amissionis ciuitatis, intelligenda est.

LICET. a ¶ Capitalis causa, quælibet intelligitᷣ, quę ad existimationẽ refertur: sed si pœnam capitalem dicimus, de ea intelligimus, cùm uita, libertas uel ciuitas perditur[a]. Corruptus autem est codex: in aliquibus enim legitur, non tamen, in alijs deest negatio: sed omnino legendum est, pœnæ tamen. Hinc argumentum colligitur, si in lege municipali pœna capitalis, seu capitis simpliciter constituitur, nõ omnino de morte intelligendum, sed ut in pœnis miliora sequamur, exilium irrogandũ[b]. Fuere & qui solam infamiæ notã sufficere existimauerunt: unde traditum est, sicut beneficiarius cliens domini uitam pro uirili tueri debet, alioquin beneficio priuatur, ita etiam existimationem: quoniam famæ periculũ uitæ æquiparatur[c]. Sed & cùm sacerdoti capitale supplicium decernitur, excommunicationis pleriq; intellexerunt[d]. Verùm hæc ego iure consistere non arbitror: capitalis enim causa, de infamia, uel relegatione nõ nisi impropriè accipitur, ut interpretes omnes huius responsi argumento tradiderunt. At in inferendis pœnis etiã sermonis proprietas maximè obseruatᷣ[e]. Quòd si delictum ita atrox sit, ut iure cõmuni summo supplicio emendetur, nõ est credendum, legis municipalis autores, aliter capitalẽ pœnam accepisse, quàm mortis[f]. Quod etiam fatendum est, quoties eo iure exilium nulli facinori pro pœna additur: nec enim de eo actum uerisimile est, præsertim cùm uulgaris loquẽdi usus hodie pœnã capitalem tantum intelligat, cùm amputatur caput. Et ideo Iurisconsultus hîc ex Latino sermone latam illam significationem causæ capitali tribuit, non autem ex eo, quo uulgares & idiotæ utuntur. Sed an mẽbri amputatio pœna capitalis sit[g]? Et non esse receptum est, nisi fortè crassiore significatione id nomẽ accipiamus: non enim membrum amputari potest, quin reus existimationis suæ detrimẽtum patiatur[h]. Iure autem ueteri huiusmodi pœna nõ inferebatur, sed hodie in quibusdam casibus, ex constitutionibus indicta est[i].

a l.ij. de pub. iud. l.ij. de pœn.

b gl. l.j. C. ne man. christ.

c l. iusti. de ma. uind.

d c.j. de homicid.

e l. cũ lege. de testa.

f Imol. d. l. ij.

g l. qui manus. 3. de testa.

h l. nullam. C. de infa.

i l. ij. C. de ser. fug.

b ¶ MORTIS. À principio urbis conditæ, pro delictis grauioribus pœna mortis reis ingerebatur: uerberibus enim à lictoribus affecti necabantur, uel arbori infelici suspendebantur. Verùm M. Porcius Cato legẽ tulit, ne quis ciuis Romanus uerberibus necaretur, sed ex delicto in exiliũ mitteretur. Solebant tamen Senatores ex magna causa, more maiorũ, id est, eorum, qui ante legem Porciam uixere, reos punire: ut in L. Catilinæ collegas obseruatum fuisse Sallustius tradit. Imperatoribus quoq;, quoniam legibus soluti essent, ad necem ciuem Romanum condemnare permissum erat, ut in Augusto Dion est autor. In exteros autem, raro quoque pœna mortis constituta fuit, sed damnatio in metallum, uel in insulam sufficere uisa est: aliquis enim eorũ usus erat, cùm opus facere compellerentur, & tamen meritã pœna afficiebantur. Siquidem, ut C. Cæsar apud Sallustium inquit: In luctu & miserijs, mors ærumnarum requies, non cruciatus est. At hodie in pœnis mera carnificina est, & per leges municipales uel strangulantur, uel decollantur, uel exuruntur, uel mutilantur rei: qui si in opus publicum damnarentur, & perpetuam pœnam subirent, idcircoq; acriorem, & maiori cæteris exemplo essent, publiceq; utilitatem aliquam afferrent, ut negari non possit, ut in plerisq; alijs rebus, sic hac quoq; in parte ab antiquis recẽtiores legum latores superari.

MODES. LIB. II. EXCVSAT.

Lex CIIII.

Ἡ τῶν τέκνων προσηγορία καὶ ἐπὶ τοὺς ἐκγόνους ἐκτείνεται.

Natorũ appellatio et ad nepotes extenditᷣ.

NATORVM. C. Herennius Modestinus libros de excusationibus sex cõscripsit, & hos quidem Græco sermone, quorum bonam partem in Digestis Iustinianus referri iussit, leguntur q; hodie inde excerpta pleraq; libro XXVII. Sed ab indocto aliquo in Latinum sermonem translata: in eorum II. id responsum habetur, quod sub hunc titulum Tribonianus collocauit. Ἡ τῶν τέκνων προσηγορία καὶ ἐπὶ τοὺς ἐκγόνους ἐκτείνεται. Verisimile autem est à Bulgaro Latinitatem consequutum fuisse, eo, quo in præsentia legitur, modo. Sanè hinc notandum est, per extensionem filios nepotes appellari, idemq; in Græco sermone esse, ut hinc argumentum sit, etiam in nostro uulgari idiomate idem obseruandum. Qua ratione, si in uiri imperiti

riti testamento mentio liberorum, quæ latior est quàm filiorũ, reperiatur, putarim secundũ iuris distinctionem intelligi, quod & Barto. probat: uerisimile enim est tabularium eius emphaseos uerba Latinè scripsisse, cuius fuerant uulgaria ab illiterato prolata. Sed an quod de natorum appellatione hîc dicitur, locum sibi uendicet etiam, cum de prognatis, seu progenitis fit mẽtio? Et horum appellatiõe propriè nepotes cõtineri magis crediderim: præpositio enim hoc inducere uidetur. Sicut cum ronurum, pronepotem, prosocerũ dicimus: nã & progenitores, pro quibuscũq; ascẽdẽtibus accipiũtur.

IDEM LIB. XII. RESPONSORVM.

Lex CV.

MOdestinus respõdit his uerbis, libertis libertabusq; meis, libertũ libertæ testatoris nõ contineri.

IDEM LIBRO I. DE PRAESCRIP.

Lex CVI.

DImissoriæ literæ dicunt, quæ uulgò dicuntur apostoli[a]: dimissoriæ autẽ dictæ sunt, quòd per eas causa ad eũ, qui appellatus est, dimittitur.

IDEM LIB. III. PANDECT.

Lex CVII.

ASsignare libertũ, est hoc testari, cuius ex liberis libertũ eum esse uelit.

IDEM LIB. IIII. PANDECT.

Lex CVIII.

DEbitor[4] intelligitur is, à quo

MODESTINVS. Solent testatores uestiarium, uel alimenta libertis, libertabusq; suis legare: quæri potuit, an liberti libertorũ intelligerentur: & hîc traditur non contineri, quod dubium non est, nisi cum testator eos quoque libertos suos consueuisset appellare: quę consuetudo uel ex patris familiâs epistolis, etiam nunciatiuè prolatis uerbis, probari potest[a]: ut si scriptum sit, Ῥεζίνῳ ἡμετέρῳ ἀπελευθέρῳ, hincq; argumentum sumitur, socij mei sociũ, non esse socium meum[b]. Itemq; inimici mei amicum, mihi inimicum non esse, nisi in perniciem meam uinculo amicitiæ sese coniunxerint[c], simulq; conspirauerint. Qua ratione & clientis mei cliens, clientulus mihi non est. Si tamen beneficiarij fundi, quem à me quis in fidem acceperit[d], causa aliquem clientem acquisiuerit, potest ille παχυμεριστικῶς cliens meus dici: sicut colonus meus appellari potest is, qui à colono meo in re mea ius conductionis accepit[e]. Quod & in secundo emphyteota dicendũ uidetur, & hoc ex lata interpretatione. Qua ratione subditi alicui purpurato regio, in quem Rex omne suũ ius penitus transtulit, Regis subditi propriè non dicuntur[f]: impropriè uerò secus est. Quarum decisionum eam esse rationem arbitror, quòd uerba de eo, quod prius est, propriè accipiuntur, non de eo, quod posterius, per quæ aliam personam assumunt[g].

a l alimẽta. de ali. leg.
b l. socij ij tit. j.
c glo. l j. § cũ. patronus de offi. præfect.
d glo. 81. diffic. legitur.
e Bald. l. j. C. cõ. de leg.
f Mod. d. l. socij.
g l qui liberis. § j de uulg.

DIMISSORIAE. a ¶ Apostoli dicũtur nuntij ἀπὸ τοῦ ἀποστέλλειν, quod est remittere. Sunt & de lemborum genere naues quædam Demostheni. Significãt etiã in iure dimissorias literas. Cũ enim à sentẽtia iudicis appellatur, debet is, qui appellat, instanter ab eo petere huiusmodi literas, quibus secundus iudex de causa instrui possit, tenetur q; is, à quo petiti sint, eos apostolos dare: qui si appellationi detulit, dimissorij dicũtur[a]: si non detulit, refutatorij. Omnes autẽ obsequij aduersus superiorem testimonium pręstant: unde & si dubitetur, an deferẽdum sit, dari debent[b], & ideo reuerẽtiales quibusdam appellantur. Sanè qui apostolos non petit, appellationi renuntiare intelligitur[c]. Idem si in termino, quem sibi iudex eorum accipiendorum causa statuerit, nõ compareat. Succurri tamen in his casibus rusticitati quidam existimauerũt: nec enim omnes hanc iuris obseruationem nouerunt, sed id ego affirmare non ausim[d].

a l. si C. de ap.
b c. de appel. in 6.
c Cle. quáuis. de ap.
d Guid. pap. quæ. 436. ij. col.

ASSIGNARE. Velleio Ruffo, & Hostorio Scapula COSS. Senatusconsulto concessum est patri plures liberos habenti, cui filiorum uelit, libertos suos assignare[a]: & licet huiusmodi assignatio neq; legati, neq; fideicommissi uim habeat, quæritur tamen ius patronatus ei filio, cui fuit assignatum. Sanè uerbum assignare ambiguum est, & ad translationem dominij referri potest[b], & ad solam pignoris uel custodiæ concessionem[c]. Quapropter causa assignationis obseruari debet: si enim translationi dominij sufficit, eũ qui assignauit, dedisse interpretabimur: si non sufficit, solam custodiam commisisse[d]. Quod & in dubio recipiendũ est, ne donatio præsumatur: & ita Barto. & pleriq; omnes declarant[e].

a l j. de assig. lib.
b l iij de euic.
c l j. §. antepe. ff. de uent. in pos.
d l cum pater. §. pluribus. de leg ij.
e Bart l si consti sol. mat.

DEBITOR. a ¶ Suprà declarauimus quo significatu accipiendus sit creditor[a], & quo debitor, latioremq; harũ uocum expositionem ostendimus: hîc Iurisconsultus nos admonet, quomodo strictè debitorẽ acci-

a l creditores. l. cõditionalis.

piemus: ut is sit, à quo inuito exigere possimus. Qua ex diffinitione apparet, eū qui sub conditione uel in diem debeat, propriè debitorem non esse: postq; autem conditio euenerit retro, fingitur uerè debitorē fuisse. Sed an is, cui promissum fuit nō petere per certū tempus, sit debitor? Interim enim exigi pecunia ab eo nequit[b]: & similē eum illi crediderim, qui in diem debet. Colligitur autē hinc argumētū, si lex à tutela debitorem generaliter rejciat: si item constitutū sit, ne debitor uectigalia redimere possit, eum contineri, qui propriè sit debitor, non autem cōditionalem, uel qui in diem debeat[c]. Sed hæc mihi sententia non placet: ratio enim huiusmodi legū est, ut magis consultum sit Reipublicæ uel pupillo, unde cum conditio ad tempus promissionis retrotrahatur[d], posset Respublica uel pupillus à priore creditore excludi. large igitur debitoris nomen erit accipiendum, cum par ratio utroq; in casu hoc suadeat[e].

b l. ered. tor. 3. eod.

c Ias l. 1 in fi. ff. ... nom.

d l. si cui. 3. de actio.

e Aret. l. si fideiussor. de lega. 1.

f l. si leicō. §. si rem. de lega. iij.

inuito exigi [b] pecunia potest.

IDEM LIB. VI. PANDECT.

Lex CIX.

SEquester dicitur, apud quem plures eandem rem, de qua cōtrouersia est, deposuerunt: dictus ab eo, quòd occurrēti, aut quasi sequenti eos, qui contēdunt, committitur.

b ¶ EXIGI. Id est, ab inuito extorqueri: hæc enim huius est uerbi significatio, ut Accursius probat[f].

SEQVESTER. Sequestrum hîc dici proditum est, quasi occurrentem controuersiæ, sequentemq; litigatores. Laurinius tamen in libro quem scripsit de uerbis sordidis, sequestrum dici mauult, quòd eius utraq; pars fidem sequatur: idq; etiam A. Gellius libro XX. probat, & mihi non displicet. Etymologia enim, à Iurisconsulto hîc tradita, subdura est, in quem & illud intorqueri potest, quòd occurrere & sequi pro similibus accipit, cum penitus sint diuersa. Occurrit qui aduersum tendit, sequitur qui pòst uenit. In hoc autem differunt[a] Sequestres à Depositarijs, quòd illi plurium partium se medios gerunt, hi etiam ab uno deliguntur: hincq; apparet errare magistratus, qui sub prætextu, ut iurgijs & seditionibus obuiam eant, fructus penes alteram partium sequestro deponunt: debet enim sequester esse medius, non ex collitigatoribus eligi[b]. Quòd si iudex uereatur, ne fructus rei controuersæ dissipētur, non eos sequestro tradere, sed describere simpliciter debet, ut finita lite uictori consultum sit[c]. Sed quæ actio aduersus sequestrum competit? Et nemo dubitat, depositi actionem sequestrariam[d]. Addunt quidam, etiam præscriptis uerbis agi posse: ut aduersus eum, qui quos sponsionis causa anulos accepit, reddere negat[e]. Sed hîc sequester nō est: neq; enim ab utraque parte anulus depositus fuit, nec de eo ulla erat cōtrouersia.

a l. proprie. de pos.

b Bald. ca. j. de seq. pos.

c l. pen. §. ex quadr. de do li. exc.

d l. et apud l. si en asia. dep.

e l. si rē. i. si de pres. uerb.

IDEM LIB. V. PANDECT.

Lex CX.

BOnæ fidei emptor esse uidetur, qui ignorauit eam rem alienā esse, aut eum, qui uendiderit, putauit ius uēdendi habere, puta procuratorē, aut tutorem esse.

BONAE FIDEI. Multū interest scire, quādo quis bonæ fidei possessor sit. Is enim & fructus lucratur, & longo tempore præscribit[a]. Hic autem Iurisconsultus, eum esse bonæ fidei ostendit, qui titulum habet, seu ab eo quem dominum arbitratur, seu ab eo quem domini procuratorem, aut tutorem existimat[b]. Quòd si credulitati illi suę iniusta fatua'ue aliqua causa ansam dederit, nihilominus fructus lucrabitur[c]: quoniā ut eos suos faciat, sufficit si dolo careat. Huiusmodi autem causa, licet in bona fide possessorem non constituat, efficit tamen, ne malæ fidei uideatur[d], idq; satis est & fructuum acquisitioni, & longissimæ præscriptioni[e]: itemq; ei possessiōi, de qua summarie litis instruendæ causa solet tractari[f]. At usucapioni, & X. uel XX. annorum præscriptioni non sufficit[g]: hæc enim non nisi bonæ fidei possessorem adiuuant. Præsumitur autem regulariter bona fides[h], etiam in eo, qui iuris errore lapsus sit, nisi contractui lex specialiter resistat: ueluti cum censitorum uenditio absq; agro, cui ascripti sunt, celebratur[i]. Idem si in iure naturali, uel quasi naturali, uel etiam in ciuili iure uerisimiliter omnibus explorato, euidentissimoq; erretur[k]: atq; ita plerisq; uisum est. Sed & qui domino contradicente emit, malæ est fidei[l], & qui dolo uenditorem pellexit[m], quiue quæ ab eo emit, quem uendendi ius non habere sciebat[n]. Sed an bona fides in eo præsumatur, qui nullum habet titulum? Et nisi de possessore antiquiore constet, præsumi receptum est[o]. Quod uerum arbitror, si is persuasum habet ad se rem pertinuisse, alioquin quod suum non est, scire debet ad alios spectare[p]. Cæterum & quoties possessio

a l. si fur §. 1 de usuc.

b l. qcūq. in fi. ff. de publ.

c l. igitur. §. potest. de li. ca.

d l. sed etsi §. scire. de pet. hære Barto.

e l. 1. C. ubi cau. stat.

f d. §. potest.

g l. fi. pro suo.

h l. pen. C. de euict.

i l. quēadmodum. C. de agr. & cēs.

k doct. l ex cōsensu §. fin. de app. Ange. Imo. Raph.

l l. si fundū. C. de rei uendi.

m l. dolus. C. de resc. uēdi.

n l. qui a quolibet de contrahen. empt.

o Barto l. celsus de usuc.

p l fin. C. unde ui.

possessioni ius commune resistit, bona fides non præsumitur. Quapropter qui ius seruitutis præscripsisse asseritur, bonam fidē probare debet[q], cum pro cuiusq; rei libertate regulariter præsumamus[r].

q ca. j de præscrip. in 6.
r l. altius C. de seru.

CENSERE. Censere propriè est sentētiam suam exponere[a], & constituere. Solebant autem à Consulibus Senatores interrogati, quid fieri placeret: Populus uerò Romanus, uellet iuberet'ne. Quapropter senatum censuisse, populū iussisse, rectè dicimus. Hocq; loquendi modo plena sunt antiquiorum autorum uolumina: quamuis & censere sit præcipere: quę enim censuerat senatus, ob seruanda omnino erant[b]. Hinc & censores dicti, qui quinto quoq; anno de ciuium moribus iudicarent, præsentis transactæq; uitæ rationem perquirerēt, indignos honoribus abdicarent, famosos notarent, publica locarent, censum ciuium peragerent, perquàm necessarius rectè institutis urbibus magistratus, qui tamē hodie nusquam est, cum ea quæ ad auaritiam pecuniarumq; ærusfcationem pertinent officia, mirum in modū coaluerint, ubiq; laqueos tendentibus Satrapis, allucinātibus Theologis, adulātibus Iurisconsultis, persuadētibusq;, omnia principibus licere, summāque eorum & liberam esse potestatē. Quod certe in Italia uerū non est: Romani enim cæteris Italis fœdere in societatem attractis, in Augustum lege regia non nisi ius transferre potuerunt, quod ipsi ex fœdere habebant: ut ridiculum sit affirmare Pontificibus, Ducibus, & quos Germanica uoce Marchiōes uocant, absolutam in subditos potestatem competere, quæ nec ipsi Imperatori in Italos competit, unde illi causam habent. Atq; hinc est, quòd suprà in tractatu de censibus[c], ius Italicum à prouincialium iure distinguitur: illi in censum uniuersas facultates deferre tenebātur, & tributum soluebant: Itali liberi erāt, æquoq; cum Romanis iure agebāt. Solæ antiquam indolem retinuerunt in Germania ciuitates, quas illi francas uocant: ut enim Imperatoris fastigium libēter agnoscunt, ita tributis se atteri, uiolentia urgeri, tyrānide opprimi non patiuntur.

a l. item. § pridie. de pet. hære.
b § S. cōsultū. instit. de iur. nat.
c l. j. 3. de cens.

IABOL. LIB. VI. EX CASSIO.

Lex CXI.

CEnsere est constituere, & præcipere: unde & dicere solemus, censeo hoc facias, & senatum aliquid censuisse: inde & censoris nomē uidetur tractum.

IDEM LIB. XI.

Lex CXII.

Littus publicū est eatenus, quatenus maxime fluctus exæstuat: idem iuris est in lacu, nisi is totus priuatus est.

IDEM LIB: XIIII. EX CASSIO.

Lex CXIII.

MOrbus sonticus est, qui cuique rei nocet.

LITTVS. Quod de littore maris suprà uidimus, producitur per Iurisconsultum etiam ad lacus, dum tamen priuati non sint, sed & si Reipublicæ sit, qui soleat piscatoribus locari, ut est Trasimenus Perusij, uidetur priuatorum naturā sequi, idq; in alluuionis tractatu[a] Barto. probat. Publicū ergo lacum propriè accipiemus, qui in usu publico sit, & in quo unicuiq; piscari fas est. Sanè lacus est, qui perpetuam habet aquam[b]: Stagnum quod temporalē, utsi hyeme tantū: Fossa receptaculū est aquæ, manu factū. In eo autem priuatus lacus à publico differt, quòd publicus eatenus publicum littus habet, quatenus hybernus fluctus maximus exæstuat, at in priuato id tantum littoris constituitur, quatenus actum est[c], & in eius uenditione tēpus contractus obseruamus.

a uerbo, flumen. in fine
b l. j. ut in flu. pub.
c l. rutilia de cōtra. emp.

MORBVS. Lege XII. tabularum qui morbo laborabat, in ius uenire non cogebatur, nisi aduersarius iumentum illi dedisset, uel plaustrum, quo ueheretur. Accipit autem ea lex morbum, pro aliqua imbecillitate, & inualentia: alioquin ubi uitæ periculum uertitur, morbum sonticum appellat, quasi maiorem, uimq; nocendi habentem, ut Sex. Cæcil. Iurisconsultus apud A. Gellium interpretatur. Hoc morbo qui affectus erat, neq; in ius uenire, sed nec procurarorem mittere cogebatur[a], sententiaq; aduersus eum lata, nullius erat momenti[b]: iubebat enim lex iudicij diem esse diffissum, cuius nominis rationem ex Seruio grāmatico in VI. Aeneid. commentario colligere licet. Is in iure diem fissum dici interpretatur, qui partim religiosus, partim fastus est. Idem opinor qui & intercisus à Macrobio appellatur. Cùm ergo aliqua negotia expedienda erant, quæ propter religionem differre oportebat, dies diffindebatur, id est, scindebatur in sequentem. Meminit huius uocis præter A. Gellium, Liuius quoque ab Vrb. cond. lib. IX. Sed & Horat. lib. II. Sermo. Nihil hìc diffindere possum: id est, differre, quo minus pro te pronuntiem. Atque ita ipse sentio, licet indiscussum

a l. ij. § si quis in iudi. 3. si quis caut.
b l. quæsitum. de re iudi.

discussum id uerbum Politianus in Miscellaneis capitu. XL. reliquerit, idcircoq; non omnes suam in sententiã trahere potuerit. Sane Iurisconsultus hîc simpliciter sonticum morbum diffinit, qui cuique rei, intellige de qua agitur, nocet. Et ideo, ne quis in ius ueniat, sonticus morbus accipitur, qui grauior est, nocetq; ne uenire possit, ut magna febris[c]: ne uerò mancipiũ ueneat, sonticus accipietur, perpetuus uel reciduus[d]: nõ enim est uerisimile, emptorẽ, si huiusmodi morbo laborare seruum sciuisset, fuisse empturum.

c d.l. quæsitũ.

d l. fina. de ædil. edict.

IDEM LIB. XV. Lex CXIIII.

SOluendo esse nemo intelligitur, nisi qui solidum[b] potest soluere.

IDEM LIB. IIII. EPISTOLARVM. Lex CXV.

QVæstio est, fundus à possessione, uel agro, uel prædio, quid distet. Fundus est omne, quicquid solo tenetur. Ager est species fundi, quæ ad usum hominis comparatur. Possessio ab agro iuris ꝓprietate distat: quicqd eñi appræhendimus, cuius ꝓprietas ad nos nõ ptinet, aut nec põt ptinere, possessionem appellamus. Possessio ergo usus, ager proprietas loci est. Prædium utriusque supradictæ generale nomen est: nam & ager & possessio huius appellationis species sunt.

SOLVENDO. a ¶ An quis sit soluendo creditori suo: hoc attenditur, ut solidum posit soluere. Quapropter cum lex fulloni aduersus furem actionem det[a], si is fullo domino soluendo sit, nisi posit solidum dare, concedenda ei non erit actio, ne compellatur dominus ex uno iudicio duo facere: ut uidelicet contra fullonem ex locato agat, & quanto minus consequetur, aduersus furem condicat: id enim ei damnosum esset: sed qui cum duobus contraxit, graue sibi existimare non debet, si contra duos experiundum erit, qua ratione ut quis soluendo dicatur, etiam fideiussoris facultates ei aggregandę erunt[b]: satis enim est, si per alium soluendo sit[c]. Sed & qui in nominibus æs suum habet, soluendo dicitur[d]: compelli enim poterit in executione condemnationis, ut nomina uendat, uel exigat: quod intelligendum, si debitores idonei sunt, & bonam fidem agnoscunt[e]. Sanè, is cuius bona uenierunt, suspectus est, tanquam soluendo non sit[f].

a l. itaque. ac fur.

b l. si plures. § præterea. de fideiuss.

c l. nemo dubitat. j. titu. j.

d l. facere. ubi Alexan. sol. mat.

e l. à diuo. §. fina. j. de re iudi.

f l. tres tutores. in fi. de adm. tut.

g l. rei. §. fina. j. eodem.

h Bar l. græce. §. illud. de fideiusso.

b ¶ SOLIDVM. Annotat hinc Accursius, factum non uideri, quod perfectum non sit[g]: quæ regula in his procedit, quæ indiuidua appellamus[h]. Ea quatuor modis accipi receptum est: Natura, ut seruitutes: Voluntate contrahentium, ut in eo qui in binos arbitros compromiserit, uel binos symphoniacos emerit: nõ enim uerisimile est altero fuisse contentum: Forma, ut in fideiussione, quæ principali obligatione grauior esse nequit, aliàs penitus uitiatur: Accessione, ut cũ quis Iudęo fundũ cũ colonis Christianis uẽdit: coloni enim à fundo separari possunt[i].

i l. quemadmodum. C. de agri. lib. xj.

QVAESTIO. Declarat Modestinus, quid inter se differant quatuor hæc uocabula, fundus, ager, possessio, prædium. Et Fundũ generaliter accipit pro omni eo, quod solo continetur[a], deducitur q; à uerbo fundere: hinc & μεταφορικῶς fundus pro autore accipitur, ut Festus inquit. Sic apud Cicer. in oratione pro Cn. Corn. Fundi populi: & apud Plautum in Trinummo: Fundus potior, id est, pes, & fundamentum ꝓmissionis. Ager uerò non tã latam habet significationẽ, sed eum fundum significat, in quo agatur, unde & nomen sumpsit, secundum M. Varronem. Ager ergo est, qui colitur, & qui fructuum causa habetur, cum fundus quamlibet soli superficiem, etiam incultam, & nulli usui destinatam, in qua aliquid fundari posit, significet. Possessio is est fundus, qui non iure seu mancipatione nobis comparatus est, sed usu & præscriptione quæsitus, ut etiam Festus scribit: & ideo eius proprietas ad nos nõ pertinet. Sed & si pertinere non posit, ut quia res sacra, posideri tamẽ potest, possessioq; dicitur. Prædium tam ad possessionem, quàm ad agrum refertur: unde siue quis per mancipationem, uel in iure cessionem, agrum, siue per usum possessionem acquisiuisset, recte suum prædium appellabit. Tradidit autem Modestinus hanc differentiam, legem XII. tabu. interpretans, quo iure duplex tantummodo alienationis species erat, quæ per nexum, & quæ per cessionem fiebat[b]. ut M. Cicer. in Topicis declarat. Per usucapionẽ uerò proprietas non acquirebatur, licet iuris autoritate possessor defenderetur. Hinc eodem in opere Tullius usucapionem autoritatem appellat: Autoritas, inquit, usus fundi biennium est, sit ergo & ędium. Idem Officiorum lib. I. Aduersus hostem æterna autoritas. In lege quoque Attinia, cuius A. Gellius libro XVII. meminit, dicebatur, quod subreptum erit, eius rei æterna autoritas esto, id est, æternum tempus antequàm usucapiatur. Venuleius autoritatem ius esse interpretatur, quo autor, id est, dominus rem suam uendicare

a l. fundi. j. eo.

b Cy. l. 4. C. de usuc. transf.

dicare potest: unde amitti, inquit, autoritatem, id est, actionem pro euictione[c] placet. Et ita accipiendum hoc respõsum ipse arbitror, quo sensu ridiculus ipse Valla erit, qui cùm uulgari interpretationi, uir alioqui non uulgaris, adhæsisset, Iuriscõsultum nostrum increpat, Musca planè, q̃d dicitur, elephantum. Illud non negauerim, in posteriore iuris disciplina, hanc differentiam nõ fuisse obseruatã, cuius rei nos etiam Accursius admonet.

c l. si de euict.

hoc possessionẽ appellamus. Possessio[a] ergo usus est. Ager proprietas loci est. Prædium utriusque suprascripti generale nomen est: nam & ager & possesio huius appellationis species sunt.

a ¶ POSSESSIO. Colligi hinc potest diffinitio possessiõis, ut sit usus ei à proprietate uel iure separatus. Hinc usucapio, id est, acquisitio, quæ per usum, hoc est, possessionem fit. Aelius quoque Gallus, cuius responsa frequenter in Digestis citantur[d], possessionem definiuit, esse usum fundi, uel ædificij, atq; ita Festus Pomp. refert. Sed & Corn. Fronto: In habente, inquit, onus, in possidente usus est. Iccirco autẽ à iure dixi separari possessionẽ, tum ut ostenderem ab eo usu, qui seruituris species est, differre: tum etiam, ut eos sequerer, qui possessionem facti, non iuris esse censuerunt: quod apertissimè multis in locis Iurisconsulti attestati sunt[e]. Nec quicquam me mouet, quòd etiam ius possessionis aliquando legimus: ex facto enim ius oritur, & ius habere is quoq;, qui ex pignore prætorio detinet, dicitur[f]: nec idcirco consequens est, contrectationem illam esse iuris. Summe autem ridiculi uidentur, qui inter acquisitionem, retentionem, amissionemq; possessionis distinguunt: cum hi actus manifeste ab ipsa possessione differãt. Sicut procreatio, uita, mors hominis, ab homine differunt, nec qui nascendo homo fuit, moriendo est asinus. Quapropter si cum possessio acquiritur facti est, & acquisitam, & amissam, consequens est facti esse[g]. Eius possessionis duplex est ratio, seu qualitas: nam cũ quis corpore possidet, usumq; rei apprænsæ percipit, naturaliter possidere dicitur: q̃ si uere ipse rei non insistat, neq; usum percipiat, sed per interpretationem legis, ciuiliter quoq; possidet. Qua ratione p̃ fructuarium, & eum qui precario rogauit, possidemus[h]: & licet ipsi naturaliter fundo insistant, tamen propriè non possident, quia nomine nostro sunt in prædio[i]. Ciuilis igitur possessio semper iusta est: quoniam lex interpretationem illam, non nisi iusta ex causa adhibet. At naturalis quãdoq; iniusta est, siue quia res prohibita possideri[k], ut liber homo: siue quia persona incapax, ut seruus[l]: siue causa iniusta, ut raptor: siue iure ciuili inualida[m], ut cũ pater filio, maritus uxori donat[n]. Et ita ipse sentio, licet alij aliter diffusissimis tractatibus, & à quibusdã recẽtioribus usq; ad nauseã auctis.

d l. nec utilem. C. ex quibus cau. maio.

e d l. ne utilẽ. l. 1. §. 1. & 4. de acquiren. possess.

f l. si finium §. pen. de dam. infec.

g l. nemo C. de acqui pos.

h l. certe §. de preca.

i l. 1. in §. ope. no.

k l. quod seruus de acq poss.

l l. uij §. fina eo titu.

m d. l. 1 §. 4.

n l. 1 § deijcitur. de ui. & ui arma.

IDEM LIB. VII. Lex CXVI.

QVisquis mihi aliusfilij filius'ue hæres sit, his uerbis Labeo ait nõ uideri filiam cõtineri. Proculus cõtrà: mihi Labeo uidetũ uerborũ figuram sequi, Proculus mentẽ testãtis. Respõdi, nõ dubito, quin Labeonis sententia uera non sit.

QVISQVIS. Cum testator unum ex filijs exhæredem fecisset, alios etiam posthumos hac clausula instituit, Quisquis mihi alius filij filius'ue hæres sit dubitatum fuit, an filia contineretur, & ex proprietate uerbi non cõtineri Labeo, sed ex mente Proculus existimauit: quapropter si aliquibus coniecturis de cõtraria mente appareat, Labeonis sententia obseruabitur, ueluti cùm testator proprijs filiabus exclusis, filium instituit, & si sine filijs decesserit Semproniũ: natis enim filiabus, non deficere conditionem plerique existimauerunt: nam cum proprias filias pater excluserit, uerisimile est multò fortius uoluisse ab hæreditare neptes reijci. Sed hoc mihi nõ sufficere uidetur: proprias enim filias propter filij masculi maiorem amorem exclusit, at Semproniũ testator non ita amasse existimandus est, ut neptibus suis prætulerit: efficacior est igitur coniectura, cum ex lege municipali ab intestato succedẽtes masculi fœminas excludunt: uidetur enim testator cum de filijs mentionem fecit, eos ad successionem uocasse, quemadmodum à lege uocãtur: presumpta enim testaroris mens, per quã masculinum concipit fœmininum, illi præsumptioni cedit, qua secundum leges uoluntatem suam quemlibet regere[a], accommodareq; dicimus, & in præsumptionum conflictu illi potius adhæremus, quæ uerborũ proprietate defenditur. Cæterum & si constitutum sit uerba testamẽtorum ad literam, & sine interpretatione intelligi debere, quod filijs relictum erit, filiæ non præstabitur, atq; hoc Iasoni[b] uisum est. Sed hac in quæstione id ipse nõ approba

a Bart § cum ua. ad treb.

b Ias. l. qui filiabus. de lega. 1.

approbauerim, cum potius credẽdum sit antiquorum exemplo de fœmina quoq; actum fuisse. Siquidẽ Næuius Plautusq; casu dandi filijs, non filiabus dixerunt, ut Priscianus lib. septimo probat: quapropter satis uidetur ad literam posse accipi de fœminis, ut meritò sententia Labeonis figurã uerborum cõsiderãtis, nihil nos moueat, cum etiã uis uerborum expositioni huic nõ refragetur, tametsi ex frequentiore usu forte aliud sit statuendum. Additur & à plerisque alia coniectura, ut si in aliqua parte testamẽti filiorũ masculorũ mẽtionem testator fecisset, quamuis alio in loco simpliciter filios nominet, uideatur semper de masculis tantũ intellexisse,
c j.l.herẽnius sed id non omnino uerũ est, ut infrà attingã[c].

IDEM LIB. VIII. EPIST.

Lex CXVII.

NOn potest uideri minus soluisse is, aduersus quem amplioris summæ actio non competit.

POMP. LIB. II. AD QV. MVTIVM.

NON POTEST. Finge: decem tibi ex forte debebam, sed propter morã meam intererat tua plus accipere, Iudex me cõdemnauit in sortem, an ea soluta, dicar minus soluisse? Et hîc tradit nõuideri: eius enim quod ex mora debebam, actio nulla tibi competebat, sed totũ officio iudicis cõtinebatur, quod
a l.3.C dep lata sententia amplius non interponitur[a]. Idemq; est in fideiussore, qui actionis arbitrariæ nomine intercedit: quod enim propter rei morã ex arbitrio iudex auget, si nõ soluerit, nõ tamen minus soluisse uideri potest, cũ huius damni causa nulla aduersus eum actio
b l.fina. de eo quod cer. competat[b]. Sed pone, aliquis fideiussit hoc modo, ex his quæ Titius tibi debet, quanto minus soluet, spondeo: is Titius miles est, ita quòd nisi in eo quod facere potest conueniri nequit, an fideiussor tenebitur[c]? Et puto
c l.si cum. de re iud. teneri: aduersus enim Titium amplioris summæ actio mero iure competit, licet per exceptionem illi consulatur. Sed & ei cui pignoris retinendi ius est, minus solutum uidetur, tametsi actio illi non competat, ut in chiro-
d l.j.C.etiam ob chirog graphario[d] creditore, & eo qui sub pignore
e l.per retent. C.de usur. mutuauit, & nudo pacto cauit de usuris[e].

HOSTES. Nationum aliæ Populo Romano subditæ erant, ut prouinciales: aliæ fœderatæ, quo iure quædam ciuitates & in Asia, & in Hispania, alijsq; prouincijs ute-
a l nõ dubito. de capt. bantur[a]: sic etiam Aetolos se Romanis iunxisse, T. Liuius lib. XXXVII. est autor: alia penitus liberæ, & suis legibus relictæ, nisi quòd maiestatem Pop. Roma. comiter obseruare tenebãtur, ut Massiliẽses: aliæ hostiles, ut Parthi & Germani: quorum illi propter æmulationem, hi pro libertate aduersus Romanos semper pugnauerũt: donec tandẽ Imperiũ euerterunt Turcæ qui ex Perside prouenerant, orientale: Gothi, Hunni, Vãdali, omnes ex Germania, occidẽtale: quod tamen Caroli Magni auspicijs rursus instauratũ est. Aliæ nec hostiles, nec aliquo modo illis
b l.uij.§.j.de capt. cõiunctæ, ut[b] Scythæ, quos Tartaros uocamus, quiq; Mæotim incolũt.
c l.in orbe de stat.hom. At cum Antonini constitutione omnes qui in orbe Romano[c] erant, ciues Romani effecti sint, sequitur omnes Christianos hodie, populum Romanum esse: quo iure exciderunt qui in Asia, Aphricáue, cæterisq; prouincijs fidem CHRISTI non agnoscunt: hi enim hostes Popu. Roma. sunt, & ciuitatis Romanæ ius amiserunt. Hincq; est, quod cũ Turcis & Sarracenis indictum nobis est bellũ: suntq; uicissim iura postliminij, & capti in bello efficiuntur capientium. At inter Christianos aliud est: cũ enim ex lege CHRISTI om-
d xj.q.iij c. ad mensam. nes sint fratres[d], quæ inter eos mouentur arma, plus quam ciuilia sunt, unde ius postlimi-
e l. si quis .§. fi.de capt. nij in his nõ est[e]. Hincq; uidemus antiquissima cõsuetudine introductum, ut capti libertatem non amittant, sed præstita uictori pecunia (λύτρον Græci uocãt) ueniam recedendi impetrent. Qua ratione etiam arbitror, capta in huiusmodi bello, capientium non fieri: & id presertim in eo, quod forum consciẽtiæ uocamus, licet Theologi, uel ματαιολόγοι potius, quidam, aliter senserint: nisi ab his capta sint, qui libertatem suam tuentur, & iniuste ab aliquo tyranno uexantur: unicuique enim iure naturali permittitur defensio, quã nec Christiana lex nobis abstulit: alioquin si duo principes de imperio belligerent, ridiculum est credere permissum esse militibus, alterutrius subditos spoliare, cum eorum nihil intersit, uter regnet: paratiq; sint illi uictoris imperio obsequi, & quod Petrus in priore epistola præcipit, ὑποτάσσου πάσῃ ἀνθρωπίνῃ εἴτε βασιλεῖ εἴτε ἡγεμόσιν διὰ τὸν κύριον.

Lex CXVIII.

HOstes hi sunt, quibus nobis, aut quibus nos publicè bellũ decreuimus, cæteri latrões, aut prædões sũt.

IDEM LIB. III.

Lex CXIX.

HAereditatis ap-

HAEREDITATIS. Nomina iuris alia sunt particularia, ut obligatio, seruitus, dominium: Alia uniuersalia, ea tripliciter assumuntur, aut enim uniuersitas solius

facti seu corporū est, ut grex, chorus, familia: aut iuris & facti mixtim, ut peculiū, dos, pŕimoniū: aut solius iuris, ut hæreditas, ea enim nomen seruat, etiā si nulla corpora hæreditaria sint[a]: idemq; arbitror, si nihil sit in hæreditate. Vnde, si qs nec alienum, neq; suū æs habēs decedat, poterit se ꝓximus agnatus eius hæredem appellare: quāuis in hereditate nihil omnino sit: nomē enim hæreditas est iuris, per quod persona defuncti repræsentatur, non autē facultatum.

a l. hæreditas de peti. hær.

pellatio, sine dubio cōtinet & dānosam hæreditatē: iuris em̄ nomen est, sicuti bonorum[a] possessio.

IDEM LIB. V.
Lex CXX.

VErbis legis XII. tabularū: Is uti legassit, rei suæ ita ius esto: latissima potestas tributa uidetur, & hæredis instituendi, & legata & libertates dandi, tutelas quoq; constituendi. Sed interpretatione coāgustatū est, uel le

At peculium, cùm solius iuris non sit, ut nomen suum habeat, aliquid requirit. Idem in d[o]te & patrimonio. In his uniuersalibus propter æs alienum non fit deductio corporum: unde si seruus debeat domino plus, quàm sit in peculio, corpora tamen peculia remanent[b]: & si uxor debeat marito, propter expēsas necessarias in fundo dotali factas plus, q̄ fundus ualeat, remanet tamen ex Pomp. Vlpianiq; sententia fundus dotalis, licet Scæuola omnino desinere[c], Paulus soluta pecunia reuerti in causam dotis[d], censuerint. Diminuitur tamen uniuersitas ipsa, licet corpora non diminuantur, censebiturq; tanto minus in peculio & dote esse. Sanè quæ corporum uniuersalia sunt, particulariter uendicari nequeunt, sed uniuersaliter: ut grex[e]. At quæ iuris communionē habent, in uniuersum nō uendicantur, sed particulariter: quamobrem nec peculium, neq; dotē uēdicamus, sed rem peculiarem, & fundum dotalem[f].

b l. peculiū. §. pe. de pecu.
c l. q̄ð dicitur. de impens.
d l. si is q. §. j. de iure dot.
e l. uendicatio. de rei uend.
f l. si peculiū. de pec leg.

a ¶ BONORVM possessio. Atqui aliud dicēdum ex ui uerbi uidebatur[g], cùm bona deducto ære alieno intelligantur, nec damnosa esse possint: sed in hac cōpositione propriam naturam non seruant: cùm enim uniuersas facultates bonorum possessione prosequamur, absurdū esse cōmoda ad nos omnia pertinere, & nulla incommoda[h].

g l. princeps. 3. eod.
h l. iij. de bon poss.

VERBIS. In XII. tabulis lex hæc posita his uerbis fuerat: Is uti legassit (id est, legauerit) suæ rei ita ius esto. Quā legem Iurisconsultus interpretatur, ut liberam facultatem testatori reliquerit, non ad legata solum, sed etiam in hæredis institutione, libertatum datione, tutelarum constitutione. Legare enim uerbum, licet ex frequentiore usu simpliciter de his, quæ particulariter uerbis directis in testamento relinquuntur, intelligatur: tamen latiorem etiam significationem habuit, idemq; est legare, quod decernere, & mandare: unde & delegare dicimus. In testamentis tamen, in quibus uerba secundum testatorum consuetudinem accipiūtur, uerbū legandi obliquum est. Vnde in substitutione, quā his uerbis filio pupillo pater facit: Quandocunq; decesserit filius meus, omnia bona mea Titio lego, receptū est[a], ut omni tēpore pro fideicommissaria accipiatur: nisi ex alia parte testamenti aliud appareat[b]. Quid enim si aliquando Titium hæredem appellat? quid, si dixerit: Seium in dimidia parte hæredem facio, Titio aliam dimidiam lego[c]? Quid, si dictum esset: Si filius in pupillari ætate decesserit, omnem eius hæreditatem Titio lego[d]? Arguitur enim his casibus mens testatoris directe non per fideicommissum instituere uolentis. Idem si nemine instituto hæreditatē suam se legare dixerit: uidetur enim tunc uerbum legare ad institutionem referri, quod plerique probant[e]. Sed & si constitutum sit, ne maritus habens filios aliquid uxori legare posit, crediderim institutionē quoque uetari: eadē enim est ratio, & uerba inferre hoc possunt[f]: tametsi aliter Cornæus respondent[g]. Quomodocunq; igitur de re sua quis decreuisset, ex XII. tabularum uerbis obseruandum fuerat. Vnde cùm eo iure pater in filios plenam potestatem iusq; necis & uitæ haberet[h], si tutores illis constituebat, de re sua decernere dicebatur. Coangustata autem fuit hæc potestas uarijs legibus & Senatusconsultis: & in primis Augusti tempore, ut Dion scribit: C. Falcidius Trib. plebis legem tulit, ne quis plus testamento legaret, quàm ut quarta pars hæredibus superesset. Addit Hieronymus in Chronica Eusebij, quartam partem hæredibus necessariò relinqui debuisse, si quatuor aut minus essent: si autem plus quatuor, medietatē: eo tenore, ut siue liberis, siue propinquis, uel exteris pater sua legaret, illa pars, quam Falcidius constituit, nisi pater interdixerit, & legatis fruentibus, & eisdē carētibus æqualiter diuideretur. Aelius quoq; Sentius, & Fusius Caninius libertatum cōferendarum ius restrinxerunt[i].

a Bar. l. centurio. in 5. col.
b ca. Raynaldus de testa.
c l. mulier. §. fin ad Trebeu.
d Bal. l. fin. C. fa. herc. in fi.
e Bal Cornæ. l. ij C. cōmu. de leg.
f l. filiū §. sed si portio. de leg. præst.
g consil. 186. in j.
h l. in suis. de libe. & posth.
i Insti q. man. non poss.

gũ,uel autoritate iura constituentium.

IDEM LIB. VI. Lex CXXI.

Vsura pecuniæ, quam percipimus, in fructu non est: quia non ex ipso corpore, sed ex alia causa est: id est, ex noua obligatione.

IDEM LIB. VIII. Lex CXXII.

Herennius ait, si ita scriptum sit, filio filiisq; meis hos

Nam ille in fraudem creditorum manumitti uetuit, minoribusq; XXV. annis, nisi causa cognita, hoc ius non concessit. At lege Fusia[k], quoniã pleriq; nimis liberales, prodigiq; cùm morerentur erant, certus fuit constitutus numerus, ultra quem testamẽto libertas seruis dari non poterat: quã rem diffusè Caius institutionum libro primo prosequitur. Sed Iustiniani constitutione aliter cautum est, Pegasiano quoque Senatusconsulto, & Trebelliano eadem potestas, quæ ex XII. competebat, diminuta fuit: tum etiam alijs legibus, quæ testamenti factionẽ certis personis auferebant. Sed & generaliter proditum est, neminem facere posse, quò minus in suo testamẽto leges sibi locum uendicent, ut quamuis testatoris uoluntas potestati legis æquipareturl[l]: non tamẽ iuri publico derogare possit, quod in his legibus cõsistit, quę bonos mores respiciunt, uel certam formam inducunt, uel clausulam derogatoriam habent[m].

k Inst. de l. Fusia can. toll.

l §. disponat. in authẽ. de nup.

m l. nemo. de leg. j.

VSVRA. Vsura sortis accessio est, quæ propter mutuo datæ pecuniæ usum, uel etiam moram, exigitur. Ea iure ciuili usque ad legitimum modum permissa fuit[a]: sed diuinis CHRISTI traditionibus omnino prohibita. Cùm enim non nisi ab indigentibus, ex quadam necessitate, sub fœnore mutuo pecuniæ acciperentur, accidebat plerunq;, ut ipsi propter certitudinem promissionis soluere tenerentur, cum nullos fructus rerum suarum percepissent, sicq; ad inopiam redigebantur: quapropter legibus fœnebre hoc malũ temperatũ est. At CHRISTVS non conuenire existimauit mutua, quæ amicorum causa inducta sunt, in lucri certitudinem uertere: atque ideo uetuit, ex mutuo quicquam sperari. Apud Aristophanem in Nubibus describitur τόκος (sic enim à partu usura dicitur, sicut à fœtu fœnus) esse bellua quæpiam, quæ ex processu temporis argentum semper numerosiore fœtura progeneret. Eam in fructu non esse, hoc est, naturaliter ex re non oriri, Iurisconsultus hîc tradit, sed extrinsecus prouenire. Debetur enim ex alia causa, id est, obligatione: quandoquidem usuræ ex cõtractu principali non debẽtur[b], sed opus est stipulatione: sunt enim odiosæ, & ideo ex pacto nudo non debẽtur, ex earum solutione obligatio non arguitur[c], ex lapsu temporis earum remissio taciliter præsumitur[d]: debentur tamen ex quorundam contractuum natura[e]. Illud constat, quoties ex mora fructus non debentur, nec usuras deberi. Sanè usuras, quas ex peculio profectitio filius lucratur, nõ esse peculij, Oldradus, Albericusq; existimãt: quoniã hîc peruenire extrinsecus dicãtur. Sed nõ dubito cõtrariam sentẽtiam ueriorem esse: qualecunque enim lucrum peculio accedit[f]: atque ideo si pater peculium petat, eas consequi debebit, & restituere: si tanquam usuras petat, improbe petit[g] ut plerisque uisum est. In generali tamen peculij concessione, nõ est existimandum, mandasse patrem filio: ut fœneret: id enim turpe esset, & reprobum[h], quod genus mandari in dubio præsumendum non est. Extat Plutarchi libellus περὶ τοῦ μὴ δεῖν δανείζεσθαι, quo uniuersam fœnerandi rationem damnat, quòd contra naturæ regulam sit, quæ est, ex nihilo nihil gigni: quòd paupertati unicum eius solatium, nempe animi securitatem, aufert: quòd nondum natos fructus deuoret: quòd qui accipiunt sub usuris, uorsuram ex uorsura facientes, nunquàm se extricant: quòd similes Phinei sint, cui Harpyiæ uictum deuorabant: quòd ut plurimum ex luxu æs illud alienum contrahatur: consulitque potius hæredium quodlibet uendendum, quàm mutuo à Danista quicquam accipiendum. Apud nos certè publicè interesset legem ciuilem obseruari[i], quæ certum modum fœnerantibus constituit, ut qui eum excederent, plecterentur: nam propter Canonum prohibitionem, non nisi pessimus quisque & impudentissimus fœnerat, qui Cambij nomine uel alio ficto titulo indigentem, atque necessitate, quòd humaniores non reperiat, compulsum, deglubit: nec episcopi & sacerdotes id hominum genus ullo modo coercent, sed adiuuãt potius, suis quoque pecunijs Danistæ in id lucrum clàm creditis, quod & diuus Cyprianus conqueritur.

a l. eos. C. de usur.

b l. iij. C. de usur.

c l. creditor. eod. tit.

d l. cũ quidem. §. j. & e.

e l. uideamus. eod. tit.

f gl. Bal. in l. cũ oportet. C. de bon. quæ lib.

g 46. di. sicut.

h l. si procurator. de cõdi. indeb.

i l. eos. C. de usur.

HERENNIVS. Cum testator plures filios impuberes habens, simpliciter scribit

a l. si quis in. de testa. tut. scribit, filio tutores do, propter incertitudinem de omnibus sensisse uidetur[a]: non enim est ratio, cur magis de uno, quàm de alio accipiamus, meritò omnes continentur. At si dixerit, filio filiisq; meis, quidam fœminas non comprendi dixerunt, quasi nominũ masculini generis geminatio mẽtem eius arguat eiusmodi esse, ut de fœminis nõ intellexerit. Sed id Põponio non placet, quandoquidẽ huius geminationis alia potius cõiectura assumẽda sit: nimirum cùm de singulari dixisset, ad pluralẽ numerum trãsitũ fecisse, ut omnibus filiis cõsuleret, & ideo à regula non esse recedendũ, ut filiorum appellatione filiæ quoq; cõtineãtur. Et hinc sumi argumentum potest, cùm in testamento filiorum masculorum mentionem testator fecit, si alia in parte simpliciter filios nominet, etiam fœminas cõtineri. Quaptopter in hac substitutione, filios meos masculos instituo, si sine filiis decesserint, Sempronius hæres esto: nata filia, Sempronius conditione defectus censebitur: si enim neptes excludere testator uoluisset, utiq; qualitatem priorem repetiisset, ut Ancharanus[b], Ananiasq; respon-

b Anch. 120. dit, idemq; Iasoni[c], recẽtioribusq; quibusdam

c Ias. l. qui filiabus. Alexan. 40. in 4. uisum est. Aliis tamen non idem uidetur, maximaq; controuersi iuris hæc est quæstio: sed priorem sententiã ego magis probo, nisi aliqua uerba addita proponãtur, quę uim repetitionis habeãt, ut cùm cõditio sic cõcipitur, Si decesserit sine filiis masculis, uel nepotibus: uidetur enim masculis repetitum[d]. Idem

d Com. consi. 127. si filiabus in re certa institutis, & masculis hęredibus relictis scriptũ sit, omnes filios meos inuicem substituo, intelligemus de mascu-

e Bar. l. lucius. pe colum. de uulga. lis[e]. Substitutum enim in portionibus hæreditariis uidetur, quæ nullæ apud filias erant. Quod & in ea specie traditum est, cũ dictum est, Si quis eorum decesserit, portio superstiti-

f Bar. l. fin. ad Trebel. bus relinquatur[f]: eorũ enim, id est, masculorum, accipimus: qui ipsi heredes fuere. Sed & in ea conditione, Si filii mei sine filiis morientur, uel ex eis unus tãtum remaneat, & filios non habeat, tunc ille, qui remanserit filius ma-

g Abb. 37. in 1. sculus, centũ Titio det. Respõdit Nicolaus[g]

tutores do, masculis duntaxat tutores datos: quoniam à singulari casu hoc filio, ad pluralem uidetur transisse, cõtinentem eũdem sexum[a], quem singularis prior positus habuisset. Sed hoc facti[b], non iuris habet quæstionem: potest enim fieri, ut singulari casu de filio senserit, dein de plenius omnibus liberis[c] prospexisse ĩ tutore dãdo uoluerit: quod magis rationabile esse uidet.

IDEM LIB. XXVI. AD QV. MVT.

Lex CXXIII.

VErbum erit[a], interdũ etiã præteritum, nec solũ futurũ tempus demõ-

Abbas, si fœmina superfit, non uideri conditionem euenisse: quoniam licet prius filium simpliciter appellauerit, dum tamen paulò inferius addidit, masculum: satis ostendit de fœmina non intellexisse.

a ¶ EVNDEM sexum. Atqui filiis, in dãdi casu, etiam de fœminis intelligitur, ut ex Neuiũ Plauti que autoritate Priscianus libro septimo docet: Sed Iuriscõsultus ad temporum suorũ frequẽtiorem usum respexit, quo filiabus plerunque dicebant, non filiis.

b ¶ FACTI quæstionem. Propter incertitudinem uolũtatis testatoris, quæ ex coniecturis colligitur, ius uerò semper certum est: unde & articulis iuris respondere nõ cogimur[h]. Probabilis tamen h l. ornamẽtorũ. de an 'e.

in iure est dubitatio, propter altercationem sententiarum, succurriturq; in eo errãti, sicut i Soey. in rub. de reb. dub.

si in facto erraret[i].

c ¶ LIBERIS. Sed an nepotibus? & hîc uidetur probari de eis quoq; intelligi: quod ta- k l. sed si nep. de test. tut.

men falsum est[k], cũ testator filiis tutores dedit: nec Iurisconsultus hîc uult idem esse, siue filiis, siue liberis dictum sit: sed ideo dixit liberis, ut elegãtius loqueretur, nec idem uerbum repereret. Si tamen solos duos filios testator haberet, & ex alio præmortuo plures nepotes, putarem de eis quoque sensisse eum uideri, ne subiiciendo dictionem filiis, uideatur incontinenti se correxisse.

VERBVM ERIT. a ¶ Explicat Iurisconsultus, quomodo uerbum, erit, ad præteritum trahatur: in quo articulo dubitasse ueteres legis Attiniæ interpretes, libr. XVII. cap. VII. A. Gellius tradit: qua de re P. Nigidius in hunc modum disseruit: Verbum esse, atque erit, quando per se ponuntur, habent atque retinent tempus suum, cùm uerò præterito iungũtur, uim tẽporis sui amittũt, & in præteritum cõtendũt: cũ enim dico, in campo est, in comitio est, tempus instãs significo: item cùm dico, in campo erit, tempus futurum demõstro: at cùm dico, factum est, scriptum est, subreptũ est, quanq̃ uerbum, est, temporis sit pręsentis, confunditur tamen cum præterito, & non minus præ-

sens,quàm præteritum ostendit.Idem cùm dico,subreptum erit,non duo,sed unũ uerbum est,quod unica patiendi declinatione non solum futurum,sed & præteritum indicat. hæc ille. Vnde apertissimè Iurisconsulti responsum hoc declaratur. Cæterum in iure perquam ambigua questio est, quãdo ad futurũ tempus incerta dispositiuo producẽda sit:& in his casibus, quibus suprà retuli,presens tempus etiam ad futurum referri[l], dubiũ nõ est, multò magis indefinitum referri debere:id enim omnia tempora cõprændere potest, proprie tamẽ de præsenti actũ potius ĩtelligitur, idq́; regulariter obseruatur. Quapropter in contractu emptiõis, tẽpus præsens inspicitur[m], in rescriptis, com promissis,renũtiationibus feriarũ, cõcessione sacerdotiorum,de futuris[n] litibus,ferijs, sacerdotijs non accipietur: & publicatio bonorum[o],immunitas ædicularũ bona præsentia, ædiculasq́; continebit[p]. Non obseruatur tamen hæc regula certis casibus, ueluti in uniuersalibus, ut si quis gregem leget,uel peculiũ:capita enim,quæ accedũt, etiã gregi imputantur[q].Idem si me familiamq́; meã hospitari promiseris:si enim mihi familia iustè augeatur, nihilominus eam recipere debebis[r], nisi magnum tibi damnũ immineret[s]. Sed & si generaliter omnia bona sua, uel eorũ usum fructum quis legauerit, in uniuersum disposuisse intelligetur,& iccirco futura bona comprændet[t].In priuilegijs quoq; ne cõtra naturam suam tẽporalia sint,de subrogatis intelligemus,ut si antistiti cõcessum sit, ut quatuor eius clerici,tametsi ab ecclesia absentes,sacerdotiorum fructus acquirãt[u]. Idemq́; quoties de solo cõcedentis damno agitur:fit enim plenissima interpretatio, atque ideo de futuris quoq; actum censetur, ne diuersum ius hisdẽ de rebus constituamus[x]. Cæterum & si contrahentes futura prouidere potuerunt,generaliter de eis quoq; promissio accipietur,ut si quis promiserit luminibus non officere[y]. Quod etiã alia ratione niti potest: qui enim sibi ita cauet,nõ idcirco renunciare intelligitur,quò minus sibi liceat ampliores fenestras facere: absurdũq́; esset, si illis per uicinũ obstrui luminibus liceret: quã ratione ĩ nõ dissimili casu T. Liuius li. x x i. affert: In fœdere Romanorum Carthaginiensiumq́; cautũ erat,ne alteri alteris,socijs'ue bellũ inferrent: deinde Romani Saguntinos in socios adsciuerunt,quib[us] Carthaginiẽses intulere bellũ: quęsitũ fuit, an id ex fœdere liceret,uidereturq́; futuris socijs ea cõuentione prospectũ: qua in re Liuius, Si in priore(inquit) fœdere staretur:satis cautũ erat Saguntinis,socijs utrorũq; exceptis. Nam neq; additũ erat his,qui tũc essent: nec,ne q[ui] posteà assumerẽtur. Et cũ assumere nouos liceret socios, quis æquum cẽseret,aut ob nulla quenq̃ merita in amicitiã recipi,aut receptos in fidẽ nõ defendi: Tantũ ne Carthaginiẽsium socij,aut solicitarentur ad defectionem, aut sua sponte desciscẽtes reciperentur. Angelus[z] in proposita specie ideo ad futuros socios fœdus trahi existimauit: quoniã mutua promissio est,quę utriq; utilis esse potest. Sed ipse etiam,si ab altera tãtum parte promissum sit, idẽ opinor[a], quod & frequentius[b] receptum uidetur[c].

b ¶ CODICILLIS. Legata codicillis iure ueteri dari nõ poterant,ut institutionũ lib. II. Caius scribit,& ex recẽtioribus aliqui[d] tradiderunt,nisi hi codicilli testamẽto cõfirmati essent. Pone ergo sic in testamẽto dictũ,quod in codicillis scriptum erit,uel quod quibuscq; tabulis reliquero, ualere uolo: Intelligentur hæc uerba, cùm moriar quodcunq; codicillis uel tabulis reperietur scriptum[e], siue ante testamentum scriptæ sint tabulæ,siue post.

HAEC uerba, ille. a ¶ Disiunctiua est, quæ inter cõtraria ponitur, quorũ uno posito,

strat: quod est nobis necessarium scire, & cùm codicilli ita confirmati testamẽto fuerint, qđ ĩ codicillis[b] scriptũ erit, utrũ'ne futuri tẽporis demõstratio fiat, an etiam præteriti, si ante scriptos codicillos q[ui]s relinquat,quod quidẽ ex uoluntate scribentis interpretãdũ est. Quemadmodũ autẽ hoc uerbum, est, nõ solum præsens, sed & præteritum tempus significat: ita & hoc uerbũ, erit, non solum futurum, sed interdum etiam præteritũ tempus demõstrat. Nam cùm dicimus,L. Titius solutus est ab obligatiõe, & præteritũ,& præsens significamus,sicut hoc,L. Titius alligatus est. Et idem erit, cũ ita loq[ui]mur, Troia capta est:non enim ad presentis facti demõstrationem referẽ hic sermo, sed ad præteritum.

PROCVLVS LIB. V. EPIST.

Lex CXXIIII.

HAec uerba, ille aut[a] ille, non so-

l l. uerbũ oportet. 3. eod.
m l. rutilia. de contra. emp.
n Ias. l. si stip. fu § j. 3. de uerb obl.
o l. si tibi. §. is cuius. 3. man.
p c. cũ capella. de priuil.
q l. grege. de lega. j.
r Alexã. 178. in ij.
s c. quanto. de censib.
t l. quoties. §. fi. de usufr.
u Gem. c. fi. eo. titu. in 6.
x c quia circa. de priuil.
y l. si seruitus. 3 de ser. urb.
z consil. 260. 294.
a argu. d. l. si seruitus.
b Ioan. and. in rub. de treu. in Spec.
c Ias. d. § cum stipulamur.
d Raph Aret. l. j de leg. j.
e l. plotiana. de ur. cod.

lium disiunctiua, sed etiam subdisiūctiua orationis sunt. Disiūctiuum est, ueluti cū dicimus: aut dies [b], aut nox est: quorum posito altero [c], necesse est tolli alterū: itē sublato altero, poni alterum. Ita simili [d] figuratiōe uerbū, aut, potest esse subdisiūctiuum. Subdisiūctiuorū autem genera sunt duo: unū, cùm ex ꝓpositis finibus [e], ita nō potest utrūq; esse, ut posit neutrū esse: ueluti cùm dicimus: aut sedet, aut ambulat: nam ut nemo potest utrunque simul facere, ita aliq̃s potest neutrū, ueluti is, qui accūbit [f]. Alterius generis est, cū ex ꝓpositis finibus ita nō potest neutrū esse, ut possit eē utrūque: ueluti cum dicimus: om̄e aīal, aut facit [g], aut patit̄: nullū em̄ animal est, quod nec faciat, nec patiatur: at potest simul & pati, & facere.

IDEM LIB. V. EPIST.

Lex CXXV.

NEpos Proculo suo S. Ab eo, q ita dotē tibi promisit: cū cōmodū erit, dotis filiæ meæ tibi erūt aurei C. putas'ne protinus nuptijs factis, dotē peti posse? quid si ita ꝓmisisset, cùm potero doti tibi erunt C? quo'd si aliquā uim habeat posterior obligatio, pos

posito, alterū tollitur, sublato ponitur. Subdisiunctiua est, quæ diuersa diuidit, siue ea simul esse posſint, siue non posſint. Intelligo autem hoc in loco contraria, quæ nullo medio inuicem repugnāt: diuersa, quæ medium habent, ut sedere, & ambulare: medium enim est accumbere, & stare. Idem si inuicē nō repugnent, ut in homine actiua & pasſiua qualitas: sed & quoties sensus cōiungitur, licet uerba disiungantur, subdisiunctiua est, ut Alexander, siue Paris [a]. Idemq; si aurum uel argētum à te petam: non enim alterum peto, ut alterum excludam, cum utrūque sim paratus accipere. Cōmuni autem uocabulo tam disiunctiuam, q̃ subdisiunctiuam, recentiores alternatiuā uocāt, quam uocem non omnino barbarā existimo, sed ueteribus quibusdam usitatam.

a Bar. in rub. C. de nauic. lib. xj.

b ¶ AVT dies. Hinc argumentū colligit̄, quoties diei fit mentio, ad differentiam noctis, de naturali intelligi, non de ciuili. Est autem naturalis ab ortu ad occasum solis, ut Censorinus tradit: quapropter post occasum, tametsi lux aliqua adsit, nox dicitur, sicut & ante ortum albescente cœlo: idq; plerisq; uisum est [b].

b Bar l. aut facta. §. tēpus. 3. de pœna.

c ¶ POSITO altero. Natura enim oppositorum est, ut se inuicem tollant: non ut ponant, hincq; solemus dicere, contrariorū contrariam iuris dispositionē esse: quod uerum si contraria inuicem ratione nitantur [c], alioquin si eadē utriusq; est ratio, tunc eadem cōtrariorum, ut uulgò dicitur, est disciplina.

c l. fiit. de acqui hæred.

d ¶ ITA simili. Castior lectio, item.

e ¶ FINIBVS. Id est, terminis, sunt autē termini prædicatiuarum partes, uerbaq; quibus propositio connectitur. Sed hic finibus usus est Iuriscōsultus, ut ostenderet, inter has propositiones medium quiddam esse, atque ideo inter diuersa, non inter contraria subdisiunctiuam poni.

f ¶ ACCVMBIT, qui iacet. Occumbit, qui in faciem cadit: hic milites: q morientes mordicus humū captabant, occūbere dicebātur. Incubat, q fouet: hinc gallina incubatrix.

g ¶ AVT FACIT. Accursius ridiculè ad coitum hæc refert, cū Iurisconsultus uelit in quocunq; animali esse affectus, seu qualitates actiuas, & pasſiuas: quod à dialecticis acceptū est, qui in subiecto has X. prędicationes cōstituunt, Substantiam, Qualitatē, Quantitatē, Relationem, Locū, Tempus, Situm, Habitum, Actionem, Pasſionem: quę si quis intelligere cupit, librū Aristotelis περὶ κατηγορίας consulat. Sanè & Plutarchus historicę narrationis argumenta hæc esse prodidit, Personam, Causam, Locum, Tempus, Instrumentum, Actionem, Perpesſionem, Modum. Qua in distinctione Aristotelem uidetur imitatus.

NEPOS. Cùm socer genero dotem promittit, cùm poterit, uel commodū erit uel cōmodisſimum [a]: intelligitur cū deducto ære alieno, & salua dignitate poterit: atq; ita omnes hoc responsum interpretantur, quamuis Proculus apertè non explicet, an illa promisſio, cū potero, omnino idē polleat, quod, cùm commodum erit: potuitq; probabiliter dubitari: quoniam socer, qui simpliciter dotem promisit, nō nisi in id, quod facere potest, damnatur, nec tamen æs alienum deducitur [b], ergo huiusmodi promisſio eadem ratione extante ære alieno uidebatur intelligēda.

a l. autem. de iure dot.

b l. sunt qui. l. sicut. 3. de re iudi.

Accedit his, quòd de fauore dotis hîc agitur, quam solidam solui publicè interest, & pro qua in ambiguis pronuntiandum est. Sed tamen ex coniectura mentis aliter Proculo uisum est, ut pleriq; omnes interpretantur.

sit[a] uerbum, quomodo ĩterpretaris, utrũ ære alieno deducto, an extante? Proculus putat, cũ dotem quis ita promisit: cũ potero doti tibi erũt C. existimo ad id, quod actum[b] est, interpretationem redigendam esse: nã qui ambiguè[c] loquitur, id loquitur, quod ex his quæ significant, sensit[d]; proprius est tamen, ut eum hoc sensisse existimem, deducto ære alieno potero[e]. Potest & illa accipi significatio, cũ salua dignitate[f] mea potero: quæ interpretatio magis accipiẽda est, si ita promissum est, cùm cõmodum erit, hoc est, cùm sine incommodo meo potero.

a ¶ POSSIT. Significat id uerbum simplicẽ potentiam, nulli necessitati subiectã, idq; ex sermonis proprietate, à qua tamen ex coniectura mẽtis quandoq; recedimus: ut cũ testator hæredi diligẽtem agrorum curã mãdat, ut ad filios puenire possint: his enim uerbis fideicõmissi necessitas inducit[c]: quoniam in fideicommissis nihil refert, quẽadmodum uerba cõcipiantur, dum mens colligi possit. Sed & si quis seruũ liberũ esse uelit, cùm decem hæredi dare poterit, nisi res ipsa detur, libertas non competet[d]: non enim conditio solius dilationis causa adiecta uidetur, sed ut hæredi quoq; consultum sit. In casu quoq; nostro, cùm quis daturum se spondet, cũ poterit, interpretatione promissionem moderamur: quoniam non uidetur promisisse, quod cum summo incommodo facere potest[e]. Quoties uerò negatiua coniũctio id uerbum præcedit, præcisam necessitatem inducit, generaliterq; modũ omnem remouet, unde effici dispositio posset[f]. Quod tamẽ ex subiecti argumenti natura quandoq; non recipitur, ut cùm Rom. Pontifex se non posse dispẽsare ait[g]: intelligitur enim, nisi ex iusta causa, uel cum id quod ad suam notitiã peruenisset, non potuisse uicinos latêre affirmat[h]: accipiemus enim non potuit, id est, nõ potuisse præsumitur. Sed & quamuis lex pupillum non obligari dicat[i], uel alteri stipulari alterum non posse[k]. naturalem tamen obligationem non prohiberi interpretabimur.

c l. fid. § hæc uerba. de lega.iij.
d l. ·. §. si quis ·.c accep. de statulib.
e gloss. l. iij. de an. leg.
f gl. c. j. de reg. iur. in 6.
g c. literas. de resti. spo.
h c. quando. de præsu.
i l. obligari. de auto. tut.
k §. alteri. insti. de inuti. stipu.

b ¶ ID QVOD actum. Cùm enim uerba sensum nostrum exprimant, is in primis spectandus est. Vnde in cõtractibus illud obseruabimus, quod uerisimile est à partibus fuisse actum: quòd si uerba huiusmodi sint, ut uerisimile sit, alteram partium uno modo, alterã alio intellexisse, cõtra eum fiet interpretatio, qui legẽ potuit apertius dicere. Quapropter contra uenditorem[l], locatorem, stipulatorẽ[m] in dubio intelligemus, ut ei faueamus, qui se obligat: satis apertè locutus tamen uidetur, qui generali usus est uerbo[n].

l l. ueteribus. de pac.
m l. quicqd de uerb obli.
n l. in lege. loc.

c ¶ AMBIGVE. Chrysippus omne uerbũ ambiguum natura esse ait, quoniã ex eodẽ duo, uel plura accipi possunt. Diodorus autẽ, cui Crono cognomẽtum fuit: Nullum, inquit, uerbum est ambiguum, nec quisquam ambiguũ dicit, aut sentit, nec aliud dici uideri debet, q̃ quod se dicere sentit is, qui dicit: at cùm ego, inquit, aliud sensi, tu aliud accepisti, obscurè magis dictum, q̃ ambiguè uideri potest: ambigui enim uerbi natura illa esse debuit, ut qui diceret duo, uel plura diceret, nemo autem duo uel plura dicit, qui se sentit unũ dicere. Hæc A. Gellius lib. XI. cap. XII. Sed ego ambiguũ esse accepi, quod in ambas partes agi potest: obscurũ, quod in quãplurimas: ut si quis leget fundũ: quamplures enim sunt fundi: confunditur tamen ab autoribus plerunq; hæc differentia.

d ¶ SENSIT. In primis tamen cõsideranda sunt uerba, à quorum propria significatione non est recedendum[o]: nisi de mente constet expressa, uel etiam præsumpta[p]. Idẽ cùm insuperueniẽti casu, si de eo cogitatum esset, uerisimile fuerit testatorem aliquo modo dispositurum[q]: id enim in testamentis obseruatur, dum uerba non repugnent. Quòd si uerba certa sint & clara, ab eis nunquàm recedimus[r]: tametsi alia uoluntas testatoris allegetur[s]: nõ enim sufficit uolũtas, nisi dispositio, seu actus ipse accedat.

o l. non aliter. de leg. iij.
p l. cum auus. de condi.
q l. tale. in fin. de pac.
r l. labeo. de sup. leg.
s l. quidam. de hære. instit.

e ¶ POTERO. Sed hoc non sufficit, quum euenire possit, ut deducto ære alieno, adhuc cõmode soluere nequeat: unde prior hæc interpretatio, ei quæ subsequit, cõiungẽda est.

f ¶ DIGNITATE. Id est, commodo. Nã si miles est, ei relinquẽda sunt arma, sicut scholasticis libri, quod Accursius tradit: nec enim huiusmodi instrumenta in obligatione generali comprændũtur, nec in his Seruiana locũ sibi uendicat[t]. Hincq; argumentum accipitur, quoties priuilegium quis habet ne condemnetur

t Ias. §. item seruit. instit. de act.

demnetur, nisi quatenus facere possit, debere ita fieri deductionē ne egeat, relinquēdumq́ ei esse, unde secundum dignitatem suam, honestè cum familia sua uiuere possit, quod plerisque uisum est[u]. poterunt tamen, quae ad molliciem pompam'ue pertinēt, omnia auferri, ut mulæ īstratæ, quę urbem perambulandi causa solum habētur, serica uestis, tapetia, idq́ genus similia, nec enim apud seueros & graues uiros quisquam minoris autoritatis est, quia huiusmodi non habeat.

u Aret. cōs. 17. pen. col.

IDEM LIB. VI.
Lex CCXXVI.

SI cum fundum tibi darem, legem ita dixi, uti optimus maximusq́ esset, & adieci ius fundi[a] deterius factū nō esse[b], per dominū id præstabitū[c], amplius eo pręstabitur nihil, etiamsi prior pars, qua scriptum est, uti optimus maximusq́ sit, liberum esse significat: eoq́ si posterior[d] pars adiecta non esset, liberū præstare deberē: tamē inferiore parte satis me liberatū puto, quod ad iura attinet, ne quid aliud præstare debeam, quàm ius fundi per dominum deterius factum nō esse.

SI CVM fundum. Cū quis rem uendit, liberam uendere tenetur, uel emptorē admonere: quòd si se uti optimus maximus queest, fundum uendere dixerit, sit huiusmodi uerborum ea interpretatio, ut ab omnibus seruitutibus liberum tradere uideatur: sed si subdiderit clausulam illam, quæ in plerisq́ instrumentis solet apponi, uidelicet, Ius fundi deterius per dominum factū non esse, præcedentia secundum hanc declarantur, generalisq́ clausula à subsequenti declarationem accipit. Cum enim cōstet hoc actum, ut ius fundi diminutum non sit, si tradatur uti optimus maximus est fundus, fit relatio ad id quod actū est: dictio enim, uti, ad aliud relatiua est, non ex se dispositiua[a].

a l. j. uti poss.

a ¶IVS FVNDI. Clausula hæc eadē est cum ea, quam tabelliones barbarè pro dato, & facto suo tantum appellant: quam si uenditor in contractu apposuit, nihilominus successoris quoq́ sui factū promisisse uidebitur: censetur enim is eadem persona: qua ratione si res ex facto quoq́ autoris sui euincatē, uenditor obligatus erit[b]: uidetur enim solum euictio, quæ ab extraneis fieret, excepta[c]. Quapropter & si ex facto autoris singularis euincatur, uenditor non tenebitur: is enim uenditori extraneus cēsetur, cum in eum personales actiones non transierint[d].

b l. stip. ista. in prin. de uerbo. obl.

c Bart. l. si seruus. de cōdi. fur.

d Crem. sing. 157.

b ¶NON esse, per dominum. Concepit Iurisconsultus uerba clausulæ in tertiam personam, alioqui uēditor solet dicere, ius deterius per se factum non esse.

c ¶PRAESTABITVR. Alij codices, id præstabitur, & castigatius.

d ¶POSTERIOR. Subsequēs ergo clausula præcedētē generalē restringit, qđ uerū est, quoties præcedens ad sequētē se refert[e], ut in hoc respōso, uel aliàs ambigua incertaq́ est: idē si utraq́ clausula ab eodē uerbo regimen, determinationēq́ accipiat[f]. Sed & ne posterior specialis dispositio frustra adijceretur, præcedentem generalem arctari dixit Bald.[g] Quod tamen non omnino uerū est, attendimusq́ in uniuersum rei gestæ rationē, à qua dubium non est, quamlibet dispositionem regulari, ut ubi cesset ratio, & dispositio quoque cesset: cessare autem nō dicetur, si aliquo modo applicari negotio possit. Ecce, Lex Iulia quò facilius per quæstionem explorari de adulterio dominę possit, uetuit intra certum diem seruos manumitti, an de eo quoq́ seruo intelligemus, qui absens fuit? Et receptum est, hunc etiā contineri[h]: non enim omnino ratio cessat, cum is de priori uita attestari possit, unde subsequentis indicia assumuntur[i]. Adde, quòd si dubitaretur, absens, an pręsens fuisset, iudices ut libertati fauerēt, potius absentem pronūtiassent, exemissentq́ quæstioni[k], quod præter legislatoris mētem accidisset. Sanè & illud constat, ex scripturæ proximitate sumi plerunque rationis mentisq́ coniecturam[l].

e l. legatorū. in fi. de leg. ij.

f l. nā quod. §. fi. de pe. leg.

g Bald. l. quoties. C. fam. herc. l. quæsitū. in fi. de fund. instr.

h l. prospexit. §. qui & à qb.

i c. mandato. de præscrie.

k l. iij. §. j. de ali. iud. mu.

l l. si seruus pl. §. fi. de leg. j.

CALLISTRATVS LIB. IIII. DE COGNITIONIB.
Lex CCXXVII.

VEstis[a] appellatione tam uirilis, quàm muliebris, & scenica, etiam si tragœdica, aut citha

VESTIS. a ¶Vestimentorum alia uirilia, alia muliebria, alia cōmunia uiris mulieribusq́ sunt: ea igitur omnia uestis appellatione continentur. Sumpta autem uidetur hæc uox à Græco sermone ἐσθὴς. Addit Iuriscōsultus etiam scenicas, tragœdicas, comœdicasq́ cōtineri. Solebant enim in scena usui esse pleraq́ indumenta, quæ à choragis assumebātur, quæq́ præbenda ædiles locabant, ut est apud Plaut. in Persa. De huius-

modi uestimentis nō pauca prodidit Iul. Pollux Onomasticon libro IIII. ubi tragicas uestes his deorum heroumq; personis aptas refert, quæ repræsentabantur: sicut & comicas, quales in seruis palliolum album, coquis duplum & rude, aniculis uestis gilua, uel cœlestis coloris, iuuenibus byssina, lenonibus tunica florida, & circumplexa, parasitis nigra uel fusca, rusticis pellis caprina, adulescentibus purpurea.

roedica[b] sit, cōtinet.

VLPIANVS AD LEGEM IVL. PAPI.

b ¶ CITHAROEDICA. Suas citharœdis uestes, suasq; item aulœdis, tragœdisq; fuisse, Lucianus in Cynico ostendit. Intelligi autem hinc potest, thymelicorum ornamenta, à cæterorum indumentis diuersa extitisse. Thymelici uerò sunt fidicines, citharistæ, lyristæ. Tibicines, qui in orchestra actiōes suas peragebant, sicut histriones in scena, ut M. Vitruuius est autor. Quamuis igitur hęc indumenta certis solum actibus usui sunt, uestium tamen appellatione continentur. Quapropter cùm hodie sub ueris initio, ex antiquorum consuetudine, cuius historiæ libro primo Herodianus meminit, soleant iuuenes personati choreas & ludicra exercere, legatis uestibus, de eis quoq; intelligetur, quæ in eū usum paratæ sunt, siue uersicolores, seu uirgatæ, seu quoquo alio modo sint.

SPADONVM. a ¶ Spadonum uaria sunt genera: Castrati qui penitus non arrigunt, siue quia naturaliter sine testibus progeniti sunt, siue quia ante pubertatem omnino excisi: Thlasiæ, quibus testes fracti sunt, θλάω enim frango significat, hi & θλαδίαι dicuntur: Thlibiæ qui attritos eos habent, ἀπὸ τοῦ θλίβειν: Eunuchi, qui τὴν εὐνὴν, id est, lectum uirginū custodiunt, alij quòd bonæ sint mentis, εὖ νόος, & à uenereis semotæ, dictos autumant: his enim non solum testes, sed & totus coles ipse solebat amputari. Lucianus in Pāphilo hoc distare eunuchos à spadonibus ait, quòd Eunuchi ab ipso statim ortu exsecti, nihil uirile unquam experiri potuerunt, quo sensu uidentur hi Græcis esse Eunuchi, qui apud Latinos sunt castrati. Sunt & qui aliqua ęgritudine testium usum amiserunt: sunt qui uno tantum teste nati sunt: sunt & quibus cū uterque adesset, altero exsecti sunt. Castrari quoq; mulieres in Lydia repertū est: has autem omnes species spadonis appellatione cōprændi, Iurisconsultus hîc tradit. Erant planè apud ueteres in pretio hi spadones, habebanturq; pueri in delitijs, ut Bagoi regibus Persarum, Ligdus Druso, Sporus Neroni: quod & in Asia hodie frequentatur. Sed & mulieribus quoq; subseruiebāt, quæ iniri uolebant, non parere, quod Satyra VI. Iuuenalis conqueritur: nec enim rei ueneream spadones omnes abstinentes sunt: nā quibus unus testis relictus est, & generant[a]: sed & qui puberes exsecti sunt, & hepate sunt feruentiore, uasaq; genitalia capaciora possidēt, hi coeunt, licet nō generent, uocanturq; Gręcis ἡμιτελεῖς εὐνοῦχοι. Qui igitur coire queunt, hi & uxorem ducere possunt[b], & adoptare[c], & posthumum[d] instituere: at qui non possunt, hi castrati, id est, casti facti dicuntur, qui cum non arrigāt, nec ducere uxorem, nec adoptare queunt. Accursius & eum sequuti cæteri recentiores, castratos solum intelligunt, qui naturaliter sine testibus sunt, unde & uulgatum extat carmen:

Castratos natura facit, uiolenta Spadones
Improbitas, amor Eunuchos, & fœda libido.

Sed ex Latinis autoribus apertissimè ostēditur, etiam castratos dici, quibus ferro diminuta sunt uirilia[e]: unde rectius est castratos interpretari castos, siue natura non arrigant, siue quia omnino spadones sint. Habēturq; hi pro uitiosis[f], & in his locus est redhibitioni. Sanè uetuit Domitianus Impera. edicto, ne pueri castrarentur[g], quod & Constantij lege est cautum: estq; inde publicum iudicium ex lege Cornelia cōstitutum, quod & in his, qui Thlibias faciunt, locum sibi uendicat[h], siue libidinis, siue commercij causa factum proponatur. Fuere autem apud ueteres eunuchi aliqui insignes uiri, ut Phauorinus Philosophus Arelatensis, quæ urbs est iuxta Eridanum, ut est apud Philostratum. Sed Oppianus ἁλιευτικῶν libro III. ostendit, Eridanum à Græcis quoque dici, qui apud nos Rhodanus est. Narses quoq; Iustiniani dux, qui Gothos Italia expulit, spado fuit. Celebrat & Amianus Marcellinus lib. XVI. Enterium cubiculo Constantij Cæsaris præpositum, qui sicut inter uepres rosæ nascūtur, & inter feras nonnullæ mitescunt, ita ipse inter spadones recti exempli fuit. Quapropter posse spadones eunuchosq; ad quamcunque dignitatem assumi non dubitauerim, tametsi Lucianus tempore suo, an ad doctoris officium deligi possent, dubitanim tradat, & propter iudicium uarias sententias rem ampliatam. Sed & Suidas iratum Theodosiū Antiocho præpo

Lex CXXVIII.

SPadonum[a] generalis appellatio est, quo nomine tam

a l. pomp. in fi. de ædi. edi.
b l. si serua. in fi. de iur. dot.
c §. sed & illud. instit. de adop.
d l. 6. 3. de lib. & posth.
e l. si seruus §. & si puerū. 3. ad l. aquil.
f d. l pomp. & l. seq.
g l. 1. C. de eunuch.
h l. 3. 4. 5. de sicar.

præposito scribit edictum protulisse, ne inter patritios essent eunuchi.

b ¶NATVRA. Cùm his diuulsi testes non sint, uidebatur spadonis nomen non conuenire: deducitur enim hæc uox παρὰ τὸ ἀποσπᾶσθαι, id est, ab euellēdo, ut est in etymologico magno: qua ratione & ἐκτομίαι appellantur, quasi exsectos dicas, sic'que eos Pau. Aegineta libro sexto appellat: quibus uerò collisi sunt, eunuchos. Infantes enī, inquit, pelui insidere faciūt, & flaccescētibus ob calidæ æquæ calorem corpusculis, digitis testiculos collidunt, quoad euanescant, nec contrectari amplius possint.

hi, q natura[b] spadones sunt, itē thlibiæ thlasiæ'que, sed & si qd' aliud genus spadonū est, cōtinetur.

PAVL. LIB. II. AD LEG. IVL. ET PAP.

Lex CXXIX.

QVi mortui[a] nascuntur, neque nati, neque procreati uidētur: quia nunquam liberi[b] appellari potuerunt.

VLPIA. LIB. II. AD LEGEM IVLIAM PAPIAM.

Lex CXXX.

LEge obuenire hereditatem, non improprie qs dixerit, etiam eam, quæ ex testamento defer-

QVI MORTVI. a ¶Eos qui mortui nascuntur, non uideri unquā natos constat, & ideo testamentum eorum præteritione non rumpi certum est. Sed illud est dubiū, quid si uiui nati sunt, eiusmodi tamen ut secundum naturā uiuere non possent, ut si ante septimum mensem[a]? Et crebrius receptum est non rumpere. Quoniam lex abortiuos præteritos non rumpere testamētum ait: nec dubium est, quin abortiui dicantur[b], tametsi uiui nati sint, nam & constat huiusmodi filios non esse perfectos[c], qui tamen, ut rumpant, perfectè debuerint nasci[d], & ad orbem deuolui. Sed quid si legitimo tempore infans natus est, sed antequàm omnino de uētre extraheretur, puta cum pede adhuc retineretur, extinctus est? Et idem esse receptum est: nō enim perfectè natus est, nisi inciso aliquo membro uiuus extractus esset[e]: perfectus enim dicitur, sicut & uir manu amputata, nō ideo manus perfectam hominis substantiam in se habet[f]. Quid si mater legitimo tempore editum contendat, & hæredes testamento instituti abortiuum dicant? Et non arbitror matri credendum, nisi ex medicorum obstetricumq; sententia[g]. Sanè qui octauo mense nascitur, secundum naturam uiuere non potest, idq; medicinæ autoribus receptissimum est: hoc autem in tractatu ex cursu lunæ considerandi uidentur menses, non autem habiro respectu anni quem Cæsar ordinauit: non enim de eo Hippocrates cæteriq; antiquissimi medici diuinare potuerunt.

a in l. qđ dicitur §. de lib. & post.
b l. uxoris. C. de posth. hæred.
c Soci. in l. cū auus. in fi.
d l. iij. C. de posthu. hær.
e d. l. iij.
f d. l. quod dicitur.
g Barto. l. gallus. in princ.

b ¶LIBERI. Non procedit tamen hoc cùm conditio fauorem matris respicit, ueluti in illa, Arethusa, si liberos pepererit, libera esto: cum enim etiam si mōstrum enixa sit, libertatem cōsequatur, quia non est quod sibi imputetur[h]. Idem censendū si mortuū, uel debilē, uel imperfectum pariat.

h l. quæreret. §. eod.

LEGE obuenire. Legitima hæreditas propriè dicitur, quæ ab intestato defertur[a]: quoniā eam lex ipsa absq; facto hominis defert. Sed & quæ ex testamēto deferī, legitima quoque, non improprie, latiore tamen sensu, dicetur: ea enim à lege XII. tabu. confirmatur, dum in illa constitutum est, uti quis rei suæ legassit, ita ius esse[b]. Est & iusta hæreditas, quæ iure sanguinis gentilitatisq; defertur[c]: ea enim omni æquitate suggerente, & omni iure, tam naturali, quàm ciuili debita est, & ideo iusta dicitur: quoniam id nomen emphasim quādam habet, quale apud Græcos ἀκριβὴς uel ἐντελής. Inde dicimus testamentum[d] esse iustam sententiam, id est, perquàm solennem & plenam, iustos liberos[e] ex uera uxore genitos, iustam uxorem[f] omni legum perfecta solennitate ductam, iustum pactum, quod uulgò uestitum dicimus[g], & stipulatione roboratum, iustum amorem, apud Tibullum immensum, & omnes Cupidinis uires cōplectentem, iustum prælium, Liuio magnum, & stataria pugna certatum: Sic & Apuleius in apologia secunda: Sciebat, inquit, intestati pueri legitimum magis quàm iustum hæredem se futurum: quod & Paradoxorum lib. IIII. latius prosequutus sum. Igitur si de iusta hæreditate qualiscunq; dispositio mentionem faciat, de ea intelligemus, quæ ab intestato defertur. Si uerò de legitima dictum sit, utranq; contineri ex ui uerborum cōstat. Et ideo qui sibi & hæredibus suis legitimis stipulatur, etiā de his sensisse uidetur, qui tametsi extranei, testamento hæredes instituti fuerint: licet Alexandro[h] aliter uisum sit, cuius sententia uera non est, nisi ex subiecto argumento hoc persuadeatur, ut si quis in regno Titium & eius legitimam successionem instituat

a l. j. de suis & leg.
b l. uerbi. §. e.
c l. iij §. pro socio.
d l. j. de testa.
e l. cū qui. C. de nat. lib.
f l. si uxor. de adult.
g l. stichum. §. naturalis. de solut.
h Alex. consil. 56. in 5.

instituat[i]: accipietur enim de filijs primogenitis hæredibus: quoniam natura successiõis huiusmodi hoc indicat. Idem si testator uerisimiliter aliquo modo afficitur hæredis sui agnatis, quos prima spes successionis attingit: his enim uerbis de huiusmodi propinquis intellexisse uidetur[k]. Quapropter filio instituto, si sine liberis decessisset, cùm Titius pater bona sua se fratri & illius hæredibus legitimis masculis relinquere dixisset, & post conditionis euẽtũ is testatoris frater hærede extraneo instituto decessisset, respondi ad fideicommissum agnatos, qui eiusdẽ cum Titio familiæ erãt, uideri uocatos: uerborum enim proprietas, & suæ gentis affectio hanc in sententiã me trahebãt: nec mouebar, quòd à substituto extranei, non autem legitimi, id est, agnati, essent instituti: quia licet in contractibus stipulans sibi & suis hæredibus legitimis, non censeatur agnatis stipulatus, nisi sint hæredes, quia nõ est uerisimile uelle aliquem alteri quàm hæredi stipulari, in præsenti tamen fideicommisso aliud esset dicendum, ex Titij uoluntate, quem non est uerisimile uoluisse in bonis suis fideicõmissum facere elusoriũ, & cuius uires ex grauati uolũtate penderent, ut si alios quàm legitimos institueret, onus fideicommissi extingueretur. Illud non diffiteor, quoties testator ipse & tabellio ignari & idiotæ probarentur, ex uulgari usu illa uerba de filijs accipi, non de agnatis.

i Abb cõs. 3. in ij dub. in ij. lib.

k l. ex facto. in fi. ad Treb.

tur: qa ex lege XII. tabularum testamentariæ hæreditates cõfirmantur[b].

IDEM LIB. III. AD L. IVL. PAP.

b ¶ CONFIRMANTVR. Qui ergo cõfirmat, dare uidetur. In quo tractatu sic cẽseo distinguẽdum, ut ante omnia pensemus, confirmantis intẽtio qualis fuerit. Si enim actus, qui fit, substantiam à mera confirmantis uoluntate sumit, confirmans actum nullum dare dicitur[l]: idem si actus sit ualidus, sed tamẽ confirmans hoc egit, ut nouum actum induceret[m]. At si ex sola uoluntate confirmantis negotium non pendeat, qui confirmat, non dat, ut cum hæres cẽtum, quæ autor suus Titio legauerat, rursus ipse legat[n]. Sed & prætor qui alienationem pupilli confirmat, alienare ipse nõ uidetur: quoniam natura huius consensus hanc interpretationem non admittit[o], nec id actũ est. Quòd si Præfectus præt. defensorem à popularibus electum confirmet[p], dare uidebitur: principale enim robur eius actus à Præfecto initium sumpsit, cum magistratum sibi eligere, & iurisdictionem conferre, soli priuati nequeant. Illud annotandum est, confirmationem irriti priuilegij à principe emanatam non prodesse, nisi ex certa eius scientia facta sit, quæ tunc præsumitur, cùm causa cognita confirmatio impetrata, uel seriè libelli totus tenor declaratus, uel geminata iussio subsequuta sit. Idem si ex certa sciẽtia se hoc facere princeps attestetur, uel æquè pollẽtibus uerbis utatur: quanuis si probetur principi obreptum fuisse, nihilominus cõfirmatio nullius effectus est, ut pleriq; omnes credidere[q].

l l. adoptio. 5. de adop.

m l. quærebatur. de test. mil.

n l. unum. §. si de. 3. de le. ij.

o Bar. l. more. de iur. om. iu.

p §. decreto. in auth. de def.

q c. porrecta. de cõfir. uti.

Lex CXXXI.

Aliud est fraus, aliud pœna: fraus enim sine pœna[b] esse potest, pœna sine fraude esse non

ALIVD est fraus. a ¶ Fraus differt à dolo, quòd dolus fit alterius circumueniendi causa: fraus propriè dicitur etiã si decipiendi consiliũ non adfuerit[a], sed is qui deceptus est, à seipso, uel ex euẽtu fraudatus est, unde quatenus alter circumuentus sit, fraus dolo inest[b]. Aliqui tamẽ ex Grammaticis dolum in faciẽdo consistere crediderunt, fraudẽ in uerbis, argumẽto Græci sermonis φράζειν, quod est loqui. Dixere etiã ueteres fraudem pro pœna[c]: quos & Vergilius imitatus est Aen. XI. Iam nosces, uentosa ferat cui gloria fraudẽ. Dixere & pro periculo, & ita in iure legi attestatur Seruius, ut cum dicimus, ne ea res fraudi sit. Hinc & Vergilius: Quis deus in fraudem egit? Accipitur & pro læsione, ut apud Horatium in carmine seculari:
Iuuit ardentem sine fraude Troiam.
Quod Acron interpretatur. Differũt autem fallacia, calliditas, machinatio, impostura, uidẽturq; fraudis species esse. Fallaciã loquẽdo committi, calliditatem tacendo, Accursius[d] existimauit. Ego fallaciã simulationi annexã arbitror, calliditatẽ ad ingeniũ referri, machinationem ex præcõgitata aliqua inuentione, manuq; & arte confici, ἀπὸ τῆς μηχανῆς, unde & techna dicitur, ἀπὸ τῆς τέχνης, impostura ab impostoribus, id est, deceptoribus[e], quos etiam Planos uocant, nomen sumpsit: ductaq; uidetur metaphora ab his, qui operimentum rei imponunt, ut uitium tegant.

a l. fraudis. ſ. titu. j.

b l. iurisgen. §. sed si. 3. de pac.

c l. cum aũt. §. excipitur. de ædi. ed.

d d. l. iurisgen.

e l. j §. j. de uar. cog.

b ¶ SINE POENA. Vt quia fraus eiusmodi sit, quę pœnam non mereatur: uel etiã, quia delictum tametsi graue probari nequiuerit[f], sciant tamen sontes rarissime accidere, ut pœnas euadant: quandoquidem ut Gręco uersiculo admonemur,
Ἔστιν δίκης ὀφθαλμὸς ὃς τὰ πάνθ' ὁρᾷ.
Est iustitiæ oculus qui ubiq; conspicit.

f l. absentem. de pœn.

Non

potest[c]: pœna est noxæ uindicta, fraus & ipsa noxa dicitur, & quasi pœnæ quædã præparatio. [d] Inter mulctam [d] autem & pœnam multum interest: cùm pœna generale nomen sit, & omniũ delictorũ cohertio, mulcta specialis[e] peccati, cuius animaduersio hodie [f] pecuniaria est: pœna aũt nõ tãtum pecuniaria, uerũ & capitis, & existimationis irrogari solet: & mulcta quidẽ ex arbitrio[g] eius uenit,

c ¶NON POTEST. Quapropter anteq̃ acquirere iudex incipiat, constare prius perpetratum fuisse crimen oportet: tum enim quærẽdũ deinde est, quis perpetrauerit. Sanè huic dicto conformis est iuris regula[g]: Sine culpa, nisi subsit causa, non est aliquis puniendus. Quod tamen non procedit, cum in cõsequentiã quis punitur, ut in eo qui seruum noxę causa dat. Sed & fauore publico etiam quandoq; receptum est, ut ubi fraus non fuerit, pœna sit: ueluti cũ ex senatusconsulto sumebatur supplicium de seruis omnibus, qui sub eodem tecto fuerant, cum dominus à seruo occisus esset[h]: quamuis enim aliqui in eis insontes esse potuissent, tamẽ atrocitate pœnæ securitati domuum consulendũ fuit: quod eleganter C. Cassius apud Tacitũ lib. XIIII. disseruit, ubi, Nam & ex fuso (inquit) exercitu, cum decimus quisq; fuste feritur, etiam strenui sortiũtur: habet aliquid ex iniquo omne magnum exemplum, quod cõtra singulos utilitate publica repẽditur. Qua ratione introductũ arbitror, cum quis in principem uiolentas manus infert[i], etiã filios puniri: uerisimile est plerosq; fore qui uel liberorum suorum charitate ab huiusmodi consilijs abstineant.

g l. 5. § itẽ. ad Sill.
h l. 5. ad Sill.
i l. quisquis. C. ad l. iul. ma.

d ¶§. INTER MVLCTAM. Mulcta Oscum uerbum est, quo pœna significatur, licet Grammatici quidam à mulcendo per antiphrasim dictam putent, unde mulctare uerbum condemnare est & punire: sic Plautus, mulctare matrimonio: Terentius, & Vergi. Aenei. lib. XI. mulctare mortẽ: Tranquillus, mulctare gentilitijs hæreditatibus: Corn. Tacitus, mulctare uerberibus, dixerunt. Ex usu tamẽ, angustiore significatione uox hæc, pro pecuniaria tãtum pœna, recepta est: sicq; uariæ differentiæ introductæ sunt, quòd pœna quælibet cohertio est, mulcta solius pecuniæ: quòd pœna certa est, legeq; expressa, mulcta ab ius dicentis arbitrio pendet: quòd pœna à quocũq; iudice infligi potest, cui criminis executio demandata sit, mulcta ab ordinarijs tantummodo, hisq; qui pro tribunali sedent: quòd mulcta fisco datur[k], pœna etiam parti applicari potest: quòd mulcta infamiam non irrogat[l], pœna quandoq; irrogat: quòd à pœnæ irrogatione, cum quis criminis conuictus est, prouocatio non est[m], at mulctæ indictio per iudicem appellationis reuocari potest: sed & si ultra modum à lege constitutum Præses prouinciæ mulctam dicat, ipso iure rescissum est, si pœnam, appellatione opus est[n]: is quoque qui mulctam dixit, officio suo functus nõ est, & ideo eã reuocare põt[o], at qui pœnã cõstituit, amplius ea de re non adit. Sunt autẽ pœnæ per leges & s. consulta certis delictis cõstitutę, mulcta specialibus quibusdã: ut cum quis in ius uocatus iudicem negligit[p]: cõtumaciæ enim infligitur. Plinius episto. libro IIII. Licinius Nepos prætor acer & fortis mulctam etiam dixit senatori, qui ad iudicandum non uenerat: egit ille in senatu causam suam, egit autẽ sic, ut deprecaretur: remissa est mulcta, sed timuit, sed rogauit, sed opus uenia fuit.

k l. pen. C. de mod. mul.
l l. 3. C. eo.
m l. si qua. 3. eo.
n l. certa. C. qui pro non.
o l. illicitas. in fin. de offic. præs.
p l. 3. §. si quis in ius uoc.

e ¶SPECIALIS. Generalis delicti nomen intelligit Iurisconsultus illud, quod certa appellatione plurima eiusdem naturæ crimina cõplecti potest, ut furtum, homicidiũ, falsum[q]. Quod & doctores nostri nominatũ delictum appellant. Speciale uerò delictum uidetur, quod innominatum dicunt, ut cum quis in ius uocatus non paret[r], cum temere appellat, cum ius dicentem contemnit, cum in munere sibi imposito per desidiã quis cessat[s]: eiusmodi eñ facta pluribus uerbis specialiter designantur, non uno generali.

q l. si familia. 3. de iur. om. iu.
r l. 17. C. de ep. aud.
s l. 17. C. de sport.

f ¶HODIE. Olim enim ex pecude mulcta pendebatur, maximaq; erat XXX. boum, & duarum ouium, minima unius ouis: deinde in pecunia cœptum est mulctari, & bos centusse, ouis decusse ęstimata est. Mentio huius rei est A. Gellio, & Sex. Pompeio.

g ¶EX ARBITRIO. Siue quia arbitrarium ei sit, quam mulctam dicat, dum legitimum modũ non excedat, qui hodie in Pręsidibus prouinciarum usq; ad duas auri uncias est, in Proconsulibus sex, idemq; Præfectis Aegypti[t], at in alijs spectabilibus usque ad tres: Siue quia postquàm dicta est mulcta, adhuc in arbitrio iudicis est eam remittere[u]. Olim ex lege XII. tab. prouocabatur ad populum, dicebaturq; certari mulcta, cum petebatur eius remissio, uel modus: quod ex T. Liuio

t l. eos. C. de mo. mul.
u d. l. illicitas. § fin.

Liuio lib. XXV. & M. Cicerone in Philip. XI. cognoscere in promptu est.

h ¶ IMPOSITA. Quandoq; tamen certa pœna est, & mulcta appellatur, ut in eo qui X. HS. argenti punitur[x], quia temere appellauit. Sed hoc casu mulcta impropriè dicit̃, ut quidam sentiunt: uel qđ est uerius cum prius huic delicto certa pœna constituta non esset, propriè dicebat̃ mulcta: unde quãuis certitudo ultiõis addita sit, antiquum nomen tamen seruauit.

x L. y. C. de ep. aud.

i ¶ SPECIALIS. Intelligendum est, cùm pœna pecuniaria infligit̃, alioquin ubicũq; à iure determinatum non est, quæ pœna delinquenti cõstituenda sit, arbitrariũ iudici est, nec huiusmodi pœna ideo mulcta dicitur[y].

y l. 1 § quibus. de effract.

k ¶ ADIVDICATIO. Adiudicare est iudicio peracto rem controuersam actori addicere. Olim ex lege XII. tab. si debitor soluendo nõ erat, adiudicabatur corpus eius creditoribus, quibus fas erat mẽbra artusq; partiendi, quod deinde tacito consensu abrogatum est, cœptumq; est pecunia transigi, & bona ipsa, nõ corpus adiudicari: quod apud A. Gell. lib. XX. Cæcilius Iurisconsultus eleganter disputat. Cum ergo adiudicatio merum mixtumq; imperium respiciat[z], sequitur hîc probari eis tãtummodo ius mulctæ esse, qui imperium habeãt, quod & alibi proditũ est[a]. Quapropter inde consequens est, ut defensores ciuitatum[b], magistratusq; municipales, item duumuiri[c] (hi sunt ipsius ordinis duo præfecti) mulctam dicere nequeant, licet aduersus contumaces aliis remediis uti eis permissum sit. Sed & eos, quibus mandata est iurisdictio, mulctam nemini irrogare posse constat, nisi is sit delegatus principis: & ita frequentius proditum est[d].

z l. iubere. 3. de iur. om. iud.
a l. y. in fi. de iudi.
b l. y C. de def. ciuit.
c l. y. si quis ius. di.
d c. de causis. de off del.

l ¶ MAGISTRATVS. Ius mulctæ dicẽdæ ex lege XII. tab. introductum est, & solis magistratibus Po. Roma. cõcessum. eius uerba sunt: Iusta imperia sunto: iisq; ciues modeste ac sine recusatione parento. Magistratus nec obedientem & nocuum ciuem, mulcta, uinculis, uerberibus'ue coercento: ni par, maior'ue potestas, populusq; ꝓhibessit, ad quos prouocatio esto. Cũ magistratus iudicassit, irrogassit'ue, per populum mulctæ certatio esto. Referuntur hæc à M. Tullio libro de legibus III. Cum ergo id ius à XII. tabulis magistratibus concessum sit, non potest de municipalibus intelligi, quibus lex XII. tab. scripta non est, & qui nõ simpliciter magistratus, sed cũ additamẽto, municipales dicunt̃. Præsidibus uerò prouinciarum id ius cõpetit: quia mandatis, quæ solen. imperatores legatis suis, cum eos in prouincias destinant, dare, hoc permittitur.

m ¶ COMPETIT. Vnde & defensores ciuitatis leuium criminum cognitionem habent[e], & quos sontes reperiũt, pœnis afficiũt.

e §. & audiẽt. de def. ciui.

ANNICVLVS. Anniculus infans dicitur anni unius, quẽ quidã Vniennem uocant, exemplo Græci sermonis ῥνιαυσιαῖ@, diciturq; hoc nomine, qui extremũ anni diẽ attigit, tametsi integrũ eũ non uixerit: cõprobatq; id Paulus ex consuetudine sermonis, qđ mirũ est in hac uoce, præsertim repertu rara, uerum legislatori de cõsuetudine attestãti credi par est. Sed an cuilibet doctori egregio? & Bartolus[a] credi existimauit, si ab eo in scriptis redacta sit, cuius sentẽtiam probare ipse nequeo: cũ enim sit facti, quis plenã fidẽ adhibebit[b]? cum etiam prudẽtissimos huiusmodi prætereant, idq; crebrius receptũ mihi uidet̃.

a Bar. l. de quibus. in 4. q. princ.
b Ias. d. l.

¶ §. ANTE DIEM. Varie hic locus accipitur: apud ueteres enim uidentur non eodem sensu hæc uerba intelligi. Nam qui promittit ante X. diem Calendarũ, uidetur perinde ac si dixisset, decimo Calendas: sicut qui ante Calendas stipulatur, perinde est, ac si Calendis stipularetur[c]. Nam ratio hoc suadet, cùm decimo Calẽdas compendio uerborum dicatur, pro decimo die ante Calẽdas. Sed tamen ipse aliud opinor decimo Calẽdas, aliud decimo die Calendarum. Cum enim ante Calendas dicimus, ipsæ Calendæ non comprænduntur. Cicero ad Lentulum: Senatus haberi an

c l qui ante. de uerb obl

qui mulctam dicit, pœna nõ irrogatur, nisi quę quacunque lege, uel quo alio iure specialiter huic delicto imposita est[h]: quinimo mulcta ibi dicit̃, ubi specialis[i] pœna non est imposita. Itẽ mulctam is dicere põt, cui adiudicatio[k] data est: magistratus[l] enim solos & præsides ꝓuinciarũ posse mulctã dicere, mandatis permissum est: pœnam aũt unusquisq; irrogare potest, cui huius criminis, siue delicti executio competit[m].

PAVL. LIB. II. AD LEG. IVL. Lex CXXXII.

ANniculus amittitur, qui extremo anni die morit̃, & cõsuetudo loquẽdi id ita esse declarat. ¶ Ante diẽ decimũ

ri ante Calendas Februarias per legem Papiam, id quod scis, non potest, necp mense Februario toto, nisi perfectis, aut reiectis rogationibus. Verùm in aliam sententiam nos urget, quod per hæc uerba dies, qui est nono Calendas, significari uidetur: idq; probatur Ciceronis autoritate, qui Philippica v. Ante diem (inquit) X I I I I. Calen. Ian. decretis eum uestris concidistis, constituistisq;, ut hæc ad uos Cal. Ian. referrentur. Rursus Philippica ultima: Memoria tenent, me ante diem X I I I I. Calen. Ianuar. principem reuocandæ libertatis fuisse, me ex Cal. Ian. ad hanc horam uigilasse. His autem uerbis de eo die intelligebat, qui est X I I I. Calend. Ian. quod ostenditur in dicta Philipp. v. in principio. Cùm enim eam orationem, uti censuerat Senatus, Calend. Ian. haberet: Recordamini (inquit) qui dies nudiustertius decimus fuerit. Et paulò inferius: Hoc dies X I I. profuerunt, ut quē nemo pręter Cotylam, &c. Idem apertius ostēdit lib. Epist. fam. X I I. ad Cornificium: nam eius diei mentionem faciens, ad X I I I. Calen. (inquit) Ian. Senatus frequēs mihi est assensus. Et iterum: Ad X I I I. Cal. Ian. fundamenta Reip. ieci. Quomodo ergo Paulum hìc defendemus, penitus his contraria sentientem, cùm significari his uerbis censet eum diem, qui X I. Cal. est? Adde quòd etiam ante Calendas, & post, idem esse existimat, quod falsum est, imò, ut apparet, apertissimè dissident. Sed & Cælius Ciceroni: Dicebat (inquit) Pompeius se ante Calendas Martias non posse sine iniuria de prouincijs Cęsaris statuere, post Cal. Mar. se non dubitaturum. Sunt, qui his difficultatibus adducti scripturam inuertant, & legendum existiment, non post diem X. sed post diem X I I. Qui sensus indubitatus est, redditq; responsum hoc superfluum, praetereaq; aduersus ueterum omnium codicum fidem fit huiusmodi mutatio. Alij neutro sermone legunt, non utroq;: sed hæc insolentior est correctio, & non satis uera. Alij crassiore minerua intelligūt, ut ante diē decimū Calendarū, de undecima die actum putemus mensis lapsi, si retrò, & mensis instantis, si porrò computemus. Qua ratione ante diem decimum Cal. Ian. uigesima erit Decēbris, quia ab ea ad Calendas undecim intersunt dies, post diem decimum Calendarum erit undecima Ianuarij, & hìc enim undecim intersunt dies. Sed certè Iurisconsultus ludere nos hoc sensu potius, quàm docere uoluisse uideretur. Ego dupliciter declarari id responsum posse sentio: Et in primis, si de die præterita loquamur, ut quia me quicquam fecisse post diem decimū Calendarum dicam, id intelligi arbitror X I. Calendas esse factum, quòd si ante diem decimū dicam, intelligitur nono Calendas: sicut apud Ciceronē, ante X I I I I. diem Calē. Intelligitur X I I I. Cal. Et ratio ea est, quia in computatione præteriti, undecima post decimam est, sicut X I I I I. ante X I I I. quòd si de futuro uerba faciam, ut quia post X. diem Calen. spōdeam tibi centum, nono Cal. intelligitur: si ante X. diem spopondero, undecimo obligabor. Vnde meritò Iurisc ōsultus utroq; sermone undecimā diē significari dixit: Quod intellige diuersis tamen casibus. Ante decimam diem significat undecimam, si de futuro loquar, post decimam diem significat undecimam, si de præterito agatur. Altero modo potest etiā accipi, siquidē illud scire debemus, apud Gręcos consuetū fuisse, ut dierum computatio retrorsum à sequēte mense duceretur, fiebatq; initi mensis, quē tum φθίνοντα, id est deficientem appellabant, ἀπὸ τῆς εἰκάδος, hoc est, à uigesima die inciperet retrò numerari ad sequētem. Quod in Nubibus Aristophanes ostēdit, & Homerus, τοῦ μὲν φθίνοντος μηνός, τοῦ δ᾽ ἱσταμένοιο. Eum morem & Latini seruauerūt, & post præcedentis mensis Idus, subsequētis Calendas numerare cœperunt. Quapropter quartusdecimus Decēbris dies, decimusseptimus est Calēdarū Ianuarij, sicq; deinde procedimus, sextumdecimū, quintūdecimum, quartumdecimum, ab augmento in diminutionē usq; ad ipsum Calendarū diē computādo. Si ergo scriptū sit, post diem decimum Calēdarum aliquid factū, undecimo Calēdas censetur factum: quoniam ab instāte mense retrò cōputando undecimus dies post decimum numeratur: quòd si ante diem decimum dicatur, idē significari potest: respectu enim deficiētis mensis undecimus ante decimum est. Et sic diuersis rationibus, sermo qui hìc repugnās uidetur, idem denotare potest. Sanè hinc argumētū sumitur, nō uideri inuicem aduersari testes, quorū aliqui ante bellū, aliqui post bellū rem gestā dicant: cum enim hæc res tractum habeat, poterūt intelligi ante bellum perfectum[d], & post bellū cœptum, idq; frequētius traditum est[e]. Ego accepi hāc dictionem, ante, ad initium, & post, ad finē referri, idq; ex sermonis proprietate, à qua, ut testes à periurio tueant̄, recedere permissum est. Sed & qui ante Calendas promittit, solis

Calēdarum, & post diē decimū Calendarū, utroq; sermōe undecima dies significa

d Bart. l. ij. §. creditum. ff. cert. pet.

e l. ij. C. ne de stat. def.

Calēdis cōuenietur[f]: antè enim dies non uenit, alioquin momenti illius ratio esset habenda, quòd Calēdarum initium antecessit, at in diebus momēta temporū non considerari infrà traditur[g]. Quapropter si tibi spondeam ante mensem Februarium cētū aureos me daturum, initio eius mensis conueniri potero, idq; receptius est.

f d.l.qui ante.

g l.q.j.eo.

¶ §. FALSVM. Parere uerbū, enitentis mulieris actū significat, quapropter si exsecto utero infans ei detrahať, peperisse non uideť. Hincq; est, quòd si Titio legauerim, si Arethusa pepererit, cū cōditio uoluntaria sit, ex secto utero nō eueniet[h]: si necessaria, secus est: ut cùm quis, si uxor sua pepererit, filium instituit, & si decesserit, Titium: nō enim respexisse modum uidetur, quo filius in lucem prodeat, sed quomodocūq; natus sit, illi cōsuluisse: & ideo ex coniectura mentis fit interpretatio, etiā si cōditionis uerba omnino nō quadrent. & ita Baldo Saliceto[i] que uisum est, quod & nos cōtra Iasonis[k] sententiam probauimus.

h Bart.l. Gallus.§. & qd si.

i Salic. l. fi. C. de post. hære. inst.

k Ias.l.qđ dicitur. de lib. & posth.

SI QVIS SIC. a ¶ Apud ueteres tres erant præpositiunculæ diuerso sensu, in, uls, cis, quæ quoniam obscuro sonitu promebantur, euphoniæ causa additionem eandem receperunt, diciq; ultra, citra, intra cœptum est: sicq; intra idē significat, quod in, unde rectè dicemus, Brigantiū intra Alpes est, id est, in Alpibus ipsis, sicut Segusium citra Alpes, Vocontij ultra. Sic & qui dicit se intra Calendas facturū, in ipsis Calēdis dicere uidetur, ut apud Aulum Gellium libro XII. capite XIII. Sulpitius Appollinarius disseruit. Vsus tamen obtinuit, ut non solū diem Calendarum, sed omne tempus, quod citra eum diem est, contineat: quapropter si libertas sic relicta sit: Stichus intra annum postquàm mortuus fuero, liber esto[a]: statim post mortem liber est: Cuius cōsuetudinis loquendi ratio est, quia tempus concessionis usq; ad extremum diem, quo negotium explicari potest, pro uno habetur: unde quicquid citra extremum diem factum est, intra illud tempus factum dicitur. In hac ergo uerborum conceptione, intra diem mortis, dubium non est, quin etiam dies, quo quis moritur, comprænsus sit, perinde ac si in diem mortis dictum esset. Præpositio enim ista, accusatiuo iuncta, etiam pro usq; accipitur, ut in diem interpretemur, usque ad diem, quod & suprà[b] ex Grāmaticis annotauimus. Quapropter qui intra Calendas pronuntiare iussus est, Calendis ipsis rectè, atque ordine pronunciaturus est.

a l.si ita. in fi. de mand. testa.

b l.notionē in fi s. eo.

tur. ¶ Falsum est eā peperisse, cui mortuo filius exsectus est.

VLP. LIB. IIII. AD L. IVL. PAP.

Lex CXXXIII.

SI quis sic dixerit, ut intra[a] diē mortis eius aliquid fiat[b], ipse quoq; dies, quo quis mortuus est, numeratur.

PAVL. LIB. II.

Lex CXXXIIII.

ANniculus[a] non statim ut natus est, sed trecentesimo sexagesimoquinto die dicitur, incipiēte planè nō exacto[b] die: quia

b ¶ FIAT. Si ergo Titio legauero, ut intra diē mortis suæ mihi monumentū suis sumptibus faciat, etiam Titio defuncto, dum eadē die fiat, legatū debebitur: idq; Accursius pbat, quoniam id factū eius naturæ est, ut per alium explicari possit[c].

c l.j.§.ne autem. C. de cad.toll.

ANNICVLVS. a ¶ Quoties in lege certi anni mentio habetur, intelligimus de perfecto, qui CCCLXV. dierum est, nec ideo minus perfectus est, quòd ultimus dies nondum sit exactus, cū satis sit esse cœptum: idq; in his, quæ fauorem respiciunt, ut in usucapionibus[a], in testamentis[b], in libertatibus. Quòd si de re odiosa agatur, de momento ad momētum fit computatio. Hincq; est, quod qui ultimo die uigesimiquinti anni contraxit, & læsus est, in integrum restituetur[c], idem & in præscriptionibus[d]. Quādoq; etiā fit latissima interpretatio, & satis est cœptum fuisse annum, ut est in municipalibus muneribus[e], quæ curam Reipublicæ non exposcant. Idem si uerba hoc inferant, ueluti si scriptum sit, in XX. anno licere aliquem ad sacros ordines promoueri[f]: sufficiet enim XX. annum esse cœptum. Idem si intra uigesimum dicatur[g], uel (quod ferme idem est, ut Aul. Gell. lib. XII. cap. XIII. tradit) ante uigesimum. Hæc enim uerba magis initium, quam finem respiciunt.

a l.& ideo.de usucap.

b l.de ætate. de testa.

c l.iij.§.minorē.de mun.

d l.in oībus de act.& obl.

e l.ad remp de mun.

f Cle fi de æt. ubi Car.

g l q filiū §. fi. ad Treb.

b ¶ NON EXACTO. Id est, perfecto, & subauditur taxatiua: qui modus loquendi Iurisconsultis est frequens[h], ut cùm dicitur, ueteratorem non ex tempore, sed ex genere & causa æstimandum. Item, domus appellatione[i] non proprietatem, sed domicilium contineri: interpretabimur enim, non ex tempore tantum, & nō proprietatem tantum: Et id, quoniam subiecta materia hoc indicat: alioquin certum est, si quis debere se quinq; dicat, tum quoq; taxatiuam subinduci[k], quod omnes ferè admittunt. Eadem ratione hîc intelligemus, non tantum exacto, sed etiā incipiente die.

h l.fin. de æd. edict.

i l.lex Corne. §.domum. de iniur.

k l.rogasti.§ si cer pet.

Ciuili

c ¶ CIVILITER. Secundum iura ciuilia: nã naturaliter ultimus dies integer anno accedere deberet, & præterea quadrans, hoc est, sex horæ, unde institutus singulis q̃busq; quadriennijs est Bissextus.

annum ciuiliter c, non ad momẽta temporum, sed ad dies numeramus.

VLP. LIB. IIII. AD LEG. IVL.

Lex CXXXV.

QVæreret aliqs, si portẽtosum, uel mõstrosum d, uel debilem mulier ediderit, uel inæqualẽ b, uisu uel uagitu nouum, nõ humanæ figuræ, sed alterius magis animalis, q̃ hominis partũ, an quia enixa est, prodesse ei debeat? Et magis est, ut hæc quoq; parẽtibus prosint: nec enĩ est, quod eis imputetur, qui qualiter potuerunt, statutis obtemperauerũt: neq; id, quod fataliter accessit, matri damnũ iniungere debet.

QVAERERET aliquis.

a ¶ Monstrosorũ partuum duæ uidentur in mulieribus esse species. Prima est, cũ quid aspectu inæquale nascitur: cũ enim ita homo à natura formatus sit, ut summa sit in eo ꝓportio, respondeantq; uicissim singula mẽbra, quoties aliquid deficit, uel præter cæterorum naturam augetur, monstrũ est: ut cùm magnitudine corporis nimia, uel paruitate quis nascitur, ut quos pumilios uocamus. Idem si superfluis membrorum partibus, ut bicipites & trimatu: uel deficiẽtibus aliquibus, ut qui unica tantum manu prodeũt, uel qui sine capite: itemq; in quibus suo loco membra non sunt, ut qui oculos in pectore, uel in fronte, aures supra tempora habẽt. Hos partus prouenire Empedocles existimauit ex defectu uel augmẽto seminis: alij ob uersam, uel spiritu interceptam matricem. Alia species est, quam Greci ἑτερομορφίαν uocant, cùm mulier partum producit, in animalis alicuius naturam deformatum, ut Minotaurus. Legitur & bellis ciuilibus Etruscam mulierem serpẽtem peperisse: nati etiam tradũtur caninis capitibus quidam, alij & asininis auribus, fuere & qui uagiẽtes ruderent. Traditum est, cùm Thales in Periandri armento ex equa natum monstrum cõspicatus esset, quod pectore tenus humanam effigiem referebat, cætera bestiam, surridentem admonuisse, ne pastoribus quibus uxores deessent, uteretur. Sed Vlpianus fataliter, id est, diuinæ uoluntatis, inclinante in id præstituta serie, nasci huiusmodi naturæ ludibria existimauit: cui facilè Astrologi consensuri sunt, ex quibus Alchabitius quosdam gradus commemorat, in quibus si luna sit, dum aliquis concipitur, monstrosum nasci opinatus est: quod & ex Iulio Materno cognoscere possumus. Accursius in cogitationem mulieris causam refert, si dum miretur, de aliquo animali cogitauit. Nã & Hippocrates mulierem suspicione adulterij laborantem, quòd marito penitus dissimilem filiũ procreasset, hac ratione liberauit, q̃ in cubiculo picturam ea mulier habebat, cui similẽ infantem pepererat: idq; Hieronymus in quæstiõibus super Genesim refert. Quo argumento & Quintilianus matronam defendit, quæ Aethiopẽ enixa erat, cùm eius coloris icunculam in thalamo haberet. Meminit etiã nõ absimilis rei Augustinus libro de Ciuitate dei x. Vbi & Iacob Hebræi inuẽtum approbat, qui ut uersicolorem gregem haberet, in canalibus uariegatas uirgas ponebat, ut tales fœtus progignerentur, quales erant uirgæ, quas potum ducta pecora contemplabantur, ut Geneseos cap. XL. habetur. Quæ ratio, ut quandoq; uera sit, frequentius tamen accidere usu uidemus, ut legitimos patres filij referant, alioquin qui ex adulterio concipiuntur, maritis maximè similes essent, cùm in huiusmodi coitu sollicitari de mariti aduentu mulierem uerisimile sit, & tamen experientia cognitum est, adulteris similes esse adulterinos partus, quod & Plumbini dux patrum nostrorum memoria re ipsa expertus est: is, cùm de se prægnantem concubinam crederet, inuitassetq; ad baptismi sacra quàm plurimos primarios uiros, ea Aethiopem peperit, coquo suo simillimum: quapropter ridiculo habitus dux, quæstione ueritatem depræendit, cuius sententiæ fuisse etiam Phocylidem Poetam eius carmen indicat:

οὐ γὰρ τίκτει παῖδας ὁμοίους μοιχικὰ λέκτρα.

Dissimiles gignũt stuprata cubilia natos.

Sanè hoc sciendũ, pro monstro nõ haberi partum, qui aliquatenus ampliora mẽbra habet, ut qui senis sunt digitis, uel tribus testibus, quos Græci τριόρχεις uocant: qualem fuisse Philelphum ætatis suæ doctissimum, sed eundem libidinis indomitæ, uulgò ferunt. *l. non sum. de statu hom.*

b ¶ VEL qualem. Ratio Latini sermonis argumento est, corruptũ esse locũ, & inæqualem legendum uidetur, & æqualis dici posse, quem Græci ἄποιον appellant, quasi sine ulla

 qualitate

qualitate dicas. Alij codices simpliciter, uel usu scriptum habent.

GENERI. Generi appellatione hîc traditur, ꝓgeneros, & si qui ulteriores sunt, contineri: quod ex proprietate sermonis esse Bartolus credidit, at alij contrà. Ipse ex interpretatiōe esse non ambigo, cui tamē interpretationi larga uocabuli significatio, nec omnino impropria accedit: & ideo in quacunq; materia hoc ꝓcedere, nisi ratiōis diuersitas aliqua reddat, qua aliud in genero, aliud in progenero statui debere appareat. Præpositio em̄ pro, in cōpositione uarie accipitur, quādoq; ut ordinem quēdam designet, qui porrò, procul'ue sit: ut si pronepotem, proauum, progenerū, prosocerū dicamus, quòd in gradu distātior nepos, auus, gener, socer sit. Quādoq; ut improprietatē ostēdamus, eumq; qui loco alicuius habetur: ut cùm dicimus, protutorem, proregem, procōsulem. Quādoq; ut extra ordinē rem gestam denotemus: unde Proprætor dicitur, nō simpliciter qui loco Pretoris est, sed quilibet extraordinaria prætura insignis.

l. Gallus. §. instituens.

l. de eo qui pro tut.

IDEM LIB. V.

Lex CXXXVI.

GEneri appellatione & neptis, & proneptis, tam ex filio, quàm ex filia editarum, cæterarumq; maritos cōtineri, manifestum est.

TER ENIXA. Procurabant ueteres Romani, quantū poterāt, ut filijs ciuitas repleretur, multaq; fœcūdis mulieribus præmia constituebāt. Hinc cautū Tertulliano s. consulto, ut quæ mulier ingenua tres liberos enixa esset[a], filio defuncto succederet: traditq; Gellius profuisse hoc matribus, etiam si filij statim decessissent. Lucius quoq; Columella moris antiquorum fuisse autor est, ut ancillis quæ tres liberos peperissent uacationē, quæ plures, libertatē concederent. Vnde fortè illa cōditio in iure emanauit, Arethusa si tres pepererit, libera esto[b]. Apud Eusebiū quoq; ꝓditū est, matronis quæ filios progenuissent, lecticarū usum, margaritarumq; permissum, cū alijs esset lege ademptus. Opinor & hac de re aliquid lege Papia Popæa fuisse cōstitutū: quapropter Tranquillus testat̄, cū eius legis Claudius uacationem certis ex causis permisisset, Latinæ cōditionis uiris ius Quiritium cōcessisse, fœminis uerò ius quatuor liberorū. Quod enim Romanæ mulieri priuilegiū ex tribus filijs cōpetebat, Libertinę, uel Latinæ cōditionis, ex quatuor dabatur: cuius rei in s. consulto Tertulliano exemplū sumi potest. Hodie tamē & Honorij & Iustiniani cōstitutionibus[c], extincta huiusmodi priuilegia sunt: nihiloq; differre à fœcūditate uirginitatē uoluerunt: quod Græcus autor Procopius admodū improbat, causamq; euersiōis Rom. imperij, inde ortā arbitrat̄, quòd cū homines propagationi prolis nō cōsulerent, infrequētiores factę ciuitates, à Barbarorum ingentibus exercitibus se tueri nequiuerint. Igitur ostēdit hîc Iuriscōsultus, ter enixam mulierē dici, etiam quæ uno partu tres edidit: nihilq; refert diuersis temporibus, an uno utero tres pepererit: cùm enim nō eodem nixu plures infantes nascātur, sed unus post alium, proprietas uerbi hāc interpretationem necessariò recipit. Qua ratione sumi hinc argumētum potest, si ei, qui tribus uulneribus aliquem affecerit, certa pœna ex lege cōstituta sit, qui cum tridēte, seu trifixili telo uulnerauerit, teneri[d]: ut nihil referat, an diuersis temporibus, an eodem nixu, tres plagas incusserit: quod utiq; crebrius receptum est, præterq; cùm uerba legis actū percutientis respiciunt: ut si ita concepta sint, Si quis ter aliquem uulnerauerit, uel si quis telum contorserit, itemq; si quis in cuiusque crura sagittas iecerit.

a §. j. insti. ad S.C. Tertul.

b l. Arethusa. de sta. ho.

c l. j & ij. C. de iur. lib.

d Bar. l. fin. §. arb. fur. cæ.

PAVL. LIB. II. AD LEG. IVL.

Lex CXXXVII.

TEr enixa uidetur etiam, quę tergeminos peperit.

IDEM LIB. IIII.

Lex CXXXVIII.

HAereditatis appellatione, bo-

HAEREDITATIS. Bonorum possessio pro iure ipso hæreditario accipitur, quod cū Prætoris decreto acquiritur: ut tametsi res ipsas hæreditarias possideamus, bonorū tamen possessionem, id est ius ipsum à iudice impetrare nobis necessarium sit: nihil ea ab hæreditate differt, nisi quòd solo animo hæreditas aditur, bonorum possessio, ut acquisita uideatur, ius dicentis officium requirit. Qui ergo bonorum possessionem agnouit, hæreditatem habere, uel pro hærede gerere, etiam propriè dicetur[a]. Sed an bonorū possessor propriè hæres appellabitur[b]? Et loco hæredis esse traditum est: quo fit, ut propriè hæres non sit[c]: nam & prætor hæredem ipse facere nō potest: sed cū omnino hæredi subrogatus sit, quælibet dispositio de hærede uerba faciēs, cum quoq; comprænder[d]. Quod opinor obseruādū, etiā si materia odiosa pœnalisq; sit[e], quāuis quidā aliter sentiant, eò potissimū argumēto, quòd in huiusmodi materia nec pater, qui iure peculij castrensia filij

a l. puberē. C. de iur. deli.

b l. j. §. de bo. poss.

c §. quos autē. inst. de bon. poss.

d l. in cōdit. §. si patronus. de cond.

e Socin. l. ij. no. de uulg.

f l.pap §.1 de inoff.
g l. si ante. l. seq. ad Sill.

filij occupat[f], nec fideicommissarius pro hæredibus habentur[g]. Sed illi quo ad effectum solum hæredibus æquiparantur, bonorum possessor etiam quo ad nomen.

norum quoq; possessio continetur.

VLP. LIB. VII. Lex CXXXIX.

Aedificia Romæ fieri, etiam ea uidentur, quæ in cōtinētibus Romæ ædificijs fiunt. ¶ Perfecisse ædificium is uidetur, qui ita cōsummauit, ut iam in usu esse possit.

PAVL. LIB. VI. Lex CXL.

Cepisse quis intelligitur, cūquis alijs acquisiuit.

Aedificia. Cùm populo Rom. aduersus Antoniū in Mutinæ obsidione belligeranti pecuniæ deessent, scribit Dion, Senatorij ordinis uiris īdictū, ut quatuor obolos soluerēt, in singulas quasque tegulas ædificiorū, quæ Romæ incolerēt: idē à trium uiris cōpulsos ciues ait, ut ædificiorū, quæ Romæ habebāt, pensiones penderēt: quod munus colonariū appellari à M. Cicerone ad Atticum Epist. lib. XIII. & C. Cæsare bellorum ciuilium cōmentario III. ipse arbitror, cuius uocis etiā in authenticis[a] mentio habetur, tametsi & Colūnariū legi possit.

a §. quidam. in auth. de non ali.

Igitur potuit dubitari, quæ intelligātur ædificia Romæ esse: & hic traditur, etiam quæ extra muros in continentibus urbis fiunt, contineri: Roma enim mœnibus non terminatur, sed continentibus ædificijs. Accursius casum in lege fingit, Si constitutum esset, ut qui ædificium Romæ fecisset, ciuis Romanus haberetur. Addit Bart. talem uerè & propriè ciuem esse: quoniam quoties lex ea confert, quæ solius iuris ciuilis sunt, propriè confert, non per fictionem: unde consequens est, ut etiam in odiosis huiusmodi receptitius pro ciue existimetur[b]. Ipse in ea quoq; specie interpretationem hanc intellexerim, cùm cautum est, ut ædificia Romę ultra certam altitudinem non erigantur[c], uel non destruantur, & si qua similia: intelligentur enim Romæ esse, & quæ in suburbijs sunt. Sanè quod ad ædificantium instructionem attinet, Græcum elegans extat carmen:

b l. cū ex oratione. C. de exc. tut. ubi Bald.
c l. 1 & ij. C. de æd. pri.

Σώματα πολλὰ τρέφειν καὶ δώματα πόλλ' ἀνεγείρειν,
Ἀτραπὸς εἰς πενίην ἐστὶν ἑτοιμοτάτη.

Aedificare domos, multorū & pascere uētres,
Pauperiē in miserā prōpta frequēsq; uia est.

¶ §. PERFECISSE. Perfectum dicitur cui nihil addi uel minui, salua integritate, potest[d]: idq; propriè. Quandoq; tamen ex subiecta materia aliter iudicamus, & perfectum ædificiū interpretamur, quod in tali usu esse potest, qualē paterfamiliâs hic destinauit, sicq; Vlpiani uerba hîc accipienda sunt, alioquin quodlibet imperfectum ædificium, aliquo in usu esse potest. Scribit M. Vitruuius architectonices lib. X. Ephesi antiquam legē fuisse, Architectus cùm publicum opus curandum recipit, polliceatur quanto sumptu sit futurum, ædificio perfecto, si quod pro sessus est, omē impensum fuerit, & ultra quartā eius partem etiam aliquid, qđ prętereà excurrerit, de suo suppleat: quomodo hîc accipiemus perfectum ædificium: an simpliciter, ut Vlpianus hîc ait? Minimè uerò. Sed pfectū intelligemus, cùm factum est illud, quod fieri inter partes cōuenit: antè enim, quàm res cōsummationē acceperit, factū non dicitur, quæ si accesserit, non solùm factum, sed etiā perfectum dicetur. Sed finge, concedit lex uolenti lautè ædificare, ut uicinū ad proximæ rei uēditionem cogere possit, an eum quoq; adiuuabit, qui lautū ædificium perfecit, sed addere illi aliquid desiderat, puta hortū ampliare, uel impluuium? Qua in re, cùm ego impeterer, negabā adiuuari: cū enim ornatus urbis ratione ita constitutum esset, & quò ciues ad expolienda ędificia incitarētur, in eo, qui iam perfecisset, hæc ratio locū non habebat: nam incitādus nō erat, qui iam perfecisset, nec uolebat ædificare, qui iam ædificasset: quandoquidem & modica illa ampliatio ciuitati ipsa ornamēto nō erat, sed ædificiū, quod satis iam perfectum fuerat: restringendumq; interpretatione decretū dicebam, quod nō solum aduersus legē ciuilem inductū erat, sed etiā ius gētium tollebat, quod lib. Regum III. cap. XXI. habetur: nam & Tranquillus tradit, Augustū Imp. forū fecisse angustius, cū possessoribus ꝓximas domos extorquere ausus nō fuisset: aiebātq; optimi principis Augusti exemplū imitandū, nō cuiusuis alterius, qui eius decreti autor fuisset. Verū cùm non tam iuri meo, q; iudicibus, diffiderem, transegi: ut uerissimum sit illud Hesiodi:

d l. iurisperitos. de exc. tut.

Μηδ' ἂν βοῦς ἀπόλοιτ', εἰ μὴ γείτων κακὸς εἴη.

Quod, ut L. Columella ait, non solum de boue dicitur, sed etiam de omnibus partibus rei familiaris, adeò refert non habere malum uicinum.

CEPISSE. Cùm filio uel seruo aliquid relictum est, & præstitū, quamuis

eius rei dominium incontinēti in patrem, uel dominum transferatur, nihilominus ipse filius uel seruus cepisse uidetur: qua in re potuit meritò dubitari, cùm cepisse non uideatur, qui restituturus statim est[a]. Sed hæc dissimilia sunt: pater ēm uel dominus ex iure subiecti sibi hominis nitun-tur[b], qui etiam potuit illud ius non agnoscere[c]. Sed is cui quis restituere debet, proprio iure innitit̄, & ut sibi restituat̄, actionē habet. Quãuis igitur effectũ acquisitionis attendamus, ut acqsiuisse non uideatur, nisi is, cui quæsitũ durat, tamen & filius uel seruus acquisiuisse uident̄, cũ tale ius ex eorũ persona consideretur, sicut quod pater cum moritur, acquirit, acquisiuisse uidetur, quia illud in hæredem transmittendi ius habet[d]. Idem in eo, qui incontinenti restituere non habet necesse: commoditas enim medij temporis non modici effectus est[e]. Et ex his decidi potest quæstio, si lege municipali quicunq; aliquid iure contractus receperit, dominio translato, teneatur Reipublicæ uectigalis nomine decem pendere, qui recepit: sed cõtractus deinde resolutus est, an debeat? Et extat responsum, non debere[f]: quoniam non uidetur receptum, quod receptum non durat[g]. Quod utiq; uerum est, cùm recipientis ius extinctum est, alioquin si nõ extinctũ, sed translatum proponatur, ex hoc responso receptum uidetur.

a l. aliud. 3 eo.
b l. qui hoiem. § quida. de solut.
c l. cũ proponas. C. de hære. inst.
d Bar. l. fin. de cõd. inst.
e l. Sulpitius. ... ure dot.
f Abb. consil. 60. in 1.
g glo. ... extra eo.

ETIAM. Referuntur hìc duo exempla, quibus mater, cùm moritur, filiũ non habet, quem tamē post mortem habet. Primùm est, cùm ex fictione iuris habet, uerè non habet: qui cũ exsecto uētre natus est, uerè mortua matre nascitur, sed lex eum, qui in utero est, fingit uiuere. Secundum est, è cõuerso cũ uerè filium habet, sed lex interpretatur non habere: ut quando filius ab hostibus captus est. Et hinc consequēs est, si mater aliquid sibi filijsq;, quos cùm morietur, habebit, acquisiuerit, eos etiam cõtineri, qui cæso utero nascuntur[a]: quod ex proprietate uerborum nõ esse Baldus sentit[b], sed ex coniectura mentis, quæ in actu filijs ipsis fauorabili cum primis obseruanda est: cui ego facilè assentior. Hincq; fit, ut is fratribus institutis, à matre præteritus, pro instituto habeatur, at extraneis institutis, querelam inofficiosi testamenti habeat[c]. Generaliter enim proditum est, quæcunque cæteris filijs indulgeantur, huic quoq; Cæsari competere[d].

a l. si C. de suis & leg.
b l. cũ mater. de inoff. test.
c l. posthumus 3 de inoff. test.
d l. qd' dicitur de lib. & posth.

VLP. LIB. VII.
Lex CXLI.

ETiam ea mulier, cũ moreret̄, creditur filium habere, quæ exciso uentre edere possit: nec non etiam alio casu mulier potest habere filium, quem mortis tempore nõ habuit, ut puta eum, qui ab hostibus captus remeauit.

PAVL. LIB. VI. AD L. IVL. ET PAP.
Lex CXLII.

TRiplici[a] modo ĩtelligi cõiũctio pōt: aut em̄ re per se

TRIPLICI. a ¶ Explicat hìc Iurisconsultus triplicē cõiunctionis speciē, prosequiturq; exēpla cõiunctorum re, & uerbis: quoniã cognito quod mixtum est, simplicium natura cognoscitur, demũ exemplum affert, quo ex tribus cohæredibus duo re cõiunguntur, tertius nullo modo. Sciēdum itaque, coniunctos uerbis dici, qui una structura in eiusdē rei partibus cõiungũtur: ut si ita dixerim, Titio fundum Seianũ lego, Seio eũdem fundum æquis portionibus: nam si Titius & Seius à diuerso uerbo regerētur, dubium nõ esset cõiunctos nõ uideri: idem si respectu diuersarum rerũ coniungerentur, ut si dictum esset, Titio fundũ & Seio centum lego[a]: licet enim uerbis copulētur, quia tamē nõ ad eiusdem rei certas partes uocãtur, huiusmodi cõiunctio modici effectus est. Quòd si ad eandē rem, non diuisam, sed solidã à principio coniunctim aliqui uocentur, etiã re coniuncti dicuntur: ut in proposito casu, si dictum sit, Titio & Seio fundũ Seianũ lego: uidetur enim quilibet ad integrum fundum uocatus, unde per cõcursum partes sibi faciũt, & altero excluso, alter totũ habet: non quia collegæ portio sibi accrescat, sed iure proprio: quia cùm à principio solidũ uideatur sibi legatũ, collega nõ concurrēte portio decrescere non debet. In hac cõiunctione, qui re & uerbis cõnexus est[b], cæteris præfertur: duplex enim uinculũ fortius alligat. At qui uerbis tãtum iũgitur, eum excludit, qui solum re cõiunctus est: cũ enim uerbis cõiuncti ad eãdem rem, licet certis portionibus, uocati sint, portionũ illarũ à testatore mētio facta uidetur, respectu cõiunctorum inter se, qui unum corpus cēsentur: unde si eorũ aliquis excluditur, perinde cæteri admittũtur, ac si quo ad eum partiũ mētio nulla fuisset facta: coniunctiq; illi non uerbis solum, sed & re forent[c]: quapropter qui re solum cõiungitur, ab eis excluditur[d]. Quæ interpretatio quãdoq; ex alijs cõiecturis cessat: & re coniunctus æqualiter cùm coniuncto uerbis succedit, ueluti cùm apparet re coniunctum

a l. huiusmodi. § quibus de leg. 1.
b l. re cõiunct. de leg. 3.
c l. 1. § hæc in. C. de cad. tol.
d l. plane in pri. de leg. 1.

coniunctio cōtingit: aut re & uerbis, aut uerbis tm̄: nec dubiū est[b], qn cōiūcti sint, quos & nominū & rei cōplexus iūgit: ueluti, Titius & Mæuius ex parte dimidia hæredes sunto: uel ita, Titius Mę̄uiusq́; hæredes sunto: uel ita, Titius cū Mę̄uio ex parte dimidia hæredes sunto. Videamus autem, ne etiā si hos articulos detrahas, &, q́;, cum, interdū tn̄ cōiūctos accipi oporteat: ueluti, L. Titius, P. Mæuius heredes sunto ex parte dimidia: uel ita, P. Mæuius, L. Titius hæredes sunto, Sempronius ex parte dimidia hæres esto: ut & Titius & Mę̄uius ueniāt[c] in partē dimidiam, & re & uerbis cōiuncti uideātur[d]. L. Titius ex parte dimidia hæres esto: Seius ex parte, qua[e] L. Titiū hȩredē instituti, esto: Sēpronius ex parte dimidia hȩres esto. Iulianus posse dubitari ait, an tres semisses[f] sint facti, an Titius in eūdem

iunctum à testatore cæteris prędilectum esse, ut si quis ita scripsit[e], Titius hæres esto, Caius & Mæuius ex æquis partibus hæredes sunto. In hoc enim exemplo, cum primum solidum Titio datum sit, q́; Caius & Mæuius uerbis coniuncti nominarentur, nō uidetur fuisse mens testatoris, in deficiētis portione eū penitus excludi, interp̄tamurq́; intentionis eius fuisse singulos separatim instituere, sed ut celerius scriberet, duos postremos coniunxisse: quod & Salic. probat[f]. Idemq́; si scriptum sit, Mæuio fundi partem dimidiam, Seio partem dimidiam lego, eūdem fundū Titio lego: quāuis em̄ Titius re cōiunctus solum sit, tamē in Seij deficiētis parte cum Mæuio, q uerbis coniungitur, succedet: nō enim minus eo dilectus uidetur, qui ultimo loco ad solidum uocatus est, cum Mæuius solum ad dimidiam admitteretur.

e l. si ita qs. de bere. insti.

f l. meuio. de leg. ij.

b ¶ NEC dubium. Potuit tamen dubitari, quoniam qui uerbis coniungunrur, ab initio sibi partes faciūt, qui re, per cōcursum: unde tanq́; qualitates hæ inuicem aduersarētur, nō uidebuntur posse iungi: quod falsum est: ut enim quis uerbis coniungatur, satis est si nominum complexu copulatus sit.

c ¶ VENIANT. Atqui cū sine partibus instituti in hoc exēplo proponantur, portio uacans etiam Sempronio accrescere deberet, ex Seruij sentētia: qui quātū ad ius accrescēdi non esse cōiunctos ait[g], qui sine partibus instituuntur, sed intelligēdus est Seruius, in his hæredibus, qui separarim instituti sunt: cum enim partes expressæ nō sint, cōiuncti re non uidentur: sed quoties uerbis iuncti sunt, non est dubium ius accrescendi uicissim esse[h].

g l. item. §. j. de here. insti.

h l. hæredes. 3. de her. insti.

d ¶ VIDEANTVR. Confutatur hinc aliquorū sententia, qui existimauerūt, si testator Titio & Seio leget fundū, non esse re coniunctos, quia per copulā ab initio uidetur in uiriles portiones facta distriburio[i]: quod si uerū esset, Mę̄uius hîc non cōiungeretur re Titio: unde meritò eorū opinio recepta nō est: nam & copula ex propria natura solū coniungit, licet tacite & per interpretationē distribuere uiriliter cēseatur. Sed tacitus hîc intellectus in cōiunctiōis materia nullius cōsideratiōis est[k]: qppe hoc in ea potissimū attēdimus, an expresse eadē structura plures uocent, an id minus: arbitror tamen in his, quæ pondere, numero, mēsuraúe cōsistūt prædicto casu cōiunctionē nullā re fieri[l]: cū enim diuisio absq́; credito rū alio facto in eis protinus fiat, non uidetur solidū ab initio unicuiq́; datū, sed uiriles solū portiones.

i l. s. C. si plu. un.

k Bal. l. si forte. C. de leg.

l l. si mihi. de uerbo. oblig.

e ¶ EX PARTE qua. Videretur his uerbis partem Titij omnem adimi, & Seio dari: sicut cū dicim[o], Quod Titio legaui, id Seio do[m]: sed in legato aliud esse quidā responderūt: quod plerîq́; reprobāt[n]: nō enim differre hac in re legata ab hæreditate: unde cōmuniter tradūt, in proposito casu nō omne legatū trāsferri: sed Titiū Seiumq́; coniungi[o], quod mihi à Iurisconsulti mente abesse uidetur, igitur forma uerborū considerandа est: si enim dixero, In qua parte Titium institui, in ea Seium instituo, uerba trāslationem non inferunt, cum absurdum non sit in eadem parte duos institutos esse: at si dixero, quod Titio legaui, id Seio do, in persona Titij ademptio necessariò infertur: non enim dari potuit Seio, nisi Titio auferatur[p]: ut enim nouum non est, eandem rem pluribus legari, qui per cōcursum sibi partes faciant, ita quod uni legatum est, alteri dari non potest, nisi illi adimatur: quoniam si per concursum admitteretur, non haberet secūdus, quod primo legatum est, sed partem, quod contra testatoris uerba induceretur.

m l. sicut. de adi. leg.

n Bar. l. re coniuncti. ij. op. po.

o m. d. l. sicut

p l. meuio. de leg. ij.

f ¶ SEMISSES. Et causa dubitationis ex relatiuo erat, si enim ad quātitatē simpliciter

 referre

referretur, tres semisses faciendi erant, sed magis est, ut ad eandem speciem trahatur, ideoq; censeatur uterq; in unum semissem coactus, sintq; re coniuncti: addunt aliqui, etiã uerbis coniunctos uideri, tãtamq; relationis emphasim esse, ut q̃uis duæ sint orationes, una uideatur: quę sententia recepta non est.

g ¶ SEDEO. Quid si hæc ratio cessaret, ut quia Sẽpronius ex triẽte solũ institutus esset? Et putarim in eundem semissem Seium nihilo minus admitti[q]: nec enim hac se ratiõe Iulianus tuetur, sed ꝓpter naturam relationis. Quid si etiam Titius in triẽte institutus esset? & hoc casu fortè à natura relationis recederemus, tum ut omnes heredes essent æquales, tum ne uideretur testator de parte solum hæreditatis prouidisse.

q l. 1. quoq; de hære. inst.

semissem cũ C. Seio institutus est: sed eò quòd Sempronius quoq; ex parte dimidia scriptus est, uerisimilius esse, in eũdẽ semissem duos coactos, & cõiũctim[h] hęredes scriptos esse.

VLP. LIB. IX.
Lex CXLIII.

ID apud se quis habere uidetur, de quo habet actionẽ: habetur enim quod peti potest.

PAVL. LIB. X. AD LEG. IVL. PAP.
Lex CXLIIII.

MAsurius scribit libro Memoralium, pellicẽ apud antiquos eam habitam, quæ cum uxor nõ esset, cum aliquo tamẽ uiuebat: quam nunc uero nomine amicã, paulò honestiore concubinã appellari. C. Flaccus in libro de iure Papyriano scribit, pellicem nunc uulgò uocari, quæ cum eo, cui uxor sit, corpus misceat: quosdã eam quę uxoris loco sine nuptijs in domo sit, quã Græci παλλακὴν uocant.

VLP. LIB. X.
Lex CXLV.

h ¶ CONIVNCTIM. Re tantum, ut creberrima se habet sententia: tametsi Iustinianus huiusmodi, qui solum re coniunguntur, disiunctos semper appellet[r].

r l. 1. C. de cad. tol.

ID APVD. Qui actionem habet, rem habere uidetur: hincq; est, quòd actiões, quæ ad mobilia competũt, inter res mobiles computantur[a]. Procedit autem hæc regula non ex ueritate, sed ex interpretatiõe legis[b]: alioquin minus est actionem habere, quàm rem, quod propter litium anfractus introductum est[c]. Hinc est, quòd in odiosis uel correctorijs suprà diximus regulam hanc non obseruari, quod etiam dicendum est, cum de rescissione contractus agitur. Quapropter cum transactionem ex eo rescindimus, quia in dimidia iusti pretij parte erratum sit[d], iustũ pretium non intelligemus, quod actione etiam legitima petitũ est, sed quod ex dubio euentu colligi potest. Inde etiã est, quòd possessor in censum rem ipsam deferre debet[e], non qui interim actione aduersus eum experitur: prodestq; huiusmodi possessio, ne satisdare quis ex edicto compellatur[f].

a glos. l. 1. C. si aduer. trans.
b l. minus. ȷ. titu 1.
c l labeo. §. fi. 3. eod.
d Barto l. si qs cum aliter ꝰ de uerb. obli.
e l forma § si eum de cens.
f l pe § pen. qui sat. cog.

MASVRIVS. Explicat Iurisconsultus pellicis significationem, ostenditq; ex Masurij Sabini sententia eo noĩe accipi, quæ citra matrimoniũ cũ aliquo cõsuescat, domiq; retineatur, subijcitq; uulgò sic accipi: quæ cum eo se misceat, cui sit uxor. Sed priorẽ interpretationem nobilissimi Grammaticorum Valla & Perotus nõ recipiunt: quoniam Latinè à uiris dici nõ arbitrant̃: hæc est pellex mea, sed ab uxoribus potius. Hinc Philomela apud Ouid. in Metamorphos. se pellicẽ sororis dicit: & apud Senecam Tragicum Iuno se cedere pellicibus ait, ut manifeste appareat, pellicem non dici nisi uxoris respectu, forteq; à pellẽdo, ꝙ maritos ad expellendas uxores cõpellat: ꝙ si apud aliquos autores aliter legatur, ut apud Plin. Curtium, Tranq. corruptos codices uitio librariorũ contendunt: & non pellices, sed pallacas, quæ Græca uox est, legendum autumant. Verũ penes me antiquior est Masurij autoritas, quẽ & in Satyra Persius celebrat, & apud Græcos Athenæus: nam & Nonius Marcellus pellicem esse, quam Græci παλλακὴν uocant, cum Iurisconsulto opinatur, ut meritò eiusdẽ significationis utraq; uox sit. Sed & Martialis Ponticum deludit, pellice læua utentem: quem locum ne corruptum credamus, ratio carminis manifesto argumento est: qui, si Vallæ sententia probaretur, nimis dura & barbara translatione usus esset. Satius ergo Iurisconsulti est expositionem sequi, & utranq; interpretationem defendere. Quòd autem uero nomine amicam, paulò honestiore cõcubinam appellari hîc traditur, Accursius nõ probat, ut honestius nomen concubinæ censeatur, quã amicæ, & ideo nõ respectu amicæ, sed pellicis cõparationem fieri existimat: quę interpretatio cum sermonis ipsius ductu non admodũ cõuenit

uenit. Igitur sciendum, apud ueteres concubinæ nomen inhonestum non fuisse, solumq́ue sic appellatas, quæ extra legis pœnã, & sine metu criminis haberentur: at amicæ nomen, etiã quascunque meretrices continebat, quod ex Terentio Plautoq́ue uarijs in locis constat: idq́ue Græcorum exemplo, qui ἑταίρας, id est, amicas, quęcũq́ue scortilla uocãt, etiam ignobilia. Hinc Aristophanes i Pluto, ἃς τὰς γ' ἑταίρας φασὶ τὰς κορινθίας, et quę sequuntur. Instituitas autem publicitus meretrices à Solone Philemon est autor, ut ea Venere contenti iuuenes, à pudicis solicitandis abstinerent. Sanè meretricẽ non esse, quæ cum uno aut altero, etiã pecunia accepta, se cõmiscet, dubium non est: sed eam quæ palàm & pluribus se prostituit, solamq́ue huiusmodi de uicinia posse expelli existimauerim, ne probis mulieribus malo sit exemplo.

VIRILIS. Virilis portio pro æquali intelligitur, unde si Titium & Seium in uiriles partes instituero[a], æqualiter admittentur. Sed finge Titium hæredẽ esse non posse, an totũ Seius habebit[b]? Et hic probatur habiturum, & hoc casu dictio illa uirilis, naturã suam non seruabit, quod & suprà de dictione residuum, tractauimus[c]. Et ex hoc responso sunt, qui consequentem quæstionem decidant. Filia hærede instituta uetuerat[d] quis ædificium de nomine suo exire, sed ad uernas quos nominauerat, pertinere iusserat, defunctia hærede & legatarijs, cum uernarũ unus superesset, respondit Scæuola ei uirilem partem præstandam. Interpretatur Accursius, pro uirili portione omne fideicõmissum cõprændi, atq́ue ita à cæteris traditum est. Sed negari non potest, quin expositio hæc impropria sit, nec uerbis Iuriscõsulti quadrans, unde ego proprie de uirili portione intelligo, et cum ex ordine contextus appareat prius hæredem decessisse q̃ legatarios, statim ab eius morte ipso iure uirilis portio translata est, unde quamuis alij decesserint, superstiti sola sua pars remanet, quoniam cæteri collegatarij legatum suum ad hæredem transmittunt, non enim ipsi quicquã restituere grauati fuerant, sed filia: & licet prohibitione de nomine suo exiret, uim aliquam fideicommissi habere uideatur, quia tamen nominauerat, quibus legatũ restitui uellet, satis est ipsis semel acquisitum fuisse: quæ decisio in fideicõmisso uniuersali non procederet, cum illud necesse sit agnosci, nec ipso iure quæratur[e].

a l. uirilis. de leg. præst.
b l. ij. C. de hære. insti.
c l. põt. 3. eo.
d l. pater. C. filiam. de legat. ij.
e Bart. l. j. de lega. j.

Virilis appellatione, interdum etiam totam hæreditatem contineri dicendum est.

TERENTIVS CLEMENS LIB. II. Lex CXLVI.

SOceri & socrus appellatione, auũ quoq́ue & auiam uxoris uel mariti contineri respondi.

IDEM LIB. III. AD EDICTVM. Lex CXLVII.

QVi in continentibus urbis nati sunt, Romæ nati intelliguntur.

SOCERI. Cũ suprà explicuerimus, an appellatione generi & nurus, progener & pronurus contineatur[a], consequens est idẽ in socero dicendum: correlatiua enim sunt, nec absq́ue altero alterum esse potest. Illud hîc tãtummodo admonendus est lector, sicut soceri nomine socer magnus cõtinetur, ita dicendum de patruo, ut de eo lex uerba faciens etiam patruum magnum cõprendat. In quo articulo magna est controuersia, uideturq́ue crebrius recipi[b], ut in materia fauorabili cõprændatur, in stricta uerò uel aliàs odiosa non comprændatur: in quam sententiam et ipse accedo. Quãdoquidem in fauorabilibus cum amplior fiat interpretatio, uersimile est de utroq́ue patruo actum, nec nouum est aliquam dictionem duplici de specie intelligi[c]. Sanè socer à Græco sermone deducit' ἑκυρὸς, sicut socrus ἑκυρὰ, ut Modestinus scribit[d]: quo exemplo & aliqui ex antiquis socceram pronuntiauerunt, non socrum.

a l. nurus l. generi.
b l. j. C. de suc. edi.
c l. in lege. locati.
d l. iiij. de gra.

QVI IN continentibus. Continentia pro suburbijs accipiuntur[e], q̃ cum ipsa urbe se teneãt, cõiunguaq́ue sint: qui ergo in his nascitur, Romæ natus dicitur. Quid si in uico aliquo qui urbi Romanæ respondeat[f]? Et licet is patriã Romam habeat, nõ tamen Romæ natus intelligitur. Quid itẽ si lex eũ, qui Romæ natus nõ sit, à dignitatibus excludat, an is cuius mater extra domiciliũ peregre peperit, recipiendus sit? Et certum est uerbis legis eũ excludi, licet ex interpretatione aliud fortè sit[g]: in eo enim loco is esse intelligitur, in quo domiciliũ constituit: & non recessisse uidetur, qui animũ reuertẽdi habet[h]. Quid si lex non de nato, sed de oriundo loquatur? Et uulgò traditum est, oriundum esse[i], qui ipse natus est, uel qui inde originem duxit: puta quia pater uel eius maiores ex eo loco antiquitus prognati sunt. Sed periniores oriundum non esse qui ipse natus sit, existimãt, sed qui genus duxit. Sic T. Liuius: Nati, inquit, Carthagine, oriundi à Syracusis.

e l. ij. 3. eo.
f l. q ex uico. ad mun.
g Pe. Cy. l. humanum §. legatũ de lega. j.
h l. plerisq́ue. de ritu nup.
i c. j. de usur. in 6.

Non

NON est sine liberis. Hæc dictio liberi, etiam de unico filio dicitur. Solet enim Latine loquẽtibus plurali numero proferri, sicut pugillares, & codicilli: quanuis quandoq; etiam singulariter liberũ dicamus: & ut Iustinianũ omittã, cuius autoritas, quãtũ ad rem Latinã attinet, nõ multũ pollet: Modestinus[k], Non potest, inquit, quis nolle suũ liberũ esse. Vlpianus quoque[l], Locupletior non est factus, q liberũ acquisiuit. Addit Valla se eandẽ uocem apud Quintilianũ obseruasse. Pugillares quoq; (sunt hi libelli uel tabulæ ceratæ, in quibus scribebãt, quos Græci, ut opinor, ἐγχειρίδια uocant) singulari numero reperiuntur, ut apud Ausoniũ: Bipatẽs pugillar expedi. Quod & de codicillis frequẽtius inuenitur: sed tamen qui castigatius loquuntur, Caij sentẽtiam hîc approbãt, ut dubiũ non sit, qui cum unico filio filia'ue decedat, sine liberis non decedere. Sed hoc amplius cõstitutum est, cõditionem, si quis sine liberis decesserit, relicto nepote ex filia, deficere[m]: receptũq; est idẽ esse, si additum esset, sine liberis ex se natis: quoniã per continuationẽ sanguinis, nepos uel neptis satis dicitur ex auito corpore nasci, ut Bald. & Corn. existimarunt, licet reclament aliqui[n]. Sed quid si cõditio de filijs loquatur? uidetur enim in eo casu saltẽ duos reqri propter pluralem numerũ. Sed in descẽdẽtibus dubium nõ est, cũ ã unico filio extãte substitutum excludi, idq; coniectura pietatis[o], ne alienos suo sanguini præposuisse testator uideatur. Dubitari igitur potest, cum conditio illa extraneo adiecta est, nã tunc etiam ratio Caij hîc cessat. Sed tamẽ unico nato deficere cõditionem uerius est[p], & receptius, ut ex præsumpta mẽte pluralis numerus in singularem resoluatur. Sicut in lege municipali, qua extãtibus liberis, fœminæ excludantur: non enim est ratio, cur uno existẽte, excludi nõ debeãt. Quod & in ea specie proditũ est, cum pontifex mihi sacerdotiũ cõferri mãdat, si pro alijs nõ scripsit: nam ut submouear, uel pro uno scripsisse satis est: & ita plerisq; huius respõsi argumẽto uisum est[q]. His accedat, quod ex facto respondit Calderinus[r], cũ hæredes si sine liberis decederent, ædiculam cõstruere à testatore iussi essent, altero defuncto sine liberis, non tamen alterũ interim teneri, nec cõditionem scindi. Sunt & id genus pleraq;, quæ à recẽtioribus coacta legere est[s].

k Lius autẽ. de pact.

l l. nemo præ do j. titu. j.

m l. j. C. de condi. inser.

n id. pap. q. 253.

o l cũ auus. de cõd. & dem.

p Bald. d. l. j.

q Bald. Card. ca. mandatũ. de rescript.

r Cald. consil. 42. de testa.

s Felin. c. oẽs. j. distin.

CAIVS LIB. VIII. AD L. IVL. PAP.

Lex CXLVIII.

NOn est sine liberis, cui uel unus filius una'ue filia est: hæc enim enũtiatio, habet liberos, nõ habet liberos, semper plurali numero profertur, sicut et pugillares, & codicilli.

IDEM LIBRO X. AD LEGEM IVLIAM PAP.

Lex CXLIX.

NAm quem sine liberis esse dicere nõ possumus, hũc necesse est, ut dicamus liberos habere.

IDEM LIB. VII. AD LEGEM IVLIAM PAP.

Lex CL.

SI ita à te stipulatus fuero: quanto minus à Titio consecutus fuero, tantum dare spondes? Non solet dubitari, quin si

NAM quem. Argumẽtatur Iuriscõsultus per locum à contrarijs: repugnãt enim habere liberos, & nõ habere, ut altero cõcesso, alterum necessarium sit negari, qđ genus argumenti semper cõcludit, nisi ex mente loquẽtis aliud colligatur: uerbi gratia, Hęc conditio, si Titius & Seius hæredes erunt, altero repudiãte deficit: ergo ista, si Titius & Seius hęredes non erunt, hoc casu euenit, & tamen his uerbis aliquis substitutus nõ admittitur[a]. Sed primus hæres solidum habet, quod propter mentem testatoris est, qui uidetur primum magis dilexisse, quã substitutum[b]. Sed dubitari potest, cùm pluribus substitutum est, si sine liberis legitimè natis decesserint, an pupillo substitutum uideatur, & uideri Bar. sensit, idq; uerius est[c].

a l. quãuis. C. de impub.

b Imo. § cum ita.

c in. l cẽturio. 5. col.

SI ITA à te. a ¶ Qui promittit quanto minus à Titio exigetur, si nihil exigatur, solidũ debet, quia dictio hæc minus, ex mẽte contrahẽtium uim comparationis amittit, & perinde est, ac si promisisset, etiã si nihil à Titio haberi poterit, quod etiam superius à nobis tractatũ est. Hinc est quòd cũ Iustinianus constituerit coniugem inopem coniugi locupleti in quartã partẽ bonorum succedere, siue plures siue minus filij fuerint, interpretabimur cõstitutioni locũ esse, qñuis filij nulli adsint, quoniã dictio illa minus, etiã ad nihilum referri potest[a]: idq; Alexã. & Iason probant. Sed & Baldus, cũ cõstitutũ esset, ut qui centũ libris censerentur, soluant decem: qui minus, soluant quinq;, etiã eum quinq; debiturũ scripsit, cuius census esset nullus[b]. Cæterũ qñuis hæc interpretatio admittat, propriè tamẽ cõparatiuũ nomẽ naturã suam seruat, & positiuo cõfertur, & de eadẽ specie intelligit. Quapropter cũ lex uerberantẽ mulcta X. aureorum

a authen. præterea. in fin. C. unde uir.

b l. fi. 3. si cer. peta.

rum afficeret, uulnerantẽ maiore, arbitrio iudicis: Respõsum est, non posse iudicem aliam quàm pecuniariã pœnã pro uulnere indicere. Comparatiuũ enim maiore ratiõe mulctæ collationẽ facit[c]: idq́ꝫ Cy. Bal. Iaſ. scripserunt.

c l. ubi. de uerbo obli.

nihil à Titio fuero cõsecutus, totum debeas [b] quod Titius debuerit.

TERENTIVS CLEMENS LIB. V. AD LEG. IVL. PAP.

b ¶ DEBEAS. Is enim, puta Seius, q in subsidiũ promisit, uidetur sub conditione debere[d], quatenus à Titio cõsequi nõ potero, & ideo propriè fideiussor nõ est, & ante euentũ cõditionis, id est, priusq́ꝫ constet à Titio me nõ posse consequi, utiliter cũ eo agi nõ põt. Arbitror tamẽ posse me ab eo totum petere, dũ tẽpore accepti iudicij, id est, quo lis cõtestat̃, excusionẽ fieri procurẽ, & per iudicis interlocutionẽ declarari, quatenus Titius soluẽdo sit: nam quãto minus soluẽdo erit, rãro petitionẽ totius, prius præstitam moderabor, idq́ꝫ à Seio consequar: nec ideo in aliquo puniar, quòd à principio plus petierim: quã sententiã Celsus ꝓbat[e], licet in uulgatis codicibus cũ prius legeretur, tanto minus postea petere possum: additũ existimem, à Titio: & inde maxima ĩter doctores altercatio orta sit.

d l. x. de uerbo. obliga.

e l. si. si certum petatur.

DELATA. a ¶ Vt adire hæreditatem quisq́ꝫ possit, necessarium est eum scire hæreditatem sibi delatã, & delationis causam. Et ideo si nesciat testatorem mortuũ, uel dubitet de iuribus testamenti, uel quomodo sit institutus, purè an sub cõditione, uel an aliqs eũ præcedat: itemq́ꝫ an testator iure testatus sit, uel ex qua causa sibi hæreditas deferatur, ex testamẽto, an ab ĩtestato, uel ex quota parte sit heres[a], suus'ne & necessarius an uolũtarius, adire non potest, quapropter nec repudiare. Explicat igitur Iuriscõsultus quæ dicatur delata hæreditas, & ꝓpriè sic dici arbitratur, qñ eã hæres adire potest, ita ꝙ nihil necꝫ ex parte hæreditatis, neque ex parte hæredis impedit, quo minus eã cõsequi possit. Quòd si aliqd impediat ex persona ipsius hæredis, puta quia ignoret, huic proprie hæreditas, ut quidã existimant, nõ dicitur delata. Hinc est quòd furioso nõ dicimus delatã[b], largè tamẽ accipiẽdo secus est. Hincq́ꝫ dubitatum fuit, Si lex municipalis hereditatẽ delatã in quẽcũqꝫ successorẽ trãsmitti mãdet, an ea trãsmittatur quam quis sibi delatã fuisse ignorauit. Aliq negant[c], sed Alexã.[d] & plerıq́ꝫ aiunt, quibus ego accedo, & ꝗuis hæres ignoret, hæreditatem propriè delatã dici arbitror: potest enim eam quis adeundo cõsequi[e]: quod in dubitante non procedit. Quapropter & infanti propriè dicitur delata[f], qui quamuis in præsentia ius suũ ignoret, tamen præsumitur ꝙ factus adultior sciet: at furiosus nec scit, nec sciturus præsumitur, unde illi non pleno iure, sed miseratiõis causa ratione fructuũ prouidetur[g].

a l. is pot. ⁊ de acquir. hære.

b l. ⁊ § furiosi. de suc. edict.

c Math. nota. bl. 194.

d Alexã. d. l. is potest.

e l. pantonius. eo titu.

f l. si infanti. C. de in. del.

g l. ⁊ ȝ. de bon. pos. inf. fur.

Lex CLI.

DElata [a] hæreditas intelligitur, quam quis possit adeundo consequi [b].

CAIVS LIB. X. AD LEGEM IVLIAM PAPIAM.

b ¶ CONSEQVI, Et repudiando amittere. Sed cur nondũ delatæ hæreditatis repudiatio nõ ualet[h], cum facilius uideatur spem ipsam à nobis segregare, quàm ius semel quæsitum? Alciatus respondet, eum qui repudiat, nihil iuris sibi acquirere, nec in aliũ transferre: nec enim transferre potest, quod ipse adhuc non acquisiuit[i]: & ideo quamuis pendente conditione repudiauerit, nihilominus lex ei ius defert, sed quãdo iure delato repudiat, subit incontinenti qui gradu proximus est, unde qui repudiauit, excluditur, pendente uerò conditione nemo subit, cum interim uocetur nemo: quòd si quis ius futurum pacto remisit, uel in iudicio publicæ personæ absentis nomine acceptanti renunciauit, licet nihilominus lex ei hæreditatem legatum 'ue deferat, ex pacto tamen non agnoscere id lucrum tenetur, si modò paciscentis interest, & in hoc Rapha. Paul. Iaſ. consenserunt[k]. Sed unde est, quòd decretalem bonorum possessionem repudiari non posse lex ait[l], quoniam antequàm decreta sit, nõ est delata, postquàm autem decreta est, serò repudiatur, quod iam acquisitum est? Cum enim id sit delatum, quod adeundo possumus consequi, si in casu à lege permisso decretalem petam, cum eam consequi possim, cur delata dici non debet? Et si communem sententiam sequamur, qua traditum est, eandem bonorum possessionem antequàm decreta sit dici edictalem, pòst uerò decretalem? Non uideo quid responderi eleganter possit, sed existimo edictales bonorum posseſ. esse, quas ordinarias uocamus, & quæ ius tribuunt, decretales uerò extraordinarias, quæ sunt facti, ut Carboniana, & quæ uentris nomine, uel litis instituendę gratia[m]: itemq́ꝫ, quæ furioso decernitur: nam ut demus etiam in ordinarijs hoc iure decretum necessarium fuisse, solæ tamen extraordinariæ decretales dictæ sunt, quoniam hæ potissimum à decreto pendent: priores enim etiam antequàm concedantur, aliquid sunt, & ius in se con

h l. is q hæres. de acq hære.

i l. fut. eo. titu.

k d. l. is qui.

l l. ⁊ de suc. edi.

m l. ij. § si quis ex libe. ad Tertul.

se continent, quo defuncti persona repræsentatur, sed posteriores omnem substantiam ex prætoris decreto accipiunt, & eodẽ momento oriuntur: perentic̨ acquiruntur: non ergo ante decretum potest dici ius aliquod delatum esse, cum ius nullum adhuc ortum sit, sed speremus, ut ex decreto prodeat.

Lex CLII.

HOmitus appellatione tã fœminã, quàm masculum cõtineri nõ dubitatur.

TERENTIVS CLEMENS LIB. XII. AD LEG. IVL. PAPIAM.

HOMINIS. Homo commune nomen est, & tam masculum quàm fœminã cõtinet, idq; exẽplo Græci sermotus, ἄνθρωπος, nam & Hebræi Adam, quo nomine terra natum hominem significant, ad utrunq; sexum referũt, ut habetur Geneseos V. Creauit eos, & benedixit illis, & uocauit nomẽ eorum Adam. Ridiculi uerò sunt antiquiores Græci, dum nescio quẽ Adamum finxerunt Cœli & Terræ filium, qui Adameæ regioni nomen dederit, ut apud Stephanũ περὶ πόλεων legere est. Dicitur autẽ homo siue ab humo, ut Varro existimauit: siue à concordia, ἀπὸ τοῦ ὁμονοίας, quòd nullum animal sit socialius. Et hinc apparet, legem quę de hominibus loquitur, etiã de fœminis accipiendam esse, & quidem proprie[a], quod arbitratur Barto. etiam si articulus quis præponatur. In qua tamen re dubio, moueorq; exẽplo Græcorum, qui per articulos ὁ καὶ ἡ sexum distinguunt. Illud constat, cum hominem dicimus, quemcũq; contineri, nõ solum siue masculus siue fœmina sit, sed siue liber siue seruus, siue pubes siue impubes[b]. Sed an is qui in utero est, homo dicatur[c]? Et constat non dici: expectari igitur lex iubet postquàm natus est, & in terram ceciderit[d], quæ uerba ex antiquorum consuetudine interpretari debemus. Siquidem solebant ueteres ubi quis natus esset, nudum protinus in terra statuere, opemq; Deûm inuocare, ut nascẽti auxilio essent: cuius rei meminit Augustinus Ciuitatis diuinæ Libro IIII. & Plinius Libro VII. Macrobiusq;. Hinc Statius. Tellure cadentem Excepi, fouiq; sinu.

a l. j. §. eod.

b l. j. §. j. de lib. ho. exhi.

c l. cum inter. de fid. lib.

d l. pen. C. de post hær.

INTELLIGENDVS. Qui in utero est, in sui fauorem pro nato habetur, idq; per fictionem legis, quę licet per naturam impossibile sit ante septimum mensem eum nasci, & uiuere, hoc fingit: ut omnino uerum non sit, quod uulgò traditur, legem nunquàm fingere impossibilia, fingit enim dum subsit æquitas. Igitur si auus cuilibet nepoti, qui tempore mortis suæ uiuat, centum relinquat, etiam eum, qui in utero est admitti, Dynus respondit. Qui enim in utero est, cum de suo commodo agitur, natus existimatur. Quod tamen semper non procedit, ueluti cũ damnum nullum partui infertur, si natiuitas expectetur. Cur enim lex fingat, cùm necessaria nulla causa hoc suadet? & ideo posthumo nõ confertur[a], anteq; sit natus: item ad partem hæreditatis interim nõ admittitur[b]: nec præteritus rumpit testamentum[c], neque interim suus est hæres: nam & propter incertitudinẽ his in casibus aliud cõstitui non potuit. Cæterum et si decretum sit, in demortuorum decurionum locum filios subrogari[d], Oldradus existimauit eius, qui in utero sit, rationẽ non habendam, cùm huiusmodi fictio ad id trahi non debet, quod iure staturi uel consuetudinis defertur. Sed id ego uix probo, nisi protinus uel sine dilatione subrogandum lex diceret. Cum enim appareat moram ullam fieri non debere, haudquaquam uidetur interim infantis natiuitas expectanda, sed & si uerba legis partui non conueniunt, ut quia de homine loquantur, tunc de eo nõ intelligemus, si tamen eiusmodi sit lex, quæ ex ficta interpretatione extendi nequeat, ueluti si sancitũ sit hominis occisorem decollari: cõstat enim, qui prægnantem abortire fecerit, ea lege non puniri: quoniam, ut suprà quoque diximus, hominis appellatione, qui in utero est, non compręndiiur: quod in hac specie ea quoque ratione obseruãdum est, quoniam hîc de eius commodo directe non tractatur, & in hoc omnes consentiunt[e]. Illud quoq; certum est, in computatione annorum, eius temporis calculum non duci, quo quis in utero fuit, etiam si eius utilitas hoc suaderet: ab hominis enim ortu solemus annos numerare, idq; & Bald. prodidit[f]. Verum & quamuis dubitetur, an contra infantem ipso iure currat pręscriptio, dubium non est, aduersus eum, qui in utero est, usucapionem procedere[g], licet restitutionem prætor polliceatur. Cęterum & si mater prægnans apud hostes enixa sit, nec infans reuersus sit, non uidetur in utero tempore captiuitatis fuisse, nec aliquod legis Corneliæ caput ei patrocinabitur, ne bis in eadem specie fingere lex uideatur.

Lex CLIII.

INtelligendus est mortis tempore fuisse qui in utero relictus est.

MARCELLVS LIBRO I.

Lex CLIIII.

a l. fi. §. de col.

b l. antiqui. de peti. hære.

c Ias. l. posthumo. C. de contra tabu.

d Alb. in l. pen. C. de aduoc. di. iudi.

e Feli. ca. sicut. de homicid.

f c. cũ in cunctis. de elect.

g l. etiam. §. j. de min.

Mille

Mille passus [a], non à muro urbis [b], sed à continentibus ædificijs numerandi sunt.

LICINIVS RVPHIN.

MILLE PASSVS. a ¶ Ut sciamus qua longitudine sit passus, præfari nos oportet mensurarum aliqua nomina, ex quibus minima est Digitus, quorum quatuor Palmum conficiunt, XVI. pedem. Est autem Pes tanquam as in numeris, & ideo dimidius pes Semis etiam uulgò appellatur, quãtum uidelicet pugno, extensóque pollice metimur: sicut Spithama uox Græca, quę & ipsa uulgò seruat nomen, quantum extẽsis articulis à minimo ad pollicem amplecti possumus: Latinè Dodrans dicitur, & Palmus maior quibusdã: at Cubitus sesquipedalis est, Gressus uerò duos pedes & Semissem continet: Passus quinque pedes, sic dictus, ꝙ passis, id est, dilatatis brachijs & manibus hanc dimensionem conficiamus. Ulna (sic enim Orgyian interpretor) sex pedibus, ut Herodotus scripsit, constat: Pertica duos passus in se habet, hoc est, pedes decem, unde & decempeda dicitur: Plethrum pedes centum: Iugerum longitudine pedibus ducentis quadraginta, in latitudinem dimidio minus conficitur, duosq́ in se Actus continet: Stadium passus centum uigintiquinque habet, qui sunt plus paulò pedes sexcenti: Diaulus duo sunt stadia: Miliariũ sunt mille passus, hoc est, stadia octo: Dolichus stadiorum est duodecim: Leuca dictio est Gallica, cuius tamen Amianus Marcellinus meminit, mille & quingentos etiam ipsa passus habet, ut Antonius in Itinerario ostendit, licet plerisque in locis sit amplior: Parasanga uocabulum Persarum, triginta censetur stadijs, quæ mensura paulò minor est miliario Germanico: Schœnus apud Aegyptios sexaginta est stadiorũ: Stathmus, id est, mansio, miliaria habet uigintiocto semis, huius in authenticis[a] mentio habetur. Est & uulgatis uox Mansum, qua tantum agri significatur, quantum singulis annis par bouum arare, colereq́ potest[b].

a §. si igitur in authẽ. ut om obe.
b of. de cẽsib.

b ¶ VRBIS. Quapropter cùm præfectus urbis, de his, quæ intra centesimum lapidem perpetrata sint[c], cognoscat, initur computatio à continentibus, quod & in dubio semper seruandũ est: alioquin distinguimus quẽ admodum cõcepta sint uerba, ut si prohibiti sint ciues capras retinere prope urbem, computetur à muris, si prope Romam, à cõtinentibus, ut plerìq; hìc sentiunt.

c l j. §. cũ urbem de offi. præf.

LIB. VII. REGVLARVM.

Lex CLV.

Proximi appellatione, etiam ille

PROXIMI. Quemadmodũ proximus intelligatur, qui solus est, suprà à nobis tractatum est: sed dubium est, cùm lex agnato proximo hæreditatem deferat, an necesse habeat eam qualitatem probare, is qui se hæredem asserit. Et si non possideat, aliusq́ agnatus ei contradicat, non est dubiũ probari debere: quod si in iudicio alius agnatus non appareat, durũ esset, si eum ad id cogeremus, ut probaret, neminem ꝙ ipse sit, defuncto propinquiorem esse: idq́ Cornæo[a] placuit, cui & nos assentimus: cũ proximus sit, ut hìc dicitur, qui solus est, eumq́ præsumamus solum, cuius socij nulli appareãt: cùm uerisimile sit, ad lucri partem omnes conuolaturos, si extarent. Terent. in Phorm. At si talentûm rem reliquisset decẽ, primus esses, memoriter progeniem uestram usq; ab auo, atq; atauo proferẽs. Hinc & prouerbiale apud Græcos carmen:

Τῶν εὐτυχόντων πάντες ἐσὶ συγγενεῖς.

Omnes uirorum diuitum sunt proximi.

Sufficit igitur, si intra eũ gradum esse se probauerit, unde legitimos prætor uocat, idq́ & Alexan. probat[b]: hunc enim esse proximum agnatum censebimus. Cæterum hìc superest uidere, & quæ prima sit huius uocis significatio, & cõstat à prope fieri proximum, & ideo uox ualde est generalis: unde uicinus proximus dicitur, & amicus: transfertur & ad sanguinis iura, & proximi, tam agnati, quàm cognati dicuntur: in usu autem magis est, ut cũ ius proximitatis dicimus, de cognatione specialiter intelligamus[c]: quo sensu etiã qui ante se aliquem habent, nihilominus proximi dicuntur: quod eius constitutionis exemplo apparet, qua traditur, proximis, necessarijsq́ personis solummodo deferri copiam de adulterio accusandi[d]: non enim dubium est, licere patruo accusare, licet frater extet. Itemq́ cùm legatum rei alienæ ab ignorãte factum, traditur nõ ualere, nisi proximæ personæ relictum sit[e]: intelligemus proximam, etiam qua aliquis prior in gradu sit. Addidit Baldus[f] hoc differre proximum à cõsorte, quòd proximus per consanguinitatem dicitur, cõsors socius est, & dominij particeps. Sed ego à peritioribus intellexi, consortem eiusdem sortis & conditionis hominem significare, sed ex subiecta materia aliter atque aliter μεταφορικῶς accipi.

a consil. 194. in inj.
b in l. is potest. de acq. hær.
c l. ad intestati. C. de le. hæ.
d l. quãuis adulter. C. de adul.
e l. cũ rem. C. de leg.
f Bald. l. dudũ. C de cõtra. empt.

MAIORE. Interpretatur hîc Iurisconsultus interdictum, quo cauebatur, utrobi quis maiore parte anni fuisset, ibi & maneret: ostenditq; maiorem partem anni intelligi, respectu possessiotus aduersarij: hodie tamen hoc in interdicto id solum attēdimus, utrobi litis contestatæ tēpore ea res sit [a], de cuius possessione litigatur: idq; exemplo interdicti, Vti possidetis: exequata enī̃ hæc sunt. Eadem autem ratione dicimus, utrobi, utro in loco: qua alibi, alio in loco: & inibi, in eo loco: necubi, ne quo in loco: & sicubi si quo in loco. Ouidius: continetur, qui solus est.

a §. sed hodie. Insti. de interd.

Sicubi Colchorum Minyis regina uacaui.

Ita enim censeo legetidum.

Nuncubi, num quo in loco. Terentius in Eunucho: Nuncubi meam benignitatem sensisti in te claudier? Concisa autem sunt hæc ex dictione alicubi, ut etiam Vallæ placere uideo.

QVANTVM. a ¶ Murus propriè dicitur publicus, qui urbem munit, & mœnia continet: impropriè hîc uidetur accipi de priuato ædificio, quod paries dicitur: quo sensu aduersus Vallæ traditionem etiam Cornel. Tacitus lib. XV. utitur. Ostendit autem Iurisconsultus parietem esse etiam maceriam, sic appellatur paries sine calce aliáue compactione formatus. Erant autem parietum uaria genera, laterītij, lapidei, cæmentitij, testacei, craticij. Fuerant Lateritij ex lateribus durissimæ soliditatis, utpote qui crudi sub sole diutius permanserant, aut exsiccarentur: Testacei ex latere cocto, qui etiam nunc sunt in usu: Cæmentitij fiunt ex temere confectis lapidibus calceq; commixtis, & imbricum modo hærentibus: Craticij, quos cōcratitios Papin. [a] appellat, ligneis cratibus insertis fiebant, seu asseribus arrectis transuersisq; in modum cratis, uocanturq; alio nomine intergetini, ut etiam Festus ostēdit, quòd uidelicet uicinorum cœnacula his dirimerentur. quod diffusius explicat M. Vitruuius.

a l. si fratres. §. pro soc.

b ¶ VIA. Cùm de priuata uia loquimur, quatenus seruitutis species est [b], ab itinere actuq; distat, quæ doctrina ex uocabulorum etymo accipitur. Iter enim ab eundo dictum est, & ideo iter ius est eundi hominis: Actus ab agendo, unde ius iumentum agendi actus est: Via à uehendo, & ideo ius in se continet etiam uehiculum ducēdi, tametsi & qui habet actum, in consequentiam iumentorum etiā uehiculū adducere posſit. Sanè lege XII. tabul. ea mensura uiā confici traditum est, ut in porrecto pedum octo esset, in anfractu XVI. cuius dimidiū actui tributū est. Quū uerò de seruitute non accipitur, aliter uiam intelligimus, cōtinetq; nō solùm iter, sed etiam semitam: hoc autē distat iter à semita, quòd iter latius est, semita angustior, & quidam quasi callis. Videtur etiā iter propriè dici de uia publica, quæ populo debetur: quod ex Iulio Frōtino lib. de colonijs Italicis intelligi potest, quo sensu semitā tramitem priuatum interpretabimur. Græci ἀτραπὸν dicūt, unde parœmia, cuius Eustathius Odys. N. meminit, ὁδοῦ παρούσης τὴν ἀτραπὸν ζητεῖς, Cùm præstò uia sit, tu requiris semitā. Plaut. in Curcul. semitā accipere uidetur pro ea uiæ parte, per quam incedunt homines, in cuius medio aguntur currus & iumēta: quapropter apud eum parasitus minatur se facturum, ut obuij capite sistant in uiā de semita. Mar. Seruius in IIII. Aeneidos cōmentario aliter explicat, nimirū ut semita sit semis uia, uia actus dimidius, qua posſit ire uehiculum, actū autem duo capere propter eūtium & uenientium uehiculorum occursum, in qua re dissentit à Iuriscōsultis [c]. Sunt autē uiarum aliæ βασιλικὰς, quas consulares uocāt, aliæ uicinales, quæ ad uicos ducunt, & ex his utraq; publica est: sicut priuatarum duplex quoq; est species, Agrariæ, & quæ ad seruitutes spectant. Sed dubiū est, uia publica ad quem pertineat. Et extat relatū esse de regalibus [d], & ideo uideretur in simplici concessione castri eam non transferri. At alibi creberrimè proditur ad ciuitates pertinere [e], & idcirco licere decurionibus lata lege eā in priuatū redigere. Ipse censeo uiæ publicæ securitatem ad principē specialiter pertinere, eius fūdū ad mu

b Insti. de ser. in prin.

c l. ij. ne quid in loc. pub.

d c. j. quæ sint reg.

e Bar. l. continuum. §. cum quis. de uer. oblig.

AELIVS GALLVS De uerb. quæ ad ius pertinent significatione.

Lex CLVII.

QVantum ad iuris pertinet largā significationē, paries est, siue murus [a], siue maceria est. Itē uia [b] est, siue semita, siue iter est.

IDEM LIBRO X. REGVL.

Lex CLVI.

MAiore parte anni posſedisse qs intelligitur, etiā si duobus mēsibus posſederit: si mō aduersarius eius aut paucioribus, aut diebus nullis posſederit.

ad municipes, iurisdictionē uerò ad eum, cui castrum ipsum concessum est. Et ideo si quis in uia publica deliquerit, posse suppliciū de eo sumere quęcūq;, cui ex generali principis cōcessione hoc cōpetat: & ita quidā ex antiquis senserunt, & ego ex facto consultus, respondi.

CELSVS LIB. XXXV. DIGEST.

Lex CLVIII.

IN usu iuris frequēter uti nos, Cassellius ait, singulari appellatione, cū plura generis eiusdē significare uelimus: nāmultū hoīem uenisse Romā, & piscē uilē esse dicimus. Itē in stipulādo, satis habemus hæredi cauere, si ea res secūdū me, hæredem'ue meū iudicata erit. Et rursus, quòd ob eā rē te hęredē'ue tuū: nēpe ęquè si plures hęredes sint, cōtinentur stipulatione.

VLP. LIBRO I. AD S. C.

Lex CLIX.

ETiam aureos nūmos ęs dicimus.

IDEM LIB. II. AD S. C.

Lex CLX.

CAeterorū & reliquorū appellatione etiā omnes cōtinentur, ut Marcellus ait, circa eū, cui optio serui legata est, cęteri Sēpronio. Nam tentat, si non optet, omēs ad Sempronium pertinere.

IN VSV. Orationum alia est particularis, ut cū signū particulare præponitur, quale est, qdā, aliqs, unus: Alia singularis, ut si nomen propriū ei inferatur: Alia est indefinita, ut cui nullus terminus præpositus est, unde eius significatio ualde ambigua est particulariter'ne, an in uniuersum accipienda sit. Et cùm ex proferentis mente id pendeat, eā ex subiecto argumētō cōijciemus. Constat autē necessariò huiusmodi sermonē uniuersalem sensum nō accipere, & idcirco in testimonijs nō fiet hæc interpretatio[a], sed potius aduersus eū, qui produxit, ut nō probatū sit, intelligemus[b]. In legibus autē nō ita est, & ideo in his indefinita æquipollet uniuersali, cū legum natura sit, ut de uniuersis cōstituantur. Sed & si lex uelit homicidam summo supplicio affici, nisi ab hærede pacem impetrauerit, omniū cōsensum, si plures adsint, requiri existimo[c]: idq; frequētius receptū mihi uidetur. At in dispositionibus hominū non æquipollet, nisi uerba ex sui natura generalitatē quandam significēt, ut piscis, aurū, argentum, lana: idē in hærede ex cōmuni usu loquēdi: cū eñ plures sunt hæredes, hæc dictio hæres uni soli omnino nō cōuenit[d], cū insolidū nō sit hæres, sed unà cū alijs admittat, meritò inualuit usus, ut de omnibus intelligeret: sed & si hæres indiffinite prohibitus sit, ne alienet, existimauerunt pleriq;, de omnibus successoribus actum uideri, si tñ generale id nomē certis finibus cōtineret, ut homo, particulariter potius propter sermonis proprietatē intelligeremus, & mediocris posset accipi[e]. In dispositione quoq; ipsi proferēti fauorabili uerisimile est, tali sermone eum uniuersaliter prouidisse, ut cùm pater filium suum se instituere, uel filio tutores dare professus est[f]: q si pluraliter id nominis proferat, tunc uniuersaliter, & ideo collectiue, semper accipitur, ut si filios exhæredare se dicat, uel cognatis legare[g].

ETIAM aureos. Aes separata ab auro argēto'q; metalli species est, apud antiquissimos quoq; prius ī usu, quàm ferrum, ut Hesiodi poetæ carmen indicat: unde & pecunia solo ære cudi cœpta est, hincq; paulatim factū est, ut qualiscunq; pecunia, æris appellatione comprenderetur: idemq; in trāsalpina Gallia de argēto: qualemcunq; enim nūmorū speciem, simpliciter argentum uulgò appellāt: nā & Græcis ἀργυρίζειν, qđ Mar. Cicero exargētare trāstulit, in pecuniam redigere significat. Nummus autē aureus, cuius hîc mētio est, sestertios æris centum ualebat, quod in Dispunctionibus annotaui, hoc est, denarios argēteos XXV. Idem autē est, denarius quod drachma. Sed deinde minoris æstimationis aureus fieri cœpit, & in Cæsarum constitutionibus solidus appellari, quorum LXXII. auri libram cōficiunt: qua ratione cū aureus, quo hodie uulgò utimur, drachmā auri pēdat, consequens est, solidū drachmam pependisse, eiusq; præterea tertiam partem, hoc est, siliquas sex. Sanè & Græci χάλκον, id est, æs, pro quacunq; pecunia accipiunt, unde ἀχαλκεῖ apud Lucilium epigram. II.

Ἑρμοδότου τὸ δόγμα τὸ πάνσοφον, εἴ τι ἀχαλκεῖ,
Μηδὲν φιλοσοφεῖν θεῖς τὸ χιτωνάριον.

Hermodori hoc dogma est, Quisquis miser, indiger ære,
Philosophi assumat pallia, diues erit.

CAETERORVM. Sicut suprà uidimus has dictiones, amplius, reliquum, uirilem partem, etiam de toto dici: ita de dictione cæterorum admittendum est: & ideo legata Titio optione seruorū, & cæteris Sempronio

a l nō hoc. ubi Ias. C. unde leg.
b Bar l. si pluribus. de lega ij.
c l. iiij. §. cato. de uerb. obl.
d Bar. l. Lucius §. Sempro. de leg. iij.
e l. legato. generaī. de lega j.
f l. si qs itā. de testa. tut.
g Raph d. l. si pluribus.
l. quotie. de suscep.

pronio relictis, si Titius non optet, uel alio modo à legato excludatur, omes ad Sempronium pertinebunt[a]: nō quòd portio Titij ad illum per ius accrescendi deuoluatur, sed ex ui ipsorum uerborum: & ita Pontanus[b] id responsum declarat, & in eo, cui superfluū relictū erat. Raphaël[c] ex facto cōsultus idem respondit. Deducitur autem hæc dictio cætera à Greco, καὶ ἕτερα, id est, & alia: & ideo cū abbreuiatiōis causa apponitur, eius uirtute censentur alia repetita, quæ ex natura, & cōsuetudine actus req̄rebantur, obseruabimusq́; hac in re notarij ipsius consuetudinem: unde in re dubia non licebit eius successori absque iudicis mandato eam clausulam extendere, ut Bart. sensit[d]. Sed & ubi de iure necessaria est scriptura, uel expresio uerborum, non est existimandum sufficere, quod eius clausulæ inuolucro tabelliones implicant[e], & ideo nec iuramentum, nec stipulationem in se continere uidebitur. Sunt & qui plurimum referre putent extensim cætera scriptum sit, an præscriptis notis, &c. quod ridiculum ego arbitror.

a l. cum optio. de op. leg.
b Roman. singul. 35.
c Com. consil. 105.
d Bart. l. Gallus. §. 5.
e l. 3. de his quæ in testa.

PAVL. LIB. II. AD S. C.

Lex CLXI.

Illa uerba, optimus, maximusq́; uel in eū cadere possunt, qui solus est: sic & circa edictū prætoris supremæ tabulæ habētur etiam solæ. ¶ Pueri appellatione, etiam puella significatur, nā & fœminas puerperas appellant recentes ex partu: & Græci communiter ὁ καὶ ἡ παῖς appellant.

Illa verba. Legauit testator fundū suum, quem optimum, maximumq́; habet: dubitatū fuit, si in uno uerba hæc locum sibi uendicarēt: superlatiua enim de pluribus solent dici. Sed quoniam quādoq; etiam simpliciter pro positiuis accipiuntur, uerius est, ad unum quoq; referri, idq; prætoris exemplo, qui cùm se daturum bonorum possessionem secundū supremas tabulas edixisset, eū quoq; admittit, qui solis tabulis institutus sit[a]. Cui exemplo & illud conuenit, quod Fab. Quintilianus quadam declamatione refert. Is cùm lex ultima testamenta rata esse debere mandaret, ultimum interpretatur primū, post quod tamen aliud factum erat, quod iure non ualebat, hocq; ex uoluntate legis esse autumat, licet non ex uerbis.

a l. 3. §. 3. 5. de sec. tab.

¶ §. Pveri. Puerum à puritate dici quidam existimauerunt, quam dictionem etiam de fœminis prædicari, Paulus hîc tradit, sententiæq; suæ duo argumenta adducit, quòd etiamnum fœminas à partu recentes puerperas uocemus, itemq; quòd Græci utroq; genere ὁ & ἡ παῖς dicant: sed iudicio meo hæ rationes nō consistunt, cū puerpera non à puero, sed à puera dicatur: Veteres enim pueras dixisse, ut in Caligu. Trāquillus autor est, & M. Varro, Noniusq; Marcellus indicant, unde diminutiuum puella: nec Græcorū exemplo quicq̄ moueri possumus, cùm apud eos παῖς cōmune nomen sit, ut ipse ait, & Theocriti carmine in Syracusis admonemur:

Κάλλιστε παῖδων παίρεθην πάντα τελεῖται.

Latinorū nemo puerū fœminino genere protulit. Satius est ergo id responsum per eā interpretationem simpliciter accipere, qua masculinum concipit fœmininum.

IDEM LIB. VII.

Lex CLXII.

Non est pupillus qui in utero est.

Non est pupillus. Qui in utero est, pupillus nō est, sed uiscerū matris quædam portio: & ideo ancilla pregnante uendita, si partus euincatur, nō agitur duplæ: quia non uidetur magis in cōtractu ad partū habitus respectus, q̄ ad quoduis aliud intestinū[a]. Hincq; est cōsequens, ut non ideo pretiosior sit ancilla, quòd prægnās sit: quāuis enim aliqua spes lucri inde dn̄o subesse uideat̄, cōtrario tamen detrimenti periculo eliditur. Quid enim, si ancilla abortiret? cùm præsertim parturiēs mulier cēseat̄ in periculo mortis esse[b]. Meritò ergo in legis falcidiæ computatione propter ancillæ uentrē hæreditas non augetur[c], quod periculū in brutis tam frequēs nō est. Si tamen chariore pretio propter partum quis ancillā emat, quod ex ea natum erit titulo oneroso habere uidebit̄[d]. Sed & si fur matrem sustulerit, partum quoq;, qui apud eum conceptus est, cōtractasse uidetur, unde neq; eū ullo tēpore per possessionē acquirit, quod suprà attigimus[e]. Et ex his consequens est, si mulier prægnās in exilium acta sit, filium ibi natum nō uideri exulem[f]. Sed & legem Corneliam aduersus homicidas latam, uerius est non procedere in eo, qui abortionem procurauit, tametsi alij aliter senserint[g]. Illud quoq; traditum est, si lex portorij uectigal pro quocunq; animali imponat, pro eo, quod in utero est, nihil soluendum esse: nam & huiusmodi in cēsum nō refertur, & in hoc omnes consentiunt. Sanè Iuriscōsultus pupillum hîc uidetur lata significatione accipere, pro quocūq; infante. Accursius tamen etiam propriè accipit

a l. si prægnās. de euict.
b Abb. c. pastoralis, in fin. de offi. ord.
c in l. fil. placuit. ff. ad. l. fal.
d l. quod si ex Pamphil. de leg. 3.
e l. partū. 3. eo.
f Bar. l. in seruorū. de sta. hom.
g Feli. c. sicut. de homic.

accipit, & ideo insert tutores pupillis suis datos non uideri uentris tutores fuisse, si infans non nascatur, cuius sententia uera est[h]. *b l. cū pater. de neg. gc.*

POMPONIVS LIB. II. AD S. C.

Lex CLXIII.

IN uulgari[a] substitutione, quaei, qui supremus morietur, heres substituitur, recte substitutū etiam unico itelligitur: exemplo legis XII. tabu. ex quibus proximus agnatus, etiam solus habet. ¶ Si qs ita [b] in testamēto scripserit, si qd filio meo acciderit, Damas seruus meus liber esto: mortuo filio, Damas liber erit: licet enim accidat & uiuis, attamen uulgi sermone etiā mors significat.

VLP. LIB. XV. AD S. C.

Lex CLXIIII.

NOmē filiarū, & in posthumā [a] cadere quæstiōis nō

IN VVLGARI. Instituit testator filium, quē habebat, & quoscūq; habiturus esset, eiq; qui supremus morietur, Seium substituit, dubitari potuit, si alios filios nō habuerit, an Seius illi saltē quem tum, cū testaretur, habebat, rectè substitutus uideretur. Et exēplo legis XII. tabul. rectè substitutū defendit[a]: quoniam in ea lege supremus dicit, qui unicus fuit, satisq; est, ut ultimus qs cēseatur, qui post se neminē habeat, etiam si à nemine quoq; præcedatur, quod & suprà latius attigimus. Sed in hac specie dubium est, si plures ille filios haberet, an inuicem substituti uiderentur[b]: & receptum est, censeri legitimæ successionis inter plures cohæredes ius reseruatum, nisi ultimo decedēti in omni hæreditate substitutio facta sit[c]: non enim qui supremus moritur, omnē hæreditatē restituere pōt, nisi ipse eā habuerit: at habere eam nō potest, nisi uicissim eos grauatos dicamus. Sunt qui idē esse opinantur[d], cū ita uerba concepta sunt, ut post mortem omnium restitutio facienda sit, tametsi expresse dictū non sit, ut qui ultimus moriatur, restituat[e]: quod rationē in se ullam non habet: nō ergo ultimus omnium portionem, sed eo in casu unusquisq; suam restituet.

a l. qui duos. de reb. dub.
b l. uel singulis. §. de uul.
c l. Titia Seio. §. ij. de leg. ij.
d Soci. §. cum im ad Tre.
e argu. l. codicillis. de . fru. leg.

a ¶ VVLGARI. Accursius interpretatur, id est pupillari. Ego aliter sentio: cū enim testator filijs institutis ei, qui supremus morietur substituit, si unicus ille ante aditam hæreditatē decedit, substitutus ex uulgari admittetur, si post aditam, antè tamen, quàm pubes esset, ex pupillari: unde à principio ea substitutio satis potest uulgaris appellari, nec obstat, quòd ex uulgari ei non succedatur, sed testatori, quia pronomen illud pro superuacuo habetur, idq; Albericus probat[f]. Sed qd si dictū sit, mihi & ei, qui supremus morietur, Seius hæres esto? Et adhuc opinari quis possit de uulgari & pupillari substitutione solū egisse testatorē, ut ordinem coniuncta denotet, quasi sibi substituerit, si filius hæres non erit, & filio si heres erit. Quidam etiam fideicommissariā contineri aiūt, ut Ponta. & Ias.[g] & in electione substituti esse, directe an per fideicōmissum hæreditatē uendicet: quæ sententia propter uerisimilē testatoris uoluntatē adiuuanda est.

f l. j. in princ. de uulg.
g Ias. l. penul. C. de imp.

b ¶ §. SI QVIS ita. Humanitus accidere, est mori[h], & ita docti solent loqui. Sed testatores ex uulgi sermone, qui cōcisior est[i], & breuior, simpliciter accidere, & cōtingere pro uita defungi accipiunt: ultimus enim, qui homini euenire possit casus, est mors, meritò illa conditio, si quid acciderit, de morte intelligitur[k], alioquin propter generalitatem nullius ferè momenti esset. Sed an mors ciuilis hoc quoq; casu sufficiat, ut quia in exiliū quis missus sit? & Baldus[l] de ea sentire cōtrahentes nō arbitratur. Hincq; argumētum sumi potest, imperiti testatoris uerba ex uulgi cōsuetudine declarari, quod & Socinus[m] in ea specie annotauit, cum filiū quidam uiuum & mortuum relinquere se Titio in testamēto dixisset, interpretatus est enim, Titium uiuenti tutorem datū, mortuo hæredē[n]. Sed huiusmodi uerbis hæreditatem dari periculosius est, quàm ut ego affirmare ausim, cùm & curam mortui gerere quis possit, dum pompā funeris, ornatum sepulchri, parentaliaq; huiusmodi procurat.

h Insti. de do. in prin.
i l publica. depos.
k l. uxorē. § fera. de legat. ij.
l Bald. in rub. C. de pos.
m l. qui duos. de reb. dub.
n Lancel centurio. in fin.

NOMEN filiar. a ¶ Posthumus propriè intelligitur, qui patre humato natus est: sed & qui post testamētum natus est, largo modo posthumus dicetur[a]. Sed pone testatorem de filiabus aliquid disposuisse, an de posthumis quoque actum censebimus? Et dubium nō est, ex ꝓprietate sermonis posthumas ea appellatione contineri: sed quia earum meminisse nō uidetur, neq; cogitasse, ut posthumæ nascerentur, ad futuros post mortem suam filios respexisse non creditur[b], & ideo propriam significationem ex interpretatione restringimus, quæ interpretatio locū non habet, cùm contrarijs coniecturis prior præsumptio tollitur, ut si in parte testamenti posthumarum mentionem fecerit, non enim oblitus uideri potest, qui aliqua in parte

a l. iij. §. j. de iniust. rup.
b l. q filiabus. de leg. j.

posthumam commemorauit. Idem si necessario posthuma admitti deberet, ut in institutione, testamentum enim corrueret. Quod & dicendum est, cùm filiabus tutores[e] quis designat, utilis enim hic actus posthumæ est, nec hæreditati dānosus: unde propter fauorem de posthumis quoq; actū credimus, & uim uerborum obseruamus. Sanè qui post testamētum nascitur, indistinctè admittendus est, si tamen testator eum natū esse sciuit: cum enim nihil mutet, declarare uidetur, de eo quoque se intellexisse, & hoc Bart. probat[d].

e l. si qs filia. de testa. tut.

d l. si cognatis. de reb. dub.

b ¶ §. PORTIONIS. Portio uidetur mihi de qualibet parte dici: quapropter cū lex in totum, uel pro parte aliquid recipi uetat, qui uel minimū recipit, pœnæ reus est[e]. Et emphyteota qui particulare dānum tolerare, suoq; periculo ferre debet, qualecūq; erit, feret[f]. Et facultas rem à socio uenditam luendi, illi, qui in ea partem habeat competens, uel ei cuius sit, millesima nō denegabitur[g]. Quoties autem uerisimile non est, de minima re actum esse, ut quia dispositio nullius redderetur momenti, ueluti in eo, qui partē fundi promittit[h], uel alio simili dubioq; casu, de dimidia accipiendū est[i]. Vnde qui partis bonorum usumfructum legat, de dimidia intellexisse uidetur[k]. Et cùm quis ab altera se parte electum ait, non minus, quàm dimidia sit intelligemus[l]: alioquin quæ in pauciore numero esset, cùm nullius momenti haberetur, alterā nihil impediret. Quòd si portiunculæ mētio fiat, uel alicuius, uel quātæcunq;, uel certæ partis, uerius est etiā de minima intelligi[m]. Idem si quātula, uel minuscula scriptum sit[n]: nisi ad certam aliquam iuris dispositionē se referant: ex subiecta enim materia interpretationē recipiunt. Quapropter qui in testamento sextam partem hæreditatis suę relinquit, sextam assis legasse intelligetur, idq; Barto. uisum. Quod in hæreditate procedit, quam lex in duodecim partes diuidit, in alijs uerò rebus Angelus dissentit[o], quod & nos probamus. Quapropter si duas partes rei petteris, non duas ex asse, sed ex tribus partibus petijsse uideberis: q si sex partes dari testator uoluerit, dubium non est semissem deberi. Qua ratione si unam partem hæreditatis relinquere se dixerit[p], de una uncia intelligendum uidetur.

e c. maritiæ. in fi. de elec. lib. 6.

f l. j. C. de iure emph.

g Bald. l. j. C. de com. ser. ma.

h gl. l. cū post. §. gener. de iur. dot.

i l. plane in fi. §. j.

k l. etiam. de usufr.

l gl. c. si prius quā. 28. dis.

m Bart l. y. C. qū & quib. lib. x.

n l. qui cōcub. § j de le. 3.

o Ang. l. defunctā. de usufr.

p Bar l. interdum. de hæred. instit.

est, quamuis posthumæ nō cadere in eā, quę iam in rebus humanis sit, certum est. ¶ Portionis [b] nomē, non semper dimidiam significat, sed prout adiectum est: potest enim iubere aliquis, & maximā partem partiri posse, & uicesimam & tertiam, & prout libuerit, sed si non fuerit portio adiecta, dimidia pars debetur. ¶ Habere [c] sicut peruenire, cū effectu accipiendum est.

POMPONIVS LIB. V. AD S. C.

Lex CLXV.

VEnisse ad hæredem nihil intelligitur, nisi deducto ære alieno.

c ¶ §. HABERE. Regula est generalis, quā alibi attigimus, Verba cū effectu accipienda esse[q]. Is autem est effectus, ut ex persona sua qs habeat, ut deductis oneribus, lucrum illi supersit, ut momentanea nō sit acquisitio, quę si nō interueniant, habere quis propriè & strictè non uidetur. Effectūq; quoq; ea respicere existimantur, quibus actus alicuius fit momenti, nō autē elusorius remanet[r]. Sed & ut lex rebus ipsis, nō uerbis imposita censeatur, ad effectū pertinet[s]. In iure quoq; lectum est, uim pro effectu accipi: ut apud Marcellum[t], ei qui hominem stipulatus est, promissor eum dādo, qui tunc illi seruierat, liberatˢ ui ipsa. Sic & Corn. Tacitus libr. XIII. Vectigal mancipiorum remissum magis specie, quàm ui. Cuius locutionis ratio est, quia uis à Gręco βίη descēdit, cuius contrariū & κατ᾽ ἀντίστοιχον est ius. Vnde ad differentiā eius, quod ipso iure fit, dicimus aliquid in effectu, uel ui ipsa factum.

q l. aliud l. cepisse.

r ea. si ciuitas. de sent. exc. in 6.

s l. y. C. com. de leg.

t l. qui decē. §. stichū. de so.

VENISSE. Ad hæredem id peruenisse existimandum est, quod deductis oneribus peruenit: hocq; exemplo legis falcidiæ rationem inibimus. Ad legatarium uerò, qui fundū accipere, & decem hæredi dare iussus est, totum fundum iure legati peruenisse interpretabimur[a], & hoc quantum sit ad hæredis falcidiam, qui X. illa conditionis implendæ causa sibi data computare non tenetur, alioquin uerum est, huiusmodi legatarium in toto fundo lucratiuum titulum non habere[b]. Et hinc generalis regula colligitur, eatenus habuisse quēlibet uideri, quatenus deductis oneribus remanet[c]. Hinc si quis sacerdotium ualoris centum aureorum impetrauerit, illud obtinere poterit, quod ducentis censeatur, si deductis oneribus sola cētum sint reliqua: quod & in portoriorū legibus obseruandum est. Habetur autem in his oneribus, & medij temporis usurarū ratio[d], & cuiuslibet pecuniæ, quę pro re ipsa effundatur, quale est

a l. ad uetera. ni. ad le. fal.

b l. nō amplius de leg. j.

c Dec. consil. 156.

d Ias. d. l. non amplius.

ίερμ

ἐμβατευτικόν, id est, proxenetæ merces, hastarumq; solennium impendia, & si qua similia. Sanè cum lex exactionis effectum non respicit, sed petitionis modū, aliud dicēdum est: ut si actorem mandet duos aureos in singula cē tū, quæ petat pro sportulis, deponere, sacramētoq; sic contendere[e]: nihil enim refert, quòd reus ita inops sit, ut etiam si uincatur, petitam summam soluere nequeat.

e l. cū quedā. de iurisf. om. iud.

IDEM LIB. VI.
Lex CLXVI.

VRbana familia[a] & rustica, non loco, sed genere distinguitur: pōt enim aliquis dispēsator[b], nō esse urbanorum seruorum numero, ueluti is qui rusticarum rerum rationes dispenset, ibiq; habitet, & non multum absit à uillico[c]. Insularius[d] autē urbanorum numero[e] est: uidendum tamē est, ipse dn̄s quorū loco quemq; habuerit: quod ex numero familiæ, & ex uicarijs[f] apparebit. ¶ Pernoctare[g] extra urbem intelligēdus est, qui nulla parte noctis in urbe est: per, enim totam noctem significat.

VRBANA. a ¶ Vrbana mancipia non loco, sed genere usus cognoscuntur[a], & à rusticis separantur: unde qui rationes uillicas dispēsat, & de cibarijs prouidet, in rusticis comparabitur: at qui insulas custodiunt, urbani existimabuntur: cum tamē dubitamus, quid paterfamiliàs senserit, ex eius consuetudine deprændemus[b]: cuius rei & ex rationibus libellisq; eius, aut uicariorum, qui uel rustica curant, uel urbana, certiores fieri poterimus.

a l. quēadmodum. de sup. leg.

b l. seruis urb. de leg. iij.

b ¶ DISPENSATOR, Seruus est qui impendia domus curat, & uictui præest: huic obsonatores, piscarij, coqui, idq; genus serui parent. Sumpsit nomen ab expendēdo pecuniam, uel quòd rationes dispendat, id est, procuret, & consideret, calculumq; ducat: hi ut plurimum in urbe degunt.

c ¶ VILLICO. Villicum M. Cato, & L. Columella pro eo seruo accipiunt, qui ruri præest, & agriculturam rusticasq; operas curat, eisq; secundum domini utilitatem præcipit, huic serui ipsi agricultores subijciuntur.

d ¶ INSVLARIVS. Recētiores quidam insularium accipiunt seruum, qui propter aliquod delictum in cōpedibus opus faciat, in insulamq; relegatus sit, quod falsum est. Insularius enim simpliciter seruus accipitur insulæ custos, cuius rei Pōponius autor est[c]. Insulas autem Festus interpretatur domos quæ uicinorum communibus parietibus nō coniungūtur, sed quoquo uorsum uel priuata uel publica area ambiuntur. Quam sententiam sunt ex recentioribus qui improbent: quoniam ex P. Victore constat, longe plures Romæ insulas, quàm domos fuisse, quod uerisimile non esset, si hoc significatu insulæ acciperentur: quapropter ipsi interpretātur insulas eas ædes esse, quæ inquilinis locari solerēt: quod & ipse probarem, si aliqua hoc Etymologiæ ratio suaderet. Festi igitur opinionem sequor, quæ ex Corn. Taciti libr. XV. cōfirmat. Is propter crebra incendia, cū multi aquęductus in urbem deferrētur, à Nerone excogitatū tradit, ut aqua priuatorum licentia ītercepta, quo largior & pluribus in locis haberetur, in publicū flueret, ædificiaq; nō communione parietū, sed proprijs quęq; muris ambirētur, canalibus, ut opinor, eis in parietibus additis, ut reprimēdis ignibus aqua facilius decurreret, hinc insulæ nomen deductum. Erant autē non modò ab incēdijs tutiores[d], sed etiam à furibus, qui per tegulas commeare in eas non poterant, ideoq; in eis pretiosiora quæq; reponebantur, ut quæ solius effracturæ periculo subijcerentur.

c l. si ita. de usu & hab.

d l. iij. § effractarij. de off. præf. uig.

e ¶ NVMERO. Numerus etiam ordinem & turmam significat[e], unde numeri militum dicūtur: hinc & numerus familiæ. Obseruandum igitur erit, an paterfamiliàs in ordine & consortio rusticorum seruorum aliquem haberet, an uerò urbanorum.

e l. j. in fin. de bon poss. ex test. mil.

f ¶ VICARIIS. Serui ordinarij dicuntur, quibus peculium dominus cō cessit, negotiariq; sinit[f]: Vicarij sunt, qui ordinarij uices gerebant, quidamq; quasi subinstitores. Igitur si ordinarius urbana rusticaq; negotia pertractasset, habuissetq; alios uicarios urbanis, alios rusticis, qui seruus in rustici uicarij famulitio erit, rusticus censebitur. Martialis:

Esse sat est seruum, iam nolo uicarius esse:
Qui rex est, regem Maxime non habeat.

f l. si seruum §. de pecul.

g ¶ §. PERNOCTARE. Qui prouinciæ pręest, extra eam etiam uoti soluendi causa pernoctare nō potest[g]. Quæritur, quid sit pernoctare: & integrā noctem significari Iurisconsultus ait. Sic Flamen Dialis quoties ualetudo aduersa incidisset, nō ultra binoctiū pernoctare poterat, ut Tacitus lib. III. scribit. Sic & in lege XII. tabu. Quæ trinoctio abnoctasset, usurpabatur, ut ex Q. Mutio A.

g l illud de offi. præf.

Gellius lib. III. tradit. Id autem dictio per, in compositione demonstrat, quæ uox ad integram noctem refertur. Quo argumẽto si lex prætori in delictis sui officij tempore perpetratis iurisdictionẽ mandet, cum prioris tempore quis uulneratus à sicario esset, & sub successore perijsset, responsum à quibusdam est, neutrius cognoscendi esse, quum integrum delictũ neutrius tempore factum sit, perpetrare autẽ ad totum refertur[h]. Sed hęc decisio uera non est: qui enim leti fere percussit[i], qđ in se est, omne delictũ perfecit, & ideo ad primum magistratum ius coertionis pertinet[k]. Sanè hoc exemplo & pernox luna dicitur, quam Græci πανσέληνον uocant. Sic & peregisse reum dicitur, nõ qui solummodo detulit, sed qui condemnauit[l]: quo exemplo & perennare dicimus, & perhibere, & perlegere & perferre, & pcipere: hæc enim omnia ad quandam integritatem, perfectionemq́ referuntur. Tametsi non negauerim in compositione eam dictionẽ aliter quoque accipi, ut cum perfidum periurum dicimus. Itemq́ perpluere, perspicuus: & rursus perpauci, pertinax: sed & perorare dicit, cui finis orandi demandatus tantummodo est.

h Alb. hic.

i l. fin. § sicut. de bo. cor.

k l. diuortio. § si uir. sol. m. Alex.

l l. 15. de adul.

CARBONVM. Materia rei appellatione, quæ ex ea conficitur, non uenit. Vnde qui carbones dicit, de lignis nõ intelligit, qui libros, de chartis, qui calcẽ, de lapidibus: quamuis ex lignis carbones, ex chartis libri, ex lapidibus calx conficiatur: idq́ & Accursius, & quadam disputatione Pylleus probat. E conuerso, nec appellatione materiæ, quod ex ea factum est, comprænditur, si speciali nomine nuncupetur, nisi eiusmodi sit quod effectum est, ut in materiam suam redigi rursus possit[a], quale est argentum factum, uel aliter mentem testatoris conijciamus. Hinc est, quòd ligni appellatione, id solum continetur, quod comburendi causa paratum est[b], & à solo diuulsum, & alio speciali nomine non appellatum, nisi uel testatoris uoluntas, aut conditio, uel regionis natura aliud suaderẽt. Quo exemplo cũ omnia nemora quis locasset, respondit And. Siculus[c], de eo nõ censeri actum, quod materiæ causa haberetur, cũ id in alium elegantem usum destinatum esset. Sed hac in re planè μάταιος est, & Siculis gerris uaniora conscribens.

a l. quæsitum. § illud. de leg. iij.

b l. ligni. de leg. iij.

c Barb. consil. 26. in 2.

VLPIANVS LIB. XXV.

Lex CLXVII.

CArbonũ appellatiõe materiã[a] non cõtineri, sed an lignorũ? & fortassis quis dicet, nec lignorum[b]: nõ enĩ lignorũ gratia habuit: sed & titiones, & alia ligna cocta, ne fumũ faciãt, utrũ ligno, an carboni, an suo generi annumerabimus? & magis est, ut propriũ genus[c] habeat. Sulphurata quoque de ligno ęquè eandẽ habebunt diffinitionem: ad faces quoq́ parata, non erunt lignorum appellatione compræensa, nisi hęc fuerit uoluntas. Idem etiam de nucleis[d] oliuarũ, sed & de balanis[e] idem est,

a ¶ MATERIAM. Sic propriè ligna appellantur, quæ ædificiorũ causa, uel alterius operis habentur, inde materiarij fabri. Hîc aũt de materia intelligit, quã idcirco quis præparauerat, ut carbones conficeret, hi in antiquorum eulogijs[d] Græca uoce dẽdrophori appellãtur, quòd arborem ferũt & torrent.

d l. fin. de iur. im.

b ¶ LIGNORVM. Sunt ligna ꝓpriè, quæ comburendi causa habemus: unde materia carbonum, cum in alium usum principaliter habeatur, non intelligitur lignum esse.

c ¶ GENVS. Cum enim speciale nomen titiones, sulphurata, faces, & nuclei habeant, nõ uidetur quisquam ligna nominans, de eis intelligere. Sunt autem sulphurata tenuissima ligna sulphure utrinq́ illita, ad accendendas lucernas, quorum & Martialis meminit, nos uulgò sulphuretos uocamus.

d ¶ NVCLEIS oliuarum. Hi enim ab antiquis ossa oliuarũ appellãtur, ut meritò pro lignis habendi nõ sint: quod & in cæteris dicendũ est, quales sunt glandiũ, nucũ, amygdalarum, & si qua similia. Idemq́ in uinacijs statuendum, cum acini non ignibus tantum, sed & pascendis columbis usui esse soleant.

e ¶ BELLARIIS. Antiqui codices balanis habent, & castigatius. Significat βάλανος glandem generali nomine, sed specialiter de palmulis, quas uulgò dactylos uocamus, accipitur. Palma enim in Aegypto & Syria eos fructus fert, gustu suauissimos, ut bellaria omnia præcellant. Sunt bellaria, quæ sub finem conuiuij afferuntur, & secundæ mensæ appellãtur. Iulius Pollux palmam aliam marem, aliam fœminam arbitratur: & fœminæ fructus ex Herodoti Xenophontisq́ sententia propriè balanos dici: propendent autem ab inuolucro, corticosoúe operimento, quod elaten seu spathen uocant, & ipsum magni in medicina usus, ut Galenus ostendit, tametsi

hodie

hodie in eis regionibus nullum alium, quàm ignibus usum præstet.

f ¶ PINV. Nil aliud est pinus, quàm picea excultior, eius nuces strobyli, coccali, coni, & Latinis nuclei uocantur, qui pinei sunt detrahūtur gustatu idonei, & medicina utiles. At Iuriscōsultus hîc, cū integros strobylos dixit, de pinu agresti, uel picea intellexisse uidetur, qui casti & cibo inutiles sunt, ideoq; à cono nō diuelluntur, solis ignibus aptissimi. Potest & de nuce ipsa pinea domestica intelligi: in quibusdam enim regionibus ita abundat, ut eius fructus nulla sit estimatio: nam de ea strobylos specialiore significatione dici ex Dioscoridis lectione obseruatū est, qui lib. I. cap. LXXXV. itēq; ca. LXXXIX. στρόβυλον pro pinu accipit, πίτυν pro picea, πεύκην pro tæda, quæ congeneres omnes arbores sunt. Sanè ubi nucis pineæ fructus in pretio sit, non opinarer, legatis lignis, strobylos eius integros contineri: sed tum deberi, cum fructus exempti fuerint.

uel si qui alij nuclei sūt. De pinu aūt itegri strobuli, ligni appellatione cōtinent.

IDEM LIB. IIII. AD SENATVSC.
Lex CLXVIII.

PAli & perticæ in numerū materiæ redigendi sunt: & ideo lignorū appellatione nō cōtinētur.

IDEM LIB. V.
Lex CLXIX.

NOn tantū in traditionibus, sed etiā in emptioībus, & stipulatioībus, & testamentis, adiectio hęc, uti optimus, maximusq; ē, hoc significat, ut liberū pręstetur prędiū, nō etiāut seruitutes ei debeāt.

VLPIA. LIB. XXX. AD SENATVSC.
Lex CLXX.

HAeredis appellatiōe oēs significari successores credēdū est, etsi uerbis non sint expressi.

PALI. Pedamentorum, quæ uitium adminicula sunt, tria sunt genera: unum robustum seu fissile ex quercu, uel iunipero, quod appellatur Ridica: alterum est è pertica, qui palus dicitur, hicq; teres est: tertium ob inopiam ex harundineto sumitur, sicq; M. Varro, & L. Columella tradiderunt. Hæc pedamenta, quæ & statumina uocantur, lignis legatis non continentur, quoniam in materia sunt, & alium usum quàm ignis præstant: putauerim tamen, cum propter uetustatem amplius in uineæ usu esse non poterūt, præstanda: nam ratio Pauli tunc locum non habet: nec enim amplius in numerum materiæ rediguntur, imò tunc solent patres familiarum eos palos comburere.

NON TANTVM. Qui fundū tradit, uēdit, legat, ita uti optimus maximusq; est, non illi quidē seruitutē deberi ait, sed nemini eum debere: qua de re suprà à nobis tractatum est. Sed quid si fundus ea cum clausula uenditus, obligatione aliqua propter munera publica affectus sit? Et si uenditor sciens emptorem eius obligationis non admonuerit, Aretinus[a] respondit, quanti minoris emptor comparaturus rem erat, posse uenditorem cōuenire, nec eius adiectionis prætextu excusari. Sed & Pau. Castrensis[b] nō imputari hoc casu emptori existimauit, si cum generaliter sciret fundū obligatum, minime diligentiā adhibuit, ut quantitatem, summāq; debitæ pecuniæ certius exploraret: cū em̄ eius declaratio ad uenditorem pertineat, tutò negligere potuit, qui ius suū non diminui sciebat[c], nisi specialiter fuisset admonitus. Erat autem clausula hæc & in contractibus[d], & in testamentis apponi solita, quod & antiqua inscriptio ostendit, quæ in Gratiano oppido Montusferrati sic legit̄, V. F. T. Vectius T. L. Hermes Seplaciarius, mater genuit, mater recepit, hi horti ita uti opt. maximiq; sunt, cineribus seruiant meis, nā curatores substituam, qui uescātur ex horum hortorum reditu natali meo, & præbeant rosam in perpetuum, hos neq; diuidi, neq; abalienari uolo.

HAEREDIS. Hæres meus Seio cētum dato, primus hæres nō adiuit, an substitutus, si adeat, tenebitur? Et dubium non est ad quoscunq; gradus hæredis nomē pertinere[a], tū omnes quoq; successores intelligi, siue iure ciuili, seu prætorio, siue directe, siue per fideicōmissum succedant: sed & qui particulariter succedit, seu in certa re, hæredis appellatione continebitur[b], dum uel materia fauorabilis sit, uel res eiusmodi sit naturæ, ut in singularem successorē trāseat. Sed & cū quis sibi & quibuscunq; hæredibus paciscitur, de particulari quoq; accipiendum erit[c]. Idem si hæredibus & successoribus dictum sit[d], ut geminatio alicuius sit effectus, nec alterum uideatur superfluum[e]. Sed in hoc quidā dissentiunt, cum hæredes de iure ciuili, successores de prætorio intelligere possimus[f], quod non probo: qui em̄ sic cōtrahit, non modò successionis

a cōs. 105. isi.
b consi. 195 in j. in nouiß.
c l. sicut. §. nō uidetur. ȝ quibus mo. pig.
d l. Iuli. §. idē Iuli. de acti. emp.

a l. hæreditatis. ȝ. eod.
b l. in cōuētionalib. ȝ tit.
c Ro l. ī tēpus. de usucap.
d l. flumunū. §. ȝ. de dā. infe.
e 1a§ l quidā. § ȝ de eden.
f l. stip ista. habere in prin. de uerb. obl.

sionis, sed effectũ considerasse uidetur. Adde quòd cùm hodie eo iure prætorio ferè nunq; succedatur, non est uerisimile infrequẽtis casus mentionem factam: nam & si hæredis tantum mentio facta esset, satis hoc responso apparet bonorũ possessoris habitam rationem. Verior itaq; prior est sententia, quam de facto consultus, Alex. approbauit[g].

g 193. in 2.

POMP. LIB. XVI.
Lex CLXXI.

PEruenisse ad te rectè dicit, quod per te ad alium peruenerit, ut in hæreditate à liberto per patronum filiumfamiliâs patri eius adoptiuo acquisita, respõsum est.

PERVENISSE. Per rogationem adoptauerat quis filiũ, qui cuiusdam liberti patronus erat, caueratq;, quod ad eum filiũ peruenisset, eo impubere defuncto, his ad quos ea res pertinere potuisset, restituturum: deinde is filius liberto suo succesit, quæ hæreditas ex regula iuris nec momento quidẽ in eius persona cõstitit[a], sed pronnus patri quæsita est, fuit dubitatum, an ad filium hæreditas peruenisse diceretur? Et dixisset aliquis, non uideri peruenisse: huiusmodi enim uerbũ cum effectu accipitur, & dictio per, illi addita, perfectionem quandam acquisitionis denotat[b], sed tamẽ in proposito casu aliud dicendũ fuit, nõ eo solũ argumento, quòd etiã si cautio nulla interposita fuisset, nihilominus ea hæreditas restituẽda erat, quia ipsius filij respectu, non autẽ patris delata uideretur[c]: sed hac etiam ratione, quia uerba stipulationis hoc inferunt: peruenisse enim ad me dicitur, quod per me ad aliũ peruenit, dũ ille iure meo nitatur, ut superius à nobis expositum est: idem si culpa mea peruenerit. Exempli causa: Constitutum est, ut Præfectus pro apparitoribus suis in id teneatur, quod ad se peruenerit, si aliquid peruenerit, quamuis amplius non habeat, ut quia per iniuriam amisit, nihilominus tenebitur[d]. Alibi quoq; proditum est, id solũ peruenisse uideri, quod deductis expensis superest, idq; in uenditore hæreditatis[e], qui, quod ad se peruenit, tradere tenetur, respõsum est. Dubitatum quoq; extat, an, peruenire, uerbũ in substitutionibus directũ sit, an solum fideicõmissi uires habeat? & non esse directum frequentius traditum est[f], nisi additũ esset, ut eo ipso perueniat, uel pleno iure, uel libere: huiusmodi enim uerba eius sunt effectus, ut hæredis manus expectanda non sit. Sane hoc in cõtextu annotanda est constructionis forma, qua Iurisconsultus acquisitã à liberto hæreditatem, id est, de liberto dixit. Sicut cũ nos à questoribus acquisiuisse mancipium dicimus, hoc est, lucrifecisse, uel comparasse. Accursius cõstructionis huius nouitate motus, ὑπόθεσιν, seu facti speciem aliam fingit: quam adeò non probo, ut eam referre distædeat.

a l. placet. de acq. hær.

b l. qui cõcubinam. §. ij. de leg. iij.

c l. sed si plures. § in arrogato. 3. de uulg.

d Paul Cle. j. §. cæterum. de priuil.

e l. ij § j. de hære. uend.

f Mod. l. centurio. in fi.

VLP. LIB. XXXVIII.
Lex CLXXII.

LIberti appellatione, etiam libertã contineri placuit.

LIBERTI. Solebãt testatores uestiaria, uel cibaria libertis libertabusq; suis relinquere[a], quod & de iuribus sepulchrorũ obseruatum fuisse, ex quàm plurimis inscriptionibus cõstat. Pone testatorem solum mentionem libertorũ fecisse, existimat Vlpianus etiam de libertabus accipiẽdum, quod etiam in fideicommissis proditum est. Cuius rei ea est ratio, quòd masculinum semper sub se fœmininum complectitur[b], ut superius tractauimus. Tres autem libertorum fuisse species Caius institutionum lib. 1. tradit: Alios enim Ciues Rom. alios Latinæ conditionis, alios esse Dedititios. Ciues Rom. sunt, qui testamẽto aut in æde sacra, aut ante consulem fuerint manumissi. Latini sunt, qui aut per epistolã, aut inter amicos, aut conuiuij adhibitione manumittuntur. Dedititij uerò sunt, qui post admissa crimina supplicijs subditi, & publicè pro criminibus cæsi sunt, aut in quorũ facie uel corpore quæcunque indicia aut igne, aut ferro impressa sunt, & ita impressa, ut deleri non possint. Hi si manumissi fuerint, Dedititij appellantur. Sed inter hæc tria genera libertatum ideo Ciues Rom. meliorẽ statum habent, quia & testamẽta facere possint, & ex testamento quibuscunq; personis succedere: nam Latini & Dedititij nec testamenta condere, nec sibi ex testamento aliorum aliquid dimissum possunt ullatenus uendicare: tametsi Latini certis rebus priuilegia Ciuium Rom. libertorum consequi possunt: Dedititij uerò nulla ratione possunt ad Ciuium Rom. libertorum beneficium peruenire. Nam Latini patronorũ beneficio, id est, si iterum ab ipsis aut testamento, aut in æde sacra, aut ante consulem manumittuntur, Ciuium Rom. priuilegia consequuntur: hæc Caius. Quæ uerba referre placuit, quòd Iustinianus, qui has differentias sustulit, nimis concise, & suspensa, ut dicit, manu, eas declarauit, tametsi ad multorum in iure ueteri locorum interpretationem pertinerent[c]. Nam cum de manumissis uindicta mẽtionem reperimus, Ciues Rom. intelli

a l. iiij. de ali. leg.

b l. cum pater. §. cum inter. de leg. ij.

c l. qui Romæ § flauius de uerb obl.

intelligimus: eo enim modo ante consulem, seu, quod idem est, proconsulem, uel prætorẽ manumittebantur, fiebantq; ciues Roma. nisi aliter conuentum esset[d]. Persius:

Vindicta postq̃ meus à prætore recessi.

Hinc Corn. Tacitus lib. XIII. eos ti adit, qui uindicta manumissi nõ essent, aliquo uelut seruitutis uinculo teneri. Auson. ĩ Grypo: Triplex libertas, capitisq; minutio triplex. Meminit & Boëthius in Topica M. Ciceronis.

d l.j.§. illo. C. de lat. lib. tollenda.

IDEM LIBRO XXXVIII.
Lex CLXXIII.

COllegarum appellatione hi cõtinentur, qui sunt eiusdem potestatis. ¶ Qui extra cõtinentia urbis est, abest: cæterum usq; ad continentia non abesse uidebitur.

IDEM LIB. XL.
Lex CLXXIIII.

ALiud est ꝓmittere furem non

COLLEGARVM. Collegas Iurisperiti nostrates eos propriè dici opinãtur, qui simul habitant, quasi unà se colligant: cui sententiæ ueterũ autoritas aduersatur, à quibus proditum est, ab eligendo collegas dictos, quasi in idem munus coelectos diceremus: quod & Iurisconsultus hîc sentit, cum eiusdẽ esse potestatis ait, sicut erant consules, prætores, tribuni plebis, & similes. Quapropter Andr. Siculi rationem non approbauerim[a], ecclesiam collegiatam (ut ipse ait) negantis: quoniam eius Canonici simul non habitarent: nam hoc nil referre uerius est, dum aliter de eorum iure constet: sufficitq;, si eligere actorem consueuerint[b], & sigillo communi uti, aliaq; eiusmodi facere, quæ uniuersitatũ propria sunt. Eadem ratione collegia dicuntur, in quibus, qui dent nomen, eligũtur, dum pauciores tribus non sint[c]. Sic collegium doctorum dicimus, sic & nauiculariorum, sic cæterorum artificum. Fuit & collegium olim poetarum. Solentq; hi aliquos sibi præficere, ut plurimum duumuiros, quos uoce parum Latina Abbates uocamus. Sunt & qui unicũ rectorem habeãt, sunt & qui nullum: nec eñ ut collegium dicatur, necessariũ est aliquem ei præfici[d], imò eo casu cõgregandi collegij, referendiq; ius ad eum pertinebit, qui in albo prior antiquiorq; sit[e]. Posse autem eos collegas de his, quæ ad artem suam pertinent, constituere, seq; uicissim illis decretis alligare, euidentissimi iuris est: dum tamen alijs præiudicium nullum inferant[f]: ut si monopolium sapiant, uel ambitiosa sint. Vnde cum semel constituissent, ne qui sacris initiatus esset admitteretur: Responsum est, decretum non ualere. Quod tamen in collegio iudicum, quale Mediolani est, nõ censetur seruandum: nec eñ huiusmodi decreto libertas ecclesiastica imminuitur, cùm iure quoq; Canonico à ciuilibus iudicijs abstinere eos honestas suadeat[g]. Sed nunquid constituere possint, ut aliquis non recipiatur, nisi omnibus consentientibus? Et licet constitutio ex se ualeat, præsertim si iuramẽtum accesserit, putauerim tamen, qui à maiore parte admissus sit, iure admissum uideri. Nec enim legem sibi imponere potuerunt, à qua recedere non possint, tametsi periuri efficiantur[h]. Id enim in collegijs maior pars potest[i], quod totus ordo[k]. Et hoc maxime annotandum aduersus eos est, qui singuli plurima promittunt, munificosq; se exhibent, cum uniuersi eius legis prætextu nihil extricent, fidemq; uiolent. Si tamen à principe eiusmodi constitutio confirmata esset, non diffiteor omnium consensum necessarium esse[l]. Sed quam maiorem partem esse dicemus? Et receptum est, duas partes extribus necessariò requiri, si tamen autoritate ordinarij iudicis omnes citari sint, & quia non aduenerint contumaces habiti, in his, qui paruerint, solis ius uniuersitatis residet, tametsi minima pars adsit: Secus si à collegis simpliciter fuerint uocati, ut quia collegium præfectis careat, uel præfecti iurisdictionem nõ habeant[m]. Et ita ego censeo, repugnantiumq; sententias concilio.

¶ §. QVI EXTRA. Absentium procuratores rem ratam haberi[n], aut iudicatum solui, satisdare debent, præsentis non debent. Quęritur ergo, quis abesse dicatur. Et Iurisconsultus respondet, eum abesse, qui extra cõtinentia urbis est, id est, suburbia, & quatenus se urbs continet. Vulgati codices continẽtiam fœminino genere scriptum habent, sed ratio Latini sermonis hoc nõ patitur, neutro itaq; genere pronuntiandum est. Sanè uerbum id, abesse, uarijs modis in iure accipi supra[o] ostẽdimus, ut minime operæpretium sit ea, quæ diximus, repetere: tametsi & infrà Iurisconsultus de eodem nonnihil scribat.

ALIVD est promittere. Qui uendit mancipium, tenetur id præstare[a], eum furto noxaq; solutum: quæ uerba hoc significant, ut tempore, quo uenditur, solutus sit. Vnde quamuis aliquãdo furtum fecerit, si tamen ea noxa sit liberatus, redhibitioni locus non est. At qui furem non esse dicit, de moribus

a Barb. consil. 27. uis 3.
b Abb. c. à nobis. de iure patr.
c l. neratius. §. eo.
d Inno. c. cum nõ. de præb
e l. fin. de alb. scr.
f l. fi. C de iur. om iud.
g c. y. ne cler. uel mo.
h c. dilecto. de præb.
i l. quod maior. ad muni cip.
k Bald l. fina. C. de aut. præst.
l glos. c. ubi. uerb. singulis. de elect. in 6.
m Dec. c. cum oẽs. de const.
n glos. l. præsens. a.
o l. mulieris.
a l. j. in princ. de æd. ed.

ribus dixisse uidetur, & ideo hoc præstare debet, quòd nunquam furtum cõmiserit[b]. Sed & si ipsi uenditori quandoq; furatus fuerit, non dubitatur quin ex stipulatione emptori succurratur[c]. Sed finge uenditorem, ut iudicium cuitet, asserere, nullũ furtum sibi à seruo unquã factũ fuisse, sed seruum se uolẽte accepisse, & propter familiaritatẽ, quã cum seruo dominus habuit, fortè credendum ei uideretur, cum traditum sit, admitti eam excusationẽ, qua dominus rei, ut furem liberet, sua spõte rem ablatam attestatur[d]: si ex amicitia, uel familiaritate, quam cum domino is, qui furti reus est, habebat, uerisimile id sit. Qua ratiõe deprensi in concubitu, & adulterij accusati, se excusant, si coniugium contraxisse adseuerent, eorumq; affirmatio uerisimilis sit[e]. Sed in proposita quæstione eam assertionem emptori non obesse existimauerim: cum enim integritatem morum, & propositi, id est, uoluntatis serui pollicitus uenditor se præstiturum uideatur, non sufficit, si sua sponte ablatam rem dixerit, nisi & hoc probetur, credidisse seruum, qui abstulit, se uoluntate domini auferre.

b l. qd' si nolit. §. 1 eo. tit.
c l. furtum. eo. titu.
d Bart. l. inter. §. recte. de fur.
e gl. l. pen. C. de fideius. Fe li. c. j. de præ scrip.

FACIENDI. Quæ in fraudem creditorum facta essent, restitui Prætor iubet[a]. Finge in fraudem creditorũ illud quod sub conditione, uel in diem debebam, me creditori ante tempus reddidisse, an creditoribus consuletur? Et indubitati iuris est consuli: factum enim dicitur, quod est redditum. Quapropter & cum prætor, si quid metus causa factum affirmaretur, auxilium pollicitus esset[b], diuus Marcus edicto declarauit, id quoque factũ uideri, cum per metũ sibi rem suam non adito iudice aliquis debitorem reddere compulisset. Sanè cum stipulationes aliæ in facto, aliæ in dando consistant, ea quæ de reddendo est, si actum sit, ut incontinenti reddatur[c], magis facti quàm datiõis existimatur[d]: tametsi & negari non possit, uerbum, facere, tam generale esse, ut & dationem comprændat, quod infrà suo loco dicemus: qui enim dat, procul dubio aliquid facit.

a l. oẽs. in fin. quæ i fr. cre.
b l. exact. quod met. cau.
c l. si pœnã. de uerb. obl.
d Bal. l. cũ alle gas. de usur.

SOLVTIONIS. Quid solutionis, liberationis, satisdationis, satisfactionisq; uerbo cõtineatur, superius à nobis traditum est. Hic solum admonẽdi sumus, procuratorem, qui solutioni recipiendæ constitutus sit, si delegationem aliam'ue satisfactionem recipiat, debitorem non liberare: ut enim solutionis uerbo uerum sit omnem satisfactionem accipi, tamen cum aliud pro alio inuito creditore præstari non possit, qui mãdat, ut solutio recipiatur, mandasse id intelligitur, ut ĩ specie debita recipiatur: & ideo absq; domini consensu, procurator reum debendi liberare nõ potuit, idq; Alex.[a] in facti quæstione respondit, quod & nos probamus. Dum ergo hîc omnem satisfactionem cõtineri dicitur, subinferendum est[b], quam tamen creditor acceptare uoluit. Addit Bar. quoties lex pecuniã solui uult, de alia satisfactione intelligi non posse, quod à nobis superius explicatum est. Illud constat, procuratorem ad recipiendum solutionem constitutum, si confiteatur se recepisse, debitorem non liberare, nisi uera de numeratione aliter constaret, idq; frequẽtius receptum est: quoniam si de numeratione nõ appareat, qui confitetur, donare uidetur: at huiusmodi mandato non est existimandum id actum, ut donare liceat[c]. Fuere tamen, qui hoc in articulo dissentirent, quorum sententia hac mihi uidetur ratione defendi posse: nam cur non ea fit interpretatio, ut de donando mandatum uideatur, ratio illa prodita est, quòd qui donat, perdit, remq; suam prodigit, quod in nostro casu non est, cum possit dominus aduersus procuratorem agere, ut rationes reddat, restituatq;, quod se recepisse cõfessus est: quòd si soluendo procurator non sit, æquius est, ut domino id imputetur, qui huiusmodi procuratorem elegit, quàm creditori, qui bonam fidem sequutus ei satisfecit, & apocham recepit. Et satis durum uidetur ad debitorem id pertinere, ut probare debeat ueram numerationem interuenisse, ut sic in domini facultate sit procuratorem eligendo, duriorem debitoris cõditionem facere. Et forte uerior hæc opinio est, nisi quod ut in cæteris rebus, sic in iure numerantur plerunq; sententiæ, non ponderantur.

a consil. 95. in ij.
b l. item liberatur in fi. qb. mod. pig.
c Bart. l ij. in fi. si cer. pet.

NATVRA. Cauillari uarijs in iure modis

---

esse, aliud furto noxa'que solutum: qui eũ dicit furẽ nõ esse, de hominis proposito loquitur: qui furto noxa'que solutũ, nemini esse furti obligatum promittit.

POMP. LIB. XXIII.
Lex CLXXV.

FAciendi uerbo reddẽdi causa etiam continetur.

VLPIA. LIB. XLV.
Lex CLXXVI.

SOlutionis uerbo satisfactionẽ quoque omnem accipiendam placet: soluere dicimus eum, qui facit, quod facere promisit.

dis accipitur. Cauillatur, qui calumniose agit: cauillatur, qui breuiter & false aduersarium sermone captat, aut irridet: cauillatur, qui sciẽs, ut suam sententiam tueatur, falsa prodit. Specialius uerò, & ut ita dicã, ἐμφατικώτερον cauillari dicitur, qui eo assumpto quod euidenter uerum est, dissimiliter, acceptis terminis, quod falsum est, infert. Id tribus modis fieri Aristoteles in Elenchis tradit. Aut enim argumẽtum in materia peccat, aut in forma, aut in utroque. In materia, ut si dicam, Quę in nullius bonis sunt, occupanti concedũtur, res sacrae in nullius bonis sunt, ergo occupanti conceduntur. Is autem syllogismus ꝓpriè σοφιστικὸς appellatur, de quo Accursius Iurisconsultum hîc intellexisse existimat, cui & ipse assentior. In forma: ut, Omnis seruus in potestate est, filiusfamiliàs est in potestate, ergo filiusfamiliàs seruus est: nomenque huic argumẽto παραλογισμὸς est. In utroque peccat, cùm dicimus, Quilibet seruus pro mortuo habetur, nemo alieni iuris est, qui seruus non sit, qui igitur alieni iuris non est, pro mortuo nõ habetur. Sed haec latius ab Aristotele eiusque interpretibus accipienda sunt. Quomodo autem cauillatio Graecè appellatur, Iurisconsultus hîc ostendit: sed in uulgatis codicibus uox illa deficit. Fuere igitur qui διαβολὴν reponendum existimauerunt: eam sic definiendam Lucianus arbitratus est, ut sit Criminatio ἐκ τῆς ἐπηρείας, id est, nocumento orta, cùm reo nihil sciente, nedum ad contradicendum non admisso, soli delatori fides adhibetur. Qua ex definitione apparet, eam uocem hoc in loco nõ esse reponendam: hîc enim non de calumnia agitur, sed de sophistico argumẽto. Antiqui codices hîc γοητείαν habẽt, & ĩfrà de regulis iuris, ubi idem responsum legitur, σόφισμα, quae lectio utraque conuenit, posteriorque plus mihi arridet, quae magis specialiter rem exprimit, quandoquidem γοητεία pro quacũque fraude uidet̃ posse accipi. Apud antiquiores tamen sophistarum nomen honestum fuit, & qui philosophiae doctores erant uulgò sophistae dicebantur, idque ex Philostrato, & M. Victorino palàm est: suspicorque propter malos eorum mores, nominis quoque dignitatem cõuersam: nã & Plutarchus, grauis autor, à maiorum instituti eos degenerasse ostendit, & pro Philosophis, Planos, Sycophantasque quosdã fuisse. Sanè hinc apparet, ex breuissima mutatione ueritatẽ obnubilari: unde proditum est, mutato facto, etiam ius mutari: nec ideo Iurisconsultum reprehendi posse, qui uaria responderit, cùm aliquantulum mutatae sibi facti species essent propositae: ex facto enim ius oritur, quo uariato, & ipsum uariari necesse est. Sed an huiusmodi cauillationibus uti aduocatũ deceat? Et graui uiro cõuenit nunquam uti[a]: nec enim debet quis de uictoria magis, quàm de ueritate esse solicitus: quoniam id uitiũ, ut Cicero inquit, maximè cõtra prudentiam est. Sed recẽtiores plerique ambitione praecipites, omes disciplinas puerilibus hisce nugis peruertêre, & quũ paucis ueritatẽ explicare possent, per argumẽta & oppositiões, artẽ in uerborũ cõtẽtione deduxere. Sic magno Reip. Christianę detrimẽto Theologi, sic & Philosophi, sic denique & legũ interpretes fecere: receptissimũque apud oẽs est, licere aduocato bonã causam falsis rationibus tueri, & fraude fraudẽ trudere. Imo pro cõsilio ꝓditũ est, plurimas semper rationes iudicibus afferẽdas, uerisque falsas immiscẽdas, cũ indocti plerique, qui iusto argumẽto fidẽ nõ adhibuerũt, futili moueãtur. Sed & nescio cuius Põtificis factũ laudatur, qui nocẽti impunitatẽ promiserat, ut delicti confessionẽ extorqueret: huiusmodi ego dolũ ꝓbare nõ possum, nec ex simili cõfessione dãnari reum debere arbitror, cũ ea fiducia fateri potuerit, ut quàm primũ litium carceris ue molestiã euitaret: cũ crederet fore ut sibi fidẽ iudex seruaret: nisi ergo spe huius modi defectus reus, priorem confessionem ratam habeat, liberabit: atque ita Imo. & Decius scripserunt[b]: licet in contrariam sententiam frequentius itum sit, pro qua apud Graecos extat hic Aeschyli senarius:

Ἀπάτης δικαίας οὐκ ἀποστατεῖ θεός.

A fraude iusta nec deus quidem abstinet.

IDEM LIB. XLII. Lex CLXXVII.

NAtura cauillationis, quam σόφισμα Graeci appellauerũt, haec est, ut ab euidẽter ueris, ꝑ breuissimas mutatiões, disputatio ad ea, quę euidenter falsa sunt, producatur.

IDEM LIB. XLII. AD S. C. Lex CLXXVIII.

PEcuniae[a] uerbũ, non solũ numeratam pecuniã cõplectitur, uerum etiam

PECVNIAE VERBVM. a ¶ Pecuniam dictã esse à pecu receptũ est, quòd in pecoribus oĩs ueterũ census esset: hincque tractum est, ut appellatio pecunię[a], cũ latissime accipitur, ad oẽm censum referat̃, quo sensu & species, & corpora, & iura quoque cõtinẽtur: in fauorabilibusque propius est, ut ita intelliga

a 23. q. 4 dñs.

b Lea est. ĩ ti. j.

a l. si C. de cõstit. pec.

omnē oīno pecuniā, hoc est, oīa corpora: nā corpora quocpe cunię appellatiōe cō tineri, nemo est, qui ignoret. ¶ Hæreditas[b] nomen iuris est, quod & accessionē, & decessionē[c] in se recipit: hæreditas autem uel[d] maximè fructibus augetur. ¶ Actionis[c] uerbum generale est, & speciale: nā omnis actio dicitur, siue in personam, siue in rem sit petitio: sed plerunque actiōes personales solemus dicere. Petitionis autē uerbo, in rem actiones significari uidentur. Persecutiōis uerbo, extraordinarias persecutiones puto contineri: ut puta fideicommissorum, & si quæ aliæ sunt, quæ nō habēt iuris ordi-

telligamus. Plinius tamē pecuniā pro nummis simpliciter accipit, quòd pecudum nota antiqtus moneta signaretur, q sensus in materia odiosa probabilior est[b], hocq; & uulga-

b l sed iul. §. mutui. ad maced.

rem loquēdi usum secuti plericq; tradiderunt: quòd si subiectū argumētū nec omnino fauorabile[c],

c l. si uero. in fi so. mat.

nec odiosum sit, mediā uiā deligemus, pecuniamq; ad id, qđ in nūera toest, referemus[d]:

d Bar. l. talis. de leg. j.

idemq; si pondere uel mensura consistat, ut in legatis & cōtractibus: nisi alid ex cōiectura uolūtatis appareat, uel ratio legis ęquè in corporibus pcedat, atq; in quantitate[e].

e l. j & seq. de calum.

b ¶ §. HAEREDITAS. Ipsum ius est, personā defuncti referēs, ideoq; ab ipsis rebus hæreditarijs differt: unde qui hæreditatem uendit[f], rebus hæreditarijs euictis nihil præstat. ἀναφορικῶς tamen suprà dixi, pecuniam ipsam hæreditariam, hæreditatis nomine accipi posse.

f l. ij in prin. de hære. uē.

c ¶ DECESSIONEM. Id est, diminutionem: plerunq; eñ accidit, ut diminuatur hæreditas, quo casu grauatus restituere, si tantū ex fructibus percepit, restituere eos compellitur, quatenus decessit hæreditas, ut Celsus & Metianus scribunt[g].

g l. si is qui ceec. ad Trebel.

d ¶ VEL. Id est, etiam fructibus. Augetur enim & alijs modis, ut partu ancillarū[h], itēq; pēsionibus: interestq; hoc scire, ut omne hæres habeat: nam & fideicōmissario huiusmodi fructus restituēdi sunt: nec distinguitur, coactus hæres, an sponte adierit: pars enim hæreditatis sunt, nihilq; à cæteris rebus hæreditarijs differūt[i]. Sed quid si iacēte hæreditate seminatū est, & ea adita ab hærede fructus percepti? & existimauerim eatenus cōputandū, quatenus in agro spes, quæ aditionis tempore suberat, uendi potuisset. Et ita accipi, quod uulgò dicitur, in lege falcidia fructus pendētes hæreditatis esse[k], quodq; alibi traditur, hosce fructus filiū sibi in legitimam iure naturæ debitam imputare[l]: licet alij aliter.

h l. ancillarū. de pet. hær.

i l. in tē. §. j. ad Trebel. ubi Alex.

k l. in lege. ad l. fal.

l l. in fideicom. ad Trebel. ubi Alex.

e ¶ §. ACTIONIS. Iure gētiū olim actiones nullæ erant, sed manu regia cōtrouersiæ dirimebātur: deinde in XII. tabulis actiones repertæ sunt, & certis uerborū formulis conclusæ, quas à Pōtificibus ligaturi accipiebāt: qui formulā male concepisset, causa cadebat. Huiusmodi aūt quæstiones in hoc genere, ut Quint. lib. I I. ait, uersabātur, an huic, an cū hoc, an hac lege, an apud hunc, an hoc tēpore agere liceat: quas nūc dilatorias, declinatoriasq; exceptiones appellamus. Hæ formulę ex natura actionū uariæ erāt, in petitiōe fundi, huiusmodiq; rei immobilis, hæc ex parte uēdicātis uerba recepta fuisse traditū est. Fundus qui est in agro, q Sabinus uocat, meus est: eū ego ex iure meum esse aio: ibi ego te ex iure manu consertū uoco. Cui is, à quo uendicabatur, sic præscribebat: Vnde tu me ex iure manu consertum uocasti, inde ego te reuoco. Quorū uerborum Cicero in oratione pro Muręna meminit, uimq; eorū lib. ult. cap. I X. A. Gellius explicat. Rei uerò mouētis uendicatio sic fiebat, apud magistratū Populi Rom. uel Prætorē, uel Prælidē: Is q uēdicat, in iudicio rem exhibitā tenens dicebat: Hanc ego rē ex iure Quiritiū meam esse aio. Cui aduersarius: At ego eam cōtrà uendico. Quòd si aduersarius cōtrà non uēdicabat, sed actui assentiebatur, cessio in iure dicebatur[m]: fiebatq; ut plurimum, cùm filiū quis adoptionis causa uendicaret: imaginaria eñ hæc uendicatio obseruabatur, prætorq; uendicanti addicebat, idq; legis actio uocabatur: cuius rei lib. Instit. I I Caius est autor. Actionis in personā uerba erāt, In usu aio te mihi dare oportere[n]. Itemq; oportere facere, quorum Val. Probus in libello de præsciptis notis meminit. Harum actionum præparatoriæ erant Interrogationes, & Vindiciæ. Interrogatio sic fiebat, Q. T. I. I. C. P. A. T. F. A. Id est, Quādo te in iure conspicio, postulo an te facias autorē. Vindiciæ erāt ius possessionis, quo disceptabatur pēdente iudicio, penes utrum res, quæ uendicabatur deberet remanere: sic dictæ, ut Pedianus ait, q qui in his obtineret, uindicē, id est, prædē dare deberet, nil in re possessa deterius interim facturū. Pōpon.[o] Cùm animaduertisset, inquit, Virginius App. Claudium uindi

m l. j §. j. de rei uend.

n l. uerbum oportere. 5 eo.

o l. ij de orig. iur.

> narijexequutionem. ¶Hoc uerbum f, debuit, omnē omnino actionem cōprendere intelligitur, siue ciuilis, siue honoraria siue fideicommissaria fuit persecutio.

uindicias filiæ suæ à se abiudicasse, & ei, qui in seruitute ab eo suppositam petierat, addixisse. Quæ uerba adduxi, quoniam in uulgatis codicibus corrupta circumferuntur. Cæterum proposita formula, Prætor de ea primum cognoscebat, ut an formula uel actiōe actor excidisset, perspiceret: ut sic actionem, quod Vlpianus quoq;[p] usurpat, eximeret: si uerò negotio conueniens[q], iustaq; ea formula uideretur, actionem dabat, quam quoniam certis uerbis partes petebant, impetrare dicebantur. Interrogabat enim, an sibi de ea re iudicandi potestatem facerent, ipsiq; se facere respōdebant: sicq; iudicium accipiebatur, id est, lis contestabatur, deponebantq; in æde sacra sportulam, in qua pecunia erat, quam, qui uicisset, lucrabatur: ea pecunia sacramentum dicebatur. Inde est apud M. Varronem, & Ciceronem, Sacramento uincere. Et quia deinde cœptum est ex huiusmodi ære iudicibus honoraria persolui, sportulæ iudicum inde nomen traxerunt. Erant & qui re ipsa non deponerent, sed simpliciter sponderent: unde ductum, ut Sponsione contendere, dicerentur, tractabanturq; huiusmodi sacramēta, & sponsiones, ut ego arbitror, sponte partium: inuiti uerò compellebantur uadimonium facere, id est, sub certa pœna se iudicio staturos promittere. Id etiam Vadari dicitur, quòd uidelicet ea de causa, qui multæ fidei possessor non erat, uadem, id est, fideiussorem dare tenebatur. Supererat postremò legis actio, cùm prætor negotiū definiebat: id tribus uerbis explicatur, Do, Dico, Addico. Primum ad actiones, quibus rem dari petimus: secundum ad facta, uel rei uendicationem. ultimum ad executiones pertinet, sicut & adiudico. Cū igitur lex de magistratu, apud quē legis actio est, uerba facit, de ordinario iudice intelligit[r], qui non solum iudicare, sed etiam exequi possit. Idemq; est, cùm de eo meminit, cui adiudicatio data sit, ut suprà uidimus[s]. Sanè actionum uariæ sunt species: non enim in rem, aut in personam tantum sunt, sed etiam mixtæ, quibus utrunq; persequimur[t]: qualis est familiæ herciscundæ formula. Sicut & personales in rem scriptæ, ut quæ ad exhibēdum datur[u], omniaq; ferè interdicta: licet enim in personam sint, tamē ratione rei competunt[x]. Dicuntur autem interdicta, quasi interim dicta: cùm enim possessionem respiciant, totam litem non perimunt, quin de dominio quæri possit. Quapropter & præiudicia quandoque appellantur. Interdicere autem apud ueteres id significat, quod interim dicere. Cicero in Rhetoricis ad Herennium libro II. cap. XI. Verùm pueriles horum opiniones rectissimis rationibus, cū uoles, refellemus: impræsentiarū hoc interdicere nō alienum fuit[y]. Est & officij iudicis imploratio, quā Persequutionem propriè uocamus[z]: solaq; æquitate suggerente conceditur, & ideo extraordinariū est iudiciū. Pertinet autem ad mixti imperij causas, sicut Accusatio ad meri[a], Actio simpliciter ad nudam iurisdictionem: sic res iudicata executioni mandatur, sic de damno infecto cauetur[b], tutores constituuntur, iudices dantur, decretum semel iterumq; interponitur: sic & fideicōmissa olim effectū habebant, licet hodie Iustiniani constitutione actio concessa sit, tam personalis, q̃ hypothecaria[c]. Addit Angelus[d], officiū quoq; iudicis cōpetere, quod in executionibus exerceri solet: quoniam si in testamēto non cancellato nec abolito scripta sint, executionem in promptu habeāt[e]: cui ego assentior, licet alij cōtrà, quorum sentētia hoc iure uerior esset. Sunt & qui hoc iure fideicommissa ordinariè per actionem peti crediderint: nam plerunq; ex fideicommisso rem peti, agi, uendicari, in ipsis digestis reperit̃. Accedit his, quod Vlpianus[f] scribit, per omnia exæquata esse legata fideicommissis, uideturq; crebrior hæc esse sententia, cui tamen nos minimè assentimur: nec enim Vlpianus è conuerso dicit fideicommissa legatis exæquari, ut sicut ordinario iure legata petuntur, ita & fideicommissa peti necessariò fateamur: annotauimusq; plerisq; in locis, uerba illa, peti, agi, uēdicari, ad officiū iudicis referri: qua de re Paradoxorum lib. II. cap. X. diffusius disputauimus: sentitq; nobiscum[g] Petrus, Cyn. Bal. Imol. Raphael, & quādoq; idem asseruit Bartolus cum Accursio.

f ¶ §. HOC VERBVM. Verbū, debere, si ad oēs omnino actiones refertur, proculdubio etiā eam, quæ in rem est, cōprændet: quā sentētiā uuiorē esse, etiā suprà testatus sum[h], & Accursius hìc probat: atq; ideo consequēs est, ut lex municipalis aliquid aduersus eum, qui quod sibi debetur petere negligit, constituens, etiam de eo intelligatur, qui uendicare rem suam nolit[i], licet aliqui dissentiant. Qua ratione etiam arbitror si quis liberationem

p l. sed & si §. ait. i. ex qb. cau. ma.
q l. j. C. de for.
r l. iij. de adopt.
s l. aliud. 3. eo.
t § quedam. inst. de act.
u l. iij §. est autem. & §. fi. ad exhib.
x l. j. §. interdicta. de inter.
y l. actionis. 3. de act.
z l. actionis. 3. eod.
a l. imperiū. de iur. om. iud.
b l. iubent. eo. titu.
c l. j. C. com. de leg.
d Ang. §. fi. in auth. de here. & fal.
e Mod. l. fi. C. de edic. diui. Andr.
f l. j. de leg. j.
g l. etiā. C. de compensat.
h l. creditores. 3. eod.
i Bal. Ias. inst. de act. ī pri.

nem ab eo, quod sibi debetur, legauerit, etiam legata uideri, quæ uendicari potuissent, nisi cùm probatur testatorem hoc non egisse, ut donaret, sed quia uere redditas sibi rationes existimabat[k]: tunc enim ne furtum committere qsquā tutor impune possit, ꝓpius est, ut in rem actio hæredi det. Sed & si quis uetet rationem reposci, clarum est, his uerbis nō esse rei suæ dominium remissum[l]. Sed num is, qui id, quod Titius debet, fide sua esse iussit, promisisse etiam uidebitur, quod officio iudicis accessorie debetur, quales in contractibus bonæ fidei sunt usuræ? Et non teneri uerius est, nisi in omnem casum promiserit[m].

k Bal. l. cū necess. C. de fideicō l. pactum. C. de coll. q xij.

l l. fi. § pen. de lib. leg.

m l. quero. ff. loc.

IDEM LIB. LI.
Lex CLXXIX.

INter hæc uerba, quanti ea res erit, uel quanti eam rem esse apparet, nihil interest: in utraq; enim clausula placet uerā rei æstimationē fieri.

POMPO. LIB. XXX.
Lex CLXXX.

TVgurη appellatione, omne ædificium, quod rusticæ rei magis custodiendæ cōuenit, q̄ quod urbanis ædibus, significatur. Offilius ait, tuguriū à tecto, tāquam tegularium esse dictum, ut toga, quòd ea tegamur.

IDEM LIB. XXXV.
Lex CLXXXI.

VErbū illd', ꝑtinere, latissimè pa-

INTER HAEC VERBA. Hæc uerba, quāti ea res est, ad ueram rei, de qua agitur, æstimationem referuntur[a], non etiā ad id quod interest: illud enim plerunq; rei pretiū excedit. Quandoq; tamen etiam id, quod interest, continēt: uerbi gratia, In magistratum qui damni infecti caueri non curauerit, lex, quāti ea res est, actionem dat[b]: eius enim culpa non minus damnum rei, quàm accessiões quoque respicit: unde meritò omnis utilitas actori reponenda est, quoniā ea res, id est, detrimentum de quo agitur, tāti est. Sed & hæc clausula ad eam, quæ petita est, quantitatem quandoq; refertur[c], licet ueritas æstimatiōis alia sit, ut quidam sentiunt[d], quod tamē ipse omnino non probo, intelligimusq; quanti ea res est, scilicet quæ petita est[e]. Refert & quandoq; ad pœnam, ut cùm quis stipulatur, si dolus malus non aberit, quanti ea res erit dare spondes[f]? Est & alia clausula huic similis, Inquātum iudici æquum uidebitur[g]: quæ sine dubio idq;, quod interest, continet. Hinc autem notandum est, nō differre quanti est, uel quāti esse apparet: id em̄ esse dicimus, quod probatum est. Vnde in iudicijs id uerū esse, proditum est[h]: nō quod ex se simpliciter uerum est, sed quod ex actis uerū esse probatur. Qua ratione infertur, debere iudicem[i] secundum acta iudicare, non secundum conscientiam suam: nisi is legibus solutus sit, ut princeps: uel qui absq; actorum confectione ius dicere possit, uel exploratissimum habeat, nihilq; penitus dubitet, quin ueritas aliter se habeat, q̄ probatum fuerit: tunc enim principem admonere debet, cùm probabiliter dubitet, illudq; exequetur, quod sibi responsum fuerit[k]. Crediderim & posse eum munere iudicandi absolui, si sibi non liquere iurauerit: cùm enim per cōscientiam suā probationes infirmentur, nō iniuria qd agere debeat, dubitare potest, & ideo more maioꝝ iurabit N. L. id est, non liquere[l]. Quod & A. Gellius cùm iudex à prætore allectus esset, se in casu nō æquè dubio fecisse autor est, lib. XIIII. cap. II.

a l. arbitro. ff. de dol. l. prætoris. ut bo. rap.

b l. uij. § in eū. de dam. inf.

c ... §. si quis ius di.

d l. uij. in fi. qui sat. cog.

e l. hæc uerba. j eo.

f l nouißima. iud. sol.

g l. fi. de uar. cogn.

h l. fi. de prob.

i l. illicitas. § ueritas de off. præf.

k § fi. in auth. de iudic.

l l. Pomp. de re. iud.

TVGVRII. Tugurium rustica est casa, à tegendo dictum, quòd uidelicet maximū in eo usum præstet, quòd ab aëre & pluuijs nos tegat: propter fragilitatē enim cratiū, nec à frigore satis defenditur, nec à calore, neq; admodū à furibus, effractoribus'ue tutum est. Hincq; apparet debere quascūq; res ab eo potius denomiari, quod sibi specialius est, q̄ quod cum alijs cōmune habeat. Sic stipulatio potius à uerborum firmitate, quàm à consensu nomen sumpsit[a]. Sic hominē negat Fab. Quintil. ab humo dictum, cùm id omnibus animantibus cōe sit: nam & ab eo, quod potentius est, unūquodq; denominari debet: potentius autem id cēsetur, quod magis specialiter cōuenit[b]. Sanè uidetur Iuriscōsultus tugurium accipere pro quacūq; domo rustica, quod ita simpliciter uerū nō est: quę enim parietibus & tegulis lateritijs cōstat, tuguriū nō est: igitur de gurgustiolo intelligendū est, quod uel arundine, uel ulua palustri, stramentis'ue, uel etiam, ut Verg. scribit, cespite cōtectū sit: cuius parietes uiminei, luto uel huiusmodi materia crustati sint. Videturq; prius dictum esse tegurium à tegulo, quasi tegulariū: nō autē à tecto, ut uulgati hîc habēt codices. Pli. Tegulo aquaticarū arundinū domos suas septētrionales populi operiunt. Hunc in modū domūculas suas habebāt Aphri, quas Verg. Mapalia, Iuuenalis Attegias uocat.

a l. j. in princ. de uerb. obl.

b l. quæritur. de stat. ho.

VERBVM illud pertinere. Verbum pertinere, latissimā habet significationē, siue

tet: nam & eis rebus petēdis aptū est, quę dominij nostri sunt, & eis, quas iure aliquo possideamus, quis nostri dñij non sint: ptinere ad nos etiā ea dicimus, quæ in nulla eorum causa sint, sed esse possint.

VLP. LIB. XXVIII. AD EDICT.

Lex CLXXXII.

siue enim res aliqua ad me iure dominij, siue etiā iure possessionis tantū spectet, pertinere dicitur, idē si iure pignoris: sed & si nullo iure pertineat, sed pertinere possit, idem dicendum est. Quare si quis mihi Stichū dare promiserit, quo casu sola psonali actione conueniri potest, uere potero dicere Stichū ad me ptinere. Quapropter dicuntur articuli ad causam pertinere, q quoquo modo uel leuissimè adminiculentur[a], atq; ideo admittendi sunt. Sed & qui quamcunq; in libello rē petit, cum his, quę ad eam pertinent, petijsse intelliget quicquid ad eam spectat, seu ex iuris communis, uel municipalis forma[b], seu ex consuetudine, seu per se, seu per alium[c]. Vnde qui fundum cum his, quæ ad fundum pertinent uendidit, ius quoq; incidendi nemoris pro illius fundi usu uendidisse intelligetur[d], si ex domini cōsuetudine id nemus in hoc deputatum erat, atq; id Socyno placuit. Sed & si Roma. Pontifex episcopo concedit, quæcunq; ad legatos pertinēt, ea quoq; tribuisse uidebitur, quæ speciali priuilegio legati consequuntur, ut Decius respōdit[e], & mihi placet: quoniam id beneficium tanq; fauorabile interpretatione adiuuādum est. Cæterum dubitari potest, cùm is, qui furti accusat, debeat asserere in libello, an res ablata iure pprietatis, uel quasi dominij ad se spectet: si simpliciter ad se pertinere dicat, an causam obtinere possit? Et quidam negant, propter eius uerbi incertitudinem[f]. At ipse aio: debet enī ad iuris dispositionem referri, ut de eo intelligatur, quod sustinendæ intentioni necessariū erat[g]. Illud non omittendum, id uerbum in substitutionibus commune esse, & tam ad directam q; fideicōmissariam substitutionem referri[h], idq; frequentius proditum est.

PATERFAMILIAS. Peculium lata significatione pro patrimonio omni accipitur[a]: ea quoque pecunia, quam repositam quis in subitos casus habet, peculium dicitur. Quapropter Proculus se audisse rusticos senes refert, asserentes pecuniam sine peculio fragilem esse[b]. Sed hoc sensu minimè id responsum intelligi potest. Est & peculium, de quo hîc Iurisconsultus loquitur, quod nisi his, qui in aliena potestate sunt, quæritur: & cùm extra potestatem mittuntur, amplius peculium non est[c]. In filijsfam. Profectitium dicitur, quod propter patrem habent, Aduentitium quod aliunde, Castrēse quod militibus acquiritur, Quasi castrense his qui priuilegia militū habent, quales sunt sacerdotes, & aduocati. Habent & serui peculiū, quod illis dominus administrandū permittit, unde etiam exercitoria institoriaq; actio prodita est, alioquin proprium nihil habere possunt serui[d], præterquàm si quid conniuentibus oculis domini acquirant[e], uel ex dimenso suo, uel aliunde. Iure tamen gentium nō ambigo seruum bona habere posse, quod in Hebraica Regum historia cap. IX. & cap. XVI. probatur. Vnde si paulò opulentiores essent, ad munera quoq; publica eligebātur, quod ab Aristotele lib. Politicorū IIII. cap. XV. proditum est. Nam & eo iure dominis sine legitima prole decedentibus, succedebant, ut ἐν τοῖς βιβλίοις Geneseos capite XV. habetur. Et ideo Corn. Tacitus nō multū à liberis apud Germanos differre eos tradidit. Vnde non dubito, seruum naturaliter possidere potuisse[f]: licet ciuiliter secus sit[g]. Nec mihi placet quorundam sententia, duplex ius gentium distinguentium, ut ex antiquiore serui sibi acquirerent, ex posteriore non acquirerent, sed pro nihilo reputarētur: hæc enim distinctio iure probari non potest, & lex expressim iure ciuili incapaces eos esse[h], non autem gentium dicit, mecumq; Archid. & Aret. sentiunt[i].

PAterfamiliâs peculiū habere nō potest, quēadmodū nec seruus bona.

IDEM LIB. XXVIII. AD EDICT.

Lex CLXXXIII.

TAbernæ appellatio, declarat omne utile ad habitandum ædificium, non ex eo, quòd tabulis claudatur.

TABERNAE. Taberna dicta est, quòd tabulis, ut Festus interpretatur, conficeretur, non quòd tantummodo clauderetur: omne tamen ædificium, licet tabulis nō conficiatur, uel claudatur, taberna dici potest. Et hinc apparet, argumentum ab etymologia, etiam negatiuè assumendo, non ualere. In quo articulo inextricabiliter ferè disputatum est. Sed hanc rem ego sic finire soleo: Cùm etymologia uim diffinitionis habet, quam κατ' ἀντίληψιν Victorinus appellat, argumentum

a Bal. c. ij. extra. de test.
b Doct. c. cum ad sedem. de rest. sp.
c Glos. c. fi. de elect in 6.
d Soci. l. j de reb. dub.
e consil. 128.
f Soci consi 8. col ij.
g l. si quis intētiōe de iud.
h l. licet. C. de pact.
a l. cogi. ad Treb.
b l. chorus. de leg ij.
c l. fin. C. de inoffic test.
d l. recte 3. ex qb. cau. ma.
e l. iij. de manumiß.
f l. qd' seruus. de acq. vr
g Barto l. j. in quod. de condi. ind.
h l. quod attinet j. tit. j.
i l. j. de acqui. poß.

gumentum & affirmatiuè, & negatiuè concludit: ut, donario, est doni datio: exceptio, est actionis exclusio: instrumētū, qđ instruit causam. Appellarūt autem ueteres id genus non etymologiam, sed aduerbium. Cùm uerò etymologia naturā suam seruat, argumētum affirmatiuè nō est efficax: cùm enim generalius id sit, unde fit deductio, q̃ ipsum quod deducitur[a], posita aliqua generis parte, nō sequitur, eā speciem, de qua agimus, poni: unde qui dicit, id de meo fit tuum, non ideo concludit esse mutuū. Negatiuè uerò efficax est, quia à quo remouetur genus, ab eo & quælibet species remouetur: exempli causa: Fur à ferendo, id est, contrectando dicitur: uerum erit, si dicamus, res non fuit contrectata, igitur in ea furtum factum non est[b]: & id pro regula proditum est: Quæ hanc exceptionem patitur, ut non procedat, cùm ratio inuentionis uocabuli aliud inducit. Quid enim, si quid inductum est ab eo, quod fieri deberet? Nō sequitur, si id minus fiat, nomen nō cōpetere. Tutores dicti sunt, quòd pupillum tueri debēt: Monachi, q̃ solitarij esse deberent, non consequitur, eum tutorem, qui pupillum negligit, non esse tutorem: nec assiduum in frequentibus locis, nō esse monachū. Quod & in Pontifice, & Augusto ex recentiū interpretatione dicēdum est: iandiu enim est, cū nec Pontifices ad uitam æternā nobis pontem faciūt, nec augent imperium Augusti. Quid item, si ab eo, quod olim & frequentius obseruabaī, nomen deductum sit? ut nuptiæ, quòd in his solerent obnubi capita[c]: tametsi non obnubantur hodie mulieres, sunt tamen nuptiæ. Sic taberna prius dicta, qđ ex tabulis fieret, unde etiam si alio modo cōficiatur, nihilominus seruat nomen. Sic monasterium nomen retinet, etiam si à monachis derelictum sit[d]. Putarem tamen in dubijs propius esse, ut arbitremur, ab eo, quod de substantia in præsentiarum sit[e], fieri deriuationem, q̃ ab eo, quod esse deberet, uel olim fuerit. Et ideo consequēs erit: Caret molis, ergo nō est molēdinū, ut Baldus scripsit[f]. Item: Nō inuenitur in bonis pupilli, ergo in inuentario describendum nō est[g], ut Bartolus existimauit, & hæc in etymologia procedunt, quam ueriloquium Cicero appellat. In allusione uerò aliud est: hæc enim nec ad substantiam rei, nec ad deriuationem omnino respicit, sed ad solius uocis similitudinem refertur: ut possessio quasi positio magistri quòd monstrent, furtum quasi furuum, testamentum testatio mentis, sacellum sacra cella, interdictum inter duos dictum: uera ẽm possessionis etymologia est, à sedibus: magistri, quòd curam magis cæteris præstare debeat: furis à Græco φῶρ, quæ uox ἀπὸ τοῦ φέρειν, id est, auferendo, cōtrectandoq́; deducitur: testamenti sacelli'que à simplici testatione, & sacro: interdicti, quasi interim dicti, ut suprà ostendimus. Vnde consequens est, ut cùm allusio ad similitudinem uocum solum referatur, argumentum ab ea non sit iustum, nisi similitudini nominis similitudo quoque rationis accedat. Damnantur plerisque huiusmodi allusiones, ut à Donato, Fabio'que Quintilia. libro I. Sed & Hieronymus quadam epistola interpretem Lucæ damnat, qui alludit in uerbis, friget in sensu. Videtur allusio esse, quam Græci, ut Martianus inquit, παρήχησιν uocant, uel παρονομασίαν, id est, adnominationem.

PAVL. LIB. XXVIII.

Lex CLXXXIIII.

INde tabernacula, & cōtubernales[a], dicti sunt.

VLP. LIB. XXVIII. AD EDICT.

Lex CLXXXV.

INstructam autem tabernam sic accipimus, quæ & rebus & hominibus ad negotiationem parata constat.

INDE A. ¶ Contubernales. Aedificia antiquorum solis tabulis constabant, claudebanturq́; unde taberna generaliter potest accipi pro omni habitatiōe, & tabernaculo. Inde & contubernales, qui simul habitāt. Vsus tamen posteriorum obtinuit, ut tabernā simpliciter dicamus, in qua merces uenduntur. Sicq́; Catullus dixisse uidetur: Salax taberna uosq́; contubernales. A` pileatis nona fratribus pila. Sic & M. Cicero tabernarios accepit pro his, qui negotiationes in tabernis faciunt, dum inquit, Opifices, & tabernarios, atq́; illam omnem fecem ciuitatis, quid est negotij concitare? Addit Nonius Marcellus, tempestate sua tabernas appellari solitas uinarias, quod & uulgò nunc obtinet. In re militari contubernales[a] dicuntur, qui in ijsdem tabernaculis seu tentorijs militant. Hinc & contubernium. Sanè quod in Quiritibus matrimonium est, in seruis contubernium quandoq́; appellatur[b].

INSTRVCTAM. Qui tabernā uēdit, uel etiā legat, de loco ipso intellexisse uideī[a], nō de instrumēto uel mercibus: qui uerò pignerat[b], etiā merces pignerasse intelligitur: nullū enim inde detrimētum debitori afferī, cū nō ideo plus debeat. Ideóq; si qs de taberna pannaria

a l. si quid. §. inter. de leg. iij.
b l. j. de acqui. poss.
c Instit. de pa. pot. in prin.
d c. cum dilectus. de cōsu.
e Abb. c. j. in fi. de iudi.
f Bald. c. j. § si quid. de contr. in uest.
g l. tutor. de adm. tut.

a l. rem §. j. cō mod.
b l. liberorum. § eo.
a l. qui tabernas. de contrah. emp.
b l. qui tabernam. de pig.

pannaria seu pannorum cõtrahat[c]: uidentur enim merces causa demonstrationis adiectæ. Quòd si tabernam cum instrumẽto dicit, non contineri institores Paulus respondit[d]: sunt enim illi negotiationis ipsius, non autem loci instrumẽta: unde tabernæ Cauponiæ instrumento legato, loci tãtum instrumenta præstabuntur, ut doliaria uasa, uectiones, ancones, calices, trullæ, quę circa ahenum solent ttarici, congiaria, sextaria: nec obstat, quòd instructam tabernã hîc Vlpianus appellet, quæ nõ solum rebus, sed etiam hominibus ad negotiationem parata est: quia quamuis taberna hominibus instructa dici posit[e], non tamen institores ipsi tabernæ instrumenta propriè sunt, nisi cum tabernam pro uniuersitate iurium ipsius negotiationis, non autem simpliciter pro loco accipere nos constat: de cæteris igitur seruis accipiẽdum hîc est, cum eiusmodi est negotiationis genus, ut sine operis non consistat[f].

c Bart. l. cũ pater. § mẽsæ. de leg. ij.
d l. taberne. de fund. instr.
e l librorum. §. sed si biblioth. de lega. iij.
f l. cum queritur. de fund. instr.

IDEM.
Lex CLXXXVI.

COmmendare nihil aliud est, quàm deponere.

IDEM LIB. XXX.
Lex CLXXXVII.

VErbum, exactæ pecuniæ, nõ solũ ad solutionẽ referendũ est, uerũ etiam ad delegationem.

IDEM LIB. XXIII. AD EDICTVM.
Lex CLXXXVIII.

HAbere duobus modis dicitur, altero iure dominij, altero obtinere sine interpellatiõe id quod

COMMENDARE. Commendare uarijs modis in iure accipitur: Commendamus amicum, quem laudibus, ut charior alicui sit, prosequimur: Commẽdamus rem, quam deponimus: unde qui centum tibi cõmendat, usuras exigere non potest: id enim notissimos depositi terminos excederet: Cõmendat[a] & Roma. Pontifex sacerdotia, cum administratorem generalem alicuius opulenti templi aliquem constituit, censeturq́ is liberam habere procurationem, modo nimirũ reperto, quo citra ius irreuocabilis tituli ex sacrorum fructibus οἱ ἐλεμοσύνοι luxuriarentur: Commendat etiam qui custodiam mandat. Sanè uerbis generalibus facta commendatio[b] nõ obligat[c]: & testator qui libertũ suum hæredi commendat, non ideo alimenta legasse existimatur. Sed & si Seium tibi commendem, iubeamq́ ei plenam fidẽ adhiberi, nõ tamen meo periculo illi credes, cũ aliquid persuadere tibi uoluerit[d], quod ad suam utilitatem uel honorem pertineat, ut si se constitutum à me procuratorem dicat.

a c. nemo. de elect.
b Barto. l. lucius. de fideiuss.
c l. fideicom §. j. de lega iij.
d l. fin C. quod cum eo.

VERBVM EXACTAE. Exigere uarie accipitur, exigit qui extrà agit, id est expellit: inde exacti reges urbe Roma Põponio[a]. Exigit qui requirit, qui perficit, qui iniustè petit[b]. Sed stricta significatione propriè exegisse dicitur[c], qui id recepit, quod instituta actione petebat, unde exigere ab inuito accipitur. Iuriscõsultus tamẽ latius id uerbum patere existimauit, & exactam pecuniã intelligit, quæ persoluta est: siue enim uolẽs, siue inuitus debitor dederit, nõ est dubium dici eum soluisse. Sed & exegisse dicitur, cui per delegationem satisfactũ est, cum delegationem uicem solutionis habere receptũ sit[d]: hincq́ arbitror in dubijs hunc sensum admittẽdum esse, ut exegisse dicamus, etiam quod sponte debitor obtulit, cũ alioquin inuitum potuissemus cogere: unde qui procurator ad exigendum cõstitutus est, etiam pręsente domino uoluntariam solutionem recipere poterit[e], idq́ crebrius probatũ est. Sed an mulier, cui usufructus à marito legatus est, donec dotem non exegerit, si alteri actiones cedat, legato excluderur[f]? Et non excludi uerius est, qui enim cedit, non ideo exigit, quòd si cessionarius ipse exegerit, putauerim usumfructum amplius non deberi: non enim à testatore hæredem intantum uoluisse grauari credẽdum est: atqui ideo usumfructum legauit, quia interim dotem hæres posidebat. Sibi igitur imputet mulier, ex cuius facto conditio deficit[g].

a l. ij. de origi. iur.
b x. q. ij. quia. Arch.
c l fideicõ. §. si rem. de lega. iij.
d l. quãuis. §. interdum. ad Vell.
e l. non solum. solu. matri.
f Barto. authẽ. quod locũ. in fi. C. si mul. sec. nup.
g l. qui per alium. j. tutu. j. Barto. l. amplius in fine rẽ rat hab.

HABERE. Habere generale uerbum, quod & ad ius dominij, & ad possessionem refertur: qui etiam de facto detinet, ut seruus, habere dicitur[a]. Cornelius Fronto, in libro quem De uerborum differentijs scripsit: Habere, inquit, potest etiam fur, nequam: posidet nemo, nisi qui aut relictæ, aut donatę, aut emptæ rei dominus est: ita in habente onus, in posidente usus est. Quibus uerbis à iure antiquo proditam differentiam declarare uidetur, non autem id iuris quod hodie receptum est[b]. Solebant autem in uenditionibus emptori promitti habere licere, quæ uerba cum ex se duplicẽ habeant intellectum, in hoc contractu alterum tantummodo recipiunt, ut uidelicet emptori liceat sine interpellatione obtinere: in eo enim contractu de iure dominij actum nõ uidetur[c]: quoniam uerior est eorum sententia, qui non teneri ad dominij translationem uenditorem existimauerũt, & ideo tradẽdo liberari, quod & Iurisconsultus hic sentit[d], & nos quãdoq́ dispu

a l. stipu. ista. §. hi qui. de uerbo. oblig.
b 3 eod. l. quæstio.
c l. si in. de cõt. emp.
d l. si stipu. de usur.

quis emerit. ¶ Cautum intelligitur, siue personis, siue rebus cautum sit.

IDEM LI. XXXIIII.
Lex CLXXXIX.

FAcere nō oportere, & hanc significationē habet, ut abstineat quis ab eo facto, quod cōtra conuentionem fieret, & curare ne fiat.

IDEM LIB. XXXIIII. AD EDICT.
Lex CXC.

PRouinciales eos accipe debemus, qui in prouincia domicilium habent, nō eos, q ex prouincia oriundi sunt.

disputando demonstrauimus[e], licet in cōtrariam partem frequentius itum sit. Sanè hæc stipulatio, habere licere, diuisionem non recipit[f]: accedit enim contractui uēditionis, qui pro parte ualere non debet: unde si rei diuiduç accederet, aliud dicendum esset, quod pleriq; probant[g].

¶ §. CAVTVM. Siue fideiussores quis dederit, siue pignora, cautū dicitur: uerbū enim cauere, idem significat, quod securū facere. Is autem securus est, cui uel pignore, uel fideiussione consultū est. Et ideo quoties lex ea causa caueri postulat, quòd securiorem reddere creditorē uelit, existimarem simplicem stipulationem nō sufficere: si uerò eum, quem adhuc debitorem esse non cōstat, cauere uelit, secus est: quoniam Iustinianus sanxit[h] cautionis nomine, uel ἀσφαλείας (ita enim ille scripsit, licet in uulgatis codicibus Græca uox, quæ securitatem significat, desiciat) nudam promissionem significari. Satis quippe illi cautum dicitur, qui per stipulationem iuri suo consuluit. Quòd si is debitor pauper suspectus'ue sit, sola stipulatio nō sufficeret[i]: non enim securus creditor esset: qua de re superius[k] à nobis latius disputatum est.

FACERE. Promisit aliquis non facere[a], quominus domo mihi locata frui possim: habent ea uerba duplicem significationem. Altera est, ut abstineat ab omni facto, per qd' usus meus impediretur. Altera est, ut etiam curet, ne à quouis alio impediatur: & hîc ex uulgari scriptura sensus elicitur. Alij tamen codices, facere oportere, absque negatione scriptum habent: qua ex lectione colligitur, facti appellatione, etiam ne fiat contineri. In quo tractatu sic distinguendum opinor: aut facta accipimus, quatenus ab his, quæ iuris sunt differunt, & propriè obligationem, ne quid fiat, facti esse dicemus: cum enim in dando non consistat, consequens est, ut facti sit[b]. Aut in naturalem sensum id uerbum accipimus, & qui non facit, propriè facere non dicitur: quapropter lex perduellionis, quæ eos insequitur, qui aduersus principis personam aliquid faciunt, in eo locum sibi nō uendicabit[c], qui conspirationem sciens, non reuelat, idq; receptius est: punietur enim mitius: & hoc ex proprio sensu dicendum est: nam ex interpretatione legis aliquando ultra uim uerbi aliud respondemus. Vnde fraudem facere creditoribus intelligitur, qui seruitutes per negligētiam amittit, uel rem pro derelicto habet[d]. Cæterum cum in lege de eo fit mentio, qui contrà facit, obseruabimus qualis sit iussio: si enim affirmatiua est, qui negligit, aduersus eam facere dicitur[e]: rursus si prohibitiua, ne quid fiat, sit, aduersus eam negligendo non facimus, sed faciendo tantū. Hincq; apparet, si à testatore ei hæredi pœna constituatur, qui aliqua in re aduersus testamentum fecerit, pœnam committi, si legata soluere hæres neglexerit, idq; indubitati iuris opinor, tametsi quidam aliter existimauerint[f].

PROVINCIALES. Vario modo uidetur accipi prouincialem posse, & qui origine incolatuq; ex prouincia est, is omnino absq; ulla dubitatione prouincialis est: sed & qui in prouincia domicilium habent id nominis sortiuntur. Hinc Apollonius Rhodius dictus est, quamuis patria Alexandrinus esset, ut Suidas scribit. Agripinenses quoq; apud Cornel. Tacitum libro XX. deductis, inquiunt, olim alienigenis, & nobiscum per connubia sociatis, qui'que mox prouenere hæc patria est: ut minime dubitari oporteat, ex iure domicilij patriam acquiri, & id propriè, licet aliqui dissentiant. Qui uerò in prouincia orti sunt, & alibi domicilium habent, sentit Iurisconsultus ex recentiorum sententia non esse prouinciales: quod interpretatur Iac. Oldra. Alberic. ex communi loquendi usu. Sed ipse prouinciales esse magis sentio, ne minus nanuitas, quàm domicilium possit: deceptiq; in eo sunt interpretes, quòd oriundum, existimauerunt idem significare quod ortum, cum suprà ex Latinis autoribus docuerimus, oriundum, dici respectu originis maiorum suorum, non respectu suæ. Quamuis igitur originem patris filius sequatur[a], non tamen eius patriæ nomine censetur, cum aliò pater habitatum concessit, & liberos sustulit, & ita nostræ opinioni respōsi huius uerba non obstabunt. Accursius, Bartolusq; dictionem duntaxat in uerbis Iurisconsul

e l.j. C. de eo quod inter.
f l. cum ex causa de uerbo. obliga.
g l.iij §. de uerb. obliga.
h l. sancimus. C. de uerbo. signific.
i l. pen. de peti. hæred.
k l. satisdationis.
a l. si fundus. loca.
b l. ij. §. de uerbo. obliga.
c l. j. & ij. ad leg. pompo.
d l. iiij § quæ in frau. cred.
e l si quis maior. C. de transact.
f Alexā l. ubi. §. qui id qd'. de uerb. ob.
a l. assumptio. ad municip.

consulti subaudiunt, quam & aliqui ipsi contextui inseruerunt, nec exemplo caret, ut ita subaudiamus, quòd à nobis suprà demonstratum est[b]. Et ex his infertur, appellatione Florentinorum, non solum eos contineri, qui Florētiæ originarij incolæq; sunt, sed etiam qui altero tantum iure nitūtur. Recipit tamē id ex materiæ qualitate aliquam restrictionem. Finge concessum aduersus Florentinos ius prænsiōis (Clarigationē ueteres dixere) iniquū esset eos, qui Florentiæ non habitant, nec munera subeunt, comprændi, tametsi inde orti proponantur[c]: cum enim Reipublicæ munera ibi non subeant, non debent in eas pœnas incidere, quæ propter Reipublicæ delictum irrogātur, quales sunt huiusmodi prænsiones, manuumq; iniectiones. Sed an idem est, siue prouincialē dicamus, siue eum qui de prouincia sit[d]: & idem esse communiter traditum est, nisi quòd illa uerba de prouincia, aliquanto magis ad originē, quàm ad domicilium referuntur[e].

b in .l. anniculus. §. eo.
c Alex. in rub. sol. mat.
d c. j. de spons.
e l. j. in fine de tuto. & cur. dat.

PAVL. LIB. XXXV.
Lex CXCI.

INter diuortiū & repudiū hoc inter est, quòd repudiari etiā futurū matrimoniū potest: non rectè aūt sponsa diuertisse dicitur, quòd diuortium ex eo dictū est, quòd ī diuersas partes eunt, q̄ discedūt.

INTER DIVORTIVM. Repudiare generale uerbum est, quod propriè ad ius quærendum refertur: quæsita enim propriè non repudiantur, atque hinc dicimus hereditatem delatam repudiari. Hinc etiam Repudium dicitur, cum futuri matrimonij sponsalia dirimuntur. Diuortium uerò non nisi inter coniuges est[a]: quamuis pinguiore Mineruа putem etiam de sponsis dici posse. Qua ratione & P. Vergilius diuortia aquarū dixit, nec etymologia omnino repugnaret, cum etiam discedant sponsi, in diuersasq; eant partes. Non diffiteor tamen ἐμφατικωτέρως in cōiugibus dici: cum enim coniuncti prius fuerint, misso repudio, uere in diuersas partes eunt. Est & apud Vlpianum[b] fribusculum dictio à me nusquam alibi lecta, cum propter iram subitariam coniuges recedunt, non tamen diuortūt, sed cessante fribusculo, & quiescente ira, reuertuntur.

a l. inter stu prū §. j. 3. c
b l. cum hic. §. si diuortiū. de do. m. uir.

IDEM LI. XXXVIII. AD EDICTVM.
Lex CXCII.

HAec adiectio, pluris'ue, nō infinitam pecuniā continet, sed modicam duntaxat. Adiectio hæc solidorum X. pluris'ue, ad minusculam summam refertur.

HAEC ADIECTIO. Hæc adiectio, pluris'ue, quæ solet numero certo adijci, ad modicam summam refertur: quod & dicendum est, cum quis plus minus dicit[a], quā clausulam duabus notis P. M. antiqui scribere solebant. Hincq; argumentari possumus, eum qui ueræ æstimationis nescius fundum centum aureis uendat, & si plus ualet, illud reliquum donare se asserit, non intelligi donasse, nisi cum aliquid modicū plus ualet[b]. Quapropter si multo pluris res uendita ualeat, poterit contractus rescindi. Sed & si me ultra iusti pretij dimidium deceptum, uel rem eius pretij, quod accepi, duplo plurisq; ualere ꝓbauero, contractus rescindetur: quoniā quicquid illud est, qđ dimidium excedit, tametsi modicum & incertum, sufficit, ut contractus rescindatur[c]. Qua ratione in interdicto retinendæ, si cæteris probationibus paribus, alter litigantium se tanto tempore, quanto aduersarius intēdit, possedisse, plusq; probauerit, obtinere debebit: sufficit enim etiam tempus incertum, ut longiore possessione usus uideatur, & ex eo aduersarium superet[d]. In testimonijs uerò hæc adiectio nullius est effectus[e], quoties de certa quantitate affirmare testes debent: si enim incertum afferunt, pro superuacuo habetur: quoniam probationes necessariò concludere debent[f]: idq; crebrius receptum est, nisi testem iudex rursus interroget, ut certius testimonium perhibeat, & de quanta summa senserit, declaret[g]. Et hæc non solum in hac dictione obseruanda sunt, sed etiam in præpositionibus, ultra, citra, circiter, penè locum sibi uendicant, & si quæ aliæ similes, quæ tamen ex subiecta materia aliter atq; aliter accipiūtur[h]. Vnde in his cùm certa significatio afferri non possit, arbitrio iudicis erit deferēdum[i], cuius partes etiam in eo uersabūtur, ut constituat, quæ minuscula summa sit, quandoquidem in iure pro modica summa quandoque duo aurei accipiuntur[k], quandoque quarta pars eius de quo agitur[l], quandoque quod intra sextam est, ut cum ab arbitro nos læsos dicimus[m]: quandoq; quod minus centum aureis est: huiusmodiq; lites ideo breuiores sunt[n]: quandoque quod X. libras non excedit[o]. Ex qualitate igitur personarum ius dicentis religio, quid constituendum sit, discernet: nam & pau

a l. publica. in si dep.
b Barto. in. l. si qs cū alter. de uerbo. ob.
c l. ij. C. de rescin. uendi.
d ea. licet causam. de prob.
e 1af. l. & si post. si quis caut.
f c. in præsentia. de prob
g § illud. in auth. de test.
h uj. q. 7. qui fine.
i l. j 3 de iure delibe.
k l. idem 3. de dolo.
l l. si qs ī fuo. j. de inof te.
m l. societatem. §. arbitrorū. ubi Bart. 3. pro soc.
n Bar. in auth. nisi. c. de sen ten. pas.
o l. sed & si. §. j. 3. de iudic.

& pauperi uiro maximum erit, quod locuple ti & assiduo modicum. Sanè in antiquis quibusdam codicibus aliter, quàm in uulgatis responsi huius uerba concepta sunt, hoc scilicet modo: Hæc adiectio pluris'ue, non infinitam pecuniam continet, sed modicam, ut taxatio hæc solidorū decem, pluris'ue, ad minutulam summam refertur.

IDEM LIBRO I.
Lex CXCIII.

HAec uerba, quāti eam rem apparet esse, non ad id quod interest, sed ad rei æstimationem referuntur.

HAEC uerba, quanti. Verbum esse ad ueritatē refertur: unde si Prętor quāti ea res sit, actionē det, de ea quātitate, quæ uerā æstimationē complectatur, intelligemus, non autem de eo quod prætereà interest: & cum de re danda agitur, facillimè cognoscitur, quanti ea res sit: sed cū ideo datur actio, quia aliter quàm debeat, fiat, difficilius ratio initur: quoniam pleraq; facta in promptu æstimari nequeunt, & ideo consultius tunc est, certam pœnam comprændere, quod in prætorijs stipulationibus obser-
l. si. de præto. stip. uandū Venuleius inqt, alioqui ex qualitate
nego tij discernemus, quāti æstimario ducen-
l. j. in fi. si qs ius dic. da sit. Finge iusdicenti me non paruisse, in eo cōdemnabor, quòd habita ratione iudicis & mea æquum uidebitur, ut quò grauior & dignior est iudex, uel contemptus iniquior, eò grauius, & in maiorē quātitatem puniar: non autem eius quod interest, tali casu ratio ducetur. Tripliciter autem nostra interest, singulariter, cōmuniter, & ex conuentione, quæ qui apertius dignoscere uelit, is eum librū legat, quem de eo, quod interest, inscripsi, nec ulterius hoc in responso à nobis elucubrandum est, cum in eiusdem argumēti lege suprà explicata sint, quæ ad rem pertinere uisa sunt.

VLPIANVS LIB. XLIIII. AD EDICTVM.
Lex CXCIIII.

INter donū & munus hoc interest, quod inter genus & speciem: nam genus esse donū Labeo ait, uel à dando, uel à donando dictum: munus speciē: nam munus esse donum cum causa: utputa natalitium, nuptiarum.

INTER DONVM. Quid inter munus & donum interesset, non Iurisconsulti tantum, sed & Grammatici plerunq; dubitauere, alijs opinantibus dona ad deos pertinere, ut Seruio & Donato: alijs ad homines etiam quibus à potentiore donatur, ut cùm pauperibus diuites, Imperator militibus donat, qđ Corn. Frontoni placuit, sed uerior est Iurisconsultorum interpretatio, ut donum latiore significatione accipiatur, quàm munus: esse enim munus quod ex necessitate officij, iusta'ue aliqua causa prestatur, ut cùm patrono donatur, qui nuptias cōtraxerit, uel qui filiū sustulerit. Terent. in Phorm. Nam herilem filium eius duxisse audio uxorē, ei credo munus hoc corraditur. Et rursus: Porrò autem ferietur alio munere, ubi hera pepererit: Porrò alio autem, ubi erit puero natalis dies. Erat enī hæc ueterum consuetudo: unde & ΣΩΤΗΡΙ nostro recēs nato, Magi reges aurū, tus, mirrham obtulerunt. Suntq; hæc munera quæ nuptiarum & natalitia hîc dicuntur, Græcis ἐπαύλια, & γενεθλίδια. Apud eos enī uarijs ex causis, uaria munerum nomina habētur, ob inuentionem εὕρετρον, ob redemptionem rei
amissæ[a] λύτρον, ob nuntium μήνυτρον, ob uictoriā νικητήριον, ob certamen ἔπαθλον, ei qui nos duxerit ἡγεμόσυνον, q sono demulserit πιθαύλιον, qui nutriuerit θρεπτήριον, uel τρόφημα, qui medium se uel interpretem pro nobis gesserit[b], ἑρμηνευτικὸν, qui rem mihi meā attulerit φόρετρον. Arbitror & φυτίον dici posse emphyteoticam pensionem, seu mercedem meliorationis quæ pro plantis pēditur, unde uulgus corrupte Fictum dicit, ut quod in prædijs urbanis est ἐνοίκιον, in rusticis sit φυτίον, uideturq; utrunq; Latinè dici posse Colonarium. Est & Cœnacularium Vlpiano[c], pro pensione quam inquilini pro conducto cœnaculo soluunt. Cœnaticum uerò Sportulam significat, quam cœnæ nomine extorquebant à prouincialibus milites. Sed & quæ medico præmia præstantur, Soteria, uel Iatrea dicuntur: quæ præceptori, Didactra, uel Didascalia, Latinè Minerualia: quæ artifici, Epichera: aliquid ferēti, Comistra: benefico, Charisteria: quo exemplo & Latini, quod iudicibus datur, Sportulas uocant: quod Iurisconsultis, Honorarium: quod militibus, Stipēdium: quandoq; & Solatium, Græci & obsonium dicunt, Lucæ in euangelio, unde & Iselasticorū obsonia Plinio x. in epist. quod extra ordinem exercitui, Donatiuum: plebi, Congiarium: quod Reipublicæ pro solo occupato, Solarium[d]: quod magistratui pro supellectile, cæterisq; ad commeādum necessarijs, Vasarium: quod ubi cōmeauerit, pro premio gesti honoris, Salarium: quod nutricibus in mercedē, Nutritiū: quod nautis, Naulū: quod præconi, Prçconium, Plauto in Menæc. quod aduocatis, uel

a l. si fsus §. pleriq;. de furt.
b l. fina §. de proxen.
c l. solutū. in fi. de pig act.
d § ne quid in loco pub.

uel amicis, Strena: quod principi in nouæ dignitatis honorem, Coronariū: quod commētariensi ob diligentis custodię significationē, Carceraticum[e]: quod Reipublicæ ob cloacarum purgationē, Cloacarium: quod absenti ut alere se posit, Viaticum: quod ut quis singulis diebus se alat, Diarium: quod ꝓ calceis impenditur, Calciarium: pro uestitu, Vestiariū: idq́ genus similia. Est & Xeniū proprie munus, quod hospitibus datur, sed in iure ꝓ munusculis accipitur quę iudicibus solent ad eorum gratiam aucupandam mitti[f], de quo extat prouerbiū, οὔτε πάντα, οὔτε πάντη, οὔτε παρὰ πάντων.

e l. pen. de bo. dam.

f l. solēt. § pe. de offic. proconsu.

IDEM LIB. XLVI.
Lex CXCV.

PRonuntiatio sermonis ī sexu masculino, ad utrunq́ sexum plerunq́ porrigitur. ¶ Familię appellatio[a] qualiter accipiatur, uideamus: & quidē uarie accepta est: nam et in res, & in personas diducitur[b]. In res, utputa in lege XII. tabularū his uerbis: Agnatus proximus familiā[c] habeto. Ad personas autē refertur familiæ significatio ita, cū de patrono & liberto loquitꝰ lex, ex ea familia[d], & ex ea

Testatur Plinius Cæcilius quadam epistola in causis dicēdis se omni dono, munere, xenijs abstinuisse, quæ uerba à Iureconsulti nostri distinctione nō dissidēt. Xenicon uerò apud Aristopha. pro militari nutritiuo accipitur, quod Corinthij aduenis militibus pendebāt. Laurentius tamen Valla etiā cum causa donum dici existimauit, Iurisc ōsultosq́; insectatur, quòd pugnantia simul scripsisse uideantur, sed hanc ego litem infrà dirimam. Quòd autem hîc dicitur, interesse inter hæc uerba, hoc quod inter genus & speciem: non aliud significat, quàm sicut latior est generis quàm speciei significatio, ita esse latiorē doni notationem quā muneris: nec enim proprie donū genus est. Similiter et alibi scriptū est, Plebs à populo differt, quod species a genere, quòd uidelicet latius populi nomen pertineat[g].

g l. plebs. inst. de iu. na

PRONVNTIATIO. Sub masculino nomine cōtineri fœmininum, nō ex proprietate sermonis est, sed ex extensione, quod uerbum, porrigitur, hîc ostendit: quia tamen extensio hæc communi usu recepta est[a], in quacunq́ ferè materia regula hæc obseruabitur, nisi cum aliam loquentis intētionem esse apparebit, ut quia diuersa ratio diuersum ius suadeat: quapropter si filij exulum lege lata extra urbem expellendi sunt, de filiabus actū non uidebitur: propter enim sexus imbecillitatem, ab eis nihil periculi imminet[b], qua de re à nobis latius suprà tractatum est[c].

a Bal. c. ad audientiam. de rescrip.

b Bald. l. quæcunque de ser. fugi.

c l. 1. 1.

a ¶ §. FAMILIAE. Familia ad res & personas refertur: cum de personis intelligitur, quinq́ modis potest accipi. Primo, ut certas personas, puta libertum contineat. Secundo, ut corpus quoddam, cuius caput iure ꝓprio membra subiecta habet, ut filiorū, nepotum, pronepotumq́ soboles, qui in patrisfamiliâs potestate sunt. Tertio, corpus in quo nō præminet alicuius potestas, sed cōmuni omnes iure utuntur, ut agnati inter se. Quarto, seruientiū turba, qui uetustissimus huius uocis significatus est: antiqui enim famuli, seruum dicebāt, unde famulari uerbum, à quo familia. Quinto, nec ad ius proprium, nec ad cōmune, neq́ ad seruos refertur, sed ad originem, & memoriam: ut cum dicimus, Hic est ex Iulia familia, id est, originem à Iulio traxit.

b ¶ DIDVCITVR, diuiditur.

c ¶ FAMILIAM. Id est, hæreditatem. Cicero ad Heren. libro Rhetoricorum primo cap. XXVI. uerba legis XII. tabularꝫ sic cōcipit: Paterfamilias uti sup familia pecunia'ue sua legauerit, ita ius esto: si intestatus moritur, familia pecuniaq́; eius agnatorum gentiliumq́; esto. Sed quomodo dignoscimus de rebus, an personis actum sit? Et proditū est, cum familiæ relinquitur, de personis actum censeri[d]: cū à testatore de familia disponitur, tunc de rebus agi. Nec enim possumus tunc de personis intelligere, quæ cum liberæ sint, ad nullius dispositionem pertinent. Ego arbitror, & cum de familia disponitur, de famulitio seruorum'ue choro actū uideri: obsoleuit enim ex cōmuni usu illa, quæ in XII. tabulis est significatio: quapropter de ea in dubio accipiendum nō est, nisi cum aliqua nos in hoc coniectura adigit, ut quia testator rogat hæredem, ut familiam suam restituat: si enim de seruitio intelligeretur, non erat opus hæredē rogare in eo, quod directe legari potuit[e].

d Barto. l. fin. C. eo.

e l. nā quod in fi. ad Treb.

d ¶ EX EA FAMILIA. Accursius uerba legis sic adscribit. Ex ea familia in eam patroni familiam liberti bona ueniant. Intelligitq́; de bonorum possessione, quæ patrono in liberti bonis datur[f]: qui sensus non quadrat, quoniam huiusmodi bonorum possessio ex edicto prætoris descendit: at hîc de duodecim tabularum lege agitur. Ipse igitur aliter sentio, & opinor uerba legis hæc fuisse: Ex ea familia, unde Titius missus manu est, in eam

f §. quinto. inst. de bono. poss.

inquit, in eam familiam: & hic de singularibus personis legẽ loqui constat. Familiæ appellatio referẽ & ad corporis cuiusdã significationẽ, qđ aut iure ꝓprio ipsorum, aut cõi uniuersę cognatiõis cõtinetur. Iure eñ ꝓprio[e] familiã dicimus plures ꝑsonas, quę sunt sub unius potestate, aut natura, aut iure subiectæ: utputa patremfamiliâs matrẽfa.[f] filiũfam. filiãfa. quiq; deinceps uicẽ illorum sequũtur, ut nepotes, & neptes[g], & deĩceps. Pater autẽ fam. appellatur, qui in domo[h] dominium[i] habet, recteq; hoc nomine appellatur, ꝗuis filiũ nõ habeat: nõ enim solam personã eius, sed & ius[k] demonstramus. Deniq; & pupillum patremfam. appellamus: & cum paterfa. moritur, quotquot[l] capitaei subiecta fuerũt, singulas familias incipiũt habere: singuli enim patrumfamil. nomen subeũt. Idemq; eueniet ĩ eo, q emancipatus[m] est: nam & hic sui iuris effectus, ꝓpriã familiã habet. Cõmuni iure familiã dicimus omniũ agnatorũ[n]:

in eam familiam adscribatur. Liberti enim nomine, seu, ut ita loquar, parentela patroni censebantur, ut in Dispunctionibus docuimus, accipiturque tunc familia pro singularibus ipsorum personis: nec enim communia cum cæteris cognationis iura habẽt, nec aut serui, aut domus habitatores sunt: meritò igitur hæc significatio à ceteris distinguenda fuit.

c ¶ IVRE proprio. Personę subiectę natura sunt, id est, æquitate naturali, uxor marito, gener, nurusq; socero, deniq; quilibet familiaris domino. Filij uerò & nepotes, cæteriq; deinceps, qui in potestate sunt, etiam iure ciuili subijciuntur[g].

f ¶ MATREMfam. Videtur hîc probari, uxorẽ in familia uiri esse[h]: habet enim maritus dominium, id est, quandam pręminentiam in illã. Quapropter legato facto familiæ, etiam uxor admittetur[i]: quod & in uidua obseruãdum est: iuris enim interpretatiõe adhuc in matrimonio esse existimatur. In odiosis tamẽ fortè aliud obseruãdum esset. Et ideo si quis in exilium cũ familia mittatur, uxor ea lege non tenebitur, idq; Oldradus, & Albericus probant.

g ¶ NEPTES & deinceps. Hîc constat familiæ appellationem ultra quartum gradum in descendentibus intelligi: in prohibitione autem alienationis hæredi facta, ut res in familia perpetuò remaneant[k], Iustinianus sanxit, ultra quartum gradum descendentium prohibitionem non extendi, cuius rationem alij uiderint. Illud constat, in fideicommisso familiæ usque ad decimum gradum agnatos admitti: quoniam gradatim, instar successionis, quæ ab intestato defertur, uocantur: in fideicommisso uerò quod duobus antiquioribus de domo relictum sit, cum non sanguinis coniunctio, sed solum familiæ nomen in testatoris consideratione fuisse uideatur, etiam decimi gradus ulteriores non excludi, quidam senserunt[l].

h ¶ DOMO. Quandoq; tamẽ domus pro familia accipitur, idq; præsertim in uulgari sermone: uideturq; μετωνυμικῶς continens pro contento poni[m]: quapropter ꝓpriè de his, qui unà habitant, intelligitur[n].

i ¶ DOMINIVM, Id est, præminentiã. Alioqui alio sensu dominiũ est ius perfectè disponẽdi de re sua corporali[o]. Sanè qui solo huiusmodi præminentię iure etiam principibus subsunt, in eos delinquẽdo, perduellionis crimine nõ notantur[p].

k ¶ SED & ius. Vt quis paterfamiliâs dicatur, satis est, ut familiæ suæ dominus sit: quoniã hæc uox non solum in eis locum habet, qui uere patres sunt, filiosq; habẽt, sed etiã in eis qui sine prole sunt, dum iura in domo sua habeant, quæ cæteri patresfamiliâs.

l ¶ QVOTQVOT capita. De suis hęredibus intelligendum, quia qui in aliorum potestate recidunt, familias non habent.

m ¶ EMANCIPATVS. Extra patris familiã emancipati sunt, ut hîc traditur, alioqui propriã familiam nõ haberẽt: quod hoc iure maxime procedit, quo emancipati agnationẽ nõ seruant[q]: sed cũ hodie instar suorũ redacti sint[r], putauerim in fauorabilibus eos contineri, siue de familia lex uerba faciat, siue de agnatione[s]. Quod in legibus quoq; municipalibus obseruãdũ esse arbitror, ꝗbus agnati masculi cæteros excludunt: non enim in his uinculum patriæ potestatis in animaduersione est, sed id solum, quòd cognomen familiæ, eiusq; insignia seruent[t]: quod etiam emancipatis conuenit, licet alijs aliter uisum sit[u].

n ¶ AGNATORVM. Accipitur ergo familia etiam pro agnatiõe, quod dubium esse non

g l. in suis de libe. & post.
h l. quicunq;. C. de re mil
i d. l. fina.
k in authen. de rest. fideicõ.
l Deci 321. in fine.
m l. pe. de test.
n l. cum unus. de ali. leg.
o Bar. l. si quis ui §. differẽtia. de acq.
p Cle. pastoralis. §. deniq; de re iudi.
q l. tutelas. de cap dimi.
r l. meminimus. C. de leg hæred.
s d. l. fi. & l. q se patris. C. unde lib.
t Bal. in l. fi. C de emãc lib.
u Dec. cõsi. 13.

non debet: cùm huius uocabuli significationem, Iustinianus in cognatis quoque, cæterisq́ propinquis acceperit, quod ideo esse ab eo constitutum arbitror, quoniam agnatis cognatos æquales in successionibus fecerat. Cum igitur familiæ testator relinquit, qui proximiores in gradu tempore testamẽti, uel mortis erãt, admittendi sunt[x], quippe illi propriè agnati sunt. Qui uerò post eius mortem concepti sunt[y], cùm agnati non sint, non admitterentur, nisi aliter de uoluntate testatoris appareat. Veluti in fideicommisso conditionali: cùm enim dies tempore existentis conditionis cedat, eos admittemus, qui tunc in familia proximiore gradu erunt[z]. Vnde fit, ut prohibita hæredi alienatione extra familiam, illi censeantur uocati, qui propinquiores ipsi hæredi supererunt, cùm alienabitur, tametsi alij extent ipsi testatori coniunctiores: idq́, quamuis doctissimis quibusdam reclamantibus[a] receptius apud recentiores uideatur, quoniam de manu hæredis fideicõmissum accipitur. Sed in directis substitutionibus, cùm ab ipso testatore continenter hæreditas deferatur, eius proximiores censentur uocati[b]. Sed & si quis uelit fundum in familia remanere, satis cõijcitur, mortuis his, quibus fideicõmissum restitutum est, eorũ propinquiores deinde admitti, licet post testatoris supremum diem natos[c]. Sed quid si cuilibet ex familia relictũ sit? & ꝓmiscue inobseruato gradu quicunque admittentur[d], dum intra decimum gradum sint, ut etiam Paulus Castren. respondit[e]. Quid item, si simpliciter quis iussus est fundum in familiam relinquere? Et posse eum, quem uelit de familia eligere, idem respondit[f]. Quid rursus, si familiæ alicuius extranei, cùm ille iam fato functus esset, reliquero? Et admitti eius descendentes omnes æqualiter, plerisq́ uisum est[g].

o ¶EX EADEM domo & gẽte. Sed nunquid filius illegitimus ex familia erit? Et cũ agnatus nõ sit, non erit, si familiam hac quarta significatione accipiamus. Gens enim hîc pro agnatione sumitur, unde Gentiles agnati. Sed cùm hodie in fauorabilibus Iustinianus omnes cõtineri sanxerit[h], qui ab eodem sanguine proficiscunt̃, cognatosq́ etiam admiserit, dubitandum non est, quin naturales hoc casu ex familia cẽseant̃: quod aliter ĩ spurijs est: quoniam illorum patrem incertum lex existimat, odioq́ insectatur.

p ¶SERVIENTIUM. Non de seruis solùm intelligendum est, sed etiam de quibuscunque famulantibus, & operam suam in id, quod demõstratum est, præstantibus. Sic in edicto familia publicanorum accipitur[i]. Sic & quid raptum, uel ui factum, cum familia dicitur[k]. Sic ædiles emptorem, qui redhibitoria experitur, resarcire uenditori uoluerunt, quatenus seruus culpa sua, familiæ ue suæ deterior factus est[l]. Sed cùm in prædictis casibus dominus ex delicto familiæ obligetur, an in cæteris quoque idem generaliter constituemus? Et non obligari dicendum est[m]: quapropter liberabitur, si seruum pro noxa det, nisi cum delinquenti consensisse constet, quod ex cõiecturis quoque deprændetur, ut quia consultus de delicto tacuit, uel cùm posset, non prohibuit[n]. Sed & nobiles, qui in famulitium suum sicarios, lenones, idq́ genus improbos retinent, ex eorum delictis, arbitratu iudicis puniendi sunt[o]: præsumuntur enim eorum conditionem notam habuisse, nec eis licuit detestabiles hosce domi habere[p], & fauoribus prosequi: & ideo etiam si dolo careant, culpa non carent. Caupones quoque & nautas pro familia sua teneri constat[q], si damnum in re commissum est, cuius custodiam præstare debuerunt. Sed finge hospitem ab aliquo ex familia cauponis uulneratum, quid erit? Et si in diuersorio, dũ cauponum curæ confidit, affectus est, putarim dominum obligari, damnumq́ ab eo emendandum

nam etsi patrefamil. mortuo singuli singulas familias habẽt: tamẽ omnes, qui sub unius potestate fuerũt, rectè eiusdẽ familiæ appellabũtur, q̃ ex eadẽ domo[o] & gẽte ꝓditi sunt. Seruiẽtiũ[p] quoq; solemus appellare familiam, ut in edicto prętoris ostendimus, sub titulo de furtis: ubi prętor loquitur de familia publicanorũ: sed ibi non omnes serui, sed corpus quoddã seruorũ continetur: quod demonstratur eius rei causa paratũ esse, id est, uectigalis causa. Alia autẽ parte edicti, omnes serui cõtinentur, ut de hominibus coactis, & ui bonorũ raptorũ. Item redhibitoria, si deterior res reddat̃, emptoris opa, aut familiæ eius, & interdicto unde ui, familiæ appellatio omnes seruos comprẽndit, sed

x l. cum its. §. fi. de leg. ij.
y l. titius. de suis & leg.
z Io. An. rub. de testa. in Spec.
a Soci. in l. si cognatis.
b l fi. C. de in. sti. & subst.
c Com. d. §. fi.
d l. unum. de leg. ij.
e Paul. consil. 383 notãdũ. in primo.
f cõsi 32. proprietarius. in j l uoluntas. C. de fideicõ.
g Barto. d. l. si cognatis. in fine.
h d. l. fi.
i l. j. §. familiæ. de publ.
k l. ij. §. hæc actio. ui bo. rap.
l l. j. l. addes etiã. de ædi. edi.
m l. ij. 3. de noxal.
n c. petrus. de homici.
o cle. ne in agro. §. porrò. de stat. mona.
p c. constitutis. de testi.
q l. j. 5. naut. caup.

u

r Ias. l. j. col. iij. C. de ser. fug.

dum, alioquin cauponem absoluendum[r].

q ¶ FILII. Siue in potestate, siue sui iuris sint, siue unà cum patre habitent, siue separatim: eademq́ interpretatio in ædilitio edicto capitur[s].

s l. quod si no lit. §. idem.

r ¶ VLTIMI. Retrò computando. Et hæc ultima significatio intelligitur, cùm propter antiquitatem originis, gentiles isti nullo gradu se cõtingunt: sic enim hoc casu ab agnatione differet familia, & ita cęteri interpretes sentiunt. Sed cùm in hoc responso tot familiæ significationes ꝓditæ sint, quomodo cognoscemus, dequa intelligere nosoporteat? Et ex subiecta materia arbitror dijudicandum esse, ut in relictis familiæ, constitutionem[t] Iustiniani seruemus, si lex captum à familia prætoris certa pecunia condemnet, de seruientibus, iureq́ officij capientibus intelligamus, qua ratione filius ex familia non censebitur[u]. Si pistor panẽ coquere Titio, eiusq́ familiæ promisit[x], de cohabitantibus accipiamus. Videtur enim paterfamiliâs curæ domui suæ tantum prouidisse, ut quibusdã uidetur[y]. Quem sensum & accipere lex debet, quæ ciuem cogit cum familia sua in urbe habitare. Idem & dicendum, cùm lex alicui & eius familiæ priuilegium concedit[z].

t d. l. fi.

u Ray. d. l. ædiles.

x l. tria onera. de excu. tut.

y Cep. de ser. urb. c. 50.

z l. ij. C. de episc. & cler.

s ¶ MVLIER. Caput, id est, principium. Refertur autem hoc ad ultimam familiæ significationem: in uiris enim familiæ nomen per omnẽ descẽdentium seriem durat. Vnde Ascanius, qui Iulus dictus est, Iuliæ familiæ primus autor, descendentes suos Iulios appellatos semper habuit. Sic Appius Claudius, Claudios, quorũ Nero ultimus fuit. At mulierum filij earum nomina nõ seruant, sed patrum suorum, unde in eis nulla familię origo propagatur, sed cum eis extinguitur.

FAMILIAE. Cùm familia à famulãdo, id est, seruiendo deducatur, ut suprà ostendimus, nõ uidebatur eius appellatione posse dominum contineri, tanquam etymologia repugnaret, & tamẽ aliter Caius hîc censuit: quoniam nomina hæc collectiua, uel uniuersitatum, non membris solũ, sed & capite constant, ideo illud quoq́ comprændere debent. Sic appellatione militum, imperator[a]: appellatione Populi, Senatus continebitur[b]. Qua ratione cùm curiam dicimus, etiam de cardinalibus[c]: cùm monachos, de Abbate[d]: cùm capitulum, de Decano quoque intelligemus[e]. Sic & scholasticorum nomine, rector admittetur: nam & episcopus, qui studiorũ causa in Academia sit, nihilominus scolasticus dicetur, idq́ Baldus tradit[f].

a l. j. de testa. mil.

b § plebs inst. de iur. nat.

c Oldr. hic.

d c. fi. de simo.

e c. quia. §. j. de cõce. præben. in 6.

f in proœ decretal. in iij. col.

& filij[q] continentur. Itẽ appellatur familia plurium personarũ, quæ ab eiusdem ultimi[r] genitoris sanguine ꝓficiscũt: sicuti dicimus, familiã Iuliã, quasi à fonte quodam memoriæ. Mulier[s] autẽ familię suæ & caput & finis est.

CAIVS LIB. XVI. AD EDICT. PROVINCIALE.

Lex CXCVI.

FAmiliæ appellatione, & ipse princeps familiæ cõtinetur. ¶ Fœminarum liberos, in familia earum non esse, palàm est: quia qui nascuntur, patris, nõ matris familiã sequuntur.

VLP. LIBRO I. AD EDICT.

Lex CXCVII.

INdicasse reũ, ẽ detulisse: arguisse, accusasse, & conuicisse.

¶ §. FOEMINARUM. Hoc regulariter proditũ est, ut filij legitimi patris familiã sequãtur, nõ matris: nisi specialiter aliud indultũ sit[g], ut Iliẽsibus, Delphis, & Ponticis, qbus ex priuilegio cõpetit, ut ex alienigenis & corũ mulieribus nati matris originẽ sequant. Ex hacq́ regula traditũ est, nobilis matris filiũ nõ idcirco nobilem esse: quoniã ex patre solũ deducit nobilitas: unde nec gentilitia matris insignia filio gerere cõcessum est: nec præter principẽ quisquã cõstituere posset, ut originẽ matris filij sequerentur[h]: quoniã, ne id ab aliquo decernat, lege expressim prohibitũ est. Et id in legitima prole sibi locũ uendicat, alioquin spurij, cæteriq́ illegitimi uentrem sequuntur[i]. Sic & natus pẽdente status cõtrouersia, cũ matre euentum litis maternæ sequetur, quod in eis non seruatur, qui ante litem motam nati sunt[k].

g l. j. ad mun.

h l. exẽplo. C. de decur.

i l. cũ legit. 3. de stat. ho.

INDICASSE. Deferre reum, idem est, quod postulare[a], id est, coram iudice, nocẽtem nominare, & ut cognitionẽ suscipiat petere. Fiebat autem id libello, cui subscribere necesse habebat, qui detulisset, ut si obtinuisset, præmijs afficeretur, & si succubuisset, ex Turpiliano Senatusconsulto puniretur. Hoc peracto disputabatur, an suscipienda cognitio esset, de indicijsq́ cognoscebatur: id erat arguere reum, id est demonstrare, & ex argumentis probare, ab eo commissum crimen: q̃ si subesse legitimas coniecturas iudex uidisset[b], ulterius procedendum esse interloquebatur, sicq́ eius nomẽ, q̃ delatus erat, inter reos recipiebatur[c]: tum iudex oratores, aduocatos'ue

c l. fi. C. de libe cau.

a l. deferre. de iur. fi.

b l. senatus. in fi. eo tit.

c Bart. l. is qui reus iij. col. de pub. iud.

tos'ue admittebat, qui unà cũ partibus continuis orationibus de causa disputabant, tumque propriè Accusare dicebantur, & hinc Accusator, inde reus esse. Si reus conuictus esset, premiũ accusatori decernebantur, quarta pars bonorũ rei, ut in crimine læsæ maiestatis Corn. Tacitus lib. IIII. autor est: Silio, inqt, condemnato M. Lepidus quartam accusatoribus, secundum necessitudinem legis, cætera liberis concessit. Igitur ostẽdit Iurisconsultus indicare reum id significare, cũ nõ solùm delatus, argutusque reus, sed & accusatus cõuictusque esset. Quapropter cùm ei premiũ debeatur, qui famosi libelli autorẽ indicauerit, ut constitutioni locus sit, reum oportet esse conuictum[d]. Et quæ diximus, ex stricta significatione procedunt: nam latius quandoque ea uerba accipiuntur, & arguisse quoque non uidetur, nisi & qui conuicerit. Vnde cum ex Senatusconsulto libertas pro premio seruo debeatur, qui cædem domini arguerit, arguisse intelligemus, qui ostẽderit[e], & dãnari fecerit. Sic & in quibusdã cõstitutionibus respõsum à prudẽtibus est, cũ præmia his decernerentur, qui impietatis reos arguerent[f]: id enim uerbum generaliter pro ostendere demõstrareque accipitur: ut in carmine Vergiliano: Degeneres animos timor arguit.

d l. lex Cor in fi. de iniur.

e l. si quis in grau. §. si ex stipu. ad Syll.

f Albe. l. j. C. quib. ex ca. ser. p pre.

IDEM LIB. II. DE OMNIBVS TRIBVNALIB.

Lex CXCVIII.

VRbana prædia[a] omnia ædificia accipimus, non solùm ea, quæ sunt in oppidis, sed & si fortè stabula[b] sunt, uel alia meritoria[c] in uillis, & in uicis, uel si pretoria[d] uoluptati tantum deseruiẽtia: quia urbanum prædium locus nõ facit, sed materia[e]. Proinde hortos[f] quoque, si qui sunt in ædificijs cõstituti, dicendum est in urbanorũ appellatione contineri. Planè si pluriũ horti in reditu sunt, uinea-

VRBANA. a ¶ Seruitutum aliæ sunt urbanæ, aliæ rusticæ: quæ sic nomen sumunt, quod prædio urbano, uel rustico debeantur: obseruamus enim non simpliciter seruitutem ipsam, sed prædium cui debetur[a]. Vnde quãuis uia censeatur rustica seruitus, si tamen per fundum tuum eam mihi debeas, ut ad domum meam ire agere possim, uerius est urbanam seruitutem tunc esse, quoniam urbano prædio debetur. Quæ autem sint urbana prædia, sic explicat Iurisconsultus, ut sint omnia ædificia habitandi causa facta, ubicũque sint, siue in urbe, siue extra urbẽ, in uicis uillis'ue, & cõciliabulis: urbanũ enim prædium materia, non locus facit.

a l. j. § area. de ser. rust. præd.

b ¶ STABVLA. Diuersoria, & quas tabernas uocamus, ueteres stabula appellarũt. Sed & hæc uox pro septis accipitur, quibus iumenta uel greges stabulantur: in priore significatu hic capienda est, quod arguunt subsequẽtia uerba: tumque certissimum est, urbanum prædiũ stabulum esse. In posteriore sensu uidetur accepisse Neratius[b], cum numero urbanorũ nõ esse: quoniam à cæteris ædificijs separata sint, scripsit. Cũ enim non pro hominum habitatione, sed pro pecorum, quę in rei rusticæ fructu sunt, commoditate structa fuerint, naturam rusticorũ sequuntur, tametsi ædificijs constent.

b l. eo iure. 3. in quib. cau. pig.

c ¶ MERITORIA. Mereri est mercede operam pręstare: unde loca meritoria, quę mercede locantur, fortè uiatoribus, uel peregrinãtibus. Hinc & meritoria scorta, meritoriæ rhedæ, & muli meritorij, idque genus similia.

d ¶ PRAETORIA. Prætorium domus imperatoria est, quòd quẽcũque militũ imperatorẽ, antiq pretorẽ dicebant[c]. Sic & principia pro principis tabernaculo accipiũtur Vegetio. Cœpit tñ pretoris appellatio, p ornatiore domo accipi, in qua paterfamiliâs ruri habitat. Tripartito em̃ uilla diuidit̃: Prima Vrbana, quã dñs ipse ad ĩhabitãdũ sumit[d], ea & pretoriũ dicit̃ Palladio, Tranq. Papinio in Pollij Surrentino, & Iurisconsultis. Altera rustica, quã uillici operæque rusticæ incolunt[e]. Tertia Fructuaria, in quã fructus deuehuntur: unde & à uehẽdo uilla dicta, autor L. Columella.

c l. officiũ. in fin. 3. de re mil.

d l. plenum. de usu & habi.

e l. uideamus locati.

e ¶ MATERIA. Quid ergo si quis tuguriũ, uel casam ex stramẽtis ædificet? Et si pro usu hominis sit, urbanũ esse prædiũ receptũ est: quapropter in ea aliquis capi, & in ius duci, nõ magis poterit, quàm ex domo[f]. Si uerò boum, pecorumque habitationi præparata sit, aliud est, nisi domui cõiuncta uel pxima sit: nam tunc urbani ædificij pars censebitur[g].

f l. pleriq;. de in ius uoc.

g Cep. cap. xj. de seru.

f ¶ HORTOS. Cùm horti propter amœnitatem urbani prædij, cui contigui sunt, cõparentur, æquum est urbanis eos contineri: quòd si plurimum in reditu sint, id est, principaliter propter rusticos reditus constituti, secus est. Quid em̃, si olitoribus locẽtur, uel uineas includunt? arguitur inde mens patrisfamiliæ nõ minus utilitatis, ut fructus uendat, quàm amœnitatis causa eos colentis.

rijs fortè, uel etiã olitorijs[g], magis hęc nõ sunt urbana.

IDEM LIB. VIII.

Lex CXCIX.

Absentē accipere debemus eũ, qui non est in eo loco, in quo petit: non enim trans mare absentē desideramus: sed si fortè extra continẽtia urbis est, abest, cæterum usq; ad cõtinentia nõ abesse uidetur, si nõ latitet. Abesse non uidebit, qui ab hostibus captus est, sed qui à latronibus detinetur.

IVLIANVS LIB. II. DIGEST.

Lex CC.

Haec stipulatio, noxis[a] solutum præstari, non existimatur ad eas noxias pertinere, quę publicam executionē[b], & coërtionem capitalem habent.

IDEM LIB. XXXI. DIGEST.

Lex CCI.

Iusta interpretatione recipiẽdum

g ¶ OLITORII. Ab olere fit olitor, non ab oliuis, ut Accursius existimauit.

ABSENTEM. Abesse quis dicitur uarijs modis: sunt enim qui ex causa necessaria probabiliq; absunt, ut milites[a]: qui ex probabili tantum, ut qui studiorũ causa peregre agũt: qui necessario tantum, ut relegati: sunt & qui sponte, ut mercatores. Accipitur autē absentia uarijs modis, ut suprà à nobis annotatum est. Hoc uerò in responso, is tradit abesse, qui extra urbis cõtinẽtia est. Quapropter cùm lex uelit in iudicijs ordinarijs[b], sub ipsum causæ initiũ reum coràm & in faciē, nisi absens sit, citari: non ualebit citatio ad domũ facta, nisi proponatur reũ extra cõtinentia urbis fuisse[c], uel nisi latitet, ut hîc dicitur: postquàm uerò semel in iudicium uenerit, sufficiet si denuntietur domũ[d]. Sed & in causis, quæ celeritatē requirunt, ut quia periculosa sit mora[e], satis erit etiam à principio libellum uocationis domũ deferre[f]: diceturq; tunc abesse, qui in iure nõ est. Quod autem hîc subijcitur, abesse non uideri, qui ab hostibus captus est, eam habet ex ueterum interpretũ sentẽtia rationem[g]: quia capti ab hostibus pro mortuis habentur, in quo ipse dubito: quoniam etiam qui mortui sunt, abesse dicuntur. Verius igitur est, absentem secundum subiectam materiam accipi, & cùm hic respectu petitionis loquamur, non poterit captus ab hostibus neq; tanquam absens uocari, citatione in domum suam delata, sed eius successor uocandus erit. In capto uerò à latronibus aliud est, licet ei propter iustã causam Prætor succurrat[h].

a l. fin. de resti. in inte.

b §. si uero e- … in auth. de exh. reis.

c l. fulcinius. §. illud. ex quib. cau. in pos.

d l. & post. de iudi.

e c. causam de dolo.

f l. iij. §. abesse. de dam. infec.

g l. mulieris. §. eod.

h l. succurritur. §. ex quib. cau maio.

HAEC STIPVLATIO. a ¶ Licet noxæ appellatione omne delictum contineri uerũ sit[a], cùm tamen emptor mãcipij à uenditore stipulatur noxis solutum esse, non de omni delicto intelligitur, nec de capitali fraude actum cēsetur. Cuius rei illa est ratio, quoniam ædiles, qui constituerãt, quibus casibus redhibitioni locus sit[b], noxã ab huiusmodi fraude distinxerãt. Vnde creditur contrahentes uerba sua secundũ legis sensum de ea re loquentis intellexisse: qua ratione affirmandũ uidetur, generalis uerbi significationem restringendã esse, ut secundũ legis dispositionem contractũ censeatur. Sic qui posteris & successoribus hæreditatem relinquit, masculos fœminis prætulisse existimandus est, qñ ex lege municipali præferebãtur[c]. Sic hæres, qui legata generaliter soluere promittit[d], deducta falcidia promisisse intelligitur: quod hanc quoq; rationem habet: quũ enim huiusmodi cautio ex necessitate præstetur, nõ uidetur ulterius cautum, q̃ quatenus ex legis iussione cauẽdum fuerat, quod & in huius responsi specie dicendũ est, alioquin uerba contrahentium generalia satius est generaliter accipi[e].

a l. plebs. §. fi. j. eod.

b l. j. §. quis sit. §. qđ autem. de ædil. edi.

c But. consi. 2. de consi.

d l. fin. C. ad leg. falc.

e glo. l. si prior. sol. mat.

b ¶ PVBLICAM executionem. De quibus delictis suprà habetur sub rubrica de publicis iudicijs. Crimen quoque famosi libelli publici iudicij est[f], quam rem Corn. Tacitus libro histor. primo sic exequitur: Legem maiestatis Tyberius reduxerat, cui nomē apud ueteres idem, sed alia in iudicium ueniebant, si quis proditione exercitum, aut plebem seditionibus, denicq; male gesta Republica maiestatem Pop. Rom. minuisset, facta arguebantur, dicta impune erant. Primus Augustus cognitionem de famosis libellis specie legis eius tractauit, commotus Cassij Seueri libidine, qua uiros, fœminasq; illustres procacibus scriptis diffamauerat. Quæ uerba referre placuit, ut ambigere desinerent doctores, quomodo crimen illud publicum sit, quod tamen in tractatu publicorum iudiciorum non connumeretur[g]: apparet enim sub lege maiestatis cõtineri, quum ad eius exemplum iudicetur[h].

f l. qu[illegible] Senatus. de iniur.

g l. j. de publi. iud.

h l. famosi. in fin. ad le. iul. maie.

IVSTA. a ¶ Sicuti filius etiam filiam continet, ita & nepotem, eademq; ratione

opinor

est, ut appellatione filij[a], sicuti filiāfamil. cōtineri sæpe respondimus, ita & nepos uideatur cōprændi: & patris nomine[b], auus quoq; demonstrari intelligatur.

opinor & neptem: cumq; conformes esse has regulas Iurisconsultus hîc ostendat, consequens est, ut sicut masculinum non nisi per interpretationem fœmininum sexum contінet, ita & filius ad nepotem ex sermonis proprietate non referatur, sed tantum modo ex interpretatione, per quam ex similitudine rationis fit extēsio, & ita communiter receptum est. Hincq; si testator filijs Titij, & eius descēdētibus fundum per fideicōmissum reliquat, si aliqui filij super sint, prius admittētur[a], tanquam sub illo nomine, filijs, censeantur nominatim uocati, nec cum eis unà nepotes Titij, ex alijs filijs præmortuis succedent: illi enim sub nomine descendentium, potius quàm filiorum comprændentur: quippe appellatio filiorū, non nisi per extensionem, descendentium uerò etiam propriè, ad eos refertur. Donec ergo supersunt filij, qui prius nominati sunt, nō erit locus cæteris descēdētibus posteriore loco scriptis: & ita quidam sentiunt[b]. Idemq; dicendum in ea specie, cùm existentibus filijs, fœminæ à successione repellantur: cēsebitur enim filias fœminas exclusas: quoniam sub dictione filijs, per quam uocarētur, non nisi per interpretationem continentur: at sub uerbo fœminæ, per quod excludūtur, propriè habentur.

a l. cum ita. §. fi. de leg. ij.

b Dec. consi. j. in fi.

b ¶ PATRIS nomine. Sicut filij nomine nepos, sic & patris auus continetur: quod generaliter uerum est, nisi cùm materia odiosa est, & non omnino tātum rationis est in auo, quantum in patre. Hinc lex Iulia, quæ Senatori prohibet, ne eam uxorē ducat, cuius pater artem ludicram fecerit[c]: nō uidetur prohibere, si non pater, sed auus fecerit: quoniam quò magis ille gradu distat, eò minus artis infamia descendentes afficit. Eadem quoque patri concedens, ut deprænsam in adulterio filiam occidere possit, tantū iuris auo dedisse non uidebitur[d], ad cuius dedecus adulteræ turpitudo non ita pertinet, sicut ad patrem sanguine iunctiorem. Sed & quoties certam personam patris appellatione intelligimus[e], ad auum non fiet extensio. Quid si lex aliquid soli patri concedere se dicat, an propter eam dictionē restrictiuam auus excludetur? Et ex subiecta materia faciendam interpretationem pleriq; senserunt, & in dubio casu propius est, ut non excludatur: nam & lex contra ueteris iuris regulas, solis matri & auiæ tutelā defert[f], & tamen frequentius proditū est, proauiam non excludi[g].

c l. lege Iul. de ritu nup.

d l. patri. 3. de adul.

e Bart. l. liberorū. in fi.

f authē. ut matri & aui.

g Mod. in l. gallus. §. instituens.

ALPHENVS VARVS LIBRO II. DIGEST.

Lex CCII.

CVm in testamēto scriptū esset, ut hæredes in funere, aut in monumento duntaxat aureos centū consumerent, non licet minus consumere: si amplius uellent, licet: neque ob eam rem contra testamentum facere uidentur.

CVM IN TEstamēto. Cū testator certā summā in funere erogari mandat, potest & plus expendi: in maiore enim summa etiam minor continetur: quòd si eam summam duntaxat cōsumi uoluit, adhuc idē est: uidetur enim taxationem additam, ut ei, qui grauatus esset, consuleret: unde licitum est, fauori suo renunciare, & quicquid ulterius uelit, impendere. Quod hodie fortè aliter esset obseruandum, cùm plerunq; accidat, ut prudentes testatores mandent se duobus tantum cereis, totidēq; presbyteris præsentibus sepeliri: propter enim auaritiam quorūdam sacerdotum coërcendam, ita præcepisse uidentur: qui contra Christianæ legis simplicitatem, mille strophas inuenerunt, unde hoc nomine pecunias extorquerent. Quid enim ipsi propter pallia, propter cruces, propter æris campanu sonitus, propter deniq; sacræ humationis, uel defodiendi cœmiterij ius remiserunt, quod aliquo colore possent exigere? Ad hęc, candelas, cantores, sandapillarios, parochos, pannos? Quid de his controuersijs dicam, quæ ad quartam canonicam pertinent? Vt si quid sponte loco sepulchri legatum est, ex necessitate legis contra uoluntatem testatoris pars deducatur[a]. Cùm igitur in proposita specie, non tam ut hæredi consuleret testator, ita mandasse uideatur, quàm ut auaritiæ Symonicoq; ambitui sacerdotum obuiam iret, non putarem licere plus impendere, nec responsum hoc Alpheni obseruandum. Illud constat, executorem, cui sepulchri cura mandata sit, si præter iussum plus impenderit, nulla actione ab hærede consequi posse[b], quòd si minore pretio industria sua mādato defunctus est, hæredi quod superest, proficere[c]: tametsi enim non posse minus quàm iussum sit impendi hîc dicatur, si tamen

a c. j. de sepul.

b l. qui aliena. §. j. de neg. gest.

c l. lucius. §. j. de leg. ij.

men per industriam, uel quia apud artificem quis gratia ualeat, aliá ue ratione minore pretio quis id consequetur, quod secūdum communem æstimationem designata à testatore pecunia fuisset censendum, satis fecisse mandato uidebitur, accrescetq; hæreditati illud lucrum, ut Dynus, Albericusq; prodiderunt. Quid si ultra modum facultatis suæ iusserit quis sumptum fieri? Et hanc uoluntatem non esse sequendam, recepti iuris est[d].

d l. & si quis. §. quid ergo. de relig.

IDEM LIB. VIII. Lex CCIII.

IN lege cēsoria portus Siciliæ ita scriptum erat: Seruos quos domū qs duceret suo usu, pro his portorium ne dato. Quærebatur, si qs à Sicilia seruos Romā mitteret fundi īstruēdi causa, utrū ꝓ his hoībus portorium[a] dare debet, nec ne? Respōdi duas esse in hac scriptura quęstiones: Prima, qd esset domū[b] ducere: Altera, quid esset suo usu ducere. Igitr̃ quæri solet, utrum ubi quisq; habitaret, siue in prouincia, siue in Italia, an dūtaxat in sua cuiusq; patria domus esse rectè diceretur? Sed de ea re rectè cōstitutū est, eā domū unicuiq; debere existimari, ubi quisq; sedes[c] & tabulas haberet, suarumq; rerum cōstitutionē fecisset. Quid autē esset, usu suo, magnā esse dubitationem[d]: & magis placet, quod uictus sui[e] causa paratū est, tantū cōtineri. Itemq; de seruis eadē ratiōe quæri, qui eorum usus sui causa parati essent: utrū dispēsatores[f], īsularij,

IN LEGE CENsoria. Solebant censores publica locare, & ideo pacta cum publicanis inibant, quibus statuebatur, quatenus uectigal exigēdū esset. Cùm igitur in lege cēsoria portus Siciliæ cautū esset, ne ꝓ seruis, quos quis domum pro usu suo duceret, uectigal solueretur, fuit apud Alphenum dubitatum, quomodo eiusmodi uerba accipienda essent.

a ¶PORTORIVM. Id est, uectigal, quod quia de rebus inuectis soluatur, nomen sumpsit sic, & portoriū, quòd pro his mercibus, quæ in portu sunt, detr̃: cuius exactor & manceps Portitor appellatur antiqs autoribus.

b ¶DOMVM. Vbi igitur domicilium aliquis constituerit, domum habere dicitur, ut satis nō sit, quòd aliquo in loco quis habitet, animo fortè recedēdi, sed necessarium est domicilium esse constitutum, id est, rerum suarum summam ibi esse, frequentiusq; à patrefamiliâs incoli.

c ¶SEDES. Id est, habitationē perpetuam. Vergilius: Nec uerò hæ sine sorte datæ, sine iudice sedes. Et rursus: Priusquàm sedibus ossa quierint. Potes etiam intelligere agros, seu fundos: unde possessio non à pedibus, ut uulgò legitur[a], sed à dictione pos, unde fit impos, & compos, & potis: itemq; à sedibus dicta est. Hinc capere sedes, mutare sedes, occupare sedes, & similia apud ueteres exempla. Ille ergo possidet, qui sedere, id est, sedem ponere potis est: à sessitādo Galli etiānum uulgò continuare possessionem sessire uocant.

a l. j. de acquir. poss.

d ¶MAGNAM dubitationem. Et ratio dubitationis esse poterat, tum quia cùm de usu loquimur[b], generaliter accipimus, ita ut familia quoq; ipsa uti possit: tū etiā quia iure cōmuni de his, quę patres familiâs ad usum propriū reuehūt, uectigal nō soluitur[c]. Vnde ut lex censoria aliqd induceret, debuisset latior interpretatio sumi. Accedit his, quòd sicut in dubijs quęstionibus aduersus fiscū facilius respondēdum est[d], ita & aduersus publicanos, qui causam à fisco habēt. Et certè negari non potest, quin aduersus proprietatem uerbi ex hac interpretatione fiat restrictio.

b l. iij. de usu.

c l. uniuersi. C. de uectig.

d l. non puto. de iure fis.

e ¶VICTVS SVI. Ratio decisionis est, quia immunitas ei cōcedebatur, qui domum pro usu suo duceret: quibus uerbis apparet, non illud consideratum fuisse, quod usui domino quoquo modo esse posset: sed qd usui in domo esset: id autē est, quod uictus patrisfamiliâs causa habetur: ut serui, qui ad domini personam tuendam, eiusq; cultum pertinent. Non igitur nouum est, ex præcedentibus uerbis subsequētia coartari. Sansq; priuata portus Siciliæ lex operabitur, cùm iure communi etiam de seruis, quos sibi usuarios quis duxit, uectigal pendatur: licet aliud sit in cęteris rebus[e]. Vnde cōmuniter receptum est, si lex triticum extra territorium absportari uetet, qui pro suo usu ducat, non censeri prohibitum[f]. Addunt plerique, iuramento eius, qui absportat, stare publicanum debere[g]: quod intellexerim, dum nullæ sint ex aduerso coniecturæ[h].

e l. fin. §. quoties. de publica.

f Bart. l. cætera. §. ij. de leg. j.

g Clem. fin. de censi.

h l. j. C. de lit. & itin. cust. lib. xij.

f ¶DISPENSATORES. Qui sint hi serui

uillici, atrienses[g], textores[h], & operarii[i] quoque rustici, qui agrorum colendorum causa habentur, ex quibus agris paterfamiliâs fructus caperet, quibus se toleraret[k]: omnes denique seruos, quos quisque emisset, ut ipse haberet, atque eis ad aliquam rem uteretur, neque ideo emisset, ut uenderet. Et si bi uideri eos demum usus sui causa patremfamiliâs habere, qui ad eius corpus tuendum, atque ipsius cultum præpositi destinatique essent: quo in genere uectores[l], cubicularii[m], coqui, administratores[n], atque alii, qui ad eiusmodi usum parati essent, numerarentur.

PAVLVS LIBRO II. EPISTOLARVM.

Lex CCIIII.

PVeri appellatio, tres significationes habet: unam, cum omnes seruos, pueros appellaremus: alteram, cum puerum contrario nomine puellæ diceremus: tertiam, cum ætatem puerilem demonstraremus.

serui, sicut & insularii, & uillici, à nobis suprà expositum est.

g ¶ ATRIENSES. Horum summa erat autoritas, quòd domini negotia procurarent, res uenales distraherent, debita exigerent, & in alios seruos non parum iuris usurparent, quod ex Plauti Asinaria cognosci pôt: arbitror & alimenta cæteris seruis diuidere solitos, & inde ab atrio nomen sumpsisse: constat enim in atrio sportulas cibariáue distribui.

h ¶ TEXTORES. Serui à texendo dicti.

i ¶ OPERARII. Qui rurioperabantur: unde & antiquis autoribus simpliciter operæ appellantur: affirmat M. Cicero ab operis Clodianis Milonem insidias passum fuisse.

k ¶ TOLERARET. Id est, sustentaret: nouus modus loquendi. Cæs. equos tolerari, cætera iumenta interiisse. Sic & Tacitus tolerare uitam, Græci διάζην dicunt.

l ¶ VECTORES. Solebant ueteres uel lecticis deuehi, uel curribus: inde serui uectores dicti, quo genere lecticarii, agasones, muliones que sunt, quos tamen usu suo habent.

m ¶ CVBICVLARII. Qui cubiculo uel ad limina assident.

n ¶ ADMINISTRATORES. Ministri ipsius patrisfamilias in mensa: sic enim propriè ministrare accipimus, à manibus ducto sermone.

PVERI. Explicatur hîc triplex pueri significatio: Prima est, cum seruos pueros appellamus, cuiuscunque ætatis sint. Sic Persius: I puer, & strigiles Crispini ad balnea defer. Qui sermo in uulgari idiomate etiam hodie est in usu. Altera est, cùm contrario puellæ nomine utimur, ut uidelicet sexum discernamus: tametsi dubium non est pueris legatis[a], etiam puellas contineri: qua de re suprà dictum fuit. Tertia est, qua ætatem iudicamus,

a l. seruis. §. si pueris de lega. iii.

unde propria significatione, cum puerum dicimus, impuberem intelligemus, id est, qui quatuordecim annos non expleuerit. Accipitur tamen aliquando aliter ex subiecta materia: unde cum prætor à postulando pueritiam excusauit[b], excusatus censebitur, qui decem & septem annos nondum compleuit: sed & legatis usque ad pubertatem alimentis[c], donec ad decimum octauum annum quis peruenerit, debebuntur: quod propter alimentorum fauorem constitutum est, & rationem habet: ante enim eam ætatem, ut plurimum uidemus non sufficere pueris suam ipsorum artem, uel industriam, ut se alant: meritò interpretatio in id tempus proferenda fuit: nam & tunc plenæ pubertatis esse incipiunt[d]. Accipitur & in sacris literis pleniore significatione hec uox, ut apud Esaiam: Maledictus puer centum annorum[e]. Sed hoc ἀναφορικῶς accipiendum est, id est, per relationem ad tempus, quo quis puer fuit. Sanè quemadmodum ætates distinguantur, uaria fuit apud ueteres sententia. Nam Macrobius gradus omnes humanæ uitæ septenario numero diuidit: Bis septem annis pueritia perficitur, incipitque pubertas: Post ter septem genas flore iuuenta uestit, idemque annus finem in longum crescendi facit: Post quater septem in latum quoque crescere desinimus: Quinquies septeno uirium incrementum absoluitur: Sexta hebdomas antè collectum robur conseruat: À sexta in septimam fit occulta paulatim diminutio: Septima totius hominis maturitatem adfert, etiam animi: Decima uitæ metam præscribit. At Seruius Tullus rex Romanorum cum classes censum faciendi gratia institueret, Pueros existimauit, qui minores essent annis septemdecim: abinde usque ad annum quadragesimum sextum, Iuuenes, & militiæ idoneos: qui supra eum annum erant, Seniores: idque

b l. i. § pueritiam. de postul.

c l. mella. de ali. leg.

d l. arrogato. §. non tantũ. de adop.

e y. q. vii. Paulus.

res: idq; ex Tuberonis historia A. Gellius libro decimo refert. Aristoteles uerò in politicis, corporis uigorem post annum trigesimum sextum minui putat, animi uerò post duodequinquagesimum. Sed M. Varro, cui propemodum cō sentiunt Arabes medici, quinque ætatis gradus cōmemorat: Pueritiam, ad quintūdecimum: Adolescētiam, ad trigesimum annum: Iuuētutem ad quadragesimumquintum: Virilitatem, ad sexagesimum: qui ulterius uiuendo progrediūtur, Seniores esse. Cæterum prudentius existimasse Iurisconsulti nobis uidentur, qui Infantiam ad septimum usq; annum acceperunt[f]: Pubertatem, seu Adolescentiam à quartodecimo initium sumere, uigesimoquinto perfici: Iuuentutem inde appellari, cui certus terminus non sit cōstitutus, sed ex habitu corporum, & cōsuetudine eum, ad cuius notionem pertinet, existimaturum: ut qui adhuc inter seniores numerari non cœpit, pro Iuuene habeatur: atque ita Marcellus respondit[g]. Eodem modo & de Senecta iudicandum, nisi quòd ab oneribus personalibus maiores quinq; & quinquaginta annis tāquam senes excusantur[h]: à tutela uerò & cura qui supra septuaginta annos uixere. Existimauit Bartolus, qui uerum dicit, de adulto intelligere: perinde ac si eadem sit conditio, cum uir factus erit, uel cum adultus erit: sed hanc ego sententiam Disputationum libro quarto capite XII. confutaui.

f l. j § j. de admin. tu. l. j. de mino.

g l. non aliter. §. de leg. j.

h l. fin. C. qui ætate.

IDEM LIB. IIII. EPITOMARVM ALPHENI.

Lex CCV.

QVi fundum uēdidit, pomum[a] excepit: nuces, & ficus, & uuas dūtaxat duracinas[b], & purpureas, & quę eiusdē generis[c] essent, quas non uini causa habe

QVI FVNDVM. a ¶ Appellatione pomi omnis fructus, edendi causa paratus, continetur: nō ita si ad potum pertineat: & dubium in hoc casu faciebat: quoniam pomum dupliciter accipi potest, speciali significatione, qua mala intelligimus, itemq; generali. Videbatur autem potius specialiter capiendum, tum quia uerba in casibus dubijs sunt potius secundum speciem, quàm secundum genus interpretāda[a], tum quia cum exceptio hæc à uenditore facta fuerit[b], æquum erat pactionem ambiguam ei nocere, qui legem potuit apertius dicere. Adde quòd indefinitè prolatus sint huiusmodi sermo, & in contractibus indefinita oratio propriè uniuersali non æquipollet[c]. Sed tamen aliud Paulo uisum est: non em̄ aliter, quàm in uniuersum, exceptio illa indefinita intelligi potest, alioquin nullius effectus esset: nec in specie de malo tantummodo fuit accipiendum, cum non minus propriè nuces, cæteriq; fructus, pomi nomine comprændantur, quàm mala: licet hodie in uulgari usu loquentium aliud sit. Non ergo tam ambigua est pactio, ut quid actum sit, intelligi nequeat: unde uerbis standum est, nec contra uenditorem interpretatio sumenda.

a l. hoc legatum. de leg. iij.

b l ueteribus de pact.

c Bar l. si pluribus. de lega. ij.

b ¶ DVRACINAS & purpureas. Ostendit Iurisconsultus eas uuas, quas nō uini causa habemus, sed esus, poma dici posse: eas Græci τρωξίμας, quasi comestibiles dicas, appellant: atq; ita in antiquis est codicibus. Sunt autem duracinæ, uuæ duriores, quæ propter firmitatem etiam contra frigora durarent, & ideo seruarentur: sunt qui earum species esse Veniculas, & Numesianas credant: purpureas uerò appellasse Iurisconsultus eas uidetur, quæ in ollis condirentur: quoniam cum adhuc rubescunt, ante uidelicet perfectam maturitatem, decerpi debent, ut Cato præcipit: qua ratione etiam omphacium fit Dioscoridi, uuæ uidelicet μήπω περκαζούσης, id est, nondum nigrescentis, ut ego interpretor. Potest & hîc intelligi de uitis syluestris, quam Græci τὴν ἄμπελον ἀγρίαν uocant, uuis: Hæ enim πυῤῥοὶ, id est, ruffi coloris sunt, uel ut Plinius inquit, cocco similes. Sunt & satiuæ aliquæ purpureæ, esui aptissimæ, quas Græcas in prouincia Massiliensi uulgò appellant. Ouidius Metamorphoseos libro VIII. non uuas, sed uites ipsas purpureas appellat:

Et de purpureis collectæ uitibus uuæ.

Meminit & Plinius libro XIIII. capi. tertio & quarto.

c ¶ GENERIS. Vuarum quæ esui seruantur, quasq; aliqui suburbanas uocant, hæ species ab autoribus proditæ sunt: Præcoquæ, quas & Lagoas, quasi Leporarias dicūt: Duracinæ, Purpureæ, Digitales, Rhodiæ, Libycæ, Cerauniæ, Stephanitæ, Tripedianæ, Vnciariæ, Cydoniæ: & ex his aliquæ etiam uinis conficiendis usui esse possunt. Vnde si uēditor edules esse asserat, emptor uerò tanquā uinarias ad se pertinere contendat, putarem id, quod uerisimiliter actum est, obseruandū: & ex pretio fundi, uuarumq; quantitate æstimandum, quid contrahentes senserint: in re uerò planè dubia contra uenditorem pronuntiandum.

Recepta

d ¶ RECEPTA. Id est, excepta. Inde receptitius seruus, quẽ mulier de dote excipit, ut Gellius interpretatur. Est etiã Recipere pręstaturũ se promittere, quod Gręci ἀναδέχεσθαι dicunt, & uterq; sensus hîc quadrat.

remus, & Gręci παράφερνα appellant, recepta[d] uideri.

IDEM LIB. VI. EX MINVTIO.

Lex CCVI.

Vinaria uasa[a], ꝓpriè uasa torcularia esse placet: dolia aũt, & serias, tandiu in ea causa esse, quandiu uinum haberẽt: cum sine uino esse cœperint, desinere ĩ eo numero esse: quoniam ad alium usum transferri possunt: ueluti si frumẽtum in his addatur. Eandem causam amphorarum esse, ut cũ uinũ habeant, tũc in uasis uinarijs, cum inanes sint, tũc extra numerum uinarioꝝ sint, quia aliud ĩ his claudi posſit[b].

AFRIC. LIB. IIII. QVAESTIONVM.

Lex CCVII.

Mercis appellatione, homines non contineri Mela ait: & ob eam rem mangones, non mercatores, sed uenalitiarios appellari ait, & rectè.

VINARIA. a ¶ Varia sunt apud ueteres uasorum nomina, quibus uina imponebantur: & in primis ea erant, quæ conficiundo musto usui habebãtur, & torculari coniuncta erant, unde Torcularia dicta sunt: eo perfecto, in dolia & serias ĩferebatur, in qbus deferuesceret: erãt hęc uasa maiora, & capacia, & non minus quàm Culleum, id est, uicenas amphoras continebãt: uideturq; serias figulini fuisse operis, nec solebant ea de cellis uinarijs absportari, licet alij quoque usui esse possent, quàm uino continẽdo: ubi deferbuisset, quod promercale effici uolebãt, ut melius inueterasceret, in minora uasa, & certæ mẽsuræ, diffundebatur: cõsueuerantq; patresfamiliàs illud sic diffusum uendere. Ea uasa erant amphoræ, uel urnalia, aut cadi: dicta sunt urnalia, quòd urnã continerent: hæc est mensura sextariorum uigintiquatuor. Est autem Sextarius quinædenæ uncię, sic dictus, quòd sexta sit pars congij. Sextarij sedecim consiciũt modiũ, modios sex cõtinet Medimnus: at amphoca idem est quod quadrantal, quia pedem quadratum recipiat: id duarum urnarum pondus est, sicut cadus uel metreta triũ. Diffundebatur etiam quandoque in cupas uel cupulas, quæ & ipsa uasa modica erant, sed non certæ mensuræ, ut arbitror. Quæsitum igitur fuit, quæ propriè uinaria uasa essent: & ea solum Vlpianus respondit, quæ torcularia sunt: dolia enim, & serię, & amphoræ, etiam in alium usum, quàm uini habẽtur: ut si tritico, uel pecunia impleantur. Sic Horatius, amphoram mellis: Persius, Argenti seriam dixit: Cicero quadrãtal tritici. Et hæc ex proprietate uerbi locum sibi uendicant. Sed si legatum sit uinum, uel uẽditũ, amphoræ & cadi debebuntur, dolia non debebuntur: quoniam ea non solent loco amoueri, sed patribusfam. remanent. Sic apud Terentium Chremes uir locuples: Releui, inquit, dolia omnia, omnes serias. At Horatius se empto uino uti ostẽdens, Torquatum uocat, ut secum uina bibat, Tauro iterum cõsule diffusa.

l. uin. n. de tri. leg.

l. ij eo. tit.

d l. 3. & 6.

b ¶ POSSIT. Si tamen uini solum causa eis paterfamiliàs semp est usus, uinariorum uasorum numero erunt, ut ueteres probauere. Idem si in eum tãtummodo usum comparata fuisse huiusmodi uasa constet. Sed hæc interpretatio ex mente, nõ ex uerbis descendit: Iuriscõsultus autem hîc de ui uerborum disputat.

Iac. & Alb. hic.

MERCIS. Mercator est qui negotiationis exercendæ, quæstusq; faciendi causa merces emit, ut uendat. Quapropter qui semel emit pannos, ut uenderet, mercator non est: quia in eo deficit exercitium. Idemq; & cum quis posſesſiones conducit, & locat: hæ enim merces non sunt[a]. Sed & cum quis triticum, uinum, oleum, in agris suis collectũ uendit, non ideo mercator est: non enim ab alio emit, ut uendat[b]. Vsurarij quoq; mercatores non sunt, quia pecunia in merce nõ est: imò si quis sit mercator, & fœnus etiam exerceat, mercatoꝝ priuilegijs non fruetur: quoniam nõ est uerisimile, legislatorem tam improbo homini quicq̃ uoluisse indulgere. Cæterum & qui amplum patrimonium habens, in re modica negotiatur, licet eius respectu mercator sit, nõ tamen huiusmodi priuilegio fruetur[c]. Cum enim quilibet ab eo nomen sortiatur, quod principaliter agit, non uidetur lex mercatorem accepisse, qui principaliter non sit, & ampliorem partem substantiæ in mercimonijs non habeat. In qua tamen quæstione, quæ ratio legis sit, in primis attẽdemus[d], & si citra fraudem in album mercato

a l. mercis. 3. e.

b Bart. l. legatis, de le. ij.

c l. semper. §. negotiatores. de iure immu.

d Bal. in rubr. C. de const. pec. col. fi.

mercatorum quis fuerit assumptus, eiusque negotiationis se profiteatur, mercator propriè existimandus erit, tametsi non magnam fortunarum suarum partem in quæstum deduxerit[e]. Venalitiarij sunt, qui questus causa uenalitiarum rerum negotiationem exercent.

e l. si quid in fi. de ædi. ed.

Sunt autem uenalitiæ res, quæ in usum indigentium uenales propositę sunt: quapropter qui ipsi à mercatoribus minutatim emunt, ut rursus uendant, uenalitiarij sunt. Hos uulgò reuenditores appellamus. Sic & Propolæ & Annonarij, quique à rusticis esculenta emunt, ut deinde uendant, uenalitiarij sunt. Mangones quoque uenalitiarij sunt, quoniam uenalitia, id est, seruos uenales expositos ipsi emere prœoccupant, ut charius uendant. Cum enim mercis nomen in huiusmodi seruis locum nõ habeat[f], tametsi mercis loco sint, consequens est, ut saltem uenalitij appellatione censeantur.

f l. seruos. in fi. de leg. iij.

Dicuntur autem mangones, quòd homines agant in manum, id est, potestatem. Artifices sunt, qui rem à se in aliam formam elaboratam uendunt[g], quales sunt cerdones, fabri, pelliones, sutores, textores, sarcinatores, fullones, bractearij.

g 88. dist. eijciens.

Mercis enim appellatio ad hos non pertinet[h]: quod & in pigmentarijs dicendum est, qui ipsi medicamenta cõficiũt, & contusas species minutatim uendunt: nam magnarij negotiatores, qui trans mare ad se deuehi species curant, uere, &, ut ita dicam, ἐμφελικοτρῶς, mercatores sunt.

h l. j. §. j. de tribut.

Sed quid si utrunque aliquis faciat, ut quia trans mare negotietur, & etiam domi pharmaca conficiat, officinisque assideat? Et mercatorem esse dicendum est, si id principalius agit[i]. Quid item si ipse non exerceat, sed institorum seruorumque opera utatur? Et si nullo modo ipse negotium tractet, uerius est mercatorem uel artificem non esse: sed si aliquando nõ solum rationes excutiat, sed & ipse negotium curet, aliud esset.

i l. legatis. §. si unus de lega. iij.

Illud non negauerim, leges quæ respectu exercitij, propter utilitatem aliquem notant, in eo non procedere, qui per alios artem exerceat[k], licet ipse rationes deinde à seruis exigat.

k arg. l. iij. §. si procurator. qui sat. cog.

Sic tabernaria, licet inter uiles & abiectas personas connumeretur, si tamẽ per alios solum exerceat, uilis non censebitur[l].

l l. humilem. ubi Alb. de incest. nupt. l. quæ adul. C. de adul.

Sic & clericus, qui præsens ipse eam artẽ non exercet[m], uti tabernarius non notabitur.

m Com. c. j. de uita cler. i 6.

Tradit Philostratus in sophistarũ uitis, lege fuisse prohibitum, ne quis artifex, seu, ut ille inquit, τῶν βαναύσων καὶ ἐπιτελῶν ἐργάζων statuam in Olympijs habere posset: quo argumento Isocratis Rhetoris patrem Theodorum ostẽdit instrumenta musica non confecisse, cum ipsius statua in Olympijs conspiceretur. Potuit igitur non ipse quidem confecisse, sed aliorum opera in eo artificio usus esse. Sic & Aristoteles in tertio Politicorum accipiendus est, dum in bene instructis ciuitatibus tradit, à ciuium consilio excludi τοὺς βαναύσους, id est, ipsos uilium artium operarios: poterunt ergo eorum domini admitti, si ipsi non operentur: in qua tamen re urbis ipsius consuetudo obseruabitur, an eos quoque, qui his imperant, inter uiles & mechanicos habeat. Eiusmodi legem apud Hebræos quoque fuisse ostenditur. Ecclesiastici cap. XXXVIII. ubi de pigmentarijs, pictoribus, fusoribus, architectis, fabris, & figulis uerba faciens: In ecclesiam, inquit, non transilient, & super cathedram iudicis non sedebunt. Constat autem iure ciuili non uenalitiarios & artifices solùm, sed etiam mercatores inter inhonoratas personas censeri[o].

o l. si cohort. C. de cohor. lib. xij.

Quapropter lex trapezitas, id est, mensarios, gemmarumque & argenti, & uestium distractores, omnesque apothecarios, & quibuscunque ergasterijs adhærentes, à dignitatibus & militia submouet. Sed hodie aliud dicendum uidetur: non enim ea est in prouincijs populi Rom. opulentia, diuitiarumque copia, quæ olim florente imperio fuit, & ideo mercatores passim inter uiles non habentur: & cum huiusmodi artium, negotiationumque autoritas & honor ab ipsius populi existimatione dependeat, ea exercitia sordida interpretabimur, quæ ex urbis consuetudine pro sordidis habentur[p]: ea uerò honesta, quæ ab honestis communi sententia personis geruntur: uideturque communem urbium in Italia opinionẽ ab eo non recedere, quod M. Cicero officiorum libr. I. censuit.

p Barto. l. j. C. de dig.

Is illiberales & sordidos quæstus eorum esse scripsit, qui in hominum odia incurrunt, ut portitorum (hi sunt qui uectigalia portibus insidentes exigunt, & magnarijs publicanis subseruiunt) & fœneratorum, itemque eorum, quorum opera, non quorum artes emuntur. In quo genere etiam sunt opifices, qui in rebus sordidis uersantur, & maximè qui uoluptati & gulæ subseruiunt, ut cetarij, lanij, coci, fartores, piscatores. Sed & unguentarij eodem pertinent, quos urbe expulsos à Lacedæmonijs, autor est Seneca naturalium quæstionum lib. IIII. Hi myropolæ Græcis dicuntur, effœminandorum animorum artifices. Saltatores quoque in eadem causa sunt, sed & mercatores tenues, sicut & uenalitiarij, qui à mercatoribus emunt, ut statim uendant (uulgò retaliatores dicuntur) sordidi sunt: quòd uidelicet lucrum mentiendo faciant. Et ex hac Ciceronis diffinitione apparet egregios pictores & statuarios uiles non censeri, sicut nec copiosos mercatores. Sed an

literator

literator pædagogus uilis sit? Et non esse arbitrarer: profitetur enim studia liberalia: quod si menstrua mercede in domo aliena conductus deseruiat, Luciani testimonio, in libello cui titulum fecit, περὶ τῶν ἐπὶ μισθῷ συνόντων, tanquam indecori muneris assectator, reijciendus est. Eos quoque qui rem alicuius priuatam administrant (uulgo Factores uocamus) ueluti indecores à perfectissimatus dignitate leges repellunt[q]. Huiusmodi enim procurationem suscipientes, tanquam immemores libertatis & generis, lex notat[r]. Sed quid de Scriba, aut Tabellione censebimus? Et cum eis merces hodie, non tam pro opera, quàm pro industria & publico autoramento constituta sit, non uidentur pro ignobilibus habendi, idque ex Ciceronis diffinitione: licet constitutionibus Cæsarum aliud cautum sit[s]. Scribit Aemilius Probus, apud Græcos honorificentius esse Scribarum officium, quàm apud Romanos: hi enim mercenarios existimant, at Græci ad id munus neminem admittunt, nisi honestis natalibus, fideque & industria cognitum: quòd necesse sit eos omnium consiliorum esse participes, quem morem etiamnum seruari ubique constat. Quid rursus de Præcone dicemus? & M. Cicero epist. lib. VI. ex autoritate Balbi Iurisconsulti ignobile munus arbitrari uidetur, unde uetari cum in decurionibus esse[t], ad Leptam scripsit. Quam sententiam & nos probamus: non enim simpliciter hic musicam profitetur, sed uoce & clamore populum alloquitur. Iuuenalis:

Quondam hi cornicines & municipalis arenæ
Perpetui comites, notæque per oppida buccæ.

q l.j. C. de perfect. dig. lib. xij.
r l. si quis pro curat. C. de decur.
s l. uniuersos. C. de decur.
t l. eos. §. de decur.

IDEM LIB. IIII. QVAESTIONVM.
Lex CCVIII.

BOnorum appellatio, sicut hæreditatis, uniuersitatem quandam ac ius successionis, & non singulas res demonstrat.

BONORVM. Cum bonorum appellatio ad successionem refertur, pro hæreditate capitur, seu iure uniuersali, quo etiam æs alienum continetur. Cuius rei exemplum accipi potest, cum quis bonorum possessionem petit, uel bona sua Titio restitui mandat[a], declarauimusque suprà quando id locum habeat, ut censeatur appellatione bonorum de uniuersitate agi: regulariter enim eo sermone æs alienum non significari constat, in eoque ab hæreditate non modico interuallo differunt bona: tumque hoc Iurisconsulti responsum non procedit: quod quibusdam exemplis explicari potest. Finge centum filiæ relicta hac conditione, ne quid amplius ex bonis paternis petat, an dotem maternam, quam restituere pater tenebatur, petere poterit? Et cùm huiusmodi dos æs alienum sit, constat non prohiberi[b]. Idemque in emphyteuticis bonis, quæ ex forma initi contractus necessariò ad filios hæredes pertinerent[c]: quòd si prohibita esset de hæreditate petere, aliud constitueretur: tametsi enim ut quodlibet æs alienum debeantur, non est dubium hæreditatis appellatione æs alienum contineri. Finge rursus, maritum uxori de bonis suis centum legasse, an compensate uoluisse credemus, quod uxori debebat[d]? Et negant plerique: cum enim ea uerba hoc uelint, ut æs alienum prius deducatur, restituendum erit uxori omne debitum, deinde eo amplius legatum præstandum. Qua ratione si mulier ære alieno oppressa, bona sua in dotem dat, etiam in detrimentum mariti creditores exequentur: quoniam id actum uidetur, ut id solum, quod ære illo deducto superest, sit doti[e]. In ea quoque specie aperta inter hæreditatem bonaque differentia est, quòd cum hæreditas sit uniuersitas quædam, augmentum omne illi accedit: unde quadranti, quem deduci de hæreditate posse C. Falcidius constituit, is seruus imputabitur[f], qui in hæreditate tempore mortis non erat, sed pòst fuit, ut quia ab hostibus reuersus sit. At in bonis aliud est, quapropter cum legitima, quæ patrono debetur, non quota pars hæreditatis, sed bonorum sit, quod augmentum undecunque post tempus mortis prouenit, nihil patrono proficiet[g], sed hæredi. Sed quid iuris in legitima quæ iure naturæ filio debetur? & cum ea quoque ex bonis præstanda sit, uidetur augmenti nullam rationem ducendam[h], & ita plerisque uisum, & ex facto respondit Curtius[i]. Contrà uidentur sentire alij, cùm enim iure institutionis debeatur, & ideo in ipsis corporibus hæreditarijs accipi possit, augmentum non minus filio quàm hæredibus proderit[k]: nam & filius in legitima hæres est. Sed hæc ego non probo, cum clarissimi iuris sit, ex bonis, non ex hæreditate legitimam deberi, & institutio solum requiritur[l], ut honoratiore titulo filius succedat, alioquin non posset pater in certo fundo filium pro legitima sua instituere, cum fundus quota hæreditatis pars non sit[m], & tamen constat posse: & hîc enim ex corpore rerum hæreditariarum est[n]. Sibi ergo imputet, qui statim fundum pro legitima non petijt. Hincque etiam consequens est, ut cùm legitima hæc portio non nisi deducto ære alieno debeatur, si hæres moram non fecerit, quo minus

deducatur

a l. iij. de bon. pos. l. nam quod. in fi. ad treb.
b Bart. l. at iurisiur in fin. de oper. lib.
c Ias. authent. unde. C. de inoffi. test.
d Ias. authen. præterea. col. pe. C. unde uir.
e Guid. Pap. q. 447.
f l. serui §. ad l. falc.
g l. si patronum in fi. de bo. lib.
h Ias. in auth. nouissima.
i Curt. cons. ult
k Corn. consi. 265 in j.
l l. pap. §. quarta. de inoffic.
m §. ceterum. in authen. ut cum de app.
n l. scimus. §. repletionem. C. de inoff.

deducatur, non esse compellendum, ut restituat fructus, interim dum ad liquidũ res perducitur perceptos[o]: quod & in ratione legis falcidiæ obseruamus, in qua tamen quæstione aliter atq; aliter altercatum est[p].

o Ang. consil. 201. l. in fideicõmißi. de usu.
p Fab. d. auth. q 9. uer. 7.

FLOR. LIB. X. INSTITVT.
Lex CCIX.

CORam[a] Titio aliquid facere iussus, nõ uidetur præsente eo fecisse, nisi is ĩtelligat: itaq; si furiosus, aut infans sit, aut dormiat, non uideẽ coram eo fecisse: scire autẽ, non etiam uelle is debet: nam etiã inuito[b] eo recte fit, quod iussum est.

MART. LIB. VII. INSTITVT.
Lex CCX.

IS qui natus est ex mãcipŋs urbanis, & missus est in uillã nutriendus, in urbanis seruis cõstituetᷓ.

FLOR. LIB. VIII. INSTITVT.
Lex CCXI.

FVndi appellatione omne ędificiũ, & omnis ager continetur: sed in usu urbana ędificia ędes, rustica uillæ dicuntur.

CORAM TItio. a ¶Coram, & in præsentia, idem est, referturq; ad corporalem præsentiam. Vnde si testis aliquid coram Titio factũ dicat, quãuis Titius nõ intelligeret, nõ ideo mendax erit, dum corporaliter adesset[a]. Sic & lex quę solẽnia testamenti in pręsentia testiũ fieri requirit[b], nõ tamen in hoc adigit, ut intelligant, sed satis est, ut sciant, cui rei sint adhibiti[c]. Ex natura tamen rei plerũq; illud coràm factum nõ uidetur, cui intelligentia non accesserit[d], ut cũ quis coram Titio facere iubetur: nam nisi eo intelligẽte fieret, huiusmodi pręceptũ nullius effectus esset. Quid enim opus erat eius præsentiã adhibere, qui, quod agatur, nõ intelligat? siquidẽ aiebat Epicharmus philosophus, mẽtẽ eam esse, quę uideat, non autẽ oculos: qui igitur animo non adest, abesse uidetur. Sed & notarius, qui intelligẽtibus testibus conficere instrumenta debet, si simpliciter scribat, rem coram illo & illo gestam, nisi intellexerint, puniri potest: cũ enim oporteat, ut testes negotiũ percipiant, id uerbum secundum naturam actus accipietur, ut nõ corpore solum, sed etiam animo præsenti essent: unde si aliter reperiatᷓ, tabellio ipse reus agi poterit. Quapropter cũ aduocatus in præsentia cliẽtis positionibus Latino sermone respondet, nõ debet notarius in actis profiteri coram cliente respõsum fuisse, nisi sciat eum Latini sermonis peritiã habere, ut intellexerit[e]. Sed an in prædicta quæstione notarius reus, crimine falsi puniri poterit? Et non putauerim, nisi dolose egisse aliter probetur: ut quia data opera tẽpus obseruauit, quo qui præsens erat, non attenderet, uel scienter affirmasse cum scripsit, qui somno allectus capite annuebat: aliogn qui præsens negotio, habituq; intendentis est, intellexisse quoq; præsumitur: nec fraudi notario esse debet, qui præsumptionem legis sequutus est[f].

a Bar. l. 3. in fi. de aut. tut.
b l. si unus. C. de testa.
c l. qui testa. in fin. de testa.
d l. diem. §. coram. de arb.
e Bald. l. 3. C. de er. aduo.
f Bald. l. si tutor C. de peri. tut.

b ¶INVITO. Et hoc casu non procedit, quod dici solet, qui potest inuitis facere, multo magis & ignorãtibus, & absentibus: & ratio est, quia uis uerborum ita suadet. Qua ratione & qui cum cõsilio alicuius facere tenetur, satis est, si consiliũ acciplat[g], licet non sequatur, tametsi & hoc perpetuũ nõ sit. Quid eñ si expressim mandatũ est, ut sequatur? Quid si tacite ex cõiecturis hoc colligamus? ut quia consultor idem & administrationis collega sit. Item quia is, qui requirere cõsilium debet, inhabilis & idiota aliogn sit: ut cum lex adolescentibus permittit[h] suspectos facere curatores, dum ex cõsilio necessariorum id faciant[i]. Qua ratione cum princeps causam difficilem & maxime cõtrouersi iuris cuidam legũ imperito mandasset, ut non nisi me cõsulto iudicaret: responsum fuit, mãdatũ nõ obseruasse, qui simpliciter consilium petiŋ, nisi & sequutus fuerit[k]. Idemq; dicendum est, quoties alię coniecturæ hoc suadeãt, nec enim omnes enumerare possumus.

g c. cum olim. de arb.
h l. titium. de adm. tut.
i l. impuberibus. de susp. tut.
k Raph. Cõ. consi. 55.

IS QVI NATVS. Qui in uillam mittitur, ut interim nutriatur, non ideo in rusticis seruis cõstituitur: quia quæ ad tempus in aliquem locum delata sunt[a], nõ censentur ibi esse, sed potius in loco, in quo adesse cõsueuerunt[b]. Quapropter si quis omnem supellectilem, quam in urbe habet, legauerit, ea quoq; continebuntur, quæ in uillam missa sunt eo animo, ut diutius ibi nõ essent, sed in urbem referrentur, ut Paulus Castrensis respondit. Hincq; consequens est, seruis rusticis legatis, eum qui in uillam nutriendus missus est, nõ cõtineri[c]. Idemq; arbitror, si omnes serui, qui in uilla sunt, legati fuerint: quòd si dictũ fuerit, qui in uilla quoquo modo sunt, secus esse Bart. sentit, & ratione non caret[d].

a l. 3. C. de uerbo. sig.
b l. quæsitum. § fin. de leg. 3.
c l. seruis urb. de leg.
d Bart. l. generali §. uxori. de usufru. leg

FVNDI. Explicat Iurisconsultus, quid fundus, quid ager sit: quid uillę, qđ ędes, itemq; quid area. Fundus oẽm agrũ, omneq; ædificium significat[a], quia ut suprà uidimus, ab eo nomen sumpsit, quòd fundari super eũ

a l. quæstio. l. loci.

quæq;

bana ædificia ædes, rustica uillę dicunt. Locus uerò sine ædificio, in urbe area, in rure autem ager appellat: idemque ager cum ędificio fundus dicitur.

VLP. LIB. I. DE ADVLT.

Lex CCXII.

PRæuaricatores eos appellamus, qui causam aduersarijs suis donant, & ex parte actoris, in partem rei concedunt: à uaricando enim pręuaricatores dicti sunt.

IDEM LIBRO I. REGVL.

Lex CCXIII.

CEdere diem significat incipere deberi pecuniam: uenire diem significat cum diem uenisse, quo pecūia peti possit. Vbi purè quis stipulatus fuit, & cessit, & uenit dies: ubi in diem, cessit dies, sed nondum uenit: ubi sub conditione, neque cessit, neque uenit dies, pēdente adhuc conditione.

quæque res possit, ut minimè Iouiani Pontani sententiā probem, qui dictum opinatur, quòd fructus patrifamiliæ fundat, id est, præstet: quod & M. Varro tradidit. In formulis ueterum Iurisconsultorum uidetur latiorem fuisse agri, quam fundi significationē, dum ita uerba cōcipiebāt: Fundus qui ī agro est, qui Sabinus uocatur. Sed fortè in ea formula ager pro ipso territorio accipitur, non pro prædio, de qua significatione suo loco dicemus. Villę domus sunt, in quas fructus deuehuntur, quod & suprà ostēdimus, uulgò tamen in Gallia uillas cuiam ciuitates dicunt: sed hanc significationem sermo Latinus non admittit. Aedes urbana sūt prædia, quæ solo superficieque constant. Est autem superficies, omne quod supra faciem terræ est: quapropter in prædijs urbanis parietes & tecta, in rusticis arbores, herbæ, frutices superficiei adscribūtur. Latiorem esse ædiū quam domus appellationē plerique senserunt[b]. Aedes enim pro omni specie ædificij capi, etiam si nulla adsint tecta: at domū non dici, quæ adhuc cōtecta nō sit. Sed promiscuè hæc accipi, ego magis sentio, exemplo Gręci sermonis. Vnde apud Homerū, ὀλύμπια δ'ώματα. Area, locus sine ædificio est, ab ariditate dictus, quòd in ea fructus arescant: alij quòd solo sit nimio solis ardore arido: quidā quòd sicut ara in templis pura est, ita hæc ab ædificijs pura, nec obtecta sit: sunt & qui ab aere dictam credant. Ego priorem etymologiam probo, & aream propriè pro rustico loco interpretor[c], de quo P. Vergil.

b l. j. §. deinde. de don.

c l. fi. C. de seruit. in fin.

Area cum primū ingenti est ęquanda cylindro.

Nec in urbe sibi nomen uendicare arbitror, nisi μεταφορικῶς. Videtur enim quod ueteres impluuium, cohortem, plateam, hypetriumque dixerunt, unico nomine per translationem aream appellari posse.

PRAEVARICATORES. Varices noxiæ uenulæ sunt in cruribus, quæ propter atram bilem turgescunt, & ferro adustioneque curantur: Græci ixyas uel cirsos appellant: qui eo morbo laborant, rectà ire nequeunt: inde uaricari uerbum in transuersum ire significat, & præuaricari. Sunt autem præuaricatores, qui cùm aduersa parte colludūt, quod frequentius ab accusatoribus fit, qui subornati uera crimina abscondunt, & diuersam partem prodita causa adiuuāt[a]: & inde nomen traxerunt, quasi uaricētur, id est, in aduersam partem eant. In hos ex legibus grauis pœna constituta est[b], condēnatique etiam infamia notantur. Labeo à uaria certatione id nomē tractum aiebat: sed eius sentētiæ etiā ratio syllabæ refragatur, quæ in pręuaricatore quanque producitur, cùm uarius primam corripiat. Sane existimauerunt aliqui[c], cum aduocatū, qui uisis alicuius iuribus, aduersæ parti accessit, cùm priori renūciasset, præuaricatorem non esse: non enim causam prodit, qui apertè aduocaturū se negauit. Quod & ipse probo, dum sciamus, qui causę alicuius secreta iam cognouerit, non debere in alias partes transire, quoniam ea aduersarijs prodens, lege Corn. falsi coërcetur[d]. Quid ergo si nihil secreti in causa, sed omnis quæstio iuris est? Et licere ei defendere, quem sciat iustiorem causam habere, uerius est, dum tamen honorarium, quod ab alio causæ tuendę gratia recepit, restituat: sicque in senatu damnatum Tuscilium nominatum, Vicentinorum causæ desertorem, Plin. Cæcilius ad Valerianum scripsit.

a l. j. de præuaric.

b l. athletas. §. pen. de his qui not.

c Bart. d. l. j.

d l. j. §. qui depositu. de fal.

CEDERE DIEM. Cedere uerbum uariæ significationis est, accipitur autem quandoque pro incipere in ius alicuius uenire, unde & accedere dicimus: sic cedit dies hoc in responso, cùm incipit ea die res ad ius alicuius pertinere, licet agi adhuc non possit. Venit uerò dies, quando perfectè pertinet, ut quia & obligatio, & actio

x effica

¶ Aes alienum est, quod nos alijs debemus: æs suũ est, quod alij nobis debent.

efficaciter & uerè orta est. Referuntur autem hîc exempla stipulationis puræ, & quæ in diem, itemq; eius quam sub conditione concipimus. Videndum igitur est specialiter de singulis. In prima specie quando debetur pure, & cessit, & uenit dies, quia obligatio, & actio efficaciter est orta, suspendit tñ actionis exercitium[a] ἐν πλάτει, & modico tẽpore, arbitratu iudicis[b]: nõ eñ creditor statim cum sacco uenire debet[c]. Aliquibus tamẽ casibus id tempus quale sit, expressum est, in constituto, ut ante decimum diem non cõueniatur[d]: in dote, quæ cùm olim annua, bima, trima die deberetur, hodie post annum soluenda est[e]: in re iudicata, cuius olim XXX. dies iusti ex lege XII. tab. erant, ut A. Gellius scribit: hodie uerò ei executiõi quadrimestris dilatio indulta est[f], possetq; q pro tribunali sedet, huiuscemodi terminos ex causa mutare[g]: si quis tamẽ huiusmodi tempus humanitatis causa indultum non obseruaret, sed statim peteret, non ideo ante diem diceretur agere, nec illi in nimiæ celeritatis pœnam duplicarentur induciæ[h]. Hincq; est, quòd in præscriptione eius dilationis rationem non habemus[i]: unde nec compensationi impedimẽto est[k], neq; exceptioni, cùm uideatur dolo facere actor, q id petit, quod post eum terminum restituere cõpellitur[l]: & hæc communiter approbata sunt[m]. In secũda specie, cum de obligatione in diem agitur, receptior est opinio, ante diem & obligationẽ & actionem esse ortam, sed obstare exceptionẽ: cuius sentẽtiæ illa est ratio, quia cum dies addita obligationis executionẽ respiciat, nõ debet interim eius substantia impediri[n], unde obligatio actioq; formãtur, cũ nõ soleat tempus adiectum ipso iure, effectũ obligationis auferre[o]. Nõ procedit tamen hæc conclusio in promissione usufructus: in ea enim ante diem nec obligatio, neq; actio nascitur[p], siue quia cũ ad hæredes usufructus nõ transeat, si anteq; dies ueniret, moreretur creditor, frustra obligatio esset orta: lex autem plurimum cauet, ne quicq; frustra inducatur, siue quia usufructus anteq; dies ueniat, in rerum natura non est, sed in ipsa proprietate permanet, nec operæpretium fuit separatam à proprietate rationẽ eius haberi prius, q̃ cõstaret omnino esse re ipsa præstãdũ, ut quia & cessisset, & uenisset dies. Nõ procedit rursus in actione in rem[q]: nam in ea ante diem actio nulla oritur: translatio enim dominij uel iuris in re per executionem legis fit, quam lex ante diem non facit, unde huiusmodi actio competere nõ potest: uẽdicatio enim propter dominiũ in re datur. Quapropter cũ repudiatio ad dominiũ referatur, qui legatũ in diem ante eã diem repudiat, nihil agit[r]: adhuc enim ad eũ nõ pertinet. Et hinc etiã cõsequẽs est, ut quoties ex dispositiõe legis tacita dies subauditur, ante eius aduẽtũ actio non oriatur[s]. Lex enim quandoque perperam agi dicit[t], quandoq; peti non posse: quæ uerba ad actionem solùm referũtur, licet hoc casu aliqui etiam obligationem non nasci crediderint[u], quæ sententia recepta nõ est. Nam & in die incerta, ueluti cùm moriar, crebrior est eorum opinio, qui idem iuris esse opinantur, ut ante diem solũ oriatur obligatio, post diem uerò actio: unde qui ante diẽ soluit, nõ repetit[x], cùm uerè interim deberet, licet agi nõ posset. Nec nos mouet, quòd medij tẽporis utilitas incerta est: nõ enim hoc obesse potest, quò minus in id, quod principaliter deductũ est, obligatio prouen at. Quapropter si ultra diei incertitudinem alia quoq;, quæ in promissionem deducuntur, incerta sint, ut cũ quis fructus, qui ex fundo percepti fuerint, promittit, neq; obligatio, neq; actio interim oritur[y]: hæc enim maxima incertitudo conditionem sapit. Idem cùm non solùm dies, sed obligationis quoque substantia post mortem confertur: tunc enim obligatio ab hærede incipit[z]. Sanè & in diem, quæ multiplicandæ obligationis causa additur, solet distingui, ut in legatis annuis ante diem nec obligatio, nec actio competãt: quoniam tacitam in se, sequẽtium annoꝝ respectu, conditionẽ habeant[a], in contractibus uerò competat[b]: cuius rei ratio à nobis libro Paradoxorum I. cap. XVI. disputata est. In tertia specie, quando sub conditione aliquid debetur, certissimum est, neq; obligationem, neq; actionem ullam esse, antè, quàm cõditio euenerit: idemq; est, siue expressa sit conditio, siue tacita, ut quæ à lege subinducatur[c], dum tamen propriam conditionis naturam habeat, substantiamq; rei, non autem solam executionem respiciat[d]: conditio enim quam certum est exiturã, uel quæ tẽpus præsens respicit, propriè conditio non est, sed pro pura habetur[e].

¶ §. AES ALIENVM. Vetustissimorum Romanorum pecunia in ære consistebat: quoniam propter eorum paupertatem, rarus illis argẽti, rarior auri usus fuit: indeq; æris appellatio, pro pecunia accipi cõsueuit: & quamuis domitis nationibus in maximas diuitias excreuissent, seruauerũt tamen antiquum nomen, & siue pecunia aurea, siue argentea,

a §. si insti. de inut. stip.
b l. j. de iure de lib.
c l. quod dicimus. de sol.
d l. promissor. §. j. de const. pec.
e l. j. §. exactio. C. de rei ux. act.
f l. fin. C. de usur. rei iud.
g l. ij. de re iu.
h §. hodie. inst. de act.
i l. in rebus. C. de iure dot. insi.
k l. si cũ militi in fin. de compens.
l l. si socer. §. Lucius. ff. solu. mat.
m Bar. in l. ita stip. in j. q.
n l. ex bis. C. qñ di. leg.
o l. oblig. fire. §. placet. de act. & obl.
p l. j. in si quã do dies leg. uel ced.
q l. Semper. Attilus. de usu. leg.
r l. si ita scriptũ §. j. de leg. ij.
s l. interdũ. de uerb. ob.
t l. iij. §. si quis. ij. de eo qđ cert.
u l. continuus. §. ij. de uerb. ob. ubi Aret.
x l. sub conditiõe. de cõd. indeb.
y l. j. de cond. & dem.
z l. j. C. ut act. ab hære.
a l. si in singulos. de ann. leg.
b l. si itchum. §. j. de uerb. oblig.
c l. item quia. §. j. de pact.
d l. ita demum. in fi. de arb.
e l. si pupillus. §. j. de noua.

¶ Lata culpa, est nimia negligentia, id est, non intelligere, quod omnes intelligunt.

MARC. LIB. I. PVBL. IVDIC. Lex CCXIIII.

MVnus propriè est, quod necessariò subimus, lege, more, imperio'ue eius, qui iubendi habet potestatem. Dona aũt propriè sunt, quæ nulla necessitate iuris, officio'ue, sed spõte præstant̃: q̃ si nõ præstentur, nulla reprænsio est, & si præstentur, plerunq; laus inest. Sed in hoc uẽtum est, ut non quodcunq; munus, idem donũ accipiatur: at quod donũ fuerit, id munus rectè dicatur.

gentea esset, æs appellabatur: quapropter æs alienum dicitur, omnis pecunia aliena, id est, quæ nostra non est, sed alijs debetur: sicut æs nostrum est, quod nobis alij debent: μεταφορικῶς uerò latius quoq; accipitur, ut cùm dicimus, quicquid in ære nostro est, id in tua manu esse scito. Intelligitur enim, non solũ in nostris nũmis, sed etiam in omni facultate & potestate. Trahitur etiam quãdoq; latissimè ad professionem, ut cùm Iuriscõsultus de sophismate dialectico interrogatus, respondet, id in ære suo non esse, id est, ad professionẽ suã nihil attinere. Sanè notandus est hîc loquendi modus, æs suũ est, quod alij nobis debẽt: rectius enim scriptum fuisset, æs nostrũ, nisi ea uerba ex aliqua lege desumpta credamus, quam hîc Iurisconsultus interpreretur, ut ἀποφαντικῶς apposita sint, uel (ut Accursius solet loqui) materialiter.

¶ §. LATA CVLPA. Explicat Iurisconsultus, quid sit lata culpa, & eam ita diffinit, ut sit nimia negligentia, per quam non intelligimus, quod omnes intelligunt, aduersus quam doctores nostri nouas argutias confinxerunt[a], ut & aliquid ipsi scire uiderentur, quod Iurisconsultum latuisset, fiuntq; hac ratione ex interp̃tibus accusatores, uel potius calumniatores. Aiunt primò, non in negligendo solum esse culpam, sed etiam in faciendo, cùm id fit, quod fieri non debet[b], quasi negligere etiam ad factum non referatur, cùm aliquam rem non adhibita cura, sed cum neglectu pertractamus. Aiunt iterum, dementem uel pupillũ non intelligere, quod omnes intelligunt, & tamen in culpa ideo non esse. Sed hi non idcirco nõ intelligunt, quia negligentiæ eorum aliquid imputetur, sed quia in altero naturæ uitiũ, in altero ætatis defectus est: nam & cùm lex aliquid nõ intelligẽti imputat, de eo accipiendũ uidet̃, qui si uoluisset intelligere, potuisset. Sicut cùm neganti aliquid damni irrogat, de eo accipitur, qui con sentire potuit[c]. Sicut & propriè silere solùm dicitur, qui potest loqui. Et propriè excusatur, q̃ potest acceptare[d]: unde & generalis est regula: Eius est nolle, qui potest & uelle[e]. Argumentant̃ rursus, Medicus propter imperitiam & latam culpã tenetur[f], & tamẽ non omnes medicinã intelligũt. Sed & hoc eadẽ ratione tollitur: non eñ in alijs, q̃ medicis ignorãtia medicinę negligentiæ imputatur. Negligẽs eñ dicitur in sua quisque cõditiõe, & p̃fessione, nõ in aliena. Subdũt etiam errorem iuris latę culpæ assignari[g], & tamen pauci iurisperiti sunt. Sed hoc in pœnã ignorantium constitutum est, cùm omnes prudẽtes uiri, quæ ipsi ignorãt, ab alijs peritioribus scrutẽtur: qui igit̃ ipse nec scit, nec peritiores cõsulit, in lata est culpa: nam & idem hominum genus Hesiodi carmine improbatũ est, quãuis & generalis hæc dictio secũdum subiectã materiã restringatur, ut de eis solũ intelligatur, qui eiusdem conditionis, uel professionis sunt[h]. Et ex hac diffinitione infertur, quòd non omnis imperitia latæ culpæ assignatur, sed si in eo quis errat, quod cõmuniter oẽs eius artis intelligunt, est lata culpa: si in eo, quod soli excellentes, est solum leuis: si in eo, quod non nisi rarissimus quisque sciebat, ut quia excellẽtissimis solum erat cognitum, leuissima uidetur culpa, ut pleriq; senserũt. Sed quia hic tractatus iterum & iterum in cognitionem reuocabitur, infrà quid sententiæ nobis sit, differemus[i].

MVNVS. Duplex est muneris significatio, de qua hîc agitur: altera onus officium'ue quodcunq; intelligitur, quod necessariò subimus: altera largitiones accipiuntur, quæ ex causa aliqua, non tamen necessaria fiunt. In priore significatione quemadmodum soleat distingui, superius[a] à nobis tractatum est. Illud superest addendum, existimasse Accursium, non licere munera, quæ ad uectigalia pertinent, ex sola cõsuetudine imponi, nisi etiam lex accesserit[b]: & ideo dum hîc dicitur, munus lege, more subiri, coniunctim accipit: sed crebrius receptum est, ut disiunctiuè hæc soluta oratio accipiatur, sufficiatq; alterum, siue lex iubeat, siue cõsuetudo, dum uetustissima, & post hominum memoriã sit:

a in l. qđ neruo, dep.

b l. si seruum. §. 1. de uerb. oblig.

c l. ab administratione C. de leg.

d Abb. consil. 22. in 1.

e l. iiij. j. tit. j.

f l. illicitas. §. fin. de offic. præs.

g l. reg. §. pe. de iur. igno.

h l. j. y §.. de ope no. nun.

i l. latæ. l. magna.

a l. munus. s. eo.

b l. si publi. §. fi. de publ.

ea em̃ priuilegij ius habet, & qualis nunc est, praesumitur semper retro fuisse[c]: estq; illa firmissima praesumptio, quam uulgò iuris & de iure uocant: nec in ea consuetudine introducenda uidetur principis scientiam necessariò requiri, cùm non simpliciter, sed in uniuersum iuri omnium officiat[d]. Qua ratiõe & aduersus imperatorem, ex tali iure, poterunt pleraeq; Italiae urbes praescriptione se tueri, tametsi imperator ignorasse se alleget, idq; uerius uidet, praesertim cùm ex fama satis potuerit hoc Caesar scire, si modò res Italas curasset. Curat autem minimum, ut qui tot egregias urbes, eius fidem implorantes, in summas calamitates incidere permittat, cùm ipse interim, uel sacrificulorum preculis, uel alijs non aequè necessarijs rebus operam insumat. Sanè aduersus uectigal, quod ad aliũ, quàm ad principem pertineat, non est dubium usucapionem procedere, etiam breuioris temporis, dum titulus & bona fides possessioni praescribentis accesserint[e]. Quod ad alteram muneris significationem attinet, à nobis latius suprà disputatum fuit. Illud in praesentia omittendũ non est, existimasse Vallam, Martianum hîc Vlpiano aduersari[f], quòd ille tradit, doni significationem latius, quàm muneris patere: at hîc aliter distinguatur, nimirum munus ad necessitatem pertinere, donũ sponte dari, rursus in hoc uentum esse, ut omne donum munus dici possit. Sed has obiectiones ipse sic extrico, ut munus, si generaliter accipiatur, cùm ad onera officia'ue etiã pertinet, uerum sit non quodcunq; munus donum esse sed si pro largitione accipiatur, tũc id significare, quod ex necessitate alicuius officij, uel ex causa datur, nisi quòd in hoc ex communi loquendi usu uentum est, ut qualiscunq; largitio uel donũ, munus dici possit. Vlpianus igitur rationem sermonis, Martianus usum considerat.

c e. super. §. j. extra eo.

d Imol d § si Alex. cõs. 6.

e Bart. d § si Barbat. cons fil. 8. j.

f l inter donum. 3. co.

PAVL. LIB. SINGVL. AD L. FVSIAM CANINIAM.

Lex CCXV.

Potestatis uerbo plura significantur: in persona magistratuum, imperium: in persona liberorum, patria potestas: in persona serui, dominium. At cũ agimus de noxae deditione, cũ eo, qui seruum non defendit, praesentis corporis copiã facultatẽq; significamus. In lege Attinia in potestatem domini rem furtiuã uenisse uideri, si eius uẽdicandae potestatẽ habuerit, Sab. & Cassius aiunt.

POTESTATIS. Potestatis uariae sunt significationes, ex quibus quinq; hîc cõnumerantur. Prima est, cum de magistratu dicimus, eum habere potestatem: intelligimus enim merum imperium, quod nil aliud est, quod potestas animaduertendi in facinorosos homines[a]: dicitur autem merum, quasi liberum: quoniam cùm delicta ex uarijs causis uel aggrauentur[b], uel eleuentur, in arbitrio ius dicentis residet, quam potissimum poenam irroget: qđ non est in causis pecuniarijs, in quibus certã proferre sententiam, secundum ea, quae probata sunt, debet. Vnde in his, quae officio iudicis expediuntur, quoniam summo iure non debentur, plurimumq; in arbitrio eius cõsistunt, & tamen priuatam utilitatem respiciũt, imperium mixtũ exercetur. Merum igitur imperium in inquisitionibus, accusationibus'ue consistit, Mixtũ persequutionibus, Simplex iurisdictio actionibus. Secunda significatio est in persona liberorum, ut patriam potestatem intelligamus: hoc ius proprium ciuium Romanorum est, quoniam à lege XII. tabul. introductum: sed cùm constitutione Antonini[e], qui in orbe Romano sunt, ciues Rom. effecti sint, sequitur ad omnes Christianos hodie illud pertinere. Quapropter & Francis communicatum est, qui licet regibus Germanorum, quos imperatoris titulo Romani Pontifices insigniuerunt, non subsint, Romani tamen imperij & ipsi pars sunt, eoq; iure uiuunt. Tertia significatio est in persona serui, & ad dominium refertur: ut cùm dominus se suos seruos in potestate habere dicit, uel de potestate dimittere: id autẽ ex iure gentium descendit, quo iure capti in bello, capientium fiebant, unde & mancipia dicuntur. Sic Ausonius:

Capta manu, sed missa manu nesciuit herile
Imperiũ, dominae uult domina esse manus.

Quarta accipitur pro facultate, quae in praesentia & ad manũ sit: unde cùm lex[d], nisi dominus seruum pro noxa det, cogat eum ad suscipiendum iudicium, si modò in potestate sua sit, intelligemus potestatem, id est, facultatem exhibendi: quid enim si ad aram confugerit? Quinto in lege Attinia in potestatem domini res uenisse uidetur, si eius uendicandae sibi facultas data sit, & ipse neglexerit: nõ enim amplius cẽsetur inuito domino ablata, unde

a l. imperiũ de iur. om. iud.

b l. aut facta. de poen.

e l. qui in orbe. de stat. ho.

d l. quoties. de nox.

unde tanquā furtiua non sit, poterit usucapi. Accursius nō sufficere existimauit, quòd dominus rei uēdicandæ facultatē habuerit, nisi etiam appræenderit, uel litis æstimationem sit cōsequutus: quæ interpretatio respōsi huius uerba nimis coarctat. Et hæ sunt, quas huic uerbo significatiōes Paulus refert: uerisimile autem est, noluisse eum plures recensere: sunt enī & aliæ, ueluti cū ipsos magistratus simpliciter potestates appellamus[e], ut est apud Plin. & Apul. sic & Iuuenalis:

An Fidenarū Gabiorumq; esse potestas: Quod μετωνυμικῶς dictum uideri potest, cùm generaliter potestas[f], pro qualibet iurisdictione quādoq; accipiat: nā & quod Paulus ad Rom. dixerat, ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις, Latini potestatibus sublimioribus habēt[g], quibus omnis anima subdita esse præcipitur: Antiquiores tamen, cùm potestatem dicebant, de maioribus magistratibus intelligebāt, qui merum imperium haberent[h]: quod & Paulus Castrensis annotauit. Dicitur etiam Episcopus ecclesię fundos in potestate habere[i], id est, in cura & administratione, tutor quoq; in pupilli caput potestatem habet[k], id est, autoritatē. Unde & alibi sua potestate quis fecisse dicitur, quod ꝓpria autoritate fecit[l]. Sed & in edicto pretoris potestatem sui non facere intelligitur[m], qui sui copiam, ut cōueniatur, non facit: quales sunt absentes, uel qui latitant. Illud quoq; in potestate consistere existimatur, quod in actu non est, sed esse potest, quod Græci δυνάμει dicūt, quo sensu & Iulianus[n]: nam δυνάμει, inquit, qui à fideiussore petit, à reo petit.

e l. fideiuss. de pign.
f l. iij. de reb. eo. c. si de iudi.
g xj. q. j. magnum.
h l. eū qui. de iur. om. iud.
i c. j. de rebus eccl.
k Insti. de tu. in prin.
l auth. . : def. in prin
m l. iij. ex qb. cau. in poss.
n l. aduersus. de arbi.

VLP. LIB. I. AD L. AELIAM SENTIAM.

Lex CCXVI.

VErū est, eum qui carcere clauditūr, non uideri neq; uinctū, neq; in uinculis esse, nisi corpori eius uīcula sint adhibita.

IAB. LIB. I. EX POSTERIORIB. LABEONIS.

Lex CCXVII.

INter illā conditionē, cum fari potuerit, & postq; fari potuerit, multū interest: nā posteriorē scripturam, uberiorem esse constat: cum fari potuerit, arctiorem: & id tantūmodo significari tēpus, quo primum fari possit. ¶Ita data conditione, illud facito in diebus, si nihil pręterea fuisset adiectum, in biduo conditionem impleri oportet.

VERUM. Quoties reus in carcerem cōijcitur, & corporali aliqua pœna afficiēdus est, in uinculis teneri debet, si de crimine conuictus est[a]. sed & si cōuictus nō fuerit, uerùm grauissimum delictum commisisse arguatur, uerisimiliaq; exrent indicia, in uinculis quoq; causam dicere debet[b]. Meritò igitur hîc dubitatum fuit, quēadmodum in uinculis quis esse intelligatur. Et quāuis in carcere sit, non tamen idcirco uinctus censetur. In edicto tamen prætoris, quo his qui in uinculis essent, per in integrum restitutionē succurritur[c], etiā qui simpliciter inclusi sunt, cōtinentur. Sed id ex æquitate per interpretationem extensum est, non ex uerborum proprietate, de qua hîc agitur. Sanè uaria sunt uinculorum genera: nā & Compedes, & Pedicæ, & Manicæ leguntur: tum Catenæ, Nerui, Boiæ. Sunt autem Boiæ damnatorū torques, quasi iugum boum: unde locus Plautinus ī seruum uinctum, Boius boiā terit. Ad hæc sunt & uincula ad infamiam magis & pœnam, q; custodiam pertinētia, ut Collaria quibus in publico blasphemi & lenæ etiamnum alligātur, ut derisui uiatoribus sint. Est & Numella ligneum instrumentum, quo quis incuruus & quadrupes caput & pedes exerit, hocq; modo impeditur: uulgò Berlinam dicunt, at Græci κύφωνα, cuius mētio Aristophani quoque in Nubibus est. Solebant & mulierculæ sic notari, ut caudici siue stipiti alicui alligatæ opus facere cogerentur. Propertius:

Codicis immundi uincula sentit anus.

Iuuenalis:

Hôrrida quale facit residēs in codice pellex.

Serui quoq; in cōpedibus opus faciebant, ne facilè fugam possent capessere. Idem:

Squallidus in magna fastidit cōpede fossor.

Inde etiam in latomijs, hoc est, lapicidinis custodiebantur, idem & in ergastulis.

a l. si confessus. de cust. reo.
b l. diuus. e. tit.
c l. succurritur. ex quib. cau. man.

INTER ILLAM. Illa conditio, cùm fari poterit, citius uenit, quàm illa, postq; fari poterit: quoniam prima statim cùm primum quis potest proloqui, adimpletur, at alia successiuum aliquod tempus designat. Oldradus primam referri ad potentiam naturalem existimauit, unde cùm septimo anno infantiam pueri exeant, sequitur ut eo tempore dies ueniat: at sequens ad actum ipsum refertur. Quapropter cui legatum est, postq; fari poterit, si mutus esse perseueret, legatum non consequetur: & hanc interpretationem, licet hîc uacillet, tamen alibi Bartol. approbauit[a]. Mihi non placet, quia non uideo,

a l. j. de iniust. rup.

cur & in priore casu non debeat expectare, donec actu fari quis possit: non enim posse propriè dicimus, quod actu facere non possumus, nec ulla est ratio, cur hæc coniunctiua, cùm, ad potentiam solam referatur, & postq̃, etiam actum respiciat. Alibi Bart.[b] cum, non ita expressam conditionem facere attestatus est, sicut postquàm: & ideo legatum Titio, cùm hæres certæ ætatis esset, non uideri conditionale, cũ tamẽ legatũ, postquam certæ ætatis erit, conditionale sit[c]. Sed hæc sententia recepta non est: utranq; enim esse conditionẽ hîc dicitur, nisi quòd hæc posterior aliquanto uberior est.

b l. sicut legetur. §. j. de uerb. obl.

c l. libertis quos §. ab hæredibus. de ali. leg.

d l libertas §. fi. de manu. test.

¶ §. ITA DATA. Quoniam pluralis eloquutio duorum numero cõtenta est[d], si quis conditionem hãc apponat, illud facito in diebus, & uiterius aliud non exprimat, in duobus diebus faciendum erit: quod tam non procedit, quando per errorem omissus est numerus: tunc enim ob incertitudinẽ uitiatur[e]. In odiosis quoq; propius est, ut imperfectam sententiam existimemus[f], & huiusmodi oratio nullius sit effectus. Sed & si quis promiserit aliquid dare in diebus illis, nihil agit: uidetur enim se retulisse ad communem usum loquendi, quo ita solemus tempus infinitum significare, translatione à mysticis fidei Christianæ libris accepta, in quibus, quæ uel olim fuerunt, uel post innumera annorum curricula erunt, additur, in diebus illis esse facta, uel futura. Et ita aliqui[g] existimauerunt, licet articulus controuersus sit. Ego in arbitrio iudicis consistere opinor, qui ex coniecturis colligat, qua mente promissio huiusmodi facta sit.

e l. in stipu de uerb. obl.

f arg. d. § fi.

g in l. eum qui cal. de uerb. oblig.

PAP. LIB. XXXVII. QVAESTIONVM.

Lex CCXVIII.

VErbum facere, omnem omnino faciendi causam complectitur: dandi, soluendi, numerandi, iudicandi, ambulandi.

VERBVM FACERE. Verbum facere, perq̃ generale est, & ad quæcunq; facta refertur: & quandoq; facere, interpretamur, id est, dare: unde qui facere iussus est ut centum habeam[a], eam summam dare cogi potest: quandoq; significat soluere, ut cùm dicimus quasdã esse personas, à quibus exigi plus non potest, q̃ facere possint[b]: intelligitur enim, q̃ commodè soluere possint. Interdum idem est facere, quod numerare, unde paria fecisse dicitur, qui pecuniam, quam acceperat, numerauit, & id quod debet reddidit. Sic & iudicare hoc uerbo continetur, ut cùm dicimus, factum eius rei esse iudicium. Sed & iter facere dicitur, qui ambulat[c]: unde & stipulatio, iter fieri[d]. Et hæc quidem hîc Iurisconsultus. Cæterum alijs quoq; modis accipitur, ut cùm paciscimur, ne seruum facias furem, aut fugitiuum, id est, ne ad furtũ fugam' ue solicites: uel cùm mandat lex, ut soboles, quam censiti fecerint, nõ alienetur[e], declarasmus fecerint, id est, p̃curauerint: uel cùm quis promisit damni infecti uicino: in ea enim stipulatione damnum facere intelligitur[f], id est, pati: uel cùm aliquem reum facturos nos pollicemur: id enim est, reum facere, quod accusare[g], & indicare: sicut facere suspectum tutorem, est detegere, & iudici approbare suspicionis causas[h]. Sed finge constitutum, pœnas maleficiorum quæ noctu committantur, duplicari, quomodo intelligentur maleficia? Et cùm dicantur quasi malefacta, uidetur non contineri, quæ dicta, scripta, consulta male sint. Qui igitur noctu conuitiatus fuerit, in eam pœnam non incidet[i], & id frequentius probatur. Ego non dubito, etiam in lege pœnali malefacta dici, quæ scripta, dicta, consulta criminosè sint: cùm uerba generaliter & quatenus sermonis proprietas fert[k], tum quoque accipi debeant. Sed ne conuitia hoc casu comprændantur, ratio legis suadet, ex qua de his delictis significari ostenditur, quæ ex tenebris nocturnis uel facilius, uel grauiore cum noxa fierent: quod in iniuriarum crimine non est. Sanè cùm antiqui maleficos speciali nomine incantatores intellexerint[l], huiusmodiq; diuinatores, de eis potius est, ut legis uerba accipiantur, cùm noctu præsertim soleant umbras euocare, & animas responsa daturas, ut Canidia apud Horatium. Quo sensu & Exodi XXII. scriptum est: Maleficum ne patiaris uiuere, id est, sortilegum & carminibus ueneficia facientem.

a l. si hæres. de leg. j.

b l. sunt qui. de re iud.

c § Cato.

d d. l. j de his qui deie.

e l. cũ satis. de agr. lib. xj.

f l Proculus. de dam infe.

g l. si ueris C. de fi. instr.

h l. ij C. de usu. pup.

i Bar l aut facta. de pœn.

k l. cũ lege. de testa.

l Rubr C. de malef.

IDEM LIB. II. RESPONS.

Lex CCXIX.

IN cõuentionibus cõtrahentiũ uolũtatẽ potius, q̃ uerba spectari placuit: cũ igitur ea lege fundũ uectigalem municipes locauerint, ut ad

IN CONVENTIONIBVS. Certissimi iuris est, in contractibus, siue bonæ fidei, siue stricti iuris sint, id inprimis obseruandum, quod actum est, etiam si uerba impropriè accipiantur. Alioquin nisi de uoluntate constet, à uerbis nõ recedimus. Constat autem quandoq; expressè[a], puta ex præ-

a l. titia l. its stip. de uer. oblig.

fattoni

fationibus, uel præcedenti tractatu: quãdoq; tacitè[b], ut quia natura contractus, qualitas rei, personæ, contrahentium cõsuetudo, eius quod actum est, coniecturam inducant: potestq; hoc in responso exemplum accipi: fundus enim emphyteoticarius, uel uectigalis, & ad hæredẽ conductoris, & ad successorem particularem, nisi aliud actũ sit, trãsferri potest. Quid ergo si contrahentes pacti sint, ut ad hæredes transeat? Et uidebatur eam pactionẽ propriè intelligi debere: tum ex communi regula, qua cauet, in casibus dubijs, à proprietate sermonis non esse recedẽdum[c]: tum quia aliàs pactio esset superflua: cũ enim ex tali contractu & hæredes & legatarij admitterentur, nisi per huiusmodi pactionem diceremus censeri legatarios exclusos[d]: nonne nullius esset momenti? Quæ interpretatio fugienda est. Accedit his, quòd magna subest ratio, cur hæres solum admittẽdus sit, non autem legatarius: esset enim non modicum detrimentum domino, qui aduersus legatarium nullam actionem personalem haberet, cum actiones in personam, neque rem ipsam, neq; singularem successorem sequantur[e]: de hærede ergo solum debuisset intelligi, qui ipse in personam cõueniri potest. Sed tamen Papiniano aliter uisum est: quoniam uoluntas cõtrahentium ante omnia spectanda est, etiam quòd aliud dictum sit. Voluntatis autem coniectura ex natura contractus colligitur, & licet debeant uerba intelligi, ut effectus alicuius sint, non tamen operantur nisi secundum naturam actus: idq; & Bal.[f] & Alex.[g] responderunt: nec probabile aliquod damnum locatori infertur, cum non possit legatarius propria autoritate possessionem ingredi, sed ab ipso introducendus sit, quo tempore eum in dominum agnoscet[h], seq; obligabit, quinquagesimamq; illi, quod præmiũ uulgò Laudatorium uocant, præstabit. Et quod in legato dicitur, in donatione quoque locum habere receptum est: nec enim tunc aliqua denuntiatione opus est, sed satis est petitio introductionis, & solutio quinquagesimæ. Nec distinguitur, locator emphyteotici fundi sit priuatus aliquis ciuis[i], uel respublica, uel ecclesia: poterit enim conductor ius suum per legatum uel donationem transferre, etiam eis irrequisitis, dum saluo eorum iure & citra fraudẽ alienet[k]: & ita crebrius approbatũ est. Qua autem ratiõe uectigales agri ciuitatum locati solerent, ex Iul. Hygino à nobis traditũ est Dispunctionum lib. III. cap. X. Sed & quibus casibus appellatio hæredis ad singulares successores pertineat, suprà attigimus[l].

b l. semper. in stip. j. tit. j.
c l. non aliter. de leg. iij.
d l. si quando. de leg. j.
e l. si de cont. emp.
f Bald. rubri. C. de cõtra. emp.
g Alex. consi. xxj. col. ij. in 5.
h l. ij. C. de iure emp.
i l. j. C. de fund. patr. lib. xj.
k l. ij. C. ne rei dom.
l l. hæredis. §. eo.

hæredẽ eius, qui susceperit, pertineret, ius hæredum ad legatarium quoque transferri potuit.

CALLIST. LIB. II. QVAESTIONVM.

Lex CCXX.

Liberorũ appellatione, nepotes & pronepotes, ceteriq; qui ex his descẽdũt, continentur. hos enĩ omnes liberorũ appellatione lex XII. tab. comprændit: toties enim leges necessariũ ducũt, cognationũ singularũ nominibus uti, ueluti filij, nepotis, pronepotis, ceterorum'ue qui ex his descẽdũt, quoties non omnibus, qui post eos sunt, præstitum uoluerint, sed solis his succurrerẽt, quos noĩatim enu-

Liberorum. Liberorum appellatione nepotes, & pronepotes, cæterosq; descendentes contineri certum est, idq; exemplo XII. tabularum, quæ primam successionis causam liberorũ esse uolebãt, & de omnibus descendentibus intelligebant. Quo sensu & prætores in edictis acceperunt, ut cum patroni liberos in ius sine uenia uocari prohibuerũt[a]: strictè tamen hæc uox quandoq; accipitur, & usq; ad trineporem solum intelligitur, & ita ueteres existimabãt, quod Pomp. & Paul. referũt[b]. Sed C. Cassius & Vlpianus, & in hoc responso Callistratus latius pertinere existimauerunt, & in infinitũ dici, idq; tanq; honestius meritò obtinuit. Cum igitur nomen liberorum sit collectiuum plurium graduum, qui fratrem & eius liberos instituit[c], ordine successiuo uocasse uidebitur, quod nõ est receptum, si filios dixisset[d]: propriè enim appellatione filij nepotes & deinceps descendẽtes non contineri uerius est, sed ex interpretatione tantũ: quo in tractatu quid ipse sentiam, supra explicaui[e]. In præsentia, quod ab alijs communiter traditum sit, recitabimus: & quadrupliciter in hoc distingui à maioribus solet: aut enĩ filijs prouidetur, aut grauantur, aut de eis uersus alium fit mentio, aut in conditione ponuntur. In prima specie appellatione filiorum comprændi nepotes receptius est[f]: cum enim actus hic fauorabilis sit, debet lata significatio accipi, & hoc siue in testamentis, siue in legibus, siue in beneficijs principum loquamur: fit enim in his amplior

a l. sed si. §. si de in ius uocan.
b l. iurisecon. de grad.
c c. Raynutius. de testa.
d l. gallus. §. j.
e l. filij l. iusta. l. natorum.
f l. lucius. de hære. insti.

plior

plior interpretatio [g], licet in priuilegijs sit contrà. Si igitur pater filios suos instituat, etiam nepotem ex filio præmortuo instituisse uidebitur: quod tamen uariè acceptum est, aliquibus ideo institutum censentibus, quia nisi ita interpretaremur, preteritione testamentum rumperetur: interpretamur autē semper ut actus ualeat: Alijs, ne durū, absurdū ue aliquid consequatur, quale est cum à parentibus filij separarentur, uel melioris fierēt cōditionis nepotes quàm filij, idq; genus similia: Alijs, quoniam dispositio in futurū confertur: cum enim uerisimiliter dubium sit, an in id tempus filij uel nepotes existant, debet mens testatoris largius accipi, ut non existentibus filijs, nepotibus prouisum uideatur, ut etiam in facti quæstione consultus Alexā. [h] respondit, quæ declarationes dubitationem nullam habent, cum generaliter propter fauorem ea interpretatio ex doctorum frequentiore sententia procedat: unde & in municipalibus statutis idem obseruatur. Finge cautum esse [i], ut filij masculi exclusis fœminis succedant, nunquid nepotes etiam ipsi præferentur? Et responsum est, præferri: ratio enim eius legis est, ut agnatis saluæ sint facultates: quæ ratio in nepotibus locum habet, & tametsi in lege expressa non sit, ab ea tamen argumentari nos posse receptius est [k]: cum enim hoc beneficium à lege patri conferatur, ut fœminam excludat, debet etiam in nepotem eiusdem sexus perpetuare [l], qui in successione patris sui locum tenet, eiq; subrogatur: nam & cum filia propter fauorem filij masculi excludatur, masculo ipso superstite nepote defuncto, idem fauor durat: unde etiam si ipsa mascula sobole relicta decederet, nihilominus frater, eius'ue filius ei soboli præferrentur: quoniam fauor propter quem ipsa exclusa fuit, non extinguitur: & sicut filia ipsa succedere non potuit, ita & ex ea nepos repellitur, ut amputata radice, rami quoque decidunt [m]. Et huius interpretationis, uti diximus, causam præstat fauor, quo cessante, interpretatio quoque non admittitur. Et ideo cum quis tutorem filijs dedisset, non censeri nepotibus prouisum Vlpia. respondit [n]: tum quia respectu tutorum nullus est fauor, imò onerosa est tutela: tum quia non multum inde commodi nepotibus oritur, cum cessante testamento, de tutore illis per iudicem prouidendum sit, & ita Barto. sentit. In sequenti specie, filiorum uerbo non contineri nepotes certius est: unde qui filios exhæredat, nepotes exhæredes fecisse non uidebitur [o]: odiosum enim hoc est: quod & in dispositione legis proditum est. Et ideo lex Iulia, quæ ius patri facit, filiam adulterā occidendi, in nepte non habet locum [p]: idemq; dum prohibet Senatori filiam eius ducere, qui artem ludicram exercuerit: poterit enim in nepotis matrimonium conuenire [q]. Nam cum leges huiusmodi merum odium filiorum & quidem principaliter sapiant, meritò nepotes non continebuntur. Quòd si directò odiosæ non essent, aliud respondendum fuisset: ut in S. consulto quo tutor pupillam sibi uel filio suo nuptui collocare prohibetur, nam nec nepoti quidē impune collocabit [r]. Sed quid iuris esse dicemus, cum testator filijs alienatione bonorum interdixit, an nepotibus quoque uetitum credemus [s]? Et non uideri traditum est: huiusmodi enim prohibitio odiosa est, sed hæc conclusio aliquo modo restringenda est. Pone institutos filios, & ne alienent grauatos: si enim in uerbis institutionis nepotes cōtineātur, cur non & in uerbis prohibitionis comprændi debent? Consentaneum certe est, easdem uerba eandem recipere interpretationem, nec est uerisimile uoluisse patrem minus oneris nepotibus imponi, quàm filijs imposuerit. Et quod in hac prohibitione diximus, in fideicommisso quoq; respondendum est: ut fideicommisso filijs iniuncto, nepotes non contineantur [t], nisi sub ijsdem uerbis institutio substitutioq; concepta sit: tametsi imprudenter hac in re labi mihi Decius uideatur [u]. Pone rursus, uerba prohibitionis, hæredibus filijs institutis, in rem concepta esse, ut quia dictum est, ueto bona mea uendi, quia uolo, ut ad illos & illos perueniant: uidetur enim hoc casu esse etiam nepotibus interdictum, & ita etiam censuit Alexā. [x] quod multo magis dicendum est, cum ratio dispositione

merarent. At ubi nō personis certis, non quibusdā gradibus prestatur, sed omnibus qui ex eodem genere orti sunt, liberorum appellatione comprænduntur.

¶ Sed & Papyrius Fronto lib. IIII. Responsorum ait, Prędio cum uillico, & cōtubernali eius, & filijs legato, nepotes quoq; ex filijs contineri, nisi uoluntas testatoris aliter se habeat: filij enim appellatione sæpe & nepotes accipi, multifariam placere. ¶ Diuus quoque Marcus re-

g l. sed & si. §. 1 de exc. tut.
h consi. 9 in f
i Alexā. consi. 27. in 11.
k l quāuis. C. de fideicom.
l l. gallus. §. uidēdum. de libe. & post.
m l. si uiua. C. de bo mat.
n l qd' si nep. de test. tut.
o l. 1 §. quaritur. de uent. inspi.
p l. patri. de adul.
q l ex Iul. de ritu nup.
r l S. consultū. de ritu nupt.
s glos. §. nos igitur. de rest. fi.
t Decre. cōsil. 218. uer ult.
u consi. 95.
x § diui argu. l peto § fratre de leg. 11.

tione generalior est: ut cum quis prohibuit alienationem filijs, quia uolebat bona perpetuò in familia remanere, hoc enim casu omes descendentes prohibiti censebuntur[y]: quod & responsum est, cum testator fratris fideicommisisset, ut hæreditatem filijs restitueret, quia mentis suæ erat, ne bona extra familiam peruenirent: petent enim fideicōmissum nepotes quoque, & cæteri descendētes: & ita contrà quàm Iason responderat, ex facto iudicari uidi. In tertio casu, cum de filijs alterius respectu disponitur, nō comprændi nepotes constat, nisi dura aliqua sepatatio induceretur, ut cum quis ancillam cum filijs legat: tūc enim Papirij Frontonis responsum, cuius hìc Callistratus meminit, attendēdum est: cū non sit uerisimile, uoluisse testatorem à patribus suis filiòs separari[z]. Idem si aliqua alia coniectura hoc suadeat, quales sunt, quas suprà retulimus, quando aliàs actus effectum non sortiretur, uel absurdum aliquid consequeretur, uel consuetudo sermonis ita suaderet, & si quæ aliæ sunt similes[a]. In ultima specie concludendum est, quoties conditio uel causa fauorem filiorum respicit, etiam nepotes eo sermone cōtineri: uerbi gratia, Lex dicit[b], si mater filijs tutores non petierit, ius uēdicandorum bonorum non habeat: illis enim uerbis etiam quæ nepotibus tutores non petierit, ab hereditate repelletur: nam actus hic filijs ipsis fauorabilis est: quòd si de fauore filiorum principaliter non agatur, aliud est: ut in eo exemplo, cum lex à tutela eum excusat, qui tot filios habuerit: non enim nepotes excusationis causam præstarent, nisi lex liberorum uerbo uteretur[c]: principaliter enim hoc casu de patris, non autem filiorum fauore agitur: unde cum filiorum fauor non urgeat, à proprietate uerborum nō recedimus, quæ in conditionibus maximè attenditur, & primum locum in casibus dubijs tenet[d]. Excipiuntur tamen aliqui casus, in quibus filiorum appellatione generaliter dicendum est, nepotes non significari. Primus est, in communi loquendi usu: ex consuetudine enim aliter filios, aliter nepotes appellamus, & ita sentit Accursius[e]. Sed doctores nō adducūt, nisi probaretur huiusmodi consuetudo, nec ex sermone uulgari ad Latinum probabile argumentum deduci potest[f]. Secundus casus est, quoties lex ex aliqua causa significationē eius dictionis coarctat, ut cum fructus in quartam, quæ ex Falcidia debet[g], nō imputari quāuis testator iusserit, lex Iustiniani pręcepit, subijcitq; eo præcepto nepotes non alligari: ideóq; in hoc responso, cum leges necessariū ducūt cognationum singulatum nominibus uti, quia nō omnibus præstitum uoluerint, sed his solis quos nominatim enumerant: ut cum diuus Pius constituit[h], ne liberi decurionum usque ad pronepotes torqueri possent, uel cum usque ad eum gradum concedit lex ei succedi, qui incestas nuptias contraxerit[i], & si qua similia. Tertius casus est, cum de filio non disponitur, ea solum ratione, quia sit filius, sed etiam respectu alicuius qualitatis ei inhærentis: nam dispositio huiusmodi ad eum non refertur, cui ea qualitas non insit, ueluti cum lex filium spurium instituti prohibuit: non enim existimabitur uetita institutio legitimi, ex filio spurio, nepotis: in eo enim qualitas illa deficit[k]. Idem in municipalibus statutis, quæ exclusa filia, filios masculos ad successionem admittunt, non erunt admittēdæ neptes, cùm qualitas masculina illis desit, quod & ab Alexandro[l] responsum est, in eo qui filium primogenitum ad fideicommissi petitionem uocauetat. Quartus casus est, cum sub alio nomine potest censeri magis propriè nepotes uocatos, quàm sub nomine filiorum: ut si fratri meo, & eius filijs, & descēdentibus fideicommittam: admittuntur enim prius filij quàm nepotes[m], tanquam prius nominati, cum de nepotibus potius uerbo descendentis, quàm uerbo filij actum cēseatur: sub illo enim propriè, sub hoc non nisi per interpretationem continerentur: idq; Decius respondit[n], & mihi non displicere suprà attestatus sum. Quintus casus est in contractibus: in eis enim fit interpretatio aduersus eum, pro quo pactio concepta est[o]: & ideo si quis accipiat emphyteoticum

scripsit, nō uideri sine liberis defunctū, qui nepotem suum hæredem reliquit. ¶ Præter hæc omnia, natura nos quoque docet, parētes pios, qui liberorum procreādorum animo, & uoto uxores ducunt, filiorum appellatione omnes, qui ex nobis descendūt, contineri: neq; enim dulciori nomine possumus nepotes nostros, quàm filij appellare: etenim idcirco filios filias'ue cōcipimus, atq; edimus, ut ex prole eorū earū'ue, diuturnitatis nobis memoriam in æuum relinquamus.

y l. pater fil. § fundum. de leg. iij.
z l. uxorem §. concubinæ. de leg. iij.
a l. alimenta §. liberti. de ali. leg.
b l. ij. § si mater. ad. Tert.
c l. ij. § hoc autem. de excu. tuto.
d l. mœuius de cond. & de.
e glo. Inst. qui dar. tut.
f Alexā. d. consil. 26.
g l. iubemus C. ad Trebel. Dec. cōs. 87.
h l. à diuo. C. de quæst.
i l. si quis incesti. C. de incest. nup.
k l. fi. de natu. lib.
l cōsi. 123. in j.
m l. cum ita. §. si de leg. ij.
n consil. j. in fi.
o l. ueteribus. de pact.

teoticum fundum pro se & filijs, nepotes nō admitterētur[p], & ita quàm plurimis uisum est: quæ sentētia apertissimè falsa est, cum suprà traditum legerimus, eum qui pro se & hæredibus huiusmodi fundum conducit, etiam legare posse: atqui magis impropriè appellatione hęredis legatarius cōprenditur[q], quàm filij appellatione nepos. Illud receptissimum est, clientem, cui beneficiari[?] fundus (feudum uocant) pro se & filijs conceditur, etiam nepotibus, cæterisq; descendētibus relinquere posse: hîc enim contractus latissimam interpretationem propter beneficij naturam recipit[r]. Qua ratione idem & in donationibus dicendum esset: fauorabilis enim hîc cōtractus est. Sextus casus est, cum de filijs fit mentio ex proprio corpore natis: nam uidetur nepotes non contineri, & hos præserum qui ex filiabus nati sunt, & sic ab aliquibus respōsum comperi[s]. Sed in hoc opinatissimi scriptores dissentiunt: sanguinis enim continuatio in nepte quoq; est[t], nisi igitur alia cōiectura adsit, quæ nos in aliā partē deducat, promptius est, ut pro nepotibus pronuntiemus[u].

p l. 1. §. institu. tuens.
q 3. l. proxi.
r Ias. d. § institu. tuens.
s Guid. pap. q. 353.
t Alex l. ex facto § fin ad Treb.
u d. l. Lucius.

PAVLVS LIB. I. RESPONSORVM.

Lex CCXXI.

PAulus respōdet, falsum tutorē eū uerè dici, qui tutor non est, siue habenti tutorem datus est, siue non: sicut falsum testamentum, quod testamentum nō est, & modius iniquus, qui modius non est.

HERMOGENIANVS LIB. II. IVRIS EPITOM.

Lex CCXXII.

PEcuniæ nomine, nō solum numerata pecunia, sed omnes res, tam soli, quàm mobiles, & tam corpora, quàm iura cōtinentur.

PAVLVS. Quod falso tutore autore gestum est, per in integrum restitutionem emendat prætor, & quanti ea res est aduersus eum, qui dolo fecit, Actionem dat[a]. Declarat hîc Iuriscōsultus, quis dicatur falsus tutor: & eum esse interpretatur, qui uerè tutor datus non est, uel qui datus est, sed perperam & inutiliter, ut qui habenti alium tutorem datus est[b]. sicut & falsum testamētum dicitur, quod nullū, uel inutile est, idemq; in modio iniquo. Et hinc accipi argumentum potest, tutorem inutiliter datum, propriè tutorem non dici[c], & ideo adiectione illa falsi distinguitur: unde consequens est, ut hîc probetur quod cōmuniter traditum est, quod nullum est actus nomen propriè non habere, si actus iuris ciuilis sit: qua ratione testamentum nullum, non est propriè testamentum[d]: stipulatio nulla, non est stipulatio[e]: sententia nulla, non est sententia[f]: quod nō in iudicijs solum, sed & in compromissis procedit. Sic & electio nulla, nō dicitur electio[g]: & cessio perperam facta, non habet cessionis nomen: & qui iurat se statuta obseruaturum[h], de his quę nullo iure ualent, iurasse nō intelligitur: sic & alienasse emphyteota non dicitur[i], qui uenditione nulla, & non solenni distraxit. Quòd si nomina facti, non autem iuris, sint, quod inutiliter actum est, propriè nomē seruat. Vnde libellus incertus, uel citatio inutilis[k], nomen suum seruāt, licet in effectu nō obligent[l]. Sic & episcopus iniustis, uel hæreticus, episcopus propriè est, tametsi perinde habeatur[m], ac si non esset. Eadem ratione etiam inutilis maritus[n], nomen mariti seruat, quamuis legis interpretatione eius uxor orbata existimetur. Sane plerunq; accidit, ut etiam actus iuris sub uero nomine designētur, licet cassi & inutiles sint: quod quandoq; fit enuntiationis causa, ut cū lex matrimonium nullum, uel diuortium, simpliciter suo nomine appellat[o]: quandoq; per locum qui ex affectu dicitur[p], ut cum Titium rem suam emisse scribimus, nimirum indicantes, hoc eum egisse, ut rem emeret: quandoq; actus sustinendi causa, ut cum iussus est quis hæreditarium seruum manumittere, & deinde hæres esse[q]: sufficiet enim uel de facto manumittere, ut adire possit. Sed & lex Pontificia[r]: Rex, inquit, Cæsarem in dominum nō recognoscit: quod de facto interpretantur pleriq;: hoc enim uerbum magis ad factum, quàm ad ius refertur.

a l. 1. l. nouiss. quod fal. tut.
b § interdum. Inst. de cur.
c l. iij. de test. tut.
d l. ij § 1. quē. ad. test. ape.
e l. 1. § sed si mihi. de uer. obliga.
f l. iij § cōdēnatum de re iud.
g Bar l filium. de leg. præs.
h Felic. ex tenore. de rescrip.
i Bald l ij. de ept. andi.
k l. 1 in princi. de fer.
l c. 1. de præs.
m c. inter. de tr. s præl.
n l. si C. ad le. fal. de plag.
o l. qđ seruius. de condi. ob tur.
p l. Labeo. 3. e.
q l. mulier. § 1. de cond. inst.
r c. per uenerabile. qui filij sint leg.

PECVNIAE nomine. Pecuniæ significationem uario modo accipi[a], suprà demonstrauimus: & quandoque latius patere, quàm ut id quod in numerato est, solum cōprendat: mobilia enim & immobilia complectitur, atque etiam iura, cæterasq; huiusmodi res incorporales: quapropter si tibi pecuniā, quam Titius debet, donauero, actionē quoque donasse uidebor[b]: hincq; apparet, pecuniæ uerbum uniuersale esse, ut meritò Senatusconsultum Trebellianum in eo locum habeat[c], qui pecuniam omnem restituere rogatus sit: de iuribus enim actū quoq; intelligetur: cuius rei rationem assignat hanc Accur. quia omnes res in pecuniā conuerti possunt, idq; IIII. Ethicorū Aristoteles sensit. Sed hae

a l pecuniæ. 5. eod.
b Bart l. si seruus. §. fin. de stipu. ser.
c l. nā quod. in fi. ad Treb.

hac ratione etiã cum nummũ dicimus, aliud quàm quod in moneta est, significaremus, pariꝗ; esset nũmi & pecuniæ notatio[d], quod falsum est. Verius igitur[e] quod Augustinus in libro de doctrina Christiana tradit, dum, Totum[f], inquit, quod homines in terra habẽt, quorumꝗ; domini sunt, pecunia dicitur: qa antiqui quod habebãt, in pecoribus habebant. Sanè restringit hęc significatio, quandoꝗ; ex subiecto argumento. Pone, in sermone hominis illiterati, & idiotæ[g], facta est pecuniæ mentio, intelligemus angustè de pecunia numerata[h], quã & uulgares denarios uocãt: cum denarius proprie sit decem asses, hoc est, argenti drachma[i].

PAVLVS LIBRO III. SENT.

Lex CCXXIII.

Latæ culpæ finis est, nõ intelligere id, quod om̃es intelligunt. ¶ Amicos appellare omnes debemus, non leui notitia coniunctos, sed quibus fuerint iura cũ patrefa. honestis familiaritatis quęsita rationibus.

VENVLEIVS LIB. VIII. STIPVL.

Lex CCXXIIII.

Vinculorũ appellatione, uel priuata, uel publica uin

LATAE culpæ. Culpæ nomen generale est, & dolum quoꝗ; cõprændit: qui enim dolo fecit, utiꝗ; in culpa est. Vnde qui ꝓmiserit damnũ præstare, quod serui mei culpa cõtigerit, si quid dolose deliquerit, ut quia furtum fecerit, resarcire quoꝗ; tenebitur. Solent tamen Iuriscõsulti[a], cum culpã nõ præstandã simpliciter dicunt, de leui intelligere: lata eñ cùm dolo proxima sit, ferè semper præstanda est. Dicitur autẽ dolo ꝓxima duobus modis, aut quia præsumptã in se fraudẽ contineat[b], ut cũ non eam diligẽtiam in rebus alienis qs adhibuit, quã in suis: aut qa tam supina & inexcusabilis culpa est, ut tametsi nõ præsumat fraus, parũ tamen ab ea distet[c]: ueluti cũ quis in gratiã amici negligens fuit: licet eñ gratia & nimia facilitas excuset à dolo, proxima tñ illi est. Et ideo regulariter produtũ est, cũ lex aliquẽ dolũ præstare teneri dicit, etiam de lata culpa intelligi: quod tamen quẽadmodũ accipiẽdũ sit, infrà tractabimus[d]. Quis aũt huius culpæ sit finis, id est, definitio, superius disputauimus. At leuis culpa sic definiri potest, ut sit negligẽtia, qua quis in rebus alienis eã curam nõ adhibet, quam cæteri patresfamiliâs solent, tametsi in suis minimè diligentior sit. ¶ §. AMICOS. Pluribus modis accipitur amicitia: est enim quædã maxima, & penitus inhærens animis inuicem se amantium, cuius multa exempla cõmemorat Lucianus in dialogo qui Toxaris inscribitur, quamꝗ; Græci sic explicãt, σώματα μὲν δύο, ψυχὴ δὲ μία, ut eadẽ anima duobus in corporibus esse uideatur, quod idẽ uterꝗ; uelit, nolitꝗ;. Alia est, quæ hîc describit, nõ quidẽ tam ardẽs, sed tamẽ nõ leuiter cõiuncta, & honesta cõsuetudine introducta. & de hac ꝓditũ est leges accipiendas esse, quæ causa amicitiæ aliquid indulgẽt[e], uel uetant: prior eñ illa, cũ Hesiodi Erigone ad superos, opinor, recessit, & nusꝗ; in humanis habitat. Est & alia uulgaris, qua congerrones, idꝗ; genus socij etiãnum uulgò amicos se inuicem appellãt: ea ex leui notitia contingit, & inter improbos quoꝗ; plerunque est. Sũt aũt arctissimę illius amicitię causa pleraꝗ; cõcessa, & quicquid cognationis fauore introductũ est, id om̃e ad huiusmodi amicos extenditur[f]: quæ eñ maior potest esse cõiunctio? Hinc aliqui tradiderunt licitũ eius amoris ardorẽ, uim clausulæ codicillaris habere[g], aliqui reuocationẽ clausulę derogatoriæ inducere, quæ in priore testamẽto adiecta sit[h]: aliqui in substitutiõe fideicõmissaria simpliciter facta hoc ꝓpari, ut amici sui filij substituto præferãtur[i]. Sunt & q sicut cõiunctum, ita & amicũ absꝗ; mãdato ad agẽdũ admitti crediderint[k]. Quæ oĩa uera esse ego arbitror in priore illa amicitia, quę usꝗ; adeò nostris tẽporibus rara est, ut cuiusdã prodigij loco sit, si usꝗ; gentiũ reperiatur. Sed nã quid amicus ad testimoniũ admissus ꝓ amico probet[l]? Et de fide diminui illi constat & ideo ex numero testiũ cõualescere posset, ut si, ubi aliâs duo sufficerẽt, tres amici reciperent. Addunt aliq tã immẽsam amicitiã posse deprændi, ut nõ solũ diminueret, sed om̃ino eleuaretur[m]. Cõtrà Bal.[n] cũ amicitia uirtutis & fidei nomẽ sit, nõ esse admittẽdũ, ut ꝓpter eã fidei minus testi adhibeat. Sed in hoc deuentũ est, ut amicitię causam iudex inspiciat, & si ex societate ociosa, uel non multum egregia, nec seueris iuris laudata cõsuetudine prouenisse deprænderit, summamꝗ; esse, nihil eis fidat, & ita arbitreẽ: magna eñ affectio ueritatẽ prorsus impedit[o]. Nec refert ad amicitiã se inuicẽ unꝗ; uiderint aliqui, uel id minus, cũ ex fama & bonis operibus sæpius accidat[p], ut inter ignotos quoꝗ; non uulgaris dilectio exoriat. Sanè nõ om̃is q parcit, amicus est[q], nec omnis qui uerberat, inimicus: ut Augustinus ait.

VINCVLORVM. In uinculis esse dicitur, quicunꝗ; uinctus est, siue publicè à magistratu, siue priuatim, ut seruus à domino. Cu

d l. luigatores. § quod ait. de arb.
e Ias l. talis. de lega. ij.
f j. q. 3. totum.
g Bar. l. uxorẽ. §. legauerat. de lega. iij.
h l j. ad Mac.
i Card. cl. exiui. § porrò. eo. titu.
a l contractus. j. titu. j.
b l. quod nerua. dep.
c l. si proc in si man.
d l, magna.

e l. sciendũ §. si alicuius. 3. de legatio.
f ea. requisisti. de testa.
g Bal. l. si iure. C. de test. manu.
h Rom. consi. 179.
i Barb. l. cum accutiss. col. 17.
k Ias l. exigendi. C. de procura.
l l. ij. de testi.
m Feli. c. quoties. de test.
n Bal l. eos. C. de testi.
o iij. q. 5. accusatores.
p 29. q. j. c. j.
q 5. q. 5. c. non omnis.

cula significãtur: custodiæ uerò, tantum publica custodia.

TRIPHONIVS LIBRO I. DISP.

Lex CCXXV.

FVgitiuus[a] est, nō is qui solū fugiē di cōsiliū à dño susceperit, licet id se facturum iactauerit[b], sed q in ipso facto fugæ uitiū mētis deduxerit: nā & furē & adulterꝫ, & aleatorē, quãquã alia significatione[c] ex animi propositiōe cuiusq; sola dicere quis posset, etiã hũc q nũq; alienã rē inuito dño subtraxerit, qui nunq; alienã matrēfam. corruperit, si modò eius mētis sit, ut occasiōe data id cōmissurus sit, tamen oportere hęc eadē crimina assumpto actu[d] intelligi: et ideo fugitiuũ quoq;, & erronē, nō secũdũ propositionē solam, sed cum aliquo actu intelligi constat.

PAVLVS LIB. I. MANVALIVM.

Lex CCXXVI.

MAgna negligētia culpa ē, magna culpa, dolus est.

no. Custodia uerò ad ius publicũ pertinet, cũ quis in carcerē detrusus, uel sub custodia magistratuũ est. Potest autē qui tribunali præest ex qualibet leuissima suspicione eũ, quē nocētem arbitretur, in carcerē ducere[a]: oportet tamen qualē qualē uestigationē præcessisse, ne iniuriã faciendi causa hoc mãdasse uideat[b]. Quo casu grauaretur eius opinio, licet pœnã aliquã nō subeat. Solum enī in ciuilibus receptũ est, ut iudex iniustè aliquem in carcerem retinēs, actione iniuriarũ cōueniri possit[c]. Hincq; apparet, cum iudex ordinarius à captura nocentis cœpit, non excusari reũ quominus in examine interrogatus sub sacramēti religione respondere teneatur[d], deliquerit, an nō deliquerit, alioqn lex ius capiendi nō concederet, si nō nisi pręcedentibus indicijs interrogari posset. Accipit autē custodia pro carcere[e]: quoniã in illum rei nō pœnæ causa, sed custodiēdi mittũtur, unde si effugiēt, custodes ipsi tenētur. Quoniam lex præsumit, nō posse parietes effringi[f], nec instrumēta huiusce rei causa haberi sine eorum culpa, idq; & Aret.[g] respondit. An autem ob æs alienũ capi & in carcerē detrudi quisquam possit? Per minores negãt, nisi fiscale sit nomē[h], contumaciaq; accesserit, uel nisi aliquis iam condemnatus sit, quo casu cedēdo bonis liberatur[i]. At olim lege XII. tabu. aliud erat, cui per desuetudinē rectè derogatũ fuisse, apud Gellium Cæcilius Iurisconsultus disputat.

a Sal. l. nullus. C. de exh. re.

b gl. c. fi. de accus. in 6.

Bald. l. 15. C. de his q̃ lat.

c l. pen. C. qui bo. ced.

d Bart. l. marcellus rerum amot.

e l. ad cōmentariensem. C. de cust. re.

f l. carceri. in fi. de cust. re.

g Are. cōsi. 38.

h l. nemo carc. C. de exact. trib.

i l. 1. C. qui bonis ced.

FVGITIVVS. a ¶ Qui mancipia uendunt, ex edicto Aediliũ curuliũ certiores facere emptores debent, seruus fugitiuus, an erro sit[a]. Sũt autē Errones, hi qã dño recedũt, ut cum uagati aliqdiu fuerint, reuertãtur: sic apud Ouidium Sappho Phaonem appellat:

Nec uos erronem tellure admittite nostrum.

Licet eius loci interpretes Grãmatici id iuris uerbũ nō perceperint. Sane ostēdit Iurisconsultus, solã mentē, ppositũq; fugiēdi nō sufficere, ut fugitiuus quis dicatur, nisi & aliquis actus fugæ accesserit.

a l. 1. l. quis sit. de ædil. edic.

b ¶ IACTAVERIT. Verba enī iactatoria nō obligãt, & nullius effectus sunt[b]: unde & si quis iactauerit, se Titium occisurũ, q̃uis deinde cōstet fuisse occisum, non tñ aduersus iactatorem illũ præsumetur, ut cōdemnari possit, sed solũ poterit quęstiōi subijci[c]. Quid si hoīe occiso, gloriosulus aliqs inter congerrones suos iactauerit se eius criminis autorē? Et putauerim nō sufficere id quæstioni, nisi aliæ coniecturę accedant, ut qa inimicus eius esset, uel alioquin pcussor, & reprobæ uitæ. Nã & cōfessio extra iudiciũ habita, tãti nō est, ut ex ea solum torq̃ri qs possit[d].

b l. fi. de hered. insti.

c l. ad metũ C. quod me. cã.

d l. capite 3. de adulte.

c ¶ ALIA significatione. Quantũ sit respectu Dei, ut Accurs. exponit. Quoniã apud Matthæũ scriptũ est[e]: Qui uiderit mulierem & concupiuerit, iam mœchatus est in corde suo. Ego non arbitror Ethnici scripta ab euãg. interpretationē accipere. Satius igitur est, ut de eo loco intelligamus, quē τῶν τῆς προαιρέσεως Hieron. appellat. Grãmatici ab affectu uocant. Cicero in Aratæo carmine:

Vt quōdam Orion manibus uiolasse Dianã.

Id est, uiolare appetiisse. Vergilius:

Galli per dumos aderant, arcemq; tenebant.

Id est, affectabant tenere. Qua figura & adulterum, & furem, & aleatorē dicemus, qui horum criminum affectatores fuerint.

e 32. q. 5. qui uiderit.

d ¶ ASSVMPTO actu. Id est ab actu quē facere cœperit, & per eum non stetit, quo minus faceret, ut Oldradus ait.

MAGNA neglig ētia. Negligentia simplex est, quam culpã leuissimã uulgò uocãt. Culpa uerò, cũ simpliciter in lege ponitur pro ea accipit, quę leuis est: id enī inter leuissimã & latam mediũ est, & hoc nisi subiecta materia repugnet. Idem in testibus, qui si culpã interuenisse in cōtractu profiteãtur, propter incertitudinem nō probant[a], debuerunt

a Alex. l. si mora. col. 5. sol. matri.

IDEM LIB. II. MANVAL.

Lex CCXXVII.

Ex illa parte edicti, eum quem ei hæredem esse oportet, hæredis hæredibus bonorum possessio non defertur. Item in substitutiõe his uerbis, quisquis hæres mihi erit, proximus hæres tãtum significatur, imò nõ tantũ proximus hæres, sed etiã scriptus

runt enim declarare expressus de leuissima, leui, uel lata intelligerent, & hoc Cornæo uisum est[b]. Magna uerò, uel lata culpa, dolus est, intellige præsumptus. Nam uerò dolo lata culpa solũ proxima est. Appellat & quandoque in iure hęc culpa latior, ea ratione, qua cõparatiuum pro positiuo scribimus[c], ut apud Vergilium: Tristior & lachrymis oculos suffusa nitentes.

Cùm igitur lata culpa dolus sit, cõsequẽs est, ut quęlibet dispositio, qua dolum malum duntaxat præstari tradatur, etiam de lata culpa intelligatur[d]. Quod ego uerum esse arbitror, præterq̃ in lege Corn. de sicarijs[e]. Qui enim ex lata culpa eo crimine deliquerit, nõ illius legis pœna, sed leuius punietur. Quo exẽplo responsum est, cùm ex statuto pœna mortis homicidæ irrogatur[f], nisi quis se defendendo occiderit, nihilominus eum quoq; non contineri, qui lata culpa, non autem dolo deliquerat, idq; receptissimum est. Addunt alij idem esse generaliter, ubi agitur de pœna etiam pecuniaria, & lex mentionem expressam doli facit: tũc enim nõ sufficere latã culpam[g]. Quapropter ut iuramentũ in litem deferatur aduersus eum, qui in culpa lata solũ est, obtineri nequit[h]. Idem in eo dicendum, qui sententia iudicis infamia notatur[i]: hoc eñ in solius doli ultionem concessum fuit. Sed & qui in lata culpa est, uerè malæ fidei non est[k]: at qui in dolo est, ipse est malæfidei. Quapropter & in integrũ restitutio hoc casu non conceditur[l], quã tamen & maximè negligẽtes solẽt impetrare. Sanè quẽadmodũ in cõtractibus culpa præstanda sit, longa est disputatio, quæ tamẽ paucis finiri sic potest, ut distinguamus, an utriusq; causa ineantur contractus, an dantis tantum, an accipientis. In priore casu non solùm lata, sed & leuis culpa præstãda est: quod in uenditione, pignore, dote, emphyteosi, locatione, societate dicendum est[m], nisi res locata friabilis sit, & quæ facilimè frangitur[n]: tũc enim & leuissima culpa præstabitur. Sed & si quis socium negligentiorem assumpserit, sibi imputet: non enim quicq̃ præstabit, dum in suis rebus diligentior non sit[o]. Sequentis speciei contractus solũ dolum & latam culpã recipiunt[p]: quapropter qui depositũ accepit, leuis culpæ non damnabitur: cũ eñ sua gratia cõtractus initus nõ sit, sed aliena, æquum uisum est, ut solũ dolũ, seu latã culpã præstaret. Qua ratione si cõtra naturã commodati[q], gratia cõmodantis solus contrahat, leuis culpa nõ oberit. Nõ tamẽ hæc perpetua sunt: nam in mãdato etiã leuis culpa quandoq; præstabitur[r], ut cùm res de qua mãdatum est, mediocrẽ diligentiam requirit: præstabitur & leuissima, cũ natura negotij exactissimam industriam postulat, ut ĩ Procuratore ad lites[s], & Præfecto Liburnicarum: qui enim huiusmodi mãdatũ suscipit, se actui mãdato idoneũ penitus profiteri uidetur, & ita Alex. respõdit[t]. Negotiorũ quoq; gestor, leuis culpę nomine cõuenietur: cũ enim se spõte offerat, mediocrẽ diligentiam præstare debet[u]. In tutelæ quoq; contractu, quo minoribus magis succursum esset, leuis culpæ nomine agi posse placuit, nisi in exactiõe nominum cessatũ esset[x], uel in prædiorũ emptione captio fuerit: tunc enim solũ lata culpa gestũ resarciet[y]. Sed & tutorum hęredes ex lata culpa solum conuenientur[z]. In ultimo casu receptum est, etiã leuissimę culpæ rationẽ reddẽdam, unde cõmodatarius sic condemnabitur: cùm enim ob eius gratiã cõtractus initus sit, debuit diligentissimus esse[a], ne beneficiũ cõmodanti damnosum fiat. Quod & in cõtraria actione depositi & mandati eadẽ ratione receptum est[b]. In precario tamẽ, solũ latæ culpæ periculum subeũdum est: sibi enim imputet dominus, qui statim precarium nõ reuocet[c], si accipienus diligentiã suspectã habeat: nam postq̃ reuocauerit, si mora facta fuerit, de leuissima quoq; iudicium reddetur[d].

Ex illa. Verba edicti unde legitimi à prætore uocãtur[a], sunt, eũ quẽ ei hæredem esse oportet, si intestatus mortuus esset, bonorũ possessorem faciã. Quibus uerbis is agnatus cui iure ciuili hæreditas delata esset, ad bonorũ possessionem à prætore admittit̃. Vnde cũ eius agnati hæres, aut nõ æquè ꝓximo, aut nullo penitus gradu eũ, q intestatus mortuus est, cõtingat, meritò à bonorũ possessione reijcit̃, sicut & ab hæreditate repelleret̃. Sic ꝙ uerbũ illud hęredis, in edicto ꝑtoris ad ꝓximũ tñ refert̃. In casibus tñ, in qbus ius agnoscẽdæ bonorũ possess. ad hæredẽ trãsmittit̃, uideret̃ hæredẽ quoq; hæredis cõtineri[b]: ut cùm intra terminum deliberãdi legitimus hæres moritur[c], nisi tunc eum hoc edicto nõ

y uocari

b Corn. consi. 108. in j.
c l. quod nerua. dep.
d l. cõtractus. j. tit. j.
e l. ĩ lege Cor. 3. ad l. Corn.
f Cardi. c. lator. de homicid.
g l. ij. §. sed & si ĩ. ui bo. rapt.
h l. in actioib. de in lit. iur.
i §. suspectus. instit. de suspect. tut.
k l. sed & si. §. sc[illegible]. de pet. hær.
l l. ubi. de edẽ.
m d. l. contractus.
n l. si merces. §. qui colũnam locati.
o §. fin. Instit. pro soc.
p d. l. contractus.
q l. si ut certo. § interdum. commod.
r d. l. contractus.
s l. à proc. C. mand.
t Alex. consil. 41. in 3.
u l. tutori. C. de neg. ge.
x l. ij. C. arb. tut.
y l. tutor p. §. ij. de ad. tu.
z l. j. C. de hæred. tut.
a §. itẽ is. Inst. quib. mo re.
b l. si seruus. § iussu. de fur.
c l quæsitũ. §. illud. de præca.
d d. §. ex hoc. & §. seruatus.
a l. j. unde leg.
b l. emãcip. C. qui adm.
c l. cũ antiquoribus. C. de iur. delib.

uocari, sed aliarum constitutionũ extensione dixeris, quod magis probo. Alius est etiã casus, quo proximus tãtum hæres intelligitur, in illa uidelicet substitutione: Quisquis mihi hæres erit, Titio filio meo, si pupillus morietur, heres esto. Cuius rei illa est ratio, quòd substitutionis pupillaris spes ad hęredẽ nõ transmittit[d]: quapropter si iuri accrescẽdi cõiuncta sit, aliud esset: cũ eñ ius accrescẽdi nõ personã, sed rẽ respiciat, hæredi quoque hæredis portio accrescit[e]. Et ideo in ꝓposita substitutiõis specie, si pupilli cohæredẽ adiisse proponatur, deinde pupillũ mortuũ, eius quoq; hæreditas illi necessariò accrescet[f]: qđ procedit etiã si ante pupillũ coheres iste decesserit. Qui enim ei succedet, pupillo quoque succedet, ne diuersum ius inter ipsum & eius autorem inducatur: absurdum quippe esset, primum hæredem potuisse cogi, eius uerò successorem non posse, & melioris fieri conditionis, idq; in pupilli damnum, cuius interest ex testamento, quod ei fecit pater, adiri hæreditatem[g]. Vnde cum de fauore eius agatur, hæreditas eadem cũ paterna censetur[h], & altera alteri accrescit, tametsi uerè duæ hæreditates sint. Quod autem subijcitur hac substitutione scriptum hæredem solum comprændi, hoc significat, ut nec per filiumfamiliâs pater, nec per seruũ dominus admittatur: nõ enim illis affectus fuisse testator uidetur, sed eis solum quos nominatim scripserat, cum domini uel patris spes in huiusmodi acquisitiõe incerta sit. Quid eñ si ante quæsitam hæreditatem filius uel seruus de manu exeat[i]? Quid si nullis minis, nullis precibus compelli possint, ut adeant? Sed de hoc latius suprà à nobis tractatum est[k].

d l. sed si plures. de uulg.
e l. si ex pluribus. de suis & leg.
f l. q patri de acq. hæred.
g l. si pupillus. de acqu.
h l. pap. § sed nec impuberis. de inoffi.
i l. cũ proponas. C. de here. inst.
k l. sæđu. 3. eo.

IDEM LIB. SINGV. DE COGNITIO.

Lex CCXXVIII.

MVnicipes intelligendi sunt, & hi qui in eodem municipio nati sunt.

IDEM LIB. SINGV. DE TACIT. FIDEIC.

Lex CCXXIX.

TRãsacta, finita'ue intelligere debe-

MVNICIPES. Vrbium quæ Romano imperio subijciebãtur, uaria fuit cõditio: ut enim stipẽdiarias & fœderatas omittamus, earũ quæ ius ciuitatis Romanæ habebant, aliæ coloniæ, aliæ municipia dicebãtur. Coloniæ erãt, in quas ciues Romani habitatum deducti erant, agerq; eis assignatus: solebãt autẽ deduci ueterani, & pro diutinore laborꝫ mercede, unde senectutẽ tolerarẽt, iugera bina accipiebãt. Causa deductiõis erat, uel infrequẽtia urbiũ, uel pœna, qua ueteres coloni male de Republica meriti, mulctabãtur. Hæ Coloniæ tanq̃ quædam urbis Romanæ effigies, paruaq; simulachra erãt: metropolis enim suæ legibus necessitatibusq; adstringebantur, & ideo magis obnoxiæ, q̃ municipia, licet propter autoritatẽ amplitudinẽq; Pop. Rom. maiore in honore essent, unde & in prę miũ ius Colonicũ q̃busdã ꝓuincialibus q̃nq; tributũ fuit, ut Berytensibus, & Aeliopolitanis[a]. Municipes igiᵗ aliquãto melioris erãt cõditionis, q̃ uidelicet suis legibus, suisq; moribus uiuerẽt, & nihilominus ciues Roma. essent, honoresq; in urbe Romana capesserẽt, & sicut ceteri suffragiorũ ius haberẽt, unde & nomẽ sumpserunt ab eo uidelicet, q̃ honorariꝫ muneris capaces essent, licet onerum necessitatibus non adstringerentᵗ, ut lib. XVI. A. Gel. diffusius explicat: atq; ita intelligenda sunt Vlpiani uerba, dũ propriè municipes appellari tradit[b], qui in ciuitatẽ Romanam adsciti sunt, ut munera nobiscũ faciãt. Sed nũc abusiuè municipes dicunᵗ, suę cuiusq; ciuitatis ciues. Vnde Puteoli, & Capua, licet Coloniæ Romanorꝫ essent, tñ καταχρηστικῶς municipia nũcupabãtur, & earũ urbiũ ciues se uicissim cõmunicipes appellãt: Cõciuẽ eñ Latinã uocẽ non esse, plerique arbitranᵗ, exẽplo Græci sermonis συμπολίτας. Fiunt autẽ municipes aut natiuitate, siue origine, ut quia ab eo municipio aliquis originẽ ducit: idẽ si pater eius; paternã enim patriam sequi filios legitimos receptum est[c]. Aut manumissione: quoniã liberti patroni sui patriã acquirunt[d]: unde manumissi hodie ciues Romani fiunt. Aut adoptiõe, ut quia alienigena à patre Florẽtino adoptatus sit: fiet enim municeps Florẽtinus. Quo exemplo receptum est, ut Monachus, uel Canonicus, uel Rector eius urbis municeps censeatur, in qua iure sacerdotiꝫ necessariò residet. Quod & de milite fatendũ est[e]. Illud nõ prætereundũ, P. Mario, L. Asinio cõsulibus factũ fuisse Senatusconsultum, ne simulata adoptio in ulla parte publici muneris iuuaret: cẽteriq; simulatũ, cùm beneficia sortiti, statim emittunt manu, quos adoptauere, ut Corn. Tacitus lib. XV. scribit: Allectione quoq; creantur municipes, quum Respublica aliquẽ eligit[f], & in ciuẽ assumit. Quòd si actũ sit, ut qui allectus est, ab omnibus sit muneribus immunis, non ideo tñ minus municeps est, nisi etiã ab honoribus excludatur: tunc eñ abusiue municeps dicetur.

a l. 1. de cẽsib.
b l. 1. ad muni.
c l. assumptio. ad muni.
d l. 1. C. de lat. lib. toll.
e l. municeps. § si eo. tit.
f l. ciues. C. de incol.

TRANSACTA. Agit qui in iudicio prosequitur id, quod sibi debeᵗ. Ab hoc uerbo deducuntur exigere, peragere, transigere. Exigit, qui quod iudicio prosequutus

est

est, recipit. Peragit, qui obtinet: unde peregisse reum dicitur, qui damnauit. Transigit, qui actionem sibi competentem[a], siue institutam, siue instituenda sit, aliquo accepto, causa concordiæ omitiit. Hæcq; transactionis uera & stricta est significatio: generaliter tamen etiã accipitur pro quocunq; actu quo concordia inducatur, uel ab obligatione recedatur[b], uel ad finem aliquid ducatur. Vnde trãsigere æstatẽ Plinius dixit, sic & trãsigere æuum, trãsigere diẽ dicimus. Igitur in Senatuscõsulto, quo trãsacta, finitáue rata maneant[c], cautum est: transacta generaliter accipiemus, etiam quæ sine controuersia facta sunt. Cur autem specialiter potius uox hæc accipiatur, dubitari potest: an quòd particula, ue, subdisiũctiuæ uim habet, & eodem sensu intelligẽdam ostendit, quo & finita intelligitur: an quòd nulla est ratio, cur magis in specie accipiatur? Nec enim solum rata esse debent, quæ iusta transactione sopita sunt, sed & quæcunq; alio modo finem habuerunt. Quapropter uulgò dicimus[d], litis finitæ exceptionẽ, si ne ulterius procedatur, opposita fuerit, contestationẽ impedire. Sunt autem huiusmodi exceptiones non hę tantũ, quæ hîc enumeratæ sunt, rei uidelicet iudicatæ, uel trãsactæ, uel usucaptæ, sed etiã multæ aliæ: unde generaliter proditũ est, quancunq; exceptionẽ peremptoriam, qua euidenter & incontinenti constare posit, nõ potuisse reũ in ius uocari, litis cõtestationẽ impedire[e]: uelut, quoties constat actionẽ nulla actori competere, ut qa lex dicat, eius rei nomine actio nulla petitióue sit[f]. Idẽ si agentis nihil intersit, uel in criminalibus accusationibus ex exceptione obiecta factum impunibile reddatur[g], idq; protinus appareat. Nam recepti iuris est, nullã exceptionem, etiam rei iudicatæ, contestationẽ & causæ statum impedire, nisi statim probari posit, idq; se facturũ reus recipiat. Quæ enim altiorẽ indagationẽ requirunt, post iudicium acceptum reseruantur[h].

a l. j. de transf.

b l. j. de pact.

c l. j. in fin. ad Tertul.

d c. j de lit cõtest. in 6.

e Bar. l. elegãter y. si quis post. de cond. inde.

f l. mater. de inoff. test.

g l. si seruus. C de his qui ad eccl.

h Bar. l. ità & postea. de iu reiur.

mus, non solùm de quibus controuersia fuerit, sed etiam quę sine cõtrouersia sunt possessa.

IDEM LIB. SINGVL. S. C. ORPHITIANI.

Lex CCXXX.

VT sunt iudicio terminata, trãsactione composita, longioris tẽporis silentio finita.

VT SVNT. Enumerantur hîc tres exceptiones, quæ litis contestationẽ impediunt, si à reo sint oppositæ, quia litigare se uelle neget: tanquã res minimè dubia sit, quã finitã esse iam constet. Quòd si simpliciter se non debere asserat, litemq; contestetur, tunc in uim peremptoriarum obijcientur, cognoscetq; iudex, & diffinitiuè pronũtiabit. Sanè annotandus est loquendi modus, dũ Iurisconsultus finita intelligit, quæ longioris temporis silentio finita sunt: quibus uerbis per usucapionem negotium finiri ait, nõ autem dominiũ acquiri. In quo articulo à nostratibus doctoribus diu disputatum fuit[a], in hocq; tandem deuentum, ut usucapione directũ dominium, præscriptiõe utile solum acquiratur. Esse autem usucapionẽ in rebus mobilibus, præscriptionem in immobilibus. Quæ sententia omnino mihi non placet. Passim enim ueteres usucapionem appellant, etiam immobiliũ rerum[b]: idq; & Iurisconsultorum uerbis, & ex XII. tabularũ lege, cęterisq; autoribus, & M. Cicerone præsertim in Topicis, probari potest. Præscriptionẽ uerò assumere propriè uidentur pro exceptione ipsa, quæ ex usucapione descendit: & ideo rectè iudicio meo diffiniuerunt ueteres, Præscriptionem esse exceptionem, quæ ex temporis lapsu substantiam capit, & actioni obijcitur[c]. Licet Neoterici futilibus quibusdam argumentis dissenuant. Igitur per usucapionem acquiri uerum & directũ dominium, siue mobiles sint res, siue immobiles ego arbitror: Et cùm dominium sit iuris, non est dubium, posse autoritate legis propriè & uerè transferri. Nititurq; ea ratione lex, quòd qui usucapi rem suã permittit, præstare consensum translationi uidetur[d], alioqui nec mobilium rerum usucapio unq̃ procederet, cũ inuito domino cõtrectatæ res, uitio reali, id est, furti afficerentur. Quo casu lex Attinia usucapionẽ inhibet. Cùm ergo in huiusmodi rerũ usucapione cessante odio furts interpretetur lex accessisse consensum, meritò dubitãdum nõ est, directum dominiũ acquiri: in rebus autem immobilibus, cũ aduersus scientẽ & neglıgẽtem usu quis acquirit, eadem ratio suadet, ut idem credamus. In ignorante magis dubitari posset. Sed tamen tum quoq; propter autoritatem legis uerius est, directũ trãsferri: licet ratione naturali perspecta, quandoque dicatur utiliter aduersus eum præscribi[e], idq; eius effectus est, quòd re huiusmodi ad extranei manus delata, posset naturalis dominus uendicatione uti, nec admitteretur possessor, qui ab alio usucaptũ esse affirmaret: quid enim ad eum pertineret, de iure alterius disceptare? Illud uulgò cognitum, qui cũ mala fide usuceperit, nullum do-

a in rubr. de præscript. extra.

b l. iij. si fur. in fin. l. eũq. de usucap.

c 16. qõ iij. in summa.

d l. alienationis. 5. eo.

e l. j. in fin. de aqua pluar.

minij ius acquisiuisse[f], sed sola exceptione defendi: Cæterum iure Pontificio nec usucepisse intelligitur[g].

f l. si qs empt. §. j. de præscrip. xxx.

g c. fi. de præscript.

IDEM LIB. SINGVL. AD S. C. TERTVL.

Lex CCXXXI.

QVod dicimus, eũ qui nasci speratur, pro superstite esse, tunc uerum est, cũ de ipsius iure quęritur: alijs autem nõ pdest, nisi natus sit.

QVOD dicimus. Superius traditũ fuit, eum qui in utero est, haberi pro nato. Quæ regula hîc declaratur, ut uera sit, quoties de eius utilitate quæritur: alijs em̃ nõ prodest, nisi natus sit. Quapropter in illa conditione fideicõmissi, si rex Parthorum sine liberis ex se legitime natis decesserit, talis Respublica sit hæres. Respondit Baldus[a], qui in utero tẽpore mortis fuerit, nõ esse impedimento, quo minus cuenisse cõditio uideatur: hîc enim nõ de uẽtris, sed de hæredis commodo agitur. Quòd si is hæres qui grauatus est, ipse posthumi pater sit, aliud mihi uideretur: interest enim haud dubie eius, qui in utero est, ut pro nato habeatur, sicq; paternã hæreditatem locupletiorem habeat. Quod & Aretinus[b], licet alia ratione motus, probat. Cæterum ex hoc respõso tradũt pleriq;, si ei, qui lupum ceperit, aliquod præmiũ cõstitutum sit, uenatorem à quo lupa prægnans capta fuerit, non ultra unicum pręmium consequi posse, etiã si deinde enixa plures lupulos ediderit: hoc enim casu, non de lupulorum, sed de uenatoris utilitate agi. Quod ut uerũ arbitror, ita constãter negauerim, fictionẽ hanc in brutorũ partu locum habere: solius em̃ hominis causa introducta est, nec æquitas ulla subest, ut in belluis eadẽ fingamus. Et quod diximus in aliorũ cõmodũ non fingi, intelligendũ est, ut nec patri quidẽ prosit: nam ut ius trium liberorũ interim habeat, haudquaq̃ satis est duobus natis, alium in utero adhuc esse, idq; diuus Seuerus cõstituit[c]. Quocirca nec matri quidẽ pderit, quæ licet prægnans puniri summo supplicio nequeat[d], & uẽtris nomine in possessionẽ mittatur[e]: non tamen hoc ideo est, quia iam peperisse fingatũ, sed quia qualiscũq; futura est spes in lucem produturi hominis, extinguẽda non fuit. Subest autem spes illa à cõceptionis die, usque ad decimum mensem: diciturq; conceptus infans, post infusum semen: ab eo enim tẽpore post decẽ dies dolores capitis, uertiginesq; oculorũ mulieri oriuntur, indiciũ scilicet, ut Plinius inquit, inchoati hominis: motus uerò in utero quadragesimo fit die, sicq; & omnibus antiquis, & etiam Iurisconsultis conceptum accipi dubium nõ est: licet recentiores aliqui, solum quadragesimo die conceptum infantẽ dici opinẽtur[f]: tũc enim infundi illi animã. Sed Physicorũ celeberrimi quadragesimoquinto in maribus id fieri prodiderunt, longiore in fœminis termino. Empedocles, Diogenes, Herophilus dum in utero sit, propriam animã non habere ullam existimauerũt, sed matris uirtute agitari. Orthodoxi autores animam formato iam in humanam effigiem semine, à Deo creari, infundiq; receperunt, quo autem tempore corpus ipsum formetur, in medium reliquerunt. Quod & nos facturi sumus, cùm id ad Iurisconsultos minimè pertineat, qui, ut diximus, conceptionem ab infuso semine appellant, non à conformatione quæ in utero fiat, quãdoquidẽ & inter ipsos Philosophos hac de re minimè conuenit, uarijs Empedoclis, Asclepiadæq; sentẽtijs, quarum libro de placitis Philosophorũ quinto, Plutarchus meminit.

a Bal. l. qui in utero. de sta tu ho.

b Are l. q filiabus. de le. j.

c l. ij. de excu. tut.

d l. prægnãtis ff de pœnis.

e l. j. ff. si mul. uen. nom.

f in authen de restit. & ea. §. unum.

CAIVS LIB. I. DE VERBO. OBLIGA.

Lex CCXXXII.

HAec enuntiatio, quæ fuit pluris aureorũ XXX. simul & q̃titatis, & ęstimatiõis significatiua est.

HAEC ENVNTIATIO. Quoties ita loquimur, quod in cẽsum detulit Titius, pluris est aureorum XXX. id significare potest, non solùm quantitatem triginta aureorum in censum relatam, sed etiam tantum rerum, seu corporum detulisse, quãtum æstimatio triginta aureorum efficere potest. Superius autem admonui in Cæsarum constitutiõibus ita taxari aureũ[a], ut septuaginta duo aurei libram conficiant, licet aureus, qui hodie in usu est, minoris sit æstimatiõis, cùm nonaginta sex ex eis libra cõtineat. Vnde aliqui censuerunt, tametsi constitutum sit, donationem ultra quingentos, nisi insinuata sit[b], non ualere, eam tamen in qua DCLXVI. nostrates aurei erogati sint, ualere. Et ita Angel. & Iasoni uisum est[c]. Nobis uidetur, aureũ quo hodie utimur, ex generali omnium populorum cõsuetudine esse ueteri illi subrogatum: & ideo quę de solido in iure ciuili cauta sunt, ad nostrum hunc, quanuis leuioris sit ponderis, referenda. Nam & in præsentia propter tempotum qualitates pauperiores sunt ciues quàm olim essent[d], & ante eas constitutiones, cùm Romanũ floreret imperium, cõstat grauioris ponderis aureos nummos signari solitos,

a l. quoties. C. de suscept. lib. x.

b l. sancimus. C. de don.

c Ias. l. ij. §. ex his. in fi. de uerb. obl.

d §. j. Insti. de suc. lib.

litos. Sunt & qui denarios aureos uariæ æstimationis quoque figuatos fuisse crediderint, idemque arbitrantur denarium & nummum esse[c], uulgarisque sermonis argumento utuntur: qua in re uulgarem ipsi doctrinam planè ostendunt. Denarius enim argẽteus solum erat, põderis drachmę, quatuorque sestertijs nummis cẽsebatur, hoc est, ęris assibus decem, unde & nomẽ sumpsit. Tritiora sunt hæc apud rei Latinæ peritos, quàm ut autorum ubicinibus sit opus: apud Græcos tamen dubiũ nõ est, auream quoque drachmam signari solitam, quam à similitudine ponderis Plinius quandoque κατακχρυσικῶς denarium appellat.

IDEM LIB. II. AD LEG. XII. TABVL.

Lex CCXXXIII.

SI calumnietur, & moreẽ, & frustretur: inde & calũniatores appellati sunt, qui per fraudem & frustrationẽ alios uexarẽt litibus: & inde cauillatio dicta est. ¶ Post Calendas Ianuarias die tertio pro salute principis uota suscipiuntur.

SI CALVMNIETVR. Arbitror enũtiatiuè uerba hæc posita esse, & ut recentiores dialectici dicunt, materialiter. Interpretatur autem ea Iurisconsultus, ut calumniari idem sit, quod per moras & frustrationes negotium differre, uel per fraudem alios litibus uexare: ideòque & cauillari dicitur: utrunque enim uerbum ab antiquo uerbo caluire deducitur, quod decipere significat, & frustrari: tracta à caluis metaphora, qui eos frustrantur, à quibus per capillos præhendi uidentur. Quæ autem mora calumniæ præsumptionem inducat, sic definiri potest, ut qui in termino accusationi prosequendæ, arbitratu iudicis constituto, non adest, cauillari uideatur[a]: non debet autem is terminus esse longior, quàm ut intra biẽnium causa expediri possit: is enim est instantiæ criminalium finis, sicut triennium in ciuilibus[b]. Et ideo bis errant uulgares latrunculatores, qui si reum conuincere nequeant, eum rebus sic stantibus absoluunt, ut quandocunque uel minima coniectura ducti, rursus in carcerem trudant. Nam elapso biennio inquietari amplius non potest, & cum accusatori statutus est terminus probationum recipiendarũ causa[c], si probatum nõ sit, diffinitiue reus est absoluendus, non autem ea forma, quam consussores, & δωροβόροι iudices repererunt[d]. Sanè & qui de re minima litem criminalem orditur, uidetur nõ absurde calumniator posse appellari[e]: exemplo Atheniensium, qui huiusmodi homines Sycophãtas uocabãt, quòd propter subreptos ficus, minimaque huiusmodi detrimenta, capitalem quæstionem excitarent. Quapropter si qui collitigãt de re minima, & uicissim lõgas ambages, tricasque accumulant, non de utilitate soliciti, sed ut aduersario noceant, putauerim partes religiosi iudicis fore, ut ceu cauillatores eos reijciat, actionemque deneget.

¶ §. POST CALẼDAS. Votum est alicuius faciendi, uel non faciendi, uersus Deum deliberata & iusta promissio. Solebant autem ueteres quamplurima uota pro principe nũcupare. Concipiebantur uota anniuersaria ob diem imperij, cùm uidelicet ad imperium princeps assumptus esset, quorum & in iure mẽtio habetur[f]. Imperatori Vespasiano diem Imperij fuisse Calendis Iulijs, eumque in posterum celebratum, apud autores traditũ extat. Concipiebantur ob salutem principis à sacerdotibus & Consulibus, idque post tertium diem Calendarũ Ianuariarũ, ut hìc dicitur: pertinebatque in prouincijs hæc cura ad Præsides, qui commilitonibus, & Prouincialibus præibant, ut Cæcilius Plin. lib. X. Epistolarũ est autor. Calendis ipsis nõ autẽ post tertium diẽ hæc uota suscipi Corn. Tacitus libro quarto senire uidetur. Idem Tiberium ægrè tulisse tradit, quòd Pontifices cùm pro eius incolumitate uota susciperẽt, ijsdem dijs filios quoque Germanici commendassent. Sed & libro XVI. Traseæ ab accusatore obiectũ scribit, quòd principio anni solenne iusiurandum uitaret, nuncupationibusque uotorũ non adesset, quamuis quindecimuirali sacerdotio præditus. Addit Septimius in Apologetico: Tum solitos ciues focos & choros in publicum educere, uicatim epulari, ciuitatem tabernæ habitu obolefacere, uino lutum cogere, cateruatim cursitare. Concipiebantur & pro salute principis uota à priuatis, aliquid uouentibus, si principem superstitem reliquissent, ut in Augusto Tranquillus ostendit. Idem autor est C. Cæsarem Caligulam plerosque huiusmodi conualescentes, tanquã impostores per ora hominum traductos, infulatosque pessime mulctasse, quosdam etiã ad necem usque cõpulisse. Erãt & alia uota, quæ in quinquenniũ publice nuncupabantur, habebanturque tum ludi pulcherrimi, & Quinquennalia appellãtur. Eorum origo uidetur ex libris Sibyllinis emanasse, quibus tradebatur, ut in difficilimis Reipublicę tẽporibus

c Doct. in l. quæ extrinsecus. de uerbo. obl.

a l qui crimẽ. C. de accu.

b l. j. C. ut int. cert. temp.

c l. properandum § & si quidẽ. C. de iudi.

d Imol. c. j. de offi. ord.

e l. fustibus. C. de infa.

f l. omnes. C. de ferijs.

bus uer sacrum uouerent, si ad quinquenniũ proximum res ita saluæ, uti tũc erant, forent: cuius rei libro XXXII. T. Liuius meminit. Horum uotorũ ludorumq; Quinquennaliũ & Nazarius, & Mamertinus in Panegyricis mentionem fecerũt. Sunt & Decẽnalia uota, quorũ rationem Dion in Augusti uita sic exequitur: cũ Augustus Rempublicã restituere uellet, reclamantibus cunctis, non ultra decenniũ se imperaturũ promisisse, quo tempore elapso, precibus adactum, in sequens decẽniũ distulisse, atq; item in aliud. Quãobrẽ eius successores, licet perpetuã administrationem accipiant, singulis tamẽ decẽ annis ludos uouẽt, quos celeberrimos faciũt, tanq̃ principatũ tũc renouare incipiant. Hinc & Vicennalia & Tricennalia dicta sunt. Notantur autem in ueteribus numismatis hoc modo, VOT. X. VOT. XX. VOT. XXX. Horum meminit Trebellius in uita Galieni, & Amianus Marcellinus, qui Constantium imperatorem scribit Arelate Tricẽnalia celebrasse, Theatralesq; & Circenses ludos ambitioso apparatu.

¶ Telum uulgò quidẽ id appellaẽ, quod ab arcu mittitur, sed nũc omne significaẽ, quod manu mittiẽ: itaq; sequiẽ, ut & lapis, & lignũ & ferrũ hoc noĩe contineaẽ: dictũ ab eo, quòd in longinquũ mittitur, ἀπὸ τοῦ τηλοῦ Græca uoce figuratum: nã & hãc significationẽ inuenire possumus & ĩ Græco noĩe: nã qđ nos telum appellamus, illi βέλος appellãt: eoq; nomine uulgò quidem id significatur, quod ab arcu mittiẽ. Sed nõ minus omẽ significaẽ, quod mittiẽ manu, ἀπὸ τοῦ βαλλέσθαι, & id qđ ab arcu mittitur, apud Græcos qdẽ ꝓprio noĩe τόξευμα uocatur, apud nos aũt cõmuni noĩe telũ appellaẽ: sic & Xenophon, τὰ βέλη ὁμῶς ἔχοντο λογχὰς τοξεύματα σφενδόνας, πλείστης ᾗ καὶ οἰστοί.

IDEM LIB. II. AD LEG. XII. TAB.

Lex CCXXXIIII.

QVos nos hostes appellamus, eos ueteres Perduelles appellabãt, ꝑ eandẽ adiectionẽ indicãtes cũ qbus bellũ eẽt.

¶ §. TELVM. Plectit lex Cornelia eum, qui cum telo causa hominis occidendi fuerit: dubitatum est quemadmodum telum accipiendum sit, & nõ solùm quod ab arcu mittitur significari, sed omne quod manu mitti potest Iurisconsultus ait, idq; argumento ab Etymologia sumpto: siquidem telum dicitur ἀπὸ τοῦ τηλοῦ, quod longè significat. Probatur idem & Græci sermonis similitudine: quod enim nos telum dicimus, illi βέλος dicũt: deduciturq; ea uox ἀπὸ τοῦ βαλλέσθαι, id est à iaciẽdo. Quãuis quod arcu mittitur, propriè ab eis τόξευμα dicatur: τόξος enim arcum significat: unde & toxicum, quoniã eo sagittæ intingebantur, ut Plinius ait. Quòd autem ita sit in sermone Græco, probat Iurisconsultus autoritate Xenophontis, qui ita scribit: τὰ βέλη ὁμῶς ἔχοντο λογχὰς τοξεύματα σφενδόνας, πλείστης ᾗ καὶ οἰστοί. Huiusmodi, inquit, tela simul ab eis habebantur, lanceæ, spicula, fundæ, plurimis autem & sagittæ. Sic autem emendandus hîc est locus, ex antiquorum codicum lectione, suspicorq; eodem modo scriptũ fuisse à Tribuniano in Institutionibus sub rubrica de publicis iudicijs, ubi epigrãma ĩ Xerolopho scriptũ allegatur. Quãuis enim me non lateat, in Xerolopho tripodes fuisse, in quibus epigrãmata scribi solerent, ut etiã Priscianus Grammaticus libro primo scribit: Xerolophiq; mentio pro tumulo ex congestis lapidibus facto sit etiam Suidæ: tamen conuenire magis uidetur, ut Xenophõtis facta sit mentio, acceperitq; Tribunianus eum locum à Iurisconsulti hoc responso.

QVOS NOS HOSTES. Hostis apud antiquos pro peregrino accipiebatur, quòd suis legibus ita uiueret, sicut nos nostris, & ideo par nobis uideretur. Hostire enĩ æquare significat, unde Hostimentum æquamentum est. Sic Plautus in Asinaria: Par pari hostimentum datum est, opera pro pecunia. Deinde cœpta est hæc uox in alium sensum accipi, ut uidelicet perduellem significaret: nam & illi iure gentium æquali causa ad bellum procedere existimabãtur: unde quos eo bello capiebant, seruos sibi efficiebant, dominiumq; eo iure acquirebant: & licet ex sua malicia lucrari nemo debeat, captiuos tamen sibi acquirebant: quoniam non per maliciam aut fraudẽ agere, sed æqua cũ Romanis causa rem gerere existimabãtur. Licet enim iure ciuili Romani præcellãt, iure tñ gẽtiũ æquales cæteris cẽsentur. Meritò igitur hostes, publicos inimicos significãt, quos ueteres, quia cum illis duellum, id est, bellũ esset, Perduelliones

liones appellabant: ea enim dictione hi solum indicantur, aduersus quos ius belli est. Quapropter priuatus inimicus, noster perduellio non est, latrones quoque perduelliones non sunt. Vnde & Cicero libro I I. Officiorum: Pirata, inquit, non est ex perduelliũ numero definitus, sed communis hostis omnium. Cum ergo hanc uocẽ perduellionis adijcimus, de his indicamus, quibus cum sit bellum. Et ita ego interpretor, licet aliter Accursius intelligat. Hincq; apparet, quod sit perduellionis crimẽ[a]: nimirum cum quis hostili animo aduersus Rempublicã uel principem animatus fuit. Quapropter nõ omne læsæ maiestatis crimen, idẽ & perduellionis est, sed alterũ altero generalius est. Sed quid si legatus Cæsaris mihi mãdet, ut principi aureos cẽtũ mutuem sub pœna perduelliõis, an nisi id faciã, ceu hostis plecti potero? Et puto nõ posse legatum statuere id perduellionis crimẽ esse[b], quod nõ sit: sicut nec in huiusmodi iussionis exequutionem cõtumacium bona publicare poterit[c]: quod principi, hisq; qui in summa administratione sunt, tãtũ cõceditur. Nec ideo, quòd extra ordinẽ id munus aliquibus demandatum sit, uidẽtur in summa administratiõe esse: imò hac in re cõcussoris potius munere funguntur, tyrãnicæ auaritiæ satellites, publici fures, & quod dicitur, splen patriæ. Sed quid si ipse princeps aliquem nouarum rerum suspectum, urbe abscedere iubeat, certaq; illi confinia constituat, unde citra suum iussum nõ abscedat, isq; nõ paruerit, an læsæ maiestatis reus erit? Et Bald.[d] negauit: sed tãtummodo arbitratu principis extra ordinem ceu sacrilegum plectendum[e].

a l. fin. ad l. Iul. maiest.

b l. famosi. uersic. hoc tamen. eo. tit.

c l. j. C. ne sine iuss.

d Bald. consil. 271 in 2.

e l. sacrilegij. C. de diuer. rescr.

¶ §. LOCVPLES. Locupletes antiqui locorum, id est, agrorum plenos appellabãt: unde qui ex prædiorũ possessiõibus diues est, is propriè est locuples[f]. Cũ ergo in edicto Prætoris qui in ius uocati sunt, fideiussorẽ locupletem iudicio sisti dare debeant, eum intelligemus, qui satis & idoneè habet: in rebus tamen immobilibus pro magnitudine rei quæ petitur. Et inde cõsequẽs est, ut qui pro qualitate rei, de qua agitur, satis non habet, dicatur pauper. Et ideo facto legato pro pauperibus puellis marito tradendis, poterit hæres etiã nobilis uiri filiã eligere, qui licet habeat, unde uiuat, non tamen salua dignitate sua, si quicquã dotis nomine alienaret, uiuere posset[g]. Scribit Corn. Tacitus, Valerio Messalæ consuli, qui oratoris Coruini pronepos fuit, obtulisse Neronem in singulos ãnos quingẽta sexteria, quibus paupertatem innoxiam sustẽtaret. Quæ summa nostræ pecuniæ est, duodecim milium & quingẽtorũ aureorũ. Eam si quis hodie habẽt, omnium ditissimi existimãtur, & tamen tunc Messala paupertate laborare credebatur. In arbitrio itaq; ius dicentis erit, ut ex personarum & rerum qualitate dijudicet, quẽ locupletem, quemq; pauperẽ ducat: ut quis uerò ab accusatione propter paupertatem reijciatur, sufficiet si minus quàm quinquaginta aureos in bonis habeat[h]. Absurdum fortè uisum est, illum ad criminis exequutionem admittere, qui si aduersus edictum eum, cui uenia debetur, in ius uocaret, nõ haberet, unde pœnam solueret[i].

f l. 7. qui satisd.

g Bal l. si quis ad decla. C. de epi. & cl.

¶Locuples est, qui satis & idoneè habet, pro magnitudine rei, quam actor restituẽdã esse petit. ¶Verbum uiuere, quidã putabant ad cibum pertinere: sed Offilius ad Atticum ait, his uerbis & uestimenta, & stramenta contineri: sine his enim uiuere neminem posse.

IDEM LIB. III.
Lex CCXXXV.

FErri propriè dicimus, quæ quis suo corpore baiulat: portari ea, quæ quis iumẽto secũ ducit: agi ea, quæ animantia sunt.

h l. nonnulli. de accus.

i l. si. de in ius uoc.

¶ §. VERBVM VIVERE. Superius à nobis tractatum fuit, quemadmodũ appellatione uictus, etiam uestimenta continentur: additur hîc etiam stramenta cõtineri: quo nomine, significatur omne quod solo causa quiescendi insternitur, ut storeæ, phormiones, paleæ & mattæ: unde & uulgò mattaracia uocamus. Sed quod de uerbo uiuere hîc dicitur, num & in uerbo nutrire eandem interpretatiõnẽ accipiemus[k]? & apud Cornæum respõsum extat, idẽ esse. Quid si cibare dictum sit? & aliud esse arbitror, cum cõstet cibum cibariaq; ad esculenta solum referri. Cibi uerò appellatione potum quoq; contineri[l], dubium non est: at Cibarium panem antiqui intellexerunt nigriorẽ: à quo furfur excretum non esset, sicut similagineum albicãtissimum, qui ex solo flore constat.

k Corn. cons. 45 in 4.

l Archid. c. in quibus. de cõsec. dist. ij.

FERRI. Enarrat Iurisconsultus differentiam inter hæc uerba ferri, portari, agi: ut Ferri sit proprio corpore baiulare, Portari secum cum iumẽto ducere. Quapropter aliqui prodiderũt, cũ lege municipali caueretur, ne quis triticũ extra territoriũ portaret, solũ de eo actũ uideri, qui cum iumẽto duceret: qui-

bus tamen ipse minime assentior: cum enim hoc cōstituatur, ut uilior sit annona ciuibus, siue iumento, siue per baiulos, siue quoquo alio modo qs deferat, par est ratio: nimis eñ propria & subtilis est hæc Iuriscōsulti nostri interpretatio. Qñ quidem & portari dicitur, quod quis suis humeris fert, ut recte Valla annotauit ex Terētij Horatijq; carminibus, quorum alter, Mi, inquit, homo quid isthuc obsecro? quò puerum portas? Alter uerò, Ne fortè sub ala, Fasciculū portes librorum, ut rusticus agnum.

Illud nō diffiteor, qui gustus causa annonam absportarit, non uideri aduersus eā legē fecisse, quod à nobis Dispuncti. lib. quarto annotatum est.

¶ §. FABROS. Fabri dicuntur manu artificium aliquod facientes, estq; generale nomen: unde ex adiectione solet distingui, ut cum dicimus: faber lignarius, faber murarius, faber aurarius, & similia. Cæterū quia in lege XII. tabul.[a] tigni appellatione omnis materia, unde domus confici potest, continetur, ideo in ea faber tignarius intelligitur, omnis qui ædificat. Videtur tamen in specie fabrum accipi pro lignario, seu materiario tantum, qualem Græci τέκτονα uocant: cuius uocis meminit Papinianus[b], dum licitum esse tectoni tradit, trochos, id est, rotas, extra ergasteriū proponere. A` fabro deducitur uerbum Fabrico, unde & Fabrica, quæ quidē & ipsa generalis dictio est[c]: sed in constitutionibus specialiter accipitur pro armorum factione: unde & Fabricenses dicti, in quem sensum & Fabricæ Cremonensis meminit Amianus Marcell. libro XV.[d] Erant & collegia fabrûm ea de causa instituta, ut quoties in urbe aliquod incendium excitaretur, ad illud compescēdum accurrerent: eorum instrumēta hæc cōnumerat Vlpianus[e], licet corrupta sint exemplaria, Centones, funes, perticæ, scalæ, phormiones, spongiæ, hamæ, syphones, & acetū: hæc enim incendij extinguēdi causa parātur. Syphonis in hunc usum & Hamæ C. Plinius quadā ad Traianum epistola meminit, lib. X. Itemq; Iuuenalis Satyra XIIII. Dispositis prædiues hamis: & subdit, Dolia nudi nō ardent Cynici. Vt appareat de instrumēto quod ignium causa habetur loqui, licet interpretes hoc nō perceperint. Est autē Hama falcis uel sarculi spēs: & ita solet Græcis accipi, sed his ī locis aliter uidetur dicēdum: nam & eo nomine uasculum ferreū significatur Hesychio: est & fabrile īstrumentum, quod ab igne πυράγρην quoque uocāt, Suidę.

a l. tigni. s. eo.

b l. pen. de uia pub.

c in authen de armis in pri.

d l. pen § pen. de iure im.

e l. quæsitū. de fund. inst.

¶ Fabros tignarios dicimus, nō eos duntaxat, qui tigna dolarēt, sed omnes qui ædificarent.

IDEM LIB. III. AD LEG. XII. TAB.

Lex CCXXXVI.

QVi uenenū dicit, adijcere debet, utrū bonum esset, an malum: nam & medicamenta uenena sunt: qa eo nomine omne continetur, quod adhibitū eius naturā, cui adhibitū esset, mutat: cū id quod nos uenenū appellamus, Græci φάρμακον dicūt: apud illos quoq; tā medicamenta, q̄ quæ nocēt, hoc nomine cōtinent: unde adiectione alterius nomīs distictio fit. Admonet & nos summus apđ eos poëtarū Homerus, sic dicēs: φάρμακα πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα, πολλὰ δὲ λυγρά.

QVI VENENUM. Venenorum quæ solū nocumento esse possunt[a], prohibitum est commercium, unde de eis nec societas, nec emptio contrahi potest: atqui lex Cornelia etiam pigmentarios punit[b], qui temere huiusmodi uendiderint, qualia sunt Cicuta, Salamandra, Aconitum, Pityocampæ, Buprestis, Mandragora, Cantharides: quorum uenenorū remedia diffuse attingit Dioscorides libro sexto. Igitur quoniam in malis uenenis hæc iure constituta sunt, cum quis ueneni mētionem facit, explicare debet, an de istis intelligat: uox enim hæc media est, & in bonam quoq; partem accipi potest: nam & medicamenta uenena dici possunt, quòd eo nomine omne contineatur, quod naturam eius, cui adhibitum est, mutet. Vnde Verg.

Ille malum uirus serpentibus addidit atris.

Vt ostēderet, esse quoq; aliquod uirus, quod malū nō sit. Idē & Græci fecerūt, q φάρμακον, id est, uenenū, adiectiōe qualitatis distinguūt, ut Homerus in Odyssea quarto:

φάρμακα πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα πολλὰ δὲ λυγρά.

Mixta uenena quidem bona sunt, sunt plurima amara.

Et alibi, φάρμακον ἀνδροφόνον dixit. Sic & Hieronymus in Ruffinum, φάρμακον θανάσιμον, id est letale. Et his exemplis satis constat, eū qui uenenum se dedisse alicui fateatur, nō tamen tanquam ueneficum puniri posse, cum de medicamento salubri intelligi possit. Quod in non dissimili casu Alexander quoque respondit

a l. quod sæpe. §. 1. de contrab. emp.

b l. iij. de sica.

a consil. 115. in ij. spōdit[e]. Nam & Vergilius: Nec Assyrio, inquit, fucatur lana ueneno, quũ de purpureæ conchæ spuma intelligeret quæ omni nocumento caret. Hodie tamen uulgaris cõsuetudo admisit, ut quoties ueneni mentionem facimus, de malo intelligamus: quæ uero bona sunt, simpliciter medicamenta appellamus. Quare in hominis illiterati sermone, forẽsibusq; hisce scribliginibus, nõ putarem hanc Iurisconsulti differentiam obseruandam.

¶ Glandis appellatione omnis fructus continetur, ut Labolenus ait, exemplo Græci sermonis, apud quos omnes arborũ species appellantur ἀκρόδρυα.

¶ §. GLANDIS. Interdixerat Prætor, ne uis ei fieret, qui ex agro suo in alienũ agrum caducam glandem, tertio quoq; die legeret: l. j. de glan. leg. Quæsitum fuit à Prisco Iaboleno, quid glandis appellatione ueniret: responsumq; est, omnes fructus contineri, exemplo Græci sermonis, apud quos omnes arborũ species uocantur ἀκρόδρυα, nimirum ἀπὸ τῆς δρυὸς, id est, à quercu: unde eodem sensu & δρυόκαρπα oẽs arborei fructus dicũtur. Diligentissimi tamẽ Grammaticorum aliter Acrodrya interpretantur: intelligi enim eo nomine solum uolunt, quæ lignosi exterius fructus sunt, ut nuces castaneæ, pistacia, malum punicum, & si qua similia: sicuti ὀπῶραι è conuerso, quę extrinsecus mollia sunt, ut mala omnia: sed nobis Iurisconsulti sententia uidetur uerior. Et cum semel atq; iterum Latinas uoces exemplo Græci sermonis hoc in responso declarari uideamus, argumentum sumi potest, nobis quoq; licere uulgare nostrum maternumq; idioma secũdum literatum sermonem exponere: unde cũ uernacula lingua filiolos suos se instituere testator dixisset, de nepotibus quoq;, quorum pater iam decesserit, actum fuisse respondi. Alex. consil. 2. col. 6. in j. Illud tamen cum Alexandro sentio, tametsi probetur in uulgari locutione communi usu aliter accipi legitimum filium quam legitimatum, non tamen consequens esse, ut idem sit in sermone Latino. Quod ab his præsertim annotandum est, qui uulgari loquela iudiciales interrogationes conficiũt, ut Franci, & Sequani.

PLEBS. Tribus ordinibus constabat populus Romanus, plebe, equite, & senatu: Quamuis latiore significatione, plebis appellatione, equites quoq; continerentur. Plebs munera militię tributaq; subibat. Equites dicti, quòd ad eos equo militare pertineret. Senatus curã Reipublicę gerebat. In cum deligebantur à Cẽsoribus, qui ex familijs patricijs erant, uel qui magistratus aliquos gessissent, uel bello donisq; militaribus maximè illustres. Iudicia quoq; aliquo tẽpore ad eos spectarũt, donec ad equites fuere trãslata, ex quibus Centũuiri delectu, ius reddebant. Oppressa uerò ab imperatoribus Republica, cũ eius curã principes tractarent, cœperunt rursus senatores in controuersijs grauioribus, & quibus libero arbitrio, nec legibus præscripto opus esset, iudicare. Appellabãtur & à cæteris iudicibus, puta Centumuiris, decurijsq; iudicum & Prætore, cui ipsæ decuriæ assidebant. Sunt autẽ Centumuirales causæ, in quibus usucapionũ, tutelarũ, gẽtilitatũ, agnationũ, alluuionum, nexorũ mancipiorum, parietũ, fluminũ, stillicidiorũ, testamẽtorum iura uersantur: ut lib. de Oratore primo Tullius scribit. Hinc Centumuirale iudicium. Quod deinde quadruplex appellari cœpit, cũ aucto numero, centum & octuaginta iudices sederent, & in quatuor partes diuisi essent. Iudicũ uerò decuriæ in foro considebant, & in Prætoris erãt consilio, ex his sortiebatur Prætor, qui in publicis iudicijs cognoscerent, quiq; ipso Prætore præsidente, sententias tabellares ferrent. assedisse se Prætori, datumq; etiã in causa pecuniaria iudicẽ A. Gellius testatur. Igitur ab his iudicibus prouocatio ad Senatũ erat. Cœperunt & senatores à plebe ex cẽsu discerni. Equitis census erant quadringenta sestertia, quæ pecunia est decem ferè millium aureorũ nostratium. Senatores duplicem eam summã possidebant, deinde etiam triplicem tempore Augusti, ut Tranq. est autor. Equitũ insigne erat aureus anulus: senatorij ordinis lunati calcei, & latus clauus: unde & Tribunus Laticlauius in iure, id est, senatorius.

IDEM LIB. VI. Lex CCXXXVII.

PLebs est, cæteri ciues sine senatoribus. ¶ Detestatum, est cum testatum,

¶ §. DETESTATVM. Testari est sententiam nostrã exponere, unde testes dicti, quòd ea quæ de rei gestæ ueritate sentiunt, in iudicium proferãt. Hinc & testamẽtum. Cæterũ, quũ ut maior fides adhiberet, etiã per numen aliqđ affirmatio inducebatur, tractũ est, ut testari pro iurare acciperemus, & precari. l. si rufinus. C de testam. mil. Vnde & detestor, idẽ est qđ deprecor & abominor, & hæc usitatior est significatio: in iure tamen detestari, est cum testatione denuntiare, hoc est, sententiæ suæ aliquem per denuntiationẽ admonere, quod & protestari dicimus.

§. PI

¶ §. PIGNVS. Pignus propriè esse id, cuius possessio traditur creditori, & præsertim rei mobilis, Iuriscōsultus approbat: argumento etymi, tanquā à pugno dictum sit: quod & Vlpianus tradidit, & à Tribuniano in institutionibus relatum est: cui sententiæ etiā Græcū exemplum succurrit: ἐνεχυράζειν enim à securitatis captione ipsi appellant, & ἐνέχυρον pignus prætorium. Marcellus tamen pignus & hypothecam solo nominis sono differre existimauit, cuius sētētiæ Valla accessit, nam cōstat ueteres scriptores de re quoq; immobili pignus dixisse, ut Teren. Ager oppositus est pignori, ob decem minas. Quomodo etiam Iuriscōsulti frequenter accipiunt, etiam si nulla traditio interuenerit. Ego arbitror hypothecam etiam de re mobili contrahi, est enim Græca uox ἀπὸ τοῦ ὑποτίθεσθαι, quod est obligatiōi supponere. Vnde & receptum est, si quis promiserit decem modios frumenti super tali fundo, uideri huiusmodi uerbis contractam esse hypothecam. Quid enim aliud est fundū supponere obligationi? Quòd si decem modij de tali fundo promissi sint, aliud est: sola enī personalis obligatio inde nascitur.

l. si rem. §. j. de pign. act.

l. res hypo. §. de pig.

l. non solū. §. si rē. de usucap.

Barto l. fundus. de ann. leg.

tione denuntiatum.
¶ Pignus appellatū est à pugno, quia res quæ pignori dātur, manu traduntur: unde etiam uideri potest uerum esse quod quidam putant, pignus propriè rei mobilis constitui.
¶ Noxæ appellatione omne delictū continetur.

¶ §. NOXAE. Noxā dixere antiqui id qđ nocet: quapropter culpa, pœna, detrimentū, noxa est. Vnde & lib. XXXIII. T. Liuius, Noxæ exoluere, id est, à pœna capitalis fraudis liberare, accepit. Seruus quoq;, qui contra legem Aquiliam alicui damnum dedit, noxa est. At noxia solūmodo de maleficio ipso dicitur, nec tam generali significatione accipitur, sicut noxa. Cicero lib. III. de Legib. Noxiæ pœna par esto, ut in suo uitio quisq; plectatur, uis capite, auaritia mulcta, honoris cupiditas ignominia. M. Manilius: Quin etiam infelix uirtus & noxia felix. Plau. in Bacchi. Sat sit, Suspectus sum, cùm carco noxia. Quo sensu & in Mostellaria & in Pseudolo usus est. Terētius quoq; in Phormione: In re incipiēda, ad defendēdam noxiā. Sed & in Eunucho & Hecyra ad eūdē modū. Nec noxā eos adsci ipsisse quisq̄ dixerit, cum ratio carminis nō cōsentiret. Quæ adducere uolui, ut palàm fieret, q̄ iniquo iure Iustinianum in elegātijs suis insectetur Valla, & Seruium Beroaldus, dum adiectiuè tātum dici noxiam opinatur, contra ueterum autoritatem. Sanè de noxa à nobis suprà quoq; disputatum est.

DVOBVS. Duæ negationes affirmatiuam inducunt, ut etiam Grammatici fatētur: cuius rei illam rationem affert Augustinus, quòd negatiuæ natura sit, ut quicquid inueniat, destruat: unde si consentiua præcedat, eam in negationē redigit, & contrà. Id tamē perpetuū non est. Quid enī si ad maiorē emphasim iterum negēt? ut in euangelio: Sit sermo uester, est, est: non, non. Nam & Seruius inficiatorias duas quādoq; mentem scriptoris augere ait. Quid itē, si negationi addita sit dictio quidē? ut in hoc exemplo, Rectè dictum est non obligari, nec fideiussorem quidem. Sic & M. Cicero ad Lentulum: Neq; errarent, nec aduersarij quidē. Quod & receptum est, quoties ea dictio tacite intelligitur: unde cū idem sit nemo, quod nec homo quidē, si dicamus, nemine nihil faciente, locus publicus damnū infert: recta est loquutio, & duæ negatiuæ pro una accipiuntur. Sic & M. Varro de uita patrum lib. III. Qua abstinentia uiri mulieresq; Romanæ fuerint, quòd à rege munera eorum noluerit nemo accipere. Perinde est atq; dixisset, munera eorum noluerint accipere, nec homo quidē. Sunt qui per duodecimum modū solœcismi id accipiant: fit enim ex geminatione abnuendi, ut cum dicimus, Nihil numq̄ peccaui, pro unq̄. Sed & quoties altera negatio pro uniuersali ponitur, & particulares sequuntur, negatiuæ naturam suam seruant: ut, Nullas à te accepi literas, nec breues, nec prolixas. Verum potius id esse ego arbitror ex ui dictionis nec, quæ uerbi repetitionem inducit. Vnde & certū est cum duobus uerbis aut positis, aut intellectis duæ negationes adduntur, consentiuam non intelligi: ut, Nec me amas, nec Titium: subauditur enim amas. Qua ratione etiam quandoq; fit, ut tres negationes non plus efficiant, quàm duæ: ut cum lex dicit, in fugitiuo locum non habere nec usucapionem, nec præscriptionem [b]. De qua re uidendus est Valla elegan. III. lib. Cæterum & quædam uerba sunt natura quidem sui prohibitiua, quibus si negatio

l. j. §. si quis ita. de uerb.

l. fluminum. de dam. inf.

b l. j. C. de ser. fug.

IDEM LIBRO V. AD L. XII. TAB. Lex CCXXXVIII.

DVobus negatiuis uerbis, quasi permittit lex magis, quàm ꝓhibuit, idq; etiam Seruius animaduertit.

tio addatur, non tamen absolutè permittunt, licet hoc magis inferant, q̄ negent, de quibus loqui Iurisc͡osultum nostrū ego arbitror: exē pli causa, si prætor dicat: Quo minus scorta prostēt, non ueto: nō enim prętor partes suas interponit, ut ne quam iuris concedat, sed nō prohibet. Sunt etiā alia uerba ꝓhibitiōis tacitā quādā uim habentia, quæ idē possūt, addita, uel non addita negatione: ut uereor, timeo, caueo: si eñ dixero, uereor, ne adoptio impediatur[c], idē est, ac si dixissem, ne nō impediatur. Et hęc quidē pro responsi huius interpretatione satis sint, cætera diffusius extricanda Grammaticis relinquamus.

c l. non solum. §. sed uideamus. de ritu nup.

POMP. LIB. SING. ENCHIRIDII.
Lex CCXXXIX.

PVpillus est, qui cū impubes est, desijt in patris potestate esse, aut morte, aut emancipatione.

PVPILLVS. Pupillus diminutiua uox est à pupo, quæ dictio puerū significat, quem Catullus poeta etiam pupulum dixit: unde ex etymo, qui in patris potestate est, pupillus dici poterit[a]. Seruus quoq; impubes, hoc nomine appellabitur[b], & hæc huius uerbi latissima est significatio: Iurisconsultorum enim frequentior usus aliter accipit, cum scilicet impuberem, qui in patris potestate esse desijt, aut morte, aut emancipatione: morte, ut quia pater uerè fato excesserit, uel in exiliū missus sit: cuius rei rationem hāc Caius Institutionum libro primo refert, quia non potest ciuem Romanum in potestate habere, homo peregrinæ cōditionis effectus: unde exilium hoc casu idē potest, quod naturalis mors posset. Emancipatione, ut quia pater eum sui iuris esse uoluit, misitq; manu. Est enim emancipatio, è manu traditio, introducta à lege ueteri, per quandam uenditionis similitudinem: quia præter naturalem patrem, alius adhibebatur, qui fiduciarius nominabatur. Hic certo patri unum aut duos nummos, quasi in similitudinem pretij numerabat, quo accepto, pater illum mācipabat, manuq; tradebat, idq; ter coram præside uel curia fiebat, adhibitis quinq; ciuibus Romanis, & Libripende, qui stateram tenebat, itemq; alio qui Antestatus uocabatur: Eum sic emptum, fiduciarius deinde manumittebat. Quapropter iure antiquo manumissio in emācipatione ꝓpriè interueniebat: quæ omnia diffusius à Caio eo, quem citauimus, loco referuntur: hodie autem huiusmodi solennitates sublatæ sunt.

a l. fi. de uerb. oblig.
b l. quam tub. de pecul.

¶ §. SERVORVM. Iure gentium introductum est, ut capti in bello efficiantur capientium, cæterum quoniam multi hostili odio in captiuos desæuiebant, eosq; trucidabant, Romani Imperatores id prohibuerunt, iusseruntq; uendi, non autem occidi, unde serui dicti sunt, quasi seruarentur. Hincq; apparet non licere nobis hostem nostrum, postquàm captus est, interficere. Quod intelligūt doctores esse obseruandum, cum intra præsidia nostra iam deductus est, antè uerò quàm deductus sit, occidi iure poterit, cùm multa interim possent accidere[c]: quid enim si fugā capesseret? uel cum hostibus rursus congregaretur? Sed nobis uidetur in ipsa acie solum id licere, idq; aduersus eos qui dedere se nolūt. Nam dedititium hominem occidere, crudelissimum est, nec boni Imperatores hoc patiuntur, ab ea quippe humanitate abhorret, quam naturaliter homo homini debet. His illud quoque consentaneum est, ut si lege municipali exules pro hostibus publicis habeantur, impuneq; occidi possint, eum qui captus iam à familia ad quæstorem rerum capitalium ducatur, occidi impune non posse: cum enim captiuus iam sit, debet seruari, non occidi, alioquin haud difficulter reperirentur, qui eū obtruncarent, ne de cōscijs interrogari posset, uel ut maturius ignominiæ pœnæq; eximeretur.

c l. in laqueū. de acqui. re. dom.

¶ Seruorum appellatio ex eo fluxit, q; Impatores nostri iubēt captiuos uēdere, & per hoc seruare, nec occidere solent.

¶ Incola est, qui in aliquam regionē do

¶ §. INCOLA. Incola propriè est, qui cùm aduena esset, in aliquam ciuitatem ea mente habitatū uenit, ut ibi perpetuò sit, summāq; rerum suarum habeat: ea mens ex uarijs coniecturis sumitur: qui enim uenditis, quas alibi possidebat, rebus suis, in aliam urbem cum familia demigrauit[d], uerisimile est, sedē in ea suam constituere uelle. Qui item diutius, puta decennio, in aliena patria habitauit[e], credibile est ibi perseueraturum, nec aliò iturum. Ex protestatione quoq; animus declaratur, unde qui statim ubi habitare urbem cœpit, uelle se in ea domicilium constituere affirmat, absq; mora incolatum acquirit[f]. Idē & in eo habitatore responsum est, qui priuilegiū impetrauit, quo ius ciuitatis petebat[g]. Qua ratiōe etiā efficitur, ut domicilium pluribus in locis eodem tempore habere ualeamus, si modò de animo nostro appareat. Nā &[h] reges ipsi ut plurimum qualibet in urbe bi subdita domicilium habent, licet aliquod nū sit principalius, potissimumq; illud attēditur,

d l. prædia. §. 1. de fun. instru.
e l. 1. C. de incol. lib. x.
f Abb. c. fin. de paroch.
g Dec. consil. 283.
h l. assumptio. §. ueris. ad mun.

micilium suum contulit, quē Grȩci πάροικον appellāt: nec tantum qui in oppido morant̄, incolȩ sunt, sed etiam qui in alicuius oppidi finibus ita agrum [a] habent, ut in eum se, quasi in aliquam sedem recipiāt. ¶ Munus publicum est officiū priuati hominis, ex quo commodū ad singulos uniuersosq́ ciues rēq́ eorū, imperio magistratus extra ordinē peruenit. ¶ Aduena est, quem Grȩci ἄνοικον appellāt ¶ Decuriones quidā dictos aiunt, ex eo

ditur, cui origo etiam accedit. Quòd si res, de qua agitur, in domicilio frequentiori sit, illud præualebit [i], duplex enim causa fortius alligat. Nec quicq́ refert in oppido aliquo quis domicilium constituat, an in eius finibus uico'ue, cum uicus perinde ac pars ciuitatis sit [k]. Incolā Græci πάροικον appellāt: unde qđ in Psalmo CIIII. dicitur, ἐν τῷ εἶναι αὐτοὺς ἀριθμῷ βραχεῖς ὀλιγοστοὺς καὶ παροίκους ἐν αὐτῇ, Hieronymus sic transtulit: Cū essent numero breui, paucissimi & incolæ eius. Quē locum Accursius quoq́ adducit & accolam legit, sed male. Est enim accola, non qui aliquo in loco domicilium constituit, sed qui prope aliquem locum simpliciter habitat: Et ꝓprie iuxta flumina sunt accolæ: unde Corn. Nepos accola Padi Plinio dicitur. Sed & Verg. VII. Amnisq́ uadosi Accola Vulturni. Nō tamen negauerim Parœcum Græcis quandoq́ simpliciter pro aduena dici. Quem illi & προσήλυτον uocant, & ἄνοικον, de quo infrà uidebimus.

i Deg. d. consi.

k l. q ex uico. ad mun.

a ¶ AGRVM. Hinc argumentum sumi potest, cum qui in patria sua agrum domumq́ habeat, si eis retentis aliò se transferat, incolaq́ fiat, nihilominus domicilium quoq́ antiquius retinere, uideriq́ eum nouū aliud domicilium acquisiuisse, non autem uetus perdidisse, & ita ex facto responsum scio.

¶ §. MVNVS. Superius uisum fuit, inter cæteras muneris significatiōes, munera quoque personalia contineri. Quapropter hîc traditur, quemadmodum eo sensu definiendum sit. Et est, inquit Iurisconsultus, officium priuati hominis: quoniam solum priuati homines ad huiusmodi officia deliguntur. Principes enim ea subiri mandant, non autem ipsi exequuntur. Subijcit: Ex quo cōmodum ad singulos, uniuersosq́ ciues, remq́ eorum, scilicet publicam, peruenit. Quæ uerba eam, quæ propriè utilitas publica est, comprændunt. Nam quatuor modis ea consideratur: Prima, cum in uniuersum & particulariter commodum affertur: quod in sacerdotibus, magistratibusq́ consistit [l]. Secunda, quæ in uniuersum conducit, non autem singulis, ut quoties de locupletando fisco agitur [m]. Atqui optimus Imp. Traianus dicere solebat, Fiscū esse ueluti lienem, quòd sicut eò excrescente, artus reliqui contabescerent: ita ex priuatorum detrimento locupletaretur fiscus. Tertia est utilitas, quæ priuata propriè est, licet ex ea consequatur etiam publica: ut cùm dicimus, publicè interesse dotes mulieribus conseruari [n], liberisq́ hominibus ciuitatē repleri: id enim quod cōsequitur, in uniuersum ꝓdest. Quarta est, quoties id, quod cōsequitur, singulis prodest, nec in uniuersum quēlibet particulariter iuuat, ut cùm generaliter dicimus, Reipublicæ interesse, ne quis re sua abutatur [o]. Quæ omnia diffusius à recentioribus explicata cernere est [p]. Quod subditur, imperio magistratus extraordinarium, puto extraordinario, uel extra ordinem legendum: ut compelli municipes ad subeunda munera dicantur, nō iure actionis, sed officio iudicis: id enī remedium est extraordinarium [q]. Quam interpretationem, etiam Accursius probat. Sanè quemadmodum distinguantur munera, à nobis suprà tractatum est.

l l j. §. huius. de iusti. & iur.

m l. pen. C. de primip. libr. xij.

n l. j. sol. mat.

o §. pen Inst. de his qui sunt sui. d. l j.

q l. cum filius. si cer pet.

¶ §. ADVENA. Inter aduenam & incolam hoc interest, quòd incola fixit sedem, domiciliumq́ constituit: aduena non constituit, & ideo eum Græci ἄνοικον appellant, quasi sine lare aut domicilio: unde qui cum eo contrahit, in loco contractus agere non potest: quia uidetur tanq̄ cum recessuro contraxisse: domicilium igitur adire debet [r]. Dicitur autem aduena, quasi aliunde adueniens, quapropter à Græcis προσήλυτος quoq́ dicitur: tametsi ea uoce in Actis apostolorum Lucas eos intellexerit, qui diuersæ sectæ nati, in ius Mosaicæ legis recepti essent. Appellant & ἀοίκους Græci eleganti epitheto Scythas, quòd domibus sint nullis: uectantur enim super curru, nullis certis sedibus. Sunt & Conuenæ collectitij habitatores, sic dicti, quòd plures ex diuersis regionibus in unum locum cōuenerint. Strabo συγκλύδας uocat: unde & Conuenarum urbs in Aquitanis. Sanè receptum est appellatione populi, eius urbis incolas cōtineri, aduenas non contineri [s].

r l. hæres. §. ij. de iudi.

¶ §. DECVRIONES. Vnicuique ciuitati secūdum mores suos, sui magistratus sunt, qui Decuriones dicuntur, consilij publici gratia

s Felin. c. rodulphus. de rescrip.

gratia primùm introducti. Emanauit autem nominis origo à colonijs populi Romani, in quibus qui eas deducebāt Triumuiri, decimum quemq; consilij causa ascribebāt, ex his magistratus municipales eligebantur[t]. Quorum uaria fuere munera[u]: & in primis Aediles, qui rem frumētariam ponderaq; & mensuras curabant, ἀγορανόμους plerique uocant, Iurisconsultus Arcadius etiam episcopos[x].

> quòd in initio Coloniæ, cū deducerent̄, decima pars eorum qui deducerētur, cōsilij publici gratia cō scribi solita sit.

t l. fi. de mun.
u l. & ideo. de compens.
x d. l fin.

Erant Archeiotæ, qui publico archiuio præerant: in scholijs Græcis traditum est, aulam locum esse, in quem fontes ducerētur, cum à iunioribus ἀρχεῖον appellari[y]. Erant & Xenoparochi, quos uox indicat præbendis hospitijs præfuisse. Nicostrategi, qui pro uictoria Ducum excubarent, denuntiarentq; quid in hostico gereretur, sic enim etymus indicat. Mastigophori, id est, flagelliferi, qui athletas (seu athlothetas mauis) in certaminibus comitarentur. Telesphori uectigalium exactores uel mancipū præfecti, unde Telesphoria munus ipsum. Sitocomæ, Decaproti, Prostatæ, Logographi, de quibus à me alibi disputatū est. Et hi magistratus Græcorum erāt. In Latinis municipijs Duumuiri, primi in albo describebantur, hi carceribus præerant, publica locabant, fascibus utebantur, quod libro Dispūctionum III. à nobis annotatum est. Ad hæc Quartumuiri, qui appellationū causas audiebant, in antiquis monumentis sic annotantur IIII VIR. A P. Sextumuiri & ipsi de his, quæ ad Rempublicā pertinebant, solebant cognoscere[z]. Erāt & X VIRI STL. IVD id est, Decēuiri stlitibus iudicādis, quorum & Spartianus in Hadriano meminit. Et hunc magistratum gessisse C. Cæcilium Plinium, ex duobus uetustissimis monumentis, quæ Mediolani cōspiciuntur, constat. Fuere & Augustales, quos eligi à Decurionibus solere alias retuli, diuersus magistratus ab Alexandrino præfecto[a], qui Augustalis & ipse dicebatur. Decurionū census ita ut lege municipali præcipiebatur, uarius erat. Plinius libro Epist. primo, Comi fuisse centū millium tradit: quæ summa est nostratis pecuniæ aureorum duorum millium & quingentorum. Solebant autem, cùm in ordinem reciperent̄, binos denarios, uel huiusmodi certam quantitatem, singulis collegis distribuere: sed & quoties aliqua statua ædicula'ue dedicaretur, aliquid eo nomine recipiebant[b]: ea pecunia Sportula quoque appellatur. Et ideo iure cautū est, minores X X V. annis Decuriones factos, sportulas accipe posse, licet suffragiū ferre nequeant. Et hæc quidem de municipalibus satis sint. In castris quoq; erāt Decuriones, sic dicti, quòd denis equitibus præessent, ut Festus scribit, licet Fronto præfuisse cos turmæ dicat. Cōstat turma ex duobus & X X X. equitibus. Erant & in Palatina militia, unde apud Tranquillū traditur Saturiū cubiculariorum Decurionē fuisse, sed de his nihil ad præsentē materiam. Quomodo autē Coloniæ deducerentur, suprà uidimus.

y d. l. fin.
z l. ij. §. deinde. de orig. lib.
a l. si quos. C. de decur. lib. x.
b l spurij. de decur.

> ¶ Vrbs ab urbo appellata est: urbare est aratro diffinire: & Varus ait, urbū appellari curuaturā aratri, quod in urbe cō-

¶ §. VRBS. Vrbs ab urbando dicta est: urbare autē est aratro diffinire. Solebant enim antiqui, iunctis bobus, tauro, & uacca, Hetrusco ritu, in condendis urbibus, aratro sulcum facere, intra quem oppidum muniebant, ædificabātq;: id religionis causa, & auspicatò fiebat, quò eius loci Penates & Genios magis propitios haberent: unde intra eum circuitū non licebat sepulchra cōstituere[c], quòd huiusmodi feralibus contaminari sanctum municipiorum ius, polluiq; urbis Genius uidebatur. Nam & cùm hostes urbem expugnarent, in primis eos omnes euocabant Deos, ut non offenderētur, & expugnatores sacrilegij nomine exoluerent: quod Iurisconsulti euocare sacra appellant[d]. Id autem conceptis quibusdā uerbis fiebat, quæ se apud Serenum Sammonicum legisse Macrobius refert. Eadem ratione & muri urbiū sancti appellantur[e]: unde & iure ciuili sine Principis uel Præsidis autoritate in eis aliquid cōmitti non potest[f]: & ideo eo iure, nulli populo licitum est urbem constituere, nisi ex Principis autoritate: quod in his gentibus nō procedit, quæ liberæ sunt, & uacantia occupant: illæ enim iure gentium reguntur[g]. Quo iure Romani imperatores non præcellunt. In Pontificijs autem, recentioribusq; Canonibus, non uidentur urbes appellari[h]: nisi quibus episcopus datus est: in antiquis enim decretis, maioribus tantummodo urbibus episcopi cōstituti fuere[i]. Sed tamen hodie q; plurimæ in Germanis, Sarmatisq; urbes sunt, quibus specialiter nullus sacrificulus antistes præest. Hæ enim nationes, non pauca ex iure gentium adhuc retinent, licet in sacris Christiani sint, nostramq; rem armis à Turcarū impetu egregiè, quantum in eis est, tueantur.

c l. mortuorū. C. de relig.
d l sacra de rer. diuis.
e l. sanctum. eo. tit.
f doct l. j. §. si ue. de oper. no.
g l. ex hoc. de iust. & iur.
h Bald. d. l. ex hoc.
i c. j. de priui.

¶ §. OPPIDVM. Oppidum uidetur mihi id esse, quod tanquā ꝓpugnaculum aduersus hostes cōstructum est, & mœnibus uallatum: id enim etymologia arguit, cùm dicatur ab ope, id est, auxilio, quòd eius causa factū sit, unde ut plurimū cōdebantur oppida, ut etiā natura loci tuta essent. Verg. secūdo Georg. Adde tot egregias urbes, operūq; laborē, Tot cōgesta manu prę ruptis oppida saxis. Sic & T. Liuius lib. XLIIII. prohibitum Lacedæmoniorum Tyrāno tradit, ne quod oppidum in suo, alieno ue agro conderet: quòd uidelicet nollent Romani habere eum, quo posset se recipere, & armis tueri. Sic & C. Cęsar cōmentariorum quinto: Oppidum, inquit, Britanni uocāt, cùm syluas impeditas uallo, atq; fossa munierunt, quò incursionis hostium uitandæ causa conuenire consueuerunt. Sunt tamen, qui oppidum dictum existiment, quòd eò priuati opes suas cōferant: sed quod Pomponius hîc ait, uerius est. Quapropter siue urbs sit, siue castrum, emporium, conciliabulum, pagus, uicus, pręfectura, burgus, metrocomia, dum mœnibus cingantur, & ab incursu hostium tuta sint, putauerim dici propriè oppida, idq; cum cæteris nostratibus interpretibus. Laurentius enim Valla, quiq; eum secuti sunt Grammatici, oppidum omnē urbem dici existimauerunt, præter Romā, quæ peculiari nomine urbs uocari cœpta, fecit ut cæteræ urbes, oppida uocarentur. Est & oppidò aduerbiū, pro ualde, tractumq; id est, à cōsuetudine agricolarum. Qui cùm interrogarentur, quātum messium collecturi essent, respondebant, oppidò: quasi & sibi, & oppido suffecturas dicerent.

dēda adhiberi solet. ¶ Oppidum ab ope dicitū, quòd eius rei causa mœnia sunt constituta. ¶ Territorium est uniuersitas agrorum, intra fines cuiusque ciuitatis, quod ab eo dictum quidam aiunt, ꝙ magistratus eius loci, intra eos fines terrēdi, id est, submouendi ius habent.

¶ §. TERRITORIVM. Quatuor sunt nomina eiusdem intellectus, territorium, comitatus, districtus, diœcesis: eorum significatio ex diffinitione hîc posita intelligitur, & sicut territoriū, à terrendo, ita districtus à distringendo, & in uincula trahendo nomē à recentioribus sumpsisse uideri potest: tametsi sint, qui latius patere districtum putent[k], ut hoc nomine significetur, quicquid ultra territoriū suū ex alieno ditioni suæ ciues addunt, uel uirtute bellica partum, uel quaqua alia ratione, quod & crebrius receptum uidetur[l]. Qua in re uix est, ut ego disputare uelim, qui sciam, uocem hanc apud antiquorum neminem reperiri. Comitatus propriè de imperatoria aula dicitur, sed quia tempore Caroli Magni, regnantibusq; Berengarijs, & Othonibus, ad singulas ciuitates regendas aliquis Comes mittebatur, cœpit Territorium, quoniam illi Comes præerat, Comitatus dici. Otho tamen Phrisingēsis in Aenobarbi historia, à cōminando comitatum dici existimat, eadē ratiōe qua & à terrendo territoriū. Diœcesis Græca uox est, qua administratio significatur, in iure nostro pro prouincia assumitur[m]: unde Aegyptiaca diœcesis. Sed in patrum decretis, solet ad episcoporum munus deflecti: non enim in primitiua ecclesia episcopi iudicia exercebant, sed sacra administrabant, curabātq;, meritò διοίκησις, id est, procuratio, distributioq; in eis propriè locum sibi uendicabat. Sicut ergo territorium dicitur, quatenus iudex ius terrendi habet, sic diœcesis dicitur, quatenus episcopus ius administrandi sacra habet. Acciditq; in limitaneis uicis, ut non eiusdem sit diœceseos castrum, cuius est territorij. Sed finge aliquod castrū à principe fuisse de omnimoda ciuitatis Iurisdictione exemptum, an eiusdem territorij uel comitatus dicetur? Et uerius est non esse: cùm enim urbis prætor, uel comes, ius terrendi eo in loco nō habeat, non uidetur de territorio uel comitatu amplius esse. Quapropter si constitutum sit, ut eius castri legibus deficientibus, ius commune Romanorum obseruetur, constitutiones ciuitatis, cui antè subijciebatur, non obseruabimus. Quòd si exemptum non esset, minimè procederet, cùm ius commune Romanorum mandet, castra quæ in territorio sunt, urbis suæ legibus coërceri, idq; & Pontano uisum est[n]. Idemq; arbitror, si non omnino ab urbe separatū sit, ut qa aliquo casu illi subijciatur: adiuuatur enim origine inspecta, territorijq; nomen seruat, quod ex facto Baldus respondit[o]. Finge rursus principem castrum alicui simpliciter donasse, an territoriū quoq; & Iurisdictionem donasse censebitur? Et si iam exemptum à Iurisdictione urbis erat, uerius est uideri donatum: plenissimā enim huiusmodi munificentia interpretationem recipit[p]. Quòd si separatum nō erat, haudquaquam de iure ciuitatis uerisimile est, uoluisse principem quicq; diminuere[q]. Quid item, si territorium cōcesserit, an & proprietates palatiaq;

k clem. pastoralis. de re iud.
l Aret. consil. 77.
m l. j. C. de priua. carc.
n Rom. consi. 218. Soc. 81.
o Bald consil. 183. in 2.
p Bar. l. si qñ. C. de bo. uac.
q Barto l. j. C. de exc. mun. lib x.

latiaꝗ concessisse uidebitur? Et Oldr. non uideri respondit. Territorium enim ad iurisdictionẽ refertur, non ad eas possessiones, quæ dominij principalis sunt, idꝗ & cæteri probant[r]. Sed quid, si exercitus alicuius populi, extra fines processit, & aliqs ibi deliquerit, an prætor eius populi eũ puniet? Et responsum extat ab eo puniri posse[s]. Iure enim gentium eius soli, quod qs bello captũ possidet, habetꝗ dominium, iurisꝗ dictio quæritur, ut meritò territoriũ suum dici possit, à terrẽdo, id est, submouendo: solebãt enim magistratus populi Romani in summæ potestatis signum, lictores habere cum fascibus, quibus mãdabatur, ut turbam summouerent, unde & summouere pro terrendi iure accipi cœptum est.

r Alb. hic.

s Bart. hic.

¶ §. VERBVM suum. Qui fundũ, Stichũ, domũ, huiusmodiꝗ certã rẽ nominat, suamꝗ esse affirmat, de tota re, ĩtegraꝗ specie loquutus intelligitur. Qua ratione, quod cõmune est[t], propriè meum dici non potest, nec quod de re, quæ ꝓpria alicuius sit, à lege cõstitutũ est, in ea locũ sibi uẽdicat, quæ partim quoꝗ aliena sit: id tamen perpetuum non est. Nam in indiuiduis, si plures sint insolidũ domini, res illa cuiuslibet, etiam ꝓpriè, esse existimabitur[u]. Vnde communis libertus, eorum ratione, quæ ad patroni honorẽ salutemꝗ pertinent[x], pro ꝓprio habebitur: is enim honos insolidũ debetur[y]. In legatis quoꝗ, quoniam uoluntas potissimum locum obtinet, idẽ dicemus. Vnde qui legat Stichũ, qui suus erit cũ morietur, etiam legasse eum intelligetur[z]: si non suus, sed cõmunis erit, eaꝗ pars debebitur, quæ ad eum spectat: nec enim dubium est, quin illa propriè sit sua. Cæterum & cùm iudex pronuntiat fundum Titij non esse, intelligetur id pronuntiasse, ut neꝗ illi cõmunis sit. Cùm enim in iudicio de ueritate totius summæ agatur, censetur iudex etiam de qualibet eius parte ꝓnuntiasse[a], alioquin facile esset rem iudicatam eludere. Idem & in interrogationibus dicendũ est[b]: qui enim interrogat, an fundus sit suus, non solùm de toto, sed & de qualibet parte interrogasse cense-

t c. fin. eo. tit. in 6.

u l. illud. de ritu nup.

x l. j. §. domini ad Syll.

y l. cõis. de in ius uoc.

z l. serui § j. de leg. j.

a l. si quis cũ totũ de exe. cu. rei iud.

b l. q seruũ. in fi. de int. act.

¶ Verbum suũ, ambiguum est, utrũ de toto, aut de parte significet: & ideo qui iurat suum non esse, adijcere debet, neꝗ sibi commune esse.

PAVL. LIB. VI. IMPERIALIVM SENT. IN COGNI. PROLATARVM.

Lex CCXL.

CVm quærebatur, an uerbum soluto matrimonio dotẽ reddi, nõ tantum diuortium, sed mortẽ contineat, hoc est, an de hoc quoque casu cõtrahentes sentiãt: & multi putabãt nõ de hoc sensisse, & quibusdam alijs contrà uidebatur: secundum hoc Titus Imper. pronuntiauit, id

bitur. Et ideo si illi respondeatur suum non esse, perinde erit, atꝗ si neꝗ sibi communem dixisset. Quid ergo si iurauerit suũ non esse, & deinde probetur communem esse, an punietur tanquam periurus? Et uideretur non esse existimandũ periurũ: ut enim crimen illud euitetur, ex humanitate receptũ est[c], etiã abusiuam uerborum interpretationem admittẽdã. Vnde cũ è duobus testibus alter affirmasset fundũ à Titio possideri, alter uerò negasset, concordiæ causa respõsum fuit[d], de parte alterum, alterũ de toto intelligendum. Meritò igitur Iurisconsultus ambiguum esse hunc casum asserit, & ideo debent iudices eum, qui iurauit suũ non esse, compellere, ut explicet, sit ne sibi cõmunis, ne periuriũ obtegere uerborum inuolucro possit: quamuis uerior sentẽtia sit, etiam si nihil explicet, censeri periurum[e].

c c. cum tu. de testi.

d Dy. B. d. d. l. ij. de condi. instit.

e Doct. l. j. §. si stipul. de uerb. oblig.

CVM QVAEREBATVR. Cũ quis stipulatus esset soluto matrimonio dotem sibi reddi, fuere qui crederent, cõditionẽ stipulationis eo solum casu euenire, quo per diuortium solueretur, nõ etiam si morte alterius: quorum sententiam ea ratio adiuuabat, quòd cũ matrimoniũ consensu contrahatur, propriè contrario consensu dissolui uidetur. Qui autẽ moritur, nõ existimatur dissentire, unde & uiduę iuris interpretatiõe in plerisꝗ habentur, ac si in priore matrimonio adhuc essent. Sed Imper. Titus etiam casum mortis cõtineri existimauit: quamobrem & quoties constante matrimonio dos petitur, ut si maritus facultatibus labatur, locum esse stipulationi uideretur, cùm nullo casu dotem remanere apud maritũ pronuntiauerit[a]. Sed hoc communiter non admittitur, cùm solutum non sit, & beneficiũ repetitionis mulieri ipsi lex concedat, non autem extraneo. Interpretantur autem Doctores ea uerba, soluto matrimonio, id est, cùm matrimonium solutum erit. Indeꝗ colligunt, ablatiui absoluti naturam eam esse, ut cõditionem inducat. In quo articulo sciendum est, ablatiuos quandoque in uim septimi casus, ut Diomedes, Seruiusꝗ docuerunt, enuntiari: tuncꝗ dubium non est

a Gl. l. si constante. solu. mat.

ad conditionem nõ referri. Inducitur autem huius casus uis simpliciter in nominibus, ut cùm dicimus, te autore didici, arbitratu Seij ædificaui, saluo consensu domini alienaui, & si qua similia. Quandoq; per participiũ proferuntur, & tunc naturam adiuncti participij debemus ĩspicere, pręsentis, præteriti, an futuri sit tẽporis. Quod præsentis tẽporis est, conditionem non inducit, ut si dixerim, rato manente pacto pœna soluatur: item filio pręcedente, patri permittitur, quemlibet in locum nepotis adoptare: hîc enim non uidetur subesse conditio. Quod tamen nõ procedit, cùm participium ipsum licet præsentis temporis, futuros tamen casus respicit, ut si constitutum sit, stãtibus masculis fœminas à successione excludi: illa enim uerba, stãtibus masculis, quoniam ab eo prolata censentur[b], qui ius de ea re statuendi habet, & conditionem inducunt, & dispositionem: quia non solùm fœminas sub conditione excludunt, sed ipsos masculos admittunt. Cùm participium præteriti est temporis, obscurior est quæstio: quoniam ex adiectione uerbi potest ad omnia tẽpora referri, ut suprà à nobis ex P. Nigidij sentẽtia traditum est[c]: unde hæc uerba, soluto matrimonio, generaliter accipi ex materia subiecta poterũt, siue retrò solutum sit, siue in futurum soluetur, respectu futuri conditio est, non autem respectu præsentis præteritiue. Nam & cũ sermo Latinus pręsens à passiuo uerbo participium nullũ habeat, soliti sunt ueteres in eum sensum præterito uti, ut apud Verg. Vimq; addere uictis, id est, qui uincebantur. Et in Georgi. Quam quibus in patriam uẽtosa per æquora uectis, id est, qui uehuntur. Sic & in edicto prætoris[d], dum in eum, qui rate naue expugnata, quid rapuisse dicetur, actio conceditur, illa uerba, naue expugnata, exponuntur, id est, dum expugnat̃, & præsens quoq; tempus respiciũt. Sumuntur & quandoq; huiusmodi participia ferè in uim nominis, ut cùm dicimus, uelo leuato iudicauit, reseruato domini consensu alienauit, penum excepto uino legauit: Quo casu dubium non est, dispositionem inferri, non conditionem. Idemq; iuris est, quod de ui septimi casus suprà docui. Cùm futuri temporis participium est, tempus potius, quàm conditio inducitur, ut in illo Lucani: Venturo Cæsare Romam, Ignauæ liquere manus, id est, cùm esset uenturus. Vnde quamuis Bartolus[e] eas conditiones, quæ ab ablatiuis absolutis inducuntur, expressas appellet, mihi tamen uidetur huiusmodi ablatiuos principalius ad tempus, quàm ad conditionem referri. Nam & illud in cõfesso est, magis dispositiõi eos accedere, quàm conditio expressa faciat[f]. Illud etiam cõstat, quę in dus participia terminantur, nullo modo ad conditionẽ, neq; expressam, neq; tacitam attinere, sed id significari, quod fieri oportet, ut in exemplo Iustiniani, posterioribus secũdo relinquẽdis: & rursus, liberis instituẽdis, uel exheredãdis.

actũ eo pacto, ut nullo casu remaneret dos apud maritum.

Q. MVTIVS LIBRO SINGVLARI ὅρων.

b Bart l.ij. §. si ad Tert.

c in l. uerbum erit. ff. eo.

d l.ij. §. deinde, de incẽd.

e in.l.j. ¶ij. q. de condi. & dem.

f Ias in rubr. sol.mat.

Lex CCXLI.

IN rutis & cæsis ea sunt, quæ terra nõ tenentur, quæq; opere structili, tectoriõue non continentur.

IN RVTIS. Scripsit Q. Mutius singularem librum, quem inscripsit ὥρων, id est horarũ, uel etiã annaliũ: si quidem ὧραι apud Lucianum hoc sensu accipiuntur: potuit & titulus operis fuisse τῶν ὅρων per o, breue: sic enim Aristoteles in Topicis diffinitionẽ, siue ut M. Cicero, notationem uocat: nam & certa de aliqua re sentẽtia ὅρος dici potest: & hęc secunda lectio mihi magis placeret, nisi in antiquis codicibus huius respõsi lemma per o, magnum scriberetur, nimirum hoc modo: Q. Mutius libro singulari ὥρων, unde ab ea scriptura temere recedendum non est. Igitur in eo libro Mutius explicuit, quænam ruta essent & cæsa (solebant enim domum uenditores ea excipere, ne empta censerentur) & uidebatur quæcũq; eruta uel cæsa sint significari: id enim uoces illæ denotant. Sed Mutius[a] non contineri ea, quæ terræ fixa sunt, existimauit: sed & si qua opere structili, uel tectorio conclusa sunt, idem esse[b]. Dicitur opus structile, quod ex lapide quadrato, aut laterculis calceq; constructum est, eaq; propriè pars ædificij est: unde & auferri non potest. Tectoriũ uerò incrustatio est, siue expolitio parietum, pluribus inductis ex arenato corijs, totidemq; ex marmorato: quam rem M. Vitruuius lib. VII. copiosè explicat. Durescebat autem ea species in crustas, adeò ut speculorũ modo imagines redderet, possetq; in abacorum quoq; usum eximi: quæ tametsi uera essent, non tamẽ ea eximere uenditori licet, cũ hîc diffinitũ sit, rutorũ cæsorũq; appellatione non cõptændi. Sed an intestina opera cõpræendantur, ut scamna, sedes, fulcra, abaci, armaria, scrinia, idq; genus similia? Et cõtineri quibusdam uidetur. Cùm enim ex materia arboribus cæsa constent, satis uidentur ex ui uerbi

a l. fun. §. si rutis. de act. empt.

b l. sicuti. si ser. uend.

uerbi significari. Quid de statutis & imaginibus, quales maiorū suorū antiqui in atrijs & uestibulis cōseruabant, sicut Philosophorū, doctrinaq́; insignium hominū in bibliothecis, cæterorū in hortis uel horreis? Et M. Cicero II. de Oratore, rutis cæsisq́; attribuere uidet. Quapropter uendita domo emptorē nō sequerent[c]. Quod tamen aliter ab antiquioribus obseruatum fuisse, Plinius est autor. Is li. XXXV. In foribus, inquit, & circa limina animorum ingētium imagines erant, affixis hostium spolijs, quæ nec emptori refringere liceret. Quæ etiam dominis mutatis, domus ornamenta erāt. Sed hæc olim fuere: Mutij ēm sentētia deinde recepta est, ut ruta cæsaq́; ædiū fundi ue esse nō cēseātur[d], nisi id scriptū sit. Sanè harū dictionum M. Cicero in Topicis quoq; meminit: Solēt, inquit, liberales uēditores, ut cùm ædes fundū ue uēdiderint, rutis cæsis receptis, ut cōcedant tamē aliquid emptori, quod ornādi causa aptè & suo loco positum uideatur. Explicauit hunc locum BVDAEVS quoq;.

c l. celsus. §. idem Iul. ad exhib.

d l. in uendendo. de contrah. emp.

IABOL. LIB. II. EX POSTERIOR. LAB.

Lex CCXLII.

MAlū nauis esse partem, artemonē autē non esse, Labeo ait, & uerius est, quia plerunque naues sine malo inutiles essent, ideoq́; pars nauis habetur: artemon autē magis additamentū, quàm pars nauis est. ¶ Inter proiectum & immissum hoc interesse Labeo ait, quòd proiectum esset id, quod ita proueheretur, ut nusquam conquiesceret, qualia mæniana & subgrundia essent. Immissum autem quod ita fieret, ut in aliquo loco requiesceret: ueluti tigna, trabesq́;, quæ

MALVM. Artemon uelum est, addititium dirigendæ nauis causa, cuius Iulius Pollux meminit, & in actibus Apostolorū Lucas: ἐπάραντες τὸν ἀρτέμονα τῇ πνεούσῃ, id est, extollentes artemonem ad auræ flatum. Deducitur à Græco uerbo ἀρτάω quod suspendere significat, & assuere. Vnde & ἄρτημα in etymologico magno pro loro paruo accipitur, cui crumena adsuitur. Est & hac similitudine artemon trochlea, quam Græci ἐπάγοντα uocant, ea ingentis oneris lapides tolluntur: cùm enim cæteræ huiusmodi machinæ duas tantummodo trochleas habeant, ea quæ πολύσπαστος appellatur, etiam tertiam requirit, quæ addititia est, & ideo artemon epagonq́; dicitur, ut M. Vitruuius scribit. Est & Artemon machinarij fabri nomen, qui è paupere diues factus, uoluptariam uitā agere cœpit, ut apud Athenæū legi: unde περιφόρητος, id est, circumlatitius, prouerbio quoq; dictus, de quo alij aliter prodiderunt. Sed hoc in Iaboleni responso de uelo illo extraordinario accipiendum est. Quod etiam Isidorus, ut tempora sua ferebant, nō prorsus malus autor, dirigendæ potius nauis causa, quàm celeritatis cōmendari, lib. XIX. tradidit. Igitur id uelum tanq́; addititium, non esse nauis partem hîc traditur: Nam & pleræq; naues illud nō habēt, & tamen nō ideo inutiles sunt. At ex recētioribus plerìq;, quid artemon esset ignorantes, temonē exposuerūt, qd' sic uulgari uoce nauis gubernaculum uocetur: Hincq; uarie se torserūt, dū rationē nullam uident, cur illud pars nauis nō sit, cū alibi expressim traditū legerint gubernacula, malum, antennas, quasi membra nauis esse[a]. Hinc autem apparet uendita, uel legata naui, quid præstandū sit. Sed quid si quis uendat tibi lembulū, an & remos debeat? Et deberi uidetur: nisi ex consuetudine alia ue ratione aliud actum constet. Quid si nauim instructam quis legauerit, an artemon præstabitur? Et licet pars nauis non sit[b], tamen non est dubitandum, quin eius instrumentum sit. Quod in scapha cōtrà responsum est: scapha enim nauis instrumētum non est. Sanè sciendum est, nauim ex uniuerso quodam constare, & ideo singulis tabulis euictis, non uideri partem euictam[c].

a l. scaphā. de euict.

b l. si. de fund. inst.

c l. naue. de euict.

¶ §. INTER PROIECTVM. Interpretatur Priscus Iabolenus quid inter proiectū & immissum differat, aitq́; immissum id esse, q̄ ita immitteretur, ut in alieno requiesceret, unde & seruitus tigni immittendi nomen sumpsit. Proiectum autem est, quod prouectum extra parietē uel ædificium, nusq́; conquiescit: qualia sunt mæniana, & subgrūdia[d]. Mæniana Græci orthas appellāt, nomē sumpsere, ut Accursius ait, à mœnibus, cui tamē doctissimi grāmaticorū meritò aduersantur, ex historiaq́; etymologiam hanc adducunt. Fuisse ēm Mænium quendā Romanum, qui cùm patrimoniū abliguriuisset, domum uendidit, quam ad forum spectantem reliquam habebat, excepitq́; sibi unam columnam, ex qua proiecit tigna, quo amplius podium efficeret, unde gladiatorios ludos conspiceret: Hincq;

d l. pen. C. de ædi. priu.

Hincq́ exterius porrecta ædificia appellari cœpere Mæniana. Suggrundia uerò sunt, quas suggrundas quoq́ uulgò dicimus, prominentes uidelicet tecti partes: Græci γεῖσα uocant, & ἀπογεῖσα. Varro de re rust. Ciues, inqt, subtus suggrundas ab initio uillatico usæ tecto. Sed & edicto prætoris cauebatur, ne qs in subgrunda, piecto'ue id positum haberet[e], qđ alicui nocere posset. Extat etiam rubrica de damno infecto, & subgrũdis, & proiectionibus. Sanè non modica iuris est diuersitas, immissum quid, an proiectũ dicatur. Nam Immissum meo parieti de facto mihi deijcere licet, at supra ædes meas proiectum, nõ licet, sed lege Aquilia agendũ est[f]. Quapropter cùm quis ex heliocamino perticas quibus toralia, lintea, uela, idq́ genus texta soli exsiccanda sustinerẽtur, supra uicini domum proiectas haberet, respondi non licere ꝓpria autoritate deijcere, sed legis actionem superesse. Non solum autẽ in ædes alienas immissum proiectum'ue habere nõ licet, sed nec in ædes communes, nisi iure seruitutis, uel alia ratione id debeatur[g].

e l. si uero. §. prætor. de his q́ deie.

f l. quẽadmodum. §. j. ad le. aquil.

g l. si duo. §. Labeo. uti poss.

immitterẽtur. ¶ Plũbum autẽ quod pro tegulis poneretẽ, ędificij esse, ait Labeo: sed id quod hypæthrij tegẽdi causa poneretur, contrà esse. ¶ Viduam non solùm eam, quæ aliquãdo nupta fuisset, sed eam quoque mulierem, quæ uirum non habuisset, appellari, ait Labeo: qa uidua sic dicta est, quasi uecors, uesanus, q sine corde, aut sine sanitate esset, similiter uiduam esse dictam, sine duitate.

¶ §. PLVMBVM. Solebant ueteres, quod in præsentia penitus nõ exoleuit, domos plũbo tegere, eoq́ tegularum loco uti, id Labeo ædificij esse aiebat: unde domo uendita, & ipsum emptori accedebat. Nec hac in re qcq́ ambigitur: sed quod subsequitur, perq́ obscurum est: Accursius ingenuè fassus est, se hunc locum non percipere. Sunt qui legant, id quod in ripa tegendi causa poneretur, contrà esse: ut censuerit Labeo, id plumbũ, quod flumine aduectum in ripa adhuc est, tametsi ea mente paterfamiliâs adportari fecerit, ut domum contegeret, non tamen ædificij esse. Quod quidẽ iure uerum est, cùm cõstet destinationẽ rei[h], pro ipso facto non haberi, nisi cũ aut opus iam cœptum, factoq́ ipsi proximũ est[i], aut in id res est destinata, qđ prius fuit: ut cùm tegulas, plumbum'ue quis detraxit, ut reponeret: ædificij enim censebuntur, cùm alioquin tegulæ nondum impositæ, ædificij ipsius non sint. Cæterum hæc interpretatio antiquorum codicum lectioni non congruit, in quibus apertissimè legitur, id quod hypæthrij tegendi causa poneretur, contrà esse. Moris fuit apud ueteres, media spatia quæ inter porticus sunt adornare, ambulationesq́ eas pulcherrimis pauimentis sternere, & hypæthria, quòd sub aperto æthere sint, appellare: ut M. Vitruuius libro quinto ostendit. Latinis etiã Subdiuales ambulatiões dicũtur, ut Plin. lib. XVIII. & Subdialia pauimenta lib. XXXVI. Fieri hypæthria etiam ante templorum uestibula consueuisse, autor est Zenodotus in adagijs: qui Bacchi statuam, quem Morychũ Siculi dicunt, ἔξω τοῦ ναοῦ collocatã fuisse scribit, πρὸς τῇ εἰσόδῳ ἐν ὑπαίθρῳ, id est, extra templũ, iuxta ingressus in hypæthro. Igitur hyemali tempore, ne propter gelu uel niues ea pauimenta corrumperentur, plumbo fortè uel quapiam alia materia tegebãtur, quæ æstate demũ tollebatur: meritò id nõ esse ædificij Labeo sensit, cùm ad structuram nõ pertineat, & perpetui usus causa nõ apponeretẽ. Aestate quoq́ in hypæthrijs solis ardores, expãsis uelis defendebant: ea uela Sabinus & Cassius[k] supellectili adscribũt (licet uulgati codices pro hypæthrijs, partim in petris, partim apothecis scriptum habeant) unde ædificij, non magis esse, q́ supellectilem constat.

h l. fundi. §. ute. l. seq. de act. emp.

i l. librorum. § perscripti de leg. iij.

k l. quæsitum. § de uelis. de fund. inst.

¶ §. VIDVAM. Viduam esse quasi sine duitate Antistius Labeo dixit: quoniã particula, ue, priuatiua quandoq́ est, ut in uesano, uecorde'que diximus. Quapropter etiam quæ nunq́ nupta fuit, uidua rectè appellabitur, competentq́ ei cætera priuilegia, quæ uiduis concessã sunt[l]. Sed hanc ego Labeonis interpretationem uix scio quantum approbem, non quòd A. Gellij exemplo mouear, qui & ipse quasdam eius similes deriuationes quandoque confutauit, sed quòd quacunq́ autoritate potiores apud me sunt rationes. Quomodo enim uiduam à ue, & duitate dictam credamus, quæ dictio prima in syllaba corripitur, cùm si Labeonis uera esset sententia, produci debuisset? sicut & uecors, uesanusq́ producuntur. Quomodo item ab etymologia uocabuli affirmatiue argumẽtabimur, ut quia sine duitate puella sit, uidua dicatur, cùm huiusmodi argumentum non consistere frequẽtius receptum sit? Sed & non parum me legis Iuliæ[m] exemplũ mouet,

l Barto l. j. C. qñ imp. int. pup.

m §. item lex iul. de pub. iud.

mouet, quæ uiduam à uirgine separat, licet in utraq; stuprum committatur. Hieronymus quoq; ad Fabiolam[n]: Vidua, inquit, est cuius maritus mortuus est. Nam & antiqui autores uiduum simpliciter pro priuato accipiunt, unde uiduus pharetra Apollo apud Horatium. Elegātior igitur subtiliorq; Labeonis mihi uidetur sententia, q̃ uerior, ut merito non nisi ex lata significatione sustineri eam plerique responderint[o]. Quandoquidē & scietissimi Grammaticorum ab antiquo uerbo iduare uiduam dictam putant: quod separare significat: unde & Diuidere uerbum, & Idus dicti Macrobio: sit igitur uidua, quæ à uiro separata est, cui sententiæ & cæteri aniqui communisq; omniū usus assentire uidentur. Addunt[p] aliqui ita demum propriè dici uiduam, si a uiro, cui superstes existit mulier, facta sit: quod ego non probo, cum nuptias non cōcubitus, sed cōsensus faciat. Sed quid si mortui uiri honorē non procuret, stuprūq; patiatur? Et non esse uiduam quibusdam uidetur, quod per interpretationē admitti crediderim[q]: propter enim suū dedecus, eis priuilegijs indigna est, quibus pudicæ uiduæ honestantur. Cæterum quæ inutilem maritum nacta est, eadem interpretatione uidua censebitur[r]. Sed qua ratione moueri legislatores existimabimus, ut erga uiduas indulgentiores sint? Et credibile est sexus imbecillitati misertum fuisse, qui per alios regitur, ut plurimum infidos, & dominicarum rerum negligentes. In lege pontificia illud quoq; cōsiderari uidetur, ut præmijs uiduitatis adductæ, nō facilè ad secundas nuptias relaberentur, quas ea lex non satis approbat, sed in cœlibe lecto castæ essent: quod quò difficilius his est, quę illiciū Veneris expertę sunt, eò et cōmendatione dignius. Siquidem ut Græco ꝓuerbio admonemur, δύσκολα τὰ καλά, quãuis hæc rara auis, ut uulgò dicitur.

n 34. distin. uidua.
o in ca. ex tenore. de fo. compe.
p Maria. d. c.
q §. quæ uero. in authē. de nupt.
r gl l fi. C. de plag.

Structurā loci alicuius ex tabulis factam, quæ æstate tollerentur, & hyeme ponerentur, ædium esse ait Labeo, quoniam perpetuo usui parata essent, neque ad rē ptinere, quòd interim tollerentur.

SCAEVO. LI. XVIII. DIGESTORVM.

Lex CCLXIII.

SCæuola respon. Semper receptū est, ut libertorum ap

¶ §. STRVCTVRAM. Fiunt plerunque structuræ ex tabulis exemptiles, unde dubitari potuit, an illæ ædium sint, ita ut domo uendita debeantur, & esse Labeo scripsit: cū enim perpetuò in hunc usum paratæ fuerint, tametsi quandoq; tollantur, remanent tamen ædiū[s], sicut & cætera quæ ædificio detrahuntur, ut rursus reponantur, ædium permanent. Quo argumento arbitrarer etiam telaria, uel uitraria, quibus in fenestris utimur, licet exēptilia sint, tamē uendita domo deberi: in perpetuum enim usum parata sunt, nec alij præterea fenestræ solent cōuenire, nisi ei cui obturandæ specialiter effecta sunt. Quod non est in cæteris operibus, quæ rutorum cæsorumq; appellatiōe recipiūtur. In specularibus uero, licet eundem usum præstent[t], aliud Pegaso & Cassio uisum est: cum enim preciosiora sint, in ornamēto ædium magis, q̃ in instrumento habentur: conficiebantur autē ex speculari lapide in tenuissimas crustas secto, & pellucido, cuius mētio passim apud bonos autores habetur. Qua ratione & domus usufructu legato, specularia non deberētur, quoniam in instrumento non sunt. Sed tamē Vlpiani[u] sententia receptior est, qui specularia affixa domus partem esse censuit[x]: sicut & pegmata. Fuere ex recētioribus doctoribus quidam[y], specularia existimantes esse, tabulas clatris cancellisúe spissioribus distinctas, quæ fenestris opponūtur, ne uirgines à prætereuntibus conspici possint, uulgus Zelozias uocat. Sed hæc sententia ex Martialis carmine confutatur:

Hybernis obiecta notis specularia puros
Admittunt soles, & sine fece diem.

Sed nunquid qui in uicini domū ex fenestra iure seruitutis ꝓspectū habet, specularia immittere possit, unde ipse uicinum, minime illi contrà perspicuus, uideat? Et nō posse quidā asserebāt[z]: duriorem enim uicini cōditionem fieri, cum mutuus prospectus ceu à Plutonis casside, uel Gygis anulo adimeretur: contrà alijs uisum: cuilibet eñ in suo id facere permittendū[z], quod sibi cōducere existimauerit.

SCAEVOLA. Assignauerat paterfamilias in testamento libertos suos uni ex filijs[a], deinde posteriore scriptura Titium seruum suum liberum esse iusserat: dubitari potuit, an is quoq; assignatus esset: cū de eo intellexisse non uideatur testator, qui cum assignatio scripta est, adhuc libertus nō erat: sed Scæuolę aliud uisum est: nō enim hoc in casu ordo scripturæ uidetur diuersitatem iuris inducere, cum in instrumentis quæ ab ultimo tractu perfectionem accipiunt[b], eodem tempore censeantur acta omnia, idcircoq; parum

s l fundi. in fi. de act. empt
t l. quæsitum. §. itaque. de fund. inst.
u l. sed & si. de usufruct.
x d l. quæsitū. §. specularia.
y Cep. in tra. de ser.
z l. j. §. illuc. de aqua quot.
z l. proculus. de dā. infec.
a l. j. de assig. lib.
b l. j. § prius. de uulg.

pellatione, etiam hi contineri intelligantur, qui eodem testamento, uel posteriore loco manumitterentur: nisi manifeste is à quo paterentur, contra defuncti uoluntatem doceret peti.

LABEO LIB. IIII. πιθανῶν EX PAVLI EPIST.

Lex CCXLIIII.

SI qua pœna est, mulcta est: si qua mulcta, pœna est: Paulus utrunque eorũ falsum esse: nãque harum rerũ dissimilitudo ex hoc quoque apparet, quod de pœna prouocatio non est, simul atque enim uictus quis est, eius maleficii, cuius pœna est statuta, statim ea debetur: at mulctæ prouocatio est, nec antè debetur, quàm aut non est prouocatũ, aut prouocator uictus est, nec aliter quàm si is dixerit, cui dicere licet: ex hoc quoque earum rerum dissimilitudo apparere poterit, quia certæ pœnę singulorum peccatorũ sunt, mulctæ contrà: quia eius iudicis potestas est quantã dicat, nisi cum lege constitutũ est, quantam dicat.

referat posteriore, an priore loco libertas data sit. Sed quid si non testamẽto, sed codicillis post aliquod tempus factis, libertas Titio relicta sit? Et idẽ esse arbitror: Nec enim Scæuola hîc distinguit, qualis fuerit posterior scriptura[c]: nam & quod codicillis scriptũ est, perinde est, ac si testamẽto adnotatum esset, quoniam codicilli testamenti iam facti pars esse uidẽtur. Alibique traditum est[d], & codicillos ad testamenti sensum interpretatione producendos, & uice uersa testamentũ ad codicillorum sentẽtiam[e], unde & conditio in testamẽto legato addita, ex mente testatoris repetita in codicillis, etiam translato legato censetur[f]. Quod & Decio uisum est[g]. Sic & substitutio fideicõmissaria in prioribus tabulis facta, ex his declarationem sumit[h], quæ posterioribus codicillorũ tabulis scripta sunt, idque nisi uerba euidentissimè repugnẽt, uel contraria uoluntas defuncti, ut hîc dicitur, possit ostendi. Sed quid si uerba quidem omnino non repugnent, sed quædã alioquin superfluant, quædam diuersa suadeant? Et Cornæus respondit[i], tum quoque codicillos secundũ testamenti uerba intelligendos esse. Et ideo ex uniuersali substitutione in codicillis facta, non uideri particulares correctas, quæ testamento scriptæ proponerentur.

c l. talis. in fine. de lega. j.

d l. y. § codicillorum. de iure cod.

e l. nesennius. de exc. tut.

f l. caio. de di. leg.

g Dec. consi. 190.

h l. fina. ad treb.

i Corn. consi. 44. in 3.

SI QVA POENA. Scripserat Antistius Labeo, pœnã & mulctam idem esse: sed Paulus falsum id existimat, & præter cæteras, tres differẽtias adducit, quibus probet aliud esse mulctam, aliud pœnam. Sententia tamen Labeonis, inspecta uocabuli origine, uera est. Quandoquidem suprà ex uetustissimis scriptoribus admonui, mulctam Oscum esse uerbum quo pœna significetur. Sed Paulus secundum temporum suorum consuetudinem loquendi mulctam accipit, qua inspecta, non est dubium expositionem Labeonis sustineri non posse. Cõnumerauimus autem superius[a] quàm plures differẽtias in horum uocabulorum significatione: Nunc de tribus solum attingendũ est, quę à Iurisconsulto referuntur. Prima est, quòd à pœna non prouocatur, à mulcta uerò prouocatio est. Quæ uerba uario modo à Doctoribus accepta sunt: Sed Bartolus intra tẽpus prouocãdi defuncto reo pœnã deberi, mulctã uerò nõ deberi ĩterpretatus est. Hincque probari existimat, pœnę petitionem in hæredes quoque cõpetere, mulctæ uerò morte rei extingui. Quæ sentẽtia mihi uidetur non satis recepta esse: crebrius enim traditũ est à pœna non esse prouocationem: quoniã si de delicto cõstet, cum à lege pœna imponatur, si quis prouocaret, nõ de facto iudicis, sed de iniquitate legis conquereretur, & ideo admittendus non est: quod in mulcta nõ procedit, quę ab ipso iudice dicitur, nõ autẽ à lege certo modo diffinita est. Quapropter si quis eo prętextu à pœna appellaret, quod innoxiũ se diceret, uel quòd ex lege huiusmodi pœna affici nõ posset, dubiũ non est, quin admittẽdus foret: nõ enim hoc casu de legis iustitia, sed de ius dicentis facto disceptaretur[b]. Cui sentẽtię nõ absimile uidetur, quod traditũ est, tametsi manifestus usurarius appellare prohibeatur[c], si tamẽ asserat se tantũ fœnoris nõ extorsisse, inque quãtitatis modo prægrauari, prouocationi locũ esse: quod Iac. & Albe. probant. Meritò igitur cũ quis facinoris cõuictus est, statim pœna à lege cõstituta debetur, at mulcta nõ prius debetur, quàm in rei iudicatę uim sententia eius ĩdictiua trãsierit. Nã & Corn. Tacitus lib. XIII. Censuit (inquit) L. Piso Consul designatus, ne mulctã à Tribunis dictã quęstores ærarij in publicas tabulas ante quatuor menses referrẽt, medio tẽpore cõtradicere liceret, deque

a l. aliud. § eo

b Bald. l. j. col. 7. C. ne ex del. def.

c ea quæm sit. de usur.

deq; eo cõsules statuerent. Secūda differentia est, quòd pœnā quilibet iudex, qui delicti cognitionē habeat, inferre pōt, at mulctā his solis dicere licet, q̃bus ex lege uel mādatis principū cōcessum est. Quapropter nec magistratus municipales[d], nec defensores ciuitatū, nec delegati iudicum, iurisdictionē suā p mulctæ cōminationē tueri possunt. Qđ & in arbitro dicēdū est[e], nisi ex cōpromisso hæc ei potestas à partibus data sit. Tertia differentia, est quia certæ pœnæ singulorū peccatorum sunt, at mulcta incerta est, & ex arbitrio ius dicentis pendet: ubicunq; igit̃ delictum perpetratū speciale est, & certā pecuniæ taxationem in ultionē nō habet, ibi propriè mulcta est: ut si q̃s contumax fuerit, corā tribunali irreuerenter aliquid egerit, prætorē contumeliose compellauerit, & si qua similia. Hæc enim delicta cõmune aliquod nomē nō habent, sed specialiter designantur. Ea uerò quæ cõmuni generali'ue nomine dicuntur, ut stuprum, furtum, falsum, peculatus, certas & à lege cõstitutas habent pœnas, & ideo in eis mulcta propriè locum sibi non uendicat. Quò fit, ut tametsi ex lege municipali liberū arbitrium circa pœnas deliciorum prætori cõcessum sit, q̃uis furi, uel adultero pecuniariam pœnam indicat, nō tamen propriè mulctasse dici posit: quoniam huiusmodi delicta cõmunia generaliaq; sunt, at mulcta de specialibus infligitur. Quòd si certa pecunia in pœnā à lege constituta speciali alicui delicto sit, ea propriè mulcta dicetur: cum enim ante eam legem incerta esset, q̃uis deinde ex constitutione ad præfinitam taxationem redigatur, seruat tamen nomen suū: uerbi gratia, Si clericus frustratorie appellaret[f], uel procurator ab exequutione, arbitrio iudicis olim mulctabatur[g], deinde constitutū est, ut quinquaginta argenti libras solueret, an ideo minus hæc mulcta dicetur? Et propriè mulctam esse dicendum est, idq; etiam ex hoc responso probat̃, licet aliter Accursius senserit. Quod & de ea pecunia arbitror, quam fisco iudices litium protelatores exoluere cogūtur[h]: mulctam enim eam lex appellat, & quidem propriè. Illud constat, cum hodie statutū sit, quatenus mulctam dicere magistratus possunt[i]: quoniam minorem infligendi diminuendiq; ius habent, adhuc incertas esse mulctas, & in eis nomē id proculdubio ꝓpriè locū habere. Et hæc iure Romano uera sunt: Athenienses enim aliter obseruasse quandoq; legimus, hi mulctas in aram Διὸς σωτῆρος, id est, Iouis conseruatoris dedicabāt, quas semel illatas remittere non licebat: quāuis pœnas iure debitas, pecunia redimere fas haberent, idq; Platonis exēplo, qui singulis delictis pecuniarias mulctas cõstituit. Cętera quæ ad mulctarum cognitionem pertinent, superius à nobis explicata sunt.

d l. 3 si quis ius dic.

e l. non ex omnibus. de arbi.

f l. 15. C de episco. aud.

g l. ab exequi. C. quo. app.

h l. properandum. §. antepenulti. C. de iudi.

i l. eos. C. de mod. mul.

POMP. LIB. X. EPISTOL.

Lex CCXLV.

Statuę affixę basibus structilibus, aut tabulæ religatæ catenis, aut erga parietem affixæ, aut similiter, quę cohærēt tignis, nō sunt ædiū: ornatus enī causa parantur, nō quò ędes perficiātur. Idem Labeo ait, prothyron qđ in ędibus īterdū fieri solet, ędium est.

STATVAE. Explicat hoc responso Pomponius tres satis dubias quæstiones, quarum prior est huiusmodi, An statuæ affixæ basibus structilibus, sint ædium. In quo articulo prius sciendum est, quid significet basis structilis. Et constat basem esse sedem, & pedamentum cuique rei sustinendæ: unde bases uasorum Corinthiorum Iaboleno[a], bases catapultæ & columnarum M. Vitruuio. Hæ ex solido lapide quandoque fiebant, quandoque opere structili, id est, ex laterculis, calceq;. Igitur si quæ statuæ marmoreis basibus insiderent, in confesso fuit ædium non esse, sed rutis cæsisq; annumerari[b], ut suprà uidimus: & ideo uēdita uel legata domo, auferri possunt. Sed si supra structiles bases collocatę essent, tractatus magis ambiguus est: quoniam structile opus pars ædificij est, nec amoueri potest: sicut ergo bases ipsæ pars ædium sunt, ita eis impositæ statuę ædibus adscribi debent, in qua tamē re aliter Pomponio uisum est: apponuntur enim magis causa ornatus, quàm ut ædes perficiātur. Sequens quæstio est, quid de tabulis, quas pictas antiqui catenis religabant, uel parieti, tignis'ue affigebant, an illæ ædium essent? Et eadem ratione non esse responsum est: ornāt enim, elegātioremq; reddunt domum huiusmodi tabulæ, non autem quicquam ad eius perfectionem faciunt. Quòd si in tectorio opere loco crustarum marmorearum inde exemptarum appositæ sint[c], tūc ædium partes sunt: uidentur enim tectorij ipsius perfectioni accedere, & parum refert ex marmore, uel ex tabulis pictis, quod illi deest, suppleatur. Quid autem sit tectorium, superius à nobis tractatum est[d]. Hincq; probatur, ornamenta quæ à domo separari commode possunt, si eā ob rem nihil perfectioni domus deest, ædium non esse

a l. hæres §. penul. de le. 3.

b l. in rutis.

c l. fundi. § 15. de act. emp.

d l. in rutis.

non esse, & ideo ædibus uenditis uel legatis non deberi. Sanè hoc loco antiquorum codicum uaria est scriptura: quidam enim habẽt, Aut similiter quæ cohærent lignis: alij, lychnis: alij, tignis. In ultima quæstione dubitari potuit, an prothyron ędium sit, & responsum est, esse. Sed in hoc nõ modica est difficultas explicare quid sibi prothyron uelit. Et Græcus sermo indicat aliquid significare, quod ante ianuam uel hostiũ sit, à Græca præpositione πρὸ, & dictione θύρα. Qua ratione & hyperthyron dicimus, quod superliminare quidam uocãt, sicut Pseudothyron posticum, Hypothyron hiantiam cauitatem'ue ianuæ, Diathyron quod per eam ponitur: qualis est in ianuis, quam uulgò posterulam uocamus, in hostijs uerò, quam uulgò buxulam appellant, & ex tabulis conficitur, ad arcenda, dum ualuæ aperiuntur, irrumpentia frigora: fit & quandoq; uice tabularum, appositis tapetibus, uel peripetasmatis, huiusmodiq; uelamine. Est & Dithyron quod Biualuium dicere possumus, unde Aristoteles de Animalibus quarto, genus quoddam ostracon appellat dithyra: quasi bifores testas, quæ uox etiam posterulæ conuenire potest, quasi sit διπλῆ θύρα, unde & dithyron Græci, pro eo quod duplicatum est, usurpãt, ut Hesychius & Suidas tradit. Philostratus quoq; in uitis Sophistarum autor est, Secundum Rhetorem ab aliquibus ἐπίθυρον fuisse cognominatum, quòd fabri esset filius. Igitur Græci prothyron uocant, quod Latini Vestibulum dicunt, unde Pindarus in Olympijs Corinthũ Peloponnesi prothyron appellat, quasi portam uel fauces dicas. Sed & Posidippus in Epigrammate, ἐν προθύροις, inquit, θῆκε δ' ἀσκαλίων, uideturq; accepisse pro statuariorum pergula, in qua publicè ante ianuam spectanda opera proponebantur. Hieronymus uerò in Ezechielem, quod Aquila & Theodotio prothyron dixerat, limẽ portæ transtulit: frequẽtior tamen interpretatio est, ut uestibulum significet. Sed in hunc sensum hîc accipi ego nõ arbitror, non q; me moueat

IDEM LIB. XVI. EPISTO.

Lex CCLXVII.

APud Labeonẽ πιθανῶν ita scriptũ est, exhibet qui præstat eius de quo agitur præsentiã: nã etiam qui sistit in iudicio, pręstat eius de quo agitur præsentiã, nec tamẽ eũ exhibet, qui mutum, aut furiosum, aut ĩfantẽ exhibet: nõ enim potest uideri eius præstare præsentiam: nemo enim ex eo genere præsens satis aptè appellari põt. ¶ Restituit non tantum qui solũ corpus, sed etiã qui omnem rem cõditionemq; reddita causa pręstat, & tota restitutio iuris interpretatio est.

FINIS.

Aelij Galli Iurisconsulti autoritas, quem refert A. Gellius scripsisse libro de significatione uerborum, quæ ad ius ciuile pertinent secundo, Vestibulum partem ædiũ non esse: sed quia nõ uideo cur hoc sensu Pomponius & Labeo Græca magis dictione q̃ Latina, & quidem usitatiore, uti debuerit, præsertim cũ indubitatũ sit, ut ego sentio, uestibulum, tametsi extra ianuam domus sit, ædibus tamẽ adscribi, et ceu earum membrum existimari. Arbitror igitur hac uoce posterulam uel buxulã ipsam significari: interdũ enim ea, ut hîc dicitur, in ædibus fit, nam M. Vitruuius autor est, quę Gręci diathyra, uel ut alij magis probant, dithyra dicũt, à Latinis prothyra appellari. Papinianus quoq;[e], Prothyron domus, inquit, si uelamẽ est, instrumento domus continetur. Quibus uerbis apertè indicatur, non posse nos de uestibulo intelligere, sed potius de stragulis aliquibus pictis. Quãdoquidem Iul. Pollux libro decimo, inter ianitoris instrumenta prothyra quoq; cõnumerare uidetur, πολυποίκιλα, id est, multifariam uariegata. Distinguendum igitur est, ut buxula, si ex tabulis simili'ue materia confecta sit, pars ædiũ censeatur, sicut & posterula: si ex uelamine, huiusmodiq; aulęis, non pars, sed instrumentum sit domus.

[e] l quæsitum. §. papinian. de fun. instr.

APVD LABEONEM. Scripsit Labeo πιθανῶν, id est uerisimilium libros octo, in hoc opere definiuit quid sit exhibere. Et id esse arbitratus est, quod eius de quo agitur præsentiam pręstare. Quam definitionem à Pomponio hîc reprobari cõmuni calculo receptum est, idq; duobus argumentis. Nã qui in iudicio hominẽ sistit, præstat eius, de quo agitur præsentiam, & tamen aliud est sistere, aliud exhibere: rursus, furiosus, aut infans, aut mutus iudicio exhibentur, & tamen eorum præsentia non uidetur præstari: loco enim absentium habentur. Posset tamen Labeonis sententia defendi, si eum qui hominẽ sistit, etiã exhibere dicamus, ut exhibẽdi uerbum generalius sit: est enim exhibere[a], extra secretum habere: nec simpliciter uerum est, furiosi

[a] l. 3. §. ait prætor de lib. ho. exhi.

furiosi, infantis, muti præsentiam nullam esse, sed pro absentibus haberi. Quoniam præsentia proprie ad corpus refertur, nec dubiũ est corpore eos præsentes, licet lex plerũq; propter sensus imbecillitatem abesse eos interpretetur. Quapropter quosdã casus reperire est, quibus furiosus pro absente nõ habetur, ut cum de perseuerantia, non autem de nouo consensu agitur[b]. Itemq; cum hoc non tractatur, ut consentiat, sed satis est, ne contradicat: cuius rei exemplũ est in muliere furiosa[c], de cuius dote pater agit, nec de ratihabitione caueat. Nam & generaliter furiosorum consensus est nullus, & tamẽ absentes per procuratorem cõsentire possunt[d]. Quapropter si quis furiosi præsentiam præstare promiserit, non ualere stipulationem minime cum Accursio senserim[e]: sed potius corpore, & de facto exhibendum esse. Illud non diffiteor, si post stipulationem in furorem inciderit, promissori competere exceptionem[f]. Cum enim de sani hominis præsentia agitur, non uidentur partes uoluisse exhiberi casu, quo propter demẽtiam impediretur. Et quod de muto hîc dicitur, de eo qui naturaliter mutus sit, accipiendum est: huiusmodi enim & surdi sunt. unde quid sentẽtiæ intellectus'ue habeãt, exponere nequeunt, idq; in causa est, ut infantibus & furiosis similes existimentur: alioquin qui simpliciter mutus est, omnes contractus facere potest, excepta stipulatione, quoniam expressio uerborũ in ea necessariò requiritur.

¶ §. RESTITVIT. Restituere est rem in ea conditione, quæ retro fuit, præstare. Non ergo sufficit corpus ipsum, puta fundum restituere, nisi omnino res ipsa præstetur. Res autem dictio est uniuersalis, quæ accessiones fructus'ue cõtinet. Sed & in ea conditione est restituẽda, in qua olim erat, ut si causa usucapionis suberat, ea quoq; reddatur. Sed quoniam non semper accessiones & fructus uel causa redditur, sed aliter atq; aliter solet distingui, ideo hæc restitutio omnis in iuris interpretatione uersatur, de qua re superius à nobis tractatum est. Sunt enim hoc sub titulo quatuor eiusdem sensus ad hanc materiam pertinentia responsa, ut non possim non mirari, cur idem toties inculcauerint, qui sub Iustiniano centones hos legum conficiendi curam assumpserunt, quasi alia noua magis'que necessaria deessent. Scribat Iustinianus quantum uelit, glorieturq; suos hosce libros causarum negotiorumq; decisionibus satis esse, res ipsa planè reclamat, nemoq; ciuilis professionis eruditus est, qui apertissime nõ uideat innumerabiles dubitationes ex facto oriri, quas nisi omnino Oedipus is sit, ex harum legum sylua decidere nemo unus possit: ut plane sine Bartolo, alijsq; quibusdam interpretibus, ius nostrum non consistere affirmare ausim. Quid enim, si bonarum literarum cognitionem excipies, illi aut acutissimè non excogitarunt, aut clarissimè non docuerunt, ut nostris oculis offusas per hosce Græculos tenebras aperirent? Illud non diffiteor, si antiquorum Iurisconsultorum opera extarẽt, nec Iustiniani iniquissimo illo edicto sublata fuissent, Accursij, & qui post eum scripserunt, minime necessarias futuras fuisse lucubrationes. Sed satis sit, conceptam animi indignationem hactenus prompsisse, ne crabronum aculeos irritasse uideat.

FINIS.

b l. patre. qui sunt sui uel ali. iur.

c l. ij §. fi. sol. matr.

d l. ij de procu.

e l. stipu. ista. §. hi qui de uerb oblig.

f l. ij § si quis. si quis caut.

Pronun

FINIS.

ELENCHVS DICTIONVM

quæ in commẽtarijs enodantur, in quo hoc ignorandum non est, primum numerum designare Paginam, secundum uerò Columnam.

A

B

Bona &

E

Magunt

Q

R

Terginer

FINIS.

PROVERBIA IVRECONSVLTIS PECVLIARIA.

TROPI.

FINIS.

QVAE LEGES, IVRECONSVLTORVM'QVE LOCA praeter caeterorum traditiones hoc in libro obiter declarata sint.

APVD AVTORES HVMANITATIS.

FINIS.

SEBASTIANVS GRYPHIVS EXCVDEBAT LVGDVNI ANNO M. D. XLII.

SEBASTIANVS

VIRTVTE DVCE,

COMITE FORTVNA.

GRYPHIVS
EXCVDEBAT
LVGDVNI,
ANNO
M. D. XXXXII.